

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

FRANSA'NIN KISA TARİHİ

ROGER PRICE

Özkan Akpınar 1978 yılında İstanbul'da doğdu. Lisans eğitimini Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nde, yüksek lisans eğitimini ise aynı üniversitenin Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nde tamamladı. Başlıca çevirileri: *Rönesans*, 2000 (Peter Burke), *Maskesi Düşürülen Küreselleşme*, 2006 (James Petras ve Henry Veltmeyer), *Latin Amerika ve Başka Bir Kalkınma*, 2006 (Henry Veltmeyer), *Çokuluslu Şirketler Yargılanıyor*, 2007 (James Petras ve Henry Veltmeyer), *Erken Osmanlı Döneminde Türk Ceneviz Ticareti*, 2009 (Kate Fleet).

FRANSA'NIN KISA TARİHİ

ROGER PRICE

Çeviren: Özkan Akpınar

Avrupa Dizisi: 5

Roger Price

A Concise History of France

© Cambridge University Press, 2005. All rights reserved.

Fransa'nın Kısa Tarihi

© BÜTEK A.Ş. 2008. Tüm hakları saklıdır.

Bu çeviri, kitabın ikinci basımının 2006 yılındaki baskısından yapılmıştır.

BÜTEK Boğaziçi Eğitim Turizm Teknopark Uygulama ve Dan. Hiz. San. Tic. A.Ş.

Boğaziçi Üniversitesi Güney Kampüs, 7. Lojman,

3. Kat, P.K. 34342, Bebek-Beşiktaş/İstanbul

Telefon: 0212 359 46 30

Yönetim Yeri:

Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi

Boğaziçi Üniversitesi Uçaksavar Kampüsü

Garanti Kültür Merkezi, Arka Giriş

Etiler/İstanbul

bupress@boun.edu.tr

www.bupress.org

Telefon ve faks: (90) 212 257 87 27

Sertifika No: 10821

Genel Yayın Yönetmeni: Murat Gülsoy

Kapak tasarımı: Kerem Yeğin

Yayına Hazırlayanlar: Çetin Şan, Ergun Kocabıyık

Baskı: G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş.

100 Yıl Mah. Matbaacılar Sitesi, 1. Cadde, No: 88

Bağcılar/İstanbul

Telefon: (0212) 629 00 24

Sertifika No: 12358

Birinci Baskı: Şubat 2012

Boğaziçi University Library Cataloging in Publication Data

Price, Roger, 1944-

Fransa'nın kısa tarihi / Roger Price; çeviren Özkan Akpınar.

472 p. ; 23 cm.

ISBN 978-605-4238-74-3

Includes index.

1. France – History I. Akpınar, Özkan

DC38

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

İçindekiler

Giriş, 17

I. KISIM

ORTAÇAĞDA VE ERKEN MODERN DÖNEMDE FRANSA, 29

1. SANAYİ ÖNCESİ FRANSA'DA NÜFUS VE KAYNAKLAR, 33

2. ORTAÇAĞDA FRANSA'DA TOPLUM VE SİYASET, 47

3. ERKEN MODERN DÖNEMDE FRANSA'DA TOPLUM VE SİYASET, 71

II. KISIM

İKİLİ DEVRİM: MODERN VE ÇAĞDAŞ FRANSA, 111

4. DEVRİM VE İMPARATORLUK, 115

Eski Rejimin Nihai Bunalımı, 115 ❖ Yeni Anayasa Tartışması, 131 ❖ Devrimin Radikalleşmesi, 144 ❖ Muhafazakâr Cumhuriyet, 158 ❖ Konsüllük ve İmparatorluk, 161

5. XIX. YÜZYIL: SÜREKLİLİK VE DEĞİŞİM, 175

Ekonomi ve Toplum, 176 ❖ Toplum ve Siyaset, 188 ❖ Restorasyon, 191 ❖ Temmuz Monarşisi, 200 ❖ İkinci Cumhuriyet, 205 ❖ İkinci İmparatorluk, 214 ❖ Üçüncü Cumhuriyet 1870-1914, 225

6. BİR BUNALIM DÖNEMİ, 1914–1945, 244

I. Dünya Savaşı, 244 ❖ İki Savaş Arası Dönem, 255 ❖ İkinci Dünya Savaşı, 281

7. YENİDEN YAPILANMA VE YENİLENME: *TRENTE GLORIEUSES*, 311

Giriş, 311 ❖ Ekonomi, 312 ❖ Toplum, 321 ❖ Siyasal Yaşam: Dördüncü Cumhuriyet, 333 ❖ Beşinci Cumhuriyet, 351

8. BASKI ALTINDA BİR TOPLUM, 370

Ekonomi ve Toplum, 370 ❖ Toplumsal Sorunlar, 381 ❖ Siyaset, 399 ❖ Geleceğe Yolculuk, 431 ❖ Sonuçlar, 441

Meraklısına Okuma Listesi, 447

Dizin, 455

1	Tarla süren köylü (XII. yüzyıl sonu). Bibliothèque Nationale.....	35
2	Sefalet: Yüz Yıl Savaşları döneminde süregiden savaşlar, kıtıklar ve salgın hastalıklar. Bibliothèque de l'école des beaux-arts, Paris. Fotoğraf: Giraudon	41
3	Bir Fransa kralının taç giyme töreni, Bibliothèque Nationale.....	53
4	Philippe Auguste'ün Bouvines'de kazandığı zaferin ardından Paris'e dönüşü. Bibliothèque Royale Albert I, Brüksel	62
5	Orléans kuşatması. Bibliothèque Nationale.....	69
6	Bir çiftliğin yağmalanması. Musée Bargoin, Clermont-Ferrand. Fotoğraf: Giraudon.....	78
7	1660'ta 22 yaşında olan XIV. Louis. Wallerand Vaillant'ın resminden yola çıkarak Von Schuppen'in yaptığı gravür. Fotoğraf: Roger-Viollet.	85
8	Bir yol inşaatı. J. Vernet'nin resmi, 1774. Louvre Müzesi. Fotoğraf: Giraudon.	92
9	Fontenoy Muharebesi, 1745. Horace Vernet'nin resmi. Musée national du château de Versailles. Fotoğraf: Bulloz	103
10	XVI. Louis taç giyme törenindeki kıyafetiyle. Joseph-Siffred Duplessis'in resmi. Musée Carnavalet Fotoğraf: Musées de la Ville de Paris. © SPADEM.	118
11	Bastille'in ele geçirilmesi, 14 Temmuz 1789. Ressamı bilinmiyor. Musée national du château de Versailles Fotoğraf: Giraudon.	134
12	Şatolar yanarken, sahipleri kaçıyor, 1789. Sanatçısı bilinmiyor. Musée Carnavalet Fotoğraf: Giraudon.....	135

13	4 Ağustos 1789 gecesi. Charles Monnet'nin resminden yola çıkarak Helman'ın yaptığı gravür. Bibliothèque nationale. Fotoğraf: Giraudon.....	137
14	Tuileries saldırısı, 10 Ağustos 1792. Jacques Bertaux'nun resmî. Musée national du château de Versailles. Fotoğraf: Giraudon.....	148
15	XVI. Louis'nin idamı, 21 Ocak 1793. Bibliothèque nationale. Fotoğraf: Larousse.	149
16	Muhafazakâr cumhuriyetin oluşumu, Thermidor ayı Yıl II (28 Temmuz 1794). Charles Monnet'nin resminden yola çıkarak Helman'ın yaptığı gravür. Bibliothèque Nationale, Cabinet des Estampes. Fotoğraf: Giraudon	158
17	Austerlitz, 2 Aralık 1805. J. Rugendas'nın çizimi. Bibliothèque de l'Armée, Paris. Fotoğraf: Bulloz.....	164
18	Napoléon, Avrupa'yı kardeşleri arasında bölüştürüyor. Gauthier'nın gravürü. Musée Carnavalet, Paris.	165
19	Berezina'dan geçiş, 25-29 Kasım 1812. Victor Adam'ın taşbaskısı. Bibliothèque nationale, Cabinet des Estampes. Fotoğraf: Giraudon.	169
20	Sanayileşmenin ilk adımları: Liège yakınlarında bir kömür madeni, 1812. Musée Carnavalet, Paris. Fotoğraf: Giraudon.....	173
21	Mayıs 1814'te kraliyet ailesi. Musée Carnavalet, Paris. Fotoğraf: Giraudon	192
22	"Bir Haçın Takdis Edilişi": Ahlaki düzenin restorasyonu ya da Katolikliğin yeniden güçlendirilmesi, 1826. Massard'ın gravürü. Bibliothèque nationale	196
23	Boulevard des Italiens'daki çatışma, 28 Temmuz 1830. V. Adam'ın taş baskısı. Musée Carnavalet. Fotoğraf: Musées de la Ville de Paris. SPADEM.....	198
24	Lafayette, Louis-Philippe'i Paris'te, Hôtel-de-Ville'de karşılıyor. (31 Temmuz 1830) Eloi-Firmin Féron'un resmi. Musée du château de Versailles. Fotoğraf: Musées nationaux, Paris.....	199
25	Haziran 1848: Rue Saint-Antoine'daki barikat. Beaumont ve Cicéri'nin taş baskısı. Bibliothèque nationale	210
26	Halkı tarafından çevrelenmiş III. Napoléon, İmparatoriçe ve veliaht prens. Léopold Flaming'in gravürü. Bibliothèque nationale, Cabinet des Estampes.....	215

27	Le Creusot'taki Schneider fabrikası. Bonhommé'nin suluboya resmi.....	222
28	Paris, 4 Eylül 1870: Cumhuriyetçiler Bonaparte hanedanının devrildiğini ilan ediyor. Jacques Guiaud'nun resmi. Musée Carnavalet. Fotoğraf: Musées de la Ville de Paris. SPADEM.....	224
29	Paris'in yakılışı, Mayıs 1871 Musée Carnavalet. Fotoğraf: Musées de la Ville de Paris. SPADEM.....	229
30	Trenle seyahat eden köylüler. Fotoğraf: Popperfoto.	232
31	Harman makinesi. Albert Rigolet'nin resmi. Musée des beaux-arts, Rouen. Fotoğraf: Giraudon.....	233
32	Bir aile yemeği. Caran d'Ache'in karikatürü. Bibliothèque nationale, Cabinet des Estampes.....	236
33	Nord kömür yatağında grev. <i>L'Illustration</i> 'dan bir gravür.....	240
34	1914-1915 yıllarının taarruz taktiği.....	246
35	Siper savaşı. Fotoğraf: Roger-Viollet.....	248
36	Kıdemli subaylar planlama yapıyor. Georges Scott'ın çizimi. Musée de l'Armée, Paris. Fotoğraf: Larousse.....	249
37	"Topyekûn savaş" için seferberlik: Cephane üreten kadın işçiler. Fotoğraf: P. Lorette.....	253
38	Yeniden yapılanmanın bedeli: Montdidier'nin (Somme) kalıntıları, Haziran 1919. Fotoğraf: Albert Kahn Koleksiyonu.....	256
39	Seçim poster, 1919 Bibliothèque nationale, Cabinet des Estampes.....	262
40	Jack tarafından yapılmış bir seçim poster. Bibliothèque nationale, Cabinet des Estampes.....	265
41	<i>Croix de Feu</i> üyeleri geçit töreninde. Fotoğraf: Roger-Viollet.....	272
42	Sağcı göstericiler Place de la Concorde'da polisle çatışıyor, 6 Şubat 1934 ...	273
43	Léon Blum ve Halk Cephesi hükümeti, 1936 Fotoğraf: The Hulton Picture Company ...	278
44	Paul Reynaud bir kabine toplantısından çıkarken. Fotoğraf: The Hulton Picture Company ...	284
45	Alsace'ın yeniden Almanlaştırılması: Strasbourg'da bir Nazi geçit töreni, Ekim 1941. Fotoğraf: Taillandier Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org	288

46	Mareşal Pétain ve Pierre Laval, Kasım 1942'de Vichy'de kardinaller Suhard ve Gerlier ile birlikte. Fotoğraf: Roger-Viollet	292
47	Alman gözetiminde çalışan Fransız madenciler. Fotoğraf: Roger-Viollet	293
48	Genç direniş üyeleri Alman askerleri tarafından idam ediliyor. Fotoğraf: Roger-Viollet	301
49	Milislerin Grenoble'de idam edilişi, Ağustos 1944 ...	307
50	Kurtuluş: General de Gaulle, Champs-Élysées'de yürüyor, 26 Ağustos 1944. Fotoğraf: Doisneau-Rapho	309
51	Yeniden Yapılanma: Komünist Parti yeni bir girişim çağrısı yapıyor. Fotoğraf: Taillandier-D.R.	313
52	Brigitte Bardot Gizli Hayat (<i>Vie Privée</i>) filminin setinde, 1 Ocak 1961. Fotoğraf: Getty Images	332
53	1947'de Sosyalist bakanlar tarafından grev kırıcı olarak, madenlerin girişlerini korumakla görevlendirilen askerler	340
54	Pierre Mendès-France hükümeti, 19 Haziran 1954. François Mitterrand, Mendès-France'ın yanında. Fotoğraf: Viollet/Photob ...	343
55	Cezayir'deki askerî harekât: Kasabada nöbet. Fotoğraf: Getty Images	347
56	Cezayir'deki gösteriler, 1958. Fotoğraf: Getty Images	349
57	General de Gaulle televizyonda ulusa sesleniyor, 23 Nisan 1961. Fotoğraf: The Hulton Picture Company	356
58	General de Gaulle, Batı Almanya'ya düzenlediği gezi sırasında Şansölye Adenauer ile birlikte, Eylül 1962. Fotoğraf: Camera Press (UK) Ltd	358
59	Savignac tarafından yapılan Ortak Pazar poster, 1957. Fotoğraf: Larousse	359
60	Polis göstericileri kovalıyor, 6 Mayıs 1968. Fotoğraf: Caron	363
61	Champs-Élysées'de de Gaulle yanlısı gösteri, 30 Mayıs 1968. Fotoğraf: Le Champion/ANA	365
62	Başbakan Pompidou, solunda genç Jacques Chirac ile birlikte. Fotoğraf: Getty Images	366
63	Mülkiyetin gelişimi. Fotoğraf: Sappa/CEDRI	368

64	Emeklilik sistemi reformuna karşı protesto, Marsilya, 13 Mayıs 2003. Fotoğraf: Getty Images	389
65	Göçmen işgücü ve düşük maliyetli barınma, Gennevilliers, 1980'ler. Fotoğraf: Chollet/Rapho	391
66	Cumhurbaşkanlığı seçimleri, 5 Mayıs 1981: d'Estaing ile Mitterrand televizyonda tartışıyorlar Fotoğraf: Gamma	405
67	Mitterrand'ın <i>la force tranquille</i> (sakin güç) olarak çağrısı: Séguéla'nın posterleri	406
68	Jacques Chirac cumhurbaşkanlığını törenle devralıyor. (17 Mayıs 1995) Fotoğraf: Getty Images	421
69	Le Pen'i destekleyen bir poster, cumhurbaşkanlığı seçimleri, 2002. Fotoğraf: Getty Images	428
70	Le Pen'in adaylığına karşı gösteri, 22 Nisan 2002. Fotoğraf: Getty Images	432
71	Yenik Sosyalist aday Lionel Jospin, ikinci turda oy kullanıyor, 5 Mayıs 2002. Fotoğraf: Getty Images	433
72	Rakipler mi? Raffarin, Sarkozy ve Villepin, cumhurbaşkanının etrafında toplanmış, 14 Temmuz 2004. Fotoğraf: Getty Images	435
73	Chirac, Schröder ve Blair: Beden dili her şeyi anlatıyor. Fotoğraf: Getty Images	438

HARİTALAR

- 1 Fransa'nın kabartma haritası.
Kaynak: R. Price, *A Social History of Nineteenth-century France* (Hutchinson, 1987) 23
- 2 Fransa'nın ortaya çıkışı: Verdun Antlaşması, 843.
Kaynak: J. Revel (ed.), *L'espace français* (Editions du Seuil, 1989) ... 48
- 3 Fransa'nın ortaya çıkışı: Philippe Auguste'nün hükümlanlığı, 1180-1223.
Kaynak: J. Revel (ed.), *L'espace français* 60
- 4 Fransa'nın ortaya çıkışı: Brétigny Antlaşması, 1360.
Kaynak: J. Revel (ed.), *L'espace français* 67
- 5 Fransa'nın ortaya çıkışı: XI. Louis dönemi, 1461-1483
Kaynak: J. Revel (ed.), *L'espace français* 73
- 6 Fransa'nın ortaya çıkışı: IV. Henri döneminde kraliyetin genişlemesi, 1589-1610.
Kaynak: J. Revel (ed.), *L'espace français* 81
- 7 Fransa'nın ortaya çıkışı: XIV. Louis dönemi.
Kaynak: J. Revel (ed.), *L'espace français* 86
- 8 Fransız Kilisesi Temel Yasası (yemin edenlerin oranı).
Kaynak: M. Vovelle (ed.), *L'état de la France pendant la Révolution*, Editions La Découverte, 1988 141
- 9 İmparatorluğun doruğu, 1812.
Kaynak: R. Gildea, *Barricades and borders, Europe 1800-1914*. Oxford University Press, 1987 167
- 10 Fransa'nın gelişmiş ve azgelişmiş kısımları: 1840'taki buğday üretimi.
Kaynak: R. Price, *An Economic History of Modern France*, y. 1730-1914. Macmillan, 1981 180
- 11 Fransa'nın gelişmiş ve azgelişmiş kısımları: Sanayileşmenin bir göstergesi olarak buhar makinesi.
Kaynak: G. Dupeux vd., *Atlas Historique de la France Contemporaine*, Armand Colin, 1966 184
- 12 Alsace-Lorraine'in kaybedilmesi.
Kaynak: G. Dupeux vd., *Atlas Historique de la France Contemporaine*, Armand Colin, 1966 227
- 13 1940'ta Fransa'nın bölünmesi.
Kaynak: J.-P. Azema, *From Munich to the Liberation, 1938-44*, Cambridge University Press, 1966 287

TABLOLAR

1	Nüfusun karşılaştırmalı gelişimi (milyon bazında). Kaynak: J. Revel (ed.), <i>L'espace français</i> (Editions du Seuil, 1989)	26
2	Toprak mülkiyeti payı, Nord Departmanı (%).....	143
3	Sabit fiyat temelinde ulusal gelir, (1905-1913'te frank).....	177
4	Nüfus artışı (1750-1911).	186
5	Yasama seçimi sonuçları	220
6	Faal endüstriyel nüfusun dağılımı (%). Kaynak: J.-C. Asselain, <i>Historie Economique de la France</i> , II, 1984, s. 74	257
7	Faal nüfusun yapısı (%).....	258
8	Gayrisafi yurtiçi hasıladaki büyüme. Kaynak: K. Mouré, "The French Economy since 1930", ed. M. Alexander, <i>French History since Napoleon</i> , 1999, s. 374.....	311
9	1954-1975 arasında toplumsal-mesleki grupların evrimi. Kaynak: J.-L. Monneron ve A. Rowley, <i>Les 25 ans qui ont transformé la France</i> , 1986, s. 133	321
10	Orta sınıf meslekleri. Kaynak: D. Borne, <i>Histoire de la société française depuis 1945</i> , 1988, s. 112	329
11	Kurucu Meclis seçimi, 21 Ekim 1945	334
12	Ulusal Meclis seçimi, 10 Kasım 1946	337
13	Ulusal Meclis seçimi (Metropolitan Fransa), 17 Haziran 1951	341
14	Ulusal Meclis seçimi (Metropolitan Fransa), 2 Ocak 1956	345
15	Ulusal Meclis seçimleri (Metropolitan Fransa), 23 ve 30 Kasım 1958	353
16	Ulusal Meclis seçimleri, 18 ve 25 Kasım 1962	354
17	Ulusal Meclis seçimleri, 5 ve 12 Mart 1967	361
18	Ulusal Meclis seçimleri, 23 ve 30 Haziran 1968	364
19	Ulusal Meclis seçimleri, 4 ve 11 Mart 1973	367
20	Çalışan nüfusun yapısı (%)	381
21	Ulusal Meclis seçimleri, 12 ve 19 Mart 1978	403
22	Ulusal Meclis seçimleri, 14 ve 21 Haziran 1981	407
23	Ulusal Meclis seçimleri, 16 Mart 1986	412
24	Ulusal Meclis seçimleri, Haziran 1988	416
25	Yasama seçimleri sonucu, 25 Mayıs ve 1 Haziran 1997. Kaynak: Economist Intelligence Unit Country Report, Fransa, 3rd Quarter 1997	424
26	Yasama seçimleri sonuçları, 9 ve 16 Haziran 2002	430

TEŞEKKÜR

Bu türde genel bir eserin yazarı olarak pek çok kişiye minnettarım; bunların arasında 1968 ila 1993 yılları arasında East Anglia Üniversitesi'nde ve sonrasında Aberystwyth'ta verdiğim dersleri alan öğrencilerimin, geçmişteki ve bugün meslektaşlarımla yanı sıra hem bu iki kurumdaki hem de Galler Ulusal Kütüphanesi'nin çalışanları var. Beni ilkin bu çalışmaya davet eden ve ardından diğer projelere teşvik eden Cambridge University Press'ten William Davies'e bilhassa müteşekkirim. Isabelle Dambricourt bu ikinci edisyonun hazırlanmasına değerli katkılarda bulundu. Aşağıda adı geçen arkadaşlar özgün taslağı okuyup yorumladılar –Malcolm Crook, Colin Heywood, Oliver Logan ve büyük kayıp Peter Morris. Heather Price her iki edisyona da muazzam bir katkı sundu. East Anglia Üniversitesi'nden Richard Johnson haritalardan bazılarını çizerken, yayınevinin redaktörleri Mary Richards ve Jean Field son derece faydalı önerilerde bulundu.

Yapıcı eleştirileri, sabırları, sevgileri ve gülücükleri dolayısıyla Richard, Luisa ve Luca'ya, Siân, Andy ve Molly'ye, Emily ve Dafydd'e, Hannah'a ve sevgili Heather'a tüm kalbimle minnettarım.

GİRİŞ

Bizim Fransa olarak bildiğimiz varlık, yüzlerce yıllık evrimsel bir sürecin ürünüdür. Bu süreçte karmaşık bir bölgesel toplumlar yığını, siyasal eylemler aracılığıyla, yani bir dizi hükümdar, yönetici ve askerî liderin bölgesel genişleme arzularıyla bir potada eritilip bütünleştirilmiştir. Sonuçta böyle bir varlığın ortaya çıkması engellenemez bir durum değildir. Çünkü bu, çizgisel bir gelişim süreci olmaktan uzaktı; dolayısıyla, sürecin akışını açıklamak için teleolojik¹ bir yaklaşım sergilemekten kaçınılmalıyız. Bu sürecin temel özelliği Ile-de-France'ta nispeten güçlü bir devletin oluşması ve bu devletin sahip olduğu otoritenin genişleyip yayılmasıydı. Bizim görevimiz bunun nasıl ve neden meydana geldiğini açıklamaktır.

Böylesine geniş bir kronolojik dönemi kapsayacak bir kitap yazma daveti, hem çekici hem de cesaret kırıcı birtakım beklentileri de beraberinde getirir. Bu durum, meslekten tarihçilerin normalde daha sınırlı olan ilgi alanlarını çok geniş bir tarihsel bağlama oturtma imkânı verse de, bakış açısı ve yaklaşım açısından önemli sorunlara yol açmaktadır. “Geçmiş, ardında bıraktığı kalıntılardan yola çıkarak yeniden inşa etmenin ne derece mümkün olduğuna” (R. J. Evans) dair sorular her zaman sorulacaktır. Tarihçilerin uğraşmak zorunda oldukları kanıtlar, anlamlarının yeniden inşa edilebilmesi için belirli bir bağlama oturtulması gereken kırıntılardan oluşur; o da eğer bugüne ulaşma imkânı buldularsa. Her tarih çalışması seçicidir, fakat yüzlerce yılı kapsayan bir çalışmadakinden daha fazla seçici olamaz. Böyle bir çalışmada asıl sorun nelerin seçileceği, olaylar karmaşasının ve tarihin tam ortasında süregelen nesiller silsilesinin en iyi nasıl anlamlandırılacağı, tarihsel zaman ile süreklilik ve değişim arasındaki oynak sınırların nasıl tanımlanacağı meselesidir. Betimleyici ve kronolojik açıdan düzenlenmiş siyasi bir tarih yazmak mümkün olsa bile, böyle bir tarih büyük adamların ve yaptıklarının anlamsız bir listesine dönüşme tehlikesini de göze almalıdır.

¹ *Teleoloji*: Erekbilim; evrendeki her şeyin ve bütün olayların, belirli bir amacın gerçekleşmesine uygun bir şekilde önceden tasarlanmış olduğuna dair inanç veya öğreti —*ed. notu*.

Çoğunlukla *Annales* okulunun² kurucuları Marc Bloch ve Lucien Febvre ile özdeşleştirilen toplumsal tarihin 1920'lerden itibaren ortaya çıkışı, siyasal tarihçilerin bile büyük adamları ve devletin gelişip evrilen kurumlarını değişken bir toplumsal sistem bağlamına yerleştirmesini gerektirdi. Bununla birlikte tarihçiler, geçmişle özeleştiriyeye dayalı diyaloglarını sürdürerek toplumsal biçimlenme ve değişim sürecindeki ekonomik, kültürel ve ideolojik etkenlerin nispi önemini tartışmaya devam ettikçe; yapılara ve sınıflara gösterilen aşırı ilginin "tarihsel aktörler" in, yani "kültür" ve topluluğun aşırı determinist ve indirgemeci bir temelde ihmal edilmesine neden olduğunu kavradıkça; 1960/70'lerde Fernand Braudel ve Ernest Labrousse ile ilişkilendirilen yapısalcı, sınıf temelli ve neo-Marksist bir yaklaşımın çekici yalınlıkları da yitirmek üzereydi. "Yoksulları" tarihsel kayıtlarla bütünleştirmeye dair ilk kararlılık dalgasını, tercih ve davranışı açıklayan anahtarlar olarak toplumsal cinsiyet ve etnisitenin anlamını kavrama arzusu izledi. İnsanlık deneyiminde toplum ve ekonomiden ziyade ideolojinin temel öneme sahip olduğunu varsayan bir "kültürel" tarih ve toplumsal kimliğin inşası sürecinde, dilin, imgelerin ve sembolik eylemin önemine ilişkin bir bilinç yaratabilmek amacıyla sosyal antropoloji fikirlerinden de faydalanıldı.

Tarihsel gelişime dair genel yasaların bulunmadığının ve insani etkileşimin son derece karmaşık olduğunun farkına varıldığı bir ortamda, tarihçiler arasında bir güven bunalımı doğdu. Foucault, Derrida ve diğerleriyle özdeşleştirilip en aşırı uçta, "gerçeğe" dair her algnın dil vasıtasıyla kavrandığını, her metnin olası bir dizi anlama sahip olduğunu ve bizzat tarihsel araştırmanın bile söylemin bir yansımasından ibaret olduğunu vurgulayan "postyapısalcı" ve "postmodernist" bir felsefenin yarattığı meydan okumayla birlikte, bu güven bunalımı iyice derinleşti. Buna göre, geçmişin, tarihçilerin onun için yarattığı suret dışında bir gerçekliği yoksa, o halde "gerçeklik" onun suretinden ayırt edilemezdi. Dolayısıyla tarih de pek çok edebî türden sadece biri haline geliyordu, yani artık romandan pek de farklı değildi.

Tarihçileri kendi varsayımlarını sorgulamaya teşvik etmesi açısından değerli olan ve sosyal bilimlerin üzerine inşa edildiği -gerçekliği kanıtlanabilir bir bilgiye duyulan inanç ve ampirik araştırmanın değeri gibi- temellere meydan okuyan bir postyapısalcılığın, nihayetinde dü-

² *Annales okulu*: Tarihin disiplinler arası ve karşılaştırmalı yazılması, böylece "bilim" olarak kabul edilmesi iddiasını taşıyan bu tarih okulu sosyoloji, ekonomi, sosyal psikoloji ve antropoloji gibi çeşitli sosyal bilimlerle işbirliğini sağlayacak bir tarih yaklaşımı geliştirmek üzere kurulmuştur—ed. notu.

şünsel bir çıkmaz olarak reddedilmesi gerekiyor: Çünkü artık gerçekliğin doğasına ilişkin kadim felsefi argümanların yeniden tartışılmasından pek de fazlası değildir. Jargona dayalı ve giderek kendine referans verir hale gelen postmodernizm, kendisinin bir karikatürüne, kibirli, seçkinci, dilbilimsel bir oyuna dönüşme riski taşımaktadır. Daha karmaşık ve kapsayıcı nedensellik modelleri geliştirme ihtiyacını kabullenmek önemliyse de, “kültür ve kimliği ... dil ve bilinci, diğer tüm sosyal olguların nihai izahından ziyade, izah edilmesi gereken değişken olgular olarak” (Charles Tilly) değerlendirmek de gereklidir. Bireyler günlük yaşamda karşılaşılan pek çok karmaşık durum içerisinde, bir toplumsal bilinç geliştirirler. Kimlik sabit bir şey değildir. Tarihçinin anlamlı bir açıklayıcı bağlam inşa etmesi, bireyleri etkileyen toplumsal etkileşime temel oluşturan hem büyük hem de küçük çaplı yapıların tanınmasını gerektirmektedir.

Tarihin karşılaştığı asıl bunalımsa muhtemelen parçalanması ve bol miktarda yaklaşım biçiminin gelişmesidir; öyle ki, Fransa örneğinde, araştırmanın uluslararasılaşmasının yanı sıra çok farklı kurumsal ve sosyo-politik yaklaşımlardan ilham alan Anglosakson tarihçilerin akın etmesi sayesinde bu parçalanma daha da yoğunlaşmıştır. Meslekten tarihçiler genellikle bilgiyi ve çözümlemeyi ilerletmek üzere tasarlanan monografilerin yayımlanmasına yol açan araştırmalara, öğrenciler arasında eleştirel ve sorgulayıcı tavırların geliştirilmesini amaçlayan öğretime ve Fransızların “bayağılaştırma” adını verdiği şeye –bu, olası en geniş izleyici kitleleriyle iletişim kurabilmek gibi, temel bir görevi betimlemek için kullanılan çok yersiz bir terimdir– giriştiler. Buradaki mesele, mesleki güvenilirliği medyanın ticari talepleriyle uzlaştırmaktır. Hem basında hem de televizyonda kolayca erişilmeye dair bu talepler; karmaşık tarihsel koşulların basitleştirici bir biçimde çarpıtılmasının dışında, en kötü betimleyici tarih türüne, yani neredeyse bir asır önce Bloch ile Febvre tarafından tarihsel yöntemde başlatılan devrimi göz ardı ederek, asıl olarak büyük adamların yaptıklarını temel alan anlatılara geri dönüşüne yol açma tehlikesi yaratmaktadır.

Dolayısıyla bu kitabın ana teması, devlet ve toplum arasındaki ke-sintisiz etkileşim süreci olacaktır. Tarihsel sosyolog Theda Skocpol *Devletler ve Toplumsal Devrimler*³ (1979) adlı kitabında, devleti “bir yürütme organı tarafından yönetilen ve az çok eşgüdüm içindeki idari, güvenlik ve askerî kuruluşlar bütünü” olarak tanımlamıştır. Elbette bu idari ve

³ Theda Skocpol, *Devletler ve Toplumsal Devrimler*, çevirmen: S. Erdem Türkö-zü, İmge Kitabevi, 2004 –ed. notu.

zorlayıcı kuruluşların sürekliliği, kaynakların toplumdan çekilip alınmasını, savaş zamanlarında fazlasıyla şiddetlenen ve hem devlet kurumlarının gelişimi hem de toplumsal ve siyasal çatışmalar açısından önemli bir uyarıcı işlevi gören talepleri gerektirmektedir. En azından Locke'tan beri, liberal yazarlar, devleti adaleti ve düzeni sağlayan, kendi vatandaşlarını dış tehditlere karşı koruyan ve ahlaken tarafsız bir güç biçiminde değerlendirme eğiliminde olmuşlardır. Ama bu yaklaşım, yasa koyucuların ve yasayı uygulayanların toplumsal kökenleri meselesini, yani kendi rollerini ve yönettikleri kişilere yönelik tavırlarını algılama biçimlerini göz ardı etmektedir. Devleti egemen bir azınlığın aracı olarak gören Marx ve İtalyan sosyologlar Pareto ile Mosca'nın yanı sıra belirli bir toplumda sosyal denetimi sürdürmenin ve rakip değer sistemlerinin etkisini sınırlamanın aracı olarak, sadece zorlayıcı devlet kurumlarının hâkimiyetinin değil, aynı zamanda toplumsal seçkinlerin, yani yasal statü, mülk sahipliği ve belirli eğitim biçimleriyle belirlenen bir seçkinler grubunun ulaştığı kültürel hâkimiyetin önemini de vurgulayan Gramsci ise alternatif geleneği temsil etmektedir. Bu, devletin toplumsal açıdan egemen bir sınıfın çıkarlarını bir şekilde kendiliğinden temsil ettiğini iddia etmek değildir. Devletin her zaman tümleşik bir varlık olduğunu savunmak ise hiç değildir. Çünkü devletin topluma müdahale kapasitesi zamana ve yere göre değişir. Devletin kurumsal, siyasal, askerî çekişmeye girişmesi ve kendi kurumlarını güçlendirme çabaları, var olan kaynakların tahsisinde çatışma yaratabilir. Ne var ki, üst düzey devlet görevlilerinin ağırlıklı olarak toplumsal seçkinler arasından atanması ve bunların devletin temsilcilerini etkileme konusundaki üstün becerileri, ciddi bir hâkimiyet etkisini fazlasıyla ortaya koymaktadır. Fakat bu kabul edilse bile, seçkinler *arasında* yaşanan ve devletin faaliyetlerini etkileyip denetlemeye dair çekişmeler hâlâ güçlü bir çatışma kaynağıdır.

Burada ortaya atılan başlıca sorular siyasal iktidar hakkında olacaktır: Siyasal iktidar neden bu kadar önemlidir? Ona kim sahip olmuştur? Nasıl kullanılır? Kimin çıkarıdır ve ne gibi sonuçlar doğurmuştur? *Tâbi olan* kişiler, *yönetenlerin* faaliyetlerine, örneğin bir yandan toprak sahibi veya girişimci olarak kendilerini idame edebilmek için uğraşırken bir yandan da vergi yoluyla devlet mekanizmasını sürdürebilmek için kaynak talebinde bulunmalarına nasıl tepki vermektedir? Yerleşik hak ve adalet anlayışlarının, örgütlenme kapasitesinin, protesto imkânları ve başarıya ya da bastırılma olasılıklarına dair algılar tarafından belirlenmiş olan toplu direniş ihtimalinin, hem toplumsal yapılar ve ilişkilerde hem de kurumsal düzenlemelerde yaşanan değişimlerden etkilendiği görülüyor. Peki, siyasal değişimler neden yaşanır?

Bunların, siyasal yapılar ve davranışlar kadar, toplumsal sistemler hakkındaki sorular olduğu apaçık ortadadır. Gerçekten de, toplumsal düzenin tümüyle veya hatta esas itibarıyla devletin faaliyetleriyle değil, din, eğitim ve hayırseverlik kuruluşları, aidiyet ve işyeri ilişkileri çerçevesinde aile ve yerel cemaat gibi çok çeşitli toplumsal kurumlar aracılığıyla sürdürüldüğü de –itinayla tasarlanmış kapsamlı bir plana göre olmasa bile, toplumsallaşma süreçleri ve gündelik temaslar çeşitli bağımlılıkları meşrulaştırıp dayatmaya hizmet ettiği için– aşikâr olmalıdır. Uygulanan denetim biçimleri, büyük ölçüde gündelik yaşamda yaratılan tavırlarla, kısacası çağın ve grubun mantığının yanı sıra hem devlet hem de toplumsal seçkinler tarafından kullanılan kaynaklar ve toplumsal yapıyla belirlenmektedir. Yoksullar arasında bu denli yaygın olan kudretsizlik hissi ve ihtiyatlı olma zorunluluğu, açık çatışmaların yaşanmayışının aslında toplumsal ve siyasal gerilimin var olmadığı anlamına gelmediğini de ortaya koymaktadır.

Bazı toplumsal gruplar tarihsel araştırmanın öznelere olarak imtiyazlı bir konumdayken, diğerleri dışlanmaktadır. Modalar değişir. Dolaşısıyla ağırlıklı olarak hâkim durumdaki erkek tarihçiler de, toplumsal cinsiyeti görmezden geldikleri için, haklı olarak suçlanmışlardır. Ama analitik birer kategori olarak toplumsal cinsiyete karşı cemaat veya sınıfın yararlılıklarını savunmanın ya da bir kavram olarak toplumsal cinsiyeti Fransa tarihine uygulamanın pratikteki güçlüklerini ele almanın yeri bu kitap değil. Yalnızca şunun apaçık olduğunu ve her zaman da böyle olmuş olması gerektiğini belirtmekle yetinelim ki, erkekler ve kadınların müşterek olduğu kadar özgün deneyimleri de vardır ve toplumsal cinsiyete dayalı algılamalar, toplumsal kimliğin oluşumunun yanı sıra bir dizi ekonomik, toplumsal ve siyasal söylemi ve faaliyeti de etkilemektedir. Tarihçinin amacı, bir taraftan toplumsal cinsiyetin de kültürel ve tarihsel olarak koşullandırılmış olduğunu kabul ederken, bir yandan da “toplumsal cinsiyetle betimlenen herhangi bir deneyimi, daha geniş kapsamlı bir toplumsal ve ekonomik çerçeveye bütünleştirmek” (Hufton) olmalıdır.

Sorumluluğu üzerimize alarak ihmal edeceğimiz diğer bir mesele de mekânsal boyuttur; bu, Fransa’da tarih ve coğrafya arasındaki yakın ilişki geleneğini yansıtan Fernand Braudel’in büyük mesafe kat ettiği bir konudur. Hem ekonomik hem de siyasal faaliyetlerin kapsamının ve fikirlerin yayılmasının sınırlanması veya kolaylaştırılması sürecinde iletişim ağlarının kayda değer önemine bu kitap boyunca dikkat çekilecektir. Fakat bu kısa girişin başlıca amacı, Fransa tarihindeki sürekliliklerin bir kısmını ele alarak kendisine zemin hazırlamaktır.

Günümüzdeki sınırlarının çerçevesinde Fransa'nın belirgin bir özelliği de sahip olduğu coğrafi çeşitliliktir. Coğrafyacı Philippe Pinchemel beş doğal bölge ayırt eder: Vendée'den Champagne'ye uzanan, okyanus ve ılıman iklim kuşağına sahip, bol yağış alan kalın bir verimli toprak tabakasıyla örtülü alçak bir bölge olan *kuzeybatı*; tek tük verimli araziler dışında verimsiz toprakların bulunduğu, sert karasal iklim koşullarından mustarip, platolar ve kireçtaşı yamaçlarıyla dolu bir bölge olan *kuzeydoğu*; Limousin'den Provence ovalarına, Roussillon'dan Saône ovalarına uzanan *güneydoğu*'dan daha yeşil, daha verimli ve daha az kayalık olmasının yanı sıra ovalar, tepeler ve platoların bulunduğu *güneybatı*. Pinchemel bu durumdan "doğal zıtlıklarla dolu ... bir mozaik" olarak bahseder: Verimsiz kireçtaşı platoları ve dik yamaçların arasına serpiştirilmiş, Akdeniz iklimine sahip küçük, aralıklı, verimli ovalar ve vadiler. Beşinci ve son bölgeyse, zayıf toprakları ve bitki yetiştirme mevsiminin kısalığı yanı sıra insanların ve malların hareketine çıkardığı engeller yüzünden yerleşime elverişsiz durumdaki *dağlar* bölgesidir: Massif Central, Jura, Alpler ve Pireneler. Genel anlamıyla kuzeyin ılıman iklim kuşağına, güneyin ise Akdeniz'e doğru yüksek sıcaklıklara ve kurak yazlara maruz kaldığı göz önünde bulundurulduğunda, dağlar bilhassa kuzeyin iklim özelliklerini güneye doğru iterek resmi daha da karmaşık bir hale getirirler. Üstelik denizden uzak iç kısımlara doğru hareket edildiğinde, okyanus ikliminin özellikleri karasal eğilimlere boyun eğmektedir. İklim açısından bakıldığında Fransa, önemli bölgesel farklılıklar, yani sıcaklık ve yağış miktarı bakımından ciddi anlamda düzensizlikler ve mevsimsel anomaliler sergilemektedir. Kadim günlerden XIX. yüzyıla kadar, yani düşük verimli tarım sistemlerinin ve izolasyonun ısrarla sürdürüldüğü çağlar boyunca, özellikle de kuzeyde yağışlı yazlar ve güneyde kuraklık gibi elverişsiz iklim koşullarının temel tahıl ürünlerine oluşturduğu tehdit, yoksullar için kötü beslenme tehlikesini veya çok daha kötü durumları temsil etmekteydi. Kıt kaynakların denetiminin yanı sıra toprak ve besin maddelerine erişim, başka hiçbir dönemde bu kadar şiddetli bir sorun olmamıştı. Toplumsal gerilimin şiddetlenmesiyle birlikte, kötü hasat dönemleri ciddi siyasal sorunlar yaratıyordu.

Yine de iklim baskısı altında kalan toplumlar buna uyum sağlayabilmekteydi. Fransa topraklarının gelişimi, gerçekten de insanların sadece coğrafi şartlara değil, aynı zamanda değişen nüfus yoğunluklarına ve sosyo-politik baskılara kcsintisiz bir şekilde uyum gösterebildiğinin bir kanıtıdır. Bu durum, kırsal ile kentsel araziler, doğal koşullar ile teknoloji ve nüfus arasındaki değişimler arasında yaşanan karmaşık bir etkile-

Harita 1. Fransa'nın kabartma haritası.

şimin yanı sıra gelişim aşamaları esnasında gerçekleşen anlaşılması güç örtüşmenin bir sonucudur. Makineleşmenin yaşandığı, tarım ilaçlarıyla gübrelerin kullanıldığı, çiftliklerin birleştiği XX. yüzyıl ve özellikle de II. Dünya Savaşı sonrası dönem, diğer dönemlere nazaran daha esaslı değişimlere tanık olmuştur. Bununla birlikte çoğunlukla ortaçağda yerleşim birimleri olarak yaratılan, özellikle de nehir vadileri, ovalar ve alçak yamaçlar boyunca uzanan etrafı çevrili alanlar ile açık alanlar arasındaki zıtlıklar Fransa topraklarını hâlâ etkilemekteydi. Hayvanları ortaklaşa otlatmak ve üç alanlı sistemde⁴ tarlaya dönüşümlü olarak farklı ekin-

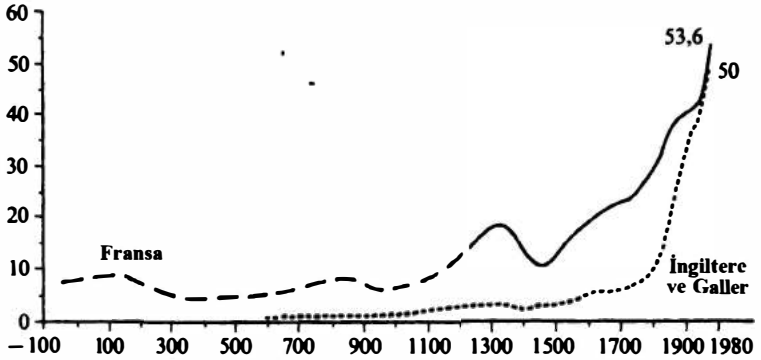
ler ekmek gibi geleneksel uygulamalar XIX. yüzyıl başlarında ortadan kalkmaya başlamışsa da, Picardy, Ile-de-France, Nord, Champagne ve özellikle Fransa'nın doğusunun büyük bölümünde çok az ağacın bulunduğu açık alanlar, merkezileşmiş köyler ve nüfus yoğunlaşmasıyla birlikte anılır olmuştur. Her ne kadar ulaşım devrimi kitlesel şarap pazarlarına erişim imkânı sağlayarak ovalardaki tarımı dönüştürdüysen de, Akdeniz bölgesinde, hâlâ kümelenmiş bir yerleşim alanına sahip eski yapılar ve aralıksız devam eden geçim mücadelesine tanıklık ederek dağ eteklerini kesen taraça yığınları göze çarpmaktadır. Ancak kırsal kesimdeki nüfus yoğunluğunun azaldığı XIX. yüzyılın sonlarından itibaren, güvenilir yabancı mallara erişimle birlikte iktisadi özerklik gereksiz hale geldikçe, uzun tahıl üretimi dönemi sona eriyordu. Batıdaysa topraklar hâlâ çitle kapatmanın ve dağınık yerleşimlerin egemenliği altındadır; bu, ortaçağda toprağın aşamalı olarak kolonileştirildiğini gösterir. Her ne kadar ölçekte büyük değişiklikler yaşandıysa da, temel yerleşim yapısı ortaçağın sonundan itibaren büyük ölçüde aynı kaldı. Yoğun çitler ve granit duvarlar sınırları belirleyip hayvanlara barınak oluştururken, çoğunlukla çökmüş durumdaki yollardan oluşan karmaşık bir ağ da arazilere ulaşım sağlamaktadır. Aşağı Normandiya ve Bretanya, Anjou, Maine ve Vendée, vadi tabanlarındaki elverişli tarımın orman kaynaklarının ve yayla meralarının kullanımıyla birleştiği diğer belirgin noktaları oluşturur. Yerel ekonomilerin nüfusu geçindirebilme kapasitesini etkileyen şey, tarım yöntemlerinden ziyade toprağın yapısı ve doğal kaynaklardır. Dolayısıyla, tıpkı yaşam standartları gibi, nüfus yoğunlukları da ciddi anlamda çeşitlilik arz etmekteydi. Çoğunlukla modern eklemelerle sadece görünüşü dönüştürülen geleneksel bina tarzları, geçmişin bölgesel özgünlüğünü anımsatan unsurlardan biridir. Demiryolu, motorlu taşıma ve ulaşım maliyetlerinin azalması, inşaat malzemelerinin kitlesel olarak üretilmesinin yanı sıra hem kentlerde hem de kırsal kesimde işlenmiş taş veya ahşabın yerini önce tuğla ve sonrasında betonun almasına ve binalarda büyük ölçüde tekbiçimliliğe yol açtı.

XIX. yüzyıla kadar egemen olan geleneksel toplum sisteminde ve ağırlıklı olarak kırsal alanda, tarımsal üretimi artıran başlıca uyarıcı

temi. Eski iki alanlı sistemde her mevsim toprağın yarısı nadasa bırakılırken yarısı da ekilirdi. Üç alanlı sistemdeyse toprağın yalnızca üçte biri nadasa bırakılıyordu. Sonbaharda arazinin üçte birine buğday, arpa, çavdar ekiliyor; ilkbaharda diğer üçte birlik kesime yulaf, arpa ve baklagiller ekilirken yaz mevsiminin sonunda onların hasadı gerçekleştiriliyor, böylece yılda iki hasat yapılabilirdi —*ed. notu.*

etken nüfus artışıydı. Daha fazla gıda sağlamak üzere kullanılan araçlar ise esas itibariyle daha önce kullanılmayan toprakların tarıma açılması, ekinleri dönüşümlü olarak ekme konusundaki gelişmeler ve halihazırdaki tarıma elverişli toprakların daha sık ekilmesi idi. Aşırı kullanım ve daha önceden dışlanmış olan arazilerin tarıma açılması, bir yandan verimliliği azaltmış, bir yandan da kötü hasat ihtimalini, yetersiz beslenmeyi, hastalıkların yayılmasını ve genel olarak yoksullaşmış bir çevreyle ilişkili olarak ölüm oranını artırmıştı. Bu durum halkın geçim konusundaki saplantısını büyük ölçüde açıklamaktadır. Oysa modern toplumda tarımsal üretimi artıran başlıca uyarıcı kentleşmedir ve beslenme biçimindeki değişiklikler sanayileşmenin yanı sıra refahın artışıyla mümkün olmuştur. İthalat imkânları ve esas itibariyle teknik değişiklikler –yem bitkileri, uzmanlaşma ve makineleşmenin artışı, gübreler, tarım ilaçları ve suni tohumlama, çifliklerin birleştirilmesinin yanı sıra daha seçici bir hayvan ve bitki yetiştiriciliğine geçiş vb.– sayesinde artan verimlilikle birlikte gıda maddelerinin tedariki artık güvence altına alınmıştır. Başlıca üretim etkeni olarak toprağın ve emeğin yeriniyse giderek daha hızlı büyüyen sermaye almıştı. Ucuz yük taşımacılığı ve bilginin daha hızlı yayılması, çiftçilere yeni imkânlar sağladı; fakat bütün bunlar çok daha fazla rekabete dayalı pazarlar içerisinde yaşanıyordu.

Nüfusun gelişimi de, XIX. yüzyılın sonlarına kadar art arda gerçekleşen tarla açma dalgalarıyla ormanların kesilmesini, sonrasındaki kentleşmeyle birlikte, şehirlerin civardaki kırsal bölgelere genişlemesini ve ardından da bizzat şehirlerin yıkılıp yeniden inşasını teşvik ederek çevrenin üzerinde ciddi bir etki yaratmıştı. Çünkü demiryolu hatları ve genişlemiş caddeler, artık malların ve insanların çok daha kolayca hareket etmesini sağlarken, bir yandan da XIX. yüzyılın ortalarına kadar varlığını sürdüren geç ortaçağ ve erken modern dönem yapılarının renkli keşmekeşine son veriyordu. Yine 1945 sonrasında, her zamankinden çok daha geniş kapsamlı bir yıkım ve yeniden inşa sürecine tanık olundu. Yaklaşık yüzyıl süren bir süreç boyunca bir kent ağının yaratılması, Fransız toplumunun topyekûn gelişimi açısından ciddi bir önem taşımaktaydı. Kentlerdeki nüfus ticari, idari, hukuki, askerî, dini ve kültürel alanlardaki önemli işlevleri yerine getirmekteydi. Çeşitli boyutlara ulaşmış pazar köyleri ve kentleri, toplum içerisinde pek çok açıdan temel dinamik unsurlar haline gelmişlerdi. İletişim sistemlerindeki kesişme noktalarında bulundukları için büyüyen bu merkezlerin talepleri, bir yandan gıda maddelerinin ve mamul ürünlerin kırsal bölgelerde üretilmesini teşvik ederken, aynı zamanda kendilerine bağlı iç bölgeler üzerinde giderek daha da büyüyen bir idari ve siyasal denetim

Tablo 1. Nüfusun karşılaştırmalı gelişimi (milyon bazında). Fransa, İngiltere ve Galler.

de uyguladılar.

Bir tipoloji inşa etmek güçtür. Yavaş ve masraflı iletişim çoğunlukla küçük pazar merkezlerinden oluşan bir ağın gelişimini teşvik etmiştir. Pek çok küçük kent sadece yerel veya bölgesel anlamda önem taşımaktaydı. Daha büyük merkezlerse, demiryolunun ortaya çıkmasından önce bile, yüksek kapasiteli nehir veya deniz hatlarında binlerce küçük mavnaya ya da geminin dolaşımından faydalanmaktaydı. Gıda, yakıt ve inşaat amacıyla kereste sağlamak için Sen nehrinden ve ona bağlı kollardan yararlanan Paris'in yanı sıra, Lyon gibi büyük bölge merkezleri ya da Marsilya, Bordeaux ve Rouen gibi limanlar temel bir tarihsel rol oynamaktaydı. Bunların ve bunlara bağlı iç bölgelerin konumu ve faaliyetleriyle zenginliğin bölgesel dağılımını açıkça etkilemekteydi. Bu şehirler ciddi bir idari ve kültürel etki yaratmalarının dışında, hem yerel seçkinler hem de farklı mesleklerden kişiler ve zanaatkâr için yerleşim merkezi işlevi gördüler. Ayrıca çok sayıda yoksul ve muhtaç insanı iş veya sadaka bulma umuduyla kendilerine çektiler. Sanayileşme, özünde ortaçağa ait bu kent ağının içerisinde seçici ve hızlı bir büyüme sürecini harekete geçirdi. Giderek büyüyen nüfusun barınma, iş, hizmet, eğitim ve hijyen ihtiyaçlarını karşılayabilmek, malların ve insanların hareketini kolaylaştırabilmek amacıyla kentlerin dokusu çarpıcı bir dönüşüm geçirdi. Burada da bir kez daha teknolojik yenilikleri teşvik eden unsur nüfus artışı, gelişmiş iletişim araçları ve pazarın bütünleşmesiydi. İmalat faaliyetlerinin yapısı ve teknolojisi ortaçağdan itibaren temelde değişmeden kalmıştı. XVIII. yüzyılın sonu ve XIX. yüzyılın başında, makine gücünün

fabrika sisteminde kullanılmasına, bu sistemin kentlerde ve kırsal bölgelerde dağınık halde bulunan geleneksel atölyelerle rekabetine tanık olundu. Bu durum sürekli ve giderek ivme kazanan bir teknolojik yenilik döneminin habercisiydi, özellikle de 1840'lar, 1890'lar ve 1945'ten sonraki hızlı büyüme aşamalarında.

İletişime yapılan vurgu kesinlikle yersiz değildir. Kara ve deniz yoluyla erişimin kalitesi; sadece ticaret imkânlarını, gıda ve imalat mallarına olan talebin yapısını ve şehir nüfusunun büyüme kapasitesini değil, aynı zamanda hükümetlerin kendilerini bilgilendirme, talimat verme ve otoritelerini dayatma kabiliyetini de belirlemekteydi. XIX. yüzyıldaki ulaşım devriminden önce, Fransa'nın büyüklüğü ve kıtasal yapısı yüzünden iletişim ve denetim sorunları su yoluyla kolayca ulaşılabilen bir ada olan İngiltere'ye göre çok daha şiddetli bir şekilde yaşanıyordu.

Başlangıçta siyasal etkinlik ve askeri güçle dayatılan birlik, giderek yaygınlaşan bir iletişim devrimi aracılığıyla pekişti; bu, XVIII. yüzyılda kara ve deniz yollarının iyileştirilmesiyle başlayan ve esasında yeni teknolojilerin –demiryolu, telgraf, telefon ve çok yakın zamanda, etkileri zorunlu eğitim ve kitle iletişim araçlarıyla artan bilgi teknolojisinin– ortaya çıkmasıyla devam eden bir süreçti. Bu yenilikler; insanların ve ürünlerin hareketi için, eğlence, eğitim ve nihayetinde toplumsal denetim araçları için daha önce akla hayale gelmeyen imkânlar sağladı. Bunlar sayesinde, belirli bir siyasal topluma ait olma ve nihayetinde çağdaş anlamıyla güçlü bir milliyetçilik duygusu yaratıldı. Dolayısıyla ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal bütünleşme esasında iletişim araçlarının gelişimine ve tam bir döngüsellik çerçevesinde, bir toplumun ekonomik, kültürel ve siyasal ihtiyaçları konusundaki değişken algılamaların ilham verdiği daha iyi iletişim talebine bağlıydı.

Bu kitabın yapısını belirleyen unsur, hacim konusunda konulmuş olan sınırı aşmadan okuyucuya günümüz Fransası hakkında bir fikir verme hedefidir. Geçmiş göz önüne almadan bugünü anlamak imkânsızdır; fakat geçmişin etkisinin zamanla azaldığı, bu nedenle yakın geçmişin, artık daha eskide kalmış dönemlere göre çok daha ayrıntılı ele alınacağı iddia edilebilir. Bu kitap her bölümünde, ekonomik ve toplumsal yapıların yanı sıra siyasal sorunların gelişim sürecinde, sürekliliğin değişim üzerindeki hâkimiyetiyle tanımlanan az çok uzun bir döneme odaklanacaktır. Uzun bir ortaçağ ve erken modern dönemin belirleyici özelliği; nüfus artışının düşük tarımsal üretkenlikle ve sürekli tekrarlanan Malthusçu bunalımlar sayesinde kontrol altında tutulduğu, ekonomide kapitalizm ile kent inisiyatifinin yavaşça kırsal bölgelere sızdığı bir bağlamda, bölgesel iktidarların ve feodal sınıfların iddialarına

karşı kendi otoritelerini kabul ettirmek isteyen kralların mücadelesiydi. Tutarlı ve etkili bir siyasal sistem kuramamanın sonuçlarından biri olan Devrim ve İmparatorluk, zaten modern kapitalizme geçişin ilk aşamalarını yaşayan bir toplum bağlamında, kitle siyasetinin doğuşuna yol açmıştır. 1815 ile 1914 yılları arasındaki dönem ekonomik, toplumsal ve siyasal değişimin hızlanmasına ve siyasal reform (*mouvement*) yandaşları ile çoğunlukla devlet tarafından desteklenen *résistance* yandaşları arasındaki uzun bir mücadeleye tanık oldu. Bunu 1914 ile 1945 arasında yaşanan ekonomik ve toplumsal durağanlık ile yıkıcı savaş dönemi ve ardından da II. Dünya Savaşı'nın sonrasındaki yeniden yapılanma ile ekonomik büyüme ve geniş toplumsal değişimlerin egemen olduğu eşi benzeri görülmemiş müreffeh onyıllar izledi. Son bölüm 1970'lerden itibaren sanayi sonrası bir toplumun oluşumuna, Avrupa'nın halen devam eden bütünleşme sürecinin ve daha geniş bağlamda küreselleşmenin yarattığı fırsatlar ve bedellere odaklanacaktır. Bu kitap yazılmasıyla basılması arasında geçen süre dolayısıyla, günümüz söz konusu olduğunda kaçınılmaz bir şekilde modası geçmiş hale gelecektir. Fakat bununla birlikte, eğer üzerinde pek durmadığı olayların bile anlaşılmasına yardımcı olursa, başarılı kabul edilebilir.

I. KISIM
ORTAÇAĞDA VE
ERKEN MODERN DÖNEMDE FRANSA

Bu kısmın amacı, Fransa'da ortaçağ ve erken modern dönemden 1789'a kadar toplumsal ve siyasal sistemlerin gelişim sürecini, Alman tarihçilerin *Lehnstaat* adını verdiği feodal monarşinin ve onun ardılı olan *Ständestaat*'ın (zümreler topluluğu devleti) gelişimini ele almaktır. Başkın bir aristokrasi ve soylu seçkinler grubunun eşliğindeki krallar ve prensler tarafından yönetilen ve kentlerin gelişmeye başlamasına rağmen hâlâ ağırlıklı olarak tarıma dayalı kırsal bir dünyaydı bu. İktidar hem kıt kaynakların denetimine ve servete, hem de özellikle toprağa erişime ve statüye bağlıydı; Alman sosyolog Max Weber'in "onurun toplumsal değeri" olarak tanımladığı bu statüye, asıl olarak insanoğlunun kurtuluşu için dua eden rahipler ve toplumu savunan savaşçılarla uzlaşmak zorundaydı. Kilise tarafından kutsanan bu kavramlar, toplumsal ilişkileri meşrulaştırırken, dönemin bir dizi toplumsal denetim biçimini makul göstermeye de hizmet etmiştir. Bununla birlikte, son çare olarak, halktan birtakım vergiler, kira, öşür gibi farklı isimler altında para toplayabilme becerisi de silahlı güç kullanmaya bağlıydı.

Peki, Fransa ne zaman ortaya çıkmıştır? Göreceğimiz gibi, devlet inşası birtakım aşamaları olan, inişli çıkışlı ve kesintili bir süreçtir. Fransa örneğinde bu süreç, Roma İmparatorluğu'nun ve onun yerini alan Frank krallıklarının çökmesinin ardından, geniş topraklar üzerinde denetim kurup kendi ekonomik ve insani kaynaklarını seferber edebilen siyasal örgütlenmelerin yaratılmasını içermektedir. Ardından da birbirlerine rakip durumdaki büyük arazi sahiplerinin önce yerel, sonra bölgesel ve nihayet ulusal boyuttaki üstünlük mücadelesi biçimini alacaktı. Bu süreçte bazı siyasal birimler, rakipleri karşısında hacim olarak büyümüşlerdi. Bu, aslında büyük ölçüde bir savaşlar tarihidir; fakat askeri hünerler bile ticarileşme süreçleri, iletişimin gelişimi ve kentlerin büyümesiyle yakından ilişkiliydi. Bütün bunlar büyük toprak sahiplerine çekici gelen gelişmelerdi. Bürokrasinin ve askeri gücün büyümesi, büyük toprak sahiplerinin hem kendilerine tâbi olanları bağımlı kılma hem de topraklarının dışında savaş sürdürebilme kabiliyetlerini artıracaktı. Dolayısıyla, devletin gelişimi hem toplumsal denetim araçlarının

pekiştirilmesini içermekte hem de bir çatışma nedeni işlevi görmekteydi; bu çatışmalar gerek içerideki seçkinlerin arasındaki çekişmelerden gerek seçkin olmayanların 'denetim altına alınıp sömürülme çabalarına gösterdiği direnişten gerekse dışarıdaki rakiplerle olan rekabetten kaynaklanıyordu. Tebaa konumundaki halklar için o dönemde modern anlamda bir milliyetçilikten söz edilemezdi. Ortaçağın sonlarına gelindiğinde bir hanedana yönelik belli belirsiz bir sadakat ve Yüz Yıl Savaşları'nın etkisiyle diğer halklardan farklı olma hissi ortaya çıkmış olabilir. Ama yine de yerel dayanışmaların yanı sıra âdetlerin ve kültürün gücü, toplumsal veya siyasal gelişmeler hakkında genellemeler yapmayı son derece güçleştirmektedir. Aile içinde ve yüz yüze temas halindeki küçük topluluklarda gelişen toplumsallaşma süreci, nüfusun büyük bölümünün bakış açısını belirlemekte; bu da davranış kurallarını oluşturup özünde kendi kendini yöneten bir denetim mekanizması sağlamaktaydı. Bu denetim mekanizması içerisinde, rahip ve senyöre saygı göstermek ise çoğunlukla, bu dünyada güvenlik ve geçim, öteki dünyadaysa kurtuluş arzusuna yönelik kesin bir tepkidir. Elbette bu, ilişkilerin, âdet olduğu üzere riayete ve işbirliğine dayandığını, belirli koşullarda husumet ve çatışmayı beslediğini inkâr etmek değildir.

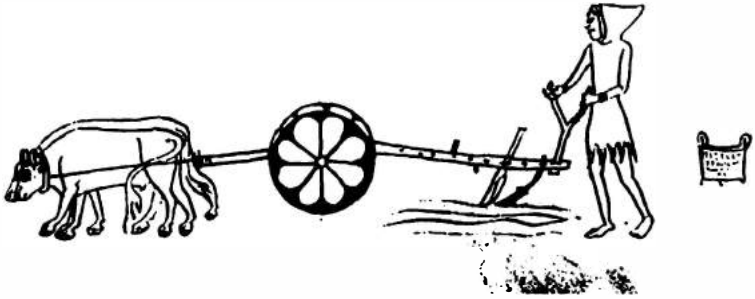
1 | Sanayi Öncesi Fransa'da Nüfus ve Kaynaklar

Tarihçiler, çarpıcı siyasal olaylara yönelik ilgilerinin, çok daha temel tarihsel gerçekleri, yani siyasal sistemleri ciddi anlamda şekillendiren ekonomik ve toplumsal yapılarıdaki süreklilikleri perdelemesine genellikle izin vermişlerdir. Fransa XVIII. yüzyılda bile toplam nüfusun neredeyse %85 gibi çok baskın bir oranı kırsal alanlarda yaşayan bir tarım toplumuymuştu. Değişimin hızı yavaştı ve gerilemeye maruz kalıyordu; çiftçiler besin açısından onlara bağımlı olan seçkinler ve kentliler şöyle dursun, kendilerini geçindirmeye yetecek gıdayı bile güçbela üretebiliyorlardı. Bu bölümde ele alınan dönem boyunca, her ne kadar tarım ve endüstri alanındaki üretim teknikleri gelişse, ticaret ve iletişim örgütlenmesi daha verimli hale gelse de, malların üretim ve bölüşüm biçiminde köklü yapısal değişimler yaşanmadı. Kitlesele yoksulluk sermaye birikimini kaçınılmaz olarak sınırlamaktaydı. Başlangıçta nüfus artışının üretim artışını önce teşvik etmesi, fakat sonrasında gıda ve nüfus krizleriyle son bulan döngülerin kendilerini yinelemesi bunun kanıtıdır. Köklü bir değişimin yanı sıra yeni ve çok daha üretici bir ekonomik ve toplumsal sistemin oluşumuna dair işaretler, ancak bu uzun dönemin sonlarına gelindiğinde, yani XVIII. yüzyılda saptanabilir.

Nispeten basit teknolojiler kullanan toplumlar yavaş bir değişim sürecinden geçme eğilimindedir. Yere ve yıla göre büyük değişiklikler gösteren ekinlerin verimliliği gibi temel göstergelerin yanı sıra döneme dair bilgilerin eksikliği de bu değişimin hızı konusunda bir yargıda bulunmayı riskli hale getirmektedir. Yapılan son araştırmalar, hububatta ki verimin IX. ila XIII. yüzyıllar arasında iki kat artarak, tohum başına yaklaşık 2,5'tan 4'e çıkabildiğini ortaya koymuştur; bu da nüfusun artışı ve ticaretin genişlemesi üzerinde canlandırıcı bir etki yapmıştır. Öğütme işini kolaylaştırmak için başlangıçta su gücü, XII. yüzyıldan itibaren se yeldeğirmenleri kullanıldı. Gıda arzı genellikle yeterliydi ve beslenme kalitesi muhtemelen artıyordu. Bununla birlikte geleneksel toplumun değişmez özellikleri istikrarsızlık ve belirsizlikti. Tohum başına bu kadar küçük verim oranları göz önünde bulundurulduğunda, hasatta yaşanacak "normal" in üçte birinin altındaki bir azalma, mevcut gıda arzının

yarıya inmesi anlamına gelmekteydi; çünkü geriye kalan mahsulün yarısının tohum olarak alıkonulması gerekmekteydi. Daha uzun vadede bakıldığında, nispeten güvenli bir geçinme seviyesine sahip olan bu yüzyıllar, erken yaşta evlenmeyi ve nüfus artışını teşvik etmiş, böylece gıda kaynakları üzerindeki baskı XIII. yüzyılın sonlarında ve XIV. yüzyılda bir kez daha belirgin hale gelmişti. Alpler'de 2,5 iken, Paris'in kuzeyindeki verimli ovalarda olağandışı bir biçimde 8-9 arasına yükselen, yani büyük değişiklikler gösteren tohum başına verimlilik oranları XIV. yüzyıl başlarının belirgin özelliği idi. Üretkenlik durağandı ve bu durum da teknolojik gelişmelerin kişi başına üretimde kalıcı bir artış yaratmaya veya gıda arzını korumaya yetecek boyutta olmadığını ortaya koymaktaydı. Geleneksel tarım sistemleri aslında genellikle sanıldığından daha esnektir. Küçük çaplı değişikliklerin birikmesi; büyük kentlerin etrafında bostanların, meyve bahçelerinin ve mandıraların yayılması; Paris civarındaki yamaçlarda bulunan üzüm bağları; yün, keten ve çivit boyası gibi endüstriyel hammaddelerin tedariki; hanedana, soylulara ve giderek büyüyen kentli burjuvaziye ait ve pazara yönelik büyük çiftliklerde hububat ürünlerinin yetiştirilmesi gibi unsurlar, bu geleneksel tarım sistemlerinin artan nüfusa ve genişleyen pazar fırsatlarına cevap verdiğini açıkça göstermektedir. Bununla birlikte, nüfus yoğunlukları ve sosyo-ekonomik gelişme seviyeleri açısından önemli bölgesel farklılıklar da söz konusuydu. Pek çok yerde, zayıf iletişim imkânları yüzünden, yerel topluluğun dışındaki pazarlar için üretim yapılması pek teşvik edilmezken, topluluğun kendi gıda arzının sağlanması için büyük baskı yapılmıştır.

Özünde kısa vadeli bir yaklaşımın karşılığı olarak, yerel doğal kaynaklardan azami derecede faydalanmaya uğraşan yoksul insanlara özgü olan *petite culture* pek çok bölgenin karakteristik özelliği idi. Köylü çiftçiler, toprak satın alarak ya da kiralayarak daha fazla emniyet ve statü elde etmeye çalışıyordu. Giyecek, barınma ve beslenme koşulları hâlâ kötüydü ve kâr etmekten ziyade riskten kaçınma niyetindeydiler; bu, pazarların yetersiz iletişim imkânları dolayısıyla parçalandığı ve gıda arzının güvence altında olmadığı yerlerde mantıklı bir davranış kalıbıdır. Köylüler hububat üretimine yoğunlaşırken, çiftlik hayvanlarını sadece süt, et ve yün için veya koşum hayvanı olarak beslemekteydi. Bir köylünün temel amacı, hanesinin geçim ihtiyaçlarını sağlamaktı. Yeni bitkilere veya çalışma pratiklerine dair gelişmeler, ancak halihazırdaki dengeyi tehdit etmedikleri sürece kabul edilirdi. Toprağın verimliliğinin nasıl sürdürüleceği meselesiyse daimi bir sorundu. Çiftlik hayvanları sayısının azlığı, çok değerli durumundaki gübre arzını sınırlamakta ve so-

Resim 1. Tarla süren köylü (XII. yüzyıl sonu). Tekerleklerle ve metal saban demirine dikkat edin. Atlar uzun yüzyıllar boyunca lüks olarak kalırken, koşum hayvanı amacıyla öküz veya inekler kullanılacaktı.

nuç olarak çiftçileri toprağının üçte birinden feragat etmeye ya da çorak topraklarda çalışmaya zorlamaktaydı; ayrıca kullanılan arazilerin yarısına yakını dinlendirilmek üzere ve mera sağlamak amacıyla her yıl nadasa bırakılırdı. Eğer uzun vadeli yıkıcı sonuçlardan kaçınılması gerekiyorsa, toprakla yakından ilgilenmek, temel önem taşıyan unsurlardan biriydi. Meselenin kısa vadeli yönüyse, toprağı işlememenin yoksullar açısından çoğunlukla katlanılamaz bir yük yaratması ve bunun kolektif baskıyla uygulanmasının gerekmesiydi. Koşum hayvanı sıkıntısı ve hafif pullukların yaygınlığı dolayısıyla, başarılı tarım genellikle el aletlerinin kullanıldığı insan gücüne dayanan son derece yorucu bir işti. Yakınlarında kent pazarlarının bulunması, gübre olarak kent atıklarının kullanılması ve nispeten yüksek mahsul dolayısıyla, çiftçiler ortaçağ boyunca bu verimsiz sistemden kurtularak nadası durdurmayı ve daha fazla sayıda çiftlik hayvanı için besin olarak kök ürünleri yetiştirmeyi sadece Flandre'de başarabildiler. Bu süreç daha fazla öküz ve at, pulluk, koşum takımı, tırmık ve tarak, tırpan ve orak, yük arabası ve çark gerektirmiş; böylece tarım emekçilerinin ve kırsal kesimdeki zanaatkârların hizmetine ve aletler için demire olan talebi artırmıştı. Her ne kadar XII. yüzyılın sonlarından itibaren bilhassa daha büyük çiftliklerde ve Fransa'nın kuzeyinde demir pulluk uçlarının kullanılmasının yanı sıra öküzlerin ve insan emeğinin yerini yavaş yavaş atların alması, daha hızlı, derin ve mükerrer bir tarla sürme faaliyetine imkân veriyse ve bunun sonucunda mahsul arttıysa bile, atlar öküzlere göre pahalı, sağlık açısından hassas ve çok daha fazla yem tüketen hayvanlardı. Tüm bunların sonucunda bu süreçler XVIII. yüzyıla ve XIX. yüzyılın ba-

şına dek yaygınlaşmayacaktı.

Yaklaşık 1000 yılında başlayan büyük arazi temizleme dönemi XIII. yüzyılda doruğa ulaştı. Hem hayvanlar hem de insanlar için besin kaynağı olmalarının yanı sıra inşaat malzemesi ve yakıt olarak değerli olmalarına rağmen ormanlar balta ve yangınlarla küçüldükçe, bataklıklar kurutulup taraçalar yamaçlara ayrıldıkça arazi de dönüşüyordu. Bu durum nüfus ve gıda arzı arasında bir denge kurma yönündeki ke-sintisiz mücadeleyi yansıtır. Böylece bugün bile var olan ve yaklaşık 35.000 topluluktan oluşan ağın büyük bölümü yaratıldı. Nüfus artışının sonucu olan bu gelişmeler, aynı zamanda elverişli, yani nispeten kurak ve ılıman iklim koşullarının yanı sıra kuzeyde Viking, güneydeyse Sa-razen [Müslüman] akınlarının son bulmasının ardından daha fazla gü-venliğin sağlandığı bir ortamda yavaşça büyüyen ticaret tarafından da teşvik edilmişti. Hükümdarların savaş halindeki baronların üzerindeki otoritesinin artması da bu güçlenen güvenlik hissini pekiştirdi. Ekono-mi kısmen ticarileşti. X. yüzyılın başlarından itibaren ve özellikle de XI. yüzyılın ortalarında, hem doğudan getirilen baharat, fildişi ve halı gibi lüks malların veya –taşımacılığın su yoluyla yapıldığı her yerde (Paris ve Bordeaux civarı gibi) son derece ticari bir ürün olan– şarabın, hem de büyük miktarlardaki gıda maddesinin ticaretini yapan tüccarlar ta-rafından çeşitli küçük kentler arasında çok sık kullanılan toprak yollar oluşturuldu. Bu tür gelişmeler, müstahkem yerleşimlerin yanı sıra kav-şaklarda veya köprü noktalarında yer alan ayrıcalıklı coğrafi mevziler-de meydana geldi. Bunlar arasında Marsilya, Rouen, Arras, Orléans ve Paris gibi IV. yüzyıldan itibaren gerileyen Roma şehir bölgeleri de vardı. Daha genel olarak, tam bağımsız bir ekonomi politikası altında yaşa-mak giderek imkânsız hale gelecekti; bunun nedeni sadece satın alın-ması gereken tuz ve demir gibi ürünlerin var olması değil, aynı zamanda senyörlerin [derebeylerinin], kilisenin ve özellikle de devletin vergilerin ödenmesi konusundaki talepleriydi. Köylüler para ekonomisine girmek zorunda bırakıldılar. Bu süreç aşamalıydı, yere ve zamana göre biçim değiştiriyordu ve doğrusal değildi. Genelde kentler ve bu kentlerin arka bölgeleri arasındaki ticarete hizmet eden yerel pazarların sayısı artar-ken, XI. ve XII. yüzyıllardan itibaren fuarlar da uzun mesafeli ticaretin giderek daha fazla odağı haline geldi. Champagne bölgesindeki Troyes, Provins, Bar-sur-Aube ve Lagny kentlerinde etkili bir koruma, güvenilir ve bol miktarda para sağlayabildikleri sürece, yerel kontların koruma-sı altında büyük fuarlar ve kuzeybatıyı güneyle birleştiren komisyoncu ağları gelişti. XIII. yüzyılın sonlarından itibaren, deniz ticaretinin büyü-mesinin sonucunda yeni rotalar ortaya çıkıyordu. Başlıca ödeme aracı

olan madeni para, bizim bakış açımıza göre yavaş olsa da, tedavülde giderek yaygınlaştı. Aynı zamanda külçe altın, kısıtlı miktarda üretilmesinin yanı sıra ona sahip olanların böylesine kıt ve yararlı bir metayı stoklaması dolayısıyla çok az bulunmaktaydı.

Yerel olarak üretilen gıda maddelerine yönelik pazarlar, tüketim ve üretim merkezleri olarak hayati öneme sahip olan kentlerin, aracı bir rol oynadığı vurgulanmalı; fakat bu kentlerin büyük bölümünün bizim standartlarımıza göre çok küçük boyutlarda olduğu da söylenmelidir. 1320'de Paris'te yaşayanlar, şehrin 80.000 ila 200.000 arasında değişen nüfusunun korkunç olduğunu düşünüyorlardı. İki nesil içerisinde kraliyet merkezi olarak şehrin büyüklüğü iki katına çıktı; çünkü sahip olduğu nehir şebekesi sayesinde büyük bir bölgesel ticaret merkezi haline gelmişti. Kentlerin büyümesi en çok kuzeyde, Maine ve Escaut ile Sen nehirlerinin havzaları arasında belirgindi ve bu da deniz yoluyla gerçekleştirilen şarap, tuz ve yün ticaretiyle ilişkiliydi. Genişleyen pamuk üretim merkezleri olan Lille, Douai, Arras'ın yanı sıra Rouen, La Rochelle, Bordeaux, Bayonne, Marsilya gibi deniz ticaretinin diğer menzillerinde de 15.000 ila 40.000 arasında insan yaşıyordu. Artan tarımsal üretkenlik hem ticaretin büyüüp faaliyet menziline genişlemesini hem de servete dayalı kentli toplumsal hiyerarşilerin gelişmesini teşvik etti. Rekabeti engelleyerek tekel oluşturmaya çalışan loncalarda örgütlenen tüccarlar ise hem küçük esnaf ve zanaatkarlardan hem de kalfa ve emekçilerden ayrılmaktaydı. XII. yüzyıl gibi nispeten müreffeh dönemler, yerel materyaller kullanılarak sağlam konutların yaygın bir şekilde inşa edilmesine ve beslenme şartlarının düzelmesine tanık oldu.

Nüfus tarihçileri son derece yetersiz verilere dayanarak, nüfusun 1000 yılında yaklaşık 5 milyonken, XIII. yüzyılın ortalarında belki de 15 ila 19 milyona yükseldiğini hesaplamışlardır; buna göre nüfus yoğunluğu da –en yüksek noktaya kuzeyde, Normandiya, Picardy ve Ile-de-France'ta ulaştı– kilometre kare başına muhtemelen 10 kişiden 40 kişiye çıkmıştı; ki bu seviyeler XVIII. yüzyılın sonları ve XIX. yüzyıldaki teknolojik devrime dek aşılamayacaktı. Bu büyümeye özellikle doğum ve ölüm oranlarının yüksekliği, bekârlığın azlığı, evliliğin nispeten geç yaşta yapılması, gayri meşru çocuk oranının ve evlilik öncesi ilişki anlayışının sınırlı olması ve çekirdek ailenin egemen hale geldiği bir nüfus rejiminin ortaya koyduğu temel süreklilikler eşlik etmekteydi. Nüfusun büyük bölümü yaşamını sebzelerle ve ara sıra etle desteklenen, tahıla dayalı beslenme biçimiyle sürdürmekteydi. Nüfusun belki de %15 ila %20'si sürekli olarak yetersiz beslenmekte ve uzun süre çalışmak için gereken dayanıklıktan yoksun kalmaktaydı. Diş ağrısı, kırık kemikler,

romatizma ve solunum güçlükleri gibi rahatsızlıklardan kaynaklanan kronik acılar sadece folklorik tedavilerle dindirilebilmekteydi. Her ne kadar XIV. yüzyıla ait resimlerde gözlüklere rastlanabilse de, pek çok insanda görme bozukluklarını düzeltmek için hiçbir şey yapılamıyordu. Kötü hasatlar yöresel yoksulluk sorununu daha da şiddetlendiriyordu. Açlık çekenlerin bağışıklık sistemleri zayıfladıkça dizanteri, ishal, solunum güçlüklerinden mustarip olmaları ve her türden bulaşıcı hastalığa kurban gitmeleri daha da muhtemeldi. Çiçek hastalığı, veba, grip, tifo, tifüs, sıtma gibi bulaşıcı hastalık krizleri de sık sık yaşanıyordu. Çöplerle ve insan atıklarıyla kirlenip sadece sürekli göç alarak büyüyen şehirlerde ölüm oranları özellikle yüksekti. Kıtlığın ve hastalıkların yol açtığı tahribata savaşın getirdiği yıkımlar da eklenmelidir; çünkü askerler yalnızca sivilleri öldürmekle kalmaz, aynı zamanda onların gıda stoklarını da tüketir ve enfeksiyon bulaştırır. Bu tür krizlerin sıklığı, yol açtıkları acı ve korkunun yanı sıra nüfus artışı üzerinde yarattıkları sınırlama da bunları geleneksel uygarlığın temel özellikleri haline getirmekteydi.

Çeşitli ekonomik, toplumsal ve siyasal etkenlerin bir araya gelmesiyle tekrarlanan geçim sıkıntıları, aslında gıda üretiminin nüfus artışına ayak uyduramamasının değişmez kanıtıydı. Geçime dayalı çoklu tarımda ürünlerin çeşitlendirilmesi, çoğu çiftçi için ailelerini iklim kaynaklı açlığın etkisinden korumanın başlıca yoluydu; fakat nüfus yoğunluğu arttıkça kötü hasat tehlikesi de büyüyordu, çünkü çok daha fazla tarıma elverişli toprağın, temel tahıl ürünlerinin ekimine ayrılması gerekiyor, bu da çiftlik hayvanlarının sayısı ile gübre arzını ve kişi başına üretkenliği daha da azaltıyordu. Bunun yanı sıra çiftlikler bölünüyor ve topraksızların sayısı artıyor, sonuç olarak da nüfusun çoğunluğu daha hassas bir hale geliyordu. Refah veya sefalet, ölüm veya yaşam hâlâ esas itibarıyla iyi bir hasata bağlıydı. Kötü hasadın etkisi ciddi anlamda çeşitlilik arz ediyordu. Nüfus yoğunluğunun zaten yüksek olduğu ve alternatif gıda kaynaklarının bulunmadığı yerlerde veya stokların art arda yaşanan iki üç kötü hasadın yanı sıra yiyeceklerin bozulduğu, sıçan veya böcekler sebebiyle tükendiği bölgelerde etkilerinin özellikle şiddetli olması muhtemeldi. Nemli yazlar tahıl hasadı için, soğuk ilkbaharlar asmalar için, kuraklık ise otlaklar için özellikle tehlike oluştuyordu. İnsanlar değişen ekonomik koşullara uyum sağladıkça ve evlilikler ikinci plana itildikçe ölüm oranı artarken doğum oranı azalıyordu.

Hasata olan bağımlılık doğaya ve takdir-i ilahiye teslim olma hissini güçlendirdi. Pek çok yetişkin, aile veya arkadaşın açlık ya da hastalıkla kırıldığı sırada şiddetli *mortalité*'lere [ölüm oranlarına] maruz kalmıştı. Nispeten iyi geçen ilk üç yüzyılın ardından, XIII. yüzyılın sonlarına ge-

lindiğinde, birçok bölgede kaynaklar üzerinde zaten ciddi nüfus baskısının işaretleri mevcuttu; çünkü bu dönemde fiyatlar, kiralara ve toprak değeri artmakta, ücretler azalırken borç yükselmekte ve ucuz emeğin çekiciliğine kapılan imalat kırsal kesime doğru yayılmaktaydı. Dünyanın yüzeyinde yaşanan genel bir soğuma verimlilik seviyelerini düşürdü; böylece 1309-1311'de ve özellikle tahıl üretiminin yaklaşık üçte bir azaldığı, meyvelerin nemli ortamlarda çürüdüğü, çiftlik hayvanı sayısının sığır vebası ve şarbon dolayısıyla ciddi anlamda azaldığı 1315 ila 1317 yıllarında yıkıcı kıtlıklar yaşandı. Stokların düşük mahsulle ve depolama tesisi eksikliğiyle sınırlı olduğu, ulaşım güçlükleri dolayısıyla gıda ürünlerini bir bölgeden diğerine nakletmenin yavaş ve masraflı olduğu topluluklarda, spekülasyon ve panik alımlarının fiyatlar üzerindeki etkisi kötü hasadın etkisini daha da artırıyordu. Yoksullaşma tehlikesi nüfusun çoğunluğunu daima tehdit etmekteydi. Sadece açlıktan ölmeye ihtimali yoktu, aynı zamanda yetersiz beslenen insanlar hastalığa ve soğuk kış mevsimlerinde hipotermiye maruz kalıyordu. Halsizlik, mutsuzluk ve erken yaşlanma sorunları yaygındı. Tekrarlanan yüksek ölüm oranları, insan yaşamının tehlike altında olduğunu kanıtlıyordu. Aile ve cemaat dayanışmaları çoğu zaman hayatta kalabilmek için temel önem taşımaktaydı, fakat geçim bunalımları aynı zamanda önemli bir düzensizlik nedeniydi. Dolayısıyla satacak fazla malları olanlara –toprak sahiplerine, senyörlere ve tüccarlara– veya yoksulları koruma yükümlülüğünü yerine getiremeyenlere –lordlar, rahipler ve devlet görevlilerine– kin beslenirdi.

1347-1348'de Kara Ölümün gelişi, ölüm oranını muazzam biçimde artırdı. Bu büyük salgının peş peşe indirdiği darbeler nüfusun feci şekilde azalmasının başlıca nedeniydi; birçok bölgede nüfusun üçte biri veya yarısı ölüp gitmişti. Ticaret yolları boyunca yayılan hastalık, özellikle kalabalık kent merkezlerinde öldürücü sonuçlar doğurdu. Bu kadar kısa sürede gerçekleşen böylesine kitlesel bir ölümün duygusal etkisini hayal etmek güçtür. Hastalığa yakalananların %60 ila %80 arasındaki ölümünün korkunç bir şekilde ölmesi bekleniyordu. Art arda gelen veba dalgalarına (Paris'te 1596 yılına kadar 22 salgın yaşandı) sıcak ve nemli ilkbahar ve yaz mevsimleri de eşlik ediyor; böyle mevsimlerde pireler çoğalırken, hastalığın bulaşması daha da olası hale geliyordu. Gücü yetenler şehirlerden kaçtığı için panik yayıldı. Kaçanlar arkalarında boş ve sessiz sokaklar, tahtalarla kapatılmış dükkânlar ve çürüyen cesetlerden yayılıp her yeri kaplayan leş kokusu bırakmıştı. Bu ancak insanoğlunun günahlarına karşı verilen ilahi bir ceza olabilirdi. Bu yüzden de tövbekâr kitleler sürekli af dilediler. Pek çok kişi günahı için alkole sa-

rıldı. Diğerleriyle günah keçisi aramaktaydı; bunlar da genellikle Yahudiler veya cadı olduğundan şüphelenilen kişiler oluyordu. Zaman içinde veba bakterisinin şiddetinin azaldığı görüldü, belki de insanlar bir çeşit bağışıklık geliştirmişlerdi. Yöneticiler tarafından hastalığın yayılmasını engellemek üzere kurulan *cordons sanitaire*'lerin de [karantina] elbette bunda etkisi vardı. Yine de XVII. yüzyıl boyunca nüfusun yaklaşık %35'i (yaklaşık 2,4 milyon kişi) hastalığa yenik düşecek ve 1720 yılında Fransa'nın güneyinde yaşanan son büyük hıyarcıklı veba salgınında Marsilya nüfusunun yarısı (yaklaşık 50.000 kişi) ölecekti.

XIV. ve XV. yüzyıllarda geçim bunalımları, veba ve savaşların yıkıcı biçimde bir arada var olması, önceki nüfus artışı eğilimlerini ciddi ölçüde tersine çevirirken; bir yandan da yerleşim alanları ve kırsal bölgelerde ekim sistemi, mülkiyet sahipliği ve toplumsal ilişkilerin üzerinde derin bir etki yarattı. Ancak zamanla barışın sağlanması ve vebanın şiddetinin azalmasıyla birlikte aşamalı bir demografik canlanma yaşanacaktı. Öte yandan bu dönemde nüfus baskısının azalması, kaynaklara daha kolay erişim, daha iyi yaşam standartları ve yoksullar için daha fazla bağımsızlık sağlıyordu. Hayatta kalmayı başaran köylüler artık sahip oldukları arazileri artırabiliyor ve düşük verimli arazileri terk edebiliyordu. Feodal yükümlülükleri yeniden müzakere etmek de mümkündü. Kiracılar kira indirimi, çalışanlar ise daha yüksek ücret elde edebiliyorlardı. Her ne kadar soylular ve kentli burjuvazi, özellikle daha verimli ve ticarete yatkın bölgelerde zaman içinde mülklerini yeniden yapılandırırsalar da, kırsal kesimin kayda değer bir bölümü köylü çiftçilerin elinde kalmaya devam etmekteydi. Bu dönemde nüfustaki canlanma yavaştı. Erken yaşta evlenme nüfus artışına yol açmışsa da, bebek ölümü oranının yüksekliği bunun etkisini azaltmıştı. Dolayısıyla 1480-1482'deki kıtlık ve salgına rağmen devam eden nüfus artışı ancak 1500'lerden itibaren gözle görülür bir hale gelecekti. Nüfus artışı düzensizdi, bölgesel özellikler taşıyordu ve özellikle kuzeyin tahıl yetiştiren zengin ovalarında belirgindi; bu ovalar ticaret ağlarıyla en fazla bütünleşmiş bölgelerdi. Fransa'nın bugünkü sınırları içerisindeki nüfus, 1515 yılına gelindiğinde yeniden yaklaşık 20 milyona ulaştı (o zaman var olan sınırlar içerisinde 16-17 milyon) ve sonraki iki yüzyıl boyunca bu seviyenin civarında dalgalanmayı sürdürdü. XV. yüzyılda peş peşe yaşanan felaketlerin ardından gelen bu iyileşme aşaması 1560'lara kadar sürdü. Bununla birlikte nüfus artışı, eksik istihdam ve azalan üretkenlik unsurları kötü hasatların etkisini kademeli olarak şiddetlendirirken, "küçük buz devri"nin başlamasıyla birlikte kötüleşen iklim koşulları 1618, 1630-1631, 1649, 1661-1662, 1693-1694, 1709-1710 ve 1712-1713 yıllarında kıtlık koşullarına sebep oldu. 1713-1714 yıllarında kıtlık koşullarına sebep oldu.

Resim 2. Sefalet: Yüz Yıl Savaşları döneminde süregiden savaşlar, kıtlıklar ve salgın hastalıklar nüfusu yaklaşık %40 azaltmıştır. Jean Bourdichon'a atfedilen minyatür.

larının oluşmasına yol açıyordu. İngiltere ile yapılan Yüz Yıl Savaşları ve sonrasında din ve Fronde savaşları sırasında askerlerin acımasızlıkları durumu daha da ağırlaştırdı.

Her ne kadar birçok bölge yaklaşık 1600'den 1640'lara, hatta çoğu 1670'lere kadar bir parça düzeliş iyileşse de, Otuz Yıl Savaşları sırasında kuzeydoğu bölgeleri yeniden harap edilecekti. Ayrıca XVII. yüzyıl, savaş masraflarını karşılamak için uygulanan vergilerin yol açtığı ve giderek büyüyen yüke karşı bölgesel halk ayaklanmalarına tanıklık etti. Özellikle belki de iki milyon kişinin öldüğü 1693-1694 ile 1709-1710 yıllarında

yaşanan kötü hasatların ve son derece soğuk geçen kışların etkisiyle XIV. Louis'nin hükümdarlık dönemi çok çetin geçen yirmi yılla birlikte son buldu; hatta pek çok bölgede durgunluk 1730'lara dek sürdü. Fakat bunların aslında son büyük kıtlıklar olduğu zaman içinde görülecekti.

Fransa yaklaşık 1730'dan 1750'ye kadar sürekli bir nüfus artışı ve demografik geçiş sürecine girdi. Nüfus 1715'te azami 22 milyonken 1789'da 28 milyona yükseldi. Ama değişimin kronolojisi ve hızı bölgelere göre ciddi ölçüde değişkenlik gösteriyordu. Bununla birlikte kıtlık meselesi yoksullara acı çektirmeye devam etmekteydi; kıtlık unsuru en çarpıcı biçimiyle 1739-1741'de, 1760'ların sonlarında, ardından 1787-1788'de ve sonraki yüzyılın ilk yarısında beslenme düzeni ve hastalığa direnç gibi konularda defalarca ciddi bir etki yaratacaktı. Üç kat artışların yaşandığı önceki dönemlerin tersine, tahıl fiyatlarının %50 ila %150 oranında arttığı bu tür *crises de subsistance*'lar [geçim krizleri], ciddi bir sefaletin ve kargaşanın yaşanmasına neden olsa da, ciddi ölüm oranlarına yol açmamaktaydı. Üstelik savaşlar artık büyük ölçüde sınırların ötesinde yaşanıyor ve dinsel gerekçelerin ortadan kalkması insanlara artık eskiye göre çok daha az barbarca koşullar sunuyordu.

Nüfus artışının nedenleri karmaşıktı; fakat nedenler arasında nispeten iyi iklim koşullarının desteklediği tarımsal üretkenlikte kümülatif de olsa görülen yavaş artışı, iletişim imkânlarının gelişmesini, gıda maddelerinin daha verimli bölüştürülmesini, yoksullara ekmek ve iş sağlayan sosyal yardımların idareciler tarafından desteklenmesini, kırsal bölgelerdeki imalatın yayılmasını ve topraktan elde edilen geliri artırma becerisini sayabiliriz. Tıbbi bakımın gelişmesinden ziyade, beslenme biçimindeki ve hasta bakımındaki küçük ilerlemelerin yanı sıra hastalığın yayılmasını engellemek üzere resmî *cordons sanitaire*'lerin kurulması ve özellikle de bizzat hastalıkların öldürücülüğünde görülen değişimler sayesinde salgın hastalıklardan kaynaklanan ölümler azaldı. Düzelen yaşam koşulları ve demografik genişleme bilhassa kuzey, doğu ve güneydoğuda belirgindi; buna karşın, 1770'lerden itibaren kuzeybatıdaki Bretanya ile merkezde yer alan Orléanais, Berry, Touraine gibi yerlerde yüksek ölüm oranı görülecek ve şiddetli bir nüfus krizi nüksedecekti. Normandiya, Paris havzasının büyük bölümü, merkez kesimler ve güneybatıdan oluşan bir arabölgede, doğumların gönüllü olarak kısıtlanması yüzünden nüfus artışı oranlarını zaten etkilemişti.

Bununla birlikte her yerde sık sık görülen yetersiz beslenme yüzünden yaşanan öldürücü beslenme bozukluklarına karşı sürekli bir savunmasızlık söz konusuydu. Her ne kadar önceki yüzyıldaki kadar çarpıcı olmasa da, yüzyılın son onuz yılında krizlerin giderek sıklaşma-

sı, yaygın yoksulluk ile fizyolojik sefaletin nüfusun kaynaklar üzerinde yarattığı yeni baskının ve bunun sonucunda yaşam standartlarının bozulmasının yanı sıra verimliliği düşük bir tarım sisteminin iklimsel dalgalanmalara olan hassasiyetinin göstergesiydi. Ekonomik döngüdeki temel etken hâlâ hasat durumuydu. Dahası, ağırlıklı olarak kırsal kalmış bir toplumda artan nüfus yoğunluğu, çok sayıda potansiyel kiracı ve işçi arzı anlamına gelmekteydi. Bu da toprağın giderek bölünmesi, ücretler üzerinde baskı ve yoksullaşma demekti. Kırsal bölgelerdeki üretimin ve mevsimlik göçlerin büyümesi, ümitsiz bir geçim mücadelesinin kanıtı olarak görülebilir. Böyle bir durumda kıt kaynakları ve özellikle toprağa erişimi denetim altında tutanlar çok güçlü bir konumdaydı. Dolayısıyla demografik koşulların, kaynakların bölüşümü üzerinde olduğu kadar toplumsal gruplar arasındaki gelir dağılımı üzerinde de hayati bir etkisi vardı.

Yoksulluğun devam eden yüküne rağmen uzun bir ekonomik dönüşüm süreci yaşandı; bu süreç başlangıçta önemli bir teknolojik yenileşme içermese bile, XIX. yüzyılda ekonomide yaşanacak yapısal değişimin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bugünün gelişmekte olan ülkelerinde olduğu gibi, ekonomik büyüme insanlara açlık, hastalık ve erken yaşta ölümden kaçış imkânı sağlayacaktı. Bu değişimin başlıca uyarıcıları olarak nüfus artışı, fiyatların yükselişi, iç ticaretin büyümesi sayılabilir; iletişimin gelişmesi, paranın daha fazla arzı ve daha hızlı tedavüle girmesi bunların gerçekleşmesini kolaylaştırmıştı. Nakliye maliyetinde gerçekleşen azalmalar sayesinde, ürünlerin satış fiyatı düşerken pazar da genişlemişti. Artan dış ticaretin de bu süreçte rolü vardı; köle ve sömürge ürünlerinin üç taraflı ticareti Bordeaux, Marsilya, Nantes, Rouen ve Le Havre'deki ticaret burjuvazisini zenginleştirirken bu şehirlerin arka bölgelerinde gemi yapımı, balıkçılık, tarım ve tekstil gibi faaliyetleri de teşvik etmişti.

Geçmişte sıkça olduğu gibi, XVII. yüzyılın sonları ve XVIII. yüzyılın başlarına damgasını vuran demografik krizin ardından nüfus ile gıda arzı arasındaki dengenin yeniden kurulmasıyla birlikte, bir kez daha ekonomik genişleme (başlangıçta iyileşme) yaşanıyordu. Bu dönemi öncekilerden ayıran şey, Batı Avrupa'nın diğer yerlerinde olduğu gibi, Fransa'da da faaliyetlerdeki artışın nispeten hızlı ve sürekli olmasıydı. İngiliz vaiz Thomas Malthus'un etkileyici bir biçimde betimlediği gibi, nüfus artışıyla tarım ve endüstrideki büyümenin kötü hasat, salgın ve savaşlar yüzünden kesin olarak tersine çevrildiği bu krizler bir daha tekrarlanmayacaktı. Elbette periyodik yiyecek sıkıntıları yaşandı, fakat bunların etkisi daha yumuşak olacaktı. Her ne kadar önceki dönemlerle

pek çok açıdan süreklilik var olsa da, verimliliğin artışı ve kentleşme—nihayetinde insanlığın dönüşümüyle neticelenecek bir sanayi toplumu-na doğru yavaş, kesintili fakat giderek ivme kazanmış bir geçiş dönemiyle (yaklaşık 1730'dan 1840'a) birlikte— XVIII. yüzyılı yeni bir devrin başlangıcı olarak belirleyecektir.

Hâlâ en önemli istihdam ve gelir kaynağı olan tarım alanındaki değişim ise arazilerin temizlenmesi, Massif Central ile Bretanya'nın verimsiz topraklarında karabuğdayın, güneybatıda mısırın, patatesin ve tarımsal yemlerin yavaşça yayılması, nadasa bırakılmış toprakların bilhassa kuzeyde azalması biçimindeydi. En iyimser tahminler 1701-1710 ila 1781-1790 arasında tarımsal üretimde %60'lık bir artıştan bahseder. Ama bilgi kaynaklarının yetersizliği ve çiftliklerin büyük bölümünde var olup sonraki yüzyılda da süren teknik durağanlık dolayısıyla bu konuda bazı şüpheler vardır. Üstelik iletişim güçlükleri, ticari girişimleri büyük ölçüde nehir vadileri ve ovalarla sınırlamaya devam etmekteydi. Coğrafi koşullar önemli bölgesel eşitsizliklerin temelini oluşturmuyordu. Özellikle nispeten kentleşmiş kuzeyde ve Paris bölgesindeki büyük toprak sahipleriyle zengin köylülerin oluşturduğu küçük bir azınlığın haricinde, temel hedefleri hâlâ ailesinin geçimini sağlamak olup hem bunu gerçekleştirmek hem de vergi, kira ve feodal borçları ödemek için sürdürdükleri günlük mücadelenin bir parçası olarak kendilerini sık sık borç batağında bulan çok geniş bir küçük ölçekli köylü/çiftçi kitlesi varlığını sürdürüyordu. Agromiye [tarımbilim] yönelik ilgi revaçtaydı, ama büyük toprak sahipleri tarıma yatırım yapmaya genellikle pek istekli değillerdi. Nüfus arttıkça, köylüler çiftlik kiralamak ve emeklerini kiraya vermek için yarıştılar. Yine de kademeli ve pek dikkat çekici olmayan bir değişim süreci yaşanıyor-du. Yükselen fiyatlarla birlikte, artan nüfus ve ticari fırsatların gelişimi, üretimi artırmaya yönelik çabaları teşvik etmekteydi.

Kırsal bölgelerdeki nüfus, tarım dışında gelir artırıcı ek faaliyetlere her zamankinden daha fazla bel bağlamıştı; bunlar arasında geçici göç, nakliyecilik, kumaş, çivi ve çatal bıçak gibi çeşitli ürünlerin ticaretini yapan kentli tüccarlar için parça başı ücret karşılığında üretim çalışmaları da vardı. İstihdamın bu şekilde giderek çeşitlenmesi ek kaynaklar sağlarken, nüfusun kesintisiz bir şekilde artmasına da yardım etti. İktisat tarihçileri, bu “ön-sanayileşme” sürecini bazı bölgelerde tam olarak işleyen sanayileşmeyle ilişkilendirmişlerdir; çünkü başlangıçta ucuz kırsal emekten faydalanan kentli tüccarlar, sermaye birikimi yapabilmiş ve 1780'lerden itibaren çok yavaş da olsa İngiliz tekniklerini benimseyip üretimi makineleştirmeye başlayabilmişlerdi. Her ne kadar bir tahmini göre mamul mal üretimi 1701-1710 (bununla ilgili olarak) ve 1781-1790

arasında 4,5 kat arttıysa da, bu artışın neredeyse tamamen geleneksel üretim biçimleri temelinde gerçekleştiği açıktır. Bunlar büyük kentlerdeki küçük atölyelerde (bu atölyeler kendi imtiyazlarını ve tekellerini koruma endişesi taşımasına rağmen, yoğun bir uzmanlaşma ve işbölümü sayesinde genişleyen pazara cevap veren özerk loncalara gevşekçe bağlıydılar) ya da kırsal kesimde dağınık olarak uygulanmaktaydı. Üretim her yerde ağırlıklı olarak insan veya hayvan gücüne dayanıyor, bunlara istisnai olarak rüzgâr veya su gücü ekleniyordu. Bu genişleme sürecinin baş aktörü, hammaddelerin ve tamamlanmış malların dağıtımını örgütleyen tüccardı. Aslını söylemek gerekirse, bu endüstriyelden çok ticari kapitalizm dönemiymiş ve refah hâlâ asıl olarak tarımsal refaha bağlıydı. Önceki nüfus artış dönemlerine benzer şekilde üretimde genişleme de yaşanmıştı. Ama bu kez sürekli oluşunun ve dönüşüme uğrayışının nedenlerinin açıklanması gerekir.

Her ne kadar kentler esas itibarıyla ticari ve idari merkezler olarak kalsalar da, bir kısmı göç dolayısıyla ciddi nüfus artışları yaşadı. 1789'a gelindiğinde toplam nüfusun ancak %20'si, yani 5.400.000 kişi kentli olarak sınıflandırılabilirdi. Daha küçük merkezlerin oluşturduğu kümenin yanı sıra, epeyce dağınık durumdaki büyük kentler ağı, sadece ekonomik faaliyet için değil, aynı zamanda giderek sıklaşan idari denetimler için de bir çerçeve sağlıyordu. XVI. yüzyılda 200.000 ila 250.000 kişinin (Fransa nüfusunun yaklaşık 1,5'i) yaşadığı Paris'in nüfusu XVII. yüzyılın ortalarına gelindiğinde yaklaşık 550.000 ve ertesi yüzyılın sonlarında 650.000'e (toplam Fransa nüfusunun 2 ila 2,5'i) ulaştı; bu durum, XVI-II. yüzyılda büyük demografik krizlerin görülmediğini ve ülkenin büyük şehirlerinin güzelleştirildiği hızlı bir kentleşme sürecinin yaşandığını ortaya koymaktadır. Ortaçağ surlarının yıkılarak yeni *quartier*'lerin, geniş bulvarların ve büyük meydanların oluşturulması, aristokratlara ait göz alıcı evlerin inşa edilmesi, servet birikiminin ve lüks mallara olan talebin arttığının kanıtlarıydı.

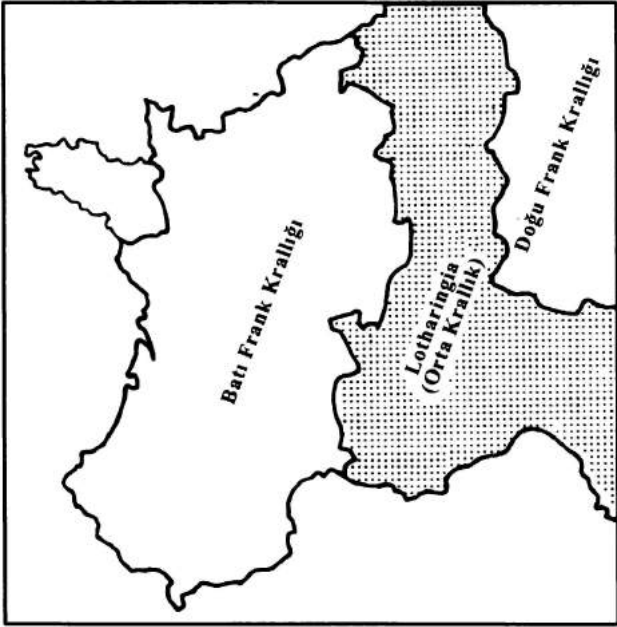
Fransa XVIII. yüzyıl boyunca dünyanın en önemli ekonomik gücü haline geldi. İmalatta büyüme oranı –yılda yaklaşık %1,9– muhtemelen İngiltere'dekinden (yaklaşık %1,2) daha yüksekti. Fakat tarımsal verimlilik meselesinde İngiltere daha öndeydi ve bu durum ülkenin daha gelişmiş yaşam standartlarına da yansıtıyordu. Daha etkili iletişim araçları, daha gelişmiş pazarlar, daha yüksek tarımsal verimlilik ve kişi başı ürün talebi; teknolojik gelişmeyi ve yeni teknolojinin yayılmasını teşvik eden metalurji ve tekstil alanlarında zaten bir üretim darboğazı yaratmıştı. İngiltere enerji ve ısı kaynağı olarak su ve oduna dayalı bir uygarlıktan, kömür ve buhar makinesine dayalı bir uygarlığa geçiş yapmaya

başlamıştı. Şayet İngiliz teknolojisi daha ileri hale geldiyse, bu büyük bir uçurumun ortaya çıktığı Devrimci-Emperyal dönemde meydana geldi; öyle ki, bu uçurumun ortaya çıktığı dönemde, Fransız girişimciler rekabete dayalı benzer teknolojik zorunluluklarla harekete geçirilselerdi, ertesi yüzyılın büyük bölümünde geride kalırlardı.

Ekonomik ve toplumsal yapılar ile siyasal kurumlar arasındaki ayırım elbette bir dereceye kadar keyfidir; bu sonuncusu, ilkinden ayrı değildir, daha ziyade onun içinde yer edinmiştir. Fakat bu da devletin inşa edildiği ve bizim siyasal tarihimizi yazmamız gereken zemindir. Bunlar, devleti kontrol eden veya iktidar mücadelesi verenler için belirli bir zamanda mevcut olan insan ve para kaynaklarını büyük ölçüde belirleyen etkenler ve koşullardır.

2 | Ortaçağda Fransa'da Toplum ve Siyaset

Fransa Krallığı, Karolenj İmparatorluğu'nun yıkıntılarından doğmuştur. 843'teki Verdun Antlaşması, imparatorluğu Louis le Débonnaire'in [I. Ludwig] oğulları arasında böldü ve zaman içinde kendisini Fransa diye adlandıracak olan bir batı krallığı oluşturdu. Bu ve bundan sonraki olayları betimleyen tarihçiler, büyük ölçüde din adamları tarafından üretilen ve nitelik olarak genellikle bulanık yapıdaki baştan savma kanıtlara, yazarlarının siyasal, ideolojik veya retorik sebeplerle abartıp çarpıttığı kroniklere; idealleştirilmiş bir hükümdarlık imajı veren kraliyet beratlarına ve soyut adalet ilkeleri sunan yasal belgelere bağımlıdır. Yaklaşık 1000 yılında Fleury-sur-Loire'da yaşayan papaz Aimoin gibi kronikçiler, bu *Batı Frank Krallığı*'nı Roma'nın Galya'sıyla özdeşleştiren bir gelenek yaratıp onu Hristiyanlığın kalesi olarak betimlediler. Modern Fransa'nın zaman içinde yaratılması, ki bu yüzlerce yıla yayılan bir süreçti, aslında Charlemagne Krallığı'nın yeniden oluşturulması hayalinden ilham almıştır. Ama o dönemde herhangi bir siyasi birimin, bırakın genişlemeyi, hayatta kalmasının bile önünde pek çok engel vardı. İlk olarak yetersiz iletişim imkânları ve bilgi eksikliği, düşük nüfus yoğunluğu, kısıtlı gelirler ve maaşlı devlet görevlilerinin yokluğu geniş bölgesel birimleri bir araya getirmeyi imkânsız kılmaktaydı. Yönetimler kaçınılmaz olarak ademimerkeziyeti benimsemişti. Böylece XII. yüzyıla kadar süren bir siyasal ve bölgesel parçalanma dönemi ortaya çıktı. Ortaya çıkan bu lordluklar ve prensliklerin gelişiminiyse çok büyük bir oranda savaşların neticeleri ve savaş örgütlenmesi tarafından şekillendirilen toplumsal yapılar belirlemekteydi. Halk güvenliklerinin sağlanması için yerel lordlardan, yerel lordlar da bölgesel prenslerden medet umuyordu. Bu prensler çoğunlukla -Flandre, Burgonya ve Akitanya örneklerinde olduğu gibi- Karolenj hükümdarı Dazlak Charles tarafından yaratılan bölge komutanlarının varisleriydi. IX. yüzyılda iyice belirginleşen bu parçalanma; eski kraliyet idarecilerinin, yerel kontların ve daha sonra onların vekilliğini üstlenen *castellan*'ların [kale komutanları] kendilerini giderek özerk hale getiren bir iktidar temeli oluşturabilmek için, sözde üstleri arasındaki husumet ve rekabetlerden yarar-

Harita 2. Fransa'nın ortaya çıkışı: 843 Verdun Antlaşması.

lanmasıyla, 900'lerden itibaren daha da önplana çıkıyordu. Toplumun her seviyesinde, insanlar kendilerini daha güçlü olan komşularından koruma uğraşına girmişlerdi; bu yüzden de kimi zaman onları birbirlerine düşürmeyi umuyor ve çoğunlukla herhangi bir siyasal hiyerarşi anlamında yıkıcı olup birbiriyle çelişen yükümlülüklerden oluşan bir karışım yaratıyorlardı. Bu karışıma uç bir örnek vermek gerekirse, 1150 yıllarında Champagne Kontu (içlerinde Frank Kralı, Burgonya Dükü ve Reims Başpiskoposu'nun olduğu) on farklı senyörün vasalıydı. Büyük soylular sonraki yüzyıllar boyunca da özerklik iddiasında bulunmaya ve bunu sürdürmek için kendilerine yardım edecek müttefikler aramaya devam ettiler. Bilhassa kuzeyde, zayıfların daha güçlü olanların vasalı haline geldiği sözleşmeli ilişki ve bağımlılık biçimleri yaratılmıştı. Bunlar askerlik hizmeti sunmayı, tavsiyeler vermeyi, korunma ve adalet karşılığında mali yardım sağlamayı kabul ederlerdi. Bu süreçte krallar, prensler ve kontlar ikiduarların pekiştirmek için savaşları ve özellikle her

ordunun özünü oluşturan atlı şövalyeleri kendilerine bağlamaya çalıştılar. Toprak sahipliği ve bunun toprak sahiplerine bahşettiği servet, savurgan bir misafirperverliğe imkân vermekteydi. Dolayısıyla da “büyük” adamlar kraliyet ailesi tarafına çekilebiliyordu. Bu durum da bir “savaş beyi” olarak kralın rolünü artırırken, kilise ve monarşik otoritenin törensel bir şekilde ortaya konulup yüceltilmesini destekliyordu. Toprak sahipliğini ve gelirlerini içeren tımar [*fief*] ödülleri, hem sözleşme yapan taraflar arasındaki yükümlülük hissini güçlendirmek hem de bunu ilan etmek amacıyla ritüellere ve dinsel niteliğe sahip bir törenle, çoğunlukla da kutsal emanetler üzerine yeminler edilerek verilirdi. Bununla birlikte kalelerin sayısının giderek artması iktidarın parçalanışının hâlâ sürdüğünün ve emniyetsizliğin yayılıp anarşinin tırmandığının kanıtıydı. Üstelik başlangıçta sığınak olarak bir tepeciğin üstüne kurulup bir kazıklı savunma çiti ve hendekle çevrilmiş ahşap kuleler halindeki kaleler, XI. yüzyıldan itibaren artık taşlarla inşa ediliyordu. Bu kaleler süvariler için daimi bir üs ve monarşik denetimin düğüm noktası olmalarının yanı sıra tımar ve etrafındaki topraklar onu kontrol edenler tarafından kalıtsal mülkleri olarak görüldüğü sürece, bağımsız bir otorite iddiaları için merkezler şeklinde de işlev gördüler. Kaleler yerel halkı hem koruma hem de denetleme amacına hizmet etmekteydi. Buralar ayrıca, bölgenin denetimi için senyörler arasında yaşanan ve çoğunlukla haydutluğa veya kan davasına dönüşen ardı arkası kesilmez mücadelelerin de temel unsurlarıydı. Kilise bu düzenliği dizginlemek amacıyla Hristiyan şövaleliğine dair idealleri teşvik etmeye çalışırken; toprağı ve kaynakları denetimleri altında tutabilen ve kendilerini *raison d'être*’leri [varoluş nedeni] olan savaşlar için adamakıllı donatabilen bu atlı savaşçılar arasında da, farklı bir toplumsal düzene aidiyet duygusu geliyordu. Paylaşılan bir davranış biçimi gelişmişti. Savaş kahramanca bir girişim olmanın yanı sıra şans ve şöhrete kavuşmanın, hatta haclı seferleri çağında şehitlik mertebesine ulaşmanın kaynağı olarak kabul edilirdi. Katliamları usulüne uydurma adına geliştirilen şövalyelik kuralları, soylular arasındaki onurlu davranışları tanımlarken, sıradan askerleri veya sivilleri, yani genellikle horgörülen aşağı sınıfların üyelerini korumak üzere pek az şey içermiştir. Tımarların bölünmesinden kaçınmanın, dayanışma ağları yaratmanın ve soya dayalı gurur duygusunun bir aracı olarak evlilik stratejisinin gelişmesinde, bir grup dayanışmasının büyümesine dair diğer işaretler de görülebilir. Böylece XII. yüzyılın ortalarından XIII. yüzyılın başına kadar, büyük ölçüde kalıtsal olarak imtiyazlı bir soylular zümresi ortaya çıkıyordu. Soylu olmayanlar tımar sahibi olarak soylu bir yaşam tarzı sürerler ve kralar da özellikle ekonomik genişleme

dönemlerinde– yeni soylular yaratabilseler bile, 4 Ağustos 1789 gecesine kadar varlığını sürdüren soyluluk,¹ giderek nispeten kapalı bir kast haline gelecekti. Bu kast hem Karolenj aristokrasisinin varislerini hem de vasallık ve savaş yoluyla bir tımarın veraset hakkını elde eden *châtelain* [*castellan*, kale komutanı] ailelerini içermektedir.

Buna karşın, bu topraklarda yaşayan köylüler lordun sarayı tarafından uygulanan çeşitli disiplin işlemlerine maruz kalmakta, yere ve zamana göre önemli ölçüde değişen bir yük halindeki vergilere katlanmaktaydılar. Bu “koruma”nın karşılığında köylüler para veya ürün şeklinde ödenen bir *cens* [kelle vergisi] veriyorlardı; lordun fırınına, değirmeni veya üzüm cenderesini kullanmakla yükümlü oluşlarının yanı sıra askerlik yapıp tahkimatlar inşa etmek zorundaydılar; ayrıca doğrudan lord tarafından sağlanan toprağı işliyorlardı. Köylüler ancak kendi emniyetlerini sağlayacak kaynakları lordlarına sunarak arazi parçalarına erişebilirlerdi. Lord ve köylüler, çok eşitsiz bir temelde bile olsa, birtakım bağlayıcı yükümlülükleri kabul etmişlerdi. XI. yüzyıla gelindiğinde köylülerin büyük bölümü, güvenlik ve koruma ihtiyaçları yüzünden serf statüsüne düşmüştü. Yerleşim yoğunluğunun çok az olduğu güneyde lordların kendi toprakları üzerindeki iktidarı tam olarak uygulanamazken, kuzeydeki tüm toprakların tımar olarak tutulduğu varsayılmaktadır. “Senyörsüz toprak yok” görüşü kabul edilmekteydi. Topluluk dışında hareket etme hakları sınırlanmış olan serfler, evlenebilmek veya mallarını çocuklarına bırakabilmek için lordlarından (bir vergi ödeyerek) izin almak zorundaydılar. Tüm bu önlemler, senyörlüğün ekonomik bütünlüğünü muhafaza etmek üzere tasarlanmıştı.

Lordlar tarafından gerçekleştirilen sömürü, Hristiyanlığın zayıflarını koruma vaadinin yanı sıra, esas itibarıyla serflerin çeşitli nakdi ve aynı yükümlülüklerini kesintisiz şekilde yerine getirme kapasitesi konusundaki kişisel çıkarlarıyla sınırlandırılmıştı. Kırsal bölgelerdeki halkın yaşam koşullarının, refah dönemlerinde ya da yaşanan demografik felaketlerin ardından toprağın bol bulunup onu işleyecek emek arzının azaldığı zamanlarda düzeliş iyileştiği açıkça görülmektedir. Lordlar bu koşullar altında ödünler vermeye hazırdılar. Serflerin XII. yüzyıla kadar gerilere giden haklarını kazanma süreci, Kara Ölüm'den sonra büyük ölçüde tamamlandı, fakat feodal borçları ödeme yükümlülüğü 1789'a kadar varlığını sürdürecekti. Bununla birlikte köylülerin ekonomik, toplumsal ve kültürel olarak sergilediği bu boyun eğme süreci, gecenin

¹ Fransız İhtilali'nde 4 Ağustos 1789 günü, Milli Meclis tarafından bütün feodal imtiyazlar kaldırılmıştır —ed. notu.

karanlığında yaşanan küçük çaplı ve şiddet içeren direniş olaylarıyla kesintilere de uğratılmıştır; ama tarihsel belgeler bu direniş olayları hakkında büyük ölçüde sessiz kalmaktadır. Bu süreç boyunca toplumun geleneklerinin ve örgütlenmesinin gücünü, sözlü veya şiddet içeren protesto imkânlarının değerini yansıtan bir dizi eylem yaşanmıştı. Kimi zaman da kitlesel ayaklanmalar veya *jacquerie*'ler [köylü ayaklanmaları] gerçekleşmişti. Hem isyancıların hem de bu ayaklanmaları bastırانların sergilediği gaddarlık, bastırılmış gerilimin kuvvetinin yanı sıra belki de bazı dönemlerde kıtlık, veba ve savaş gibi dehşetlere maruz kalmış insanların duygusal dengesizliğini sergilemekteydi.

Bu “feodalizm” döneminde sözleşmeye bağlanan ve IX. yüzyıldan XII. yüzyıla kadar süren ilişkiler, hem bizzat devletin hem de devletin koruma ve adalet sağlama kapasitesinin zayıflığına açıkça işaret etmekteydi. Üstelik bu ilişkiler hem ekonomik sömürü hem de siyasal denetim biçimlerini temsil etmekteydi; çünkü lordlar kurulan pazarlar ile fuarlardan çeşitli vergiler almakta, adaletin yararlarından ve gücünden faydalanmakta ve bir zamanlar özgür olan köylülerin üstündeki otoritelerini genellikle genişletmekteydiler. Yaratılan toplumsal yükümlülük biçimlerinin önemli bir bölümü 1789'a kadar varlığını sürdürecekti, fakat dönüşen toplumsal ve siyasal yapılarla birlikte önemleri de değişecekti. Aciz durumdaki geniş bir halk kitlesi için, hem senyörlere hem de ruhban sınıfına birtakım vergilerin ödenişinin devam etmesi, onları bu dünyada koruyan savaşçıların ve onlara ebedi umut sağlayan ve rahiplerin varlığının sürdürülmesine olan ihtiyaç sebep gösterilerek haklı çıkarılmaktaydı.

Bununla birlikte, devlet iktidarının parçalandığı bu dönemde bile —Charlemagne efsanesinden ve Hristiyan krallık kavramından, yani hükümdarın halkının savunucusu, adaletin kaynağı ve Kilisenin koruyucusu olması anlayışından ilham alan— monarşi ideali varlığını sürdürdü. Karolenj hanedanından gelen son hükümdar olan V. Louis'nin ölümü üzerine 987 yılında Compiègne ve Senlis'te toplanan soyluların ve piskoposların meclisleri, tacı Paris, Senlis, Dreux ve Orléans Kontu olan Hugh Capet'ye önerdiler. Hugh Capet çok geçmeden, diğer soyluları oğlu Robert'i varisi olarak kabullenmeye ikna ederek, seçime dayalı kraliyeti verasete dayalı monarşiye dönüştürmeyi başardı. En büyük evlat ilkesinin (*primogeniture*) benimsenmesi veraset anlaşmazlıkları ihtimalini daha da azalttı. Bununla birlikte diğer soylular tarafından seçilen Capet hanedanından gelen hükümdarların, sembolik bir otoriteden çok daha fazlasını elde etmesi aslında planlanmamıştı. Yani o dönemde kraliyetin etkisi gerilemeye devam ediyordu. Bretanya, Massif Central ve Fransa'nın güneyindeki lordlar kralın varlığını büyük ölçüde yok

saymaktaydılar; üstelik denetim altında tutmaya çalıştıkları halkların sahip olduğu etnik ve kültürel farklılıklar da onların bağımsızlık hissini pekiştirmekteydi. Ademimerkeziyetçi güçler hâlâ baskın konumlarını sürdürürken; diğer bölgesel prenslerden biraz daha yüksek bir statü elde eden kral da daha fazla toprak ve iktidar sahibi olmak için savaşmaya devam ediyordu. Sınırların değişkenliği aslında düşmanlıkların ve ittifakların sürekli değişmesini yansıtmaktaydı. Capet hanedanının Fransa'nın kuzey topraklarında güçlü oluşu, temel olarak kralın elindeki veya egemenliği altındaki topraklara ve kralın hem Ile-de-France hem de yakın çevresindeki (örneğin Anjou, Blois ve Soissons kontlarındaki) derebeylik sistemini koruma becerisine dayanmaktaydı. Kralın sergilediği bu güç ayrıca çok önemli iktidar üsleri işlevi gören kalelere sahip oluşuna da dayanıyordu. XI. yüzyılda kralın sahip olduğu haklar, hatta bizzat *demesne*'si² bile, Montlhéry ve Montmorency gibi yerel *castellan* ailelerinin iktidarlarının yanı sıra Anjou ve Blois-Champagne Kontları veya Normandiya ve Flandre Dükleri gibi komşu bölgesel prensler tarafından da sık sık tehdit edilmekteydi. Yani bölgesel prensliklere dikkat edilmesi gerekiyordu. Özellikle de bahsedilen bu iki düklük endişe vericiydi, çünkü kendi topraklarında yürüttükleri yoğun çabalar sayesinde, feodal hiyerarşiyi ve merkezî otoriteyi kurma konusunda Capet hanedanından çok daha başarılıydılar. Askerî oluşumlar ve saygı kazanmada ısrarcı davranıyor, yüksek adalet ve kilisenin üzerinde sıkı denetim kuruyorlardı. Fakat her zaman olduğu gibi, bu çabaların büyük bölümü, bireysel olarak kontların veya düklerin gücüne ve kişiliğine dayanıyordu. Normandiya'da, [İngiltere'yi fetheden] Fatih William'ın 1087'deki ölümünün ardından, Robert Curthose ve William Rufus veraset konusunda anlaşmazlığa düştüğü için siyasal karışıklığın başgösterdiği ve merkezî otoritenin çöktüğü bir dönem yaşandı. Bu koşullarda krala hakemlik yapması çağrısında bulunulabilir ve o da anlaşmazlıklardan kendi adına istifade edebilirdi. Ne var ki İngiltere kralları olarak konumları güçlenen Normandiya dükleri, XII. yüzyıla kadar Fransa kralına biat etmeyi reddettiler ve bunun sonucunda 1109-1113 ve 1116-1120 yılları arasında ciddi husumetler yaşandı. Böylece Capet hanedanının otoritesinin devam etmesi ancak dikkatle inşa edilen ittifak sistemlerine bağlı bir hale gelmişti.

Olaylar bu durumdayken, Capet hanedanı krallarının diğerlerinden

² *Demesne*: Serflere ya da özgür çiftçiye ait olmayan lordun veya kralın toprakları, mülkleri. Bunlar özgür çiftçilerin ya da serflerin topraklarının yanında da yer alabilirlerdi —*ed. notu*.

Resim 3. XI. yüzyılın ortalarına alt bir minyatürde, bir Fransa kralının taç giyme töreni. Kutsal yağın sürülmesi Capet kralları diğer bölgesel hükümdarlardan ayırmakta ve onların iddialarına meşruiyet kazandırmaktaydı.

ayırt edici bir özelliği de kutsanmış hükümdarlar olmalarıydı. XI. yüzyıla gelindiğinde sadece Capet kralları, Reims'teki taç giyme töreninde kutsal yağla, Fransa'nın ilk Hristiyan kralı olan Clovis'in V. yüzyıldaki taç giyme töreninden beri bir güvercinin ağzında Cennetten gönderilen kutsal yağla meshedilirdi. Dolayısıyla krallık da bir rahiplik biçimi olarak temsil edilebiliyordu. Taç giyme töreninin ardından kral sadece eliyle dokunarak ve haç işaretiyle sıracı hastalığını tedavi ederek mucize bile gerçekleştirebilirdi. Yine de Capet hükümdarlarının kırılgan bile olsa politik bir hegemonya kurmaları yüzyıllar alacaktı. Bu hegemonya da, kraliyetin

en azından sözde vasalı olarak yaşayan prensler ve soyluların üzerinde gerçek bir askeri ve siyasal tahakkümün kurulmasına bağlıydı. Bu da bir kraliyet iktidarının kurulup sürdürülmesi için gereken idari, mali, hukuki ve askeri sistemlerin geliştirilmesi sürecini gerektirmekteydi. İlk adımları XI. yüzyılın sonlarından itibaren atılmaya başlanmış olan bu süreç hem uygulamadaki güçlükler hem de kendi bölgesel iktidatlarını kurmak için benzer yöntemler kullanan yerel prenslerin karşı yöndeki çabaları nedeniyle kaçınılmaz olarak yavaş ilerlemekteydi. Çatışmalar da muhtemelen, özellikle otoritenin belirsiz olduğu sınır bölgelerinde yaşanmaktaydı. Büyük Fransız ortaçağ tarihçisi Marc Bloch'un ikinci feodal çağ adını verdiği bu dönem, temel olarak kralın feodal kurumları kendi çıkarına kullanma becerisinin giderek arttığı bir dönemdi. Kraliyet otoritesinin zayıfladığı zamanlarda, dönemin diğer güçlü isimlerinin kralla olan ilişkilerini yeniden yorumlamaya çalışmaları muhtemelse de, zaman içinde anarşinin yerini gelişip büyüyen bir kurumsal düzen alıyordu. Sadakat esnek bir kavramdı.

XI. yüzyılın sonu ile XII. yüzyılın başı arası ve XIV. yüzyılın başı gibi önemli dönemlerde, yani Philippe Auguste (II. Philippe; 1180-1223), Aziz Louis (IX. Louis, 1226-1270) ve Yakışıklı Philippe'in (IV. Philippe, 1285-1314) hükümdarlıkları boyunca nüfusun ve ekonomik faaliyetlerin artması, kraliyet iktidarının yoğunlaşması açısından hayati önem taşımaktaydı. 1312 yılına gelinip Lyon'da en sonunda kralın adamları görevlendirildiğinde nüfus yoğunluğu yüksekti ve bu yoğunluğa XVIII. yüzyıldan önce sadece bir kez daha ulaşılabilecekti. Üstelik Capet hükümdarları kendilerine ait toprakların su ve karayollarının kesiştiği bereketli bir bölgede bulunmasından da yararlandılar. Devlet kurumlarının gelişimi, bir değişim ekonomisinin büyümesiyle yakından ilişkilendirilebilir. Her ikisi de iletişim araçlarının ilerlemesine, daha hızlı para dolaşımına ve artan üretim kapasitesine bağlıdır. Ekonomik faaliyetlerin arttığı uzun dönemli bir süreç, kraliyete ait arazilerden, feodal borçlardan, adaletin idaresinden ve çeşitli vergilerden elde edilen gelirin büyümesine yol açtı. Toplumdaki ilişkiler paraya endekslenir oldu. Bu da maaşlı ve bağımlı bir bürokrasinin yanı sıra daha büyük ve etkili orduların gelişimine imkân sağladı. Böylece bölgesel prensler de bir dereceye kadar, aristokratların yerlerine daha düşük seviyedeki soylulardan oluşan, kendilerine daha bağımlı memurları ve maiyetindeki şövalyeleri koyabildiler; feodal vergileri toplamak için paralı asker kiraladılar, koçbaşları ile mancınıklara dayanabilen karmaşık ve masraflı taş kaleler inşa ettiler. İlk kez 1324'teki Metz kuşatmasında bahsi geçen top ise başlangıçta muhtemelen etkili bir silahtan çok, dehşet verici bir ateş ve duman görüntüsünü

temsil etmiş olmalıydı.

Pratikte idari reformun başlıca nedenleri savaşın gereksinimleri idi. Kralın kendisine ait arazilerden elde edilen gelirle geçinmesi gerektiği yönündeki kadim ilke, siyasal genişleme için ya da feodal vergileri toplayacak daimi bir silahlı kuvvetin oluşturulması için gereken kaynakları sağlayamamıştı. 1306'da Yahudilerin veya 1307'de Tapınak Şövalyelerinin mallarına el konulması gibi önlemler ancak geçici bir çözümdü. Philippe Auguste ve Aziz Louis, Hristiyan dindarlığının güçlü bir temsili olan haçlı seferlerini finanse edebilmek için olağanüstü vergiler koyabilmişlerdi. Diğer savaşlar da yeni vergileri meşrulaştırmıştı. Fetih, kaynakları artırmanın bir yoluordu. Bürokrasinin büyümesiye, barış zamanındaki harcamaların artması anlamına gelmekteydi. Yakışıklı Philippe'nin hükümdarlığı döneminden itibaren, hem doğrudan (özellikle de bazı bölgelerde mülk başına, diğerlerindeyse kişi başına alınan *taille* [toprak vergisi]) hem de dolaylı (örneğin içki, çiftlik hayvanı, tuz vb.) vergilere, İngilizlere karşı yürütülen uzun savaşları finanse etme meselesinin yarı daimi bir aracı olarak göz yumulacaktı. Fırsat doğduğu zamanlarda toplanan ve özellikle de zorlu XIV. yüzyılda soyluları, kent burjuvazisini ve vergilerin uygulanması konusunda ikna edilebilen ruhban sınıfını temsil eden bir États-Généraux'un³ çağrısıyla bu vergilerin getirdiği yük allanıp pullanıyordu. Bununla birlikte daimi vergi ilkesi hâlâ kabul edilemez bir şeydi ve kralın yeni vergiler getirme çabaları da aslında güçlü bir ihtilaf nediniydi. Buna ilave olarak, vergilendirilebilecek kaynakların büyüklüğünün ölçülmesi ve vergi yükümlülükleri açısından -kıt bir kaynak olan- nakit para elde etme konusunda hâlâ uygulamada karşılaşılan sorunlar da söz konusuydu. Yine de bir devletin gelişiminin başlıca özellikleri büyüyen bir bölge üzerinde kurulan denetim, merkezi idari ve hukuki sistemlerin gelişiminin yanı sıra Gallikanizmin⁴ papalık teokrasisi ülküsüne karşı kazandığı zaferin ardından kilise kurumları üzerinde artan etki ve bu kurumlardan yararlanma becerisiydi.

Böylece Capet hanedanının denetimi altındaki bölge, başlangıçta yalnızca Ile-de-France'ta bulunan toprak parçasıyken zaman içinde genişlemişti. Kral ve maiyeti bu alan içerisinde, kaleler ve malikânelerin arasında düzenli bir şekilde seyahatler ederek, bunların idaresini doğrudan denetleyerek ve sarayı düzenleyerek otoritelerini geleneksel yön-

³ États-Généraux: Fransa'da 1789 Devrimi öncesinde toplumsal zümrelerin temsilcilerinden oluşan ve kralın çağrısıyla toplanan genel meclis —*ed. notu*.

⁴ Gallikanizm: Fransızlarda, papalığın yetkilerinin sınırlandırılıp kilisenin denetim altına alınmasını savunan dinsel ve siyasal uygulamalar —*ed. notu*.

temlerle sürdürmeye çalışmışlardır. Başlıca gelir ve askerî insan gücü kaynağı olan kraliyet *demesne*'sinin değeri inceleme ve tahkikatın yanı sıra, hazine evrakı gibi kayıtların tutulmasına dayanan hesap sistemlerinin gelişmesiyle birlikte artmıştı. XI. yüzyılın ortalarından itibaren *prévôté*'ler adı verilen idari birimler oluşturuldu ve bunların her biri kraliyet iktidarının temsilcileri olan birer *prévôt* tarafından yönetildi. Bir otorite, saygı ve gelir kaynağı olan adaletin idaresiyse ikna veya baskı yoluyla ilgili kişilerin sosyal konumuna göre sağlamlaştırılabilirdi. XII. ve XV. yüzyıllar arası bir geçiş dönemiydi; bu dönemde yasama işlevlerinin gelişimi ve bürokratik idare biçimlerinin çoğalması sayesinde, feodal-derebeyi yönetim sistemi kendisini temel unsurları Devrim'e kadar hayatta kalacak bir monarşi sistemine dönüştürecek. VI. Louis'nin hükümdarlığı döneminde (1108-37) kraliyet sarayı daha da gelişerek çok etkili bir yönetim organına dönüştü. Saray, kabiliyetli ve güçlü kişileri kendi bünyesine çekerek ve barındırdığı kültür sayesinde üst sınıfların yaşam tarzını etkileyerek siyasal faaliyet merkezi olarak varlığını sürdürecekti. Yine de VI. Louis ile danışmanları St. Denisli Başrahip Suger ve Raoul de Vermandois, soylu ailelerin miras haklarını belirli makamlarla sınırlayıp bu makamların bürokratik işlevlerini tanımlamaya çalışmışlardı. Kamu iktidarının bu şekilde kurulup idari örgütlenmenin gelişmesine rağmen, güçlü bölgesel lordları en yüksek yönetim organı olan Meclis'ten dışlamak imkânsızdı ve akılsızca olurdu. Kişisel ilişkiler hâlâ temel önem taşıyordu. Meclis'te birtakım rakip grupların gelişmesi ve idareyi aksatması gibi açık bir tehlike, özellikle kraliyet ailesinin azınlıkta olduğu dönemlerde veya kralın zayıf olduğu yerlerde söz konusuydu.

XII. yüzyılda ayrıca, gezici müfettiş ve yargıçlar olarak çeşitli bölgelere gönderilen *bailli* adlı görevlilerin oluşturulması, bilgilerin ve talimatların çok daha etkili bir şekilde kaydedilip aktarılmasını sağlayan yazılı belgelerin giderek daha fazla kullanılması gibi yenilikler de yaşandı. Artık soyluların da kâtipler kadar okumayazma öğrenmesi gerekiyordu. Okul ve saray kültürleri arasında aşamalı bir ozmos süreci yaşanırken, klasik değerlere ve şövalyelik ahlakına dayanan bir uygarlık ortaya çıkıyordu. Bir parça olsun hukuk eğitimi almış küçük soylular ile ruhban sınıfından meydana getirilmiş ve hükümdara bağlı profesyonel idarecilerden oluşan daimi bir merkezî örgütlenme yaratıldı. Coğrafi konumu sayesinde Paris zaten kaydadeğer bir ticari ve stratejik öneme sahipti. Zaman içinde yönetsel işlevlerinin artışı, devasa bir katedrale evsahipliği yapısı, Philippe Auguste'ün hükümdarlığı döneminde iyice tahkim edilişi, taş döşeli sokaklar ve yeni hükümet binalarıyla donatılışının dışında, ilahiyatçılarla birlikte kilise ve kamu hukukçularını da

eğiten bir üniversiteye, ticaret yolları boyunca iletişim kurabilen ve gide-
rek büyüyen bir okuryazar tüccar sınıfına sahip oluşuyla Paris, zamanla
bir başkent in işlevlerini daha da fazla üstlenecekti. Dahası, 1210 yılına
gelindiğinde, gerçekleştirilen büyük bir onarım ve inşaat programı sonu-
cunda kraliyet *demesne*'sini tam 113 kale korumaktaydı.

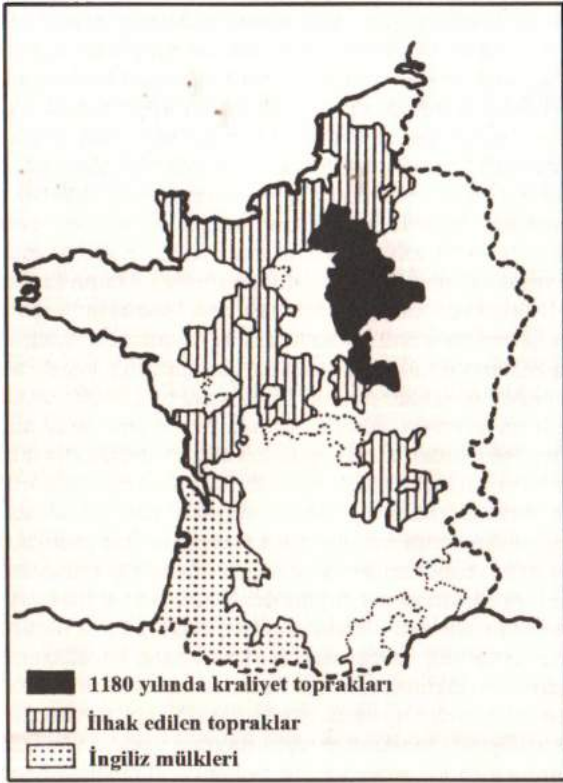
Dinsel kökenli "kraliyet kanun koyucusu" (*roi justicier*) ideallerinden
ilham alan bir kral olan Aziz Louis'nin [IX. Louis, 1226-1270] hüküm-
darlığı altındaki XIII. yüzyılın ortalarından itibaren ve özellikle de XIV.
yüzyılın başlarında, kraliyet sarayında doğan uzmanlaşmış kurumlar,
faaliyetleri genişleyip karmaşılaştıkça daha bağımsız bir yapı oluşturma-
maya başladı. Aziz Louis'nin Sainte-Chapelle'in hemen yanında kurduğu
Yüksek Mahkeme (*Parlement*) –binayı İsa çarmıha gerildiğinde başında
olan Dikenler için bir mahfaza olarak 1246-8'de inşa ettirmişti– hüküm-
dar mahkemelerinin oluşturduğu hiyerarşik bir sistemin üzerinde ve
bağımsız bir temyiz mahkemesi rolünü üstlendi. Bu kurum XIV. yüzyıla
gelindiğinde, üyeleri "akla uygun" olmadığını düşündüklerinde kralın
emirlerine itiraz etmenin sorumluluğunu da alacaktı. Mali idareyi de-
netleyen *chambre des comptes* [hesap daireleri] ile birlikte bunlar, yasal
ve idari kadronun giderek daha da profesyonelleştiğinin işaretleriydi. Bu
kurumlara, XV. yüzyıldan itibaren, çoğunlukla Yüz Yıl Savaşları sıra-
sında ve sonrasında ele geçirilen bölgelerde kurulan yeni yüksek mah-
kemeler de eklenecekti. Bunların kurulması, hem yeni gelenlerin belirli
duyarlılıklarını temsil etti hem de bunları Fransa içerisinde daha etkili
bir biçimde bütünleştirmenin bir aracı oldu. Kraliyet idaresinin faaliyet-
leri ve etkisi bu tür çok çeşitli yöntemlerle giderek yaygınlaşıyordu. Bu
duruma bir de feodal beylerin ve kiliselerin mahkemeleriyle mukayese
edildiğinde kraliyet adaletinin sahip olduğu dürüstlük ve üstünlüğün
yanı sıra, daha iyi örgütlenmeye ve usule yapılan vurgular da ekleni-
yordu. Kral bir süzeren [vasalının koruyucusu] olarak, XIII. yüzyıldan
itibaren artan siyasal gücünden de yararlanarak, temyiz hakkının de-
rebeylerinin mahkemelerinden kraliyet mahkemesine geçmesinde ve
XV. yüzyıldan itibaren de güçlerini kötüye kullanmakla suçlanan feodal
beylik mahkemelerini feshetme yetkisine sahip olmakta ısrar etti. Ama
kralın kendisine tâbi olanlar üzerindeki otoritesinin ve gelirinin artma-
sı, senyörün itibarı ve konumu için bir tehdit şeklinde algılanıp öfkeyle
karşılanacaktı. Kilise mahkemeleriye din adamlarıyla ilgili davalar, dine
karşı işlenen suçlar, evlilik meseleleri ve mülkiyetle ilişkili pek çok anlaş-
mazlıkta yargılama yetkisi talep etmekteydiler. Oysa tam tersine onların
yetkilerini azaltmaya dair çabalar ise Papalığın krallar üzerinde siyasal
üstünlük kurma iddialarına karşı yürütülen Gallikan mücadelesiyle çok

yakından ilişkiliydi.

Kralın gücünün artmasına rağmen, temel ekonomik ve toplumsal yapılar, yönetimin hâlâ adepimerkeziyetçi kalmasını sağlamaktaydı. Monarşinin başlıca işlevi, kamu düzenini muhafaza etmenin temel amacı olarak adaletin idare edilmesidir. Soyluların uyguladığı şiddet, köylü protestoları ve umutsuz derecede yoksul insanlar arasında yaygınlaşmış suç işleme meseleleri ciddi güçlükler yaratıyordu. İletişim imkânlarının yetersiz olduğu bir dönemde, küçük bir merkezi bürokrasiye sahip olan hükümet, hâlâ kaçınılmaz olarak yerel seçkinlerin işbirliğine ve özellikle de belediye görevlileri ile kırsal bölgelerdeki senyörlere bağımlıydı. Yerel topluluklar kendi idarelerinin sorumluluğunu üstlenme, hukuku uygulama, vergileri toplayıp bir milis kuvveti besleyebilecek kadar ciddi bir otonomi sağlayarak imtiyazlar kazanmışlardı. Bunların denetimi zordu. 1535 gibi geç bir tarihe gelindiğinde bile, yalnızca yedi sekiz bin civarında kraliyet memuru mevcuttu (düşük kademedekileri bile dahil ettiğimizde iki bin kişiye bir memur düşmekteydi). Yoksul halkın büyük bölümü her halükârda hukuk sisteminden kaçınmaktaydı ve XIX. yüzyıla kadar da böyle davranmaya devam edeceklerdi. Onlar daha ziyade kendi meselelerini topluluk içerisinde halletmeyi ve dava masraflarından, zaman kaybından, hatta kültürü, dili, deneyimi ve anlayışındaki farklılıklar nedeniyle sıradan halkın endişelerini anlamakta yetersiz kalan bir harici otoritenin müdahalesinin yaratacağı tehlikeden kaçınmayı tercih etmekteydiler. Yerel hiyerarşiler ve yükümlülük ağları kraliyet idaresi ile halk arasındaki etkileşimin önemli belirleyicileri olarak hâlâ varlıklarını sürdürüyordu. Etkili bir yönetim sergilemek, belirli bir dereceye kadar mutabakat sağlamayı başarmanın yanı sıra yerel âdetler ile seçkinlere saygı göstermeye bağlıydı.

İnsan unsuru, yönetim açısından hâlâ temel öneme sahipti. Az sayıda etkin danışman tarafından desteklenen VI. Louis veya Philippe Auguste gibi güçlü ve etkili hükümdarlar, vasallık bağlarını sıkılaştırarak bu bağların hiyerarşik karakterini yeniden sağlamayı başardılar. İsyanlar veya sadakat göstermeyen memurlara ya da bölgesel lordlara karşı yasal ve eğer gerekiyorsa da askerî müdahalelerde bulunmak istiyorlardı. Birçok kale komutanı [*castellan*] kraliyet tarafından yürütülen bu merkezileşmeye karşı direnebilecek askerî araçlardan yoksundu; sonuçta da adaletin idare edilmesi, vergilerin toplanması, askerlerin beslenmesi gibi konularda (Kilisenin koruyucusu olan) kralın vekillliğini yapmaya razı olmuş gibi davranmak zorundaydılar. Mülklerinin veraset yoluyla bölünmesi sorunundan kurtulmayı başarmış krallar ve prenslerle mukayese edildiklerinde, daha alt düzeydeki soylular her yeni ne-

silde daha da zayıflıyorlardı. Ekonomik genişleme döneminde pek çok küçük soylu, lükse duydukları ilgilerinin artışı yüzünden giderek yoksullaşmış ve bunun sonucunda feodal üstlerine olan bağımlılıkları da artmıştı. Neredeyse üç yüzyıl boyunca süren kesintisiz bir hareket olan haçlı seferleri, muazzam bir insan ve kaynak yatırımı temsil ediyordu. İnancın acımasız bir dışavurumu olan bu seferler, pek çok genç savaşçının erkenden ölümüne yol açmış ve bu zamansız ölümler yoluyla da aslında içerideki şiddetin azalmasını sağlamıştı. Önceki dönemlerdeki eğilimin tersine, iktidarın artık hem bölgesel prenslerin hem de kralların elinde yoğunlaştığı bir süreç yaşanmaktaydı. Monarşinin üstünlüğü öğretisi, VI. Louis'nin danışmanı St. Denisli Başrahip Suger tarafından açıkça dile getirilmekteydi. Suger, kralın vasallarına bağlı olan vasalların, (Anglo-Norman uygulamasında olduğu gibi) kendi senyörlerine sadakat yerine, öncelikle feodal hiyerarşinin zirvesini oluşturan hükümdara karşı sadakat borçlu olduklarını ısrarla vurguluyordu. Bu yaklaşım da "vasalımın vasalı, benim vasalım değildir" şeklindeki yerleşik âdete ters düşmekteydi, ama XIII. yüzyıla gelindiğinde artık kabul görüyordu. Bununla birlikte Philippe Auguste 1202'de, kendi toprakları için bağıllığını sağlamak amacıyla Kral John'un üzerinde feodal senyör olarak haklarını kullanabileceğini düşündü; böylece İngiltere kralının Normandiya ve Akitanya vilayetlerindeki vasallarının üzerindeki otoritesini zayıflatmayı istiyordu. Kralın sahip olduğu güç ve itibarda görülen bir parçacık artış bile, aralarında ihtilafa düşen vasalların, meseleleri kendi başlarına halletmek yerine feodal bir arabulucu olarak hükümdara müracaat etmelerini daha olası kılmaktaydı. Böylesi müracaatlar daha önce kraliyetin denetimi dışında kalan bölgelere yönelik askerî seferleri meşrulaştırmak amacıyla da kullanılabilmekteydi; tıpkı 1160'ta Mâconnais'de olduğu gibi. Bu tür durumlarda savaş, hukuksal kararları uygulamanın aracıydı ve kral, hukuku kullanarak büyüklerin, soyluların ve vasalların topraklarının üzerinde otorite kurabilir, hatta el bile koyabilirdi. Değişmekte olan bir toplumsal ve siyasal bağlamda, krallar, kendi otoritelerini yeniden kurabilmek amacıyla, başlangıçta merkezî iktidarın zayıflamasıyla ortaya çıkmış olan feodal sistemden faydalandılar. Kraliyetin bu konudaki başarısının giderek arttığı, 1124 yılında Kutsal Roma İmparatoru V. Heinrich'e karşı krallığı korumak için asker toplama çağrısına vasalların olumlu yanıt vermelerinde görülebilirdi. Bunun diğer bir göstergesiye kralın sarayına ve maiyetine katılımın artmasıydı. Büyük soylular ve piskoposlar XI. yüzyılın büyük bölümünde kraliyet sarayını terk etmiş ve orayı Ile-de-France'ın şamatacı küçük soylularına bırakmışlardı. Ama VI. Louis'nin kraliyet otoritesini yeniden

Harita 3. Fransa'nın ortaya çıkışı: Philippe Auguste'nün hükümrانlık dönemi, 1180-1223.

teyit etmesiyle birlikte, bu durum artık açıkça değişmeye başladı. Krala nasihatte bulunma merakı, makam elde etmeye olan ilgi ve iktidarı paylaşma arzusu artmaktaydı. Statüler, kraliyet tarafından giderek daha fazla belirlenir hale gelmişti.

Güçlü rakiplerini dize getirmedeki becerisi ve ulaştığı bölgesel genişleme açısından bakıldığında Philippe Auguste'nin hükümrانlık dönemi [1180-1223], Fransız devletinin gelişiminde belirleyici bir aşamayı temsil etmektedir. Kral, İngiliz kralı II. Henry gibi güçlü vasallarının işlerine müdahale edebilmek için feodal beyi ve Kilisenin koruyucusu

olarak sahip olduğu konumunu istismar edebiliyordu; II. Henry 1165 yılında Paris'in 60 kilometre içerisindeki topraklar da dahil olmak üzere Fransa'nın yarısından fazlasını denetimi altında tutmuştu. Bu Anjou imparatorluğunun [Plantagenet hanedanı] yıkılışı, dağınık durumdaki Plantagenet malikâneleri arasında var olan karmaşık feodal ayrımları kendi adlarına temsil ve teşvik eden II. Henry ile oğulları arasındaki şiddetli ihtilaflar sonucunda daha da kolaylaştı. Her ne kadar oğullardan biri olan Richard (ölümü 1199) tarafından yenilgiye uğratılsa da, Philippe Auguste daha sonrasında kararsız ve pek de popüler olmayan diğer oğullardan John ve çeşitli müttefikleri karşısında önemli başarılar elde edecekti. Sınır bölgelerinde gerçekleştirilen bir yoklama döneminin ve İngiltere kralları tarafından desteklendikleri için büyük bir tehdit oluşturdukları düşünülen yerel lordları yenme çabalarının ardından Normandiya fethedildi ve sonrasında da 1214 yılında La Roche-aux-Moines savaşında İngiliz kralının karşısında büyük zafer kazanıldı. Bu başarıları, Kutsal Roma İmparatoru IV. Otto ile Flaman ve İngiliz müttefiklerinin Bouvines'de aldığı yenilgi izleyecekti. Bu zaferler Avrupa'daki güç dengesinde ciddi bir değişime neden olurken İngiliz kralının gücünü de muazzam derecede azaltmıştı. Bunun tam tersine, fethedilen topraklar, Fransız monarşisinin mali ve insan gücü kaynaklarını önemli ölçüde artırmıştı. Kraliyetin geliri 1180 ila 1203 yılları arasında %160 arttı; öyle ki, bu bile kendi başına merkezî idarenin genişlemesini gerektiren bir gelişmeydi. Philippe Auguste, unvanının ve mühründeki kartalın da gösterdiği gibi, "emperyal" bir monarşi imajını temsil etmekteydi. Kral olarak sadece Tanrı'ya sadakat borçluydu ve kraliyetin otoritesi artık soyluların gücünün açıkça üstündeydi.

[Philippe Auguste'nin oğlu] VIII. Louis (1223-1226) ise Poitou'nun fethini tamamlamanın dışında kraliyetin iktidarını Languedoc'a kadar genişletmeyi başardı; bu sonuncu girişimini, Kilisenin Kathar sapkınlığını reddetmesi ve inancın koruyucusu olarak kraliyetin sahip olduğu sorumlulukları öne sürerek meşrulaştırmıştı. Evlilikler ve bunlarla birlikte gelen drahomalar, krallığın toprak kazanmasını sağlayan diğer araçlardı. Örneğin, Philippe Auguste 1180'de Flandre Kontu'nun yeğeniyle yaptığı evlilik sayesinde Boulenois ve Artois'ı elde etti. Aziz Louis'nin erkek kardeşlerinden biri ve Toulouse Kontu'nun varisi arasındaki evlilikten (1229) bir çocuk dünyaya gelmediği için 1271 yılında Toulouse da kraliyet topraklarının bir parçası oldu. Yakışıklı Philippe ise 1291'de evlilik yoluyla Champagne ve Bretonya'yı elde etti. Buna mukabil, Dauphiné bölgesi 1349'da satın alma yoluyla ele geçirildi. Kraliyet topraklarının bu şekilde sürekli büyümesi, kaynakların ve gücün birik-

Resim 4. XV. yüzyıldan kalma bir minyatürde; Philippe Auguste'nin Bouvines'de kazandığı zaferin ardından Paris'e dönüşü.

mesi anlamına gelmekteydi.

İdeolojik açıdan bakıldığında, toplumsal düzeni koruma kaygısında olup hükümdarın kutsal hakları ve sorumluluklarını vurgulayan Kilise de kraliyetin gücünün artmasını destekliyordu. Bu haklar ve sorumlulukların en önemli olanı da bizzat Kilisenin korunması, “sapkınlar”, inançsızlar ve özellikle de Yahudilerin cezalandırılmasıydı. Kilise X. yüzyılın sonlarından itibaren “Tanrı Barışı”na saygı duyulmasını güvence altına almak gibi büyük ölçüde beyhude bir çabayla aforoz tehdidini kullanmış ve barışın koruyucusu olarak rolü dolayısıyla kralı desteklemişti. Monarşinin zayıfladığı bir dönemde, Kilise bürokratik idare geleneklerini korumuş ve alternatif bir kurumsal yapı sağlamıştı. Ayrıca düzen ve refahın getirilerinden de daima yararlanmışlardı; böylece hem

büyüklikleri hem de içerdikleri heykeller, vitraylar ve duvar resimlerinin yarattığı duygusal etki sayesinde muazzam bir sembolik güç sahibi yapılar olan Paris, Reims, Chartres gibi büyük katedrallerin yanı sıra çok sayıda küçük mahalli kilisenin restorasyonu mümkün kılınmıştı. Oluşturduğu bu mahalli kiliseler ağı ve halkın gündelik yaşamına gösterdikleri ilgi aracılığıyla Kilise, evrene dair bir açıklamanın yanı sıra zenginler ve yoksullar için davranış normları sağlamakta ve Eski Rejim⁵ boyunca varlığını sürdüren bir çerçeve oluşturarak, yani Tanrı'nın insanoglunu dua edenler, savaşanlar ve çalışanlar olarak üç gruba ayırdığı şeklindeki toplumsal sistemi meşrulaştırmaktaydı. Bu üç grubun birbirlerine karşı olan bağımlılığı da toplumsal ve siyasal düzenin temelini oluşturmaktaydı. Çalışanların, dua ve koruma karşılığında diğerlerine hizmet ederek onları idame ettirmesi gerekiyordu. Kurtuluş, bu sorumlulukları yerine getirmeleri karşılığında alacakları ödüldü. Muhtemelen Tanrı adına "haklı" savaş başlatmak ve "kötü"leri cezalandırmak üzere başvurulacak bir askerî lider olarak hükümdarın rolü ve dahası, görevlerinin kutsal niteliği, Kilisenin, monarşinin eril karakterinde ısrar etmesini sağlamaktaydı. Kadınlar, fiziksel ve duygusal açıdan iktidar sahibi olmaya elverişsiz kabul edilmekteydiler.

Her ne kadar esasında karşılıklı bağımlılığa dayansa ve pek çok kilise görevlisi kraliyet sarayında mevki sahibi olsa da (bu durum başlangıçta onların kâtiplik işi üzerinde kurdukları fiili tekelleri yüzündendi), devlet ve kilise arasındaki ilişki çıkar çatışmasından da olumsuz etkilenmekteydi. Kilise, kralların sağladıkları himayenin karşılığında manastırlara ve piskoposluklara atama yapma hakkını kullanmalarına, bu kurumlara ait toprakları ve kaynakları denetleme çabalarına içerlemekteydi. Krallar ise papalığın, Tanrı'nın (*le Seigneur*) temsilcisi olarak yeryüzünde en üst otorite olma iddiasına şüpheyle bakmaktaydı. Papa VII. Gregory ve ardıllarının XI. yüzyılın ikinci yarısında yaptıkları reformlar, her toplulukla bir kilise kurmaya ve dünyevi ilgilerin neden olduğu yozlaşmayı ortadan kaldırmanın bir aracı olarak diğer erdemler arasında bekârlığı önplana çıkararak ruhban sınıfı içinde dinsel coşkunluğu teşvik etmeye çabalamışlardı. Diğer bir hedef de, seküler müdahaleye karşı daha fazla muafiyet sağlamak, aforoz ve azletme hakkı sayesinde papanın ruhani ve siyasal üstünlüğünü krallara kabul ettirmeye çalışmak olmuştur. İletişim imkânlarının gelişmesi de papalığın kiliseye ait bölgeler üzerinde

⁵ Eski Rejim (*Ancien régime*): Avrupa'da Rönesans, Reformasyon ve coğrafi keşiflerle yıkılan ortaçağ düzeninden Fransız Devrimi'ne kadar olan dönem. —ed. notu.

daha sıkı bir denetim kurmasına yardım etmişti. Fakat kraliyet iktidarının yükselişi, bu gelişmeleri kabul edilemez hale getirdi; özellikle de Yakışıklı Philippe ile Papa VII. Boniface arasında ruhban sınıfının vergilendirilmesi ve kralın papazları disiplin altına alma hakkına dair şiddetli bir çatışmaya neden oldu. Üniversite eğitimi almış, Roma hukukunda becerikli yeni hukukçuların dikkat çekici bir rol oynadığı bu anlaşmazlık; devletin dünyevi bağımsızlığının ve Fransa Kilisesi'nin imtiyazlarına dair Gallikanizm kuramını teokratik ideallerin karşıtı olarak görmekteydi. Yakışıklı Philippe, tahtını doğrudan Tanrı'dan aldığını vurgulamakta ve 1302'de Notre-Dame de Paris'te üç sınıfın toplandığı bir mecliste (*États Généraux*) desteklenmekteydi. Avignon'daki "Babil esareti" dönemi (1309-77) ve 1373 ila 1418 yılları arasında rakip papaların varlığı gibi sorunlar yüzünden papalığın XIV. yüzyılda yaşadığı zayıflama, bu Gallikan özgürlüklerin daha fazla onaylanmasına imkân verdi. Bu süreç, 1438'deki Bourges Dinî Yönetmeliği'yle doruğa ulaştı: Bu yönetmelik ile papalığın Fransa'daki otoritesi ve aşırı mali talepleri kısıtlanıyordu.

Böylece Fransa kralları üç asırlık bir dönemin ardından askerî ve ideolojik olarak kendilerini kabul ettirmeyi başarmışlardı. Bununla birlikte iktidarlarının sürmesi için önlerinde hâlâ önemli tehditler vardı. Birtakım prenslikler, kraliyetin yakın denetimi altına alındığında bile, kendi teamüllerini ve kanunlarını muhafaza etmekteydiler; bunlar aslında kraliyetin etki alanına girdiklerinde onaylanan haklardı. Devrim'e kadar, yasal teamüllerde görülen coğrafi farklılıklar, XI. ve XII. yüzyıllar ile önceki dönemlere ait siyasal ayrımları yansıtacaktı. Yazılı hukukun ve Roma usullerinin egemen olduğu güney bölgelerinin hukuksal gelenekleri, teamüllerin hâlâ öncelikli olduğu kuzeydekilerden önemli ölçüde farklıydı. Miras uygulamalarında, mülkiyetin varisler arasında eşit bölündüğü ve bunun sonucunda muhtemelen parçalanmaların meydana geldiği bölgeler ile özellikle güneyde, ailenin mülkiyeti bölünmesin diye babanın tek bir çocuğuna avantaj sağladığı bölgeler arasında görülen farklılıklar bilhassa dikkat çekiciydi. Genellikle, mülkiyet birikimi söz konusu olduğunda, soylular mallarının en az üçte ikisini en büyük oğula bırakabiliyor olmaktan büyük fayda sağladılar. Dil çeşitliliği de bu farklılıkları pekiştirdi; öyle ki, Fransa'nın güneyindeki *langue d'oc*, kuzeyin *langue d'oïl*'ine göre Latinceye çok daha yakındı. Üstelik, monarşinin idari gücü ve kaynaklarındaki tüm gelişmeye rağmen, iletişimin yavaşlığı, kraliyet bürokrasisinin küçüklüğü ve mesafe etkin bir merkezî denetimi kısıtlıyordu. Aşırı güçlü vasallar ile kentli veya kırsal olsun toplulukların kraliyet otoritesine direnebilme ihtimali hâlâ vardı. Bu durum da, özellikle İngiliz müdahaleleriyle birleştiğinde, yönetimin

silahlı güç üzerinde tekel oluşturamadığı askerileşmiş bir toplumda anarşi tehlikesi yaratmaktaydı. Nitekim 1314 yılında Bretanya, Picardy, Burgonya ve Champagne'de bölgesel hukuksal temayüllere saygı gösterilmesini talep edip vergilere itiraz eden soylu ittifakları oluşturuldu. Bu bölgelerin temsilcilerinin bir araya gelmesiye siyasal tehdidi daha da artırdı, fakat bu temsilcilerin ortak bir strateji üzerinde uzlaşmayı başaramaması krallık için çok büyük bir şanstı. Büsbütün farklı bir ölçekteyse Yüz Yıl Savaşları adı verilen olaylar dizisi ortaya çıktı.

1335 yılından itibaren yaklaşık 130 yıl boyunca birbiri ardına yaşanan kıtlıklar, salgınlar ve savaşlar art arda dört kuşağı sefalet ve çaresizliğe sürüklerken, hem hanedanın hem de devletin varlığını tehdit edecekti. Artan nüfus yoğunlukları da gıda temini sorunlarının kaçınılmaz olduğu anlamına geliyordu. 1347'de Batı Avrupa'ya ulaşan veba salgını buradaki nüfusun belki de üçte birinin ölümüne neden oldu; bu ilk ölümcül dalgayı yaklaşık on beş yıllık aralıklarla yeni salgınlar izledi. Yüz Yıl Savaşları sırasında görece az sayıda büyük savaş yaşansa da, düşük yoğunluklu savaşlarla geçen uzun dönemler ciddi bir ekonomik ve toplumsal karmaşaya yol açacaktı; çünkü askerler ciddi çatışmalardan sakınmaya çalışsalar da yağmalar yapıp kadınlara tecavüz ettiler, evleri, çiftlik hayvanlarını ve ekinleri tahrip ettiler, hastalık bulaştırdılar ve halka gaddarca davrandılar. Böylece gerilla savaşı ve yaygın haydutluk sorunlarına merkezi yönetim çalışmalarının çöküşü eşlik ediyordu. Eskinin düzenli toplumu artık çökme tehlikesiyle karşı karşıyaydı.

Bu koşullar altında, tıpkı XI. yüzyılda olduğu gibi, güvenlik arayışı tahkimatların onarılmasını teşvik ederken yerelciliği de güçlendirdi. "Sahte" (*bastard*) feodalizm, çeşitli kayırmacılık biçimleri olarak ortaya çıkarken, kentler askerî merkezler, sığınma bölgeleri ve para kaynakları olarak eskisinden çok daha büyük çapta önem kazanıyordu. Zayıflar, kendilerinden daha güçlü hamilere bağlandılar. Bunun kaçınılmaz sonucu, kraliyet otoritesinin zayıflamasıydı. Ama uzun vadede bakıldığında, savaşlar bir kez daha kraliyet idaresinin gelişimini teşvik eden önemli bir güç olacaktı. Ortaçağdaki ordular, sonraki dönemlerle kıyaslandığında küçük de olsalar -1340 yazında en büyüğü 100.000'e yükselmişti- mevcut kaynaklar açısından dikkate değerler. Fakat vergileri artırma çabaları hep tehlikeliydi ve büyüyen bürokrasinin parçası olmayıp hükümdarın kendi bölgesindeki gelirlerle yetinmesi gerektiğinde ısrar eden soylular arasında hoşnutsuzluklara neden oluyordu. Crécy [1346] ve Poitiers'deki [1356] yenilgilerin ardından Fransa kralı II. Jean'ın 1356-1358 arasında esareti sırasında ve yönetimin itibarının zayıflaması dolayısıyla, geleceğin kralı veliaht V. Charles, sadece

soyluların değil, aynı zamanda *prévôt*ları Etienne Marcel tarafından yönlendirilen Parisli tüccarların muhalefetiyle, Paris ve Toulouse'da toplanan taşralı malikâne sahiplerinin şikâyetleriyle karşı karşıya kaldı. Monarşinin zayıflayıp krize girdiği dönemlerde bu tür yapılar kaçınılmaz olarak daha fazla öne çıkıyordu. 1343 ve 1355-1356'da olduğu gibi taşra malikâneleri ve États-Généraux aracılığıyla seçkinleri (soylular, kent burjuvazisi ve ruhban sınıfı) uzlaştırma girişimleri, kraliyet memurlarının keyfi eylemlerini kısıtlamaya kararlı olan eleştirmenlere bir platform sağlama tehlikesini de getiriyordu. Bu taşralı ileri gelenler düzenli olarak toplanmayı, vergilendirme veya feodal asker toplamada onay hakkını ve kraliyet memurlarının seçiminde rol almayı talep ettiler: Bunlar, veliaht Charles'ın kabullenmeye isteksiz olduğu taleplerdi. Bu gelişmelerle aynı zamanda, Paris'in büyük bölümünü tehdit eden köylü ayaklanmaları (*jacquerie*'ler) yaşandı, çünkü kırsal bölgelerde yaşayan halk, hem kraliyetin vergilerine hem de kendisine tâbi olanları çapulcu asker çetelerine karşı koruyamamış soyluların gasplarına karşı çıkmaktaydı. Bu grupların birbirinden farklı taleplerinin yanı sıra güçlü bir yönetim ve toplumsal düzen arayışının giderek yaygınlaşması, geçici bir iyileşmenin sağlanmasına yardımcı oldu. Fakat VI. Charles'ın 1380'lerde yaşça küçük olması ve sonrasında, Avrupa çapında çok derin bir nüfus ve ekonomik bunalımın yaşandığı dönemde geçirdiği akıl hastalığı, yeni bir savaş, isyan ve katliam çemberine yol açarken, 1388'deki ateşkesin ardından 1412'de İngiliz müdahalesi tekrarlanıyordu.

Bu savaşlar hükümdarlık sorunları ve Fransa tahtına dair çatışan hak iddialarından kaynaklanmıştı. 1293-1297 arasında Yakışıklı Philippe, en tehlikeli vasallarını, aynı zamanda İngiltere kralı olan Guienne (Akitanya) Dükünü ve gücünü Flaman şehirlerinin ticari ve endüstriyel refahından alan Flandre Kontunu ezmeye çalıştı. [İngiltere kralı] I. Edward Guienne'i elinde tutmayı başarmış, fakat kendisini onun için bağıllık sunmak zorunda hissetmiş; Flandre Kontuysa askeri ve mali açıdan şiddetli biçimde cezalandırıldı.

Yakışıklı Philippe (IV.) 1314'te öldü ve 1328'e gelindiğinde üç oğlu da ölmüş, böylece Capet hanedanının babadan oğula geçen çizgisi son bulmuştu. Bu durumda tahtın alternatif talipleriye Philippe'in kızı olan Isabelle (ki oğlu III. Edward bir yıl önce İngiltere tahtına oturmuştu, 1327-1377) ve kuzeni Valois Kontu Philippe'ti. [Valois hanedanının kurucusu] Philippe'in VI. Philippe olarak tahta çıkışı, soyluların ve ruhban sınıfının önde gelenlerinin Vincennes'de topladığı meclis tarafından kabul edildi; çünkü yetişkin bir erkekti ve böylece İngiltere Kralı dışarıda tutulabilirdi. Bu aşamada İngiltere kralı III. Edward'ın temel endişesi

Harita 4. Fransa'nın ortaya çıkışı: 1360 Brétigny Antlaşması.

İngiltere'deki düzeni yeniden sağlamak ve Guienne'den kalanları elde tutmaktı; bu yüzden de 1329'da Amiens'de bağlılığını bildirdi. Ama sonrasında, 1337'de Fransa tahtı için hak iddia etmesi, muhtemelen hem kazançlı olabilecek bir askeri macera hem de İngilizlerin Flandre ile yaptığı yün ticaretini güvence altına almanın, güneybatıdaki Plantagenet mirasından kalanları korumanın ve savaşçı İngiliz baronlarının enerjilerini Kıta Avrupası'na yönlendirmenin bir aracı olarak görülmekteydi.

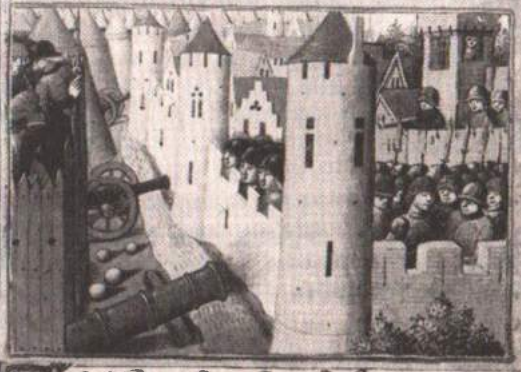
Crécy (1346) ve Poitiers (1356) savaşlarında kötü örgütlenmiş ve acemice komuta edilen Fransız ordusu, muhtemelen takdiri ilahi olarak kabul edilen ciddi yenilgiler aldılar; hatta Fransa Kralı İyi Jean (II.) Poitiers'de esir alındı. Her ne kadar III. Edward Fransa tacını istemesse de, sonraki müzakerelerde, Jean'ın serbest bırakılması karşılığında Normandiya dahil olmak üzere krallığının yarısını bırakmaya zorladı. Fakat veliaht V. Charles bu anlaşmayı onaylamayı reddetti ve her iki taraftaki savaş bitkinliği, 1360'ta Brétigny'de imzalanıp II. Jean'ı serbest bırakması karşılığında İngiliz kralına güneybatının büyük bölümünü

ve büyük miktarda altın veren bir uzlaşma antlaşmasına imkân verdi; Anjou ve Normandiya ise verilen yerlere dahil değildi. Barış kısa ömürlü olacaktı. 1368'de V. Charles, Akitanya baronlarının İngilizlerin merkezi bir idare oluşturup vergileri artırma çabalarına yönelik kızgınlığından ve hakem hükümdar olarak kendisine başvurmalarından faydalandı. On yıllık şiddetli bir savaşın ardından, Akitanya'daki İngiliz toprakları, şarap ticaretiyle İngiltere'ye bağlı olan ve Bordeaux ile Bayonne civarındaki Gascony'de küçük bir bölgeyle sınırlı hale geldi. Sonunda 1388'de uzun süreli bir ateşkes anlaşması yapılacak, bu anlaşma bir İngiliz akıncı birliğinin Normandiya ve Anjou'nun kimi bölgelerini yakıp yakıp yağmalayacağı 1412 yılına dek sürecekti. Bunu da 1415'te İngiltere kralı V. Henry'nin çok daha ciddi girişimleri izleyecekti. V. Henry, VI. Charles'ın aralıklarla süren akıl hastalığından ve bu durumun kan bağı olan prensler arasında yarattığı husumetten istifade etmeyi seçmişti. V. Henry'nin ilk seferi, Agincourt'ta Fransız soylularının katledilmesiyle doruğa ulaştı ve ardından 1417 yılında bir istila daha gerçekleştirdi. 1420'ye gelindiğinde Troyes'te bir antlaşma imzalanacak ve bu anlaşmaya göre V. Henry, VI. Charles'ın kızı Catherine ile evlenerek Fransız kralığının varisi kabul edilecekti. Bunun sonucunda genç halefi VI. Henry de 1422'de hem İngiltere hem de Fransa kralı olacaktı.

Ne var ki bu ikili monarşinin temelleri zayıftı. Sonuçta kendisini VII. Charles olarak adlandırıp batı, merkez ve Midi'yi denetimi altında tutan Fransız veliahtı bu anlaşmayı doğal olarak reddetti. Dahası, bu ikili monarşi, İngilizlerin askerî gücündeki kimi sınırlamalar dolayısıyla, esas itibarıyla Burgonya Düküyle ilişkili Fransızların desteğine bağlıydı. 1429 yılında Jeanne d'Arc'ın başlangıçtaki başarılarından ilham alan Fransızların toparlanma süreci hızlanıyordu. Savaşın Burgonya üzerinde yapacağı etkiden endişe duyan Dük İyi Philippe, 1435'te VII. Charles ile ayrı bir barış anlaşması yaptı. Bunu izleyen on beş yıl boyunca İngilizler, kendilerine karşı giderek daha da büyüyen bir direnişle karşılaştılar ve yenilgi üstüne yenilgi alarak 1436'da Paris'i de yitirdiler. Daha önceleri İngilizlerin hâkimiyetinde olan bölgeler, nispeten ılımlı bir çerçevede Fransız egemenliğinin yeniden kurulmasını kabul etmeleri için teşvik edildi. Yakın zamanda krallığa dahil olan diğer bölgelerle birlikte, bunlar da, vergilerin saptanmasında oy hakkı almanın yanı sıra taşra malikânelerini koruma imkânına sahip oldular ya da önemli idari ve hukuksal işlevlere sahip yüksek mahkemelere -Paris'tekini model alan- ev sahipliği yaptılar.

En az 130 yıllık bir dönem boyunca çarpıcı biçimde peş peşe gelen kıtlıklar, salgınlar ve savaşlar, nüfusu 16-17 milyondan yaklaşık 12 mil-

Comme il se mestoit alabry.
Pour regarder dessus la Ville.

Si luy vint dux vint de ses gens.
Monseigneur vous pover a plam.

Deur vre Ville d'Orleans.

Comme fil la tint en sa main.

Et tout acoup soudainement.

Vint canon si vint lors ferir.

L'edit conte si rudement.

Que tost apres le fist mourir.

Quant la Ville sceut les nouvelles.

De la mort qui ainsi aduint.

Len sen esbait a merveilles.

Car len ne sceut dont cela vint.

Qui le canon vers lui jecta.

Len ne peut scauoir ne carmoistre.

Mais quon quil en faist prouffite.

Car cestoit le grant caem et maistre.

Ia pour la mort ne se trespas.

Dudit conte qui estoit le chief.

Les anglois nen bougerent pas.

Amis furent muer de rechief.

Resim 5. XV. yüzyılın sonlarından kalma bir minyatürde Orléans kuşatması. Jeanne d'Arc, Fransa'nın en zengin ve en iyi tahkim edilmiş yerlerinden biri olan bu şehrin kurtuluşunda önemli bir rol oynayacaktı.

yonu düşürmüştü. Ağırlıklı biçimde kırsal olan toplumun sosyal yapıları büyük ölçüde değişmeden kaldıysa da, bu denli yoğun ve uzun süreli bir dizi bunalıma uyum sağlama süreci ekonominin daha ticarileşmesini ve devletin daha bürokratikleşmesini sağladı. Kentlerin ekonomik ve siyasal önemi arttı. Bizzat savaşlar, hem hanedana olan sadakatin artmasına hem de monarşinin İngilizlere karşı destek çağrılarını sonucunda yaygın bir Fransız kimliği algısının gelişmesine katkıda bulundu. Kötü hasatlara rağmen, 1450'lerden itibaren kitlelerin nispeten elverişli koşullarda yaşadığı bir yüzyıl boyunca düzen sağlandı, nüfus yeniden arttı, ticaret gelişti ve devlet kurumlarının güçlenmesi için kaynak bulundu. Bunun sonucunda, feodalizmden, temel özellikleri –monarşi, din, aristokratik onur ve himayecilik gibi– hâlâ ciddi gerilimlere konu olan hanedana dayalı bir devlet, bir *état royal* ortaya çıkacaktı.

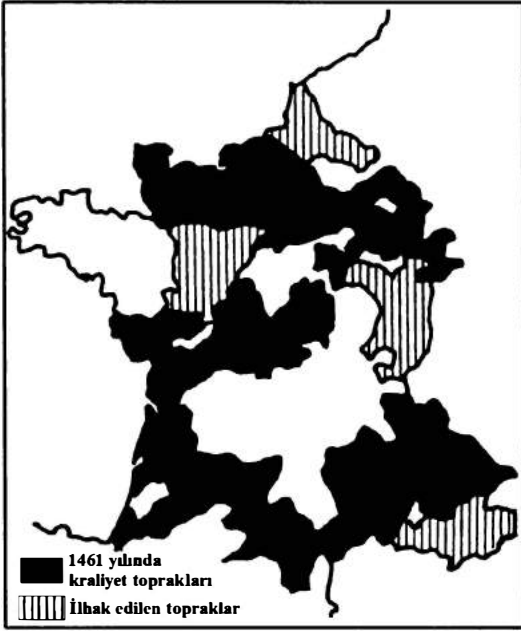
3 | Erken Modern Dönemde Fransa'da Toplum ve Siyaset

İngilizlere karşı yürütölen uzun savaşların neden olduğu sefalet ve iyice yaygınlaşmış durumdaki iç kargaşalar, düzeni tekrar kurabilecek kadar güçlü bir devlet vizyonunun, iyi bir yönetim idealinin inşasını teşvik etti. Ritüeller, törenler, hukuk ve dindeki belirli kamusal dışavurumlarda göröldüğü gibi, tarihçiler, sanatçılar ve mimarlar tarafından monarşinin yüceltilmesi, hem savaşçı hem de Kilisenin koruyucusu ve halkının kurtarıcısı olan “en Hristiyan kral” tarafından yönetilen bir *la douce France* imajını yaratacaktı. Asker kökenli soyluları kraliyet hizmetinde görevlendirerek boyunduruk altına almak üzere yeni girişimlerde bulunuldu. Vergilendirme hakkında sert tartışmalar sürse de, kraliyetin getirdiği yükümlölükler prensip olarak ve “herkesin iyiliğı için” giderek daha fazla kabul ediliyordu. VII. Charles'ın hükümdarlık döneminin (1422-1461) son yıllarıyla ardılı olan XI. Louis döneminde (1461-1483) ciddi bir siyasal yeniden yapılanma aşaması yaşandı; bu süreçte büyüyen ekonomik etkinlikler devletin gelirlerinde önemli bir artış yaratmış, vergi geliri 1439'da yaklaşık 1,7 milyon livre tournois iken 1449'da 2,3 milyona ve 1482'de 5,1 milyona yükselmişti. Savaşın gereksinimleri ve sağlam bir gelirin oluşturulması, 1439'dan itibaren toparla donatılmış, 12.000 ila 15.000 arasında adamdanda oluşan daimi bir ordunun yaratılmasına izin vererek feodal askerliğe olan bağımlılığı azaltmıştı; ama bu kuvvetler ancak 1697'de nihai olarak lağvedilecekti. Bu da silahlı kuvvetlerin üzerinde devletin bir tekel oluşturması yolundaki ilk adımı temsil ediyordu. Giderek artan sayıdaki idari ve adli memurlar için askeri destek sağlanması, daha da büyümüş bir siyasal merkezleşmenin temel özelliğidir. 1515 yılına gelindiğinde, krallıkta yaşayan 15 milyon kişi, askerler ve diğer görevliler de dahil olmak üzere yaklaşık 600.000 kişinin, yani toplam nüfusun %4'ünün geçimini sağlayan bir idari yapı aracılığıyla yönetilmekteydi. Bununla beraber yasaların ve düzenin korunmasında soylular hâlâ merkezi bir rol oynamaktaydı. Temel idari birim ise kraliyete veya derebeylerine bağılı olup, genellikle bir kaleye, ona bağlanmış topraklara, haklara ve tek bir “geleneğe”e sahip olan *châtellainerie*'ydi

[kale komutanlığı]. 1500 yılında Pontoise *châtelain*'i kırk üç mahalleden oluşmaktaydı. Kararlarını kendileri alan topluluklarda yüksek (cezası ölüm olan suçlar), orta veya düşük (mülkiyet anlaşmazlıkları, hafif yaralamalar) seviyede adalet uygulayan mahkemelerin işleyişinden kent meclislerinin yanı sıra *châtelain*'ler de sorumluydu. Bununla birlikte kraliyet memurlarının nispeten az olduğu ve pek sıkı bir denetim altında tutulmayan bir toplumda, "kendi kendine yetme" alışkanlık haline gelmiş ve şiddet yaygınlaşmıştı.

Etkili bir yönetim oluşturmak, güçlü monarşik liderliğe ve özellikle de aristokratik husumeti dizginleyip ademimerkeziyetçi güçleri denetim altına alabilme becerisine bağlıydı. Kralın "kendi hükümdarlık alanının imparatoru" olduğu düşüncesi, hükümdarın mahkemelerin üstündeki haklarının yeniden onaylanması, adaleti daha tutarlı, ucuz ve popüler kılma çabalarının yanı sıra XI. Louis'nin sergilediği gibi kralın kendisine bağlı memurları seçme konusundaki kararlılık kraliyet iktidarının yeniden kurulduğunun belirtileriydi. Eyalet yöneticilerinin başlangıçta orta seviyedeki soylular arasından atanması daha büyük soylular arasında ciddi bir kızgınlık yarattı, fakat sonrasında bu tür atamalara ulaşip bu şekilde korunmayı ve askerî güce erişimi güvence altına almayı başacaklardı Eski soyluların büyük bölümü zaten savaşlar sırasında bir şekilde yok olup gitmişti ve bu durum, başarılı askerler ile zengin burjuvaların eskiye göre daha hızlı yükselmesine imkân sağlıyordu. XVI. yüzyılın ortalarına gelindiğinde servet, kültür ve etkileriyle birbirlerinden ayrılırsalar bile, kişisel ve ailevi "onur" anlayışının yanı sıra savaşçılıkla hâlâ yakından ilişkili bir toplumsal üstünlük duygusunu paylaşan yaklaşık 25.000 soylu vardı.

XV. yüzyılın sonu ayrıca [Burgonya Dükü] Cesur Charles'ın 1477'de erkek bir varis bırakmadan ölmesi dolayısıyla Burgonya prensliğinin yok olmasına da tanık oldu; ama bunun ardından yapılan anlaşma Flandre'nin büyük bölümünün kaybedilmesiyle sonuçlanacaktı. Bretonyalı Anne'ın 1491'de VIII. Charles ile evlenmesi, İngiltere ve Fransa arasındaki çekişmelerden istifade ederek kendi bağımsızlığını muhafaza etmeyi artık başaramayan son otonom prenslik devletini de nihayet ortadan kaldırıyordu. Bütün bunlar, 1000 yılının siyasal parçalanmışlığıyla ya da Yüz Yıl Savaşları sırasında krallığın yok olma tehlikesi durumuyla taban tabana zıt gelişmelerdi. Coğrafya ile bölgeselcilğin etkisi ve soyluların sahip olduğu imtiyazların korunması, elbette kraliyet otoritesinin tanınmasının önündeki ciddi engeller olarak hâlâ varlığını sürdürüyordu. Fakat VIII. Charles'ın henüz reşit olmaması dolayısıyla kraliyeti vekaleten yöneten Anne de Beaujeu, 1484'te ilk gerçek ulusal ve temsile

Harita 5. Fransa'nın ortaya çıkışı: XI. Louis dönemi, 1461-1483.

dayalı *Estates*'ı Tours'da toplantıya çağırarak kadar kendinden emin-di; bu *Estates*, her sınıf ve *bailliage*'dan [yetki alanı] gelen delegelerden oluşmaktaydı; böylece 1789'dakinden pek farklı olmayan bir seçim biçimi oluşturuldu. Bu delegelerin kendi *cahiers de doléance*'larını (şikâyet listeleri) sunma ve yönetim politikasını tartışma hakları da vardı. Monarşi, Tanrı karşısındaki yükümlülüklerini kabullenmekle birlikte, insan karşısındaki eylemlerini meşrulaştırma konusunda hâlâ isteksizdi.

Tıpkı meşhur ardılları IV. Henri ve bilhassa XIV. Louis'ninki kadar uzun olan I. François'nın hükümdarlık dönemi (1515-1547) güçlü, kendine güvenen ve küçük bir meclisin rehberliğine kulak veren bir kişinin kendi iradesini kabul ettirme kararlılığıyla şekillenecekti. I. François, Paris'i yeniden başkent yapsa da, XI. Louis gibi, Loire vadisinin cazibesine kapılmıştı. Chambord'da kraliyet ihtişamının özenle inşa edilmiş bir sembolü, saray yaşamına uygun bir ortam ve himayenin dağıtımı için hayati önemde bir merkez olarak işlev görecekti bir saray yaptırdı.

Kraliyet hanesi, ordu ve bürokrasi içinde mevki ve parasal ödül arayışında olanları kendisine çekip sadakat için bir odak noktası sağlayarak, iktidarın uygulanmasında merkezi rol oynamaya devam ediyordu. Her ne kadar vefa düşüncesi hâlâ etkili olsa da, feodal ilişkiler uzun süren savaşlar sırasında büyük ölçüde çökmüş ve yerini daha az resmî olan hami-tâbi ilişkisine bırakmıştı. Monarşi kendisine bağlı soylulara iktidar ve güçten pay verirken, onların özel çıkarlarını korumalarına, kendi silahlı ağlarını inşa etmelerine ve kendi mülklerinden elde ettikleri geliri artırabilmek için mevkillerini kullanmalarına da izin vermişti. Dahası, seçkin bir kültürel merkez olan saraydaki yaşam, soylulara özgü davranış biçimlerinin ve zevklerin sürekli olarak yeniden tanımlanmasına olanak tanıyordu. İhtiras sahibi ve mali gücü yeterli olanlar için burası kesinlikle bulunulması gereken bir yerdi. 1539 yılındaki Villers-Cotterêts Kanunnamesi, resmî belgelerde Latince yerine Fransızca kullanılmasını emrederek süreci hızlandırdı; böylece Fransızca yerel seçkinlerin gündelik yaşamdaki dili, ticaretin *lingua franca*'sı [anlaşma dili] ve zamanla, ancak XIX. yüzyılın sonlarına doğru zorunlu eğitimle tamamlanan, yüzlerce yıl sürmüş bir yayılma sürecinin ardından kitlelerin dili haline gelecekti.

Devletin idari mekanizmalarını kuran Fransa kralları böylece aslında uluslarını yaratıyorlardı. Hükümdarın kendi krallığında "imparator" olmanın yanı sıra hem devletin hem de Kilisenin "yüce koruyucusu" olduğu iddiasını pekiştirebilmek için, I. François döneminde âlimler, Roma imparatorları ve Charlemagne tarafından oluşturulan emsallere başvurdular. Ama yine de hükümdarın mutlak otoritesi ile despotizm arasında bir ayrım yapıldı. Böylece, 1515 yılında Claude de Seyssel, ilahi yasa, doğal adalet kuralları ve *parlement*'ler tarafından yorumlandığı şekliyle krallığın o güne kadar oluşturduğu kanunların, hükümdar üzerinde oluşturacağı kısıtlamalar meselesini vurgulayabiliyordu. XVI. yüzyıl başlarındaki hümanist yazarların aşıkâr iyimserliğine ve antik çağın yeniden keşfedilip daha yakın geçmişin barbarlığının reddedilmesinden duydukları gurura, nüfusun büyük bölümünün kavuştuğu belirgin refah ve maddi esenliğe rağmen; nüfus artışı, savaş ve dinsel çekişmeler tarafından tehdit edilen denge durumunun kırılganlığı konusunda da gözlerimizi kapatmamalıyız.

Savaş hem hükümdarın itibarını ve onurunu artırması hem de hanedanının topraklarını genişletme hedeflerini gerçekleştirmesi için bir fırsat demekti. Üstelik onun tebaasının da bu şekilde kazanılacak ihtişam fırsatını memnuniyetle karşılayacağı varsayılmaktaydı. Sonuçta parlak askerî zaferler ve korkunç felaketler birbirini izledi. Avrupa

boyutunda bir hegemonya rüyasının yanı sıra I. François ile Habsburg hanedanından V. Karl arasında gelişen rekabet, ülkeyi birbiri ardına savaflara sokan ve bununla yakından bağlantılı olarak iç kargaşaya yol açan bir karışıklığa neden olacak, bu dönem de 1661 yılına dek sürecek-ti. Bu süreçte sınır bölgeleri tahrip edilirken, kalıcı kazanımlarsa sınırlı kalmıştı. Doğuda Metz, Toul ve Verdun ele geçirildi. Calais, İngilizlerden alındı. Daha da önemlisi, orduların büyümesiyle ilişkili olarak hem bu orduların erzak ve teçhizat masrafları hem de tahkimat giderleri önemli ölçüde artmış, bu yüzden monarşinin mali sorunları büyümüştü. Bütün bunlara ek olarak da reşit olmayan veya zayıf bir kralın varlığı -1559-1584 yılları arasında hüküm süren Catherine de Medici ile III. Henri'nin oğullarının deneyimsiz ve etkisiz kişiler olması- saraydaki hizipçiliği körüklemişti; bu süreç boyunca kraliyetin idaresinde kişisel ihtiraslar ile resmî sorumluluklar birbirleriyle rekabet etmekteydi. Güçlü bölgesel hükümdarların, monarşiye karşı hâlâ askerî bir tehdit oluşturabilecekleri de açıktı.

Dinsel çekişmeler durumu daha da güçleştirmektedir. Roma Katolik Kilisesi'nin gücünün sürdüğü, dinsel yapıların inşası ve onarımı için yapılan büyük miktardaki harcamalardan, tören alayları, haclar, kardeşlik dernekleri, kutsal emanetlere duyulan saygı, aracı azizlere ve özellikle de Meryem Ana'ya yakarılarla kendisini gösteren halkın din-darlığından da açıkça görülmektedir. Kilisenin yeniden canlandırılması ve din adamlarının durumunun düzeltilmesi de yaygın biçimde destek-lenmektedir. İyi eğitimliler arasında, Kitabı Mukaddes üzerine çalış-malara yönelik hümanist bir ilgi oluşurken, bunun yanı sıra, ruhban sınıfının gerçekleştirdiği dinsel "istismarlar" da eleştiriliyordu. Protes-tanlık önemli ölçüde bu reform hareketinden doğmuştur. Hayatın ner-deyse her bakımdan dinden etkilendiği ve Roma Katolik Kilisesi'nin pek çok etkinin altında kaldığı bir çağda, dinsel anlaşmazlıklar şiddetli bir endişe meselesiydi; üstelik mevcut toplumsal ve siyasal bölünmelerle kaçınılmaz bir şekilde iç içe geçmişti. I. François dinsel meselelere kuş-kuyla bakarken, onun yerine geçen oğlu II. Henri (1547-1559) inançlı bir kişiydi. Buna rağmen Kilise her ikisi için de önemli bir siyasal araç ve gelir kaynağıydı, bu nedenle de korunmalıydı. Üstelik dinsel anlaş-mazlıkların siyasal itaatsizliği teşvik etmesi veya bunun için bir vesile olması biçiminde açık bir tehdit de söz konusuydu. Merkezde görülen hizipler arası ayrımlar, büyük adamların eyaletlerdeki temsilcileri ara-sında gerçekleşen mücadelelere de yansıyor ve görünüşte siyasal veya dinsel gerekçelerle yaşanan bu mücadeleler, çoğu zaman bir tür eşkiya-lığa dönüşüyordu.

Protestanlık Kitabı Mukaddes'e dayanan bir din talep etmekte ve bas-kıcı bir ruhani kurumdan kurtuluşu savunmaktaydı. Muhafazakârlara göre, toplumsal düzenin müdafaası, kaçınılmaz olarak dinsel ve ahlaki ortodoksluğun korunmasını gerektirmekteydi ve bu da Tanrı'nın mes-hedilmiş çocuğu olan kralın temel sorumluluğuydu. Bu konudaki ba-şarısızlığı, sahip olduğu yüce makamı hağ etmediği anlamına gelecekti. Protestan Navarrelî Henri'nin [IV. Henri] en nihayetinde tahta çıkması biçimindeki kâbus gibi ihtimal, Guise ailesi ve taraftarlarının 1576'da sapkınlığa karşı haçlı seferi yürütecek bir Kutsal Birlik kurmasının gerekçesi olacaktı. Protestanlığa bağlılığın coğrafyasını açıklamak pek kolay değildir. Bu coğrafya kısmen, Montmorency-Châtillon ve Bourbon aileleri gibi büyük güç sahiplerinin, bunların akrabaları ile tâbilerinin bölgesel etkisinin yanı sıra dinsel anlaşmazlıkların soylular arasındaki siyasal iktidar çatışmaları üzerindeki etkisini de yansıtmaktadır. Biz-zat Kraliyet Meclisi bile hizipler arasında yaşanan şiddetli çekişmeler yüzünden bölünmüştü. Başlangıçta Protestan kiliselerin çoğu Paris ci-varında, kırsal Languedoc, Picardy, Normandiya bölgelerinde ve doğuda Champagne ile Burgonya'da kurulmuştu. Görünüşe göre Protestanlık nüfusun belki beşte veya dörtte birini oluşturan, özellikle de meslek sa-hipleri ile zanaatkârların dahil olduğu ve nispeten eğitilmiş, kentli toplu-luklara hitap etmekteydi. Daha yoksul sınıflar ise ilgisiz görünmekteydi. Kırsal bölgeler, reform yanlılarının kısmen ondalık vergiyi kaldırma iste-ğiyle harekete geçirildiği Cévennes gibi ender istisnalar dışında, Katolik Kilisesi'ne büyük ölçüde sadık kalmıştı. Başlangıçta hizipçilik yüzünden bölünen Protestanlar, Jean Kalvin tarafından daha etkin bir biçimde örgütlenmeye teşvik edildiler; onlara uygulanan eziyet de aslında bunu zorunlu kılıyordu. 1559'da Paris'te toplanan bir kilise meclisi, bir inanç ikrarı hazırladı ve yerel, bölgesel, ulusal meclislerin düzenli olarak toplanmasını sağladı. Tanrı'nın inayetinin takdir edilmiş olduğu yönündeki derin inançtan cesaret alan Evanjelik propaganda, uzlaşmaz bir tutum takındı. Protestanlar, Katolik Kilisesi'nin ayinlerinin aslında Tanrı'ya karşı gelen, insan icadı şeyler olduğunu, bunların yerini vaazlar, dualar ve ilahiler etrafında şekillendirilen basit dinsel ibadetlerin alması gerek-tiğinde ısrarcıydılar. "Putperestliğe" olan düşmanlıkları geniş kapsamlı bir ikonakırıncılıkla sonuçlanacaktı.

Nihayetinde Protestanların giderek Montauban, Nîmes ve La Roc-helle çevresindeki bölgeyle sınırlandığı kuzey güney ayrımı, aslında askerî başarısızlıktan ve sonraki süreçte yaşanan eziyetlerden kaynak-lanmıştı. Protestanlığın bu yenilgisi pek çok etkenin bir araya gelmesiyle ortaya çıkmıştı. 1516 yılında Papalık ile yaptığı bir *concordat* [anlaşma]

sayesinde zaten Kilisenin üzerinde üstünlüğünü kurmuş, piskopos ve başrahip atamalarını denetleyebilip papalığın mali kazançlarını sertçe kısıtlamış monarşinin Protestanlığa karşı gösterdiği muhalefet de bu etkenler arasında sayılabilir. Protestanlık Fransız monarşisinin seküler ve dinsel temelleri için bir tehdit oluşturmamasının yanı sıra dinsel "hakikat"e meydan okuyordu. Üstelik Almanya'daki bölgelerle mukayese edildiğinde, matbuat ve üniversiteler Fransa'da yeni fikirlerin yayılmasında henüz daha az dinamik bir rol oynamaktaydı. Kalvenizm halkın dinsel hassasiyetlerine hitap etme konusunda başarısızlığa uğrarken, belki de ruhban sınıfının yozlaşması daha az rezil bir düzeydeydi. Protestanlığın meydan okuması vaftiz, evlilik ve cenaze töreni mekânı, rahibin günah çıkarmayla, kefarete ve efkaristiya kominyona katılım yoluyla ebedi kurtuluşu sunduğu yer olarak kişileri harekete geçirebilecek ve onların üstünde temel bir kültürel etkiye sahip, eşsiz bir kurum olan Katolik Kilisesi'ni aslında canlandırmıştı. Vaazlarda, broşürlerde ve Kıyamet Günü'ne dair ürkütücü görüntüleri betimleyen duvar resimlerinde sapkınlık Şeytan'la özdeşleştirilirken, bir yandan da yaygın bir ilahi gazap korkusu tahrik ediliyordu. Tanrı'nın yargılamasından korkan ve 1586/7'deki kıtlık ve veba salgınıyla kendini açıkça gösterecek olan ilahi gazabı dindirmek isteyen herkese bir hoşgörüsüzlük görevi verilmişti. 1560'lara gelindiğinde Protestanlar, artık hâkimiyet kuramayacak kadar zayıflamıştı; fakat yine de ortadan kaldırılamayacak kadar güçlüydü. Daha sonra meydana gelen din savaşları, monarşik otoritede yaşanan büyük çaplı bir bunalımını temsil edecekti.

Kraliyet yönetimi, bu baskıların altında ve özellikle de II. Henri'nin 1559'daki ölümünün ardından bir dağılma sürecine giriyordu. Bu durum henüz reşit olmayan bir varisin iktidara gelmesine neden olurken, bir yandan da her biri eylemlerini dinsel gerekçelerle meşrulaştırmaya çalışan büyük güç sahiplerinin sürüklediği hizipler arası mücadeleyi, hatta rakip orduların oluşturmalarını teşvik etti. Yoğun inanç duygusu kişisel ihtiraslar ve aileye sadakatle birleşmişti. 1562 ila 1598 yılları arasında yaşanan savaşlar boyunca her iki taraf da uzlaşma olasılığını reddedecekti. Zulmedenlerin öldürülmesi düşüncesi dinsel zeminde meşrulaştırılmıştı. Bu koşullar altında, idari ve hukuki sistemler üzerindeki merkezî denetim büyük ölçüde çöküyor ve hiziplerin hâkimiyeti altına giderek daha fazla giriyordu. İç savaşın neden olduğu şiddeti ve kıyamet korkularını 27 Ağustos 1572'de başlayan Aziz Bartholomeus Yortusu Kıyımı temsil etmekteydi. Navarre Prensi Henri ile Marguerite de Valois'in evliliğini kutlamak üzere düzenlenen şenlikler sırasında, görünüşe göre IX. Charles önde gelen Protestanların öldürülmesini em-

Resim 6. Bir çiftliğin yağmalanması: Savaşın yol açtığı felaketlere dair klasik bir görüntü. Askerler kapıyı kırıp giriyor, erkekleri öldürüp kadınlara tecavüz ediyor ve istedikleri her şeyi alıp götürüyorlar.

retmişti. Ama olaylar bir anda kontrolden çıkacak, Paris'te ve 12 eyalet şehrinde dört günde 10.000 kişi katledilecekti. Protestanlar zaten askeri açıdan açıkça kötü bir durumda oldukları halde, bu olay sadece çatışmanın daha da uzamasına hizmet etti. Aslında birbirleriyle rekabet eden inanç sistemleri arasındaki bir mücadele olan bu din savaşları sırasında gerçekleşen cinayet, tecavüz, işkence ve yağma olayları, uygarlaşmaya ait bütün değerlerin nasıl da unutulduğunu açıkça ortaya koymaktaydı. Çatışmalardan en kötü etkilenen bölgelerde, özellikle de İspanyol güçlerinin Kutsal Birlik lehine işe karıştıkları doğuda, sürekli hareket halinde bulunan askeri birlikler yüzünden gıda sıkıntısı ve salgın hastalık ihtimali oldukça artmıştı. Kendi tebaalarıyla yaptıkları sözleşmeleri ihlal etmiş olan hükümdarlara direnmeyi meşrulaştırmaya çalışan *Vindications of Liberty against Tyrants*'ın (1579) anonim yazarının görüşleri, *Six Books of Commonwealth*'te (1576) hem ailede hem de devlette tek bir otorite kaynağı olması gerektiğini vurgulayan Jean Bodin'inkilerle karşılaştırılabilir. Bodin, sadece "dünyadaki en acımasız tiranlıktan daha kötü ... azgın bir anarşi"ye neden olabilen karşıt görüşleri bütünüyle

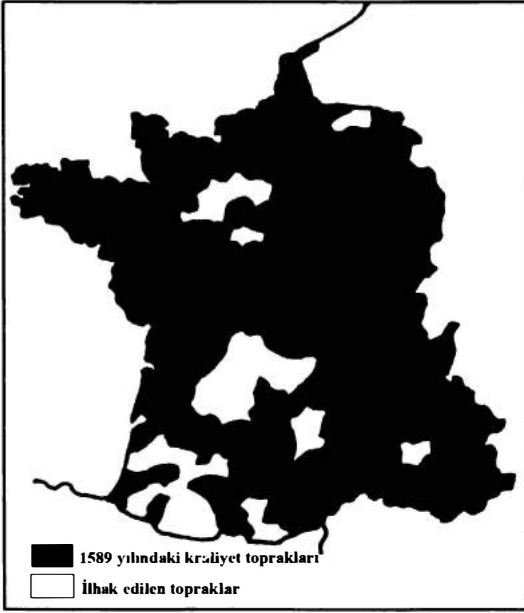
kınamaktaydı.

Bunalım derinleşti. Vergi gelirlerinin düşmesi, muharebe alanlarında bir kraliyet ordusu bulundurmaya güçleştirdi. III. Henri'nin sapkınlıkla mücadelede başarısızlığa uğradığını iddia edenler, onun otoritesine meydan okudular. "Barikatlar Günü"nün (12 Mayıs 1588) ardından III. Henri Paris'in denetimini kaybetti; Blois'da toplanan bir États-Généraux'da Paris delegeleri bu kurulun düzenli olarak toplanmasını talep ettiler. Bu delegeler kurulun, vergi ve savaş kararlarını onaylama, hatta krallığın "temel" yasalarına saygı gösterip Kiliseyi korumakta başarısızlığa uğrayan hükümdarları azletme hakkına sahip olması gerektiğini vurgulamaktaydılar. Kralın bu meydan okumaya yanıtı, Kutsal Birliğin liderlerinin –Guise Dükü ile [kardeşi Lorraine] Kardinalinin– öldürülmesini emretmek oldu. Ama ardından da "hain bir Herod" olmakla suçlanacak ve bir Dominiken rahibi tarafından öldürülecekti. Tahtın meşru varisiyse Protestan bir askerî önder olan ve taht üzerinde hak iddia eden kuzeni Navarrelî Henri'ydî. IV. Henri adıyla tahta oturan yeni kral, krallık hakkını kabul ettirmenin yanı sıra kraliyetin otoritesini, mali durumunu ve askerî gücünü toparlama meselelerinde ciddi güçlüklerle karşılaştı. Katolik soylular hem inançlarına hem de monarşi sayesinde ulaştıkları ayrıcalıklara ve haklarına yönelik tehdidin farkındaydılar. Bununla birlikte, bir uzlaşma ustası olan IV. Henri, muhalifleri yatıştırmaya çalıştı. Üstelik düzenin yeniden kurulmasına dair yaygın ve güçlü bir arzunun varlığı da ona fazlasıyla yardımcı oluyordu. Böylece meşru kralın desteklenmesi ve Katolik Birlik lehine olan İspanyol müdahalesine karşı çıkılmasına yönelik yaklaşım iyice güçlendi. Bu yaklaşım, Katolik Kutsal Birliği'nin bazı kuzey şehirlerinde radikalleşmesi ve köylülerin yol açtığı şiddet olaylarıyla ortaya çıkan belirgin anarşi tehdidi dolayısıyla, hem soylular hem de kentli seçkinler arasında destek buluyordu. IV. Henri'nin 1593'te Katolik inancını kabul etmeye karar vermesinin ardından siyasal durum önemli ölçüde düzeldi. Kutsal Birliğin kalesi durumundaki Paris'in Mart 1594'te geri alınışını, yeni kralın gösterişli bir dinsel bağlılık gösterisi izledi. Bununla beraber, 1598 yılındaki Nantes Fermanı'yla Protestanlara da uzlaştırıcı bir barış önerildi: Bu fermanla birlikte, Protestanların denetimleri altında olan ve çoğunlukla güneydeki yaklaşık 200 kasabada ibadet özgürlüğü siyasal ve askerî olarak güvence altına alınıyordu.

Geniş kapsamlı sonuçları olan diğer bir önemli yenilik de, makam sahiplerinin mevkilerini miras bırakma, hatta satma izni karşılığında bir bedel ödemelerini öngören *paulette* adlı verginin 1604 yılında konulmasıydı. Gelir getiren bir araç olarak, makam ve mevkilerin satışı

uygulaması aslında XIV. yüzyılda başlamış ve I. François'nın hükümdarlığı sırasında oldukça yaygınlaşmıştı. Uygulama alıcıya mali kazanç, vergi muafiyetleri ve toplumsal statünün yanı sıra kimi durumlarda zaman içinde soylular arasına katılma imkânı sağlamaktaydı. Dolayısıyla bu tür bir yatırım sermayenin akılcı kullanımıydı; üstelik "toplumsal hareketlilik için önemli bir kanal, devlet için idari personel ve kraliyet gelirleri için de kayda değer bir kaynak sağlamaktaydı" (Doyle). Makam satışı uygulaması kısa vadede bakıldığında, büyük lordların kendilerine bağımlı tâbiler oluşturabilme yetilerinin kısıtlanmasına ve nüfuslu kişilerin bürokrasideki etkisinin azaltılmasına katkıda bulunmuştu. Uzun vadedeyse, devlet makamlarının özel mülkiyetin elinde olması ve kendini önemli ölçüde yenileyebilen seçkin bir zümrenin yaratılması yüzünden, mevki satışları hukuki ve mali reformların önünde büyük bir engel haline gelecekti. Çünkü bu durumda devletin kendi memurlarını denetim altına alması veya azletmesi güçtü. "Parayla elde edilebilen" bu tür makamların sayısının, XVII. yüzyıl boyunca yaşanan savaşların maliyetlerini karşılamak üzere, Avrupa'da eşi benzeri görülmemiş bir düzeyde artırılmasıyla sorun daha da katmerlendi. XV. yüzyıl başlarında parayla satın alınabilen yaklaşık 5.000 memurluk varken, bu rakam 1660'ların ortalarında 45.000, 1789'a geldiğindeyse 70.000'e ulaşacaktı. Başarılı burjuva ailelerin soylulaşmasına imkân sunan bu sistem, onları ticaretten kopararak hukuki veya idari mesleklere doğru yönliliyordu. Her ne kadar eski soyluları için için kızdırsa da, bu kişilerin varlığı, yukarı doğru sürekli bir hareketliliğe, seçkinler sınıfının düzenli olarak yenilenmesine ve mülk sahibi sınıflar arasında belirli bir ortak çıkar duygusunun oluşmasına izin vermekteydi.

IV. Henri'nin 1610'da suikasta kurban gitmesi, krallığı güçlü ve etkili bir hükümdardan etti. Yeni bir iç karışıklık dönemi ihtimalinden endişelenen burjuva temsilcilerinin 1614'te toplanmaya çağırdığı États-Généraux, kralın "kendi devletinde egemen olduğu ve tacını sadece Tanrı'dan aldığı" şeklindeki temel yasayı ilan edecekti. XIII. Louis'nin hükümdarlığı (1610-1643) döneminde -[annesi] Marie de Medici'nin nâipliğinin ardından reşit olduğunda hüküm sürmeye başlayacaktı- en çok korktukları şey, yani hizipler arası rekabetin bir kez daha anarşi ortamına dönüşü yol açmasıyla birlikte başlarına gelecek; bu anarşi ortamı da ancak Richelieu ve sonrasındaki Mazarin adlı kardinallerin etkili bir merkezî önderlik oluşturmaya çalıştıkları 1625 ila 1642 yılları arasında zamanla sona erecekti. 1621-1622'de güneybatıda yaşanan ayaklanma ve ardından 1626'da başarılı La Rochelle kuşatması dolayısıyla, Rohan Dükü ve kardeşi Soubise gibi Protestan soyluların askerî güç toplama

Harita 6. Fransa'nın ortaya çıkışı: IV. Henri döneminde kralliyetlin genişlemesi, 1589-1610.

becerilerinden endişe duyan Richelieu, Protestanların askeri ve siyasal imtiyazlarını ellerinden alarak en nihayetinde din savaşlarına son vermeyi başardı. Aynı zamanda, bütünüyle krallığa bağlı ağların inşa edilmesi yönündeki sürekli çabaların bir parçası olarak, daha sonra ortaya çıkan *intendant*'ların öncülleri biçimindeki kraliyet *commissaire*'lerini atayarak eyalet valilerinin yetkilerini azalttı. Bu aşamada, Kraliyet Meclisi'nin temsilcileri olarak önemli teftiş ve düzeltme yetkilerine sahip bu görevliler sadece geçici görevlere atandılar. Parayla alınamayan yetkilere sahiplerdi ve kraliyet *officier*'leri kalabalığının tersine yalnızca krala bağlıydılar. Valilerle işbirliği yapmalarının yanı sıra yerel seçkinlerle de iyi ilişkiler kurmaları gerekiyordu; özellikle "adalet, denetleme ve maliye" sorumlulukları vardı. Hızla taşra yönetimlerinin standart bir unsuru haline gelen bu görevliler, 1635'ten sonraki on yılda vergi gelirini neredeyse iki katına çıkarmayı başardılar. Bu da monarşinin

daimi bir ordu kurmasına ve Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) sırasında daha önce görülmemiş boyutta savaşmasına imkân verdi. Ayrıca kralın büyük soyluların ve kent mülislerinin askerî desteğine olan bağımlılığını azaltırken kraliyet ordusunda ki hizmet olanaklarını artırarak, krallığın himaye gücünü de önemli ölçüde geliştirdi. Öte yandan, muazzam vergi artışları, iki kardinalin saldırgan yöntemlerinden ve kendi ailelerine açıkça büyük servet sağlamalarından rahatsız olan büyük soyluların ve yüksek devlet görevlilerinin şikâyetlerini aynı anda dışa vurmalarıyla birlikte daha tehlikeli hale gelen *Fronde* (1648-1652) örneğinde olduğu gibi, halk protestolarını da tetiklemişti.

Fronde -çatışmaların karmaşık bir birleşimi- özellikle Paris'in kuzeydoğusunda, Otuz Yıl Savaşları'nın neden olduğu yıkımın süresinin daha da uzamasını sağlarken; bir yandan da Orléan, Condé, Conti ve Longueville gibi feodal asilzadelerin, 1643'te henüz 5 yaşındaki XIV. Louis'nin tahta oturmasıyla yeniden zayıflayan kraliyetin otoritesine karşı direnme güçlerinin sürdüğünü de gösteriyordu. Bu isyanlar sırasında hizipler arasındaki mücadeleler, büyük aristokratların akrabalarını ve kendilerine tâbi olanları harekete geçirerek bölgesel savaş beyleri gibi hareket etmelerini sağlayacaktı. Asiler en azından başlarda, sürekli satışlar yüzünden mevcut makamların değerinin azalmasından ve artan vergilerden rahatsız olan Paris yüksek mahkemesinin adli memurları da dahil olmak üzere pek çok makam sahibinin desteğini almışlardı. Kraliyet iktidarının "zorbaca" aşırılıkları kınanırken bir États-Généraux'un toplanması çağrısı da yapıldı. Ağustos 1648'de Paris sokaklarında bir kez daha barikatlar görüldü ve ocak ayına gelindiğinde genç kral başkentten kaçmak zorunda kaldı, ki bu deneyimi hayatı boyunca unutmayacaktı. Ama bu parçalı taarruz, hem önde gelen yandaşlarının kendi aralarındaki husumetler hem de asilzadelerin küstahlıklarından ve İspanyol desteği çağrısında bulunma isteklerinden rahatsız olan görevlilerin ürkek tepkileri yüzünden zamanla sönüp gidecekti. Hem alt düzeydeki soylular hem de yüksek adli memurlar halkın şikâyetlerinden faydalanmış, fakat sonrasında protestonun çığrından çıkma ihtimalinden korkmuşlardı. Artık kronikleşmiş haldeki yoksulluk ve yaygın vahşet XVII. yüzyıl toplumunun tipik özellikleri arasındaydı. İpsiz sapsız bir halde gezinen serseriler ve başıbozuk askerler, toplumdaki emniyetsizlik hissini daha da artırmaktaydı. Kötü hasat yüzünden mahsullerin azlığı halkın sefaletini şiddetlendirmekte, senyörlerin, ruhban sınıfının ve özellikle hükümetin mali isteklerine karşı halkın şiddetli direniş gösterme ihtimalini artırmaktaydı. Kraliyet *officier*'lerinin ilgili taraf olduğu yerlerde, adli yardım eksikliği ya da bunun aşırı maliyeti, zor durumdaki

insanlara çoğunlukla çok az seçenek bırakmış gibiydi. Bu hoşnutsuzluk durumu da çeşitli biçimlerde ifade edildi. “Sömürücüler” taş atılarak, malları tahrip edilerek veya bazı aşırı durumlarda sakatlama ve öldürmeyle cezalandırıldılar. Hayvanlar sakat bırakılabilir, ekin yığınları ateşe verilebilir, feodal beyin veya krallığın temsilcileri dövülebilir veya onlara çeşitli şekillerde hakaret edilebilirdi; haklarında “kaba müziğin” (*Charivari*) daha biçimli kullanımı olan küfürlü, açık saçık şarkılar söylenmesi veya karnavallarda kuklalarının yakılması gibi. Kukla yakma, bir şikâyeti dile getirmenin alışlagelmiş bir yolu, kabul edilmiş bir protesto ritüeli ve faydalı bir rahatlama yöntemi idi; dolayısıyla devlet baskısıyla karşılaşma olasılığı çok azdı. Etkili bir yerel polis gücünün bulunmadığı ortamda, cemaat dayanışması duygusuyla desteklenen bu tür eylemler, en azından toprak sahiplerinin, senyörlerin ve vergi tahsildarlarının halka karşı ihtiyatlı davranmasını sağlıyordu; çünkü bu kesimler krallığa karşı yükümlülükleri ile kendi toplulukları içerisinde sahip oldukları saygınlığı koruma ihtiyacı arasında sıkışıp kalmışlardı.

Yine de kötü bir hasadın ardından nüfusun büyük kısmının üstündeki baskılar katlanılmaz hale gelebiliyordu. Normalde varlıklı olan köylülerin ve zanaatkârların refahını vergi tahsildarları bozabiliyordu. Yoksulların hayatıysa sürekli tehdit altındaydı. Bunun sonucunda ortaya çıkan endişe, hoşnutsuzluk ve duygusal dengesizlik hali, devlet tarafından cezalandırılma korkusunu ortadan kaldırarak şiddet içeren protestolara meydan vererek bazen büyük isyanlara yol açabiliyordu. Kentli zanaatkârlar, tüccarlar ve yoksullaşmış küçük soylular ile meslek sahiplerinin etkisiyle köylülerin bu tür eylemlere çoğunlukla katılması da olasıydı. Bu tür eylemler özellikle yerel garnizonların bulunmadığı veya savaş dolayısıyla askerî birliklerin sınırlara nakledildiği zamanlarda yaşanıyor. En çarpıcı isyanlar 1548’de Guienne ve diğer güneybatı eyaletlerinde, 1570’lerin sonlarında Dauphiné’de, 1590’larda Normandiya, Bretanya ve yine güneybatı eyaletlerinde, 1624’te (Quercy) bir kez daha güneybatıda çıktı; en ciddi olanıysa 1636-1637’de Loire ve Garonne nehirleri arasındaki çok geniş bir bölgeyi etkileyen *Croquant* ayaklanmalarıydı; bunu 1639’da Normandiya’daki *Nu-Pieds* isyanı izledi. 1635 ila 1660 yılları arasında yaklaşık 282 halk ayaklanması yaşandı. Örgütlenmelerine bir altyapı oluşturabilmek için cemaat yapılarından ve ekonomik ağlardan yararlanan isyancılar, eylemlerini meşrulaştırabilmek içinse âdetleri ve dinsel inançları kullandılar. Otoriteye karşı genel bir başkaldırı havasının yaşanması, bilhassa vergi tahsildarlarına karşı bu tür eylemleri şüphesiz teşvik etmekteydi. Yeni vergilerin konulması, hatta bunun dedikodusunun çıkması bile kilise çanlarının çalmasına,

çeşitli toplulukların temsilcilerinin toplanmasına ve kalabalıkların yürüyüşe geçmesine yeterliydi. Popüler hissiyatın gücü, ağırlıklı olarak geçime dayanan bir kırsal ekonomi üzerinde nakdi bir verginin yarattığı baskıyla açıklanabilir. Nakdi vergiler, köylüleri umutsuzca bir şeyler satmak veya kazançlı bir iş aramak zorunda bırakıyor, böylece çoğunlukla onları bağımlı oldukları gıda maddelerinden mahrumiyete ya da borçlanmaya itiyordu. İsyan ihtimalinin en yüksek olduğu dönemler, dışarıdan gelenler tarafından bir topluluğa pek de anlamadığı amaçlar doğrultusunda neredeyse gelişigüzel dayatılan vergilerin yükseldiği savaş zamanlarıydı. Fakat bu tür isyanlar, her ne kadar toplumsal düzen için ciddi gözdağı olsa da, toplumsal sisteme karşı nadiren tehdit oluşturmuştur. Daha ziyade yüklerin gevşetilmesi ve "adalet" talebini yansıtmaktaydılar. Vergileri aslında köylülerin onlara verdiği kira ve feodal vergi ödemelerine karşı tehdit olarak gören senyörlerin büyük bölümü, protestocuların vergilendirmeye karşı sergilediği muhalefeti paylaşıyordu. Köylüler toprak sahiplerine ve ruhban sınıfına olan o köklü bağımlılık hissinden bir türlü kurtulamadı. Alternatif bir toplum vizyonundan yoksundular. Nihayetinde bu isyanlar yerellikleri ve sınırlı hedefleri dolayısıyla, karşılarında yeterli askerî gücün toplanmasıyla veya düzensiz kalabalıkların an gelip onları da hedef alabileceğinden korkan yerel seçkinlerin kraliyet görevlileriyle tekrar işbirliği yapmasıyla birlikte kolayca bastırılacaktı.

1654'te XIV. Louis'nin taç giymesi, bu karışıklık döneminin son bulduğuna ilişkin sembolik bir kutlamayı temsil etmekteydi. Tüm bu düzensizliklere rağmen idari mekanizma varlığını sürdürmüştü ve yetersiz bile olsa işlemeye devam etmişti; bu durum da kraliyetin otoritesinin en sonunda yeniden kurulması için bir temel oluşturabilmişti. Aslında, savaşlar devletin mali ihtiyaçlarını artırmış olsa da, bir yandan da kraliyetin taşra yöneticileri ve belediyeler gibi aracı organlara olan tahammülsüzlüğünü şiddetlendirerek kraliyet memurlarının otorite yanlısı tutumlarını teşvik etmişti. XVII. yüzyılın sonları büyük çaplı silahlı ayaklanmaların fiilen ortadan kalkmasına ve devletin baskıcı aygıtının pekişmesine tanık olacaktı. Bu durum, eğitimin yayılması ve özellikle Katolik Karşı-reform hareketinin getirdiği etkili dinsel sosyalleşme dolayısıyla, mali taleplerin daha az külfetli hale gelmesi, dinsel gerilimin azalması ve daha sıkı bir şekilde disiplin altına alınmış bir toplumun gelişmesiyle ilişkiliydi. Sonraki süreçte yaşanan halk protestolarının en ciddi nedeni yüksek gıda fiyatları olacaktı; ki bu protestolar da pazar yerlerinde isyanlara, gıda taşıyan araçların yanı sıra spekülasyon yaptığından kuşkuyla karşılanan tüccarlara yönelik saldırılar şeklindeydi. Ti-

Resim 7. 1660'ta 22 yaşında olan XIV. Louis ağırbaşlı kişiliğiyle tanınırdı.

carileşmenin artışı ve kâr güdüsünün şiddetlenmesi, yoksulların geçim ihtiyaçlarıyla ve geleneksel ekonomi ahlaki anlayışlarıyla ters düştüğü için, XVIII. yüzyıla gelindiğinde bu tür olayların sayısında bir artış yaşanacaktı. İletişimin geliştiği, pazarlama sistemlerinin modernleştiği ve gıda arzının daha geniş bir güvence altına alındığı XIX. yüzyılın ortalarına kadar karışıklık hâlâ yaygındı.

XIV. Louis'nin hükümrانlık dönemi (1643-1715) IV. Henri döneminden bile daha büyük ölçüde efsanelerle perdelenmiştir. Ama yine de bu dönem, *Fronde*'lerin sembolize ettiği siyasal parçalanma ve toplumsal anarşiye son vermeye yönelik yeni bir girişim olarak nitelendirilebilir. Kralın en büyük başarısı, hükümdarlığının ilk yıllarında iç barışı sağlayabilmesiydi. 1661'de krallığının yönetimini bizzat denetim altına alan Louis, son derece gayretli biriydi, fakat aynı zamanda tehlikeli bir şekilde ihtişam düşkünyüdü. Fransızlar, Habsburg hanedanıyla ara-

ve kaynağıydı. Büyük soylular (*haute noblesse*) uğradıkları bölgesel güç kayıplarını, ciddi maaşlar alarak ve hem saraydaki saygın mevkilerde hem de kendi hakları olarak gördükleri piskoposluklar, eyalet valilikleri ve yüksek askeri komuta kademelerinde görev alarak telafi ettiler. Küçük soyluların savaşçı enerjisiye, XVIII. yüzyıl başlarında 360.000 kişiyi kapsayacak kadar büyüyen ve artık büyük soyluların aracı olmaktan çıkarak daha etkin biçimde kraliyetin gücü haline gelen ordu bünyesinde kralın hizmetine yönlendirildi. Kesintisiz şekilde devam eden savaşlar da soyluların ortaçağdan kalan savaşçı kast olma algısını tatmin ediyordu. Himaye sistemlerinin ve ordunun itinayla denetim altına alınması, krala seçkin kesime mensup kişilerin sadakatini satın alma veya gerekliyse zor kullanma imkânı vermişti. Versailles'da ritüeller, törenler, bale gösterileri ve maskeli balolar için görkemli bir ortam yaratmak için mimariden ve süsleme sanatlarından faydalanılırken, tüm bunlar saray yaşamının ihtişamına katkıda bulundu. Piskopos Bossuet "sarayın muhteşem asaleti ve haşmeti, gören tüm gözlerin önünde, kraliyet iktidarının görkemli ihtişamını alevlendirsın" diye yakarmaktaydı. Daha geniş kapsamlı bakıldığında heykeller, gravürler, risaleler, tarih kitapları ve kürsülerinden yakaran rahiplerin dualarının tümü, kudreti tartışılmaz bir Güneş Kral imgesiyle ilişkili olarak, bir iktidar ikonografisinin, bir monarşi kültürünün inşasına katkıda bulunmaktaydı. Versailles, kraliyetin iktidarını ve ihtişamını temsil etmesinin yanı sıra aristokratik bir uygarlığın yükselmesi için daha ölçülü bir davranış tarzının, yeni bir edep, nezaket ve beğenin topluma yayılacağı bir odak noktasıydı. Sarayda krala eşlik etmek, ulaşılan rütbenin onaylanması, yüksek bir makam ve maaş elde ederek kraliyetin ihsanlarından pay alınması demekti. Monarşi açısından bakıldığında, saray inşa etmek için kullanılan muazzam bedel aslında oldukça yerinde harcanmış bir paraydı. Çünkü büyük soyluların kraliyete bağımlılığını artırmakta, bu da onların daha sıkı denetlenerek küçük taşra soylularıyla olan bağlarının zayıflatılması anlamına gelmekteydi. Colbert, Le Tellier, Phélypeaux gibi açık göz ve girişken ailelerin mensupları, süreç içerisinde zenginleşirken, kendilerini efendilerinin hedeflerine adamaya istekliydiler. Böylece saltanat pekişirken, aşırılaştırılmış bir saygı ve hürmet gösterilen, Tanrı tarafından verilmiş yetkilerinden emin ve gerçekliğin alternatif biçimlerinden giderek daha fazla soyutlanmış kralların kendilerini kişisel ihtişama ve hanedanın büyümesine saplantılı biçimde adanmaları da sağlanmıştı.

O dönemde hem doğrudan siyasal hem de sembolik anlamı olan diğer bir önemli eylem de Protestanlığa yönelik yeni saldırıydı ve Nantes Fermanı'nın 1685'te yürürlükten kaldırılmasıyla sonuçlandı. Bu muh-

temelen kaçınılmazdı. Sapkınlığa hoşgörü gösterilmesi, Katolikleri ürkütmekteydi. Zaten fermanın askerî hükümleri de artık büyük ölçüde bozulmuştu. Devlet içinde silahlı bir devletin varlığı açıkça kabul edilemezdi. 1622'den sonra Protestanların denetiminde kalan yerler sadece La Rochelle ve Montauban'dı. 1629'daki Alès Barışı, Nantes Fermanı'nı onaylamakla birlikte, bu kentleri güvenli bölgeler olarak muhafaza etme hakkını ortadan kaldırmıştı. O zamana dek Protestan kısım da çok sayıda firar –en önemlisi, pek çoğu krallığın himayesine erişim imkânını yitirmekten korkan soylu liderlerin firarı– dolayısıyla zayıflamıştı. Fransa'da ancak XVII. yüzyılın ilk on yılından itibaren gerçekten yankı bulmaya başlayan Katolik karşı-reformasyon hareketi de, haçlı ruhu ve yeni bir düzen dayatarak, Din Savaşları sırasında el konulan ya da kaybedilen kaynakların büyük bölümünü zaten geri kazanmış olan Kilisede derin etkiler bırakmaya başlıyordu. Gergin bir halde bir arada yaşamakla geçen sonraki on yıllarda, Protestan cemaatlara özel vergiler uygulanırken kiliselerinin dörtte üçünden fazlası kapatılacaktı. Askerleri ailelerin evlerine yerleştirerek din değiştirmeyi teşvik etmeye yönelik çabalar da oldu (*dragonnade*). “Tek inanç, tek kral, tek hukuk” ilkesinin geçerliliğine ikna olan ve çok az ciddi direniş tehlikesiyle karşılaşan XIV. Louis 1685'te Nantes Fermanı'nı yürürlükten kaldırdı. Protestanlar din değiştirme, yeraltına çekilme ve göç etme tercihleriyle karşı karşıyaydı. Yaklaşık 140.000 ila 160.000 arasında Protestan son seçeneği tercih etti. Bunlar arasında çok sayıda tüccar ve imalatçının bulunması (mülteci İrlandalı Katoliklerin gelişiyle kısmen telafi edilse de) şüphesiz olumsuz ekonomik sonuçlar doğurdu. Ardından gelen ve Kilise içerisindeki yozlaşmayı eleştirip ruhani bir mükemmellik çağrısında bulunan Jansenciliğe¹ yönelik saldırı da benzer şekilde “sapkınlığa” karşı duyulan husumetten ve kralın bu grubu kendi otoritesine karşı bir meydan okuma olarak değerlendirmesinden destek alacaktı. 1713'te Paris yüksek mahkemesinin mahkûmiyet gerektiren papalık emri *Unigenitus*'u tescil etmeyi reddetmesi, devlet ve Kilise otoritesi konusunda süregiden bir ihtilafa neden oldu.

XIV. Louis'nin siyasal sistemi etkili biçimde kullanabilmesi, hem iç anarşinin canlanmasını engellemekteki dikkate değer kabiliyetini ve samimi arzusunu hem de idaresi güç soyluları meclisinden dışlayıp yerlerine nispeten yeni bürokratik soyluların ona sadık üyelerini

¹ Jansencilik: XVII. ve XVIII. yüzyıllarda özellikle Fransa, Felemenk ve İtalya'da yaygınlaşan Katolik hareketi. Akımın öncüsü ilahiyatçı ve daha sonra Ypres piskoposu olan Cornelius Otto Jansen'di —*ed. notu*.

destekleme kararlılığını yansıtmaktaydı. Hem kral hem de soylular, sınırları açıkça belirlenmiş bir toplumsal hiyerarşi ve karşılıklı bağımlılık anlayışına sahipti; buna göre, inkâr edilemez biçimde en tepede yer alan kral, soylularının onuruna ve sadakatine başvurmaktaydı. Monarşinin idealize ettiği ve kralı merkeze alan bir vatanseverlik geliştirilerek diğer tüm ilişki biçimlerinin üstüne yerleştirilmişti. İtinayla inşa edilmiş olan adabımuâşeret kuralları, Louis ve soyluları arasındaki toplumsal mesafeyi artırmaktaydı. Anlaşmazlıklar her ne kadar sürse de, hem monarşinin üstün gücü hem de en soylu ailelerin –ister eski “kılıçlı” soylular, ister büyük ölçüde yeni hukuki ve bürokratik “cüppeli” soylular olsun– devlet hizmetine girmesi nedeniyle bunların önemi son derece sınırlıydı. Soylular, ihtiyaçlarının en iyi şekilde ancak devletin karşısında olduklarında değil de, devletin içerisinde yer aldıklarında karşılanacağına dair giderek artan bir inanç geliştirmişlerdi. Seçkinler monarşinin kendi hayati çıkarlarını koruduğuna emin oldukları süreçte, bu sözleşme de devam edecekti.

Elbette XIV. Louis kendisini mutlak olarak düşünmekte ve pek çok popüler tarihçi de onu bu kendi değerlendirmesi çerçevesinde ele almaktaydı. Devletin inşası sürecinde son derece önemli bir aşama olan Mutlakîyetçiliğin (XVIII. yüzyılın sonlarına özgü bir yaftadır) gelişimi, bürokratik idarenin giderek gelişmesi yoluyla merkezî iktidarın müdahale yetisinde bir artışı gerektirmektedir; fakat XIV. Louis ve ardından gelenler, tıpkı öncekiler gibi, mesafe, kötü iletişim koşulları ve yetersiz kaynaklar gibi pek çok engelle karşı karşıya kalacaklardı. Onlar hem yerleşik kurumların, son derece çeşitli ve heterojen yasaların ve âdetlerin hem de bir sanayi öncesi toplum çerçevesinin oluşturduğu sınırlar içerisinde hareket etmek zorundaydılar. Merkezî yönetim politikalarının eyaletlerde uygulanması, tamamen Danışma Meclisi'nin istekli genç soylu üyeleri arasından seçilen *intendant*'lara bağlıydı. Bu *intendant*'ların her biri, 33 büyük idari birimin (*généralité*) birinden sorumluydu ve bunların da çoğunlukla kendi emirleri altındaki yerel soylulardan oluşup her biri bir *élection*'u idare eden tâbi memurları (*subdélégués*) vardı. Bunlar genel olarak halkı ve giderek belediye idarelerinin tüm yönlerini denetliyorlardı; buna vergilerin saptanıp tahsil edilmesi ve adalet de dahildi. Merkezî idarenin bu az sayıdaki temsilcisi, hem soylular hem de sıradan insanların oluşturduğu yerel eşrafın samimi işbirliğine bel bağlamaktaydı; bunlar da güçlerini, makamlarının yanı sıra kişisel servetlerine, mülklerine ve kendi toplulukları içerisindeki etkinliklerine borçlu olan kişilerdi. Hukuki hiyerarşinin temelinde, imtiyazlı kent oligarşileri ve bilhassa 70.000 feodal bey mahkemesi bulunmaktaydı.

Dolayısıyla, merkezî yönetimin temsilcileri hâlâ çoğunlukla yerel şahsiyetlerdi ve bu şekilde hareket etmekteydi. Aile bağlantıları ve yerel dayanışmalar, bürokratik yönetimin gelişimi önünde sürekli engel oluşturmuyordu. Sıkça karşılaşılan yetki alanı çatışmaları ve yönetici kurumlar arasındaki husumetler, peş peşe yeni ve çoğunlukla parayla satın alınabilen makamların oluşturulması yüzünden şiddetlenmekte, bu da hem maliyeti büyük ölçüde artırmakta hem de idare ve adalet süreçlerini yavaşlatmaktaydı. Açıkça karşı çıkmanın yerini gizli itaatsizlik ve talimatları uygulama konusundaki başarısızlık almıştı. Polis sayısının yetersizliği *intendant*'ların durumunu daha da güçleştirmekteydi. Örneğin 150.000 kişinin yaşadığı Lyon'da sadece 84 polis görevlendirilmişti. Kırsal bölgelerin emniyeti, ülke çapında sadece 4.000 kişilik güce sahip olan bir kraliyet atlı jandarma birliği (*maréchaussée*) tarafından sağlanmaktaydı. İdeal olan, topluluğun kendi düzenini sağlamasıydı. Ciddi bir karışıklık yaşandığında orduyu çağırmaktan başka seçenek yoktu, fakat bu zaman alabiliyor ve komutanların direnişiyle karşılaşılıyordu. Tüm bu nedenlerden dolayı, *intendant*'lar yerel koşullara uyum sağlamak zorundaydılar. 1780'lere gelindiğinde, soyluların yeniden iddialı bir şekilde ortaya çıkmaları ve soyluların çıkarlarının en iyi temsil edildiği kurumların hırçınlığı dolayısıyla merkezde yaşanan zayıflamanın sonucu olarak otoriteleri zamanla azalmıştı.

Sistemin kusurları, bilhassa adaletin idaresinde sıkça görülen tarafsızlık ve acımasızlık örnekleriyle açıkça görülüyordu. Dahası reform yapmak da son derece zordu. Makamların satın alınması, yalnızca makam sahipleri (*officier*) yığınının bağımsızlık hissini pekiştirmeye yaramıştı. Yönetimler ne parayla satın alınabilen makamları ortadan kaldırmaya yeltenebildiler ne de makam sahiplerinin yasal haklarını satın almaya muktedir olabildiler. En iyi ihtimalle, XIV. Louis gibi güçlü bir kral, hem kendi bölgelerindeki en yüksek mahkemesi olan hem de hükümetin emirlerinin kanun hükmü kazanabilmesi için sicile geçirilmesinden sorumlu yüksek mahkemelerin yanı sıra birkaç eyaletteki temel kurumları denetim altında tutmak için himaye yöntemini kullanabilmekteydi. Bununla birlikte, kralların 1615 ila 1789 arasında bir *États-Généraux* toplayamamaları, ulusal düzeyde bir temsili ve istişari kurumun var olmayışı, monarşi ile onun ileri gelen tebaası arasındaki ilişkileri ciddi ölçüde zayıflatacaktı.

Bu durumda da iç idarenin sağlanması "kral ile her biri kendi geleneklerini ve yasal imtiyazlarını inkâr edilemeyecek bir kıskançlıkla koruyan kurumlar, toplumsal gruplar ve yerel seçkinler arasında kurulacak bir diyaloga" kalmıştı (Mettam). Kentlerde kraliyet idaresinin bir

parçası olarak maaş ve hizmet karşılığında çeşitli gruplarla (*officier*'ler, meslek grupları vb.) uzlaşma sağlanmıştı. Ama kırsal bölgelerde başlıca rolü hâlâ soylu senyörler oynamaktaydı. Sonuçta iktidarın yerel ve bölgesel düzeylerdeki icrası hâlâ hem soylu seçkinlerle hem de soylular ve egemen olmaya çalışan toplumsal gruplar arasındaki ilişkilere bağlıydı. Merkezde istenen bir şeyin yerel bölgelerde kesinlikle uygulanmasının garantisi yoktu. Bu durum özellikle de son derece önemli bir alan olan maliye idaresinde belirgindi. Savaşlar ve savaş hazırlıkları Eski Rejim devletinin değişmez özellikleriydi; aynı zamanda devletin kurumsal gelişimi açısından da temel öneme sahipti. Savaşın maliyeti bütçedeki asıl yükü oluşturmaktaydı; bu maliyet çoğunlukla bütçenin yarısını oluşturur ve nadiren üçte birin altına düşerken, savaş esnasında %70'e ulaşırdı. XIV. Louis'nin hükümdarlığı döneminde ordu epeyce genişlemiş, asker sayısı 80.000'den 1696'da 340.000'e yükselmişti. Bir yandan da ordu teçhizatı, talimleri ve taktikleri geliştirilmiş, daha iyi bir ikmal sağlanmıştı; sahra ordusu parlak bir askerî mühendis olan Vauban tarafından tasarlanan dönemin en modern sınır istihkam ağıyla desteklenmişti. Ne var ki, dönemin temel özelliği haline gelen bu bitmek bilmeyen, yıpratma savaşları halkın sırtına ezici bir mali yük yüklemiş ve askerî yükümlülüklerden kopmanın güçlüğü konusunda bir uyarı oluşturmuştu. Sonuçta soyluların ve ruhban sınıfının sahip olduğu mali muafiyetler dolayısıyla, vergi yükü esas itibarıyla köylülerin, yani bu yükü taşımaya en az gücü yetenlerin sırtına bindirilmişti. Satın alınabilen makamların sahipleri ya da dolaylı vergi söz konusuysa mültezimler –krallıkla sözleşme yapan işadamları konsorsiyumu– tarafından toplanan yüksek maliyetli ek vergilerle birlikte (ki her iki kesim de tahsilat için binlerce aracıyla çalışırdı), durum çok daha kötüleşecekti. Bu gruplar, en az devlet hizmeti kadar kendi kişisel kârlarıyla da ilgileniyorlardı. Colbert ile özdeşleştirilen sömürge ticareti ve imalatı teşvik etme yönündeki girişimler de, askerî üstünlük sağlamanın aracı olarak vergi gelirlerini artırma gayretinin yalnızca bir parçasıydı; fakat devlet gelirlerinin üzerinde en iyi ihtimalle bile sınırlı bir etkileri vardı ve ekonomik yapıların üzerindeki etkileriye önemsizdi. Borç için Paris sermaye piyasasına başvurmak giderek zorunlu hale gelirken, bu durum borcun büyümesine ve krallığın finansörlere gittikçe daha fazla bağımlı olmasına yol açtı. Büyüyen bu borçların bütçeye maliyeti XVIII. yüzyılın büyük bölümünde %15 ila %20 arasındaydı, fakat 1788'e gelindiğinde artık sürdürülemeyecek bir oran olan %49'a ulaşmıştı. Sermayelerinin büyük bölümünü bu kazançlı sistemin muhafazası için harcayan (çoğunlukla da yakın zamanda bir soylu unvanı elde eden) finansörler ve

Resim 8. Bir yol İnşaatı. İnsanların ve malların hareketi 1738'de *corvée*'nin ve 1750'de *Corps des Ponts et Chaussées*'nin (Köprüler ve Yollar İdaresi) kurulmayla birlikte ciddi devlet yatırımları sayesinde kolaylaşıyordu.

önde gelen soylu aileler ortak çıkarları gereği, yapılması düşünülen reformların önünde sürekli engel oluşturunuyordu.

Güneş Kral'ın hükümdarlığı, 1694'te olduğu gibi sert hava koşullarının ve sık yaşanan kötü hasadın veya 1708-1710 arasında olduğu gibi askerî ve doğal felaketlerin şu veya bu şekilde yıkıcı bir demografik etki yarattığı bir dönemde vergi yükünün yol açtığı şiddetli bir toplumsal bunalımla sona erecekti. Karşılıklı bir tükenmişlik hali yirmi beş yıllık savaşı sona erdirirken 1713-1714'te Utrecht ve Rastadt antlaşmaları imzalandı. Ağustos 1715'te kederli ve ölmek üzere olan bir hükümdar, çocuk yaştaki halefini şu şekilde uyarmaktaydı:

Tüm mutluluğun Tanrı'ya boyun eğmene ve halkının refahını artırmak için gösterdiğin özene bağlı olacaktır. Bunun için de savaştan mümkün olduğunca kaçınmalısın. Savaş halk için yıkım demektir. Benim yarattığım kötü örneği takip etme. Ben hiç düşünmeden sık sık savaşa girdim ve kibir uğruna bunun peşinden gittim. Ama sen beni taklit etme ve barışçı bir hükümdar ol.

Felaketin egemen olduğu bu onyılların aksine, XVIII. yüzyılın geri kalanı, özellikle de 1745 ila 1770 arasındaki yıllar ekonomik ve demografik canlanmanın yanı sıra uzun bir iç barış ve düzen dönemine tanık olacaktı. Artan refah iç ticaretin hızla genişlemesi, ticaret güçlerinin topluma giderek daha fazla sızması ve özellikle çalışmayan orta sınıf bir tüketici kesimin oluşmasıyla iyice belirginleşti. Denizaşırı ticaret hızla yayılmaktaydı. Sömürgelerdeki köle, şeker, çivit, tütün ve kahve ticareti Bordeaux, Marsilya, Nantes, Rouen ve Le Havre'daki tüccarları zenginleştirdi. Karayiplerdeki sömürgeler büyük bir zenginlik kaynağı olmalarının yanı sıra İngiltere ile önemli bir husumet nedeniydi. Savaşın yıkıcı etkisi ve genel bir ekonomik bunalıma neden olan kötü hasat ihtimalinin varlığı, toplumsal ve siyasal sistemin hâlâ kırılgan olduğunun bir başka göstergesiydi. Her ne kadar hem tarımda hem de imalatatta teknolojik yenilik belirtileri görülse ve elverişli hava koşulları, gelişmiş iletişim imkânları ve gıda maddelerinin daha iyi bölüştürülmesi geçim bunalımlarının şiddetini azaltsa da, bir sanayi öncesi toplumun temel ekonomik ve toplumsal yapısı varlığını hâlâ sürdürmekteydi. Fransa ağırlıklı olarak hâlâ bir tarım toplumuydu; imalat hem kentlerdeki hem de kırsal bölgelerdeki küçük atölyelere dağılmış haldeydi ve tüm ekonomi hasat sonucunda elde edilen mahsulün miktarına bağlıydı. Zümrelerden oluşan bir toplumdaki yasal hiyerarşi hiç değişmeden varlığını sürdürmekteydi ve yaklaşık bin yıldır olduğu gibi, dua edenler, savaşanlar ve çalışanlar arasındaki ayrımla meşrulaştırılmaktaydı. Dolayısıyla da statü, hukuk tarafından sistemleştirilen bir onur düşüncesine dayanmaktaydı. Servet

de bu ayrımları hem pekiştirmekte hem de aşmaktaydı. Toplumun giderek kendini paraya endekslemesi, statünün de aslında satılık olarak algılanmasını sağlıyordu. 'Bütünüyle durağan olmamakla birlikte, tam anlamıyla hiyerarşik olan bir toplumda, yoksullar geçimlerini sağlama ihtiyacı, bağımlılık, korku, aşağılanma duygusu ve dışarıya saygılarını gösterme zorunluluğu dolayısıyla yerlerinde kalmışlardı. Benzer şekilde Eski Rejimin siyasal kurumlarındaki değişim de çok yavaş gerçekleşiyordu ve bütün bu durum da kazanılmış hakları savunanlar tarafından oldukça etkili bir biçimde kullanılmaktaydı. Yine de, toplumsal değişimin bütün yavaşlığına rağmen, bu formal yapılar giderek daha fazla anakronistik görünmeye başlamıştı.

1789 Devrimi'nin toplumsal nedenlerini vurgulamak son zamanlarda giderek daha da demode bir hale gelmiştir. Gerileyen soyluluk ile yükselen burjuvazi arasındaki mücadeleyi temel alan bildik Marksist yaklaşımın yerine, tarihçiler soyluların ve burjuvaların ortak çıkarlarını ve bu grupların içindeki çıkar çatışmalarını vurgulamaya başlamışlardır. Bu tarihçiler, Turgot'nun 1776'daki "İmtiyaz davası, artık seçkin ailelerin sıradan halka karşı davası değil, zenginlerin yoksullara karşı davası haline gelmiştir" şeklindeki gözlemini aktararak, soyluların sadece bir parçasını oluşturduğu *muteberler* grubunun oluşumunu betimlemişlerdir. Refah, toplumsal seçkinlerin çoğalmasını kolaylaştırdı. Kendisini zümreler çerçevesinde tanımlayan bir toplumda, her zümrenin tepesinde, servetleri, statüleri ve güçleri sayesinde zümrelerinin geri kalanından kendilerini ayırma eğiliminde olan gruplar vardı. Soylular ve soylu olmayan zenginler toprak mülkiyeti, ortak bir yaşam tarzı ve imtiyaz hakkı konusunda ortak çıkarlara sahipti. Burjuvaziye çoğunlukla toprak sahipleri, meslek sahipleri, finansörler, tüccarlardan oluşan ve özünde bir sanayi öncesi sınıf olarak kalmıştı; soylulara pek de husumet beslemeyen sıradan zenginler ise kişisel başarılarının nihai göstergesi olarak bir soylu statüsü elde etme sürecine girmişlerdi. Bu sınıfın pek çok üyesi tanınmış bir statüye sahipti ve hukuki olarak tanınan imtiyazları paylaşmaktaydı; serbest meslek gruplarının, imalat loncalarının ve belediyelerin mensuplarına verilen vergi muafiyetleri, kendi başına düzenleme yapma hakları ve belirli çıkarların korunması gibi. Hal böyleyken, 1789'da çizilen çatışma hatlarının soyluları ve burjuvaları neden büyük ölçüde ayırdığını açıklamamız gerekiyor. Elbette, rejimin (belki de sadece 1989-1990'da Doğu Avrupa'da yaşanan olaylara benzer bir şekilde) hızla çöküşü, temelde yatan toplumsal gerilimler göz önünde bulundurulmaksızın açıklanamaz.

Hiç kuşkusuz, Fransız soyluluğu gerilemekte olan bir toplumsal

grup değildi. Pek çok soylu hem tarım hem de sanayi alanındaki yenileşmenin ön saflarında yer almaktaydı. Başarılı iş ve meslek adamları, soyluluğu hâlâ başarının nihai sembolü olarak görmekteydi. Kökenleri kadim dönemlere dayanan yoksullaşmış aileler, bu yeni zenginlere karşı kırgınlık duysalar da, soylular kendisini sürekli yenileyen ve nispeten açık bir seçkinler grubuydu. Toprak hâlâ başlıca gelir kaynağıydı ve çoğu aile, geleneksel olarak mülkiyete ve makama yatırım yapmakla yetinirken, yaklaşık 1730'dan itibaren fiyatların artışından da faydalanmaktaydı. Bununla birlikte, Orléanlar gibi en tanınmış ailelerden bazıları, endüstriyel ekonominin tekstil, madencilik ve metalürji gibi en dinamik sektörlerine yatırım yapmaya giderek daha hazırlıklı hale gelmişlerdi. Tıpkı diğer sosyal gruplar gibi, soylular da kendi hayati çıkarları konusunda farklı görüşlere sahip çeşitli gruplara bölünmüştü; zenginleşen ve yoksullaşan soylular, saray soyluları ve taşra seçkinleri, eskiler ve yeniler, politik olarak tâbi olanlar ve geniş sülaleler gibi. Taşra soyluları kitlesi yaklaşık 4.000 kişiden oluşan büyük saray ailelerinin (ki bunlar maaşları, iltimasları, ordu ve bürokrasideki üst kademeleri tekellerine almışlardı) gücüne ve azametine karşı öfke duyuyorlardı. Bu büyük aileler, krala erişme konusunda imtiyaz sahibi oldukları için, güç simsarı statülerini artırabiliyor, kültür ve görgü bağlamındaysa sosyal arzuları olan herkes adına genel havayı belirleyebiliyorlardı. Elbette kökenleri eskilere dayanan aileler, soylu statüsüne henüz erişmiş ailelerin yapmacık tavırlarını hor görmekteydiler; bu yeni ailelerin pek çoğu iki üç nesil içerisinde onlarla tam olarak bütünleşmeyi başaracak ve bu başarı, çoğunlukla yargı makamlarından (cüppeli soylular) askerî hizmete geçişle temsil edilecekti. “Görünür olma” ihtiyacı, hem mülke hem de bir konağa sahip olma, son moda mobilyalar ve kıyafetler edinme biçiminde gösteriş amaçlı tüketimi teşvik ederken, aslında birçok soylu aile iki yakasını güçbela bir araya getirebilmekteydi. Hatta makam elde etmek için gereken yatırıma veya eğitime ya da askerî kariyer için temel olan teçhizatı bazılarının gücü yetmiyordu. Sadece gururları, onur tutkuları, bir gruba ait olma duyguları, Kont Henri de Boulainvilliers’in eseri *Essai sur la noblesse de France* (1732) gibi kitaplardaki tarihsel itibar görüntüsü, kılıç kuşanma hakkı ve ailenin köy kilisesindeki sırası, onlara kendileriyle köylüler arasındaki “sosyal mesafe”yi koruma imkânı vermektedir. Yoksullaşmış soylular zamanla onur kırıcı elişleriyle veya para getirici faaliyetlerle uğraşmak zorunda kalma ihtimaliyle karşılaştılar; öyle ki bu durum, *dérogance*’a veya soylu statüsünün ve imtiyazının, örneğin yoksullukları nedeniyle artık çok daha önemli hale gelen vergi muafiyetlerinin kaybedilmesine yol açabiliyordu. Büyük çoğunluk ise bu aşırı uç-

ların arasında kalmaktaydı. Onlar için münasip bir gelir, eğitim ve kültür, zevahiri kurtarmanın yoluydu. Saray yaşamının pahalılığından ve geriliminden kaçıp zamanlarını şatoları ve konakları arasında geçirmeyi, mülklerini teftiş etmeyi, yerel yönetimde rol oynamayı, bağış dağıtmayı, kendilerine bağlı kişileri "korumayı", astlar ve üstler arasında dile yansıyan gündelik sembolik ilişkilere girmeyi –üstün gayriresmi bir ifade olan *tu'yu* (sen), buna karşılık astın resmî *vous'yu* (siz) kullanması ya da şapkasını çıkararak saygı göstermesi– tercih edebilirlerdi. Titizlikle tasarlanmış bir evlilik stratejisi, aile mirasını korumanın başlıca yoluydu. Bu, mirasın en büyük erkek çocuğun yararına bölüştürülmesini, hatta evlenecek yaşta olmayan kız çocuklarının bir manastıra gönderilmesini de içermektedir. Bir ailenin *comme il faut* [olması gerektiği gibi] görünür olma yetisi açısından, kadınlar açıkça temel bir rol oynamaktaydı. Var olan cinsel çifte standarda ve kadınların toplumsal açıdan erkeklerle ilişkileri bağlamında tanımlanmaları gerçeğine rağmen; pratikte hayatın özel alanı ve erkeklerin egemen olduğu kamusal alan arasındaki resmî ayırım, resmî olmayan etkiler ve kadının hane üzerindeki hâkimiyetiyle birlikte giderek zayıflamaktaydı.

1789'a gelindiğinde soyluların sayısı 110.000 ila 350.000 arasında değişmekteydi (nüfusun %1 ila %1,5'i) ve bunlar toprağın dörtte biri ila üçte biri arasındaki bir bölümüne sahiptiler. İngiltere'nin tersine, Fransa'da unvanlar ve soyluluk statüsü babadan tüm çocuklarına kalmaktaydı. Eğer düşük olan rakamı kabul edersek, bu, dört soylu aileden birinin XVIII. yüzyıl boyunca soyluluk kazandığı anlamına gelecektir; bu da toplumsal açıdan son derece yüksek bir yukarı doğru hareketlilik oranıdır. Ama eğer yüksek rakamı doğru kabul edersek, bu da on iki aileden sadece birinin yakın geçmişte soylulaştığı anlamına gelirken, bu ikinci zümrenin tamamen kapalı olmasa da son derece müstakil bir kast olduğuna ilişkin daha makul bir görüşü destekler. Diğer toplumsal gruplarla karşılaştırıldığında, soyluluğun imtiyazları ve kendine özgü değerleri, ona büyük bir tüzel birlik ve ahlaki üstünlük hissi vermiştir. Soylular geleneksel olarak askerî hizmetle mükellef olsalar da, aldıkları ileri düzey eğitimle birlikte askerliğin yanı sıra bürokratlığa da giderek daha fazla yönelmişlerdi. Askerlik, soyluların en şerefli vazifesi olarak kabul edilmekteydi; bu sayede yaşamlarını feda ederler ve hem mali hem de derebeyi olmalarından kaynaklanan imtiyazlarını meşrulaştırırlardı. Çok eski zamanlardan beri olduğu gibi, soylular kilise ve devletteki tüm önemli makamları ellerinde tutmaktaydılar; 1718 ila 1789 yılları arasında görev yapan 65 büyük idareciden sadece üçü soylu değildi, diğerleriye yakın zamanda soyluluk unvanı alan ailelerden gelmektey-

di. Dolayısıyla soylular hem merkezileşen bir kraliyet iktidarının temsilcileri hem de eyaletlerde onun en kararlı muhalifleriydiler. Devrim ise onlara büyük bir birlik havası yükleyecekti.

Burjuvalar da aşırı derecede çeşitlilik arz eden bir gruptu. Terim (teknik anlamda bir şehrin ayrıcalıklı bir vatandaşını ifade etmek üzere kullanılmadığında) mülk sahipleri ya da *rentier*'ler için kullanılmaktaydı. Burjuva hayatı esas olarak yatırım gelirleriyle geçinmek ve aristokratların kendilerini "utanç verici" paragöz faaliyetlere adayan veya başkalarına hizmet ederek kendilerini küçük düşürenler -dükkan sahipleri gibi- ya da onur kırıcı el emeğiyle geçinen kişiler için hissettikleri küçümsemeyi paylaşmak anlamına gelmekteydi. Bu tür insanlar çoğunlukla soylulara ait makamların sahiplerinden oluşan cazibeli bir gruba mensuptu, üstelik bu gruba katılım için paranın yanı sıra faydalı ilişkiler ve aile bağlantıları da gerekiyordu. Benzer şekilde hukuk alanında çalışmak da masraflı bir eğitim gerektirmekte, fakat rahat bir yaşam tarzı ihtimali, idrak kabiliyetinin geliştirilebilmesi için boş zaman ve bir derece bağımsızlık sağlamaktaydı.

Her ne kadar burjuvazinin yapısı belirli bir kentin ekonomik ve idari işlevlerinin kapsamına göre değişiklik gösterse de, en zengin mensuplarının sayısı kaçınılmaz olarak azdı ve bunlar birbirine yakın yerlerde yeni inşa edilip son moda mobilyalarla döşenen konaklarda yaşayarak, toplantılarda bir araya gelerek ve birbirleriyle evlilik ilişkisi kurarak nispeten ahenkli bir grup oluşturmaktaydılar. Statü olarak onların altında, daha az başarılı olan *négociant*'lar (ticaret erbapları), *marchand*'lar (tacirler, imalatçılar ve perakendeciler), meslek sahipleri ve dükkan sahipleriyle serbest çalışan zanaatkârlardan oluşan alt orta sınıf mensupları yer almaktaydı. Böylesine birbirinden farklı gruplar arasında çok az dayanışma duygusu olabiliyordu. Zanaatkârlar "zanaatlarıyla, yani uzun bir çiraklık döneminde edindikleri yeteneklerle övünen insanlardı. Hem onlar hem de yanlarında çalıştırdıkları kalfalar efendi ve işçisi arasındaki gerilimleri kısıtlayan, onları hem diğer zanaatların mensuplarından hem de hizmetkâr ve vasıfsız işçi kitlesinden, çoğunlukla küçük suçlara ve fahişeliğe başvurarak umutsuzca kıt kanaat geçinmeye çabalayan işsiz ve hastalardan ayıran ortak bir ahlaki topluluk hissine sahiptiler. 1789'da Orléans gibi bir kentte *négociant*'lar, *marchand*'lar, memurlar, meslek ve dükkan sahipleri faal kent sakinlerinin %7'sini, usta zanaatkârlar ise %30,8'ini oluşturmaktaydı. Her ne kadar nüfusun sadece %16'sı çoğunlukla şeklen küçük ve orta ölçekli kentlerde yaşasalar da, bu kentlerin ekonomik, idari, siyasal ve kültürel merkezler olarak dinamik etkileri azımsanmamalıdır.

Soyluluk orta sınıfların yükselme arzusu içindeki mensupları için genellikle bir amaç ve model oluştursa da, soyluların kibrine karşı bir öfkeyi de besleyebiliyordu: Soyluluğa erişmek için en sık kullanılan yol soylulara ait makamları satın almaktı. Necker, bunların sayısının 4.000 civarında olduğunu hesaplamıştır. Ayrıca para kazandıran “onur kırıcı” faaliyetlerden çekilmek ve toprak sahibi bir beyefendiye yakışır bir hayat tarzı benimsemek de gerekliydi. Bu şekilde bile özümseme süreci iki veya üç nesil alabilmekteydi. Üstelik bedelindeki muazzam artışa rağmen, ekonomik refah ve artan servet, soylulara ait olan ve en nihayetinde statü, kâr ve vergi muafiyeti taahhüt eden makamlar için girilen rekabeti şiddetlendirmişti. Bununla beraber *parlement*’ler gibi kurumlar giderek daha kapalı hale geldikçe, bu makamlara olan talep de artıyordu. Sonuç olarak toplumsal yükselme imkânları hissedilir derecede azaldı ve yerleşik soyluluğa yönelik husumet –bilhassa soylu *hauteur* [kibir] olaylarının daha yüksek olduğu yerel düzeyde– giderek arttı. Ama bu, burjuvazinin 1789’dan önce sınıf bilincine sahip olduğu anlamına gelmez. Yine de elbette iyi eğitilmiş ve bilinçli bazı toprak sahipleri, tüccarlar, *rentier*’ler ve meslek sahipleri meritokratik ve eşitlikçi fikirlerin çekiciliğine kapılarak soyluların imtiyazlarına karşı gittikçe daha fazla öfke duymaktaydı.

Gelire ve toplumsal-mesleki kökenlere dayalı sınıf yapılarına yakın unsurlar ortaya çıksa da, eski “onur” ve “asalet” anlayışları toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini sürdürmekteydi. Aristokratların yasal ve toplumsal ayrımların sürdürülmesi yönündeki ısrarları ve iddiaları gerilime neden olmaktaydı. Kökenleri eskiye dayanan soylular, kendilerini, görgü kuralları ve onur kültürüne dayanan bir kimliğe sahip ayrı bir ırka mensup olarak görmekteydi. Bu yapmacık tavırlar da kaçınılmaz olarak hem özümseme sürecindeki yeni soyluların hem de aristokratik küçümsemenin farkında olan sıradan insanların tepkisini çekiyordu. Toplumsal yükselmeye ve bunun nihayetinde itibara giden yol, uygulamada her türlü gizli tuzakla tıkanmaktaydı. Soylulara ait makamların sayısı zaten nispeten azdı. Ekonomik bunalım en iyi hesaplanmış planları bile bozabiliyordu. Yine de avukatlar, toprak sahipleri, *officier*’ler, büyük tüccarlar (*négociant*’lar), *rentier*’ler özünde muhafazakâr bir bakış açısına sahiptilerdi, ama kızgınlıkları ancak devrim öncesi bunalımdan evvel siyasal bir ifade bulmaya başlayacaktı. Bu kısmen, soyluların ordunun üst kademeleri ve devlet dairelerindeki atamalar konusunda egemenliklerini koruma çabası olan ve “soylu tepkisi” denilen şeye yönelik bir tepkiydi. Soylular, monarşinin doğal danışmanları olduklarını ve bunun yalnızca onların işi olduğunu, hizmet etme hakkına ve aslında yükümlülüğü-

ne sahip olduklarını düşünüyorlardı. Dolayısıyla, imtiyazları yalnızca hizmetleri karşılığında aldıkları bir ödüldü. “Tepki” yaftasını kullanmak pek çok açıdan hatalıdır. İmtiyazlıların planlı bir taarruzu söz konusu değildi. Soylular her zamanki gibi davranıyorlardı. Ne var ki, diğer toplumsal gruplar onların davranışlarından giderek artan bir rahatsızlık duymaya başlamışlardı. 1781’deki *loi Ségur* (Ordu Yasası; büyük ölçüde eski tedbirlerin kanunlaştırılması) ordudaki belirli subay rütbelerini, en az dört nesildir soylu olan ailelere mensup erkeklerle sınırladı; bunun amacı geleneksel askerî değerlerle aşılarmış bir subay sınıfı yaratmaktı. Yasanın pratikte çok az etkisi oldu. Emirden önce bile subayların yaklaşık %95’i zaten soyluydu. Fakat bu yasa, soyluların, soylu olmayanları ve aslında hedef aldığı kesim olan yeni soyluları giderek dışladığının bir kanıtıydı. Bu “soylu tepkisi’nin diğer yönlerinin kırsal yaşam üzerinde de etkisi oldu.

Yapılan hesaplamalara göre, XVIII. yüzyılın sonlarına doğru soylular toprakların yaklaşık %25’ine, ruhban sınıfı %6 ila %10’una, burjuvalar yaklaşık %30’una, köylüler ise %40 ila %45’ine sahipti. Fiyatların arttığı bir dönemde toprak, toplumsal statüyü güvence altına alan cazip bir yatırımdı. Soylulara ve ruhban sınıfına ait toprakların çoğu kuzeydeki verimli ovalarda yoğunlaşırken, köylülere ait toprakların oranı güneye doğru artmaktaydı. Soylular, Caen’den Lyon’a uzanan hattın kuzeydoğusunda bulunan tarımsal toprakların yaklaşık %30’una sahipken, bu hattın güneybatısındaki payları %20’yi nadiren aşardı. Özellikle büyük kentlere yakın bazı yerlerde bu oranlar çok daha fazlaydı. Çoğu toprak sahibi, özellikle kira gelirlerinin arttığı ve bunlara bir de feodal vergilerden veya sahip olunan makamlardan elde edilen gelirlerin eklendiği bir dönemde, tarımın geliştirilmesine sermaye yatırmaya pek niyetli değildi. Bu gelirler sayesinde, nispeten az sayıda soylu aile, tarımdan elde edilen gelirlerin belki de dörtte birine el koyabiliyordu. Bu ekonomik güç, bu ailelerin herhangi bir anlaşmazlık durumunda kendisi de toplumsal düzeni korumaya kararlı olan soylulardan oluşan bir idareden aldığı desteğin yanı sıra feodal yargının sağladığı toplumsal ve siyasal güçle daha da pekişmekteydi. Köylülerin yaşam koşulları da ekolojije ve mal paylaşımına bağlı olarak bölgeden bölgeye büyük çeşitlilik gösteriyordu. Köylüler nüfusun yaklaşık dörtte üçünü oluşturuyordu; fakat kira, feodal vergi, ondalık ve diğer vergilerin ardından ellerinde topraktan elde ettikleri gelirin üçte birinden azı kalmaktaydı. Tıpkı senyörlerin anlaşmazlıklarda karar verme hakkına sahip olması gibi, feodal yükümlülüklerin varlığını sürdürmesi de, köylülerin “aşağı” statüsünü anımsatmaktaydı. Köylüler hem lorda hem de devlete hizmet etmeye

mecburdu. Hasadın bir bölümünü senyöre ve Kiliseye vermeleri, lordun değirmeniyle üzüm cenderesini kullanmaları gerekiyordu. Kendi toprak mülkiyetleri bile kısıtlamalara tâbiydi. Toprak satıldığında, öncelikli alım hakkına ve değerli hayvanların avlanma haklarına da sahip olan senyöre bir harç ödemek gerekiyordu. Profesyonel *feudiste*'lerin [feodal yasa uzmanları] süresi geçmiş yükümlülükler bulmak amacıyla sözleşmeleri derinlemesine incelemesine dayanan ve giderek yaygınlaşan uygulama, kişinin bakış açısına göre, işe bir gerekçe bulma biçimi ya da sömürünün yoğunlaştırılması olarak görülebilirdi.

Kırsal nüfusun durumunu etkileyen diğer temel etkenler arasında mülkiyet düzenlemeleri, yaşam alanı yapıları, cemaat pratikleri ve kültürel gelenekler ile hukuksal statü sayılabilir; buna göre, Franche-Comté ve Nivernais'deki yaklaşık bir milyon kişi serf statüsündeydi, diğer köylüler ise özgür unsurlardı. Fakat şurası da önemlidir ki, bunlar içerisinde sadece azınlıkta kalan bir grup, belki de üçte birlik bir kısım, ailelerini geçindirmeye yetecek topraklara erişim imkânına sahipti. Geriye kalanlar ise geçimlerini sağlayabilmek için toprak kiralamak veya tarım işçisi olarak ya da kırsal bölgelerde hızla büyüyen imalathanelerde çalışmak zorundaydı. Nüfus baskısı ve küçük arazilerin sürekli olarak parçalara ayrılması pek çok köylüyü aşırı yoksulluğa sürükledi; bir yandan büyük toprak sahiplerinin arazilerini daha da büyütmesine imkân verirken, diğer yandan kısa süreli kiracı köylülerin sayısını artırarak toprakları daha da böldü. Önceki demografik canlanma dönemlerinde olduğu gibi, ticari ilişkilerin yoğunlaşması ve satışa yönelik üretim eğilimi, hem temel ekonomik kaynakların değerini artırdı hem de bu kaynakları denetim altına alma yarısını şiddetlendirdi. Bazı toprak sahipleri ileri tarım yöntemleri, ürünlerin giderek ticarileştirilmesi, toprağın üzerindeki ve altındaki hammaddelerin (özellikle su, ağaç ve kömür) kullanımına yönelik yatırımlar ve kiralalar ile feodal vergilerden elde edilen gelirleri artırma çabaları sayesinde (daha iyi arazi ölçme, haritalandırma ve hesaplama tekniklerinin yardımıyla) ekonomik kaynaklarını kullanmanın daha kazançlı yollarını geliştirmeye teşvik edildi. Artan nüfusun kaynaklar üzerinde baskı yarattığı bir dönemde, kira ve fiyatlardaki artış, toprağa erişim imkânı, iş veya en azından sadaka bulmak için mücadele veren ve sayıları giderek artan yoksulların durumunun iyice kötüleşmesine yol açtı. Bu koşullar, nüfusun önemli bir bölümünün ister soylu, burjuva veya ruhban isterse hali vakti yerinde köylü olsun, topraklarını çoğaltıp kırsal nüfusun zararına olacak şekilde denetim altında tutarak kıt kaynakları sömürdüğü düşünülen kişilere olan husumetini kaçınılmaz şekilde artırdı. Her zaman olduğu

gibi, bu tür baskılar, elbette feodal yargı ve soyluların hukuki ve idari sistemlerdeki hâkimiyetine karşı zayıf bir noktadan yola çıksa bile, köylü direnişini harekete geçirecekti.

Derebeylik sistemi karmaşık hukuki ve iktisadi meseleler yaratırken, sonu gelmez anlaşmazlıklara da neden oldu. Toplulukların direnişi, hem umumi arazilerin kapatılması ve ormanların kullanımına dair geleneksel hakların sınırlandırılması gibi konulardaki hukuk davaları hem de artan okuryazarlığa ve Kilisenin daha fazla otokontrolü teşvik etme çabasına rağmen, sert ve acımasız bir dünyada suç oranının artması gibi çeşitli biçimler aldı. Her ikisi de daha mücadeleci bir ruhun ve kırsaldaki yoksulların kapitalist bir tarımın gelişimine karşı yürüttükleri direnişin kanıtıydı. Bu durum özellikle kötü bir hasadın ardından panik alımları ile spekülasyonların neden olduğu gıda fiyatı artışlarının, iyi bir yılda köylülerin toplam gelirlerinin üçte biri ile yarısı arasındaki bir bölümüne bile el koyabilen kiralari, feodal vergileri, ondalık vergileri ve diğer vergileri daha da katlanılmaz hale getirdiği dönemlerde belirginleşiyordu. Elbette bu ne yeni bir şeydi, ne de yoksulların kendi sefaletlerini, sorunlarını kişiselleştirerek ve özellikle tüccarların, senyörlerin, ruhban sınıfının asalak faaliyetlerini suçlayarak açıklama çabalarıydı. Kendi mahkemelerine, vergi ve emek hizmeti alma hakkına, rahatsız edici tekellere, avlanma imtiyazlarına ve gösterişe sahip feodal beyler özellikle kuzey, doğu ve orta-doğuda güçlüyken, Massif Central ve güneyde o kadar kuvvetli değillerdi. Senyörler artık çapulculara karşı koruma sağlayamadıklarında ve hukuki işlevlerinin büyük bölümü yerel hukukçulara kiralandığında veya monarşi tarafından devralındığında, tüm bunlar giderek lüzumsuz görünmüş olmalıdır. Her ne kadar sıradan insanlar çoğu zaman bu haklara sahip olsalar da, sistem hâlâ soylulukla ilişkilendirilmekteydi. Derebeylik sistemi en çok, toprak elde etme ve kazançları azamiye çıkarma yönündeki kapitalist baskıların en şiddetli olduğu yerlerde ağırlaşmıştı. Bunun tam tersine, kiliseye ödenen ondalık vergi bilhassa yüksekti; güneybatıda ürünlerin %10-12,5'i, tüm Fransa'daysa ortalama %7-8'i kadardı. Diğer vergiler de esas itibarıyla, aynı zamanda yol yapımlarında, kışlalarda, nakliye birliklerinde çalışmak ve yedek asker olarak hizmet vermek zorunda olan köylülerin sırtına yüklenen diğer bir yükü. XVIII. yüzyılda vergilere karşı büyük isyanlar yaşanmadıysa da, özellikle tuza uygulanan *gabelle* gibi dolaylı vergilere karşı kesinlikle şiddetli bir kızgınlık vardı. Fakat protestoların ağırlığı açıkça, devletin taleplerine yönelik bir direnişten, toprak sahipleri ve senyörlerin, tüccarlar ve çiftçilerin giderek artan kapitalist uygulamalarına karşı halkın çıkarlarını koruma çabalarına kaymıştı.

Ne var ki, Eski Rejimin nihai bunalımına neden olan, devletin mali sorunlarıydı. XIV. Louis'nin ölümünü Orléans Dükü Philippe'nin nahiyesi (1715-1723) izlemişti; bu süreçte İskoç maceraperest John Law, parayla satılan makamları nihayetinde yeniden satın alma yönündeki büyük planlarını geliştirmeye koyuldu. Law 1716'da banknot çıkarma hakkına sahip özel bir banka kurdu; bu banka ticari imtiyaz tekelinin sağlanması ve dolaylı vergilerin tahsili konusunda sorumluluk verilmesi karşılığında devlet borçlarını üstlendi. Netice felaketti. Daha fazla banknot ve hisse çıkarıldıkça, Law'un karmaşık teşebbüslerini su üstünde tutma çabaları bir spekülasyon çılgınlığı yarattı. Nihayet Mayıs 1720'de balon patladığında, daha fazla kazanç elde etmeyi bekleyenler çok ağır kayıplar yaşadılar. Ellerindekini zaten satmış olan spekülâtörler büyük servetler edindiler. Bizzat devlet, devalüe edilen banknotlarla borçları geri ödedi. Ardından Kardinal de Fleury 1726'dan 1743'e kadar XV. Louis'nin (1715-1774) en önemli bakanı oldu. Bu kral hem kötü alışkanlıkların somutlaşmış hali hem de uzun hükümdarlık döneminin sonlarına doğru monarşiyi koruyabilecek reformlara destek veren bir hükümdar olarak resmedilmektedir. Bu dönemin temel özelliği, diğer ülkelerle savaşmaktan nispeten kaçınılmasıdır. Bunlar idarenin yeniden örgütlendiği, giderlerin ve vergilerin azaldığı yıllardır. Bu, Güneş Kral'ın savaşları ile yeni bir dizi çatışma arasında kalmış bir ara dönemdir. Tipik bir şekilde tarihçiler nispeten savaşız geçen bu yılları genellikle ihmal etmişlerdir.

Bununla birlikte, XV. Louis, geleneksel düşman Habsburglara karşı Prusya'nın tarafında Avusturya Veraset Savaşı'na (1741-8) girilmesi konusunda kendi saray maiyetinden gelen baskılara dayanamayacak kadar zayıf, 90 yaşındaki Kardinal de Fleury ise fazla yaşlıydı. 1756'da ittifakların tersine dönmesi kamuoyunu şaşırttı; çünkü Fransa Avusturya'yla ittifak yapmış ve sömürgelerin hâkimiyeti için İngiltere ile çatışmaya girmişti (Yedi Yıl Savaşları). Sonuç felaketti. Yeterlilikleri şüpheli saray gözdeleleri tarafından yönetilen ordu, Almanya'da bir dizi yenilgi aldı, değerli sömürgeler yitirildi ve İngiliz donanmasının ablukası nedeniyle ticaret sekteye uğradı. Düşmanlıklara son veren Paris Antlaşması'ysa özellikle küçük düşürücüydü. Üstelik 1763'e geldiğinde devletin borcu muazzam bir miktar olan 2.200 milyon *livre*'e dayanmıştı ve vergileri artırarak devletin mali durumunu düzeltmeye yönelik tüm çabalar imtiyazlı sınıfların muhalefetiyle karşılaşmaktaydı. Bu muhalefet yüksek mahkeme ve en çok da yargılama yetkisi krallığın üçte birini kapsayan Paris yüksek mahkemesi tarafından dile getiriliyordu. Temyiz mahkemesi işlevi gören bu "yüksek" hukuk mahkemelerinden

Resim 9. Avusturya Veraset Savaşı sırasında yaşanan Fontenoy Muharebesi, 11 Mayıs 1745. Mareşal de Saxe, ele geçirilen bayrakları XV. Louis'ye sunuyor.

13 tane vardı; bunlara bir de, genelde mali meselelerle uğraşan, diğer uzmanlaşmış 25 yüksek mahkemeyi de eklememiz gerekir. Bu mahkemelerin üyeleri makamlarını bir kez satın aldılar mı azledilemezlerdi. Ayrıca monarşiye muhalefet konusunda çok uzun bir geçmişe dayanan bir geleneğe sahiptilerdi; bu muhalefetlerini *remonstrance*'ler [itirazlar] biçiminde veya çeşitli yasa tekliflerini eleştirerek ve bir mahkemenin önüne hiç gelmeden yasaları kayda geçirmeyi reddederek ifade ederlerdi. Her ne kadar kral (*lit de justice* olarak bilinen bir usul aracılığıyla) kaydı dayatabiliyorsa da, *parlement*'ler böyle bir durumda yasaların yürürlüğe girmesini geciktirebilir ve şikâyetlerini halka duyurabilirlerdi. Yüksek mahkemeler kendi bölgelerinde kapsamlı idari sorumluluklara da sahiptilerdi ve bu onları kraliyet bürokrasisiyle çatışmaya sürükleyebiliyordu. Ama üyeleri tarihsel olarak çoğunlukla bölünmüştü ve kararlı bir hükümete karşı koyamıyorlardı. Bununla birlikte 1750'lerden itibaren hükümet politikalarına yönelik artan eleştirilerini dile getirmiş görünüyorlar. Bu durum kısmen, Jansencilik konusundaki yeni çatışmadan kaynaklanmaktaydı. Paris Başpiskoposu Christophe de Beaumont, gizli Kalvenizm olduğunu ve Kilisenin birliğine karşı tehdit oluşturduğunu

düşündüğü bu felsefeyi yok etmenin kendi vazifesi olduğuna inanmaktaydı. Rahiplerin Jansencilik taraftarlarının cenaze törenlerini yönetmeyi reddetmeleri gibi aşırı örnekleri kınayan Paris yüksek mahkemesi, bir kez daha krallığın temel yasalarının koruyucusu kılığına girmekteydi. Hakimler, her şeyden önce soyluların hoşnutsuzluğunu dile getirerek, siyasal anlaşmazlığın gelişimi için odak noktası işlevini üstleneceklerdi. *Parlement*'lerin üyelerinin büyük bölümü makamlarını miras almışlardı ve zaten soylulardı (1775-1790 arasında bu oran Toulouse'da %97, Grenoble'da %90, Paris'te %82ydi; başka yerlerde daha düşük oranlar söz konusuydu); bu üyelik onlara geriye kalanlar üzerinde soyluluk unvanı vermektedir. Soylu olarak özgürlüklerini, imtiyazlarını ve mülkiyetlerini korumaya kararlıydılar, fakat aynı zamanda ulusu kraliyetin "despotizmi"ne karşı koruma görevleriyle ilişkili muğlak ideallerle de aşılınmışlardı. Liberal ilkeler ile imtiyaz savunusunun bu şekilde bir araya getirilmesi ciddi bir halk desteğini de çekmekteydi. Paris yüksek mahkemesi 1763-1764'te vergileri teyit etme hakkı talep etmişti. Ardından eyalet yüksek mahkemeleri de hükümet politikasına karşı çıkmış, hatta grev yapmıştı.

1769'un sonlarına gelindiğinde bütçe açığı 63 milyon *livre*'e ulaşmış ve sonraki iki yılın gelirleri de peşinen harcanmıştı. XV. Louis böylesine çaresiz bir durumda muhalefeti engelleyebilmek amacıyla, artık kararlılıkla hareket edecekti. 1771'de şansölyesi Maupeou Paris *parlement*'ini eyaletlere sürmeye ve paralı hâkimlerin yerine devlete bağlı maaşlı memurları getirmeye karar verdi. Abbé Terray vergi reformunu yürürlüğe soktu; bu sayede 1774'e gelindiğinde bütçe neredeyse dengelendi ve devletin kredisi düzeldi. Tam bu sırada XV. Louis çiçek hastalığından öldü. Saray maiyetinin etkisi altında kalan ve popüler olmamaktan korkan zayıf ve genç halefi, tam da etkilerini göstermeye başladıkları anda Maupeou'nun reformlarından vazgeçti. Başdanışmanı olan Maupeas Kontu'nun 1781'de ölene kadar sürdürdüğü en önemli işi, kraliyet ile yüksek mahkemeler arasındaki "doğal" ortaklığı onararak soylularla barışmaktı. Böylece monarşi siyasal inisiyatifi yitirmişti. Her ne kadar Maupeou'nun reformlarının yaşattığı ıslah tecrübesinin ardından, yüksek mahkemeler yıllar boyunca muhalefetlerinde daha ihtiyatlı olsalar da, aslında sadece uygun zamanı bekliyorlardı. Vergileri onaylamak için bir États-Généraux'nun veya en azından eyalet temelli meclislerin toplanması talebi sürekli gündemdeydi. Tüm bunlar yüzyılın ortasından itibaren belirginleşen ve giderek büyüyen eleştiri eğiliminin desteklenmesine katkıda bulundu; bu eğilim en çok 1751 ila 1772 arasında basılan 35 ciltlik *Encyclopédie*'de görülmekteydi. Bu, Diderot ve d'Alembert

tarafından hazırlanan ortak bir eserdir. İlerlemenin insan aklının gelişimiyle mümkün olduğu inancından esinlenen 150 yazar, âdetlerin veya dinin geleneksel otoritesine başvurmayı reddetmekte, yerleşik kurumlar ve davranışların akıl yoluyla eleştirilmesini vurgulamaktaydılar. Abbé Coyer, *La Noblesse commerçante* (1756) adlı eserinde derebeylerin imtiyazlarının, soyluların eski askerî rolleri temelinde meşrulaştırılmasını açıkça alaya almaktaydı. Tüm bunlar, her türden hoşnutsuzluğu haklı çıkarmaya hizmet eden karmaşık bir düşünsel iklimin gelişimine katkıda bulundu. Böylece, başlangıçta kralın iktidarının üzerinde bir denetim aracı olarak İngiliz parlamentosunu övmüş olan Voltaire, en iyi reform ihtimalini bu iktidarın aydınlanmış bir çerçevede uygulanmasında görmeye başlıyordu. Daha genel bir çerçevede, eğitilmiş her kişinin paylaştığı klasik öğreti (edebiyat ve sanatlarda çok belirgindi) kadim Roma uygarlığıyla ilişkilendirilen vatandaşlık ve yurtseverlik kavramlarına olan ilgiyi körüklemişti; bu ilgi Jacques-Louis David'in "Horatius Kardeşlerin Yemini" adlı heyecan verici resmine de ilham vermişti. *Toplum Sözleşmesi* adlı eserinde Rousseau, kolektif bir genel iradenin yararına, bireysel haklar ve imtiyazlardan feragat etmeyi önerecek kadar ileri gitti. Ama *philosophe*'lar diye anılan bu yazarlar, kusursuz bir siyasal programdan yoksundu. Sözde toplumsal yarar dolayısıyla monarşiyi desteklemekteydiler; fakat pek çok soylu ve meslek sahibi burjuva hükümete daha geniş kapsamlı bir katılım talep etmekteydi. Bu durum, temel olarak Montesquieu'nün *Kanunların Ruhu Üzerine* adlı eserine dayanan bir öğretinin gelişmesine yol açtı; bu öğreti, hem *parlement*'lerin sahip olduğu anayasal rolün yasalar ile vergilerin onaylanmasını kapsayacak şekilde genişletilmesini ve krallığın "temel yasaları"nın korunmasını talep etmekte hem de monarşik yönetimin küçük düşürücü bir biçimi olan "despotizm"i reddetmekteydi. Aslında 1750'lerden itibaren yeni bir siyasal kültürün oluşmaya başladığı görülmüyordu. Bu yeni siyasal kültürün taraftarları kendilerini elbette devrimci olarak görüyorlardı; fakat yerleşik değerlere yönelik nefretlerini dışavurarak tehlikeli bir oyun oynuyor ve görüşlerinin olası uygulamalarına dair pek bir şey düşünmeksizin, yönetimin vazifeleri ve varlıklı sınıfların rolü gibi konularda yeni fikirler öne sürüyorlardı. Eşitlikçilikten ziyade meritokrasiyi savunan bu kişiler, yine de daha fazla yurttaşlık hakkını ve hem idari düzenlemelerin sınırlamalarından hem de tüzel örgütlenmenin ekonomik faaliyetlerdeki kısıtlayıcı etkilerinden bağımsızlığı –hedef olarak mutluluk, araç olarak akıl– destekliyorlardı. Uygulamadaki bir mesele olarak hukuk sisteminde yapılacak reform da yaygın biçimde desteklenmekteydi. Birbiriyle çatan yargılama yetkileri ve karmaşık hukuksal yöntemler feshedildiğin-

de, adaletin herkes için var olacağı düşünülüyordu. Bu kişiler özellikle akıldışı ve batıl olanı temsil ettiği ve aklın düşmanı olduğu düşünülen Kiliseye yönelik sert eleştiriler getirdiler.

Bu "Aydınlanma" etkisine değer biçmek hiç kolay değildir. Hiç şüphesiz eğitilmiş –hem soylu hem de soylu olmayan– çevrelerde, özellikle de taşra akademileri, üst sınıflara özgü *salon*'lar, toplumsal açıdan daha fazla çeşitlilik arz eden Mason locaları, okuma odaları ve kafelerde toplanan genç nesiller arasında epeyce rağbet görmekteydi. Ama planlı bir düşünsel muhalefet sergilenmesi sınırlıydı. Okuryazarlığın yayılması ve nispeten iyi eğitim almış bir meslek sahibi burjuvaların varlığı yeni fikirler için eskisinden daha geniş kapsamlı bir dinleyici kitlesi yaratmıştı. Bir yılda basılan kitap sayısı 1715'te 1.000'den az iken, 1789'da 4.000'i aştı; 1700'de hepsi de hükümet tarafından basılan sadece üç gazete varken, 1785'e gelindiğinde sayı sekseni geçmişti, hatta bazıları yurtdışında basılmaktaydı. Yine de, yeni fikirlerin toplumsal hiyerarşiye ne kadar sızdığını saptamak zordur. Aydınlanma zaten niyet açısından bile, nüfusun tamamına hitap etmiyordu. Aydınlanma taraftarları, halk arasındaki huzursuzluğa ve kargaşaya şüphayle bakıyor, hatta bundan ürküyorlardı. Bununla birlikte, hak ve adalet hakkında açıkça evrensel bir dilin kullanılması, basitleştirilmiş ve çoğunlukla çarpıtılmış bir şekilde broşürler ve söylentiler aracılığıyla da olsa, giderek eğitilmiş hale gelen orta sınıfın zanaatkârların arasında yeni fikirlerin popülerleşmesini körüklemekteydi. Yüksek mertebelerdeki imtiyazlara ve yozlaşmaya saldırmak için Aydınlanma dilini daha etkili biçimde kullanan yeni bir yeraltı yazını geliştirdi. Her ne kadar kızgınlık yaratsa da, sansür girişimleri hiç fayda etmiyordu. Fakat şunu da hatırlamak gerekir ki, nüfusun büyük bölümü yeni fikirlerden etkilenmemişti, hatta eğitilmiş sınıflara dahil pek çok kişi, özellikle entelektüel çevrelerin dışında kalan kesimler ve yaşlılar bu fikirlere kayıtsız kalmış veya düşmanca bakmıştı. Geleneksel ve dinsel düşünceler egemenliğini hâlâ sürdürüyordu. Eski önemleri azalmış olsa da, dinsel eserler matbaa ürünleri arasında hâlâ hâkim bir konuma sahipti; bu durum da nüfusun büyük kısmının hâlâ bütünüyle ya da işlevsel olarak eğitimsiz kaldığı bu "aydınlanma çağı"ndaki muhafazakârlığın ağırlığını ima ediyordu. 1780'lerde faaliyet gösteren 130.000 din adamı içerisinde yer alan (kırsal nüfusun, orta sınıfın ve zanaatkârların nispeten hali vakti yerinde ve okuryazar kesimlerden seçilmiş) yaklaşık 50.000 mahalle papazı ve papaz yardımcısı dinî, ahlaki ve aynı zamanda politik yol göstericilik hizmetini de sunmaktaydı. Hayır işleriyle uğraşan rahipler ve rahibelerin desteklediği, eskiye göre daha eğitilmiş olan bu papazların giderek daha fazla İsa merkezli bir

maneviyata sahip olmaları, yaygın bir sevgi ve saygınlık kazanmalarını sağlayacaktı. Fakat bununla çelişkili bir biçimde, bu rahiplerin ahlaki ve özellikle cinsel suçlara yönelik küçümseyici, hatta genellikle küstah saplantılarına karşı giderek artan bir kızgınlık da vardı. Arafta kalmış ruhlar için yakarışı güvence altına alacak bağışlar ve dinsel görevlerdeki azalma, aslında her şeyin yolunda gitmediğini gösteriyordu. Ayrıca soyluların üst makamları tekellerine almalarından (1774 ve 1793 arasında atanan piskoposların sadece %1'i soylu değildi) ve ondalık vergiden elde edilen gelirin çoğunu kendilerine ayırmalarından bizzat papazlar da hoşnutsuzdu. Bu iç gerilim 1789'da dikkate değer sonuçlar yaratacaktı.

Fakat aynı zamanda, ruhban sınıfının sergilediği siyasal muhafazakârlık, kürsüden verilen vaazların "iyi kral" (*roi-père*) imajına odaklanmanın sürmesini sağladı. İşler ters gittiğinde ve özellikle gıda fiyatları arttığında, suç kralın değil, onun yeteneksiz veya kötü niyetli idarecilerininindi. Dolayısıyla, 1770'lerde Turgot'un kurumların düzenleyici güçlerini azaltma, ülke içindeki tahıl ticaretine serbestlik sağlama, daha genel anlamda ekonomik faaliyetleri destekleyip hükümetin vergi gelirlerini artıracak bir çerçeve oluşturma yönündeki çabaları, halk arasındaki düzensizliğin artmasından ürken ve kendileri de halkın "kıtlık komplosu" yönündeki spekülâtif korkularına katılan bürokratların ve *parlement*'lerin ciddi muhalefetiyle karşılaştı. Yetersiz iletişim imkânları nedeniyle egemen olan son derece kusurlu pazar koşullarında, Turgot'un niyetine yönelik kuşkuların yanı sıra 1775'teki kötü hasat ve artan fiyatların "un savaşı" adı verilen büyük bir protestoyu kışkırtması belki de kaçınılmazdı; bu protesto, Turgot'un daha sonra azledilmesine ve piyasa düzenlemesinin yeniden kurulmasına katkıda bulunacaktı.

1779'da kraliyet topraklarında serfliğin son kalıntılarının kaldırılması, yargılama sırasındaki işkenceye son verilmesi, yurttaşlık haklarının Protestanları kapsayacak şekilde genişletilmesinden de görülebileceği gibi, Aydınlanma düşünceleri yönetim çevresinde de etkili olmuştu. 1789'dan sonra yürürlüğe giren hukuk sistemindeki önemli reformların çoğu zaten tartışılmaktaydı. Eleştiri itibar kazanmış ve önde gelen eleştirmenlerin büyük bölümü yerleşik yapıyla bütünleşmişti. Buna rağmen, o dönemin insanları, 1780'lerin ayırıcı özelliği olan artan eleştiri dalgası karşısında hükümetin katı bir tutum sergilediğine inanıyordu; üstelik bu eleştiri dalgası paradoksal biçimde, *parlement*'ler gibi imtiyazlı soylu kurumlarının kendi menfaatleri adına dile getirdikleri monarşik "despotizm" eleştirisi tarafından ccsaretlendirilen bir hareketti. Bizzat bu da büyük ölçüde devletin bozulan mali koşullarının ve umutsuzca çare arayışlarının yarattığı fırsatlara verilen bir cevaptı.

Üç temel mali sorun söz konusuydu: vergi muafiyetleri, vergi tahsilindeki verimsizlik ve yozlaşma, istikrarlı bir kamu kredisi sisteminin eksikliği. Peş peşe reform planları yapıldı. 1775'te Turgot, mülk sahipleri tarafından seçilecek yerel vâ eyalet meclislerinin kurulmasını önerdi; bu meclisler vergi tahsilatından, özellikle de hükümet gelirlerinin temel kaynağı olması gerektiğini düşündüğü toprak vergisinin tahsilinden sorumlu olacaktı. Turgot'nun loncalarda ve *corvée*'de yapılacak reformlara dair diğer planlarının yanı sıra bu önerisi de güçlülerin çıkarlarına dokunduğu için suçlandı ve askerî harcamalara yönelik eleştirileri nedeniyle kralın yönetimindeki konumu kaçınılmaz şekilde zayıfladı. Ardından İsviçreli bankacı Jacques Necker, Fransa'nın Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na katılımını finanse etmek için gereken kredileri artırma konusunda sergilediği uzmanlık nedeniyle genel maliye müdürü (1777-1781) olarak atandı. Necker deneme olarak, atamayla düzenlenen iki taşra meclisi kurmayı başardı ve böylece, hem bireysel oya (zümre yerine) dayalı hem de burjuva sınıfının temsil hakkını iki katına çıkaran meclisler için emsal oluşturdu. Onun halefleri olan Joly de Fleury, Ormesson ve Calonne gibi isimler de makamların satın alınmasına yönelik bu saldırıları iptal ettiler; fakat imtiyazlı sınıfların vergi muafiyetlerini azaltmaya çalıştıklarındaysa şiddetli bir muhalefeti harekete geçirdiler.

Her ne kadar merkezi bir bütçe denetiminin var olmayışı nedeniyle tüm rakamlar büyük ölçüde tahmine dayansa da; barışın egemen olduğu 1788 yılında hükümet harcamalarının %26,3'ünün askerî, %23,2'sinin sivil nitelikte olduğu, buna karşın %49,3 gibi muazzam bir kısmın hükümet borçlarını finanse etmekte kullanıldığı hesaplanmıştır. Kamuoyu artan borçlardan çoğunlukla Kraliçe Marie-Antoinette'in ve sarayın müsrifliğini sorumlu tutmuştur; gerçekten de bu müsriflik toplam harcamaların %5'ten fazlasını oluşturmaktaydı. Yine de mali bunalımın temel nedeni savaş ve savaş hazırlıklarının getirdiği maliyetti. Fransa krallığının gelecekteki istikrarı, askerî masraflardan kaçınmayı gerektiriyordu. Fakat XVI. Louis, Yedi Yıl Savaşları'ndaki yenilgilerin intikamını alabilmek için, Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na Fransa'nın da katılması konusunda çok istekliydi. Oysa Fransız kuvvetlerinin başarıları, Necker tarafından çoğunlukla, mali sistem üzerinde çok ağır bir yük oluşturacak olan kredilerle finanse edilmekteydi. Bunun yanı sıra, imtiyazlı sınıfların ödediği vergilerini artırmaya dair öneriler de yüksek mahkemeler tarafından engellenmekteydi. Hükümetin bunları sürdürme konusundaki isteksizliği, planlanan reformların büyük bölümünün kısa vadeli bir gelir kaybına yol açması nedeniyle daha da arttı. Bakanlık çevreleri sorunun giderek daha fazla farkına varsalar da, hem

kralın hem de savaş ve donanma bakanlarının, maliyeti hiç hesaba katmaksızın harcama yapma eğilimleri sürmekteydi. Ne var ki, 1788 yazına gelindiğinde hükümet tam anlamıyla iflas etti ve ağustos ayında genel mali müfettiş Lambert borç faizi ödemelerini askıya almak zorunda kaldı. Artık modern bir devletin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için eskimiş mali yönetim ve vergi tahsil sisteminin gözden geçirilmesinin gerekliliği ve daha fazla ertelenemeyeceği açıkça ortadaydı. Vergi gelirlerinin sadece ruhban sınıfı, soylular, çeşitli kentli meslek grupları ve benzeri kesimlerin sahip olduğu doğrudan vergi muafiyetlerinin azaltılması ve o zamana kadar özel şirketlere kiralanan dolaylı vergi tahsilatının da doğrudan devlet denetiminde yürütülmesi yoluyla ciddi anlamda artırılabilirdi zaten uzun süreden beri belliydi. Başlıca doğrudan vergi olan *taille*, neredeyse sadece köylülerden alınmaktaydı ve bu durumun vergi gelirlerini artırmanın alternatif bir yolu olarak verimliliği artırmayı teşvik etme yönündeki politikaya aykırı etkileri vardı. Reformların önünde hem teknik hem de toplumsal engeller yükseliyordu. Her ne kadar Fransa, muhtemelen Hollanda veya İngiltere'den daha az bir vergi yüküne maruz kalsa da, kısmen vergilendirme türü ve ölçeğindeki karmaşıklık, çeşitlilik ve bölgesel farklılıklar yüzünden –hepsi de bir keyfiyet hissini oluşmasına katkıda bulunmuştu– kamuoyu tam aksine inanmaktaydı. Hollanda ve İngiltere, ciddi bir kamuoyu güvenini arkalarına aldıkları için daha düşük faizli borçları seferber edebilen daha etkili hükümetlere ve kredi kurumlarına sahip olmanın avantajından da faydalanıyordu. Toplumsal açıdansa reformun önündeki başlıca engel soyluluktu. Elbette pek çok soylu, siyasal iktidardan büyük pay alma karşılığında değişimi düşünmeye hazırdı, fakat pratikte bakanlar attıkları her adımda, uzlaşmazlıkları kendi statüleri konusunda giderek artan bir emniyetsizlik hissine işaret eden ve toplumsal seçkinlerin bazı kesimlerinden gelen muhalefetle karşı karşıya kalıyorlardı. Bu direnişi kırmaya yönelik son umutsuz çaba da doğrudan devrime yol açacaktı.

II. KISIM

İKİLİ DEVRİM: MODERN VE ÇAĞDAŞ FRANSA

Fransız Devrimi'nin nedenleri, bitmek tükenmek bilmeyen bir tartışmanın konusu olmuştur. Bu tartışma XX. yüzyılda peş peşe iki ortodoks yaklaşımın benimsenmesine yol açtı. Bu yaklaşımlardan ilki Georges Lefebvre ve Marksist inanca sahip tarihçilerle anılır. Bu tarihçiler, Devrim'in, soyluluğun toplumsal iddialarına ve siyasal egemenliğine meydan okumaya kararlı ve yükselen bir "burjuvazi"nin başarısı olduğunu iddia ediyorlardı. Bu da feodal sistemin fazlasıyla gecikmiş sonunu getiren bir "nihai" anı, tarihteki bir "dönüm noktası"nı temsil ediyordu. Böylece, kapitalizmin gelişim yolu açılmıştı. Bununla birlikte Devrim'i daha geniş bir kronolojik bağlama yerleştirmeyi amaçlayan sonraki girişimler, onun tarihsel bir olay olarak öneminin sorgulanmasına da neden oldu. Her ne kadar devrimciler açıkçası, pazar ekonomisinin gelişimi önündeki kurumsal engellerden bazılarını ortadan kaldırmaya çalışmışlarsa da, 1815'teki Fransa'nın, 1789'daki Fransa'dan çok da farklı olmadığı görülüyordu. Fransa hâlâ toprak sahibi seçkinlerin egemenliğinde ve esas itibarıyla bir sanayi öncesi toplumuydu. Ancak sosyo-ekonomik değişimin hızlandığı XIX. yüzyıl boyunca köklü bir toplumsal dönüşüm yaşandı. Ama o zaman bile, sanayileşmeye eşlik eden gelişmeler bütünü, İngiltere veya Almanya'ya nazaran çok daha kademeli bir şekilde gerçekleşmişti. Devrimci dönemi geçen sürekliliklerin önemine yapılan bu vurguyu ikinci ortodoks yaklaşımın gelişimi izledi; yani artık "revizyonist" tarihçiler sosyo-ekonomik etkenlerden çok, devrimin ideolojik ve siyasal nedenlerinin ve etkisinin önemini önplana çıkarıyorlardı. "Revizyonist" tarihçiler, bu çalkantılı yıllar boyunca belirgin bir "modern" siyasal kültürün yaratıldığını ve epeyce yayıldığını iddia ettiler. Egemenlik kraldan ulusa geçti. Bu durum da "ulus"un tanımlanması ve siyasete müdahale etme biçimleri gibi çeşitli sorunlar yaratmaktaydı. Bir çözüm bulma arayışıyla, çeşitli anayasal öneriler ele alındı. Bu süreçte sol ve sağ, muhafazakâr ve radikal gibi sözcükler yeni anlamlar kazandı. Çok çeşitli siyasal bağlılıklar ve o günden bu zamana dek siyasal faaliyetlere ilham verecek olan bir dizi gündem yaratıldı; fakat elbette bunlar, değişen toplumsal ve siyasal koşullara uyum sağlamak üzere sürekli

yeniden yorumlanacaklardı. Uzlaştırmacı bir konumu benimseyen Fransız Devrimini hem sosyo-ekonomik hem de siyasal temellere sahip ikili ve kesintisiz bir devrimin bütünleyici bir parçası biçiminde düşünmek en iyisi olacaktır. Devrim hem korku hem de umut aşıladı, hatta bazen bunu dinin yaptığına benzer tehlikeli bir yoğunlukta gerçekleştirmişti. Cumhuriyetçiler 1789'u özgürlüğün hüküm sürmesinin başlangıcı ve insan haklarıyla demokrasinin tanınması yolunda önemli bir adım olarak görürken, daha muhafazakâr bir eğilime sahip olanlar dikkatlerini devrimci terörle özdeşleştirilen şiddete odaklanmaktaydı. Sonuç olarak, ancak Beşinci Cumhuriyet'le birlikte, kurumlar konusunda gerçek bir fikir birliği sağlanacaktı. Kitabın bu kısmında, söz konusu ikili devrimin etkilerini ele alacağız.

4 | Devrim ve İmparatorluk

ESKİ REJİMİN NİHAİ BUNALIMI

Mutlak monarşinin çöküşü, o dönemin insanları için ani ve şaşırtıcı olacaktı. Ciddi bir iç karışıklığın yaşanmadığı yüz yıldan uzun süren bir dönemin ardından gelen bu çöküş, yirmi yıl sürecek bir devrimci kargaşa ve savaşın yanı sıra eşi benzeri görülmemiş bir değişimin de habercisiydi. Bunun da ötesinde, pek çok Avrupa ülkesinin sahip olduğu toplum ve devlet sistemlerinin istikrarını tehdit edecek, düşünce ve eylemlerimizi hâlâ şekillendirmekte olan yeni bir siyasal kültür oluşturacaktı. Bu olaylara farklı açıklamaların getirilmesi kaçınılmazdır. 1820'lerde Mignet ve Guizot gibi liberal tarihçiler tarafından icat edilip Marx tarafından arıtılan burjuva devrimi kavramı, son şeklini 1939'da Devrim'in 150. yılında Georges Lefebvre'in *Quatre-Vingt-Neuf* (*The Coming of the French Revolution* adıyla İngilizceye çevrildi) adlı eserinin yayınlanmasıyla aldı. Kitabın yazarına göre, Devrim, Fransız toplumunda kapitalizmin yüzlerce yıllık gelişim sürecinin ürünü olan bir sınıfın, burjuvazinin iktidarı ele geçirmesini temsil etmekteydi. Bu sınıfın temsilcilerinin iktidarı ele geçirmesi, aristokratların imtiyazlarını yok ederek vatandaşlar arasında eşitliği sağlaması, monarşinin iktidarının çökmesinden kaynaklanmaktaydı. Bu çöküş, toprak sahibi aristokrasinin kendi imtiyazlarını azaltacak olan mali ve kurumsal reformları gündeme almaktaki isteksizliği, burjuvazinin siyasal önderlerinin sergilediği, aristokrasinin ve monarşinin tepkisini ezebilmek için kırsalda ve özellikle Paris'teki kent yoksulları arasında egemen olan kitlesel hoşnutsuzluktan yararlanma becerisi sayesinde gerçekleşmişti. Lefebvre esasında dört devrimci hareket saptamıştı: monarşi reformunu engelleyen aristokrasinin devrimi, burjuvazinin devrimi, Bastille saldırısıyla simgelenen kent devrimi ve köylü devrimi. Hepsi birbiriyle bağlantılıydı, fakat her birinin kendine özgü hedefleri vardı.

Bu, İngiliz tarihçi Alfred Cobban'ın 1955'te yaptığı *The Myth of the French Revolution* [Fransız Devrimi Efsanesi] başlıklı açılış dersinde ortaya koyduğu itiraza kadar, yaklaşık yirmi yıl boyunca tarihçiler arasındaki egemen görüş olarak kaldı. Devrim'in "feodalizmin yerine kapitalist bir burjuva düzeni getirdiği" görüşünü reddeden Cobban, onun aslında

toprak sahiplerinin ve meslek sahibi orta sınıfların, siyasal iktidara ve makamlara erişme yönündeki çabalarını temsil ettiğini düşünüyordu. Devrim, kapitalizmin gelişimini teşvik etmek yerine, ciddi bir başarısızlığı simgelemekteydi. Her ne kadar Lefebvre tarafından derhal siyasal gericilikle suçlansa da, Cobban'ın egemen görüşe yönelik bu saldırısı geniş kapsamlı ve süregiden bir tartışmanın fitilini ateşledi. Sınıf temelli dar bir açıklamanın içerdiği çekici kesinlikler de böylece sonsuza dek yitiriliyordu. 1967 yılına gelindiğinde Amerikalı George Taylor, 1789'un "siyasal sonuçları olan toplumsal bir devrim değil, esasında toplumsal sonuçları olan bir siyasal devrim" olduğunu iddia etti. Önde gelen Fransız revizyonist François Furet ise ilgi çekici eseri *Fransız Devrimini Yorumlamak*'ta¹ (1978) siyasal davranışı belirleyen başlıca etkenin sınıf değil ideoloji olduğunu vurguluyordu. Bu perspektiften bakılırsa, bu durum da, İngiliz muhafazakâr Edmund Burke ile de Maistre gibi gerici Fransız monarşistler tarafından Devrim sırasında alınan yola doğru sadece kısa süreli bir geri adımdı, ayrıca fanatiklerden beslenerek kaçınılmaz şekilde kanlı bir kargaşaya dönüşen Fransız Devrimi'nin (aslında tüm devrimlerin) faydasız ve tam bir felaket olduğunu iddia etmek anlamına geliyordu.

Çok yakın geçmişte "revizyonizm"ın kendisi de düşünsel bir çıkmaz olarak eleştirilmiştir. Siyasal fikirlerin yayıldığı bağlamı anlamaya yönelik çabalar, açıklayıcı bir etken olarak —katı bir Marksist anlamda değil, "değişken bir ortamda ortaya çıkan fırsatlara tepki veren" (Popkin) çıkar grupları biçimindeki— sosyal "sınıf"ın öneminin yeniden onaylanmasına yol açmıştı. Kralın 1787'de İleri Gelenler Meclisi'ni toplaması ve 1789'da bir États-Généraux toplantısı hazırlığının yapılması gibi siyasal olayların, sonuç olarak mülkiyetlerin idaresi ve politik iktidara erişim gibi meselelere dair bir dizi karmaşık toplumsal gerilimi canlandırıp pekiştirdiği, orta sınıfların, kentli işçilerin ve köylülerin aristokrasiye yönelik hoşnutsuzluklarını odakladığı kabul edilir hale gelmişti. Devrim'in asıl patlama noktasının tesadüfi olarak bir araya gelmiş belirli olaylarla ilişkilendirilmesi gerekse de, Fransız toplumunun ve siyasal sisteminin yapısında derinlere kök salan birtakım temel nedenler elbette vardı. Dağ gibi büyümüş mali sorunları başarılı bir şekilde çözemeyişi, hükümetin itibarını önemli ölçüde azaltmıştı; üstelik bu belirgin başarısızlık bir yandan da anayasal reform önerilerine olan ilgiyi artırmıştı. Rejim her zamanki yandaşlarından aldığı desteğin büyük bölümünü yitirmişti; bu yüzden de, muhalefetin hızla seferber olduğu bir ortamda, ne reform

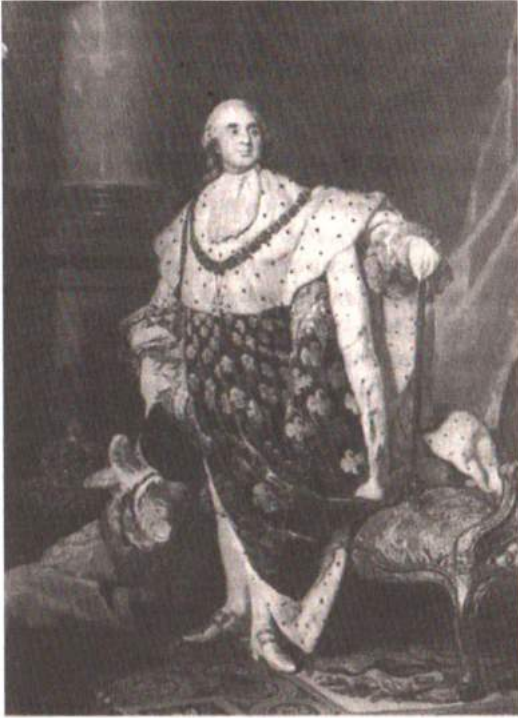
¹ François Furet, *Fransız Devrimini Yorumlamak*, çev. Ahmet Kuyaş, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1989 —ed. notu.

yapma ne de olayları bastırma becerisine sahipti; ki bu durum zirvesine ulaştığında Eski Rejim de devrim aracılığıyla çökecekti.

Fransız devlet sistemi, kralın haklarının sadece ilahi yasayla sınırlandırıldığı mutlak monarşiye dayanmaktaydı, en azından teoride. Yasaların ve idari otoritenin kaynağı olan kral, tüm memurları atama, savaş veya barış ilan etme, vergi koyma haklarına sahipti. XV. Louis 1766'da şöyle bildirmişti: "Egemen güç sadece benim kişiliğimde bulunur. Tüm yasama gücü, ne diğerlerine ne de bu gücün herhangi bir kısmına karşı sorumluluk duymaksızın, sadece bana aittir. Kamu düzeni bütünüyle benden kaynaklanır, ulusun hakları ve çıkarları zorunlu bir şekilde benimkilere bağlıdır, diğerleri ise sadece benim ellerimdedir." Her toplulukta var olan ruhban sınıfının halka mütemadiyen hatırlattığı gibi, bu, aslında Tanrı'nın iradesiydi. XVI. Louis'nin büyük başarılarından biri de halkın hükümdarın kişiliğine gösterdiği ve yüzlerce yıllık geçmişe dayanan bu derin saygıyı, önemli ölçüde zayıflatmasıydı.

Daha önce gördüğümüz gibi, uygulamada, kral ve toplumsal seçkinler arasında var olan karşılıklı bağımlılık ilişkisi yüzünden merkezi otoritenin güçlerine yönelik ciddi kısıtlamalar vardı. Bu ilişki sayesinde hem devlet hizmeti ve ordu için hem de yüksek mahkemeler gibi adli kurumlar ve en önemlisi kraliyetin temel yasalarının koruyucusu olma iddiasındaki *parlement*'ler için üst düzey görevliler sağlanıyordu. Diğer kısıtlayıcı etkenler arasında bağımlı bürokrasinin küçüklüğü, pek çok görevlinin bulunduğu makamı satın almış olması ve bunun kendisine kayda değer bir bağımsızlık imkânı verdiği düşüncesine göre hareket ettiği gerçeği de yer alıyordu. Bunların yanı sıra, ülkenin geniş toprakları üzerinde denetimi sağlayıp bilgi alma konusunda ciddi fiziksel güçlükler de söz konusuydu; çünkü XVIII. yüzyılda yollar ciddi anlamda iyileştirilmiş olsa da, iletişim imkânları hâlâ yetersizdi. Diğer bir deyişle, hükümdarın sorumlulukları ile bunları yerine getirebilmek için sahip olduğu kaynaklar arasında çok açık ve tehlikeli bir çelişki vardı; bu çelişki de en çok adaletin sağlanması, savaşın yürütülmesi ve bu görevleri finanse edecek vergilerin toplanması gibi devletin temel sorumluluk alanlarında belirgindi.

Etkili bir yönetimin var olması kral, toplumsal seçkinler ve makam sahipleri arasında gerçekleşecek kesintisiz bir uzlaşma sürecini gerektiriyordu. Karmaşık çıkar çatışmalarını uzlaştırmak ise hiç kolay değildi. XVIII. yüzyılın sonlarında Fransız monarşisinin karşılaştığı vahim sorunların çözümü, son derece yüksek standartlara sahip liderlik vasıfları gerektirmekteydi. XVI. Louis dönemi, her zamankinden daha fazla bir şekilde, devrim için sadece başlangıç olarak görülmekteydi. Elbette ma-

Resim 10. XVI. Louis taç giyme törenindeki kıyafetliyle.

liye bakanlarının sık sık değişmesi, kralın, etkili bir başbakan seçip onu tutarlı bir şekilde desteklemesi için gereken güçlü karakterden yoksun olduğunu ortaya koyuyor. XVI. Louis, bu tür bir yetki devrinin, sahip olduğu ilahi egemenlik hakkıyla çeliştiğini düşünmekteydi. Mutlak monarşinin bu temel zayıflığı, yani tahta geçen hükümdarın yeteneklerine ve iradesine aşırı bağımlı oluşu, bakanların faaliyetlerinin eşgüdümünü sağlayacak etkili bir sistemin ve meseleleri hükümdarın dikkatine sunacak bir usulün yokluğuyla iyice şiddetlenmişti. Çoğunlukla yeterli bilgiye sahip olmayan ve kirli saray entrikalarından etkilenen kralın, devletin idaresine yönelik müdahaleleri belirli bir sisteme dayanmıyordu. Avlanmak dışında Versailles'ın dışına nadiren çıkan bir kral, krallığının sorunlarına fiziksel ve daha önemlisi psikolojik olarak uzaktı. İster

doğuştan gelen aptallıktan, ister şiddetli ve engelleyici depresyon nöbetlerinden kaynaklansın, XVI. Louis otoritesini gösteremiyordu. Sonuç olarak da aldığı siyasal kararlar, kendisini horgören ve yalnızca kendi toplumsal statülerini, himayeye erişim imkânlarını ve politik güçlerini tehdit etmeyen reformları dikkate alan aristokrat danışmanlardan oluşan küçük bir çevrenin etkisini yansıtıyordu. Bakanlıkların istikrarı ve politikaların tutarlılığı, bu çevrenin dahilinde gerçekleşen hizip mücadelelerinin insafına kalmıştı. Hem bir tür ademimerkeziyetçi aristokratik anayasacılığı savunarak kendi gözdelerini desteklemesi, hem de kralın arka çıktığı daha geleneksel ve sofu Katolik mutlakıyetçilere karşı çıkmadaki kararlılığıyla birlikte, kraliçe Marie-Antoinette'in müdahaleleri durumu çok daha tehlikeli hale getirdi.

20 Ağustos 1786'da Genel Müfettiş Calonne, devletin mali çöküşün eşğine geldiği konusunda XVI. Louis'yi uyardı. Kesin olmayan hesapmalarına göre, 1786'da gelir yaklaşık 475 milyon, giderler ise 587 milyon *livre*'i bulacaktı. Bu ölçekte bir borç artışı uzun süre finanse edilemezdi. Bu konuda birtakım alternatif politikalar söz konusuydu ve bunlar ekonomik tedbirleri içeriyordu, fakat kapsamı da sınırlıydı. Borçların ve borç faizlerinin geri ödenmesi gerekiyordu ya da mali sisteme olan güven çökecekti. Askerî harcamalarda yapılacak tasarruf, Fransa'nın uluslararası konumunu tehlikeye sokardı. Hanedan ve bayındırlık işleri için yapılan harcamalarda kısıntıya gitmek mümkündü, fakat bu da açığı karşılamanın yanına bile yaklaşmazdı. Diğer bir ihtimal de vergileri artırmaktı, fakat vergi yükünün zaten çok fazla olduğuna ilişkin yaygın görüş ve muhtemelen imtiyazlı sınıflardan gelecek sert muhalefet, bunu siyasal açıdan riskli bir yöntem haline getiriyordu. Calonne durumu şöyle ifade etmişti: "Vergileri daha da artırmak imkânsız, her zaman borçlu olmak tahrip edici ve kendimizi ekonomik reformlarla sınırlamak yetersiz kalıyor; sıradan yöntemlerin bizi hedefimize ulaştırmayacağı göz önünde bulundurulursa, tek etkili çare, izlenebilecek tek yol, nihayetinde mali durumu tamamen düzeltebilmenin tek yöntemi, bünyesinde çarpık olan her şeyi yeniden biçimlendirerek tüm devleti diriltmek olmalıdır." Turgot ve Necker'in eski tasarılarından yola çıkarak hazırladığı "Mali Durumun Düzeltilmesi İçin Plan Özeti"ni krala sunan Calonne, devletin rasyonel ilkeler ışığında kapsamlı bir biçimde yeniden örgütlenmesini önermekteydi. 1786 sonbaharında XVI. Louis tarafından onaylanan plan, hasat zamanında aynı olarak toplanacak ve hiç kimsenin muaf tutulmayacağı bir toprak vergisinin uygulanmasını tasarlamaktaydı; aksi halde, soylular kayda değer vergi muafiyetlerini korumanın keyfini sürdüreceklerdi. Bu plan seçkinlerle uzlaşma sağlamak

için, toprak sahipleri tarafından seçilen hem yerel hem de eyalet meclislerinden oluşan bir ağır kurulmasını teklif etmekteydi; bu meclisler vergileri paylaşacak ve bağındırlık işlerini idare edecekler, fakat her zaman hükümetin *intendant*larının sıkı denetimi altında çalışacaklardı. Bir yandan da hem ülke içindeki gümrük engellerinin kaldırılması ve yolların iyileştirilmesi hem de tahıl ticaretindeki denetimlerin gevşetilmesi yoluyla ekonomik etkinliği teşvik edecek önlemler de alınacaktı. Calonne, kısa vadede acil borç sorunlarının üstesinden gelebilmek için daha fazla kredi almayı önerdi; bu krediler, kendi reformları etkisini göstermeye başlayınca kolayca geri ödenebilecekti.

Bu tedbirler için destek bulabilmek ve yeni yasaların *parlement*'lerde tesciline yönelik muhtemel muhalefetin önüne geçebilmek için, Calonne bir İleri Gelenler Meclisi'nin toplanmasını teklif etti. Bu meclis, kamuoyunun güvenini kazanmış ve onaylarıyla genel kanıyı ciddi anlamda etkileyebilecek kişiler arasından, kral tarafından seçilecek 144 üyeden oluşacaktı. Anlaşılan o ki, Calonne itinayla seçilmiş bu tür bir yapıdan aklın yolunu izlemesi, bu şekliyle soyluluğun ve onun toplumsal, siyasal üstünlüğünün kesinlikle saldırı altında olmadığını anlamasını bekliyordu. Gerçekten de bu, kral ve soylularından oluşan bir hükümet için tasavvur edilemez bir şey olurdu.

Prensler, piskoposlar, önde gelen soylular, yargıçlar, taşra eyaletlerinin ve bazı şehirlerin temsilcilerinden oluşan meclis 22 Şubat 1787'de Versailles'da açıldı. Ama çok geçmeden Calonne'un durumu yanlış yorumladığı anlaşıldı. Kısmen sefeli Necker'in mali koşullar hakkındaki daha iyimser değerlendirmesi nedeniyle, meclis üyeleri ona güvenmiyor, ayrıntılı açıklamalar istiyorlardı. İmtiyazlı sınıfların bu temsilcileri, kendi mali imtiyazlarında öngörülen kısıtlamaları kabullenmeye hazır, fakat bunu sadece parlementer rejim doğrultusunda yapılacak siyasal reformlar karşılığında yapmak istiyorlardı. Calonne yazdığı küçük bir broşürle kendisini haklı çıkarmaya çalıştı, fakat bu broşür sadece ileri gelenleri daha da yabancılaştırmaya, her zamanki gibi kendi bakanını saray entrikalarına ve kamuoyunun olumsuz eleştirilerine karşı destekleyemeyen kralı kızdırmaya yaradı. Calonne'un yerini, reform için destek bulma çabaları pek başarı elde etmeyen Toulouse Başpiskoposu Loménie de Brienne aldı. İleri Gelenler Meclisi azledildi ve Brienne onların yerine Paris *parlement*'ine başvurdu. Fakat kişisel çıkarlarını gözetken ve olası vergi artışlarına muhalif bir kamu tarafından desteklenen bu yüksek mahkemenin üyeleri, hükümete yönelik saldırıyı destekleyeceklerdi. Önerilen reformlardan bazılarını –tahıl ticaretini serbest bırakma, *corvée*'yi (yol yapımları için emek verme hizmeti) vergi ödeme-

sine çevirme ve eyalet meclislerinin kurulması gibi- kabul etseler de, büyük mali tedbirlere karşı çıktılar ve yeni vergileri onaylamak için bir États-Généraux'nun onaylamasını talep ettiler. Onların akıllarında hâlâ 1614'te toplanan türde, zümreye göre oylanan ve toplantıları soylular ile ruhbanın denetiminde olan türde bir meclis oluşturmak vardı.

Hükümdarın yeni yasaların “ben istediğim için yasal” olduğunu vurguladığı *lit de justice* adı verilen törensel bir usulle *parlement*'i boyunduruk altına alma yönünde gösterdiği çabalar, kraliyet despotizmi korkularını yeniden uyandırdı. Bir mücadeleden açıkça kaçınmayı arzulayan Brienne, toprak vergisinden ve dolayısıyla, anlaşılan o ki, bir États-Généraux'nun toplanması gereğinden vazgeçti. Bir yandan da daha etkili tedbirler alınmaya çalışılıyordu. Mühür Sorumlusu [adalet bakanı] Lamoignon 8 Mayıs 1788'de, *parlement*'lerin görevlerinin büyük bölümünü üstlenerek onları epey zayıflatacak bir Genel Mahkeme oluşturulmasını öngören emirlerin tescil edilmesi konusunda baskı yaptı. Soyluların ve taşradaki yüksek mahkeme üyelerinin, buna tepkisi bakanların “despotizmi”ne karşı protestolarını yükselterek “aristokrat isyanı” denilen hareketi genişletmek olacaktı. Kamuoyu, hükümeti eleştiren ve anayasal reform çağrısında bulunan bir broşür dalgasıyla kışkırtıldı. Rennes ve Grenoble'daki ayaklanmalar o kadar ciddi bir hal aldı ki, askerî birlikler çağrıldı. Kararlı bir bastırma hareketi izlenebilseydi hükümet muhtemelen duruma hâkim olacaktı; fakat ordudaki soylu subayların itaatsizliği (bu, kendi astları için kötü bir örnek oluşturacak ve sonrasında onları da vuracaktı), yeni bir kredi alma konusundaki genel isteksizlik ve hükümeti de tehdit eden olası bir iflasın yakınlaştığı gibi sebepler yüzünden, kamunun rejime olan güvenin giderek azalmasının sonucunda, Brienne bir États-Généraux'nun toplanması yönündeki çağrıları kabul etme ve toplantı için kesin bir tarih belirleme zorunda kaldı; bu tarih 1 Mayıs 1789'du. Başarısızlığını kabul eden Brienne istifasını sundu. Necker'in yönetimindeki yeni bakanlık söz konusu reformlardan vazgeçti. *Parlement*'ler eski konumlarına getirildi. Tam olarak bu noktada, Ağustos 1788'de, mevcut monarşi sisteminin itibarını tam anlamıyla yitirdiği söylenebilir. Kral ve yakın danışmanları, reform yapma veya ulusa düzen getirme iradelerini yitirmiş görünüyordular. Tehlikeli bir iktidar boşluğu doğdu. Mesele artık, ciddi bir anayasal reform getireceği varsayılan États-Généraux'yü kimin denetimi altına alacağıydı.

Bunalım 1770'ler ile 1780'lerde yaşanan ve kuraklığı korkunç fırtınaların izlediği 1788 yılında doruğa ulaşan bir dizi kötü hasat yüzünden daha da şiddetleniyordu. Bereketli şarap hasadıysa sadece pek çok köylü için pazarlayabildikleri yegâne ürünün aşırı bollaşarak fiyatının düşme-

sine neden oldu. Köylülerin sorunlarına bir de büyükbaş hayvan hastalığı eklendi. 1788-1789'da buğday fiyatlarında meydana gelen azami konjonktürel artış, 1786'daki asgari seviyenin yaklaşık üçte iki üzerindeydi (1770'te %100'dü, 1812 ve 1817'de yine öyle olacaktı). Aileler küçülmekte olan gelirlerinin giderek artan bir bölümünü temel gıda maddelerine harcamak zorunda kalınca, inşaat işleri ve tekstil ürünlerinin yanı sıra taşrada ve kentlerdeki sayısız atölye tarafından üretilen diğer ürünlere olan talep de azalmıştı. 1786 İngiliz-Fransız ticaret anlaşması, mamul ürün arzını çok yanlış bir zamanda artırmıştı. Nüfusun büyük bölümü için tam da hayat pahalılığının ciddi anlamda arttığı bir dönemde, iş ve kazançlar azalıyordu. Normal zamanlarda ücretli bir kişi, gelirinin yaklaşık %70'ini beslenmeye harcayabilmekteydi. Paris'te 1788 Ağustosunda dört libre ağırlığındaki bir ekmek somununun bedeli 9 *sou* iken Şubat 1789'da 14,5 *sou*'ya ulaşmıştı; ki bu dönemde işini koruyabilecek kadar şanslı olan bir işçi günde yalnızca 20 ila 35 *sou* kazanabiliyordu.² Son derece soğuk kış koşulları, yeterli yiyeceği almak için gereken parayı bulma meselesine bir de ısınma sorununu ekledi. Güvensizlik ve sefalet, zaten yoksulluğa alışık olan insanları aşarak, normalde son derece rahat yaşayan zanaatkâr ve çiftçi kesimlerine yayıldı.

Bu koşullarda haksızlığı dile getirip yardım istemek için yöneticilere baskı yapmanın geleneksel yollarına sık sık başvuruluyordu. Ocak 1789'dan ve özellikle mart ayından itibaren, *soudure* –önceki yılın hasadından kalan ürünlerin neredeyse tüketildiği ve sonraki yılın ürünlerinin henüz piyasaya çıkmadığı dönem– süresince, pazar yeri isyanları, fırınların yağmalanması, tahıl nakliyecilerine yönelik saldırılar, tahıl ve ekmeğin zor kullanılarak “uygun” bir fiyata satılması gibi olaylar yaygınlaştı.

Bu hareketler bir sanayi öncesi toplumda, açlıktan ölen, bozuk yiyecekler veya yabani otları yemek zorunda kalan insanların öykülerinin anlatıldığı kıtlık hikâyelerini dinleyen ve sürekli olarak aşırı yoksulluk tehlikesiyle yaşayan kitleler için ciddi bir endişe kaynağı olan yaygın bir açlık korkusunu yansıtmaktaydı. Her yerde, kendilerine sadaka vermeyi reddedenlerin evlerini yakmakla tehdit eden dilenciler mevcuttu; suç oranı katlanarak artmıştı. Her ne kadar kentli işçiler, 1786'da Lyonlu ipek dokumacılarının gösterdiği gibi, grevler düzenleyebiliyor olsalarsa da, gıda bedelindeki artışın boyutu dolayısıyla yaşam standartlarını düzeltmek için gerçekleştirebilecekleri en etkili eylem, ücretlerin artırılmasından çok, fiyatların düşürülmesi için baskı yapmaktı; yani esas itiba-

² Fransız para sisteminde 12 *denier* (İngiltere'deki karşılığı *penny*) 1 *sou*, 20 *sou* ise 1 *livre* yapmaktaydı —*ed. notu*.

riyle tüketici olarak hareket etmekteydiler. Hükümet açısından en endişe verici karışıklıklarsa Paris'teki Réveillon isyanlarıydı. Bu isyanlara, bir duvarkâğıdı imalatçısı olan Réveillon'un bir seçim toplantısında ücretlerin düşürülmesi yönünde düşüncesizce sarf ettiği ve daha sonra çarpıttığı bir söz neden oldu. Söylentiler yayıldı ve 27-28 Nisan 1789'da yaklaşık 50 kişinin ölmesi veya yaralanmasıyla sonuçlanan bir askerî harekâtla bastırılacak ciddi isyanlar patladı. Aslında ordu bahar boyunca, karışıklıkları engellemek veya bastırmak üzere sürekli konuşlandırılmış, süreç içerisinde artan yorgunluk ve moralsizlikten mustarip olmuştu.

Fırıncılar, tüccarlar, çiftçiler ve toprak sahipleri gibi bazı kişilerin, tahıl istifleterek fiyatların artmasını sağlaması ve böylece genel sefaletten kazanç sağlaması toplumsal gerilimi iyice tırmandırdı. Çeşitli bölgeler arasındaki fiyat farklılıklarından doğal olarak kazanç elde etmeye çalışan ve bunun için yöneticiler tarafından teşvik edilen tüccarlar, tahılın geldiği bölgelerdeki insanları ondan mahrum bırakmakla suçlandı. Kuraklık dönemlerinde kaçınılmaz olarak artan tahıl taşımacılığı pek çok kişiye göre art niyetliydi. Aynı şey, fiyat artışlarının oransal olarak ürünlerdeki düşüşten çok daha fazla olması için de düşünülmüyordu; bu, hem spekülasyondan hem de tüketicilerin panik alımlarından kaynaklanan bir durumdu. Tüm bu etkenler, iletişim imkânlarının yetersiz olduğu bir çağda ticari sistemin az gelişmiş karakterini de yansıtmaktadır. Ticari kapitalizmin gelişimi zaten, daha açgözlü, daha başarılı kentli tüccarlar ve imalatçılar ile onların işçileri arasındaki, taşradaki toprak sahipleri ve varlıklı çiftçiler ile halkın geri kalanı arasındaki çıkar farklılıklarını şiddetlendirecekti. Ülkenin her yanındaki üç zümrenin temsilcilerinin États-Généraux toplantısı için şikâyet listelerini (*cahiers de doléance*) hazırlamak üzere harekete geçtiği Mart 1789'da yaygın bir adaletsizlik, nefret ve kuşku hissi her yeri etkisi altına alacaktı.

Hükümetin bu geçim bunalımına yanıtı hem tahıl ticaretini (tüketicilere spekülâtörlerin kayırıldığı izlenimini veren) koruyup teşvik etmek hem de ihracatı geçici olarak durdurarak, dışarıdan toptan alımlar yapıp ithalat sübvansiyonları sağlayarak korkuları gidermek olmuştu. Paris'in iâşesi için özel bir çaba sarf edildi. Bu politikaların sonucunda, bakanların bir "kıtlık komplosu"na bulaştığı yönünde söylentiler yayıldı. Güçlü insanların yoksulları cezalandırmak ve büyük kazançlar elde etmek için tahıl tüccarlarıyla komplo kurdukları inancı her bunalım sırasında yeniden ortaya çıkıyordu. Her ne kadar komplocuların kimliği, yerel toplumsal gerilimlere bağlı olarak bölgeler arasında çeşitlilik gösterse de, siyasal bunalımın yaşandığı bir dönemde, zaten çok fazla eleştiriye hedef olan bakanların bir de en temel toplumsal suçtan, yani halkı aç-

lıktan öldürecek bir komplodan sorumlu tutulmaları kaçınılmazdı. Aynı şekilde normalde refah için güven talep eden hükümetler de artık kaçınılmaz olarak sefaletten sorumlu tutulmaktaydı. Kutluk komplosu zihniyetiyle birlikte yoksulluk, hem feodal ve ondalık vergilerin hem de diğer vergilerin ödenmesini daha da çekilmez hale getirdi. Bu da ekonomik faaliyetlerin azalmasının yanı sıra hükümetin gelirlerini ciddi anlamda düşürdü. Halkın ekonomik bunalım sırasındaki tavırları mevcut siyasal durumu son derece çarpık bir biçimde yansıtırken, bir yandan da bizzat bu ekonomik bunalım kentlerde ve taşrada yaşayan kitlelerin siyasallaşmasına önemli bir katkıda bulunuyordu.

Bu gelişmelere rağmen, États-Généraux toplantısının hazırlıkları hâlâ tamamlanmamıştı. 25 Eylül 1788'de Paris *parlement*'i toplantı için anayasal açıdan doğru yolun 1614'te yapılmış selefindeki biçimin olacağını bildirdi; buna göre, her zümre münferit olarak müzakerede bulunup oy kullanacak ve diğer zümrelerin tekliflerini veto edebilecekti. Bu, İngiliz parlamentosunu veya Amerikan eyalet kurumlarını model alanları kaçınılmaz olarak hayal kırıklığına uğrattı. "Vatanseverler" denilen bu kişiler içerisinde, toplumsal açıdan saygın Paris *salon*'larının müdavimlerinden seçilen son derece etkili bir "Otuzlar Cemiyeti" oluştu. Bu cemiyetin ünlü 55 üyesinden 50'si soyluydu ve bunların neredeyse hepsi, çoğu eski saray entrikalarıyla makamlarını kaybetmiş eski ailelerden gelmekteydi. Aristokratların büyük bölümünün arzusu sadece *parlement*'ler, eyalet meclisleri ve États-Généraux gibi normalde hâkimiyet sahibi olan geleneksel kurumların güçlendirilmesi yoluyla mutlak monarşinin iktidarının sınırlandırılması olduğu halde; bu "vatanseverler" yalnızca soylu seçkinlerden oluşmayan zengin kesimin egemen konumunu güvenceye almanın daha liberal ve daha etkili bir yolu olan İngiliz anayasal monarşi modelini benimsemişlerdi. Beklenildiği gibi, bunlar özellikle hali vakti yerinde ve eğitilmiş orta sınıflardan oluşan kitlenin içinde etkiliydiler.

"Vatanseverler" broşürler ve şikâyet listeleri (*cahiers de doléances*) örnekleri dağıtarak, gelecek États-Généraux'nun usulünde birtakım değişiklikler yapılması için kendilerine destek bulmaya çalıştılar. Bunlar ayrıca *Tiers-État*'nın³ da diğer zümreler kadar temsilci sahibi olması ve dolayısıyla, kişisel oylamanın zümre oylamasının yerini alarak soyluların veto hakkını ortadan kaldırması gerektiğini savunuyorlardı. Buna

³ *Tiers-État*: Üçüncü zümre; en alttaki köylüler ve işçilerden en üstteki zengin burjuvalara dek uzanan, yani soylular ve ruhban sınıfı dışında kalan halkı tanımlayan kavram. İlk zümreyi (*premier état*) din adamları, ikinci zümreyi (*deuxieme état*) ise soylular oluşturmaktaydı —*ed. notu*.

karşılık olarak, prensler tarafından imzalanan yaygaracı bir rapor, mali imtiyazlardan feragat etmeyi teklif etmekle birlikte, “cesur, kadim ve değerli soylularınızı muhtemelen feda edip küçük düşüreceği” gerekçesiyle bu tür önerilere karşı çıktı. Bu rapor ayrıca kralı, hükümetin ilkelerinde mülkiyete yönelik bir saldırıya yol açacak olası bir devrime karşı uyarıyordu. Hem soylular hem de onların muhalifleri için bir tür aristokrat manifestosu işlevi gören bu belge, pek çok soylunun hem ödün verip imtiyazlı mali konumunu yitirmeyi kabullenme konusundaki gönüllülüklerini hem de sosyal statü ve siyasal iktidarını mümkün olduğunca korumadaki kararlılığını ortaya koymuştu. 1788’in sonlarına gelindiğinde kendi imtiyazlarına yönelik olası bir tehditten açıkça endişe duyan *parlement*’ler artık monarşiye daha fazla destek vermekteydi.

Her ne kadar birçok soylu, kraliyet “despotizmi”ne karşı mücadeleleyi memnuniyetle karşılasa ve imtiyazlarının bir kısmını kaybetmeyi kabullenmeye hazır olsa da, États-Généraux içerisindeki hâkimiyetlerinden feragat etmeye pek istekli değillerdi. Diğer bir deyişle, kendi ellerindeymiş gibi görünen siyasal iktidarı paylaşmak istemiyorlardı. Dolayısıyla, Paris *parlement*’i *Tiers-État*’nın temsilci sayısının artmasını kabul etmeye hazırdı, fakat kişisel oylamaya karşıydı. Buna karşın Kasım 1788’de Necker tarafından toplanan ikinci İleri Gelenler Meclisi kişisel oylamayı kabul etmekte, fakat temsilde sayısal eşitliği reddetmekteydi. Bunun haricinde, *Tiers-État* temsilcileri son derece aşağı bir konumda kalacaktı. Temsil konusundaki bu anlaşmazlık siyasal çatışmanın yeniden konumlandırılması meselesinde çok önemli bir etki yarattı. Soyluların dışlayıcılığına karşı, “vatansever” muhalefet hem *parlement*’lere hem de genel olarak imtiyazlılara karşı giderek daha düşmanca bir tavır takınıyordu. Sieyès, Volney, Roederer veya Rabaut Saint-Etienne gibi ülke çapında öne çıkan kişilerin yanı sıra isimleri meçhul pek çok kişi tarafından yazılan ve sayıları giderek artan tasarılar, dilekçeler ve broşürler hızlı bir siyasallaşma sürecinin yanı sıra *Tiers-État* üyeleri ile soylu olmayan eğitimliler arasında bir ortak amaç hissinin geliştiğinin belirtisiydi. Bu yayımlar arasında muhtemelen en etkili olanı, Abbé Sieyès tarafından kaleme alınan “Tiers-État Nedir?” adlı broşürdü. Ona göre bu sorunun cevabı “Her şey”, yani, diğer iki zümre dışında kalan “tüm bir ulus”tu. “Tiers-État olmadan hiçbir şey işlemez, fakat diğerleri olmadan her şey daha iyi çalışır” diyen Sieyès şöyle devam ediyordu: “Bugüne kadar siyasal düzende ne oldu? ... Hiçbir şey. ... Tiers-État neyi talep ediyor? ... Bir şey olmayı.” Sonuç olarak Sieyès, États-Généraux toplandığında, Tiers-État’nin diğer iki zümreden ayrı görüşmesini ve kendisini ulusun tüm meselelerini tartışıp bu konuda kararlar alacak bir Ulusal Meclis

makamı olarak yeniden yapılandırmasını önerecek kadar ileri gidiyordu. Bu broşür "vatansever parti"nin programı haline gelecekti; bunlar modern anlamda örgütlü bir parti olmasa bile, bir kısmı özellikle Paris'te zaten *klüpler* olarak toplanmış çeşitli gruplardı. Bu klüpler siyasal olarak isimleri kötüye çıkmış konuşmacılar için bir forum sağlamaktaydı; bu isimlerin arasında Brissot gibi gazeteciler, Condorcet gibi *philosophe*'lar, Lafayette, La Rochefoucauld, Talleyrand ve Mirabeau gibi liberal soylular da vardı. Mirabeau'nun eseri "Provence Halkına Müracaat"ın ortaya çıktığı Aix veya Robespierre'in "Artois Halkına Müracaat" adlı broşürünün yayımlandığı Arras gibi eyalet merkezlerinde de benzer bir coşku söz konusuydu. Haziran 1788'de Dauphiné'ye ait eyalet meclislerinin toplantısı giderek daha da ateşli hale gelen bir tartışmaya katkıda bulundu. Vizelle'de toplanan delegeler, gelecekte temsilcilerin doğrudan doğruya katılmak yerine seçilmeleri, kişisel oylamanın yapılması ve Tiers-État'nun diğer iki zümrenin toplamı kadar delege sahibi olması gerektiğine karar verdiler. Hükümet tarafından kabul edilen bu öneriler, hem diğer eyaletlerde meclislerin kurulması mücadelesi hem de États-Généraux'daki tartışmalar için bir emsal teşkil edecekti. Tüm bunlar, soylular arasında giderek artan bir telaşa ve uyuşmazlıklara neden oldu. Siyasal sürecin doğası değişmekteydi. Burjuvazinin imtiyazlara olan kızgınlığı daha da yaygınlaşıp sertleştikçe ruhban sınıfının ve soyluların telaşı artıyor, imtiyazlarını ve iktidarlarını savunma kararlılıkları da pekişiyordu. Sosyal ve siyasal kutuplaşma hızla büyümekteydi.

Necker'in 27 Aralık Tarihli Kral Konseyinin Sonucu'nda, Tiers-État'nın da ruhban sınıfı ve soylularla eşit derecede temsil edilmesi gerektiğine dair duyurusu iyi karşılanmakla birlikte, "vatansever"lerin görüşünü tatmin etmeye yetmedi. Kişisel oylama, şayet tüm zümreler kabul ederse uygulanacaktı; bu da mümkün görünmüyordu. Buna karşı, Sieyès'nin "Tiers-État Nedir?" adlı broşürü, kendi yurttaşlarının haklarını onaylama konusundaki isteksizlikleri yüzünden soyluları ve ruhban sınıfını şiddetle kınadı. Gazeteci Mallet du Pan ise kaygı verici bir şekilde şu gözlemlerde bulunmaktaydı: "Toplumsal tartışma değişmiştir. Artık kral, despotizm, anayasa sadece ikincil konumdadır. Bu, Tiers-État ile diğer iki zümre arasındaki bir savaştır." Tiers-État üyelerinin Provence, Guienne, Franche-Comté, Artois ve Bretonya eyalet meclislerinde eşit temsil sağlama çabaları anlaşmazlığa tuz biber ekerken, Ocak 1789'da Rennes sokaklarında hukuk öğrencileri ve soyluların taraftarları arasında çatışmaya yol açtı. Bu çatışma, Breton soylularının bir uzlaşmaya varmayı açıkça ve küstahça reddetmeleri nedeniyle yaşanmıştı. "Breton Parlement"indeki Soyluluk Üzerine Söylev" (Aralık 1788) adlı broşür

zaten “Tiers-État’ının tehlikeli başkaldırısı”na işaret etmekteydi. États-Généraux için Bretanya’dan seçilen Tiers-État delegelerinin de soylulara karşı uzlaşmaz bir husumet sergileyeceklerini belirtmemiz gerekir. Benzer görüşlere sahip “vatanseverler”in katıldığı Club Breton’da düzenli olarak toplanan ve seçmenleriyle muntazaman haberleşen bu delegeler, hem Ulusal Meclis’te hem de Bretanya’nın kent merkezlerinde kanaatin radikalleşmesine ciddi anlamda katkıda bulunacaklardı.

Hükümet 24 Ocak 1789’da, États-Généraux’ya katılacak delegelerin temel idari birimler içerisinde yer alan *bailliage*’ler ve *sénéchaussée*’lerdeki her bir zümre tarafından seçilmesine karar verdi. Her ne kadar düzenlemeler son derece karmaşık olsa ve büyük çeşitlilik arz etse de, pek çok bölgede Birinci ve İkinci zümrelerin üyeleri seçim kongrelerine bizzat katılacaktı; buna karşın, daha büyük olan Üçüncü Zümre (Tiers-État) için 25 yaşını doldurmuş vergi mükellefi her erkeğin, her yüz hane için 2 delege seçecek olan bir ön kongreye katılmasına izin verilecek ve bu delegeler de daha sonra bir *bailliage* seçim kongresine katılacaktı. Ekonomik bunalıma, yaygın toplumsal karışıklık ve siyasal çalkantı ortamına karşın, seçim kongrelerinin çoğu 1789’un mart ve nisan aylarında yapıldı. Hükümet sonucu etkilemek için hiçbir çaba sarf etmedi; bu da delegelerin yerel koşullar ve çok sayıda broşürle yayılan siyasal fikirlerin etkisiyle seçilmesini sağladı.

Oy kullananların sayısına ilişkin bilgiler bölük pörçüktür. Rouen civarındaki kırsal topluluklarda uygun kişilerin sadece %23’ü oy kullanırken şehirdeki oran %40’tı. Alsace bölgesindeki Strasburg ve Colmar’daysa bu oran %55 ila %60 civarındaydı. Ne şaşırtıcıdır ki, Paris’te sadece %30 oranında oy kullanılmıştı; bu belki de, siyasal bilincin, aslında tarihçilerin bazen inanmamızı sağladığından çok daha az gelişmiş olduğuna işaret etmektedir. Tiers-État’ının ikinci kongrelerine katılanların ağırlıklı olarak belirli toplulukların daha okuryazar, eğitilmiş ve varlıklı mensupları arasından gelmesi ve halka açık toplantılarda hitap etmek için gerekli beceri ve özgüvene sahip kişilerin –özellikle avukatlar ve memurlar– tartışmalarda hâkim bir rol üstlenmesi kaçınılmazdı. États-Généraux’da fiilen sandalye sahibi olan 1.318 delegeden 326’sı ruhban sınıfının oluşturduğu Birinci Zümre’nin mensuplarıdır. Kilise içerisindeki bölünmeleri yansıtır bir şekilde, şaşırtıcı derecede yüksek bir oran (220 kişi) ruhban sınıfının alt zümre üyelerinden oluşmaktaydı; yani alışıldığı üzere Kiliseyi yöneten soylu piskoposlar ve başrahipler, katedral rahipleri ve keşişlerden çok semt papazlarıydı. 330 soylu arasında yüksek bir oran (166 kişi) esas itibarıyla subaylardan oluşmaktaydı; bu da, eskiden güçsüz olan küçük taşra soylularının her zaman

onlar adına konuşma hakkını üstlenen saray aristokratları ve *parlement* üyelerini dizginleme kararlılıklarını gösteriyordu. *Parlement* üyelerinden sadece 22 kişi, çoğunlukla epey gerilimli ve kavgacı bir ortamda geçen kongrelerde seçilmişti. Her ne kadar Versailles'daki toplantı bu soylu delegelerden 90'ının siyasal açıdan liberal olduğunu ortaya koysa da, İkinci Zümre temsilcilerinin büyük çoğunluğu, bütünüyle uzlaşmaz olmasalar da, açıkça soyluların egemenliğini koruyup toplumsal ayrıcalıklarını sürdürmeye kararlı muhafazakârlardan oluşmaktaydı. Yakın geçmişte soylulaşan kesimlerin soylu zümreye ait mevkilerden küçük düşürücü bir biçimde dışlanması, bu kişiler alt zümreler arasında yerlerini aldıkça, hiç şüphesiz şiddetli bir kızgınlık hissi uyandırmıştı. Temsilci sayısı katlanarak 661'e yükselen Üçüncü Zümre'nin (*Tiers-État*) delegeleri arasındaysa serbest meslek sahibi 214 kişi (180'i avukat) bulunuyordu. Nispeten az sayıda işadama da vardı (76 tüccar, 8 imalatçı ve 1 banker). Geriye kalanlar kendilerini çoğunlukla toprak sahibi olarak tanımlamaktaydı; ki bu, mesleki etiketleri ne olursa olsun, Üçüncü Zümre'nin neredeyse tüm delegelerinin paylaştığı bir özellikti. Fakat aralarında çoğu parayla satılan makamlara sahip hukuk eğitimi almış delegeler de vardı; bunlar eğitim, kültür, çıkarlar açısından nispeten birörnekti ve Versailles'daki Üçüncü Zümre'ye egemen olacaktı.

Tüm bunlara eşlik eden *cahiers de doléances*'ların hazırlanmasıyla birlikte, seçimler siyasal tartışmaları daha da hareketlendirmişti. Özellikle yeni siyasal fikirlerin kırsal kesimlere yayılmasının sağlanması açısından etkili olan bu şikâyet listeleri, daha genel olarak tehlikeli bir bekleyiş hissi yaratmışlardı. Eğer kendileri için bir şeyler yapma niyeti yoksa, kral neden bir şikâyet listesi istesindi ki? Bu düşünce feodal, ondalık ve diğer vergilerin lağvedileceği yönünde yaygın bir inanışa ve ödeme taleplerinin sıkça reddedilmesine yol açıyordu. *Cahier*'ler kralın niyetlerine olan büyük güveni ifade etmekle birlikte, daha liberal bir siyasal sistemin, daha eşitlikçi bir toplumun ve daha gelişmiş yaşam standartlarının yaratılacağına dair giderek yaygınlaşan bir inancın güçlenmesine de katkıda bulundu. Üstelik bu inanış siyasal sistemin istikrarı için kaçınılmaz şekilde bir tehdit oluşturmaktaydı.

Cahier'ler, eğer dikkatli incelenirse, Fransız kurumlarının büyük bir dönüşüm geçirmesinin hemen öncesinde, nüfusun pek çok kesiminin topluma ve siyasete ilişkin tutumlarının anlaşılmasını sağlayabilecek bir belge yığını oluşturmaktadır (yaklaşık 40.000 tane hazırlanmıştı). Kilise içerisindeki mevcut ihtiyatlı yapıların tersine, Birinci Zümre meclisleri ağırlıklı olarak, pek çok *bailliage*'da piskoposlara ve manastır rahiplerine yönelik birikmiş şikâyetlerini dile getirme fırsatını değerlendiren semt

papazlarının temsilcilerinden oluşmaktaydı. Bunlar ondalık vergilerin kötü kullanılışını ve kendi düşük gelirlerini kınamakta, çoğulculuğu ve belirli bir yerde ikamet etmemeyi eleştirmekte, piskoposlukların seçilmiş sinodlar [kilise meclisleri] aracılığıyla yönetilmesini desteklemekte ve Kilisedeki en yüksek mevkilere daha açık erişim imkânı talep etmekteydiler. Ayrıca ruhban sınıfını birleştiren meselelere daha fazla vurgu yapıyordu. Örneğin, Katolikliğin yerleşik din olarak kalması ve eğitimin denetlenmesini Kilisenin üstlenmesi gerektiği konusunda kararlıydılar. Protestanlara fazla hoşgörü gösterilmesine kesinlikle karşıydılar. Laikleştirici “felsefi” fikirlerin etkisi onlar için açıkça bir endişe nedeniydi. Kilisenin mali imtiyazlarında yapılacak bir kesintiye kabullenme yönündeysen yaygın bir istek söz konusuydu.

İkinci Zümre’nin toplantılarında düzenlenen *cahier*’ler mutlak monarşinin yerini bir tür anayasal monarşinin alması arzusunun yanı sıra, mali imtiyazlardan feragat etme konusunda benzer bir isteği (soylulara ait *cahier*’lerin %89’u) ortaya koymaktadır. Mevcut yönetim sistemi despotluk ve yozlaşmayla eleştiriliyordu; fakat burada suçlanan kral değil, onu yanlış bilgilendiren, kaynakları israf edip makamları tekelleri altına alan bakanlar ve saray mensuplarıydı. Onlara göre, çözüm États-Généraux’nun düzenli bir şekilde toplanmasında, bakanların kralın yanı sıra seçilmiş bir yapıya karşı da sorumlu olmasında ve bireysel özgürlüğün korunmasını sağlayacak bir hukuk sistemi reformunda yatıyordu. Bununla birlikte soylular genel olarak, kendilerinin yeni oluşturulacak kurumlar içerisinde egemen bir rol oynamaları, bürokrasi, ordu ve Kilisenin üst makamlarındaki tekellerini korumaları gerektiğini düşünüyorlardı. Aslında kayda değer bir kısmı (%38,76) zümreye göre oylama yerine kişisel oylamayı kabul etse de, soylulara ait *cahier*’lerin çoğu, bu siyasal reformları gerçekleştirecek États-Généraux’daki önemli oylamanın zümreye göre yapılması gerektiğini vurgulamaktaydı; çünkü soylu delege d’Eprémesnil’e göre “soyluların ve ruhban sınıfının haklı ayrıcalıklarını” korumanın yolu buydu. Soylulara ait *cahier*’lerin sadece %5’i fırsat eşitliğini desteklemekteydi ve muhtemelen çoğu böyle bir ihtimali bile düşünmüyordu; ama kentli Üçüncü Zümre’nin *cahier*’lerinde bu oran %73’tü. Feodal vergiler konusunda, kaybı kabullenecek kadar servete sahip soylular ile daha az varlıklı ve aynı zamanda üstün toplumsal statülerinin işaretlerini korumak için onur meselesine özel bir önem atfeden taşra beyefendileri (*hobereaux*) arasında bir ayrışma yaşandığı görülüyor. Ne var ki, soylulara ait bu *cahier*’lerin en dikkat çekici özelliği, Üçüncü Zümre’ye ait olanlarla tek bir konuda, liberal ve anayasal bir devletin yaratılması meselesinde geniş çaplı bir fikir birliği

içerisinde olmalıdır.

Bizzat seçim süreci bile, Üçüncü Zümre'de kentli kesimlere ait *cahier*leri hazırlayan burjuvazinin siyasallaşmasına ciddi katkıda bulundu. Kentlerde özellikle yerel şikâyetlere yoğunlaşmış olan belediye meclisleri, loncalar ve meslek birlikleri gibi örgütlü gruplar hazırlıklarda başat bir rol üstlenmekteydi. Bu gruplar ayrıca *États-Généraux*'nun düzenli toplanmasını, kişisel oylamayı ve soylulara ait mali muafiyetler ile makamlara imtiyazlı erişim haklarının lağvedilmesini, bunların yanı sıra ekonomiyi canlandırmak için iç gümrük engellerinin kaldırılması gibi önlemleri destekliyorlardı. Bu *cahier*ler, esnaf loncaları veya satılık makamların ve feodal vergilerin lağvedilmesi, ondalık vergilerin kaldırılması ya da Kilise mallarına el konulması gibi konulardaysa çok daha ihtiyatlıydı. Mülkiyet haklarına dil uzatmaya isteksizdiler, tam tersine köklü değişiklikten çok sınırlı bir reformu destekliyorlardı. Siyasete en fazla ilgi gösterenlerse büyük kent merkezlerinden gelen *cahier*lerdi. Bunlar anayasal hükümeti, vergilerin seçilmiş bir meclis tarafından oylanmasını ve eşit vergi yükümlülüğünü destekliyorlardı; derebeylik sisteminin lağvedilmesini savunmaları da kuvvetle muhtemeldi. Genel olarak diğer tüm imtiyaz biçimlerini kınamakla birlikte, meslek birliklerinin temsilcileri –ustalar ve kalfalar– rekabeti sınırlamak için kendi iş alanlarına ve üretim seviyelerine girişleri denetleme haklarının korunmasında ısrarcıydılar.

Çoğunlukla kentli modelleri izleseler de, kırsal bölgelere ait *cahier*lerin büyük çoğunluğu, esas itibariyle belirli yerel şikâyetlerle, yani feodal, ondalık ve aşırı olduğunu düşündükleri diğer vergilerin sırtlarına bindirdiği yük ile ilgileniyordu. Kırsal kesim içerisinde, zenginler ve yoksullar arasındaki gerilim, kırsal burjuvazinin mensupları ya da hali vakti yerinde köylüler tarafından hazırlanan *cahier*lere nadiren yansımıştı; fakat umumi arazilerin kapatılmasına ve yoksulların geleneksel erişim haklarının reddine yönelik protestolar hiç de az değildi. Kentler vergi memurlarının, tüccarların, yüksek kademeli “asalak” ruhban sınıfının, köylüyü sömüren ve köy dışında yaşayan toprak sahiplerinin ikamet yeri olarak kabul edildiği için, kır ile kent arasındaki düşmanlık da sık sık dışa vurulmuştu. Ne var ki, bu şikâyet listelerinde Eski Rejimin temel kurumları gerçekten sorgulanmamıştı.

*Cahier*lere ilişkin bir çözümlemeden çıkan sonuca göre, üç zümrenin temsilcileri arasında şaşırtıcı derecede bir fikir birliği söz konusudur. Mali ve hukuksal reform, makamlara daha açık erişim imkânı ve bir miktar temsili yönetim, nüfusun çoğunluğunu muhtemelen tatmin edecekti. Bu durumda karşımıza açıkça şöyle bir soru çıkıyor: Madem

böyle bir fikir birliği oluşmaktaydı, Fransa neden devrime sürüklendi? Cevap esas olarak, kraliyet yönetiminin yapılan başvuruları etkili şekilde yanıtlamamasında yatmaktadır.

YENİ ANAYASA TARTIŞMASI

Mutlak monarşi itibarını yitirip bir iktidar boşluğu ortaya çıktıkça, makamlar üzerindeki yarı-tekelleri sayesinde pratikte iktidarı monarşiyile paylaşan soylular ile aristokratik imtiyazları sorgulayan ve siyasal iktidara eşit erişim hakkı talep eden soylu olmayanlar arasında bir mücadele geliyordu. 1787'de başlayan ve soyluların monarşiye yönelik muhalefetini pekiştirmek gibi ani bir etki yaratan siyasal bunalım, delegelerin États-Généraux'ya seçilme süreci, *cahier* hazırlığı ve broşür savaşları sayesinde soylu olmayan eğitimli kesimlerin giderek girişken bir tutum takınmalarına neden olmuştu. Sonuçta artan gerilim ve karşılıklı şüphe ortamı, États-Généraux'ya katılmak üzere 4 Mayıs 1789'da Versailles'da toplanan delegeler arasında hızla yayıldı. Bu koşullarda hükümetin etkili bir önderlik sağlayamamasının korkunçluğu ortaya çıktı. Kral ve Necker'in États-Généraux'nun açılış oturumundaki konuşmaları hiçbir program önermiyordu. Bazı reformların söz konusu olabileceğini muğlak ifadelerle kabul etseler de, aceleci eylemlere karşı uyarıda bulunmuş ve aciliyet arz eden oylama usulleri meselesini çözme konusunda hiçbir şey söylememişlerdi. Bu beceriksizlik de yaygın bir hayal kırıklığı ve hoşnutsuzluk yarattı.

Mevcut anlaşmazlıkları yansıtan usul konusundaki sorunlar daha da şiddetlendi. Hükümetin oylama konusunda belirgin bir önderlik sergilememesi nedeniyle, Dauphiné ile Bretanya'dan gelen ve hem geçen on iki ay boyunca yöneticilerle mücadele içerisinde olan hem de soyluların iddialarına karşı özellikle düşmanca bir tavır sergileyen kişiler tarafından yönlendirilen Üçüncü Zümre temsilcileri, müşterek itimatnamelerin teyit edilmesini talep ederek kendi konumlarını kurmaya karar verdiler. Başlangıçta Birinci ve İkinci Zümreler bu yersiz baskıya karşı çıktı, fakat soylular 20 Mayıs'ta zümrelere göre oylama ve müşterek vetonun temel haklar olmasının yanı sıra hem monarşinin emniyeti hem de hürriyetin korunması açısından asli öneme sahip olduğuna (16'ya karşı 206 oyla) karar verene kadar, usul hakkındaki görüşmeler sürdü. Nihayet 10 Haziran'da, Sieyès, bir Üçüncü Zümre toplantısında, bir anlaşma sağlanamaması halinde, sadece seçim sonuçlarının dikkatle incelenmeye geçilmesi gerektiği önerisinde bulundu. Bu teklif 41'e karşı 493 oyla kabul

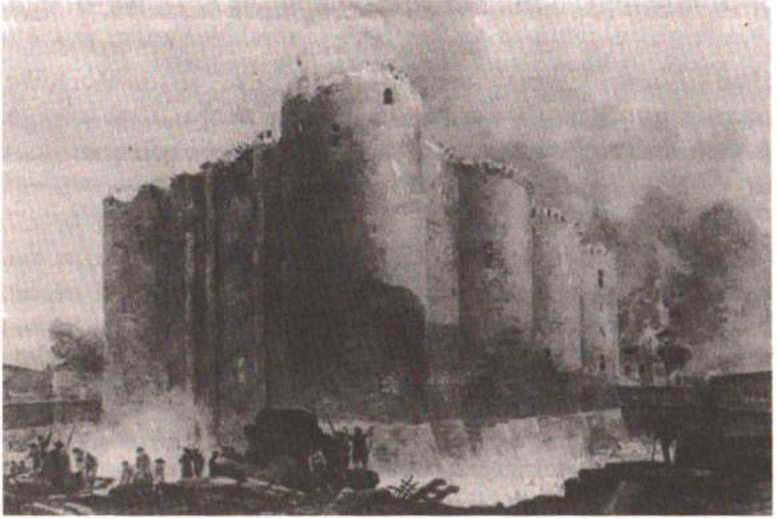
edildi. 17 Haziran'da Ulusal Meclis ismini benimseme kararı (93'e karşı 491 oyla) daha geniş kapsamlı amaçların geliştiğini ortaya koymakta ve bu durum, vergilerin toplanmasını sürekli onaylama azmiyle belirginleşmekteydi. Her ne kadar esasmda ılımlı olsalar da, Üçüncü Zümre delegelerinin çoğu etkilerini hissettirmek ve anayasal reformları uygulama konusunda kararlıydılar. Artık hem kralın iktidarının hem de soyluların toplumsal statüsünün ve iktidarının sorgulandığına hiç şüphe yoktu.

Otoritesine yönelik doğrudan bir tehditle karşı karşıya kalan XVI. Louis, 23 Haziran'da États-Généraux'da özel bir oturum düzenlemeye karar verdi; amacı bir program sunup inisiyatifi geri almaktı. Fakat bu bile geri tepecekti, çünkü görevliler, toplantı yerlerinin kralın bu oturumuna kadar kapatılacağı konusunda Üçüncü Zümre delegelerini bilgilendirmeyi unuttular. 20 Haziran'da bir toplantı için gelen delegeler, salonun kapatılmasının kraliyetin bir komplosundan kaynaklanabileceğini düşündüler ve bunun yerine iç mekândaki bir tenis sahasında toplandılar. Burada, anayasal reform gerçekleşene kadar dağılmamaya yemin ettiler. Görünen o ki, Necker'in de tavsiyesiyle, kralın başlangıçtaki niyeti önemli meselelerde müşterek oylama, zümrelerin düzenli olarak toplanması ve tüm yeni vergiler için onlardan onay alınması, vergi reformu, bir taşra meclisleri ağıyla yerel yönetimlerin ademimerkeziyetçileştirilmesi, bireysel hürriyet ve resmî mevkilere eşit erişimin teminat altına alınması gibi öneriler getirmektir. Bu uzlaşmacı öneriler aslında etkili olabilirdi. Fakat kral, kralıçeden ve kardeşlerinden gelen baskılar sonucunda Üçüncü Zümre'nin 10 ve 17 Haziran'da aldığı kararları iptal etti. Hem kendisinin hem de imtiyazlı zümrelerin hakları ve görevleri konusundaki temel varsayımları, reform önerilerine soğuk bakmasına neden olmuştu. Üstelik zümre ayrımının sürmesi gerektiği ve şayet zümreler zaman zaman ortak toplantılar düzenleyeceklerse, imtiyazlı zümrelerin kendilerini etkileyen önerileri veto etme hakkını korumaları konusunda ısrarcıydı. Ciddi anlamda hayal kırıklığına uğrayan Üçüncü Zümre delegeleriye direnme konusunda daha kararlı bir hale geldiler. Kralın 23 Haziran'da düzenlediği bu oturuma anlamlı bir biçimde katılmayan Necker de 11 Temmuz'da azledilecekti.

Soyluların çoğu kralın konuşmasını memnuniyetle karşılamış olsa da; hükümetin, kendisine Ulusal Meclis adını vererek kralın otoritesine açıkça meydan okuyan Üçüncü Zümre'yi dağıtamamasından dolayı endişeliydiler. Ruhban sınıfı delegelerinin çoğunun ve 25 Haziran'da 47 liberal soylunun onlara katılması, Ulusal Meclis'in kraliyet baskısına direnme kararlılığını daha da coşturdu. 27 Haziran'da askerler Paris bölgesine hareket ederken, zaman kazanmayı uman kral, geriye kalan ruhban

ve soylu sınıf delegelerine Ulusal Meclis'e katılmalarını emretti. Bu haber Paris'te coşkuyla karşılandı, fakat XVI. Louis egemen güçlerini yitirmeye hiç istekli değildi ve askerî harekâta başvurmaya karar vermişti. Eğer halk sınıflarının müdahalesi olmasaydı, bu gayet başarılı olabilirdi. Ayrıca ordu içerisindeki disiplinin giderek azalması ve monarşiye yönelik muhalefetin gücü, zorlayıcı eylem kapasitesini açıkça kısıtlıyordu.

Hükümetin 1789 baharında ve yaz başlarında geçim sorunlarından kaynaklanan yaygın karışıklığı denetim altına alamaması zaten mülk sahibi sınıfların artan eleştirilerine yol açmıştı. Kralın *cahier*'lerde ifade edilen şikâyetleri dinleyeceğine dair inanç, halkı protestoları sürdürmeye, feodal, ondalık ve diğer vergileri ödememeye teşvik etmişti. Göstericiler, hükümeti yardım taleplerini karşılama konusunda isteksiz davranmak, fakat yoksulları açlıktan öldürmeye kararlı görünen tüccarları ve spekülâtörleri korumaya çalışmakla suçluyorlardı. Hatta ekme fiyatlarındaki sürekli artış aristokratların bir komplosu şeklinde açıklanıyordu. İmtiyazlı zümrenin çeşitli entrikalar çevirerek yoksulları cezalandırmayı ve pek çok kişinin üzerinde işlerin düzeleceği beklentisini yaratmış États-Généraux'unun işleyişini engellemeyi planladığı düşünülüyordu. Ayrıca, hükümetin Paris bölgesindeki askerî garnizonları mümkün olan yerlerde paralı birliklerle takviye etme kararına dair söylentiler de üretilmekteydi. Oysa süren eylemlerin baskısı ve etkili bir önderliğin eksikliği yüzünden, Paris'teki Fransız Muhafızları gibi önemli askerî birimlerin disiplini ve morali bozuluyor, bu durum da kral ve danışmanları arasındaki güven bunalımını şiddetlendiriyordu. Hem "vatanseverler"e göre, rejimin mali sorunlarını çözebilecek tek kişi ve reform yanlısı tek bakan olan Necker'in azli hem de yüksek gıda fiyatları ve olası bir askerî darbe söylentileri siyasal çalkantıyı sürekli körükledi. Bu korkular 12 Temmuz'da Paris'te bir ayaklanmanın patlamasına neden oldu; bu ayaklanma sırasında, nefret edilen iç gümrük mekânları yakıldı, dükkân sahipleri, küçük tacirler ve işçilerden oluşan kalabalıklar kraliyetin tiranlığına direnebilmek için silahlanmaya giriştiler. Bu silah arayışı, 14 Temmuz'da Bastille'deki kaleye yönelik bir taarruza yol açtı, Fransız Muhafızları'ndan kaçmış pek çok asker de bu eyleme katılmıştı. Bu olay büyük ölçüde kraliyet iktidarının çöküşü olarak kabul edilir. Bu eylemin doğrudan sonucu olarak, olayların ardından açıkça çökmüş durumdaki kraliyet belediyesinin yerini alacak bir "Daimi Komite" önde gelen orta sınıf vatandaşların katılımıyla oluşturuldu ve hem düzeni korumak hem de şehri saldırılara karşı savunabilmek amacıyla vatandaşlardan oluşan bir milis kuvveti kuruldu. Milis kuvvetinin bu iki hedefi, aslında halk arasındaki düzensizlikten korkan, fakat krala

Resim 11. Bastille'in ele geçirilmesi, 14 Temmuz 1789.

ve askerlerine karşı destek bulabilmek için belalı müttefiklerine bağımlı olan mülk sahibi sınıfların kararsızlığını yansıtıyordu.

Paris'ten gelen haberler, merkezi otoritenin çökmesiyle oluşan beklenti ve endişe duygularıyla birlikte, kıtlık komplosuna ilişkin eski inanç soylulara yönelik korkuyla birleştiren söylentiler, kırsal bölgelerde yeni bir kargaşa dalgasını doğurdu. Normandiya, Aşağı Maine, Flandre'nin çeşitli kısımları, Yukarı Alsace, Franche-Comté, Mâconnais ve Dauphiné bu durumdan özellikle etkilenen bölgelerdi. Toprak sahipleri, senyörler, vergi tahsildarları, kapitalist çiftçiler ve tüccarlardan oluşan bir sömürücüler grubunun gasplarına karşı, köylüler kendi çıkarlarını savunmaya çalışıyorlardı. Vergi yükünün, derebeyliğin ve ticarileşmenin daha az yoğun olduğu Languedoc gibi bölgeler ise bu patlamadan daha az etkilenecekti. Az sayıda kişisel şiddet olayının görülmesine rağmen, gizli tahıl stoklarını arayan ve feodal yükümlülöklere dair kayıtları imha etmek isteyen köylüler tarafından, soylulara ait yüzlerce şato yağmalanıp yakıldı. Köylüler ulaştıkları adaletin zaferini kutladıkça, genel bir şenlik havası oluştu. Yaşanmakta olan ekonomik bunalım zaten yaygın bir sefalet ve açlık korkusu yaratmış, *cahier* hazırlıkları da daha güvenli bir yaşama dair umutları ve arzuları körüklemişti. Üstelik kralın ve

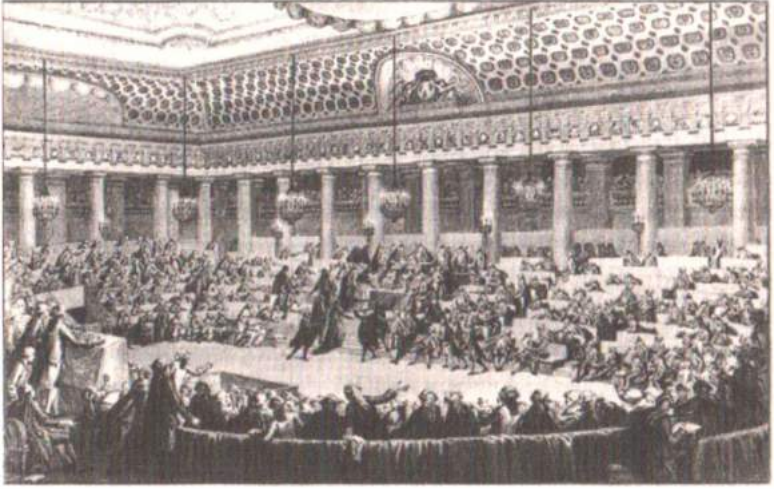

Resim 12. Şatolar yanarken sahlpleri kaçıyor, 1789 yazı.

soylularının kendi özel haklarını koruma kararlılıkları yüzünden tüm bunların tehlike altında olduğu düşünöldüğü için, doğrudan eylem haklı görölmekteydi. Şato yakma eyleminin cinayet, yağma, tecavüz olaylarına karışan ve olgunlaşan ekinleri imha eden çapulcu çetelerinin işi olduğuna dair söylentiler hızla yayıldıkça -20 Temmuz ve 6 Ağustos arasında tarihçilerin "Büyük Korku" diye adlandırdıkları bir popüler isteri belirtisine dönüşen- panik de yayılıyordu. Paris'te olduğu gibi, eyaletlerde de düzeni kurmak üzere belediye idareleri ve vatandaşlardan kurulan milis kuvvetleri oluşturuldu. Bunlar cephaneliklerden ele geçirilen ya da askerler tarafından isteyerek teslim edilen silahlarla donatıldı. Besbelli ki, yerel seçkinler artık monarşinin düzeni sağlama sorumluluğunu yerine getirebileceğine dair inançlarını yitirmiş, hatta hem kralın hem de aristokrasinin anayasal reform taahhütlerinin samimiyetinden şüpheye düşmüşlerdi. Bu yeni kurumların yapısı, yerel seçkinlerin niteliğine, siyasal gruplar arasındaki dengeye ve oluşturulan halk baskısının derecesine bağlı olarak bölgeden bölgeye değişiklik gösteriyordu. Bunlar sadece toplumsal düzenin korunması yönündeki kararlılığı değil, aynı zamanda kraliyet yönetiminin çözölmesini de temsil ediyordu. Artık esin kaynağı

olarak hükümdara değil, Ulusal Meclis'e bel bağlayacaklardı.

Savaş Bakanı olan Dük de Broglie [Victor François] 16 Temmuz'da kralı artık orduya güvenilemeyeceği konusunda uyardı. Rejim silahlı güç üzerindeki tekeli yitirmişti. Umutsuzluğa kapılan kral, Necker'i yeniden göreve çağırdı, Paris'te Hôtel-de-Ville'in merdivenleri üzerinde ve silahlı bir kalabalığın önünde, Bourbon ailesinin rengi olan beyazı şehrin kırmızı ve mavisıyla birleştiren üç renkli kokartı taktı. Bununla da yetinmeyerek, "vatanseverler"den Bailly'yi belediye başkanı, Lafayette'i ise Ulusal Muhafızlar ismiyle siyasal niyetlerini ortaya koyan yeni bir milis gücünün komutanı olarak atadı. Dük d'Aiguillon ve Kont de Noailles gibi ruhban sınıfının ve soyluların ön saflarda yer aldığı Ulusal Kurucu Meclis (kendisini artık böyle adlandırıyordu) 4 Ağustos'ta derebeylik sistemini lağvetmenin gerekliliğini onaylıyordu. Georges Lefebvre'in "eski düzenin ölüm belgesi" adını verdiği bu girişim çerçevesinde, vekiller son derece sevinçli bir havada, feodal rejimi tamamıyla ortadan kaldırmaya ve böylece serfliği, emek hizmetlerini, derebeylik adaletini, özel avlanma hakları ile bayağılıklarının yanı sıra başlangıçta olduğu gibi tüm feodal ve ondalık vergileri lağvetmeye karar verdiler. Bunlar kırsal kesimi yatıştırmaya yönelik önlemlerdi. Ne var ki, çoğu sistemden kişisel kazanç sağlamış olan vekiller, salim kafayla düşününce tereddüt etmeye başlamışlardı. Onların istediği devrim değil reformdu. Öne sürdükleri değişiklikler, kendilerini seçen kişiler için muazzam bir sarsıntı olmalıydı. Tüm kişisel kulluk ve zorunlu hizmet biçimlerinin lağvını onaylayan bir komite oluşturuldu, fakat köylülerin az çok kurgusal bir "sözleşmeli ilişki"ye dayanan ve dolayısıyla mülkiyet haklarını temsil eden harçlarını yeniden satın almaları gerekiyordu. Fiyat, yıllık değerin yirmi beş katı olarak saptandı, ama bu oran hiç kimseyi tatmin etmedi. Üstelik 30 yıllık geçmişten bu yana devreden bakiyenin de ödenmesi öngörül-müştü; ama bu karar şatolara yönelik yeni bir saldırı dalgasını harekete geçirdi. Senyörlerin zararlarını telafi edecek ne kaynağa sahip olan ne de böyle bir eğilim içerisinde olan köylülerin yükseltilmiş beklentileri, onları Meclis'in tereddütlerini hiçe saymaya yöneltmişti. Sonuç olarak yasa nadiren uygulanacak ve borçlar neredeyse hiç ödenmeyecekti. Son olarak 15 Temmuz 1793'te, kırsal bölgelerde kötü hasadın ve soyluların niyetlerine ilişkin şüphelerin neden olduğu diğer bir muazzam protesto dalgasının ardından, savaş girişimi için destek bulma zorunluluğu dolayısıyla, Konvansiyon hiçbir tazminata gerek kalmadan istihkakları lağvedecekti. Bu önlemler, toplumsal ilişkilerin ciddi anlamda yeniden düzenlenmesi anlamına geliyordu. Böylece hem senyörler için kayda değer bir mali kayba yol açılırken hem de soyluların kırsal bölgelerdeki

Resim 13. 4 Ağustos 1789 gecesi bir sosyal devrim yaşandı: Kurucu Meclis, derebeylik sisteminin lağvedilmesini onaylıyor.

gücünün yasal temeli ortadan kaldırılıyordu.

26 Ağustos'ta İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi ilan edildi. Bildiri hem ilkenin ilham verici bir ifadesiydi hem de vekillerin devrimci amaçlarını dünyaya duyurma konusundaki temel kararlılıklarını yansıtıyordu. Çoğunlukla Lafayette tarafından hazırlanan ve Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'ni yakından izleyen bildiri, Avrupa temelli bir doğal hukuk geleneğini de yansıtır. Hukukun üstünlüğüne, yasa önünde eşitliğe, temsili hükümete, hukukun belirlediği sınırlar çerçevesinde konuşma özgürlüğüne ve makamlara eşit erişime bağlılığı onaylayan bildiri, imtiyazın ve monarşinin yasal temeline yönelik bir taarruzu da temsil ediyordu. Aynı zamanda özel mülkiyeti "insanın doğal ve daimi hakları"ndan biri ve toplumsal, siyasal düzenin temeli olarak teminat altına almaktaydı. Netice itibarıyla, bu, mülk sahiplerinden oluşan bir meclisti; ne var ki, 19 Haziran 1790'da alınan verasete dayalı soyluluğu lağvetme kararı, imtiyaz sahibi zümrelerden gelen vekillerin etkisinin azaldığını açıkça ortaya koymuştu. Her ne kadar soylular servetlerinin büyük bölümünü korudukları için hâlâ önemli bir statü grubu olsalar da, bu önlemler travmatik bir etki yarattı ve ciddi bir kızgınlığa neden oldu. Meclisteki vekilleri seçen kişilerin nihai hedefi, eylemleri başkala-

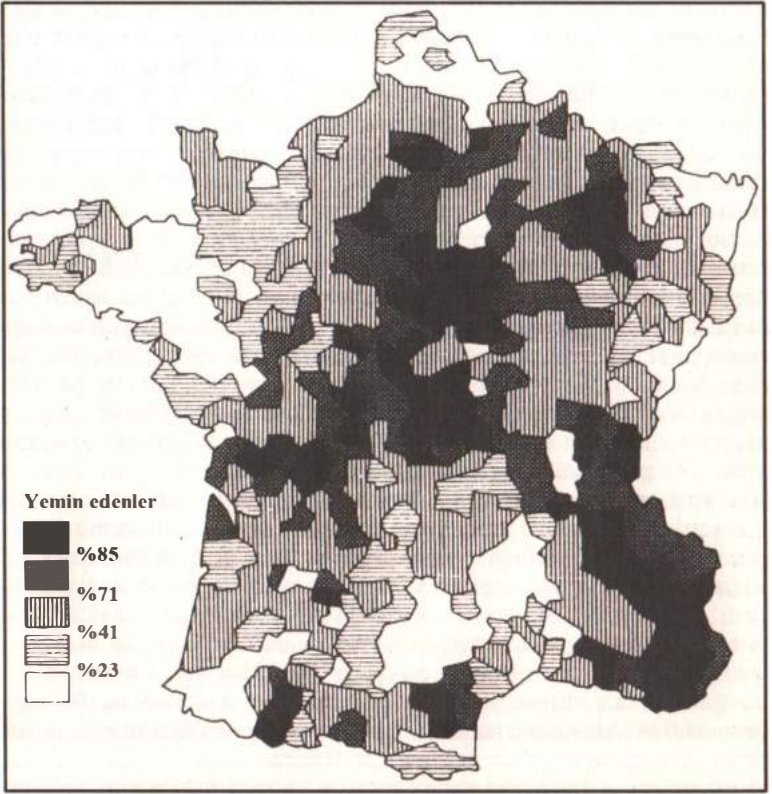
rına zarar vermediği sürece, bireylerin yeteneklerini ve mallarını elden çıkarmakta serbest oldukları bir ortam yaratmaktı. Ekonomik etkinliği canlandıracak önlemler de alınıyordu. Bunlar arasında, tahıl ticaretindeki kısıtlamalara son verilmesi (Ağustos 1789), faizle borcun yasallaştırılması (12 Ekim), zanaat ve esnaf localarıyla imalat üzerindeki resmî denetimlerin kaldırılması (*loi d'Allarde*, 2 Mart 1791) gibi uzun yıllardır tartışılan reformların gerçekleştirilmesini sayabiliriz. Feodal mahkemelerin ve makam satışlarının ciddi bir tazminat olmaksızın lağvedilmesi (11 Ağustos 1789), hukuksal ve idari sistemlerin tam manasıyla yeniden örgütlenmesinin yolunu açtı. Hem Eski Rejim idaresini oluşturan yarıdaki çelişkili yetki alanı kargaşası, hem de adaletin bedeli uzun zamandan beri eleştirilmekteydi. Devam eden rasyonel yeniden yapılanma süreci komünler, ilçeler ve departmanlardan oluşan bir hiyerarşi getirdi. Mutlakiyetçiliğe karşı bir tepkiyi ve yürütmenin gücünü zayıflatma kararlılığını temsil eden diğer yol gösterici ilkelerse ademimerkeziyetçilik ve memurların seçimi idi. Halk egemenliği ve seçime dayalı temsili hükümet gibi temel ilkeler 14 Aralık 1789'da çıkarılan bir yasayla tanındı. Bu yasa vekiller ve memurların, üç günlük emeğe karşılık gelen bir vergi ödeyen "faal" vatandaşlar tarafından seçilmesini karara bağlamıştı. Toplumun oy vermek için önkoşul kabul edilen bağımsızlıktan yoksun olan en yoksul ve mülksüz üyeleriye hariç tutulacaktı. Yine de 4,3 milyon seçmenden oluşan -77.590'ı Paris'te- muazzam bir seçmen kitlesi oluşturuldu. Siyasal katılımın önündeki başlıca kısıtlamalar ise bir makama seçilebilmek için gereken yüksek vergi ehliyeti ve özellikle de dolaylı seçim ilkesiydi. Bu, "ileri gelenler"den oluşan zengin ve seçkin bir kesimin hem belediye hem de ulusal düzeyde hâkimiyet kurmasına yardım etti. Bireysel özgürlüğü kısıtlayıcı unsurlar olarak işçi derneklerini ve grevleri yasaklayan Le Chapelier yasası (Haziran 1791) ile saldırgan gösterilere karşı güç kullanımı gibi önlemler de vekillerin radikalliğinin önüne geçmeye yönelik sınırlamalardı.

Haklar Bildirisi'ndeki ilham verici ifadeler işin sadece bir boyutuyken; États-Généraux'un toplanmasına vesile olan mali sorunların çözümü ve pratik reform tedbirlerinin icrasıysa diğer boyutu oluştuyordu. Çok geçmeden, bir rejimi devirmenin, onun yerini neyin alması gerektiği konusunda uzlaşmaya varmaktan daha kolay olduğu anlaşıldı. Yeni hükümet sistemi konusundaki anlaşmazlık ve devam eden kaçınılmaz iktidar mücadelesi, ülkenin yeni yöneticileri arasında giderek derinleşen ayrışmalara yol açacak; savaş baskısıyla birlikte bu durum, ciddi politik gruplaşmaları ve kitleleri siyasete sürüklenme tehlikesi yaratan bir siyasallaşma sürecini teşvik edecekti. Kuşkusuz çözülmesi gereken acil so-

runlar söz konusuydu. Siyasal otoriteyi yeniden tanımlayarak tekrar etkili bir yönetim oluşturma ihtiyacı da bu sorunlar arasında yer alıyordu. Meclis tarafından alınan siyasal kararlar önemli bir dereceye kadar onun kompozisyonunu yansıtmaktadır. Vekillerin büyük bölümünün hali vakti nispeten yerindeydi; bu kişiler, hâlâ esas itibarıyla tarımsal temelde tanımlanan bir toplumsal düzeni sürdürme ve monarşiyi bu toplumsal düzenin temel garantörü olarak koruma endişesindeydiler. 1791 Anayasası içerisinde düşünülen çözüm, yürütmenin başındaki kişi olarak krala ciddi bir formal otorite vermek, fakat bu otoritenin kullanımını denetim altında tutmaktı; buna göre, kralın emirleri ancak hem kendisine hem de seçilmiş meclise karşı sorumlu olan bakanlar tarafından imzalandığı sürece geçerli olacaktı. Kralın bir yasayı veto etme hakkı ancak o yasanın icrasını geciktirebilecek (2 ila 6 yıl) ve maliyeye ilişkin kanunları kapsamayacaktı. Bu şartlar da yeni sistemin uyumlu biçimde işleme ihtimalini fazlasıyla düşüren büyük bir güven eksikliğini yansıtır.

Devrim'den ve pek çok kişinin vergi ödemeyi reddetme eğiliminden önce başlayıp sonrasında da devam eden kargaşa, hükümetin mali sorunlarını fazlasıyla şiddetlendirmişti. Başlangıçta bu sorunları çözmek üzere toplanan Kurucu Meclis, kendisini olağanüstü tedbirler almak zorunda hissetti. Meclis 2 Kasım 1789'da Autun Piskoposu Talleyrand tarafından dile getirilen, kilise mallarına el konulması teklifini kabul etmeyi kararlaştırdı. Mali bunalım derinleşince, Mart 1790'da hazine bonosu (*assignat*) basılmasına karar verildi; bu bonoların ödemeleri, el konulmuş toprakların değeriyle (*biens nationaux*) güvence altına alınacaktı. Oysa sonraki süreçte bu senetlerin fazla basılması, değerlerinin hızla düşmesine neden olacaktı. Alınan bu tedbirlerin ciddi etkileri de görüldü. Meclis, hâlâ ahlaki düzenin temeli olarak görülen Kilisenin varlığını tehdit etmeyi elbette tasarlamamıştı. Amaç, hem ruhban sınıfının hem de onların desteklediği eğitim ve hayırseverlik faaliyetlerinin ihtiyaçlarının devlet tarafından sağlanmasıydı. Bununla birlikte, hem tefekkür halindeki "yararsız" dinsel tarikatlara hem de çoğunlukla savurgan ve verimsiz olduğu düşünülen eğitici ve hayırsever tarikatlara çok az sempati duyuluyordu; sonuçta bunlar zaman içinde tasfiye edileceklerdi (13 Şubat 1790 ve 18 Ağustos 1792 tarihli emirler). Ne yazık ki, çeşitli cemiyetler eğitim ve sosyal yardım konusunda iyi niyetle dolu olsalar da, girişimlerinin esasında olumsuz bir etkisi vardı. Savaşın yarattığı acil mali ihtiyaçlar ciddi bir başarı elde edilmesini engelleyecekti; yine de, devletin kamu yardımı sağlamanın, özellikle de aydınlanmanın, yurttaşlık erdeminin, dinsel ve ulusal birliği teşvik etmenin bir yolu olarak ücretsiz ve zorunlu eğitim verme sorumluluğu, sonraki yüzyılda sol düşün-

celere ilham veren bir ilke olarak yaşamaya devam edecekti. Daha yakın zamanda ise, Meclis, Ekim 1789'dan itibaren Kilisenin yeniden örgütlenmesi sürecinde faal bir rol oynamaya başlamıştı. Haklar Bildirisi'nde kutsal kabul edilen ibadet özgürlüğünün teminat altına alınmasıyla birlikte eğitimin de zorunlu hale getirilişi, Katolik ruhban sınıfının otomisini ve özel haklarını tehdit etmekteydi. Temmuz 1790'da Fransız Kilisesi Temel Yasası, (uygun niteliklere sahip) semt papazlarının ve bunların bağlı bulunduğu piskoposların hem yerel hem de departmanlar düzeyindeki seçim meclisleri tarafından seçilmesini öngörerek, idari reform ilkelerini Kiliseyi kapsayacak şekilde genişletti. Bu son derece radikal belgeye tepki olarak, eski imtiyazlı zümrelerden gelen vekiller ile Üçüncü Zümre kökenli vekiller arasında belirgin bir ayrışma yaşandı. Kilise, papanın kabul edemeyeceği biçimde devlete ve sivil topluma tâbi oluyordu. Papa VI. Pius uygun zamanı kollamaktaydı, fakat papazların devlet çalışanı olarak yeni mevkilerine başlayabilmek için sadakat yemini etmek zorunda bırakılmaları (17 Kasım 1790) bardağı taşırmıştı; bunun üzerine, Mart-Nisan 1791'de kendisini reformları kınamak zorunda hissetti. Başlangıçta papazlar Kilisenin demokratikleşmesini çoğunlukla memnuniyetle karşılamışlardı, fakat papalık kararı, daha önce yemin etmeyi kabullenmiş olan %50 ila %60'lık kesimdekilerin çoğunu vazgeçmeye itti. Bu papazların başlangıçtaki kararları, önemli ölçüde kendi kilise cemaatlerinin devrimci rejime yönelik tavrını yansıtmıştı; bu açıdan, 1791'de yemin eden ve etmeyen bölgeleri yansıtan bir harita, XIX. yüzyılda sol/sağ ayrımını gösteren haritalarla hâlâ büyük ölçüde örtüşecektir. Yöneticiler Kiliseye kendi iradelerini yansıtmaya çalıştıkça, giderek önce ruhban ve sonrasında din karşıtı haline gelen politikalar, pek çok cemaatin insan ve Tanrı arasındaki başlıca aracı olan semt papazının haklarını savunma kararlılığını pekiştirecekti. Bu durum da her şeyden önce, Devrim'e karşı kitlesel direniş ihtimali yaratıyordu. Dinsel meseleler sonraki yüzyılda da siyasal çatışmalarda hâlâ temel bir rol oynayacaktı. O dönemdeyse, Şubat 1791'de, çoğunlukla soylular ve papazlardan oluşan yaklaşık 200 vekil, Kurucu Meclis toplantılarına katılmaktan vazgeçmiş ve parlamento dışı direniş biçimlerine yönelmişti. Yine de feodal, ondalık ve diğer vergilerin yarattığı yükü ortadan kaldıran veya hafifleten bir rejim yaygın biçimde destekleniyordu. Devrimci toprak iskânı, devrim yanlısı bir tarafın oluşturulması sürecinde ek bir unsur olacaktı. 3 Haziran 1793 tarihli bir emirle Kilise mallarına ve daha sonra göçmenlere (bunların yalnızca yaklaşık yarısı soyluydu) ait mallara el konulması, ulusal toprakların yaklaşık %15'ini etkileyecekti. Her ne kadar başlangıçta arazilerin küçük parçalara ayrılması

Harita 8. Fransız Kilisesi Temel Yasası (yemin edenlerin oranı).

ve on iki yıla yayılan bir ödeme imkânının getirilmesi (14 Mayıs 1790 tarihli emir) yoluyla yoksulların mülk sahibi olmasının kolaylaştırılması hedeflenmişse de, devlet gelirlerini acilen artırma ihtiyacı Mayıs 1791'de %30'luk bir depozitin ödenmesi koşulunun getirilmesine ve en yüksek teklifi veren kişiye satış yapılarak dört buçuk yılda denge sağlama çabasına neden oldu. 3 Haziran 1793 ve 4 Nivôse Yılı II'deki⁴ daha eşitlikçi

⁴ Fransa'da devrim sonrasında (24 Kasım 1793 - 1 Ocak 1806 arasında) yeni bir takvim sistemi yürürlüğe konmuş ve yaklaşık on iki yıl yürürlükte kaldıktan

emirlerin etkisiyse çok az oldu ve bu emirler çok geçmeden iptal edildi. Dolayısıyla, en iyi konumda bulunan ve para biriktirebilen kişilerin, bu tür kapsamlı satışların sağladığı elverişli alım imkânlarından yararlanmaları hiç şaşırtıcı değildi. Bu durumun toplumsal yapılar üzerindeki etkisiyse satılık toprakların miktarına bağlı olarak bölgeden bölgeye büyük değişiklik gösteriyordu. Kilise bilhassa kuzeydeki zengin ovalarda çok büyük bir mülke sahipti; bu mülkün miktarı Picardy'de toprakların %30 ila %40'ına ulaşırken, güney bölgelerinde %3'e kadar düşmekteydi. Soyluların çoğunluğu, belki de beşte dördü Devrim'in dışında kaldı; unvan, güç ve statü kaybettikleri için çoğunlukla endişeli, ürkek ve son derece kızgındılar; fakat feodal vergilerin lağvedilmesinden sonra çok az maddi kayıp yaşayacaklardı. Eski göçmenlerin büyük kısmı da daha sonra şu veya bu şekilde arazilerini bir dereceye kadar yeniden edinebildiler, fakat bir grup olarak soyluluğun Devrim yüzünden ağır kayıplar verdiğine şüphe yoktur. Bu bilhassa Nord gibi bir sınır departmanında geçerliydi. Georges Lefebvre, bu bölgedeki toprak mülkiyeti paylarının TABLO 2'de gösterildiği gibi geliştiğini tahmin etmekteydi.

Nord, köylülerin payı açısından olağandışı bir örnekti, fakat burada bile satılan toprakların üçte ikisini ele geçiren ve pek çok kentin kendi kırsal iç bölgeleri üzerindeki egemenliğini artıran burjuva alıcılardı, yani halihazırdaki toprak sahipleri, meslek sahipleri, tüccarlar ve imalatçılardı. Toprak sahipliği, yeterli bir gelirin yanı sıra, emniyet sağlamakta ve toplumsal statüyü artırmaktaydı. Her ne kadar çok sayıda hali vakti yerinde köylü de toprak elde etse de, geriye kalan kırsal nüfusun büyük bölümünün durumu Devrim sonucunda çok az değişti. Bu olgu hem ciddi bir hayal kırıklığı hem de ortak arazilerin bölünmesini ve kapatılmasını kolaylaştırmaya çalışan 10 Haziran 1793'teki gibi emirlerin uygulanmasına muhalefet etme yönünde bir kararlılık yarattı. Pek çok kişi, bu emri, yoksulların yaşaması için hayati önem taşıyan geleneksel kolektif uygulamalara yönelik bir saldırı olarak kabul etmekteydi. Mülkiyeti sınırlamadan muaf bireysel bir hak olarak gören devrimcilerin mülkiyet anlayışı pek çok kırsal bölgede çok az destek bulmuştu ve kırsal kitleler bölünmüş olarak kalacaklardı. Her ne kadar derebeyliğin veya ondalık verginin geri getirilmesi yönündeki en küçük belirtiye bile

sonra tekrar gregoryen takvime dönülmüştür. Gregoryen takvimdeki gibi 365 günden oluşup sonbahar ekinoksuyla başlayan yıl 30 günlük 12 aya bölündü; artan günler de yılın sonuna eklendi. En önemli farkı bir hafta 7 günden 10 güne uzatılmış, isimler de dinî unsurlardan arındırılmıştı. Örneğin burada kış mevsiminde yer alan *nivôse* ayı "kar" anlamına gelmektedir —*ed. notu*.

Nord Departmanı

	1789	1802
Ruhban	20	0
Soylular	22	12
Burjuvazi	16	28
Köylüler	30	42

Tablo 2. Toprak mülkiyeti payı, Nord Departmanı (%).

şiddetle karşı çıksalar da, köylülerin büyük bölümü gerçekte yeni rejime pozitif bir bağlılık duygusundan yoksundu ve çok geçmeden de kendilerini doğrudan etkilemeyen siyasal meselelere ilgisiz kaldı. Yine de, pek çok kent ve köyde bireyler, aileler, klan ve toplumsal gruplar arasındaki iktidar mücadelesinin yanı sıra yeni anayasa konusunda ulusal düzeyde yürütülen tartışma, siyasal bunalımın uzamasını sağladı.

Açıktığı Devrim dönüşü olmayan noktayı geçmişti. Yasa önünde eşitlik, ulusun egemenliği ve temsili kurumlar temel ilkeler olarak taahhüt edilmişti. Yeni bir siyasal kültür yaratılmıştı. Kral ile uzlaşma arayışları sürse de, vekillerin monarşinin güçlerini önemli ölçüde kısıtlama niyetinde oldukları son derece açıktı; gerçekten de daha uzun bir süre boyunca bir alternatif düşünmek olası değildi. Bu muazzam değişikliklere rağmen, vekiller 30 Eylül 1791'de Kurucu Meclis'in son oturumu için toplandıklarında, hâlâ Devrim lehine geniş kapsamlı bir fikir birliği söz konusuydu. Ne var ki gelecekteki çatışmanın kaygı verici belirtileri de mevcuttu. 1790 yılının başında, olayların beklenmedik yönde gelişmesinden rahatsızlık duyan pek çok soylu ve ruhban vekil, zaten Meclis'ten çekilmişti. Kral, Avrupalı güçlerin müdahalesinin kendi tebaasının aklını başına getireceğini umarak zaman kazanmaya çalışmakla birlikte, ödün vermek dışında pek fazla alternatifin olmadığını düşünmekteydi. Fakat kardeşi Dük d'Artois'nın öncülüğünü yaptığı saray maiyetinden pek çok kişi, Eski Rejimin piskoposları ve yüksek mahkeme üyeleriyle birlikte, durumlarının katlanılmaz olduğunu düşünmekte ve ilk göçmen dalgasını oluşturmaktaydı. Onlara çok geçmeden, itaatsizliği hazmedemeyen ve 1791'den itibaren kralın adının çıkarıldığı bir sadakat yeminini edemeyen büyük miktarda soylu subay da —yaklaşık 6.000— katıldı. Her ne kadar pek çok subay görevde kalsa ve tıpkı genç Napoléon Bonaparte gibi, daha sonra hızlandırılmış terfi imkânlarından faydalansa da, bu göçmenler karşı-devrimin kadrolarını oluşturacaklardı.

DEVİRİMİN RADİKALLEŞMESİ

Devrim'in bu ilk "yaratıcı" aşamasını, "Terör"le doruğa ulaşan bir siyasal ve toplumsal radikalleşme süreci izleyecekti. Aralarında Sorbonne'daki Fransız Devrimi tarihi kürsüsünün art arda başkanlığını yapan Mathiez, Lefebvre ve Soboul gibi isimlerin de bulunduğu "ortodoks" gelenekteki tarihçiler, bu dönemin demokratik ve eşitlikçi edimlerini överken; 1970'lerden itibaren Furet gibi "revizyonist" tarihçilerse 1789'un otoriter ve esasında yıkıcı bir radikalizmin tohumlarını ektiğini sert bir şekilde vurguladılar ve lüzumsuz bir sapma olduğu gerekçesiyle reddettiler. Devrimci militanların Yıl II'de Devrim'i iç ve dış düşmanlarına karşı koruma yönündeki çabaları holiganlık olduğu gerekçesiyle kınandı. Terör çeşitli açılardan elbette tiksindiriciydi, fakat muhafazakâr basın tarafından desteklenen kimi tarihçiler daha ileri giderek, Terör'ü Stalin'in *gulag*'larıyla simgelenen XX. yüzyıl devrimci terörizminin ilk adımı olarak sunacaklardı. Ölü sayısını çoğunlukla olduğundan fazla gösteren bu tarihçiler, Vendée'deki karşı-devrimci hareketlerin bastırılmasını Nazilerin yapacağı soykırımın müjdecisi olarak betimlemişlerdir. Özünde tarihdışı ve aslında isterik olan bu yaklaşım ancak günümüzün gerici sağ siyasetinin bir özelliği olarak anlaşılabilir. Bu yaklaşım, o dönemde gericilerin ve onların dış destekçilerinin 1789'un kazanımlarına karşı oluşturduğu tehdidi göz ardı etmektedir. Her ne kadar üretmiş olduğu beklenti hissi ve imtiyaza meydan okuma olgusu hiç kuşkusuz güçlü bir siyasal dinamik ve yaygın bir toplumsal gerilim yaratmış olsa da, Devrim'in radikalleşmesinin nedeni her şeyden önce karşı-devrimci tehditti.

Kraliyet hükümetinin otoritesinin devam eden çöküşüyle diğer bir önemli etkeni. XVI. Louis'nin Kurucu Meclis içerisinde çatışan grupların karşısında etkili bir önderlik oluşturmaması, tüm inisiyatiflerin bizzat bu yapıdan çıkmasına neden oldu. Bu, güçlüklerle dolu bir süreç olacaktı. Her ne kadar XVI. Louis'nin artık sadece "Tanrı'nın lütfuyla" değil, aynı zamanda "devletin anayasal hukukuna göre" yönettiği varsayılsa da, başlangıçta Meclis içerisinde monarşiye neredeyse genel bir bağlılık söz konusuydu. Ama monarşinin doğasıyla kral ve seçilmiş meclisin güçlerine, yani, iktidara kimin sahip olması gerektiğine dair anlaşmazlık sürmekteydi. Gevşek bir biçimde örgütlenmiş olan gruplar, yeni siyasal yapının biçimlerini tartışmaktaydı. Gizlice kralın parasını alan Mirabeau'nun yanı sıra, Lafayette, Bailly, Sieyès ve Talleyrand gibi toplumsal açıdan muhafazakâr siyasetçilerin çoğu hükümdarla uzlaşarak Devrim'i bitirme niyetindeydiler. Daha radikal vekiller ise destek bulmak için giderek Meclis dışına ve Paris'in halk sınıflarına yöneldi-

ler. Burada siyasal kulüplerin faaliyetleri, eski Cordelier ve Jakoben mekânlarında düzenlenen toplantıların yanı sıra çok sayıda broşür ve çoğunlukla kısa ömürlü gazetenin –Marat’ın çıkardığı *Ami du people* ve Brissot’nun çıkardığı *Patriote français*– basılmasıyla başlangıçta düşük olan kitlelerin seferberlik seviyesi hızla gelişti. Başlangıçta Feuillantlar, Jirondenler veya Jakobenler gibi burjuva gruplaşmaları arasında süren rekabet ile bunların halk desteğine ulaşma yönündeki çeşitli çabaları siyasetin demokratikleşmesine, fakat aynı zamanda çatışmanın tırmanmasına ve ulus çapına yayılmasına neden oldu. Kulüplerde konuşan gazetecilerden ve meslek sahiplerinden etkilenen halk dernekleri kuruldu; taşrada da şubeleri olan bu dernekler daha fazla üye, halk oylaması ve vekilleri azletme hakkı için propagandalar yürüttüler. Bu grupların büyük kısmını oluşturan alt-orta sınıf tüccarlar, zanaatkârlar ve vasıflı işçiler demokrasiye giderek artan bir bağlılık duygusunu, Kurucu Meclis’in yumuşama eğilimlerine yönelik bir öfkeyi ve krala karşı duyulan kuşkuyu paylaşıyorlardı. 5 Ekim 1789 gibi erken bir tarihte, hükümdarı Versailles’daki sarayından Paris’teki Tuileries Sarayı’na kaçmaya zorlayarak küçük düşüren kalabalıkların eyleminde, bu durum açıkça görülür. Meclis de onu izledi. Bu durum, her ikisi üzerinde de sürekli bir halk baskısının uygulanmasına imkân verecekti. Bir siyasal eğitim süreci, hatta aslında gündelik yaşamın siyasallaşması yaşanıyordu. Politikaların içeriği ve hedefleri dönüşüm geçirmekteydi.

Baskı altında ödün vermesine rağmen, XVI. Louis’nin siyasal reform sürecine hâlâ isteksizce katıldığı çabucak anlaşıldı. Muhtemelen İngiliz tarzı aristokratik bir monarşiden daha radikal bir şey düşünemiyor, ayrıca yaşadığı hayal kırıklığı da giderek artıyordu. Kraliyet ailesi 23 Haziran 1791’de, ardında, kralın makamlara atama yapma hakkına, yasaları veto etme kudretine, diplomasi yapma özgürlüğüne getirilen kısıtlamalardan ve radikal kulüplerin artan etkisinden yakınarak kendisini haklı çıkarmaya çalışan bir bildiri bırakarak, Fransa’dan kaçmaya çalıştı. Pek çok kişiye göre, kralın tutuklandığı Varennes’e kadar süren bu kaçış monarşinin büyüsunü nihayet bozmuştu. Açıkçası kral, sadece Devrim’in ülke içindeki muhalifleriyle değil, aynı zamanda [siyasal nedenlerle ülkeden ayrılan] göçmenler ve yabancı hükümdarlarla da gizli ittifaklar kurmak istiyordu. “Masaya geri dönen domuzlar ailesi” türünden gravürler, horgörmeyi iyice yayıyordu. Eyaletlerde yeni bir panik dalgası yayılmaktaydı. Ulusal Muhafızlar işgal ordularına karşı koymak ve aristokratlarına ihanetini önlemek üzere seferber edildi. Bunun yanı sıra birçok vekilin gözden düşen krala kalacak bir yer aramaya devam etmedeki kararlılığı siyasal gerilimi tırmandırdı. Meclis’te Barnave gibi

ılımlılar, bir cumhuriyetin anarşiye geçişin habercisi olabileceği korkusuyla güçlü bir monarşiyi koruma arzusundaydılar. Buna karşın Danton, Desmoulins ve Robespierre gibi radikaller, kaçmasıyla hain ve yalancı olduğunu gösterdiğini iddia ettikleri kralın yargılanması için propaganda yapıyorlardı. Artan toplumsal gerilim sokaklarda açıkça görülüyordu. 17 Temmuz'da kralın eski itibarına kavuşmasına karşı hazırlanan bir dilekçeyi imzalamak üzere Champ de Mars'da toplanan barışçıl bir kalabalık, Lafayette komutasındaki orta sınıf Ulusal Muhafızlar tarafından vahşice dağıtıldı; arkalarında yaklaşık 50 ölü bırakmışlardı. Fakat bu aşamada, pek çok eski liberal de bir cumhuriyet kurulması yönündeki radikal adımı destekliyordu. Kurucu Meclis 13 Eylül 1791'de anayasanın ilanıyla birlikte görevini tamamladığında ve yerini bir Yasama Meclisi'ne bıraktığında, monarşi büyük ölçüde gözden düşmüştü.

Bu yeni meclisin toplandığı dönem (1 Ekim 1791 - 20 Eylül 1792) kısa, fakat son derece önemliydi. Monarşinin lağvına, savaş ortamında Devrim'in daha da radikalleşmesine, karşı-devrim tehdidine, kötü bir hasat ve enflasyona bağlı olarak ortaya çıkan halk karışıklığına tanık oldu. Bu meclisin tüm üyeleri ulusal siyasette yeniydiler, çünkü olağanüstü bir fedakârlık hali içinde girmiş olan Kurucu Meclis üyelerinin yeni seçimden men edilmesi gerektiğine karar verilmişti. Vekillerin büyük bölümü yerel yönetimlerde tecrübeli ve varlıklı toprak sahipleri ve meslek erbabı orta sınıflardan gelirken, ruhban sınıfının ve eski soyluların sayısı azalmıştı. Elbette büyük bir çoğunluk ılımlı politikaları destekleyecekti. Dolayısıyla 745 kişiden 250'si Feuillant kulübüne, sadece 136'sı Jakobenlere katılmıştı; ismini Vergniaud, Gaudet, Gensonné ve Ducos gibi pek çok liderin temsil ettiği Gironde departmanından alan gelecekteki Jirondenler de bu son rakama dahildiler. Tüm farklılıklarına rağmen, vekiller çoğunlukla kendilerini 1789'daki ilkeleri savunmaya adanmışlardı. Bu nedenle, *patriote*'lar gibi ılımlılar da, göç ederek ülkeden kaçan soylulara ve yemin etmeyen din adamlarına -*aristocrate* taraf- karşı alınacak baskıcı önlemlerin aciliyetine ve meşruiyetine inanmakta, daha temkinli olan Feuillantlardan ziyade Jakobenlerin yanında yer almaktaydılar. Ayrıca, 20 Nisan 1792'de alınan, sınırlarda toplanan göçmenlere ve onları destekleyen "despotlar"a karşı askerî harekâta bulunma kararına da katıldılar. Aslında Avrupalı güçlere karşı bir savaş zorunlu kılan bu karar, ülke içindeki siyasal çekişmeden oldukça etkilenmişti. Kral, Devrim'in yenilerek ortadan kalkacağı umuduyla kararı kabul etti. Lafayette ve yandaşları, başarılı bir savaştan elde edilecek itibarın, Jakobenleri ezmelerine imkân vereceğine inanmaktaydı. İstila ve ülke içindeki yıkım aracılığıyla Eski Rejimi geri getirmeyi amaçlayan

uluslararası bir komplonun hazırlandığını düşünen Brissot ve Jirondenler ise, devrimci bir ordunun, muhaliflerini ezip Avrupa'yı özgürleştirme kapasitesine sahip olduğuna inanmaktaydılar. Bu, Jakoben kulübünde –söylenenlere karşı neredeyse tek başına– savaşın tehlikeleri konusunda uyarılarda bulunan Robespierre gibi pek çok Jakoben'i cezbeden bir rüyaydı. Savaş sırasında askerî durum hızla kötüleşti. Ordu, subayların büyük bölümünün göç etmesi nedeniyle zayıflamıştı. Temmuz ayında anavatanın tehlike altında (*la patrie en danger*) olduğunu ilan etmek zorunlu hale gelmişti. Savaşın ülke içindeki siyasal durum üzerinde de belirleyici bir etkisi vardı.

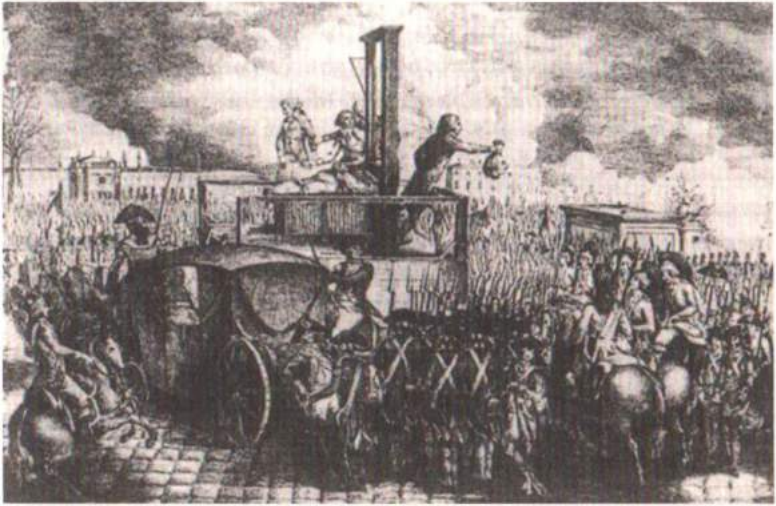
Hâlâ kralla uzlaşmaya çalışan vekiller ile ne pahasına olursa olsun zafer kazanmaya kararlı siyasal militanlar arasındaki farklılıklar o zamana kadar uzlaşmaz bir boyuta gelmişti. Ağustos ayında istilacı Prusya ve Avusturya ordusu komutanı Brunswick Dükü'nün kaleme aldığı tehditkâr bir karşı-devrimci manifestonun yayımlanmasının ardından, halkın krala, diğer yıkıcı güçlere ve fesat siyasetçilere karşı harekete geçme eğilimine olan desteği daha da arttı. Prusya ordusunun doğu sınırındaki askerî başarılarına dair haberler geldikçe ve karşı-devrimci komplo korkusu arttıkça, Meclis, Paris Komünü ve radikal kulüpler arasında bir otorite çatışması yaşanıyordu. 9-10 Ağustos'ta halk derneklerinin ve artık demokratikleşen Ulusal Muhafızlar'ın yaklaşık 25.000 üyesi, Tuileries Sarayı'na saldırarak kralın İsviçreli muhafızlarından 600 kişiyi katletti ve hükümdarı tutukladı. Paris'e ilerlemeye ve anayasal monarşiyi yeniden kurmaya çalışan Lafayette ise askerleri tarafından terk edildi. Artan istila tehdidi ve ihanet korkusu, Paris hapishanelerinde tutulan yaklaşık 1.400 siyasi mahkûmun 2 ve 6 Eylül tarihleri arasında katledilmesine yol açtı. Bu, devrimci bir diktatörlüğün şiddet yoluyla kuruluşunun habercisiydi. Yasama Meclisi'nin muhafazakâr üyelerinin çoğu kaçtı; meclis artık, sürekli halk baskısı altında, kralın tüm görevlerinden uzaklaştırılmasının yanı sıra özgürlüğü ve halkın egemenliğini teminat altına alarak –kralların devri kesin olarak sona ermişti– yeni bir anayasa hazırlayacak bir Konvansiyon'un toplanması yönünde oy veren Jironden çoğunluğun denetimi altındaydı. Bu konvansiyon, erkek vatandaşların (bağımsızlıktan yoksun sayılan hizmetkârlar dışında) oyuyla seçilecekti; elbette yine dolaylı seçimin koruması altında. Sonraki haftalarda Jirondenler asi papazların sürülmesini, feodal vergilerin tazmin edilmeksizin nihai olarak lağvını ve göçmenlere ait malların satılmasını emretti; bunlar daha önce kralın engellediği kararlardı. Ne var ki, kendisini zafere adayanlar arasında bile, siyasal ve askerî taktikler konusunda, rakip gruplara mensup kişilerin birbirlerini ihanetle suçla-

Resim 14. 10 Ağustos 1792; Tulleries saldırısı.

masına yol açacak farklılıklar ortaya çıkmıştı. Dolayısıyla, görünüşteki bu radikal önlemlere rağmen, Jironden liderler, 10 Ağustos'taki ayaklanmaya ve kralın nihai olarak tahttan indirilmesine karşı çıktıkları, gıda arzında denetime gitmeye isteksiz oldukları için, Parisli radikallerin giderek artan eleştirilerine maruz kalacaklardı.

Konvansiyon, Fransa'yı Eylül 1792'den Kasım 1795'e kadar yönetti. 7 milyon seçmenin sadece yaklaşık 700.000'i Konvansiyon'un seçimine katılmıştı; ki bu, hem halkın ilgisizliğini hem de siyasallaşmanın sınırlarını yansıtmaktadır. Öncekiler gibi, bu meclis de ağırlıklı olarak varlıklı burjuvalardan oluşmaktaydı. Tuileries saldırısının birinci yıldönümü olan 10 Ağustos 1793'te, yeni bir anayasa ilan edildi. Her ne kadar askerî bunalım nedeniyle icrası askıya alındıysa da, bu anayasa halkın desteğini kazanma yönünde kararlı bir çabayı yansıtmakta, erkek vatandaşların doğrudan oylarıyla seçilen ve kendi içerisinde de bir yürütme organı seçecek olan tek meclisli bir yasama organı getirmekteydi. 1789'da Haklar Bildirisi'nde ilan edilen hürriyetin yanı sıra, bu anayasa giriş bölümünde kamu yardımı, eğitim, hatta baskıya karşı başkaldırı haklarını bile teminat altına almaktaydı. Ne var ki, dönemin en demokratik anayasası olan bu metin çok geçmeden, özellikle Jirondenler ve Montagnardlar (dağlılar, yani mecliste solda ve dik eğimli sandalyelerin

Resim 15. XVI. Louis'ın İdamı, 21 Ocak 1793. Eski Rejim ile nihai sembolik kopuş ve Avrupa'nın taş giymiş hükümdarlarına meydan okuyan bir eylem.

en üstünde oturan radikal milletvekilleri) arasındaki sert hizip mücadelelerinin gölgesinde kalacaktı; Jakoben kulübüne dayanan bu son grup, Paris delegasyonunun özellikle Robespierre, Danton ve Marat gibi önde gelen üyeleri tarafından yönetilmekteydi. Her iki grup da Ovalılar adı verilen kararsız vekillerin desteğini almaya çalışıyordu. Modern anlamda partiler bulunmadığı için bu gruplara mensubiyet değişkendi. Özel mülkiyeti koruma ve Devrim'i savunma gerekliliği gibi temel meselelerde ve Avrupa'nın ezilen halklarına "kardeşlik ve yardım" götürmeyi amaçlayan saldırgan bir dış politikanın desteklenmesi konusunda genel bir fikir birliği söz konusu olsa da, şiddetli siyasal farklılıklar da hâlâ korunuyordu. Montagnardlar, muhaliflerinin karşı-devrimi yok etme harekâtına kendilerini yeterince adanmadıklarına ve kralın -kişinin bakış açısına bağlı olarak, hain veya şehit- yargılanması ve nihayetinde 21 Ocak 1793'te gerçekleşen idamını destekleme konusunda isteksiz olduklarına inanmaktaydılar. Diğer yandan, Jirondenler de, Montagnardların, Paris'in taşra üzerindeki diktatörlüğünü kurmak için halkın şiddet temelli desteğinden yararlanmayı planladıklarından şüphelenmekteydiler. Askerî bunalım 1793 yılının bahar ve yaz mevsimleri boyunca derinleştikçe, cumhuriyetin iç düşmanlarıyla savaşılmaya yönelik olağanüstü önlem-

ler çok daha gerekli görülüyordu. General Dumouriez ile Avusturyalılar arasındaki hain temaslara dair haberler ve bunun Paris'te yol açtığı halk gösterileri, önde gelen Jirondenlerin tasfiyesine ve ulusun düşmanlarını hedef alan bir "terör" için parlamento desteğinin sağlanmasına katkıda bulundu. Daha aşırı Jakobenler "halk"ı Devrim'i "zenginler"in ihanetinden korumaya çağırdılar.

Askerî çabalar, muazzam sorunlara neden olmuştu. Orduların büyümesi, donatılıp beslenmesi gerekiyordu. Devletin mali bunalımı derinleşti. Daha fazla banknotun (*assignats*) basılması enflasyonu artırdı. 1792'deki oldukça iyi hasata rağmen, enflasyon ve savaşın yıkıcı etkisi 1792-1793 kışında ciddi gıda sıkıntıları ve yaygın isyanlara yol açtı. İnsanları ve kaynakları harekete geçirme çabası, ülke içinde giderek artan bir ihtilafa neden olacaktı. Bu durum kısmen, genel seferberliğin (*levée en masse*) ve gönüllü asker sayısının yetersiz kaldığı durumlarda giderek daha fazla başvurulana zorunlu askerliğin çok büyük boyutlarda olmasından kaynaklanıyordu. 1792 yazına gelindiğinde zaten 400.000 erkek silah altındaydı ve bunların çoğu 1789'dan sonra askere alınmıştı. Soyluların kitlesel göçünün ardından, subaylar artık çoğunlukla hızlı terfilerini kabiliyetlerine ve bizzat Devrim'e borçlu olan profesyonel askerlerden oluşmaktaydı. 20 Eylül 1792'de Valmy'de, Brunswick Dükü'nün karşısında Devrim'i koruyan ve Ren nehrinin sol yakasının "özgürleşmesi"ne neden olan zaferi getiren unsur, taktik yenilikler veya ideolojik bağlılıktan ziyade sayısal ağırlıktı. Daha sonra Jemappes'ta elde edilen zafer ise Avusturya Hollandası'nın (temel olarak modern Belçika) işgaline imkân verdi; fakat bu gelişmenin İngiltere ile Hollanda'nın stratejik ve ticari çıkarlarına yönelttiği tehdit, bu güçlerle neredeyse kaçınılmaz olan ve Konvansiyon tarafından Şubat 1793'te ilan edilen bir savaşa yol açacaktı.

"Terör" olarak bilinen hükümet sisteminin kurulması, hem çağdaşların hem de sonraki yorumcuların Devrim'e olan tavrını büyük ölçüde belirlemiştir. Bu süreçte alınan önlemlerin önemli bir bölümü 1793 baharındaki yenilgilere, tekrar ortaya çıkan istila ve karşı-devrim tehdidine, Paris'teki kulüpler ile halk dernekleri tarafından telaffuz edilen nihai harekât taleplerine verilen tepkiler olarak haklı çıkarılabilir. Terör geçici bir tedbir olarak düşünülmekteydi. Ekim 1793'te yayımlanan bir emirde belirtildiği gibi, Fransa hükümeti "barış gelene kadar devrimci" olacaktı. Konvansiyon'un iradesi artık, bakanların komitelere, özellikle de genel teftiş rolü oynayan bir tür savaş kabincisi olan Kamu Güvenliği Komitesi'ne ve ülke içinde emniyeti sağlayacak olan Genel Güvenlik Komitesi'ne karşı sorumlu oluşuyla icra edilecekti. Bu komiteler, acil

durum sona erene dek yasama organının yerini büyük ölçüde alacaktı. Eyaletlerdeyse seçilmiş yerel yöneticiler, devrimci komiteler ve Jakoben halk kulüpleri aracılığıyla hareket etmekteydiler. Ne var ki, Konvansiyon delegelerinin –*représentants en mission*– ağır basan bir otoritesi vardı. Gerektiğinde ordunun, Ulusal Muhafızların veya departmanların yaklaşık üçte birinde kurulan silahlı sivil *armées révolutionnaires*'e başvurabiliyorlardı. Sonuncusu, cumhuriyetçi erdemi ve çoğunlukla söz dinlemeyen bir kırsal kesime özünde kentli bir devrim tarzını dayatmaya kararlı, coşkulu, kentli Jakobenlerden oluşmaktaydı. Bu gelişmeler, kısa bir ademimerkeziyet deneyiminin ardından, devletin rolünün pekiştirildiği bir tür merkezi hükümete dönüşü yansıtır. Acil durum tedbirlerinin kendi ivmesini oluşturma tehlikesi her zaman söz konusuysa da, pratikte Terör'ün uygulanması sistematik değildi. Paris'teki yöneticiler hâlâ kaçınılmaz şekilde, kendileri de çoğu zaman ciddi hizip mücadelesine giren veya kendi bölgeleri dışındaki olaylara ilgisiz kalan ya da devlet temsilcilerinin kendi işlerine giderek daha fazla müdahale etmesine muhalif olan yerel yöneticilerin iyi niyetine bağımlıydılar. Pek çok toplulukta çok fazla şey değişmedi. Devrim'in radikalleşmesine verilen destek Paris ve diğer şehirlerin civar bölgelerinde, tehlike altındaki sınır bölgelerinde, orta ve güneybatı bölgelerinde yaygındı. 23.000 yetkisiz öldürme olayının yanı sıra yaklaşık 17.000 “yasal” idam gerçekleştirildi. Vendée'deki dört departmanda yaklaşık 200.000 kişinin gerilla savaşı ve acımasız bastırma girişimleri sonucunda yaşamını yitirdiği tahmin ediliyor. Ne var ki bu istatistikler, kırsal bölgeleri asilerden ve onlara yardım edenlerden arındırmaya yönelik, çoğunlukla ayırım gözetmeyen askeri girişimlerin etkisini muhtemelen hafife almaktadır. Bu iç çatışmalarda ağır askeri kayıplar yaşandı. Şiddet, Terör'ün olduğu kadar karşı-devrimin de temel bir özelliği, ılımlılık da çoğunlukla ihanetle eş tutulmaktaydı. Hukuki cinayetler ve esirlerin katli bu şekilde açıklanabilir, fakat asla meşrulaştırılamaz. Her ne kadar oranlamaya vurulduğunda en fazla kaybı soyluların verdiğine şüphe yoksa da, öldürülenlerin çoğu beden işçileri ya da köylülerdi. Söylentilerin yanı sıra yaygın tutuklama ve hapisler de (yaklaşık 500.000 kişiyi, yani yetişkin nüfusun %3'ünü etkileyen) Terör'ün etkisini daha da şiddetlendirirken en yalıtılmış köyde bile yoğun bir endişe ve sarsıntı hissine katkıda bulundu.

Toplumsal kargaşa, enflasyon ve kötü hasatların yanı sıra askeri seferberlik, büyüyen orduları besleme ihtiyacı ve bunun sonucunda gıda-pazarlama sisteminin bozulması, toplumsal gerilimlere ek olarak, ciddi bir geçim endişesi de yarattı. Alım gücünün düşmesi ve bunun her halükârda yol açacağı yaygın işsizlik, savaş nedeniyle dış pazarların yiti-

rilmesi sonucunda çok daha ağır hal alıyordu. Artan toplumsal gerilimlerle birlikte çok sayıda pazar yeri isyanını ve gıda ürünlerinin ticaretini sekteye uğratma çabalarını kapsayan geniş kapsamlı halk protestoları, şehirlerin iâşesinin altüst olması tehlikesini doğurdu. Yoksulların geçimini sağlayamayan hükûmete yönelik husumet giderek artıyordu. Bu koşullar altında, Konvansiyon, her ne kadar serbest ticareti desteklese de, Mayıs ve Eylül 1793'te tahıl fiyatına azami düzeyleri uygulamak ve spekülâtif istifçiliği cezası ölüm olan bir suç haline getirmek zorunda kalacaktı. Robespierre "yaşamın öncelikli hak" olduğunu vurguladı; fakat bu önlemler, geçici bir tedbir olmanın, hem savaş masraflarına hem de Parisli dükkân sahipleri, zanaatkârlar ve işçilerden (diğer bir deyişle, *sans-culottes* [donsuzlar], yani kısa pantolon yerine pantolon giyen ve dolayısıyla elleriyle çalışanlardan) gelen baskılara verilen bir ödün olmanın ötesine geçmedi. Uygulamada karaborsa fiyatların cazibesine kapılan tüccarlar ile köylülerin kötü niyeti karşısında etkili icra araçlarının bulunmayışı ve pek çok kırsal belediyenin engelleme politikası, fiyat denetimlerinin uygulanmasını son derece zorlaştırdı. Ne var ki taleple birleşen çaba, ciddi çalkantıya neden oldu, böylece devrimci hükûmetin kendisi bu denemeye son vermeye giderek daha istekli hale gelirken; bu ekonomik terör, Robespierre'in düşüşünden ve hükûmetin 24 Aralık 1794'te ortadan kalkmasından çok önce belirgin bir şekilde gevşetilmişti.

Terör'ün diğer bir göstergesi de, 1793'ün sonbahar ve 1794'ün bahar mevsimlerinde bazı bölgelerde uygulanan Hristiyanlık karşıtı kampanyaydı. Bu kampanya, din karşıtı düşünsel hissiyatı halkın ruhban karşıtlığıyla birleştirdi ve asi din adamlarının devrim-karşıtı fanatizm ile özdeşleştirilmesi sayesinde daha da körüklendi. Bu da görevlerinden çekilmeleri için papazlara yapılan baskılar, dinsel imgelerin tahrip edilip kiliselerin kapatılması, muhalif ruhban avı ve nihayet vatandaşlık erdemini ve insanlığın yenilenmesini teşvik etmek üzere tasarlanan bir Akıl ve Yüce Varlığı temel alan yeni bir devrimci kültün yaratılmasıyla kendisini belli etmekteydi. Gelecek "mutluluğu" artırma beklentisi, düşmanlarının yok edilmesini meşrulaştırmak üzere kullanılabilirdi. Gündelik yaşamı kutsallıktan arındırma çabası pazar gününü ortadan kaldıran yeni bir takvimin getirilmesini bile içerdi. Bunun çeşitli etkileri oldu. Birçok şey belirli *représentant en mission*ların coşkısına bağlıydı. Elbette resmî anayasal Kilisenin güvenilirliği de tahrip ediliyordu; pek çok yerde, özellikle de Paris bölgesindeki çeşitli yerlerde, Normandiya'da, Rhône Geçidi'nde ve Kiliscin etkisinin zaten son derece zayıf olduğu Orta Fransa bölgelerinde dinsel tören alışkanlığı zayıfladı. Buna karşın, diğer pek çok yerde de, geleneksel dinsel pratiklere yönelik saldırıya bir

tepki olarak, ruhban sınıfına verilen destek artacaktı.

Bu tür tedbirlere önemli bir dereceye kadar karar veren Konvansiyon, Paris'in halk sınıflarına, Bastille'in alınmasından itibaren tüm büyük gösterilere katılmış olan Parisli zanaatkârlara ve işçilere de ödünler veriyordu. Devrim ancak onların yardımıyla egemenliğini sürdürmekteydi. Karşı-devrim ve savaşın başlaması devrimci önderliği hem radikal-leştirmiş hem de onun kitlesel desteğe olan bağımlılığını pekiştirmişti. Konvansiyon içindeki siyasal hizipler, kendi duvarlarının dışında kalanlara başvurdular. 31 Mayıs ve 2 Haziran 1793 arasında Paris'teki yerel hükümet organlarının, *section*'ların ve belediyenin temsilcileri, önde gelen Jirondenlerin tutuklanması ve savaşın daha gayretli bir biçimde yürütülmesi için ricada bulundu. Daha sonra, "devrimci hükümet" in kurulmasını talep eden yeni gösterilerin düzenlendiği 4-5 Eylül günlerinde, vekillerin çoğunluğu bu talebi kabul etmek zorunda kaldı. Ciddi bir devlet bürokrasisinin veya yekpare bir partinin bulunmadığı bir ortamda hükümetin gıda tedarikini ve siyasal baskıyı dayatabilmek için, yerel halk derneklerinden ve çoğunlukla *sans-culottes* üyelere ve yansıtıcı sloganlara –*Guerre aux tyrans* (Tiranlara karşı savaş), *Guerre aux aristocrats* ve *Guerre aux accapareurs* (istifçiler veya spekülâtörler)– sahip *armées révolutionnaires*'den faydalanmak dışında çok az alternatifi vardı. Kulüpler çoğalmış ve Yıl II'ye gelindiğinde kırsal bölgelerin çoğuna yayılmıştı. Bu kulüplerin sayısı 5.000 ila 8.000 arasında değişirken, üye sayıları da gedikli eylemciler daha az olmakla birlikte, 500.000 ila 1 milyon arasında bir yerdedi; yani yetişkin erkeklerin 12 veya 6'da 1'i. Önderleri hâlâ ağırlıklı olarak meslek sahibi burjuvalar veya toprak sahiplerinden oluşuyordu, fakat halkın siyasal bilincinin gelişmesiyle bir derece demokratikleşme sağlanmıştı.

Sans-culotte'lar ve özellikle bunların arasındaki en militan olanlar, toplumsal açıdan çeşitlilik arz eden, farklı çıkarlara sahip ve esas itibarıyla usta zanaatkârlar, kalfalar ve dükkân sahipleriydi; yani halk sınıflarını içerisinde hali vakti yerinde ve daha okuryazar unsurlardan oluşan bir gruptu. En yoksullar hâlâ ilgisizdi ya da kendini dışlanmış hissetmekteydi. Çilingirler, doğramacılar, marangozlar, ayakkabıcılar ve terziler en faal olanlar arasındaydı. Bunlar zanaat ve komşuluk bağlılıkları sayesinde güçlü bir birlik hissine de sahiptiler, bazı taşra şehirleriyle başkent'in çeşitli *quartier*'lerinde mitingler ve gösteriler düzenleyerek, Paris'teki *section*'ların muntazam toplantılarına katılarak siyasal eylemler örgütleyebiliyorlardı. Devrim'e kayıtsız kaldığından şüphelenilen herkesi ve en önemlisi "zenginleri ve yozlaşmışları", yani aristokrat, finansör, toprak sahibi, tüccar ya da spekülâtör olsun, genel olarak yoksulları sömür-

düğüne inanılan herkesi, en insafsız ifadelerle kınayan bir “dışlama dili” gelişti. Düşmanlıkları kısmen dağınık bir sınıf karşıtlığı biçimiydi, fakat sistematik bir siyasal ideolojiden ziyade, bir dizi eşitlikçi ahlaki değere sahiptiler. Bazı vatandaşlar muazzam mülkiyetlere sahipken diğerlerinin sürekli güvensizlik içinde yaşaması, bazıları bol yiyecek ve içeceğe sahipken diğerlerinin çoğunlukla bunlarsız kalması açıkça adaletsiz görünmekteydi. *Sans-culotte*’ların ideali, herkesin çalıştığı, her ailenin küçük bir mülkiyet sayesinde statü ve güvence elde edeceği, yoksulların geçiminin sağlanabilmesi için zenginlerin gereğinden fazla mallarından mahrum edileceği bir toplum kurmaktı. Özel mülkiyete sadık kalmakla birlikte, mutlak mülkiyet haklarının “insanların ihtiyaçları”yla sınırlanması gerektiğine inanıyorlardı. Makul bir fiyatla herkese sunulması gereken ekmek meselesi de işte bu durumu yansıtıyordu. Ayrıca sadece kendi talimatlarından saptıklarında geri çekilmeleri gereken seçilmiş vekillerle değil, aynı zamanda seçilmiş meclislerin hakları karşısında açık tehdit oluşturan bir halk egemenliği biçimi olan kitlesel dilekçe yoluyla da hükümetin kararlarını etkileme hakkı talep ediyorlardı. Böylece kitleler, iktidar mücadelesine katılan siyasal grupların sloganlarını ve ideallerini benimseyip uyarlamaya başlayarak bağımsız bir siyasal güce dönüşme tehlikesi yarattılar. Ama bu hareketin ne Paris ne de taşradaki liderleri, eylemlerini koordine edecek etkili bir araç geliştirme meselesi üzerinde pek düşünmemişlerdi; sonuçta faaliyetleri esas itibarıyla yerel kaldı.

Bu halk hareketi ile Jakobenler arasındaki temel bağlantı, Devrim’in korunması konusundaki ortak bağlılıklarıydı. Başlangıçta, 1789’da Nice, Torino, Lozan, Mannheim, Coblenz ve Brüksel’de toplanarak Avrupalı güçlerin desteğini almaya çalışıp Fransa’da komplo şebekeleri oluşturmaya başlayan göç etmiş soyluların yarattığı karşı-devrim tehdidi, Devrim’e karşı kitlesel direnişin büyümesiyle çok güçlendi. Bunun “Fransa’nın hürriyetine ve insan ırkının gelecekteki hürriyetine karşı geniş kapsamlı bir komplo”ya (Hérault de Séchelles) dönüştüğü düşünülüyordu. Hareketin başlıca özelliği ve aslında temel zaafı yerelliği idi. Elbette, kentli Ulusal Muhafızlar, *armées révolutionnaires* ve ordu sayesinde birçok bölgede Eski Rejimdekinden daha fazla zorlayıcı güce sahip olan yeni idarecilerin yerel toplulukların iç meselelerine giderek daha fazla müdahale etmesine yönelik geniş çaplı bir rahatsızlık da vardı. Üstelik 1790 gibi erken bir tarihten itibaren, nüfusun büyük bölümü, her ne kadar Jakobencilik reddetmek illa karşı-devrimi desteklemek anlamına gelmesede, kendilerinden talep edilen fedakârlıkların, Devrim’den sağladıkları kazanımlardan daha fazla olduğunu hissetmeye başlamıştı. Silahlı muhalefete verilen kitlesel desteğin asıl merkezleri, din meselesinin önemine

göre nitelendirilecekti. Çatışma çoğunlukla devrim öncesindeki gerilimleri yansıtmaktaydı. Midi'de ve özellikle Montauban ile Nîmes bölgelerinde, 1790 baharında, Protestanların yerel meselelerde artan rolüne karşı bir tepki oluşurken, Katoliklerin katledilmek üzere olduğuna dair söylentiler de mezhepçiliği yeniden tetikledi. Ama sonrasında, yani Temmuz 1792'de ve 1793 başlarında Lozère ve Ardèche'deki köylüleri ayaklandırma çabalarıyla birlikte, bu hareketler de nispeten kolayca bastırılacaktı. Fransız Kilisesi Temel Yasası'na bağlılık yemini etmeyen din adamlarının desteklenmesi çok daha ciddi bir tehdit oluştuyordu.

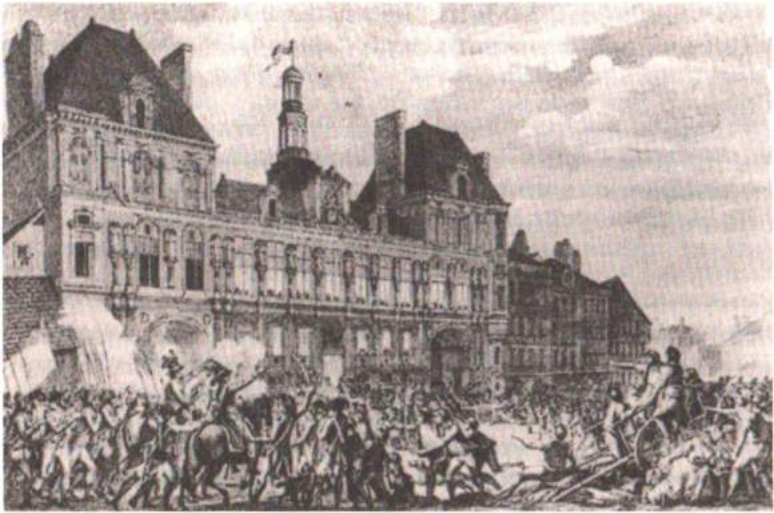
Dinsel inancın yoğun olduğu bölgelerde, kendi cemaatlerinin dinsel idealizmini temsil eden asi papazların güçlü ve önemli işlevleri vardı. Cemaat dışından gelenlerin bunu yadsıma çabalarına direnilmesi gerekiyordu. Kiliselerin kapatılışı, yaygın bir ikonakırıncılık ve papazlara zulmedilmesiyle beraber Hristiyanlığa yöneltilmiş bu saldırı, derin bir sarsıntı yaratmış olmalıdır. Tüm bunlara rağmen, karşı-devrimci seferberliğin bir nedeni olarak dinsel meseleleri; devrimci mülk taksimatı konusundaki hayal kırıklığı, vergilere ve zorunlu askerliğe yönelik husumetin yanı sıra değeri gittikçe düşen banknotlar karşılığında gıda maddelerine ve atlara el konulması gibi konularla birlikte düşünmek gerekir. Köylülerin toprak hırsı öyle bir boyuttaydı ki, asi papazları destekledikleri yerlerde bile, eski kilise mülklerini ele geçirmekten çekinmiyorlardı. Toprak iskanının köy cemaati içerisindeki etkili grupların lehine olduğu yerlerde, Devrim'i destekleme veya en azından ona faal olarak muhalefet etmeme eğilimindeydiler. Buna karşın çoğunlukla yakın kentlerdeki burjuva spekülâtorler tarafından toprak satın alma fırsatından mahrum bırakıldıklarını hissettikleri yerlerdeyse ciddi bir hayal kırıklığı yaşadılar; özellikle de kiracı çiftçiler lağvedilen ondalık verginin, aslında kiralara eklendiğini fark ettiklerinde. Batıda 1791'in bahar ve yaz aylarında yaygın şiddet olayları yaşanmıştı; 1793'e gelindiğindeyse bu olaylar Vendée ve Güney Anjou'da, hatta az da olsa Bretanya ve Normandiya'da büyük çaplı ayaklanmaya dönüştü. Ayaklanma 1796'ya ve aralıklı olarak 1799'a, hatta sonrasına kadar sürecekti. Zorunlu askerlik ve özellikle 24 Şubat 1793'te çıkarılan kanun, kızgınlığı körükleyerek, el konulan malları satın alan burjuvalara, memurlara ve bunların yerel destekçilerine yönelik geniş kapsamlı gerilla saldırıları ve isyanları tetikledi. Bu durum en çok kırsal zanaatkârlar ve köylülerin askerî deneyime sahip soyluların liderliğini kabul ettiği yerlerde tehlike oluşturmaktaydı. Yine de bunların çoğunlukla gergin bir ilişkisi vardı. Hatta zanaatkârlar ve köylülerin, soylularla açıkça aynı dava için çarpıştıkları yerlerde bile, bu durum, onların Eski Rejimin bütünüyle yeniden kurulmasını destekledikleri anlamına gelmez.

"Federalizm" Devrim'e yönelik tehdidi şiddetlendirdi. Birçok ılımlı, Paris'teki halk hareketi tarafından desteklenen ve sayıca az bir grup vekilin, ulusun seçilmiş temsilcilerinin haklarını gasp ettiğini düşünmekteydi. Yerel yönetimin demokratikleşmesi, oldukça "aşırı" bir halkçı Jakobencilik gelişimi ve bunun yerleşik toplumsal ilişkiler için oluşturduğu tehdit yaygın bir telaşa yol açtı. Böylece, 1793 baharında "Terör"e karşı bir direniş hareketi başladı. Hareket liberal kralcıları cezbetse de, esas itibarıyla Bordeaux, Lyon, Marsilya, Nîmes, Montpellier, Toulon ve Caen gibi şehirlerdeki toplumsal açıdan muhafazakâr cumhuriyetçileri içermektedir; bu grubun üst-orta sınıf liderleri toprağın yeniden bölüş-türülmesini içeren ve "zenginler"e zorunlu borç getiren bir tarım yasası teklifinde gizlenmiş anarşi tehdidine karşı hürriyet, düzen ve mülkiyeti koruma arzusundaydı. Hem ülke dışındaki savaşın hem de Vendée'deki olayların askeri kaynakları ciddi ölçüde kısıtladığı bir dönemde, Jakobbenler Cumhuriyet'e yönelik bu yeni tehdidi son derece iğrenç bir ihanet olarak algıladılar. Lyon ve Marsilyalı federalistler umutsuzluğa kapılarak ordularını komuta etmek üzere kralcıları görevlendirdiklerinde, Toulon'dakiler ise İngilizleri yardıma çağırıp Fransız donanmasının büyük bölümünü süreç içerisinde teslim ettiklerinde, acımasız bir misilleme ihtimaline açıkça maruz kaldılar.

Ağustos 1793'e gelindiğinde, kralcıların veya federalistlerin faaliyetleri yaklaşık yirmi departmanı etkilemişti. Asker sıkıntısı, merkezi hükümetin geniş bölgeler üzerindeki denetimini yitirmesine neden oldu. Yine de Cumhuriyet yaşamaya devam edecekti. Federalistlerin koordinasyondan yoksun askeri girişimleri nispeten kolayca mağlup edildi. Yaklaşık 30.000 kişiyi seferber etmeyi başaran Vendéeliler ise askeri açıdan daha büyük bir sorundu; fakat yıl sonuna gelindiğinde onların asıl taarruzu da bastırılmıştı. Eylemcilerin yerel arazi bilgisi ve cemaat desteğinden yararlandığı bölgelerde tamamen ortadan kaldırılması çok güç olduğu için, devam eden gerilla faaliyetleri -Vendée, Bretanya ve Normandiya bölgelerindeki *chouannerie* hareketi- ancak katliam/misilleme kısır döngüsünü şiddetlendirmekte ve güçlü düşmanlıklar yaratmaktaydı.

Devrim'in tehdit altında olduğu düşüncesi, onu savunanlar arasında güçlü bir birlik duygusu yaratmıştı. Ne var ki 1793 yılının sonbahar ve kış aylarında iç ve dış düşmanlara karşı elde edilen başarı çatlakların açılmasına neden oldu. Hizip savaşı şiddetlenmekteydi. 1793 sonbaharından itibaren Danton ve yandaşları Terör'ün gevşetilmesi için baskı yaparken; Hébert ise tam tersine Terör'ün yoğunlaştırılmasını talep etmekteydi. Robespierre ve taraftarlarıysa bu grupların ikisini de siyasal açıdan tecrit ettiler; liderleriye 1794'ün mart ve nisan ayların-

da giyotinle idam edildi. Kamu Güvenliği Komitesi başkentte hükümet otoritesini yeniden kurmaya ve kendisini sürekli olarak radikalleşen bir baskı altında tutan halk hareketini denetim altına almaya kararlıydı. Pek çok militan yeni oluşan bürokrasiye ve orduya katıldıkça bu daha da kolaylaştı. Diğer militanlar ise çok korkmuş, hayal kırıklığına uğramış veya siyasal açıdan yorulmuşlardı. Muhtemelen ciddi bir doğaçlama kaybına uğramak kaçınılmazdı. Ocak ve Nisan 1794 arasında Paris'teki halk hareketinin önderliği ve örgütlenmesi imha edildi; onunla birlikte, devrimci radikalizmin en inançlı taraftarlarından bazıları da aynı akıbetle uğradı. Hayatta kalan *sans-culotte* militanlarının daha sonra halk demokrasisi anlayışlarını savunmak için güce başvurma çabaları da süratle bastırıldı. Ne var ki, Jakobenler bu başarılarıyla birlikte, kendilerini 1793 yazında iktidara getiren halk desteğinden tecrit etmişlerdi. Üstelik Konvansiyon'un birçok üyesi, Terör'ü sadece geçici bir tedbir olarak kabul etmişti. Liyakata göre terfi ettirilen subayların başarılı komutası, sayısal üstünlük ve müttefikler arasındaki anlaşmazlıklar sayesinde 1794'ün haziran ve temmuz aylarında elde edilen askerî zaferler, acil istila tehdidini ortadan kaldırırken, devrimci terörizmi daha az katlanılabilir hale getiriyordu. Vekillerin büyük çoğunluğu, Robespierre'in terörü daimi bir yönetim biçimine, yeni bir ahlaki düzen yaratmanın aracına dönüştürme yönündeki bariz kararlılığını giderek tiksindirici bulmaktaydı. İçlerinden bazılarının ve özellikle Danton'un yasal bir çerçevede öldürülmesine de itiraz etmekteydiler. Bu durumda kim güvende olabilirdi ki? Kamu Güvenliği Komitesi, hem kişisel hem de siyasal açılardan bölünmüştü. Robespierre 26 Temmuz 1794'te Cambon, Billaud ve diğerlerini Konvansiyon'da açıkça itham edince, onlar da kendilerini sert bir şekilde savundular ve ciddi destek buldular. Ertesi gün meclis, Robespierre ve yandaşlarının tutuklanmasına karar verdi ve süratle idam edilmelerini sağladı. Onlar günah keçisi olarak ortaya sürülseler de, Konvansiyon'un kendisi de itibar kaybından nasibini alacaktı. Parlamantonun egemen güçlerinin bu şekilde yeniden onaylanmasının ardından, komitelerin yetkileri sınırlandı. İdare ve Ulusal Muhafızlar gayretli bir çabayla hem şüphe duyulan Jakobenlerden hem de *sans-culotte*'lerden arındırıldı; halk dernekleri baskıya veya kapatmaya maruz kaldı. Siyasi mahkûmlar serbest bırakılırken hayatta kalan Jirondenler ve federalist vekiller geri çağrıldı. Devrimci takvime göre Thermidor ayı [temmuz ortasından ağustos ortasına kadar] Yıl II'de yaşanan bu olaylar, daha muhafazakâr bir rejime geçişin başlangıcını temsil eder.

Resim 16. Muhafazakâr cumhuriyetin oluşumu, Thermidor ayı Yılı II (28 Temmuz 1794). Konvansiyon'a sadık askerler, Robespierre'i tutuklamak için Paris'teki Hôtel-de-Ville'e ulaşıyorlar.

MUHAFAZAKÂR CUMHURİYET

1794'teki kötü hasadın ve yıl sonundaki uzun, sert kışın ardından, 1709'dan beri en kötü geçim bunalımının vurduğu yaygın ve aşırı bir sefalet ortamı yaşanıyordu. 1 Nisan ile 20-23 Mayıs 1795'te Paris'te patlayan ve her şeyden önce ekmek fiyatlarını umutsuzca düşürme arzusunu gösteren "Ekmek ve 93 Anayasası" sloganını kullanan halk ayaklanmaları, ordu ve başkentin varlıklı batı *quartier*'lerinden gelen Ulusal Muhafızlar tarafından kolayca bastırıldı. Bu olay, yaklaşık otuz beş yıldır varlığını sürdüren önemli bir siyasal hareket olarak *sans-culotte*'ların sonuna işaret ediyordu. 23 Ağustos'a gelindiğinde, ayakta kalmayı başarmış siyasal kulüplerin ve halk derneklerinin de kapatılması emredildi. Soğuk, açlık ve baskı bu kulüplerin gelir kaynaklarını olumsuz etkilemişti. Askerî mahkemelerin muhaliflere yönelik keyfi kararları giderek artıyordu. Özel mülkiyetin kaldırılmasını savunan Babeuf'ün önderliğindeki komplo girişimi, Mayıs 1796'da tutuklanmasıyla hiç başlamadan sona erdi ve şüphelilerin gözaltına alınması için yeni bir bahane sağladı. Konvansiyon artık yeni bir anayasa hazırlama görevini yerine getirebilirdi. 1793 yazında benimsenen, fakat asla uygulanmayan demokratik ana-

yasa tehlikeli derecede eşitlikçi görülmekteydi. Bu yaklaşımının tam tersine, Yıl III Anayasası, yaklaşık altı milyon seçmenin –ama sadece %20’si oy kullanacaktı– departmanlardaki seçim meclislerine gönderilecek delegeleri, bu meclislerdeki 30.000 delegenin ise vekilleri seçtiği bir dolaylı seçim sistemiyle, *Conseil des Anciens* (Yaşlılar Meclisi) ve *Conseil des Cinq-Cents* (Beşyüzler Meclisi) adlı ikili bir yasama organının kurulmasını öngördü. Bunların hepsi de, 100 ila 200 gün arasında bir emekle kazanılabilecek ücretlere eşdeğer vergileri ödeyebilen zengin erkeklerdi. Sadece erkeklerin oy kullanması, anarşi veya despotizme karşı bir çare olarak düşünülmüş; daha da ileri gidilerek, kralcıların seçimde zafer kazanma ihtimaline karşı teminat olarak, başlangıçta Beşyüzler ve Yaşlılar meclislerine seçilecek vekillerin üçte ikisinin Konvansiyon üyesi olması gerektiği de kararlaştırılmıştı. Yasaların önünde eşitlik taahhüdü varlığını sürdürürken, mülkiyet hakları da sıkı bir şekilde teminat altına alındı; fakat bu anayasa, Jakobenlerin daha önce ısrarla altını çizdiği iş, yardım ve ilköğretim hakkına dair hiçbir şey söylemiyordu. Bunlar devletin değil, bireylerin sorumluluğu olacaktı. Terör ile özdeşleştirilen ekonomik denetimlerin sona erdirilmesi, rejimin halkın ıstırabına yönelik ilgisizliğini gerçekten de onaylar gibiydi. Vekiller yakın geçmişte tahammül ettikleri diktatörlüğün tekrarlamasını önlemek için katı bir kuvvetler ayrılığını dayatmaya kararlı olsalar da, yürütme yetkisi, hepsi de kralı idama gönderen beş kişilik bir Direktuar’a [Direktörler Meclisi] verildi.

Ortaya çıkan şey hem Jakoben soldan hem de kralcı sağdan gelen tehditlerin daima farkında olan ve başvurabileceği toplumsal, siyasal bir tabana umutsuzca ihtiyaç duyan bir rejim olacaktı. Ama bu rejimin uyguladığı denge politikasında gizlenmiş tehlike çok geçmeden açıkça ortaya çıkıyordu. Konvansiyon’un kendi iktidarını ebedileştirmesine duyulan öfkenin 5 Ekim 1795’te Paris’te yol açtığı kral yanlısı ayaklanma, rejimi soldan destek aramaya zorladı; fakat bu hamle yalnızca kendi doğal bileşenlerinden olan ılımlı soyluları yabancılaştırmaya hizmet edecekti. Zaten solla ittifak sadece kısa ömürlü taktiksel bir manevra olabildi. Her ne kadar, bazı durumlarda kralcıların tehdidi cumhuriyetin bütünlüğünü güçlendirme çabalarını teşvik etse de, yönetici çevrelerin, bu durumun Jakobenler ve halk arasındaki yeni bir ittifakı tetikleme ihtimaline duyduğu endişe, baskı politikasının uzamasına neden olacaktı. Benzer şekilde, dinsel meselelerde vicdan özgürlüğünü getiren 21 Şubat 1795 tarihli emirde olduğu gibi, sağa açılım da gerçek başarıyı getirecek çok sayıda kısıtlamayla sınırlanmıştı. Elbette monarşi tehdidi son derece ciddi görünmekteydi. Bunu Paris’te *jeunesse dorée* (zengin gençlik) adı verilen grubun kıyafetlerinde, tavır ve küstahlıklarında her gün gö-

rebilmek mümkündü. Monarşi tehdidi, Hoche komutasında güçlendirilmiş bir askeri girişimin başlatılmasına rağmen batıda süren isyanla da kendini gösteriyordu; bu isyan sırasında yaklaşık 100.000 asker 1795 baharında seyyar kıtalar halinde tüm kırsal bölgeleri ezip geçti. Rhône vadisinde ve güneydoğuda yaşayan tüm topluluklar ezilerek, “teröristlik” ve “kana susamışlık”la suçlanan eski Jakoben militanların gerçekleştirildikleri aşırılıkların intikamı alındı. Bunlar sürgün edilip sindirildiler, hatta öldürülmeleri de pek az rastlanan bir durum değildi. En kanlı yılı 1795 olsa da en az 1802'ye kadar süren bu Beyaz Terör politikası, hem intikamı hem de toplumsal hiyerarşinin yeniden onaylanmasını yansıtmaktadır. Jakoben sempatizanlarının idari mevkilerden uzaklaştırılmasının yanı sıra firarlar, yoklama kaçaklığı ve eşkıyalık yüzünden yerel yönetimlerin alabildiğine çökmesi, eski militanları son derece korunmasız bırakmıştı. Ayrıca alenen kraliyet yanlısı siyasal faaliyetler de görülüyordu. Eski kralın kardeşi Provence Kontu'nun 24 Haziran 1795 tarihli Verona bildirgesinde dile getirdiği “kadim anayasa”nın yeniden yürürlüğe konulması talebinin yersiz uzlaşmazlığına rağmen, sonraki seçimler zengin seçmenlerin monarşi yanlılarına ciddi destek verdiklerini ortaya koyuyordu. Öyle büyük destek verildi ki, 4 Eylül 1797'de -18 Fructidor Yılı V'teki *coup d'état*- departmanların yarısından fazlasında seçim sonuçlarını geçersiz sayan Direktuvar, göç etmiş soylulara ve papazlara karşı yasaları tekrar yürürlüğe koymanın yanı sıra idarede de yeni bir temizlik yapma zorunluluğu hissetti. Anayasa ihlal edilmişti.

Thermidor ve Direktuvar diye de anılan rejimler genelde kötü bir şöhrat edinmişlerdir. Fakat bu rejimleri değerlendirirken karşı karşıya kaldıkları sorunların ciddiliği de göz önünde bulundurulmalıdır. Terör'ü sona erdirmek, hem ülke içindeki ve dışındaki savaşın hem de kötü hasatların yol açtığı sorunları bitirmedi. Direktuvar rejimi her ne kadar *assignat*'ın [Devrim döneminde kullanılan banknotların] değerinin muazzam derecede düşmesinden kaynaklanan mali istikrarsızlığı ortadan kaldırma yolunda önemli bir ilerleme kaydetse de, bürokrasi ve parlamentoda sürekli temizlik hareketleri yaşanması merkezi hükümetin otoritesini büyük ölçüde zayıflatacak ve onu giderek izole edecekti. Barras ve Carnot gibi kişilerin becerisinin yanı sıra özellikle de muhaliflerin bölünmüşlüğü ve zayıflığı sayesinde Direktuvar rejimi olabildiğince yaşadı. Yine de sürüp giden savaşların ve kendini tecrit etme sürecinin, hükümeti ordunun desteğine giderek daha fazla bağımlı hale getirmesi gibi çok belirgin birtakım tehlikeler de söz konusuydu. Kırsal bölgelerin önemli bir bölümünün yanı sıra Lyon ve Marsilya da sıkıyönetimle yönetilmekteydi. Aşağı Ülkeler [Felemenk toprakları, günümüzdeki Hollanda ve Belçika]

ve Ren topraklarının ilhakına, İtalya'da "kardeş" cumhuriyetlerin kurulmasına neden olan askeri zaferler aslında ordunun büyük bölümünü Fransa'nın dışında tutmuştu. Fethedilen bölgelerde sistematik bir yağma politikası uygulayan askerler, geçimlerini buradaki topraklardan sağladılar ve bu da rejimin karşılaştığı mali güçlükleri önemli ölçüde hafifletti. Ayrıca, kıdemli subaylar hem kendi konumlarını tehlikeye sokacak olan monarşistlere hem de sivillerin kendi faaliyetleri üzerindeki denetimini tekrar kurmaya çalışacak olan Jakobenci bir canlanmaya karşıydılar. Fakat generalleri denetim altına alma çabalarının çoğunlukla küçültücü bir biçimde reddedilmesi fazlasıyla kaygı vericiydi. Devrimci ordu artık sivil toplumdan koparak giderek profesyonel bir güce dönüşmüştü.

KONSÜLLÜK VE İMPARATORLUK

1790'ların sonlarına gelindiğinde, Cumhuriyet birbiriyle didişen siyasetçiler yüzünden itibarını yitirmişti. Kişisel hürriyete ve yasa önünde eşitliğe, yani 1789'un temel kazanımlarına hâlâ saygı gösterilse de, vekiller arasında bile, toplumsal düzeni daha etkili biçimde koruyacak güçlü bir hükümet arzusu yaygındı. Fakat bu hedeflerin nasıl gerçekleştirilebileceği konusunda çok az mutabakat sağlanabiliyordu. Sonuç olarak da çeşitli gruplar nüfuzlu bir generalin desteğini arıyorlardı. Bu rolüye Bernadotte, Joubert, Moreau ve ardından Bonaparte üstlenmişti. Haziran 1799'da Direktuvar'da yeni bir Jakoben canlanmasından korkan Sieyès ve grubuna göre, Bonaparte'ın birtakım belirgin meziyetleri vardı. Bir asker olarak sergilediği yeteneğin ötesinde, entelektüeller ve siyasal seçkinler arasında işe yarar bağlantılara sahipti, üstelik hem orduda hem de siviller arasında popülerdi. İtalya'daki savaşın bu genç kahramanı, hazırlanan gizli ittifaka katılmak üzere, ordusunu Mısır'da bırakarak tam zamanında Fransa'ya döndü. Bir Jakobenci komplo bahanesiyle Paris'in hemen dışındaki Saint-Cloud'a taşınmak zorunda bırakılan yasama organı, 18-19 Brumaire 1799'da askerler tarafından kuşatılarak, Sieyès, Ducos ve Bonaparte'tan oluşan yönetici bir Konsüllük oluşturulmasını kabule zorlandı. Darbe Sieyès ve taraftarlarının otoritesini güçlendirmek için planlanmıştı, fakat çok geçmeden asıl gücün askeri desteğe sahip Bonaparte'ın elinde olduğu anlaşılacaktı. Yıl VIII (1799) Anayasası, Bonaparte'ı on yıl boyunca büyük bir yürütme yetkisine sahip Birinci Konsül olarak atadı. Her ne kadar erkek vatandaşların oy hakkı fiilen tanınsa da, seçim yoluyla oluşturulmuş senato tarafından seçilen bir yasama meclisi (*Corps législatif*) adaylarının dolaylı olarak se-

çilmesi yöntemiyle, tıpkı daha önce olduğu gibi demokrasiden yine uzak durulmuştu. Üstelik basın ve siyasal faaliyetler de sürekli ve etkili bir baskıya maruz kaldı. Yaşama organıyla yaşanabilecek olası sorunlardan kaçınmak için, bu düzenlemeleri meşrulaştıracak bir araç olarak, sonuçları dikkatle düzenlenen bir plebisit [halkoyu] maddesi de hazırlandı. Halkın siyasete anlamlı katılımı zaten önemli ölçüde zayıflatılmıştı ve şimdi bütünüyle ortadan kaldırılıyordu. Gücünü orduya borçlu olsa da Bonaparte, kesinlikle otoriter bir niteliğe sahip olan rejimi askerî bir diktatörlüğe dönüştürmeyecekti. Enerjisinin büyük bölümü savaşın yürütülmesi için gerekli araçları sağlamak gibi kesintisiz bir göreve harcanacak olsa da, sivil idarenin üstünlüğü korunacaktı.

Karşılaşılan acil sorun, eşkıyalığın ve siyasal hoşnutsuzluğun yaygınlaştığı, yerel idarecilere olan güvenin yitirildiği bir ülkede, hükümetin otoritesini kurabilmektir. Düzenin kurulup yeni rejimin desteklenmesi için mutabakat oluşturma çalışmaları arasında Katoliklere pazar ayinlerini yapmaları için izin verilmesi, güney ve batıda kralcı asilere yönelik askerî bir harekâtın yanı sıra hem kralcıları hem de Jakobenleri kapsayan bir genel af da vardı. Bunları, idarenin verimliliğini kalıcı şekilde artıracak ve merkezî bir devletin, bir *Etat bureaucratique*'in yaratılmasında diğer bir önemli aşamayı temsil edecek olan önlemler izledi. 7 Şubat 1800 tarihli bir yasayla valilik sistemi kuruldu. Bu sistem, her departmanda devletin temsilcileri olan memurların yüksek maaşa ve statüye sahip olacakları hiyerarşik ve siyaset dışı bir yapının oluşturulmasını içeriyordu. Böylece yerel memurların seçimle iş başına gelmesini öngören devrimci ilkenin yerini, yukarıdan atama sistemi aldı. 1800 ile 1814 yılları arasında atanmış 281 valinin %40'ı Eski Rejimin soylularıydı. Bu önlemler merkezî idarenin taşrada hükümet politikalarını uygulama kabiliyetini artırsa da, memur sayısının oldukça az olduğu ve yetersiz iletişim imkânlarının Paris'teki kıdemli memurların yerel meseleler hakkında yeterince bilgilendirilmemesine yol açtığı da göz önünde tutulmalıdır. Yani Napoléon dönemi memurlarının ulusun insan gücünü ve ekonomik kaynaklarını saptamak amacıyla gayretli bir şekilde topladıkları istatistiksel bilgilerin büyük bölümünün doğruluğu kesinlikle şüpheliydi.

İdari ve mali meselelerdeki bilgisizliğine rağmen Bonaparte, Lebrun ve -maliye alanında Necker'in eski iş arkadaşlarından olan- Gaudin gibi deneyimli idarecilerin reform önerilerini kabul etmeye istekli ve son derece enerjik biri olduğunu gösterdi. Daha verimli vergi tahsil yöntemleri (24 Kasım 1799 tarihli yasa) ve bir merkez bankasının kurulması sayesinde mali güven yeniden oluşturuldu. Konsüllüğün kurulmasından önce yeni yasaların hazırlanması konusunda da ciddi aşama kaydedil-

mişti. Fransa'ya ilk kez düzgün bir hukuk sistemi getiren bu yasalar, hem 1789'da getirilen temel kişisel hürriyet ve hukuksal eşitlik ilkelerini onaylayacak hem de ataerkil aileyi pekiştirmeye, zümrelere dayalı toplumun yıkılmasının ardından toplumsal statünün temel kaynağı haline gelen özel mülkiyetin aktarılmasını düzenlemeye çalışacaktı. Sömürge-lerde Yıl II'de kaldırılan kölelik, sömürgeci ve ticari seçkinleri kazanabil-mek için yeniden kuruldu.

Rejimin itibarı, Fransa'nın Kuzey İtalya ve Ren'in sol kıyısındaki hâkimiyetini yeniden kuran Lunéville Barışı (8 Şubat 1801) ve İngiltere'yle imzalanan Amiens Antlaşması'yla (25 Mart 1802) sonuçlanan bir dizi askerî zafer sayesinde daha da arttı. Ama uzun vadede ne Avusturya ne de İngiltere, Fransa hegemonyası ihtimaline müsamaha edebilirlerdi. Ne var ki, barış, Bonaparte'ın yeni uzlaşmacı adımlar atabileceğini düşündürse bile, askerlere iç baskı imkânı verdi. Nisan 1802'de bin kadar göçmene, sadakat andı içmeleri ve devrimci toprak iskânını kabul etmeleri karşılığında genel af önerildi. Ayrıca, papalık ile 1802 Paskalyasında yayımlanan ve güçlü bir konum kazanılan bir konkordato için nihayet uzlaşma sağlanabildi. Bu girişim, Bonaparte'ın toplumsal denetim aracı olarak dinin değerini alaycı biçimde kabul ettiğini göstermekteydi. Ayrıca Katoliklerin onun hükümetini kabullenmesini kolaylaştırırken kral yanlılarının davasını önemli ölçüde zayıflatmıştı. Konkordato, nüfusun çoğunluğunun kabul ettiği din olarak Katolikliğin üstünlüğünü tanısa da, devletin ruhban sınıfının üzerinde kapsamlı bir denetim kurmasını sağlıyordu. Yine de, Kilise ve devlet arasında yaşanan ve yerleşik dinin temelini tehdit eden kısır çatışma dönemine son verdiği için genel olarak iyi karşılandı. Napoléon'un daha sonra papalık devletlerini işgal etmesi ve Papa tarafından aforoz edilmesi bile ülke içindeki bu yeni mutabakatı sarsamayacaktı.

6 Mayıs 1802'de Bonaparte'ın başarılarına minnetini göstermek isteyen senato, onun otoritesinin on yıl daha uzatılmasını önerdi; buna karşın, Conseil d'Etat [Danıştay], onun, kendi selefini tayin hakkına sahip ömür boyu konsül olarak seçilmesini ulusa sormak amacıyla bir plebisit teklif etti. Böylece, zengin mülk sahiplerinden oluşan fakat ağırlıklı olarak rejimin kendini ispatlamış yandaşlarından oluşana dek sürekli temizlenen yasama organları, seçim sisteminin ve parlamenter yönetimin belirsizliklerinden sakınmak amacıyla Bonaparte'a yetki verdi. Yıllar süren baskının ardından halk da artık bu yaşananlara ilgisiz kalacaktı. 18 Mayıs 1804'te babadan oğula geçen İmparatorluğun kurulması, rejime hizmet edenlerin, kral yanlısı bir dizi suikast planına tepki olarak kendi emniyetlerini artırmalarının diğer bir aracıydı. Her ne kadar bu,

Resim 17. Austerlitz (2 Aralık 1805). Viyana'nın işgalinin ardından Fransa'nın askerî egemenliğini teyit etti ve bu gerçek, Bratislava Antlaşması'nda kabul edildi. Avusturya-Rusya kuvvetleri 37.000 ölü ve 30.000 esir vererek yenilgiye uğrarken, 8.000 Fransız askerî hayatını kaybetti.

hükümet kurumları üzerinde gerçekte çok az etki yaratmış olsa da, devrim dönemini sona erdirmesi açısından muazzam bir sembolik öneme sahiptir. Kendisinden önceki muhafazakâr cumhuriyet gibi, yeni monarşi de, kendisini toplumsal statükonun korunmasına adanmış otoriter ve baskıcı bir rejim olacaktı. Kamuoyu sansür ve imparatorluğun kendini yüceltmesiyle yönlendirildi, muhalifler keyfi tutuklamalarla tehdit edildi. Terörün yetersiz olduğu durumlarda, emperyal jandarma hatta ordu güçleri muhalifleri ezmekle görevlendirilebiliyordu.

Napoléon'un başlıca hedefleri hâlâ etkili bir yönetimin kurulup toplumsal hiyerarşinin pekiştirilmesi, Fransa'nın Avrupa'daki askerî ve siyasal egemenliğinin sağlamlaştırılması ve hanedanının sağlam bir şekilde kurulmasıydı. Bu süreçte zenginliğin yanı sıra, devlete hizmete dayanan yeni bir statü hiyerarşisi de inşa edilecekti. Bu hiyerarşinin orta ve üst sınıflardan gelecek potansiyel mensupları, devletin sıkı denetimi altındaki liselerde eğitildiler (1 Mayıs 1802 tarihli yasa). Bu insanların kazandığı başarılar Onur Nişanı (Mayıs 1802) ve emperyal soyluluk

Resim 18. Napoléon, Avrupa'yı kardeşleri arasında bölüştürüyor.

(1808) üyeliğiyle taçlandırıldı. İmparatorluğun genişlemesinin yol açtığı beklentiler, çeşitli toplumsal kökenlerden gelen erkekleri cezbetmekteydi. Eski Eski Rejim soyluları, doğan yeni soylu sınıfın yalnızca %22'sini oluştururken, geri kalan %20 halktan, %58 ise burjuvaziden sağlanıyordu. Ortak hedefler siyasal uyumsuzluğu azaltmaya yaradı. Her ne kadar pek çok eski soylu başlangıçta pasif kalmayı tercih etse de, zaman geçtikçe sivil idarede veya subaylar arasında temsil edilmeyen çok az aile kalacaktı. Rejimin başarıları ve giderek büyüyen istikrar ortamı, pek çok soyluyu "gaspçı"ya yönelik başlangıçtaki küçümseyici tavrı terk etmeye itmişti. Eski Rejimde olduğu gibi, burjuvazi, makam sahibi olmayı, toplumsal açıdan yukarı tırmanmanın başlıca aracı olarak görmeye devam etti. Toplumsal düzenin yeniden kurulmasından memnun olan birçok eski cumhuriyetçi, şayet alternatifi Bourbon monarşisinin yeniden kurulmasıysa, Bonaparte'ın kötünün iyisi olduğunu da kabul ediyordu.

İdare daha etkin bir güce erişlikçe, rejim iyice zorbalıştı. Her ne kadar 1802'den itibaren her departmanda en fazla vergi ödeyen 600 kişiyle (esas olarak toprak sahipleri, tüccarlar ve avukatlar) sınırlanan

departmanların seçici heyetlerine bir statü kaynağı olarak değer verilse de, temsili kurumlar büyük ölçüde görmezden gelindi. En tepedeki İmparatorun aykırı fikirlere yönelik giderek artan tahammülsüzlük Chaptal, Talleyrand ve Fouché gibi yetenekli bakanların değiştirilmesine yol açarken; rejimi de, birçok sanatçı ve yazarla birlikte kurmak için çok çalışan ve idealleştirilmiş "kahraman" veya "kaderinde büyüklük yazan adam" imajına inanan bir diktatörün irade ve kabiliyetine daha fazla bağımlı kılıyordu. Sonuçta, karar mekanizması daha az rasyonelleşti. Ama kısa vadedeki dinsel barış, toplumsal düzen, maddi refah ve sonu gelmez görünen askerî zaferler, rejimi fikir ayrılığından korudu. Yaşları, ailevi sorumlulukları ve kuradaki şansları sayesinde askerî hizmetten kaçmayı başaran işçiler emek gücünün azalıp ücretlerin artmasından faydalandılar. Kentli tüketiciler ve kırsal nüfusun büyük bölümüyse, rejimin kendisine atfedip itibar kazandığı bir refah dönemi olan 1802 ile 1810 yılları arasındaki iyi hasatların keyfini sürüyordu.

Ne var ki aralıksız süren savaş, imparatorluğun çöküşüne yol açacaktı. Avrupa üzerinde Fransa'nın siyasal hegemonyasını kurma yönündeki kararlı çaba direnişi harekete geçirecekti. Kıta Avrupası Sistemi aracılığıyla Fransa'yı egemen ekonomik güç haline getirme çabaları da benzer tepkiyi doğurdu. Fransa'nın amacı, İngiliz ürünlerini Kıta Avrupası'ndan dışlayarak İngiltere'nin ekonomisini zayıflatmaktı; bu sayede, bütün kıta zaman içinde Fransız imalatçılar için bir pazara dönüşecek ve karşılığında hammadde sahibi bir egemen güç yaratacaktı. Genellikle acımasız bir işgalci gücün işlettiği rüşvet çarkının yanı sıra hem müttefikler hem de eski düşmanlardan insan, para ve ihtiyaç maddelerinin sınırsızca çekilmesi politikası kaçınılmaz olarak muhalefet üretti. Tam bir tahakküm dışında uzun vadeli belirgin hedeflerin bulunmayışı da muhtemelen Napoléon'un altından kalkamayacağı kadar büyük bir işe kalkışmasına neden olacaktı. Aksi yöndeki tavsiyelere rağmen 1812'de Rusya'nın istila edilmesi, her şeyden önce, Kıta Avrupası Sistemi'nden çekilerek bağımsızlığını gösterdiği gerekçesiyle çarı cezalandırma kararlılığından kaynaklanıyordu. Napoléon'un 1800 ile 1804 arasında orduyu ıslah etmesi, titiz savaş hazırlığı ve taktiksel dehası ancak geçici bir avantaj sağlayabilecekti. Sürekli yenilen düşmanları ders alma konusunda tecrübeleri arttı ve sonuçta öğrendiler. Ordular geri çekildikçe, Fransa'da ve ilhak edilen topraklarda askerlik çağına gelmiş büyük nüfusun sağladığı sayısal avantajlar da yitirildi; savaşın masraflarını yenilen taraftan alma imkânının azalmasıyla birlikte, hem insan hem de para açısından savaşın maliyeti arttı ve buna bağlı olarak siyasal muhalefet büyüdü. Bu muhalefetin gücünü ölçmek

Harita 9. İmparatorluğun doruğu, 1812.

güçtür. İdari raporlar imparatora ve bakanlara genel olarak, duymak istedikleri şeyleri söylerken, halkın hükümdarlarına olan sadakatini ve büyük sevgisini tekrar tekrar vurgular. O dönemde üç ana siyasal muhalefet unsuru vardı – cumhuriyetçiler, kralcılar ve en tehlikelisi olan savaş yorgunları. Önceki baskı politikalarının ve 1801'de yaşanan yeni bir tutuklama dalgasının ardından, cumhuriyetçi ve halkçı muhalefet sınırlandırılarak, büyük ölçüde konuşmaya, hatta neredeyse sadece “Kahrolsun [A bas] Bonaparte” gibi anonim haykırışlara ve eski Jakobbenlerden oluşan grupların özel tartışmalarına indirilmişti. Hem polis gözetimi hem de kimi zaman yürütülen kovuşturmalar bir baskı ortamı yaratmış ve insanları sinmeye zorlamıştı. İçlerinde en dikkat çekicileri İnanç Şövalyeleri (Chevaliers de la Foi [1809]) olan kralcı gruplarsa çok daha faaldiler; suikast girişimlerinde bulunuyor, göç etmiş soylular ve İngilizlerle irtibat kurarak yeraltı şebekeleri oluşturuyorlardı. Yüksek sosyete, rejimden duyulan nefret ev ortamlarının güvencesi altında sık sık dile getiriliyordu. Napoléon'u desteklemiş ve makam elde etmiş pek çok kişi, bu durumu koşullu olarak ve sadece başka bir alternatif olmadığında sürdürmüştü. Hatta ordu içerisinde bile Bernadotte, Moreau ve Pichegru gibi generaller, askerlerini 1799'da Mısır'da, 1812'de Rusya'da terk etmeye hazır olan ve kendi kişisel şanı için ordudan aşırı taleplerde bulunan bir adamın güdülerini uzun zamandan beri sorgulamaktaydılar.

Savaş yorgunluğuysa Rusya macerasının başarısızlığının ardından 1813-14'teki savunma harekâtları sırasında hızla artıyordu. İngiliz ablukası 1811-12'de yaşanan kötü hasatların neden olduğu ticari bunalımı iyice şiddetlendirmişti. Halkın sefaletine ve hoşnutsuzluğuna bir de son derece sert bir kış eklendi. Esasen tüketici vergileriyle artan vergi yükü her zaman fazlasıyla yoksulların sırtına bindirilmiştir. 1809'dan sonra görülen ani artışları desteklemek gittikçe güçleşmekteydi. Yoklama kaçakları arttı. Ama Cumhuriyet veya Direktuar dönemiyle mukayese edildiğinde bu, imparatorluk döneminin büyük bölümünde pek ciddi bir sorun değildi. Daha etkili bir inzibat sistemi ve rejimin itibarı bunun icabına bakmaktaydı. Ayrıca zaten, parası yetenler kendi yerlerine geçecek birilerini kiralayabiliyorlardı. 1800 ila 1814 yılları arasında zorunlu askerliğin toplam nüfusun sadece yaklaşık %7'sini kapsadığını da belirtmemiz gerekiyor; bu yeterince yüksek bir rakamdı, fakat 1914 ila 1919 arasındaki alınan %20'yle karşılaştırıldığında pek de yüksek sayılmazdı. Ne var ki, 1813'ün sonuna gelindiğinde müttefikler Ren'i geçmişti ve Wellington Midi'ye doğru ilerliyordu. Genellikle uysal olan Corps législatif bile, Aralık'ta Fransa'nın “doğal sınırları”na (esas itibarıyla 1792'deki)

Resim 19. Berezina'dan geçiş, 25-29 Kasım 1812, Moskova'dan geri çekilişte önemli bir an.

dönülmesini öngören barış lehine oy verdi (31'e karşı 229 oyla) ve duydukları keder yüzünden oturumu ertelediler. 1814 yılında, zayıflatlar artıp moraller bozuldukça, genç erkeklerin göreve gitmeyi reddetmeleri artık daha önemli bir sorun haline geliyordu. Asker akışının sürekliliği zorla askere alma sayesinde sağladıkça, batıda sıkça görülen gerilla savaşı canlandı. Orta Fransa'nın birçok bölgesinde, uzaklardaki Paris'te bulunan hükümetin ulusu savunmak için yaptığı orduya katılma çağrıları, gündelik yaşamla tehditkâr bir biçimde ilgisiz görülmekteydi. Yaygın geçim sıkıntısı ve işsizliğin üstüne bu durumun da eklenmesi, özellikle kolluk güçlerinin denetimindeki kırsal bölgelerde kanun ve düzenin bozulmasına katkıda bulundu. Yenilgi ve iç karışıklık mülkiyet sahibi sınıfların toplumsal düzen ve refah taahhüdüne dayanan koşullu sadakatini tehdit etmekteydi. Genellikle parlak geçen savunma harekâtına rağmen, müttefikler 31 Mart 1814'te Paris'e girdiler; ardından da 2-3 Nisan'da senato ve Corps législatif'ten imparatoru tahtından indirme kararı çıktı. 6 Nisan'da kendi mareşalleri bile imparatoru Fontainebleau'da tahttan çekilmeye zorladı. Bu çöküş, ileri gelenlerin verdiği desteğin önemli ölçüde geri çekildiğine işaret eder. Ama kitleler hâlâ yaşananlara genelde ilgisiz kalmayı sürdürmekteydiler. Yok olmasına halkının nasıl tepki ve-

receği sorulduğunda bizzat Napoléon'un söylediği gibi: *On dira Ouf!* [Hele şükür, derler]

Pek çoğu eski devrimci yaşama organlarının üyeleri olan imparatorluk döneminin ileri gelenleri, memurlar ve toprak sahiplerinden oluşan senato yeni bir anayasa hazırladı. Ortaya çıkan ve yeni bir anayasa bildirgesinin temellerini oluşturan teklifler; yürütmenin başı olarak krala kayda değer bir güç vermesine karşın bir anayasal monarşi öngörmesi, 1789'un yasa önünde eşitlik, din ve basın hürriyeti gibi diğer önemli kazanımlarını kapsaması ve devrimci toprak iskânını teminat altına alması özellikleriyle 1791 anayasasına oldukça benzemekteydi. Parlatonun temsilciler meclisi, sadece zenginlerin –toplumda “gerçek” bir çıkara sahip olanların– siyasal iktidarı paylaşmasını sağlamak amacıyla, çok kısıtlı bir seçmen kitlesi tarafından seçilecekti. Hem müttefiklerden gelen baskıyla hem de meşru monarşinin yeniden kurulmasını sağlamak amacıyla, XVI. Louis'nin genç oğlunun 1795'te hapiste ölmesinin ardından XVII. Louis unvanını alan eski Provence Kontu, uzlaşmayı kabul etmek zorunda kaldı. Bildirge 4 Haziran'da ilan edildi.

Bonaparte'ın hızla yeniden popülerleşmesi aslında, yeniden kurulan monarşinin ve destekçilerinin büyük ölçüde yetersiz kaldıklarını gösterir. Eski sınırlarına geri döndürülen ve sadece barış döneminin askeri teşkilatına küçülmeye mecbur bırakılan Fransa'da, idarenin ve ordunun boyutunu büyük ölçüde azaltma gerekliliği, sadakat göstermeme ihtimali olanları temizleyip yandaşları ödüllendirmenin ve hayati mevkilere güvenilir personeli yerleştirmenin bir aracı olarak kullanıldı. Bu durum da çok daha güçlü bir karşı devrim hareketinin habercisi olarak görüldüğü için ciddi bir kızgınlık yarattı. Kırsal bölgelerde, göç etmiş soyluların dönerek topraklarını geri alacaklarına, feodal ve ondalık vergilerin yeniden getirileceğine dair söylentiler yayıldı. Napoléon da bu durumdan ve orduda varlığını sürdüren popüleritesinden yararlanmaktaydı. Elba Adası'ndaki sürgününden 1 Mart 1815'te dönüşü, radikal ulusçuluğun yanı sıra soylulara ve din adamlarına yönelik tepkileri canlandırmış –“saygın” mülk sahipleri arasında ciddi endişe yaratan bir yeni-Jakoben canlanışı– görünüyordu. Bu ileri gelenler yeni bir savaş ihtimalinden de ürkmekteydi. Sonuç olarak bu temel kadroların desteğini alabilmek için Napoléon'un da, pek çok açıdan XVIII. Louis'nin Bildirgesine benzeyen bir “Ek Antlaşma”yla anayasal ve parlamenter bir rejimin kurulmasını taahhüt etmek zorunda kalıyordu.

Bununla birlikte imparatorun dönüşüne verilen destek pek de geniş kapsamlı değildi. En samimi destek, müttefiklerin istilasından olumsuz etkilenen kuzey ve doğu bölgelerinden geldi. Diğer bölgelerdeki tepkiy-

se, tıpkı yeni bir İngiliz ablukası bekleyen kıyı bölgelerinde ve özellikle önce Devrim'in din politikalarına, sonrasında zorunlu askerliğe yönelik siyasal muhalefetin en yoğun olduğu güney ve batı bölgelerinde olduğu gibi, ilgisizlik ya da aktif muhalefet şeklindeydi. Bu bölgeler; Waterloo, Napoléon'un Yüz Günü diye adlandırılan bu yeni macerayı kanlı bir zirveye ulaştırdığında, Bonaparte yanlılarına karşı çoğunlukla acımasızlaşan misilleme harekâtlarının yürütüleceği yerlerdi. Bu ağır yenilgi imparatoru 22 Haziran 1815'te ikinci ve son kez tahttan çekilmek zorunda bıraktı, ardından Atlantik'te yeterince uzak bir yerde Saint Helena Adası'nda hapsedildi. Burada tüm enerjisini, kendisini haklı çıkaracak ve göreceğimiz gibi siyasal açıdan güçlü bir Bonaparte miti inşa etmeye harcayacaktı.

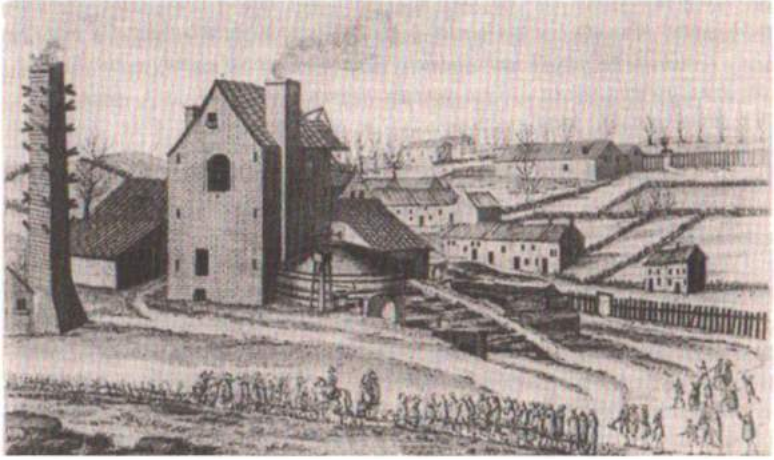
Napoléoncu emperyalizmin topyekûn çöküşü bile, hem imparatorun başarılarına hâlâ hayranlık duyan hem de imparatorluk mabedinde tapınmakta ısrarcı olan sonraki nesillerin popüler tarihçilerini; onur, fedakârlık, şan gibi askerî kavramlara saplantılı ve son derece egoist bir bireyi merkez alan bir diktatörlükte gizlenmiş tehlikeleri yeterince yansıtmaya ve nihayetinde bir mağluba dönüşen bir "kahraman"ın hükümdarlığı konusunda eleştirel düşünmeye ikna edemeyecekti. Askerî önderin ve komuta ettiği ordunun yüceltilmesi çabaları, kanlı seferlerinin nihai sonuçlarına daha fazla yoğunlaşarak dizginlenmelidir. Daha genel olarak ise, Fransa'nın askerî tarihi, görkemli zaferlerinden ziyade, sık sık yaşadığı yıkıcı başarısızlıklarla daha iyi betimlenebilir.

Bu uzun ve çalkantılı dönemin kapanışı, Fransa'daki siyasal karmaşanın sonu anlamına gelmez. Devrim ve Napoléoncu dönem eski nirengi noktalarını ortadan kaldırmış ve insanların siyaset hakkında düşünme biçimlerini derinden etkilemişti. Dramatik bir değişim yaşanmıştı. Liberal ve demokratik değerler kabul edilmiş, ulusun egemenliği tanınmıştı. Monarşi lağvedilmiş, bir kral ve kraliçe idam edilmişti. Kilise ve aristokrasi kesintisiz bir saldırıya maruz kalmıştı. Böylece yeni teamüller belirlenmiş ve sonraki nesillere aktarılacak yeni bağlılıklar oluşturulmuştu. Ortaya çıkan korkular ve arzularsa gelecek yüzyılın gündemini yaratmıştı. Kitleler siyasi arenaya girmiş, hem siyasal olayların kendi gündelik yaşamlarındaki önemini hem de siyasal örgütlenmeyi öğrenmişlerdi. Terör'e yol açan acil durum hissiyse yarım yamalak bile olsa, nüfusun büyük bölümünü siyasallaştırmış ve ulusal kimlik duygusunu pekiştirmişti. Yaşanan deneyim, elbette Devrim yanlısı veya karşıtı siyasi görüşleri de kutuplaştırmıştı. Devlet iktidarının hayati öncemi hiç bu kadar belirgin olmamıştı. Terör sürecinde ve sonraki muhafazakâr gerici dönemlerinde, devletin toplumsal müdahale kapasitesini önemli

ölçüde artıracak idari reformlar gerçekleştirilmişti.

Son yıllarda, bir süreklilik olarak Devrim'in (ve dolaylı olarak devrimlerin) önemini azaltmak, onu çok az kalıcı ve özünde olumsuz etki bırakan geçici bir tali olay statüsüne indirgemeye çalışmak moda haline geldi, üstelik bu moda sadece siyasal açıdan muhafazakâr "revizyonist" tarihçiler arasında yaygın değildir. Bu çizgileri savunmanın elbette geçerli zeminleri vardır. Loncaların lağıvı, işçi derneklerinin yasaklanması ve ülke içindeki gümrük engellerinin kaldırılması ekonomik girişimin önündeki önemli engellerin kaldırılması olarak görülmüştür. Birçok toprak sahibi ve köylü feodal ve ondalık vergilerin kaldırılmasından faydalanmıştır. Kırsal nüfusun çoğunluğu satmak ya da tüketmek için daha fazla üretmeyi sürdürecektir. Yaşamdan beklenenler artmıştır. Bununla birlikte, imalat ekonomisinde, peş peşe yaşanan karışıklıklar, girişimci faaliyetlerde sürekli yerine birtakım spekülâtif hareketlere yol açan bir belirsizlik havası yaratmıştı. Savaş ihtiyaçları ekonomik denetimlerin yeniden dayatılmasına neden olurken, artan enflasyon da felç tehlikesi yarattı. Güvenlikte olma arzusu ve faal bir arazi piyasası, sermayenin ticaret ve imalattan uzaklaşmasını teşvik ederken, bunun neticesinde endüstriyel üretim 1796'da muhtemelen en düşük seviyeye ulaşmıştı. Zamanla ülke içerisinde daha fazla güvenlik hissi kurulup sınırların genişletilmesi daha iyi imkânlar sunacaktı, fakat İngiliz hâkimiyetinin her zamankinden daha kusursuz olduğu deniz savaşları, daha önce ekonominin en dinamik kesimleri olan limanlar ve bunların arka bölgeleri üzerinde yıkıcı etkiler yarattı. İmparatorluğun ilk döneminde yaşanan refah, coğrafi açıdan sınırlı ve daima kırılgandı. 1810'da yaşanan kötü hasat ve giderek kötüleşen askerî durum bu refahı da ortadan kaldırdı. Bu da ciddi bir dereceye kadar, devrimci dönemin kayıplarının kısmen telafisini yansıtmaktaydı. Savaş sayesinde İngiliz rekabetinin kötü etkilerinden tamamen korunan Paris, Rouen, Lille ve Mulhouse bölgelerinde yerel kalan bir yenileşme ve büyüme örnekleri görülse de, Fransız teknolojisi rakibinin giderek daha gerisinde kalıyordu. Fransız ekonomisinin sanayi öncesi temel yapıları değişmeden kalmıştı; yani verimliliği düşük bir tarım, yavaş ve masraflı ulaşım sistemleri, parçalanmış ticari ağlar ve küçük çaplı imalat egemenliğini koruyordu. Zaten önceki yüzyılda görülen ve artan ticarileşmeyle verimliliğin temsil ettiği aşamalı değişim süreçleri hızlanmak bir yana yavaşlamaktaydı.

Toplumsal açıdan da, devrim öncesi dönem ile XIX. yüzyılın başları arasında birtakım sürekliliklerin var olduğunu vurgulamak doğru görünüyor. Devrim ve İmparatorluktan en çarpıcı biçimde, seçkinlerin yapısı etkilenmişti. Fakat buradaki etki bile sınırlıydı. Zümrelere dayanan top-

Resim 20. Sanayileşmenin ilk adımları: Liège yakınlarında bir kömür madeni. Drenaj için bir buhar makinesinin kullanılmasına ve 29 Şubat 1812'de bir kaza haberıyla toplanan endişeli kalabalığa dikkat.

lum yapısı Devrim'den önce zaten gerilemekteydi. Soyluların imtiyazlarının kaldırılması bu sürecin tamamlamasını sağladı. Her ne kadar ciddi boyutlarda gerçekleştirilen toprak nakilleri soyluların ve Kilisenin ekonomik ve toplumsal gücünü azaltmış olsa da, bu nakillerin asıl sonucu, mevcut toprak mülkiyeti kalıplarını ve açıkça aralarında soyluların da yer aldığı zenginlerin ve köylü çiftçilerin konumunu sağlamlaştırmak oldu. Hem uygun yaşam tarzını finanse etmek hem de mesleklere veya siyasal makamlara erişme imkânı veren bir eğitim almak için gereken servetin öncelikle topraktan sağlandığı, esas itibarıyla tarımsal kalmış bir toplumda, bu sayede, soylu olmayan pek çok kişinin katılımıyla genişleseler de toplumsal seçkinler (*ileri gelenler* sınıfı) Devrim öncesindeki özelliklerinin çoğunu korumuşlardı. Elbette 1789 sonrasındaki yıllar, özellikle toprak ve askerî teçhizatın değerindeki spekülasyon ve devlet hizmeti sayesinde yukarı tırmanmak için fırsatlar yaratmıştı, fakat yeni insanların hedefleri eskiler tarafından yerleştirilen modellere göre tanımlanmıştı. XIX. yüzyıl başlarındaki toplumsal seçkinler, tıpkı XVIII. yüzyıldakiler gibi, yerleşik bir statüye sahip aileler ile ihtiraslara sahip aileler arasındaki karmaşık ozmos süreçlerinin ürünüydü. Ne var ki Devrim yoğun bir güvensizlik hissi yaratmıştı. Siyasal çatışma ve iktidar mücadelesi bu seçkinler arasında ciddi anlaşmazlıklar yarat-

muş ve diğer grupların az çok açıkça formüle edilmiş arzularını harekete geçirmişti. “Devrim’in maliyeti” fazla olduğu, büyük eziyetlere rağmen sosyo-ekonomik yapıların modernleşmesi için çok az şeyin başarıldığı, sürekliliğin değişimin önüne geçtiği ve aslında Fransa’nın 1815’te esas itibarıyla hâlâ bir sanayi öncesi toplum olarak kaldığı şeklindeki görüşlerin kabul edilmesi gerekse bile, yeni bir siyasal kültürün yaratıldığı ve insan hakları anlayışları temelinde toplumsal ilişkileri algılama biçimlerimizi kökünden etkileyecek yeni kurumların oluşturulduğu da teslim edilmelidir.

Dolayısıyla, devrimin Marksist anlamda “tarih”in başlıca “itici gücü” olduğu şeklindeki abartılı görüşü reddetmek önemliyse de, bu bizi, siyasal karışıklık ve uzun savaş sürecinin ulusal bilinç üzerindeki etkisini göz ardı etmeye itmemelidir. Devrimin yarattığı gündemi etrafıca ele almak nesiller sürecektir ve bu tür bir çaba, devrimi tamamlayacak *mouvement*’ı savunanlar daha fazla değişime yönelik *résistance*’ı destekleyenlerle çatıştıkları için sonraki yüzyılı derinden etkileyecektir.

5 | XIX. Yüzyıl: Süreklilik ve Değişim

1815 yılı, 1793'te idam edilen kralın kardeşi XVIII. Louis'nin tahta çıkışıyla birlikte Bourbon monarşisinin yeniden kurulmasına tanık olmuştu. Fakat bu, devrim öncesindeki statükoya dönüşü temsil eden bir gelişme değildir. Çünkü 1789 yılının kazanımları, anayasal monarşi, temsili hükümet ve yasa önünde eşitlik gibi unsurlar tahta çıkan kralın ulusuna bahsettiği Bildirgede hâlâ tanınmaktaydı. Diğer pek çok açıdan da, sonraki yüzyılda yaşanacak olan siyasal tartışma gündemi, 1789 ila 1815 arasında gerçekleşen uzun mücadele ve diğer ülkelerle savaş yıllarında belirlenmişti. Kesintisiz bir siyasal seferberlik hali ülkede yeni bir siyasal kültür yaratmıştı. Bu olayları doğrudan yaşayanlar, kazandıkları kalıcı zihinsel alışkanlıkları çocuklarına aktarmıştı. Sonuçta bu süreç boyunca gerici Katolik monarşizm, 1789'un liberal ilkelerine bağlılık, *sans-culotte* temelli eşitlikçilik, Jakoben ulusçuluğu ve Bonapartçılık gibi çok sayıda siyasal tercih ortaya çıkmıştı. Bunların her biri, etrafında siyasal "partiler"in (1900'lere kadar henüz örgütlü yapılar halinde olmasalar bile) bir araya geldiği, mevcut kurumların meşruluğunu yeniden teyit veya tehdit etmek üzere kapsamlı bir desteğin seferber edilebildiği, son derece farklı değer sistemlerini ifade eden ve fazlasıyla seçici Devrim referanslarına ve imgelerine işaret etmekteydi; İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi, kralın idamı, Robespierre'in ve Bonaparte'ın hâkimiyeti ve benzerleri gibi. Gerçekten de insanların algılama ve dolayısıyla davranma biçimleri hâlâ önemli ölçüde, Devrim-İmparatorluk dönemine ilişkin fikirlerin etkisi altındaydı. Bu fikirler, zaman içinde toplumsal gruplar arasında, sadece siyasal süreçlerin değil, aynı zamanda önceki yüzyılda zaten var olup yeni yüzyılda daha da hızlanan sosyo-ekonomik gelişme süreçlerinin etkisiyle ve çoğunlukla az çok bilinçli olarak tekrar tekrar yeniden yorumlanacaklardı. Bununla birlikte, ekonomide ve toplumda meydana gelen değişimlerin kronolojisi siyaset alanında gerçekleşenlerden oldukça farklıydı. Dolayısıyla, XIX. yüzyılın tarihi, siyasal ve endüstriyel alanlarda gerçekleşen iki devrimin arka planlarının karşılaştırılmasıyla ele alınmalıdır.

EKONOMİ VE TOPLUM

Devrim ve savaş eski büyüme kalıplarını bozmuştu. Uğranılan deniz ab-lukası kazançlı denizasıırı ticaretini büyük ölçüde tahrip ederken, askeri girişimlere katkıda bulunan ya dâ sınır değişiklikleri sayesinde pazarları genişleyen endüstrilerse iyice zenginleşmişlerdi. Bununla birlikte 1815 yılına gelindiğinde yeniden küçülen sınırların içerisinde, Devrim öncesi-nin büyüme kalıpları temel olarak bir kez daha ortaya çıkıyordu. Artan nüfus ve kentleşme tarımda ticarileşmeyi teşvik ediyordu. Çoklu tarım sistemiyle ilişkili daha yoğun yöntemler yerleştikçe, verimlilik de kade-meli olarak artıyordu. İmalat alanında, hem giderek artan uzmanlaşma yoluyla verimliliği artırma çabaları hem de kentlerde ve kırsalda çalışan işçi sayısındaki artış zanaatkârlığa dayalı atölye üretimini geliştirdi. Ya-pısal değişimin ve modern sanayileşmenin ilk adımları da açıkça görül-mekteydi. Bu süreç; tarımın ve zanaatkârlığa dayalı imalat biçimlerinin egemen olduğu bir ekonomiden, geçmiş ile önemli sürekliliklere rağmen endüstriyel üretimin ağır bastığı bir ekonomik sisteme geçişin yaşana-cağı uzun bir dönemin başlangıcını yansıtır.

Ama yine de Eski Rejimin ekonomik ve sosyal yapıları 1840'lara kadar varlıklarını pek çok açıdan sürdürdüler. Devrim sırasında yaşa-nan olaylar, düşük verimlilik seviyelerine, kötü hasatların neden olduğu yaygın bunalımlara duyarlı bir sisteme, bunun sonucunda keskin gıda fiyatı artışlarına ve mamul ürün talebinde düşüşe sahip olan ve esasın-da endüstri öncesi yapısını koruyan ekonomiyi değiştirme yönünde çok az şey yapmıştır. Ekonomideki yapısal değişimi tetikleyen şey hem nü-fus artışıdaki ve kişi başı gelirlerdeki yavaş büyümenin neden olduğu yükselen talep düzeyleri, hem de tarımsal üretimin ve mamul malların arzındaki teknolojik yeniliklerin etkisiydi. Başlangıçta aşamalı olarak, en çok tekstil üretimini, metalürjiyi ve mühendisliği etkileyen bir dizi yenilik yaşandı. 1840'lardan itibaren değişimin ivmesi artıyordu; bunu teşvik eden unsur, demiryolu sayesinde malların ve insanların daha ucuza taşınması, okuryazarlığın artması, kitle iletişim araçlarının ge-lişmesi ve elektrikli telgrafın yayılması sonucunda bilginin daha ucuza iletilmesini sağlayan teknolojik yeniliklerdi. Nispeten ucuz, esnek ve bol bir güç kaynağı olarak buharın benimsenmesi, bu gelişmelerin dikkat çekici bir özelliğiydi. Bir bütün olarak bakıldığında bunlar, başlıca ısı ve enerji kaynakları olarak odun ve suya dayanan bir uygarlıktan, kömür ve buhar makinesini kullanan bir uygarlığa geçişi temsil etmekteydi. Bu, günümüzde bilgi teknolojisinde yaşanan devrimin neden olduğu de-ğişimle karşılaştırılabilecek ölçekte bir dönüşümdü.

Yıllar	Toplam ulusal gelir (milyon frank)	Kişi başına ulusal gelir (frank)
1825-34	10.606	325.6
1835-44	13.061	380.5
1845-54	15.866	443.0
1855-64	19.097	510.9
1865-74	22.327	602.0
1875-84	24.272	644.2
1885-94	26.713	696.6
1895-1904	30.965	794.7
1905-13	34.711	876.4

TABLO 3. Sabit fiyat temelinde ulusal gelir (1905-13'te frank).

XIX. yüzyılda yaşanan büyüme, sürekli ve biriktirici olmasının yanı sıra hem ekonomi hem de toplumda önemli yapısal değişiklikleri içermesi açısından önceki yüzyıllardakinden farklıydı. Bunun dikkat çekici bir özelliği de TABLO 3'te gösterilen, kişi başı üretimdeki kayda değer artıştı. İstatistikler ihtiyatlı bir biçimde değerlendirilmelidir, ama yine de genel eğilimlerin göstergeleri olarak görülebilirler. Bu ekonomik değişikliklerin tek bir açıklaması yoktur. Hem hayranlık hem de korkuyla bakan İngiltere, pek çok kişiye göre bir gelecek modeli sunmaktaydı. Her ne kadar 1816'da yürürlüğe konan yüksek gümrük koruma düzeyleri bunu zayıflatırsa da, rekabet tehdidi kadar, ona benzeme arzusu da değişim için önemli bir uyarıcıydı. Yine de, Fransa'daki ekonomik değişimi önemli bir dereceye kadar, belirli coğrafi koşullar, pazar yapıları, üretim etkenlerinin maliyeti ve arzı gibi meselelerle bağlantılı olarak, Fransa'ya özgü koşullar çerçevesinde açıklamak gerekir.

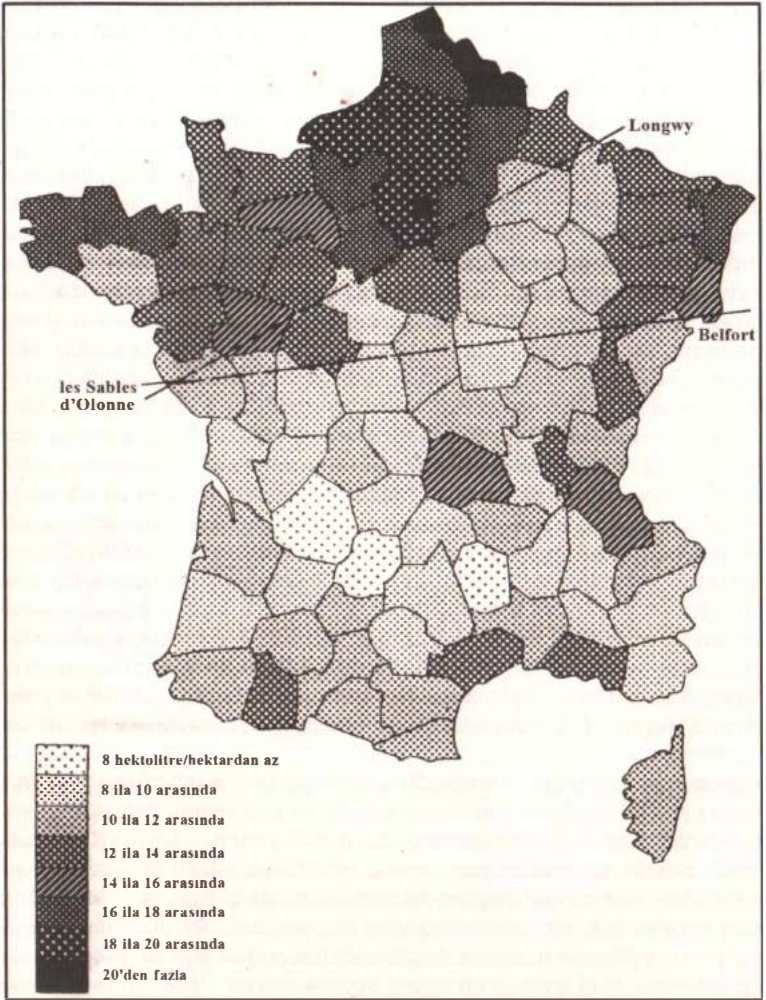
Sürekli büyüme, geleneksel bir toplumda sermaye teçhizatına yapılan düşük yatırım seviyelerinden –ki düşük reel gelirler yüzünden düşük talep seviyesinin bir sonucuydu– kaynaklanan kişi başına düşük verimlilik dolayısıyla düşük bir reel gelir getiren kısır döngünün kırılması anlamına gelmekteydi. Endüstriyel büyümenin ve tarım dışındaki istihdam olanaklarının yavaş kaldığı bir dönemde, gelişmenin ilk aşamalarında hızlanacak olan nüfus artışı eğilimi, sorunu daha da şiddetlendirdi. Kişi başına gelir ve ekonomik büyüme döngüsü, hem bu nüfusu besleyecek hem de sanayi için kaynak sağlayacak tarımsal verimliliğin artmasına büyük oranda bağlıydı. O an için var olan tekniklerin alanı

ve potansiyel mucitlerin onlardan faydalanma kapasitesiyle belirlenen (bu da yeterli becerilere sahip emeğin ve sermayenin varlığına bağlıydı) ekonomik yenileşmeyi teşvik edecek uzun bir talep artışı dönemine ihtiyaç duyuluyordu. İlk yenilikler yerleşik yerel ve bölgesel ekonomik sistemler bağlamında değerlendirilmelidir. Yeni teknikler mevcut üretim sistemleriyle kolayca örtüştükçe, sermaye maliyetleri düştükçe ve bunları öz-yatırımlarla finanse etme imkânları arttıkça, daha çabuk benimsenmekteydiler. Aslında modernleşme, “gelenek” kavramının yerini “modernite”nin almasını değil, her ikisine ait çeşitli özelliklerin iç içe geçmesini içermektedir.

Ulaşımda gerçekleşen ve malların taşınma maliyetini düşürerek potansiyel pazarların boyutunu artıran yenilikler sayesinde, talep yapısı ciddi anlamda dönüştü. Demiryolu ağının inşa edilmesinden önce, kara ve su yollarına yapılan yatırımlar neticesinde şüphesiz bir ilerleme kaydedilmişti. Ne var ki, yüksek maliyet ve hareket yavaşlığı, daha birleşik bir pazarın gelişiminin ve üretim artışının önünde hâlâ ciddi engeller oluşturmaktaydı. Demiryolu ağının büyümesinden önce, denize veya su yollarına yakın yerler dışında, ulaşım bedelleri yerel talebe yönelik küçük çaplı üretime dayalı bir ekonomik sistemden kurtulmayı güçleştirmekteydi. Karşılaştırma yapmak faydalı olabilir. Çok daha küçük bir ülke olan İngiltere, bütünlüklü bir pazarın kurulmasını mümkün kılan son derece yoğun bir deniz ve su yolu taşımacılığı sistemine sahip olmanın yararını görmekteydi. Fransa'nın ise Almanya gibi büyük bir toprak parçasıyla daha fazla ortak yönü vardı; bu açıdan, pazar yapılarının ciddi anlamda dönüşümünü sağlamak için demiryolunu kullanmaktaydı. Demiryolu inşaatı lokomotifler ve demiryolu levazımı gibi kaliteli mühendislik ürünlerine, raylara ve inşaat malzemelerine kayda değer bir talep yarattı. Trenlerin güvenli ve kazançlı bir şekilde işleyebilmesi için muazzam miktarda sermayenin biriktirilmesi ve karmaşık bürokratik örgütlenmelerin oluşturulması gerekmekteydi. Paris'ten Orléans ve Rouen'a uzanan ilk önemli hatlar 1843'te açıldı. Ama bu inşaat süreci yüzyılın ortasında yaşanan uzun süreli bunalım dolayısıyla yavaşladı ve kesintiye uğradı. 1847'nin sonuna gelindiğinde sadece 1.830 kilometrelik hat kullanılmaktaydı. Oysa 1870'e gelindiğinde bu rakam 20.000, 1914'e gelindiğindeyse 40.770 kilometreye çıkacaktı; ayrıca 7.000 kilometreyi aşan dar hatlı demiryolu ve tramvaydan da bahsetmek gerekir. Kara ve su yoluyla taşınan malların hacmi 1905/14'e gelindiğinde yavaş bir artışla 2,9 ve 3,8 milyar km/tona yükselirken, demiryoluyla taşınanların hacmi 21 milyar km/tona ulaşmıştı. Özellikle 1850'lerde, demiryolu istasyonlarıyla birleşen gelişmiş karayolu hatlarıyla birlikte uygun bir

ağın kurulması ticari pratikleri dönüştürdü. Daha büyük ve rekabetçi pazarların oluşturulmasıysa ekonomide yenilik yanlısı baskıları şiddetlendirdi. Ulaşımda yaşanan değişiklikler, ekonomik etkinliğin mekânsal yapılarını da derinden etkiledi. Girişim, sermaye ve emeği kendine çeken büyüme kutupları olan kentlerin hem tarımsal hem de endüstriyel ürünler için pazar olma önemleri pekişti. Kentler arasında sınırları daha açık bir şekilde belirlenen işlevsel bir hiyerarşi gelişti. Yeni ulaşım biçimleri yüksek verimliliğe, gelire ve yatırım potansiyeline sahip daha gelişmiş ova ve vadi bölgelerini de teşvik etti. Böylece, yatırım daha dinamik bölgelere yoğunlaştıkça “ikili” bir ekonomi gelişti. Daha “modern” ve daha “geleneksel” sektörler birbirinden kopmadı, fakat bunlar üretimin ölçeği ve sermaye yoğunluğu açısından farklıydılar. Elbette tarımda da, daha pazar odaklı kapitalist çiftlikleri, ailenin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik köylü çiftliklerinden ayıran benzer farklılıklar görüldü.

Tarımsal ürünlere olan talebi etkileyen başlıca faktörler nüfus artışı ve kişi başına tüketimdi. HARİTA 10, Fransız tarımında uzun zamandan beri belirgin olan çeşitliliği kısmen de olsa göstermektedir. Verimliliğin en yüksek olduğu yerler, özellikle kuzeydeki kaliteli topraklara ve pazar erişim imkânlarına sahip bölgelerdi. Yüzyıllar geçtikçe daha yüksek çiftlik hayvanı yoğunluğuna, daha fazla koşum hayvanı gücü ve gübreyle, daha iyi teçhizata ve daha karmaşık rotasyon sistemlerine sahip olan büyük çiftlikler iyice gelişmişti. Ne var ki, iletişim devriminden önce, ortalama gelir düzeyleri düşük ve ağırlıklı kırsal bir yapıya sahip olan toplumda, beslenme düzeninin ve talep kalıplarının değişim hızı yavaştı. Geleneksel tarım ekonomileri hassas iç dengelere dayanır. Bitki gruplarının, tarım yılı boyunca işbölümünü kolaylaştıracak şekilde bütünleştirilmesi gerekir. Çoklu tarım sisteminde bir dizi ürünün üretimi de büyük öneme sahiptir. Farklı dönemlerde yetişen bitkilerin varlığı, kötü hava koşulları nedeniyle herhangi bir ekinin yetismeme ihtimaline karşı ancak belirli bir dereceye kadar teminat sağlar. Ayrıca her ne kadar asla eksik olmasa da, yeniliklerin hayata geçirilmesi, genellikle kültürel sistemde bir unsurun yer değiştirmesinin bütünün dengesini bozmadığına dair neredeyse kesin inanca bağlıydı. Her şeyden önce ailenin geçimiyle ilgilenen ve Fransız tarımının büyük bölümüne hâkim olan köylü tarımcılar da herhangi bir yeniliği bizzat benimsemeden önce, onun değerine ilişkin kanıtlar talep etmekteydiler. Kârlılıktan önce, risklerin azaltılması hedefleniyordu. Yeniliklerin hayata geçirilişiyse genellikle, evvela risk almaya yetecek kadar toprak ve sermayeye sahip büyük çiftçiler tarafından kazanılan yavaş bir deneyim birikimi yoluyla gerçekleşiyordu. Bununla birlikte, çoğu zaman pazarlara erişim anlamında yetersiz

Harita 10. Fransa'nın gelişmiş ve az gelişmiş kısımları: 1840'taki buğday üretimi.

imkânlara sahip olsalar da, en geleneksel köylü aileler bile kendilerini ticari meselelerden bütünüyle soyutlayamıyordu. Her ailenin satabileceği miktarda ürün yetiştirmesi, eğer bunu başaramıyorsa emeğini kiralayarak kırsal endüstride çalışması veya geçici göçe başvurması gerekiyordu. Hem güvenli bir yaşamın sağlanması hem de vergileri ödebilmek veya yerel olarak üretilmeyen ihtiyaçları satın alabilmek için gereken parasal kaynakların elde edilmesi açısından, ailenin olası en geniş faaliyet alanına ulaşması zaruriydi. Köylünün daha fazla toprak elde etme rüyasını gerçekleştirmeye yetecek kadar tasarruf sağlaması bile mümkün olabiliyordu. Dolayısıyla çevresinden en fazla yalıtılmış bölgeler bile ticaretle uğraşmaktaydı. Çiftçilerin temel gıda maddelerinin üretimine yoğunlaşma çabaları, yüzyılın başlarında da sürüyordu. Birtakım düzelmelere rağmen düşük verimli tarımın hâlâ devam ettiği ve parçalı bir pazarlama sistemine dayanan, kırılğan bir besin arzı sisteminin varlığı sıkça yaşanan geçim bunalımlarından anlaşılmaktaydı. Çiftçilerin büyük bölümü, ancak iletişimin gelişimi sayesinde, öncelikle kendi gıda arzlarını güvence altına aldıktan sonra, doğal olarak en iyi yetiştirebilecekleri ürünlerin üretiminde uzmanlaşmak ve hızla büyüyen kent pazarlarının tahılın yanı sıra et, süt ürünleri ve şarap taleplerini karşılama konusunda kendilerini yeterince güvende hissedeceklerdi. Bunlar, talep yapısında yaşanan değişikliklere giderek daha fazla cevap verildiğini gösteren eğilimlerdi. Kentleşme süreci, nüfusun gitgide daha küçük bir kısmının kendi yiyeceğini üretebilmesi anlamına gelmekteydi. Büyüyen kent pazarlarına erişim imkânlarının düzelmesi ve yaşam standartlarındaki genel iyileşme, tarım alanındaki yenileşmeler için önemli bir uyarıcı olmuştu.

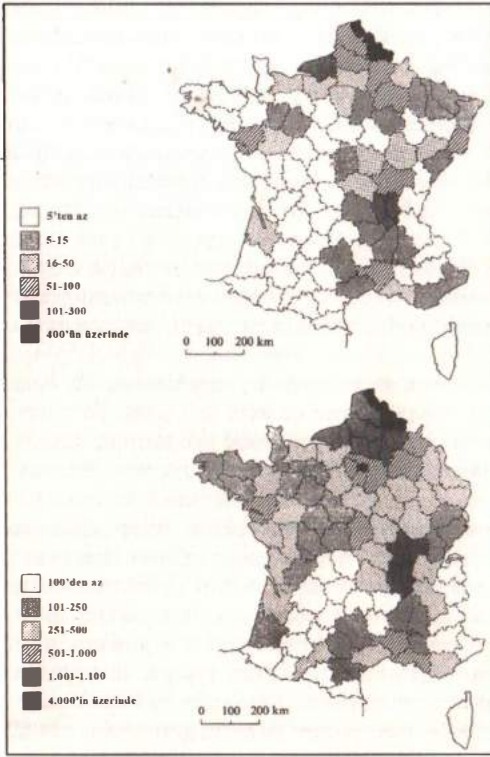
Pazarlara erişim imkânlarına dair ilk düzelmeler 1840'lar ile 1870'ler arasında ana demiryolu ağının inşa edilmesiyle gerçekleşiyordu. Tali demiryolu ve karayolu hatlarının oluşturulmasıyla birlikte, bu durum verimlilikte ve ticarileşmede yaşanan kayda değer artışları teşvik ediyordu. Hem artan üretim hem de yüksek ve yükselmekte olan fiyatlar beraberlerinde refah da getirdiler. Bununla birlikte, yüzyılın üçüncü çeyreğinde, fiyatların düşmesinin yanı sıra üretim maliyetlerinin yükselmesi ve filokseranın (asma biti) asmalar üzerindeki tahrip edici etkisi ciddi bir bunalıma ve verimlilikteki artış oranının düşmesine neden olacaktı. İletişim devriminin ve 1859/60'tan itibaren gümrük korumalarındaki azalmanın sonucunda, daha bütünlüklü ulusal ve uluslararası pazarların kurulması ve bunun üretim artışını teşvik etmesiye zaman içinde, özellikle buğday ve şarapta aşırı üretime yol açtı. Bunun düzelmesi 1890'ların ortalarında başlayacaktı, fakat belli belirsiz ve sınırlıydı.

1870'lerden itibaren gümrük koruma seviyelerinin yeniden yükseltilmesi ithal ürünlerden kaynaklanan rekabeti sınırlarken yeniliklerin hayata geçirilmesi yönündeki baskıyı da önemli ölçüde azaltıyordu. Dolayısıyla I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde, Fransız tarımı pek çok açıdan modası geçmiş durumdaydı. Bu durum, özellikle çok sayıda küçük köylü çiftliğinin varlığını sürdürmesiyle ve nispeten yalıtılmış halde kalarak doğal koşulları yenileşme veya modern tarımın oluşturulması için elverişli olmayan bölgelerle kendini göstermekteydi. Değişimin önündeki sınırlamalara rağmen, 1840'lardan sonraki bu süreç, yine de Fransız tarımının uzun vadeli gelişimi açısından özel önem taşıyan bir dönemdi; bu dönem, hem eski geçim bunalımlarının nihayet ortadan kalkmasına hem de çiftçilerin içinde bulunduğu çalışma ortamının dönüşmesine tanık olmuştu. Otuz kırk yıllık bir süre zarfında, önceki pek çok yüzyılda gerçekleşenden çok daha fazla yenilik yaşandı; bu da geçmiş ile kesin bir kopuşa işaret etmekteydi.

Uluslararası düzeyde yapılan karşılaştırmalar çerçevesinde, Fransız işadamları da, tıpkı çiftçiler gibi, çoğu zaman girişimcilik alanında eksik kalmakla suçlanmışlardır. Fakat bu yaklaşımın da sınırları vardır. Bir kere ekonomik büyümenin farklı fakat aynı derecede rasyonel biçimlerine yol açan toplumsal ve ekonomik yapı farklılıklarını dikkate almaz. XIX. yüzyıldaki endüstriyel büyümeye ilişkin tahminler epeyce çeşitlilik göstermektedir (her yıl için %1,8 ila 2,9 arasında). Ne var ki, 1913 yılına gelindiğinde üretimin altı kat artmış olduğu görülüyor. 1815 ila 1846 arası küçük dalgalanmalarla kesintiye uğrayan yavaş ve düzenli bir büyüme dönemi; 1846'dan 1851'e kadar olan süreç ciddi siyasal ve ekonomik bunalımlara tanık olurken, ardından gelen 1852 ila 1857 arasıdaysa hızlı bir büyüme dönemi yaşanıyordu. 1858 ve 1859 buhran yıllarıydı; bunu 1860'tan 1882'ye kadar süren ve 1870'teki savaşın ve bu yüzden yaşanan siyasal bunalımın kesintiye uğrattığı bir yavaş büyüme izledi. 1882 ila 1896 arasında yeni bir buhran dönemi yaşanırken, 1897 yılında başlayan uzun bir refah dönemi ancak I. Dünya Savaşıyla ortadan kalkacaktı. Büyüme oranlarını etkileyen ana etkenin, hem ekonominin yapısında hem de belirli endüstriyel sektörlerdeki verimlilikte köklü değişikliklere yol açan teknik yenilikler ve sermaye yatırımları olduğu görülüyor. Sanayileşme aslında değişen pazar koşullarına, yeni imkânlarla ve yenileşmeyi teşvik eden rekabetçi baskılara verilen bir tepkiydi. Ürünlere yönelik talebin boyutu, emek ve makinelerin karşılaştırmalı maliyeti, sermayenin mevcudiyeti gibi pek çok karmaşık etken de teknolojik değişimi etkilemekteydi. Yüzyılın sonuna kadar, hatta büyük ölçüde elektrometalürji, kimyasallar ve ardından içten yanmalı

motorun ve otomobilin gelişimiyle tanımlanan “ikinci” sanayi devriminin ortaya çıkmasına kadar bilimin etkisinde olmasına rağmen, teknolojinin gelişimi, büyük ölçüde yeniliklerin belirli zaman ve mekân koşullarını yerine getirmek üzere parça parça uygulanmasıyla gerçekleşmişti. Yeni teçhizatlar (buhar makinesi gibi) bir kez uygulanınca, kimi zaman değişikliklere uğrasa da, elli yıl veya daha uzun süre kullanılabilmekteydi. Bu genellemelerin, büyük ölçekli entegre metalürji tesislerinin inşası ve buhar makinesi biçimindeki ileri teknolojinin emek yoğun bir ulaşım biçimiyle bütünleştirildiği demiryolu ağının gelişimi gibi önemli istisnaları da vardı. Büyük miktarlarda demir ve çeliğin sağlanmasının yanı sıra düşük maliyetli bir toplu taşıma aracının varlığı sayesinde, bu iki sektördeki teknolojik değişiklikler tüm ekonomi üzerinde birtakım temel etkiler yarattı.

Ne var ki Fransız endüstrisinin yapısında ani bir değişim yaşanmadı. Artan talebi cevaplamamanın en açık yolu, eski yöntemlerle daha fazla üretmektir. Bu illa ki kötü veya hantal bir yöntem değildi, aslında daha çok mevcut kaynakların zekice kullanılmasıydı. Fransa örneğinde bu genişlemeyi teşvik eden, ucuz emeğin varlığı ve pazarların en azından 1850'lere kadar sürekli parçalanmasıydı. Talep yapısı karmaşıktı. Sadece nüfusun boyutuna ve kişi başına gelire değil, aynı zamanda harcamalar hakkındaki kararlara ve kişisel beğeniye de bağlıydı. Yetersiz iletişim imkânları, bir yandan da ademimerkeziyetçi bir pazarın varlığını sürdürmesi ve dolayısıyla üretimin dağılması anlamına geliyordu. Üretim genellikle zanaatkarlar ve tüccarlar yapıyor ve coğrafi açıdan sınırlı iç bölgelere yeniden dağıtıyorlardı. Verimsiz ve yüksek maliyetlerle çalışan üreticiler ise nakliye maliyetinin yüksekliği sayesinde rekabetten korunmaktaydılar. XIX. yüzyıl, gelişmiş iletişim imkânları, pazar entegrasyonu ve nispeten kapalı yerel topluluklardan daha açık olanlara geçiş sayesinde ticaretin hızla genişlemesine tanık oldu. Demir araç gereçler ve pamuklu giysiler gibi mallara olan talep, çiftlik gelirleriyle ve özellikle bu malların maliyetindeki düşüşle birlikte arttı. Bu durum büyük homojen pazarların oluşturulması ve standartlaştırılmış ürünlere yönelik talebin artması bağlamında çok önemli etkiler yarattı. Bununla birlikte, Fransa nüfusunun nispeten yavaş artması, düşük verimli bir köylü tarımının varlığını sürdürmesi ve kentlerin gelişiminin düşük bir seviyede olması endüstriyel ürünlere olan talepteki artış oranını hâlâ dizginlemekteydi. Düşük ücrete dayalı ekonomi, işçi maliyetlerini düşürmekle birlikte, alım gücünü de kısıtlamakta ve toplumsal gerilimi artırmaktaydı. 1817 ile 1851 arasında düşen tarımsal fiyatlar durumu daha da kötüleştirdi. Ayrıca, yüzyıl boyunca kazanılan toplam gelirin büyük bölümünün

Harita 11. Fransa'nın gelişmiş ve az gelişmiş kısımları: Sanayileşmenin bir göstergesi olarak buhar makinesinin kullanımı. Rakamlar 1841 ve 1878 yılları için departman başına verilmiştir.

kira, faiz ve kâr payı biçiminde bölüştürülmesi ve bunun tam aksine, çalışarak elde edilen gelirlerin büyümesine getirilen sınırlamalar, toplu üretimin gelişimini engelleyen lüks mallara olan son derece bireyselleşmiş burjuva talebinin korunmasına katkıda bulundu. Bazı ihraç pazarlarının büyümesiyle iç talepteki kısıtlamaları bir dereceye kadar telafi etmekteydi. Fakat XVIII. yüzyılda görülen ihraç mallarının hızlı artışındaki süreklilik durumu, devrim-imparatorluk döneminde yaşanan savaşlar sırasında pazarların kaybedilmesiyle kopmuştu. Bu dönemde yaşanan felaketlerin ardından, esas itibarıyla İngiliz fabrika üretimiyle rekabetin görülmediği yerlerde, yani özellikle geleneksel olarak küçük

çapta üretilen ve ticari durgunluklara fazlasıyla hassas olan *articles de Paris* [lüks mallar] ve ipekli ürünler gibi yüksek kalite ürünlerin satıldığı pazarlarda ihraç malları arttı.

Yine de değişimin temposu artıyordu. Fabrikaların zanaatkârlığa dayalı üretim biçimlerinin ve endüstriyel ekonominin de tarının üzerindeki hâkimiyetinin giderek artması bunu açıkça ortaya koymaktadır. Paris, Lyon, Lille, Rouen, Mulhouse, Marsilya gibi şehirlerde ve bu şehirlerin civarında ticari anlamda büyüme kutupları oluştu; buralar sermaye, emek ve hammadde arzlarının yanı sıra su ve demiryolu taşımacılığı sayesinde potansiyel pazarlara erişim açısından da iyi konumda bulunan yerlerdi. Sermaye yoğunluklu üretim yöntemlerinin yayılması aslında pek çok küçük üretici açısından bunalım ve gerileme döneminin habercisiydi. Örneğin 1835-1844 ve 1855-1864 yılları arasında büyük çaplı makineleşmiş endüstri alanında yaşanan büyüme oranının, bir bütün olarak endüstride yaşanandan iki kat fazla olduğu hesaplanmaktadır. Bu alanın toplam endüstriyel ürünler içerisindeki payı yirmi yılda dörtte birden üçte birin üzerine çıkacaktı. Küçük ölçekli işletmeler ise büyük ölçekli ekonomiden yararlanamamaları, ticari ağlarla olan bağlantılarının yetersizliği, düşük kâr marjları ve dış kredilere sınırlı erişim imkânları nedeniyle pazarın giderek daha da rekabete dayalı hale gelişinden zarar görüyordu; bu koşullar yenileşmeyi güçleştirmekte ve onları kısa vadeli ekonomik dalgalanmalara karşı hassas hale getirmekteydi. Hem pazarların genişlemesi hem de teknolojinin artan karmaşıklığı ve maliyeti sonuç olarak büyük işletmeleri destekliyordu, fakat küçük işletmeler de çoğunlukla daha fazla uzmanlaşma sayesinde ayakta kalmayı başarmaktaydılar. Eşzamanlı olarak iletişimin gelişmesinin yanı sıra mali ve ticari ağları da içine alan bir ekonomik modernleşmenin diğer bir önemli özelliği hizmet sektörünün büyümesiydi. Üretilip pazarlanan malların hacmi büyüdükçe, yapılar ve alışkanlıklar da dönüştü. Geleneksel fuarlar geriledi. Üretimin ölçeği artıp yatırım seviyeleri yükseldikçe, imalatçılar da kendi pazarlarına karşı daha az pasif tutumlar benimsiyorlardı. Yeni müşteriler aramaya ve mallarının reklamını yapmaya başladılar; gezgin satış mümessilliği işi 1820'lerde ortaya çıkmıştır. Yüksek tirajlı basının büyümesi bu açıdan hayati önem taşımaktaydı. Gelirler arttıkça çok sayıda büyük, zincir mağazaların ve özellikle köşebaşı dükkânların kurulmasıyla birlikte perakende ticaret de dönüşüme uğradı. Posta aracılığıyla en ücra topluluklara satış katalogları dağıtıldı. Yüzyılın sonuna gelindiğinde kitlesel bir tüketim toplumu oluşturulmuştu.

Tüm bu açılardan bakıldığında, XIX. yüzyılın ortalarına kadar ayakta kalan sanayi öncesi ekonomi dönüşüme uğradı ve zamanla büyük

bir toplumsal devrim yaşandı. Ekonomik yapıların canlanması yaşam koşullarında ve toplumsal özelemlerde ciddi ilerlemeleri mümkün kıldı; bunların etkileri hem doğum hem de ölüm oranlarındaki düşüşte açıkça görülmektedir. Bunun yanı sıra, başlıca ikametgâh olarak köylerin yerini kentler aldı. Ne var ki, Fransa "modern" bir demografik rejime nispeten erken bir tarihte geçmesi ve düşük nüfus artış oranı sayesinde, XIX. yüzyılın sanayileşmekte olan ulusları arasında ayrı bir yere sahipti. Çoğunlukla geri çekme (*coitus interruptus*) yöntemiyle doğum kontrol uygulaması zaten XVIII. yüzyıldan beri yayılmaktaydı; yerleşik davranış kurallarına meydan okuyan devrimci ayaklanmalar sonucunda bu yayılma süreci iyice hızlandı. Doğum oranının binde otuzun altına düştüğü 1830'lara gelindiğinde, gebelik önleme yaygın bir olgu haline gelmişti, fakat önemli bölgesel ve toplumsal farklılıklar söz konusuydu. Yine de bu durum, günümüzün üçüncü dünya ülkeleriyle karşılaştırıldığında, kaynaklar üzerindeki nüfus baskısının çok daha az olduğu anlamına gelmektedir.

1815 ila 1914 yılları arasındaki dönemde, üç önemli demografik evrim aşaması saptanabilir. Yaklaşık 1815'ten 1848'e kadar olan ilk aşamanın belirleyici özelliği yavaş ekonomik değişimdir. Bu aşamada tarımsal verimliliğin artmasına rağmen, pek çok bölgede yaşanan nüfus artışı, sonuç olarak kaynakların üzerindeki baskıyı artırmış ve düşük seviyeli beslenme standartlarının sürmesini sağlamıştı. Bu, esasında XVIII. yüzyılın ikinci yarısıyla olan sürekliliğin korunduğu bir dönemdi ve hem (düşmekte olsa da) yüksek ölüm hem de doğum oranları söz konusuydu. Bu süreç 1846 ila 1851 arasındaki yoğun ekonomik, toplumsal ve siyasal bunalımla doruğa ulaşmıştı. Yaklaşık olarak İkinci İmparatorluğa teka-bül eden ikinci dönem hızlanan sanayileşme, ulaşım devrimi, hızlı kent-

Yıl	Nüfus (milyon)	Yıl	Nüfus (milyon)
1750	21	1861	37,4a
1801	27,3	1872	36,1a
1821	30,5	1881	37,7
1831	32,6	1891	38,3
1841	34,2	1901	38,9
1851	35,8	1911	39,6

a: Bölgesel değişikliklerin etkisi

Tablo 4. Nüfus artışı (1750-1911).

sel büyüme ve kırsal bölgeden artan göçle nitelendirilmekteydi. Daha önce doğum oranında yaşanan düşme eğilimi artık yatay bir hale gelse de, yaşam standartları elbette iyileşmiş görünüyordu. Takriben 1871'den 1914'e kadar olan üçüncü dönemse doğum oranında yeniden bir düşüşe tanık oldu; bunun toplam nüfus seviyesi üzerindeki etkisi, ekonomik gelişmenin yaşam koşullarında daha fazla iyileşme sağlamasıyla birlikte, ölüm ve özellikle de bebek ölümü oranındaki düşüşlerle kısmen telafi edildi. Bu dönemde kırsal bölgelerden göç çok daha yoğunlaşmıştı. Ne var ki, genel eğilimlere ilişkin betimlemelerin, demografik davranışa ilişkin karmaşık bölgesel farklılıkları gizlemesine izin verilmemelidir.

Kentleşmeye, nitelik itibarıyla neredeyse ortaçağdaki gibi kalan kentlerin modern şehir merkezlerine dönüşmesi de eşlik ediyordu. Bu, büyüme karakteri ve ölçeğinin, önceden var olan ve pek homojen olmayan sosyo-ekonomik yapıların yanı sıra bölgesel ekonomik değişimin doğasına da bağlı olan karmaşık bir gelişimdi. Kentleşmenin önemini vurgulamakla birlikte, Batı Avrupa'nın diğer bölgeleriyle mukayese edildiğinde, bunun Fransa'da nispeten yavaş geliştiğini anımsamak da önemlidir. Devrim ve imparatorluk dönemi bir durağanlık süreci olmuştu ve XIX. yüzyılın ilk yarısında kentlerin büyüme oranı, XVIII. yüzyılın büyük bölümündekinden muhtemelen daha düşüktü. Yine de 1851'de nüfusun %25,5'i kentli olarak sınıflandırılmaktaydı ve 1911 yılına gelindiğinde bu oran %44,2'ye ulaşmıştı.

En dikkat çekici gelişme Paris'in büyümesiydi. 1851 yılında Fransa nüfusunun %3'ü başkentte ve onun varoşlarında yaşarken, 1911'de bu oran %10'a yükselmişti. Şehrin ekonomik yapısı giderek karmaşıklaşmıştı. Yüzyılın ilk yıllarında zanaatkarlığa dayalı üretim biçimleri egemendi. Sonraki süreçte kuzey ve doğudaki dış mahallelerde ağır endüstri, özellikle de mühendislik ve kimya sektörü gelişirken, şehrin iç bölgeleri (her ne kadar çeşitli zanaat sektörlerini barındırmaya devam etse de) idari, mali ve ticari girişimlerin gelişimi açısından cazibe merkezleri haline gelecekti. Özellikle İkinci İmparatorluk döneminde, kentte yaşanan ciddi imar süreci en kötü gecekondulu bölgelerinden bir kısmını temizledi; tiyatro salonları, mağazaları ve kafeteryaları olan, trafiğin ve gerektiğinde askerlerin kolayca hareket edebileceği geniş caddelere sahip sterilize edilmiş bir şehir içi yarattı. 1870'lerden itibaren banliyö trenleri, tramvaylar ve son olarak otobüsler ve 1900'den itibaren metro hizmetlerinden oluşan toplu taşıma imkânlarının gelişimi, işyerinden uzakta bir yerde yaşamayı giderek daha mümkün kılıyordu.

Her ne kadar konut maliyeti, düşük maaş kazananların büyük bölümünü genellikle daha dış kısımlardaki *quartier*'lerde aşırı kalabalık ve

sağlığa zararlı koşullarda ikamet etmeye zorlansa da, tüm bu faaliyetler içe doğru göçü teşvik ediyordu. Kentlere göç kesintisiz bir şekilde sürüyordu. Bunun başlıca nedeni kırsal bölgelerde yaşanan yoksulluktu. Üstelik, endüstriyel yoğunlaşma, daha önce kırsal bölgelerdeki nüfusun çoğunluğunun bağımlı olduğu kırsal endüstrideki istihdamın kısmen zararına geliyordu. 1840'lara gelindiğinde kent dokusu üzerinde ciddi baskılar oluştu. Bununla birlikte, endüstriyel ve ticari gelişimin hızlanması kentlerdeki emek ihtiyacını da önemli ölçüde artıracaktı. Ciddi bir toplumsal korkuya neden olan ve yeterince iş bulamayan alt sınıfların boyutu hızla küçüldü. Daha yüksek ücret, daha fazla emniyet, daha hafif çalışma (özellikle kadınlar için) ve daha fazla boş zaman sunan artan istihdam imkânları nedeniyle, kentler potansiyel göçmenlere çok daha çekici geliyordu. Özellikle 1850'lerden itibaren, kentlerdeki yaşam koşulları zamanla iyileştikçe ve daha iyi iletişim olanakları kırsal nüfusun kent ve kır yaşamı arasındaki zıtlıkları daha fazla fark etmesini sağladıkça, bu kentlerin çekiciliği de artmaktaydı.

Sosyo-ekonomik dönüşüm sürecine, popüler kültür ve davranışlardaki önemli değişimler de kaçınılmaz olarak eşlik ediyordu. Geçim derdine düşen, toplumsal eşitsizliğe, sömürücü işverenlere ve baskıcı bir devlete karşı ciddi bir kızgınlık duyan ve ortak zorluklarla karşılaşan ailelerin yaygın bir kolektif kimlik duygusu yaratmasıyla birlikte, bir işçi sınıfı oluştu. Laikleşme ve artan okuryazarlık, kültürel değişimin diğer göstergeleriydi. Devrim'in yarattığı rahatsız edici deneyimin ardından yoğun bir dinsel canlanma yaşansa da, Kilise giderek kent temelli hale gelip doğaya bağımlılığın daha az mutlak olduğu bir ortamda çoğunlukla azalan bir öneme sahip görünmekteydi. Diğer yandan, sanayileşmekte olan, daha fazla ticarileşen ve daha yoğun bir idareye maruz kalan bir toplumda eğitimin de giderek belirginleşen pratik bir değeri vardı. Okullara yatırım konusunda önemli kararlar alan seçkinler açısından, öğretim, kitleleri "uygarlaştırma"nın ve kendi iktidarlarını korumanın en etkili yöntemi olma konumundaydı.

TOPLUM VE SİYASET

1789 yılında yasal imtiyazların lağvedilmesi, serveti başlıca toplumsal paye aracı haline getirmişti. Geleneksel servet üretme biçimlerinin önemini sürdürmesi, 1815'te Fransa'nın hâlâ ağırlıklı olarak hem soylu hem de soylu olmayan toprak sahiplerinden oluşan sanayi öncesinden süre gelen bir toplumsal seçkinler hâkimiyeti altında kalması anlamına

gelmektedir; bunların birçoğu, sayıları giderek artan meslek sahipleri ve işadamlarıyla birlikte, hükümet hizmetinde yer almaktaydılar ya da almışlardı. Bilhassa soylular ile burjuvazi arasında statü, siyasal bağlılıklar, mesleki ve bölgesel kimliklerle ilgili karmaşık varsayımlarla bağlantılı iç gerilimler varlığını hâlâ sürdürüyordu. Ama yine de, servet, toplumsal etki ve siyasal iktidar gibi genellikle arzu edilen vasıflara ortaklaşa sahip olan ve diğer sosyal gruplar için referans noktası işlevi gören bir seçkinler grubunu saptamak hâlâ mümkündü. Bu *notable*ların ulusal siyasetteki hâkimiyeti 1870'lere kadar sürecekti; bu durum bir yandan da, ancak ekonomik değişim sayesinde zamanla dönüşüme uğrayan geleneksel toplumsal yapıların ve davranış kalıplarının varlığını sürdürdüğüne işaret ediyordu. Bu özellik, anayasal monarşi döneminde (1815-1848) esas itibarıyla mülkiyet sahipliğine dayanan bir seçim sistemiyle korunmuştu. Bu sistem halk egemenliğinden ve gerçek hürriyete ulaşma, hatta bizzat Hristiyan uygarlığını kavrama konusunda yoksulların ve cahillerin yol açtığı tehditten kaçınmanın yoluydu. Mülkiyet, kapasiteyi simgelemekteydi. Mülkiyetten yoksun olmak, düşünsel ve ahlaki yetersizliğin kanıtıydı. Üstelik, sistem kişisel etkinin azami düzeyde uygulanmasını kolaylaştırmaktaydı. *Notable* genellikle, statüsü ailesinin yerel topluluktaki şöhretine ve bu yerel topluluğun üyelerinin, söz konusu kişinin hükümetteki önemli şahısların gözdesi olduğunu düşünmesine bağlı olan bir bireydi. Toplumsal statüsü, yaşam tarzı, hem kentte hem de kırdaki ikametgâha sahip olması ve eğitimi, onun örneğin hem yerel hem de daha genel olarak ulusal toplumda rol oynamasına imkân vermektedir. *Notable*ler genellikle "partilerin" olmadığı bir dönemde yapılacak siyasal faaliyetler için örgütsel temel de sağlayan ve ağırlıklı olarak erkek egemen toplumsal ağlara katılarak ulaşacakları kariyer olanakları geliştirme ve toplumsal sermaye biriktirme araçlarına sahiptiler. Paris ise bu sosyo-politik süreçler içerisinde belirgin bir merkezi konuma sahipti.

Genel olarak, bu *notable*lar siyasal hakların yoksul sınıfları kapsayacak şekilde genişletilmesine karşıydı ve mülk sahibi olarak haklarına yönelik herhangi bir tehdite karşı çok daha büyük bir kararlılıkla direnmiyorlardı. Böylece güçlü bir muhafazakâr *résistance* bağlılığı oluşturdular. Servetleri ve eğitimleri, onlara siyasetçi, memur, toprak sahibi, işveren ve (sosyal yardımları devletin üstlenmediği dönemde) hayırseverler olarak ciddi anlamda etki sahibi olma imkânı vermektedir. Çok yönlü baskı ve etki oluşturma araçlarına bu şekilde erişebilmek, onlara siyaset arenasında muazzam avantajlar sağlıyordu. Devrim deneyimi hem onlar hem de muhtemelen nüfusun büyük bölümü için son derece ra-

hatsız edici olmuştu. Devrim onlar için malların kamulaştırılması, cezai vergiler, zorunlu askerlik, Kiliseye saldırı, Terör ve daha fazla toplumsal anarşi tehlikesi anlamına geliyordu. Yine de devrim tehdidi XIX. yüzyılı da rahat bırakmayacaktı; ki bu da büyük ölçüde siyasal ve toplumsal değişimin eksikliğiyle hissedilen yaygın hayal kırıklığından kaynaklanmaktaydı. *Mouvement*'ı destekleyen kimi hoşnutsuzlar, 1830'da oy hakkının kısmen genişletilmesinden, diğerleri 1848'de erkek vatandaşların oy kullanmasına dayanan bir sistemin getirilmesinden, daha fazlasıyla 1870'lerin sonlarında Cumhuriyet'in tam olarak kurulmasından memnun olacaktı. Bu bunalımların her biri, mevcut seçkinler grubunun değişen siyasal koşullara uyum sağlamanın bir aracı olarak kendi toplumsal etkilerini kullanma kapasitelerini de ortaya koymaktaydı. Üstelik finans ve endüstriye yoğunlaşma süreci servet birikimi için yeni koşullar yarattıkça, bizzat seçkinler grubunun yapısı da zaman içinde değişiyordu. Genişleyen koşullar, çok az insana yukarı tırmanma imkânı sağlamaktaydı. Birikim ölçeği de değişmekteydi. Her ne kadar toprak sahiplerinin mutlak serveti 1870-1880'lerden önce düşse de, nispi düşüş daha önce başlamıştı. Yüzyılın üçüncü çeyreğinde tarımda yaşanan buhran süreci hızlandırdı. Toprak sahipleri, sermayelerini yavaş yavaş daha kazançlı yatırım biçimlerine nakletmekteydiler. Giderek yatırımcılardan ve büyük sanayicilerden oluşan büyük burjuvazi ekonomik üstünlüğü ele geçirdi ve görece olarak kapalı bir zengin işadamları kastı oluştu.

Fransız toplumu hâlâ büyük ölçüde eşitsizliğin egemen olduğu bir toplum olsa bile, giderek demokratikleşen siyasal süreçler, önemli bir siyasal gücün toplumsal hiyerarşide aşağıya doğru ve özellikle de meslek sahibi orta sınıflara yayılmasını sağladı. Bununla birlikte karar verme mekanizması bakanlar, kıdemli memurlar, özellikle etkili vekiller ve güçlü baskı gruplarının temsilcilerinden oluşan kapalı bir çevrenin sahası olarak kalacaktı. Dolayısıyla, çarpıcı siyasal olaylara odaklanmak çok cazip olsa da, bu bizi önemli süreklilik unsurlarını göz ardı etmeye itmemeli. Siyasal iktidara ve bilhassa hükümet, parlamento ve başlıca idari mevkilere ulaşma imkânı hâlâ insanları kamu hizmetine hazırlayan eğitim ve gelire sahip olmaya bağlıydı. Mülk sahibi sınıfların kültürel ve siyasal hegemonyasına yönelik tehditler genellikle etkisiz kalmıştı. Bu alanlardaki imtiyaz durumu, şayet gerekliyse tıpkı Haziran 1848'de veya 1871 Paris Komünü'ne karşı olduğu gibi, acımasız bir askerî kuvvetin kullanılmasıyla savunulmaktaydı. XIX. yüzyıl Fransasının politik tarihi büyük oranda bir istikrar arayışı olarak görülebilir. İstikrar en nihayetinde güvence altına alınacaktı, fakat bu da ancak güçlü bir merkezi devletin kurulmasına, yani ulusu bölen bölgesel toplumları ve sosyal

grupları etkileyip denetim altına alma konusunda seleflerinden daha başarılı olan Üçüncü Cumhuriyet'e rağmen, ancak 1870'lerden itibaren sağlanabilecekti; bu da yönetim tekniklerinin modernleşmesinden, daha etkili bir siyasal sosyalizasyondan, protestonun kurumsallaşmasından ve rejimin giderek meşrulaşmasından kaynaklanıyordu.

Yani XIX. yüzyıl devleti, her şeyden önce polisiye denetimin genişlemesi, çoğunlukla ordunun kullanılması ve ağır cezalar aracılığıyla kanun ve düzenin korunmasını hedefleyen bir *Etat-gendarme* olarak işlemişti. Devlet mekanizması esas itibarıyla, kökenleri karar verme yetkilerini hiç şüphesiz etkileyen toplumsal seçkinler arasından gelen kıdemli memurların denetimi altında kalmıştı. Onlar da bu hedeflere ulaşabilmek için siyasal ve idari merkezleşmenin etkinliğini sınırsızca artıran yeni iletişim teknolojilerinden (demiryolu ve elektrikli telgraf) faydalanmak amacıyla devletin rolünü artırmanın gerektiğini kabul etmişlerdi. Daha fazla kültürel homojenleşme ve daha sıkı bir toplumsal denetim sağlamanın aracı olarak yaygın bir öğretim sistemi uygulandı (en çok da 1833, 1850 ve 1882'deki yasalarla). Sürekli olarak bir ulusal kimlik duygusu teşvik ediliyordu. Elbette çocukların büyük bölümünün aldığı ilköğretimde -1914'te bile erkek çocukların ancak %5'i ortaokula gitmekteydi- toplumsal hareketliliği teşvik etme amaçlanmıyordu. Üçüncü Cumhuriyet I. Dünya Savaşı'ndaki büyük sınavdan zaferle çıkacak ve 1940'taki küçük düşürücü nihai çöküşüne kadar varlığını sürdürecekti. Fakat bu olayları ele almadan önce XIX. yüzyıl politikalarının karmaşık evrimi hakkında da bir şeyler söylemek gerekir.

RESTORASYON

Bourbon hanedanının 1814-1815'te iktidara dönüşü, askerî yenilgiden ve savaşı kazananların daha iyi bir alternatif bulamamasından kaynaklanmıştı. Başlangıç için en elverişli alternatif değillerdi ve geri dönüşleri çok az coşkuyla karşılanırsa da, en azından barış getirdiler. Tahta çıkan XVIII. Louis tehlikeli belirsizliklerle dolu ve hükümdarın bir lütuf olarak tebaasına bahsettiği anayasal bir Bildirge ilan ederek toplumsal ve siyasal seçkinlerin güvenini kazanmasının gerektiğini kabul etti. "Kralın kişiliği kutsal ve karşı gelinemezdir" diyen Bildirgede "yürütme yetkisinin sadece Krala ait olduğunu" vurgulamaktaydı; buna tek başına yasa koyma ve istediğinde parlamentoyu dağıtma imtiyazı da dahildi. Bununla birlikte, Bildirge, kralın kişisel hürriyete saygı duyacağını, yasaların önündeki eşitliği tanıyacağını, hem bir ayan meclisi hem de (aldıkları

Resim 21. Mayıs 1814'te krallık ailesi. Soldan sağa: kralın kardeşi Artols Kontu (gelecekteki X. Charles), XVIII. Louis, yeğeni Angoulême Düşesi (XVI. Louis'ın kızı) ve her ikisi de Artols Kontu'nun oğulları olan Angoulême Dükü ve Berri Dükü.

eğitimin yanı sıra fırsatlara ve mülkiyete sahip olmaları sayesinde rasyonel karar verme kapasiteleri güvence altına alınmış kişiler tarafından seçilen) bir temsilciler meclisi için hazırlık yapmayı taahhüt etmekteydi. Sonuç olarak siyasal yaşam giderek parlamento tartışmalarına odaklanacaktı ve siyasal faaliyetlerde bulunmak için gerekli olan temel özgürlükler de tanınmıştı.

Aynı derecede önemli bir çepçeme perde çekme hamlesi de, Devrim sırasında Kiliseden ve göç edenlerden el konulup kamulaştırılan toprakların mülkiyeti de dahil olmak üzere, yerleşik statü ve mülkiyet haklarına saygı duyulacağına dair söz verilmesiydi. Seçkinler arasında, hem Eski Rejime geri dönüşe hem de halk egemenliğinin tehlikelerine karşı genel koruma sağlayan bir uzlaşmayı kabul etmeye yönelik yaygın bir istek söz konusuydu. Böylece, en kıdemli askerî komutanlar ve idaredeki kral yanlılarının desteğiyle, rejim değişikliği nispeten kolayca gerçekleşiyordu. Kitleler zorunlu askerliğin ve –pek çok kişinin inancına göre– vergilendirmenin son bulmasını memnuniyetle karşıladı; bilhassa limanlardaki işadamları yeni refah döneminin başlamasını dört gözle beklemekteydiler, fakat karşı konulmaz bir hâkimiyete sahip oldukları

efsanevi altın çağa dönme beklentisine kapılarak herkesten çok kutlama yapan grupsa soylulardı. Devrimci halk vatanseverliğinin ve yeni Jakobencilığın bir kez daha uyanışının yanı sıra Napoléon'un Yüz Gün süren geri dönüşünün başlıca etkisi toplumsal düzen konusundaki endişeyi pekiştirmek olacaktı.

Muhalefetin sesi çok yavaşlamıştı. Bu da kısmen merkezi emperyal devlete yönelik eski eleştirilere rağmen, Waterloo yenilgisinin ardından Bourbonların mevcut gözetim ve denetim aygıtlarının idaresini devralışlarıyla yaşanan baskıdan kaynaklanmaktaydı. Bunun yanı sıra, yeni rejimin karakteri hakkındaki siyasal bilinç de başlangıçta belirsizdi. Genel barış ve düzen arzusunun ötesinde, *notable*'ların büyük bölümü muhtemelen, ancak 1789'dan sonra son derece bildik hale gelen tüm iç ve dış politika aşırılıklarından kaçınan ılımlı bir anayasal monarşinin kurulmasını istemekteydi. Toprak sahibi, meslek sahibi veya işadamlı olsun, soylu olmayan pek çok kişi, coşkulu Bourbon taraftarı olmasalar da, bu temel niyetlere saygı gösterdiği ölçüde, rejimi kabullenmeye hazırıldılar. Buna karşın, soylular, din adamları ve onların etkilerine maruz kalan diğer toplumsal grupların mensupları arasında gerçekten büyük bir coşku yaşanıyordu. Kralın kardeşi olan Artois Kontu (gelecekteki X. Charles) ve maiyeti tarafından cesaretlendirilen bu kesimler, Devrim sırasında kaybettiklerinin nihayet telafi edileceğine, devlet ve ordu içerisinde tekrar üstünlük sağlayacaklarına inanmaktaydılar. Bu kişilerin çoğu, Fransa'nın Jakobencilik ve ateizmin kalıntılarından temizlenmesinin ve XVI. Louis'nin katilinin cezalandırılmasının Tanrı'nın takdiri olduğunu düşünmekteydiler. Bunlar bir *noblesse oblige* [soyluluk bunu gerektirir] duygusundan ilham almaktaydılar; bu da, her köyün merkezinde bulunan şatoyla birlikte, belirli toplumsal ağlara mensubiyete, kendine özgü bir yaşam tarzına, davranış biçimlerine, toplumsal açıdan aşağı olanlara yönelik kibirli aşağılamaya ve idealize edilmiş Hıristiyan toplumu anlayışına dayanan bir duyguydu.

Rejimin daha sonra *Chambre introuvable* [bulunmaz meclis] olarak bilinen ilk temsilciler meclisinin seçimi, Ağustos 1815'te yaşanan bir siyasal terör ortamında gerçekleşti. Yaklaşık 50.900 seçmen 402 vekil seçti. Bu 402 kişinin %78'i açıkça çok muhafazakârdı ve bunların %52'si Eski Rejimin soylularıydı. Geriye kalanların büyük bölümü de aslında rejime değil, sadece onun daha keskin yandaşlarının, yani yarı gizli bir örgütlenme halindeki Chevaliers de la Foi'dan [İnanç Şövalyeleri] gelen *Ultra*'ların abartılı taleplerine karşı çıkıyordu. Napoléon'un eski bakanı Fouché'den etkilenen XVIII. Louis, *Ultra*'ların talep ettiği siyasal açıdan ayrıncı tedbirleri benimseyerek risk almak istemiyordu. Bu nedenle

Eylül 1816'da meclisi dağıttı ve kısmen hükümet etkisini kullanarak bu kez çok daha ılımlı bir çoğunluğun seçilmesini sağladı. 300 franklık vergi şartıyla seçmen kitlesini esas olarak toprak sahiplerinden oluşan 100.000 kişiyle sınırlayan 1817 seçim yasası da onun diğer icraatları arasında yer alacaktı. Seçimlere aday olabilmek için en az kırk yaşında olma ve dolaysız vergi olarak 1.000 frank ödeme zorunluluğunun getirilmesi, sadece yaklaşık 1.650 kişinin seçilebilir niteliklere sahip olmasını sağladı. Hükümet bir yandan idareyi *ultra*'lardan temizlemeye devam ederken bir yandan da siyasal sürgünlerin dönüşlerine izin veriyordu. Fakat uzlaşma ancak belirli bir yere kadar gidebilecekti. Liberallerin seçim başarıları, Decazes yönetimindeki bakanlığı, çok daha kısıtlayıcı bir seçim yasası yürürlüğe koymaya itecek kadar korkuttu. Ardından da tahtın varisi Berri Dükü'nün 1820'de bir suikast sonucunda öldürülmesi ciddi bir bunalıma yol açtı; ölümünden sonra oğlu doğana kadar Bourbon sülalesinin sonuncu kişisiydi. Ordudaki Bonaparte yanlısı komploların ortaya çıkmasıyla birlikte bu olay, mahkemeye çıkarılmadan üç aylık gözaltı süresi, sıkılaştırılmış sansür ve çok daha kısıtlayıcı seçim yasası gibi olağanüstü baskı tedbirlerinin konulmasını haklı çıkarmış gibiydi. Bu yöntemler *ultra*-kralcılar ile liberaller, seçkinler içerisinde soylular ile soylu olmayanların yanı sıra bölgesel bir temelde batı ve güney ile diğer bölgeler arasında yaşanan siyasal kutuplaşma süreçlerini şiddetlendirmişti. Hepsinden önemlisi, bu gelişmeler rejimin destek tabanını genişletme ve uzlaşmayla yönetme çabalarının son bulduğuna işaret ediyordu. Yine de durum telafi edilemez halde değildi. 1823'te İspanya'daki ayaklanmaya karşı yapılan başarılı askerî müdahale rejimin itibarını önemli ölçüde artıracaktı.

X. Charles'ın Eylül 1824'te tahta çıkması durumu bir kez daha temelden değiştirdi. Yeni kral ve onun üzerinde çoğunlukla yazılmamış bir etkiye sahip saray mensupları, kralın hakları ve yükümlülükleri konusunda anayasal monarşiyle pek uyuşmayan bir anlayışa sahiptiler. Ayrıca tehlikeli bir hüsnükuruntu kapasitesine de sahiptiler. Villèle yönetimindeki bir bakanlık ve suikast bunalımının hemen ardından 1824'te seçilen *ultra*'ların hâkimiyetindeki meclis başlangıçta kralı desteklemekteydi. Meclisin beşte üçü soyluydu ve yarısı eski göçmenlerden oluşuyordu. Fakat bu çoğunluk içerisinde, aristokrasinin ve ruhban sınıfının egemenliğindeki monarşiyi savunan La Bourdonnaie gibiler ile Châteaubriand'dan ilham alan anayasal monarşi yanlıları arasında ciddi anlaşmazlıklar vardı; üstelik bunlar da kişisel kavgalar, nüfuz ve makam mücadelesi nedeniyle kendi aralarında bölünmüşlerdi. Liberaller, toprakları Devrim sırasında kamulaştırılan eski göçmenlerin taz-

minat isteklerini, menfaatçi bir soylu çoğunluğun ulusa reva gördüğü ceza olarak tanımlamaktaydı. Kilisenin “ahlaki düzeni” yeniden sağlama gayesini destekleme yönündeki çabalar ise rejimin niyetleri konusundaki endişeleri artırıyordu. Dinsel saygısızlık suçlarına ağır cezalar verilmeye başlanmasının yanı sıra, devlet görevlileri giderek saldırganlaşan ve zafer sarhoşluğu yaşayan ultramontanist¹ din adamları tarafından yürütülen gösterişli dinsel törenleri de teşvik etmekteydi. Bunun yanı sıra, Kilisenin maddi dokusunu ve kutsiyetin güzelliğini onarmak amacıyla nakdi yardımlar da yapıldı. Devrim’in yarattığı yıkımın ardından yürütülen yeniden inşa faaliyeti, artan sayıdaki laik din adamlarını eğitmek için ruhban okullarının acilen yeniden kurulmasını ve dinsel tarikatların, özellikle yoksullara yardım edip eğitime konusunda çok faydalı olan kadın cemaatlerinin yayılmasını teşvik etmeyi de gerektirmekteydi. Taht ve mihrap arasındaki sıkı ittifak, dinsel inancı sağlamlaştırma yönündeki yüce hedefi teşvik edecekti. Ayrıca dinin, siyasal açıdan ayırım yaratan bir mesele olarak kalmasını da sağlayacaktı.

Bunun yanı sıra hükümet, 1817 ila 1827 yılları arasında seçmen sayısını 100.000’den 89.000’e düşürerek seçim sistemini kendi çıkarları için kullanmayı sürdürdü. Zaten barışın gelmesiyle birlikte önemli ölçüde küçülmüş ordunun ve idare mekanizmalarının içinde soylulara ayrıcalıklı muamele edilmesi ve çoğunlukla semt papazlarının Devrim sırasında eski Kilise mallarını satın alanlar üzerinde kurduğu tazminat baskısıyla birlikte, hükümet politikalarının aslında Eski Rejime dönüşü tasarladığı yönünde giderek yaygınlaşan bir inanç yaratılmıştı.

Rejimi eleştirenler genellikle anayasal monarşiye bağlı olan liberalerdi; bunlar da en azından başlangıçta, Bourbonların hürriyet ve düzeni teminat altına alma ihtimalinin, Bonaparte veya bir cumhuriyetten daha fazla olduğunu düşünüyorlardı. Çok az liberal, fikirlerini açıkça ifade etmeyi göze alırken, eski imparatorun Mayıs 1825’te ölümü Bonaparte yanlılarını gerçek bir liderden mahrum bıraktı. Ama yarı dinsel ve romantikleştirilmiş bir Napoléon kültü, hem “yüksek” hem de popüler kültürün bir parçası olarak şarkılar, resimler, şiirler ve anılarda yaşamaya devam edecekti. Ülkenin pek çok bölgesinde, paraya ve boş zamana sahip erkeklerin oluşturduğu dar bir çevre dışında, siyasete çok az

¹ *Ultramontanizm*: Tüm Katoliklerin dinsel, siyasal ve her türlü yaklaşımlarının papalık kurumu tarafından belirlenmesi gerektiğini savunan öğretisi. Başka bir iman ikrarına karşı hoşgörüsüz olan ve ulusal dini duygulara karşı çıkan ultramontanistler papanın sözünü kanun sayar, otoritenin papalık kurumu altında merkezileşmesini savunurlar —*ed. notu*.

Resim 22. Ahlaki düzenin restorasyonu ya da Katolikliğin yeniden güçlenmesi, 1826. Massard'ın "Bir Haçın Takdis Edilişi" adlı gravürü, kolektif dindarlığı tekrar yerleştirmek için sergilenen pek çok çabadan yalnızca birini gösteriyor.

ilgi duyuluyordu. Bununla birlikte muhalif çekirdek kadrolar her zaman mevcuttu. Polis raporları, liberallerin büyük bölümünün avukatlar, tüccarlar veya devlet hizmetindeki eski imparatorluk seçkinlerinin artık konumunu yitirmiş mensuplarıyla yarım maaşla erken emekli edilen subaylardan oluştuğunu iddia etmekteydi. Bunlar her küçük kentte, gazeteleri okuyup içeriklerini tartışmak için kafeterya ve kulüplerde düzenli bir şekilde toplanıyorlardı. Bununla birlikte, hem seçim sisteminin parlamento adaylarının zengin olmasını gerektirmesi hem de parlamentodaki konuşmaların yayınlanması nedeniyle, muhalefet liderleri toprak sahibi seçkinler grubuna mensuptu. 1825 yılında hükümet yanlısı gazetelerin 20.000 abonesi varken, bunun iki katı abone muhalif gazeteleri alıyordu. Bu rakamlar düşük olsa da, basın varlığı haber ve yorumun yanı sıra, önderlik ve seçim kampanyalarını örgütlemek için bir araç ve bir harekete ait olma hissi de sağlıyordu. Çoklu okuma da erişimi elbette genişletmekteydi.

1827 seçimlerinde liberallerin elde ettiği başarı, kralı Villèle'i daha liberal eğilimli Martignac ile değiştirmeye itti; fakat çok geçmeden bu hareketinin yalnızca daha fazla muhalefeti harekete geçirdiğini anlayacaktı. 1789 ila 1792 arasında yürüttüğü karşı devrimci faaliyetler yüzün-

den Bourbonlara yönelik kuşkuları zaten artırmış olan X. Charles artık kendini aşmaktaydı. Ağustos 1829'da eski arkadaşı ve bir mistik olan Polignac'ı siyasal kutuplaşma sürecini tamamlayan bir kabinenin başına atadı; bu pek çok kişi için La Bourdonnaie ve Mareşal Bourmont'un kişiliğinde yenilgiyi, ulusal aşağılanmayı, 1815'teki Beyaz Terör'ü simgeleyen ve liberallerin 1827'deki seçimlerde elde ettiği kazanımları göz ardı etmek demektir. Bu hükümetin kurulması, kralın bir darbe planladığı yönünde artan kuşkuyu doğrulamış görünüyordu. Buna karşı, başlangıçta seçmen kayıtlarını yüreklendirmek üzere kurulan liberal *Aide-toi le ciel t'aidera* (Tanrı, yardım edenlerin imdadına yetişir) derneği, ülke çapında vergilerin ödenmemesi çağrısında bulundu. Derneğin liderleri olan Guizot gibi ılımlı ve yasalara saygılı kişiler, bir anda kendilerini genç cumhuriyetçi eylemcileri içeren ve giderek endişe verici hale gelen bir koalisyonun başında buldular. Yaşanan bunalım duygusuna bir de kötü hasatlar, yüksek gıda fiyatları, işsizlik ve sefalet eklendi. 1830'da peş peşe düzenlenen iki seçim, çoğunluğu hükümet muhalifi yaptı. İkinci seçimde, devlet görevlilerinin ve hükümet yanlılarının, seçmen kitlelerinin üzerinde küçük baskılar uygulama ve kişisel etki dayatma çabalarına rağmen, 270 liberale karşın sadece 145 hükümet yanlısı seçildi. Bu liberal vekiller kesinlikle devrim istemiyorlardı; seçmenlerin Polignac hakkındaki kararını X. Charles'ın kabul etmesi ve gelecekteki bakanlarının hem kralın hem de parlamentonun güvenini alması gerektiğini onaylaması muhtemelen onları tatmin edecekti. Fakat her iki taraf da Bildirge'ye dair birbirlerini dışlayan yorumlara riayet etmeye kararlıydı. X. Charles, tavizlerin kendisini devrimin kaygan yoluna sokacağına inanmaktaydı. Böylece Bildirge'nin 14. Madde'sinde kendisine verilen acil kararname yetkilerine başvurdu ve Temmuz'da sansürü daha da sıkılaştıran, yeni meclisi daha toplanmadan fesh eden, idari etkiyi artırmak için seçim yöntemlerini yeniden düzenleyerek seçmen kitlesini çoğu soylu toprak sahibi 23.000 kişiden oluşan en zengin kesimle sınırlayan emirleri yürürlüğe soktu. Bu durum da bunalımı karar noktasına getirdi; yani toplumsal ve siyasal seçkinler grubunu, "hürriyet" ve Bourbon monarşisi arasında istemeden de olsa tercih yapmak zorunda bıraktı. Liberal önderlik Broglie Dükü ve Kont Molé gibi soyluları da içermesine rağmen, soyluların büyük kısmı hiç şüphesiz krala sempati duymaktaydı. Muhafifler arasında yer alan zengin toprak sahipleri, imparatorluk döneminin devlet görevlileri ve serbest mesleklerin üyeleri öncü rol oynamaktaydı. Ne var ki yaşanan anayasal anlaşmazlık bir kez daha Paris sokaklarında çözülecekti.

Liberaller, Thiers ve Rémusat tarafından hazırlanan ve bir hayli

Resim 23. Boulevard des Italiens'daki çatışma, 28 Temmuz 1830.

muğlak ifadelerle de olsa protesto çağrısı yapan bir posterle, protesto işaretini verdiler. Hiç şüphesiz sadece barışçı eylemler planlanmıştı, fakat bu eylemler kısa süre içinde şiddete dönüştü. “Hürriyet”i savunma çağrısı, Paris’in orta ve çalışan sınıflarından oluşan heterojen bir koalisyonu harekete geçirdi. 27 Temmuz öğle vakti, göstericiler ile Place du Palais Royal’daki kitleleri dağıtmaya çalışan *gendarmes* birlikleri arasında ilk çatışma yaşandı. Öğleden sonra sataşmalara ve kendilerine atılan taşlara öfkelenen askerler emir gelmeden ateş açtılar. Bunun ardından da başkentin yoksul *quartier*lerinde barikatlar kuruldu ve şiddetli sokak çatışmaları yaşanmaya başlandı. Her ne kadar şehirdeki garnizonda bulunan asker sayısı yaklaşık 11.000’e ulaşsa da, büyük bir ayaklanmayla baş etmeye yönelik acil durum planları hazırlanmamıştı, cephane ve yiyecek stokları yetersizdi. Komutanları Mareşal Marmont hem sevilen biri değildi hem de kendinden emin değildi. Ordu sokak savaşı için eğitilmemişti. 28 Temmuz’da üç birliğe, Hôtel-de-Ville’de buluşmaları ve barikatları mümkün olduğunca temizlemeleri emredildi. Bunu başardılar, fakat onlar ayrıldıktan sonra barikatlar yeniden kuruldu. Tecrit edilmiş, yorgun ve aç askerler, aralarında imparatorluk dönemi ordusuna mensup pek çok eski askerin de bulunduğu isyan-

Resim 24. Lafayette, Louis-Philippe'î Hôtel-de-Ville'de karşılıyor, 31 Temmuz 1830.

cılarla dost olmaya başladılar. Geriye sadece, taşradan gelecek takviyeleri bekleme ihtimali kalmıştı, fakat gelen raporlar onlara pek bel bağlanamayacağını göstererek X. Charles'ın cesaretini kırıyordu. Neredeyse her yerde kraliyet idaresi çökmüş ve idarecilerin yerlerini çok geçmeden liberal muhalefetin temsilcileri almıştı. Kral 31 Temmuz'da, bozgundan bir şeyleri kurtarmak umuduyla, XIV. Louis'nin torunlarından olup Valmy ve Jemappes'ta devrimci dava uğruna savaşmış liberal bir prens olarak tanınan Orléans Dükü'nün *lieutenant-général* olarak atanmasını kabul etti. 2 Ağustos'ta reşit olmayan torunu Chambord Kontu'nun lehine tahttan çekildi, emirleri geri çekti ve yeni seçimlere razı oldu. Ama artık çok geçti.

Devrim başlamıştı; çünkü esasında ılımlı olan pek çok seçkin, anayasada bulunan temsili hükümetin temel ilkelerini tehdit eden bir rejimden desteklerini çekmişti. Dahası, X. Charles seçkinler grubu içerisinde yer alan soyluları haddinden fazla desteklemiş ve bu da diğer *notable*'ların 1789'dan beri sahip olduğu statüyü tehdit etmişti. En kararlı yandaşları bile artık rejimin meşruiyetini yitirdiğini anlamıştı;

bu da Paris garnizonundaki bazı subayların yeterli azmi göstermeyişi ni kısmen açıklamaktadır. Olaylar o kadar hızlı ve beklenmedik bir yönde gelişmişti ki, muhalif liderler bile böyle bir sonuca hazır değildi. Sokakların yönetimini ele geçiren silahlı kalabalıklar onları ürkütmüştü; *A bas les Bourbons* haykırılarına *Vive* [çok yaşa] *Napoléon II* ve *Vive la République* sloganlarının karışması da aynı şekilde ürkütücüydü. Halkın siyasete yeniden müdahale etme ihtimali onları korkutuyordu. Neticede ülke içinde ve dışında yeniden savaşın yaşanacağını düşünen liberal liderler, önceki Devrim'in artık yaşlanmış kahramanı Lafayette'i Ulusal Muhafızların komutanlığına getirdiler ve tıpkı 1789'da olduğu gibi, düzeni sağlamak üzere bir şehir komisyonu kurdular. İktidar boşluğunu ortadan kaldırmak için de, anayasal monarşinin ilkelerine saygı göstermeyi kabul etmesi şartıyla, 30 Temmuz'da tahtı Orléans Dükü'ne önerdiler. Adolphe Thiers tarafından hazırlanan bir bildiri, yeni kralı "kendisini devrim davasına adanmış bir prens" ve "bir vatandaş-kral" olarak sunuyordu. Louis-Philippe adını alan yeni kral 31 Temmuz'da bir hükümet atadı ve Temsilciler Meclisi'ni toplantıya çağırdı. Toplanan meclis 8 Ağustos günü, kral ve parlamento arasındaki güç dengesini önemli ölçüde ikincisi lehine değiştiren bir anayasa değişikliğini oylayarak kabul ediyordu. Böylece kral ve ulus arasındaki ilişkinin sözleşmeye dayanan niteliği açıkça onaylanırken, Louis-Philippe de bu gözden geçirilmiş ve daha liberal olan Bildirge'ye saygı göstereceğine yemin etmek zorunda kalıyordu. Birçok soylunun "gaspçılar"a hizmet etmemek için kamu hizmetinden çekilmesiyle birlikte, idarede yapılan kapsamlı temizlik aristokrat tepkisinin yenilgisini onayladı.

TEMmuz MONARŞİSİ

Merkezi hükümetin otoritesi şaşırtıcı derecede hızlı bir şekilde yeniden kurulsa da, siyasal durum hâlâ gergindi. Bourbon hanedanını yıkan farklı gruplar arasında çıkar çatışmalarının yaşanması kaçınılmazdı. Hedeflerine ulaşan birçok liberal, kendi kişisel hürriyet ve mülkiyetlerini korumaya çalışan birer siyasal muhafazakâra dönüşmüştü. Ayrıca pek çok kişinin uğruna savaştığı *Liberté*'nin farklı anlamları vardı. Devrim'in ardından insanlar bunları toplantılarda ve gazetelerde tartışmaktan artık çekinmiyorlardı. Oy verebilmek için önşart olan vergi miktarını 300 franktan 200 franka düşüren yeni seçim yasası konusundaki memnuniyetsizlik dile getirildi. Yine de bu yasa esas olarak toprak sahiplerine (1846'da çiftçilerle birlikte oy verenlerin yaklaşık %56'sını oluşturacak-

lardı), memurlara (yaklaşık %8), meslek sahiplerine (yaklaşık %10), işadamları ve zengin zanaatkârların küçük bir bölümüne (yaklaşık %26) oy hakkı verirken, soyluların seçmen kitlesi içerisindeki ağırlığını önemli ölçüde azalttı. Alt-orta sınıfın, köylülerin ve işçi vatandaşların büyük çoğunluğu yine dışarıda bırakıldı. Bir karşılaştırma yaparsak, İngiltere’de 1832 seçim yasası toplam nüfusun 25’te birine oy hakkı verirken, Fransa’da bu rakam sadece 170’te birdi; yine de refahın artışıyla birlikte 1846 yılına gelindiğinde seçmen sayısı 166.000’den 241.000’e çıkarılmıştı, oysa 1831’deki belediye seçimi yaklaşık 3 milyon kişiye oy hakkı vermişti. Bu genişletilmiş fakat hâlâ küçük seçmen kitlesi rejime mütemadiyen sağlam bir parlamento desteği sağlayacaktı. Hâlâ küçük bir azınlık oluşturan cumhuriyetçi militanlar, hayati önem taşıyan anayasal kararları, yeni seçilecek bir Kurucu Meclis yerine, geride kalan Temsilciler Meclisi’nin almasından yakınmaktaydı. Hükümet içerisinde bile, hangi boyutta bir siyasal liberalleşmenin izlenmesi gerektiğine dair temel anlaşmazlıklar vardı. Adalet Bakanı Dupont de l’Eure istifa etmesinin ardından rejimi “kendi yazarlarını ve doğal destekçilerini reddetmenin yanı sıra Restorasyon gelenekleri ile yandaşlarına su götürmez biçimde meyletmekle” suçladı. Paris’te cumhuriyetçi basın canlandı. Taşrada X. Charles’ın mutlakîyetçi hayallerine karşı koymak üzere kurulan komite ağı da kısmen yeniden faaliyete geçti. Daha önemlisi Devrim kitleleri yeniden siyaset sahnesine çıkarmıştı; bu da hükümetin giderek muhafazakâr ve baskıcı hale gelen karakterini önemli ölçüde açıklamaktadır. Cesaretlerinin resmen övülmesinden güç bulan Parisli işçiler, X. Charles’ın bakanlarının yargılanıp cezalandırılmasını talep etmesinin yanı sıra dilekçe ve grevler aracılığıyla daha fazla ücret, daha kısa iş günü ve istihdamı tehdit eden makinelerin yasaklanmasını istemek üzere artık sokaklara çıkıyorlardı. Kendilerinin yaratmış olduğuna inandıkları bir rejimin, geçinmelerine yetecek bir ücreti temel insan hakkı olarak kabul etmesi gerektiği talebinde bulunuyorlardı. Fakat Devrim’in ardından yaşanan ekonomik bunalım yüzünden özellikle yaşam standartları ciddi anlamda kötüleşeceği için, hükümetin olumsuz cevabıyla hayal kırıklığına uğrayacaklardı.

Halkın bu talepleri, “sanayi özgürlüğü ilkesi”ne sadık bir hükümet tarafından anlayışsızlıkla karşılandı. Lyon şehrinin denetiminin Kasım 1831’de kısa süreliğine silahlı işçilerin denetimine geçmesi ve bu işçilerin haykırdığı “Çalışarak Yaşa ya da Savaşarak Öl!” sloganı büyük bir karışıklığa neden oldu. Gazeteci Saint-Marc Girardin bu ayaklanmanın “büyük bir sırrı açığa çıkardığını” yazdı: “Toplumu tehdit eden barbarlar ... Tatar çöllerinde değil ... onlar bizim imalat yapan şehirlerimizin va-

roşlarında.” Hükümet, siyasal ajitasyona son vermek ve işçilerin kendi “haklar”ını korumak için kurdukları çok sayıda derneği ortadan kaldırma konusunda son derece kararlıydı. Bu amaçla, baskı politikasını, 1833’te dinsel eğitimle alt zümrelerin “ahlakını düzeltme”yi, bölgesel diller yerine Fransızcanın kullanımını teşvik etmeyi ve genel olarak ulusal kimlik duygusunu güçlendirmeyi amaçlayan önemli bir ilköğretim yasasını yürürlüğe koyarak, uzun vadede “toplumsal düzen”i koruma çabasıyla birleştirdi. Bununla birlikte hâlâ okulu olmayan komünlere (yaklaşık üçte biri) okul kurulması ve her departmanda öğretmen yetiştirmek üzere hazırlıkların yapılması gerekiyordu. Bunun hemen ardından da uygun toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde dikkatle sosyalleştirilmeleri için kızlara yönelik hükümler hazırlanacaktı. Tüm bu gelişmelere rağmen, zorunlu eğitim hâlâ pek gündemde değildi.

Hükümetin giderek artan baskısına karşı, orta sınıf cumhuriyetçilerden oluşan küçük gruplar, destek bulmak için dar seçmen kitlesinin dışına yönelmeye başladılar ve Société des Droits de l’Homme (SDH; İnsan Hakları Derneği) gibi örgütler aracılığıyla tedirgin işçileri siyasallaştırmaya çalıştılar. Genç cumhuriyetçi militanlarla işçilerin bu şekilde bir araya gelmesi, her ikisinin de düşünsel gelişimi açısından zaman içinde hayati önem taşıyacaktı. Bu durum, cumhuriyetçi siyasal fikirler ile geleneksel zanaat kültüründen kaynaklanan fikirlerin iç içe geçmesine neden oldu. Devrim sonrasında yaşanan bu ajitasyon dönemi, Nisan 1834’te siyasal toplantıları yasaklayan bir yasanın yürürlüğe konmasının hemen ardından büyük ölçüde ortadan kaldırılacaktı. Bunun tetiklediği isyancı protesto dalgasına hükümetin verdiği cevap ise giderek acımasızlaşan bir baskıydı; Daumier’nin, Paris’teki Cloître Saint-Merri’de bir ailenin askerler ve burjuva Ulusal Muhafızlar tarafından katledilmesini resmeden çizimi bu baskıyı ölümsüzleştirmektedir. Yaşanan bu olaylar hem alt-orta sınıf ve zanaatkârlar arasında cumhuriyetçi siyasete olan ilginin yanı sıra sınıf bilincinin gelişmesi, hem de cumhuriyetçi harekete verilen desteğin genişlemesi açısından hayati önem taşımaktadır. Ne var ki bu gelişmeler yakın gelecekte, hükümetin zora dayalı eylemleriyle kısıtlanacak ve parçalanacaktı. Yine de 1840’lardan itibaren, ekonomideki kapitalist dönüşüm şiddetlenmeye başlayarak zanaat gelenekleriyle çalışma pratiklerini tehdit eder hale geldikçe, kendi kendini düzenleyen üretici kooperatiflerine dayanan sosyalist bir eşitlikçi toplum anlayışı daha fazla ilgi çekti.

1834’ten sonra yaşanan siyasal barış kısmen katı ve baskıcı hükümetten, fakat aynı zamanda kendilerine parlamento yoluyla kendi çıkarlarını temsil etme imkânı verilen dar seçmen kitlesinden alınan destek-

ten kaynaklanıyordu. Peş peşe hükümetler, sadece polisiye yöntemlerle değil, aynı zamanda ekonomik koruma yoluyla, temel bir “muhafazakâr ilke”yle (Guizot, başbakan) ve öncelikli olarak demiryolu inşaatını içeren büyük bir imar programının temelinde refahı sağlama çabalarıyla düzeni teminat altına almaya çalıştılar. Yürütmenin başı olan kral yetkilerinden tam olarak yararlanmakta ve bakanların kendi hedeflerini paylaştığını vurgulamaktaydı. Aynı zamanda parlamentoya karşı da sorumlu olan hükümetler, kısmen himaye yöntemini alabildiğine kullanarak çoğunluğun desteğini almaya çalıştılar. Orléans hanedanının monarşisi, sırtını tanrısal adalete dayamış seleflerinin mistik yönünden yoksundu. Ona verilen destek büyük ölçüde koşullara göre değişiyordu. Yine de parlamento içindeki ve dışındaki muhalefet, var olduğu süre boyunca zayıflıktan ve bölünmüşlükten kurtulamayacaktı. Muhalifler arasında yeni bir Bourbon restorasyonunu savunan sağcı Lejitimistler [eski *ultra*’lar] ve solcu cumhuriyetçiler vardı. En yoğun ve etkili eleştiriler, *Siècle* gibi gazeteler sayesinde egemen aristokrat burjuvaziye saldırmak için 1789 dilini kullanan “hanedan” muhalefetinden gelmekteydi. İktidardan dışlanan siyasetçiler, hükümetin seçimlerdeki etkisinin istismar edilmesi yoluyla temsili sürecin yozlaşmasını eleştirmekte ve bilhassa 1846 seçimlerindeki üzücü başarısızlıklarının ardından, oy hakkı reformu aracılığıyla oyunun kurallarını değiştirmeye çalışmaktaydılar. Bu siyasetçilerin aslında halk kitlelerine oy hakkı vermek gibi bir niyetleri yoktu, onlar daha ziyade mülkiyet sahibi orta sınıfların daha geniş çapta temsil edilmesini sağlamak istiyorlardı. Bununla birlikte, güçlü bir konuma sahip Guizot, ancak toplumun daha az becerikli ve sorumlu mensuplarını, yani büyük ihtimalle yeni bir devrime neden olacak kesimleri siyasallaştıracağını düşündüğü reformları reddetmeye kararlıydı. Ayrıca seçmen kitlesindeki genişlemenin, seçimlerde hükümete yenilgi getirmesi gibi bir ihtimal de elbette söz konusuydu.

Hiç şüphesiz rejim görüldüğü kadar güvenli bir konumda değildi. Muhalefet 1846 seçiminde bile büyük şehirlerde kayda değer bir destek aldı. Pek çok kişi, rejimin dış politikasının aslında İngilizlerin çıkarlarına hizmet ettiğini düşünmekteydi. Savaştan kaçınma ve aynı zamanda kendi otoritesini kurma yönünde Louis-Philippe’in sergilediği azim, 1840 yılında Adolphe Thiers’in azline yol açmış; fakat bu azil, kendini beğenmiş bakanın, Napoléon’un kalıntılarının Saint Helena’dan getirtilip büyük bir şatafatla Invalides’e² gömülmesini sağlamasından önce

² *Invalides*: Paris’te bulunan ve içinde Fransa’nın askeri tarihiyle bağlantılı pek çok farklı yapı barındıran anıt. Monarşinin savunması için can verenlerin

gerçekleşmemiştir. Rejimin itibarı, yüksek mevkilerde yaşanan skandalardan, seçimlerdeki yolsuzluklar ve vekilleri denetim altında tutmak için himayenin kullanılmasına dair muhaliflerin sürekli eleştirilerinden, özellikle 1845-1846'da başlayan ciddi ekonomik bunalım ve bunun neden olduğu geniş çaplı halk protestosundan da yara almıştır. Rejimin başlangıçta vurguladığı refah imajı paramparça olurken yerini yaygın bir kötümserlik ve endişeye bırakıyordu. Özellikle siyasal toplantıları yasaklayan yasaları atlatmak için "ziyafet" görüntüsü altında düzenlenen kampanya sayesinde siyasal ajitasyon arttı. Buna önyak olanlar, vergi şartının 100 franka düşürülmesiyle oy hakkının kısmen genişletilmesini savunan Odilon Barrot gibi hanedan muhalefeti üyeleri idi. Ne var ki bu ılımlılar, inisiyatif çok geçmeden, Kasım 1847'de Lille'de tüm erkek vatandaşların oy kullanmasını talep eden Ledru-Rollin gibi cumhuriyetçilere kaptıracaklardı. Gerçek bir romantik olan Ledru-Rollin, "halk"ı "çarmıhtan indirme" ve "diriliş" in yakın olduğu "modern zamanların *Ecce Homo*'su" olarak idealleştirmekteydi. Ona göre, yeni bir kanlı devrimden kaçınmak için siyasal reform zorunluydu ve buna, insanların ıstırabına son verecek (açıkça belirtilmemiş) toplumsal reformların eşlik etmesi de gerekecekti. Hükümetin, 28 Aralık'ta tahttan gelen saldırgan bir konuşmayla ortaya koyduğu uzlaşmaz tavrı, daha şiddetli bir muhalefeti harekete geçirdi. Bu da muhafazakârların duyduğu "anarşi" ve "komünizm" korkularını iyice artırdı.

Kuzey ve doğudaki güçlü muhalefet merkezlerinde büyük destek gören ziyafet kampanyasının Paris'teki kitlesel bir ziyafetle doruğa ulaşması planlandı. Karışıklıktan korkan hükümet bu toplantıyı yasakladı; bu hamle, liberal ve ılımlı cumhuriyetçi siyasetçiler tarafından da onaylandı, ama daha isimsiz ve radikal kişiler bir protesto gösterisi çağrısı yaptılar. 22 Şubat 1848'de polislin Madeleine ve Place de la Concorde'da toplanan öğrenciler ve işçilerden oluşan kalabalığı dağıtmaya çalışmasıyla birlikte münferit şiddet olayları yaşandı. Ertesi gün orta sınıftan gelen Ulusal Muhafızlar, reforma destek verdiklerini ve sadece üst sınıfların, yani büyük burjuvazinin çıkarlarını temsil ettiğini düşündükleri bir rejimden uzaklaştıklarını açıkça ortaya koydular. Bu durum kralı ve akıllı danışmanlarını reforma ikna etmiş gibiydi ve uzlaşmaz Guizot'nun yerini başbakan olarak daha liberal Molé'ye bıraktığına dair haberler vatandaş milisleri arasında iyi karşılandı. Buna karşın, işçi sınıfı *quar-*

onuruna XIV. Louis'nin emriyle, 24 Şubat 1670 tarihinde yapılmasına karar verilmiştir. Günümüzde, askeri nekropol ve çok sayıda müze dahil olmak üzere pek çok yapıya ev sahipliği yapmaktadır —*ed. notu.*

tier'lerinde hâlâ barikatlar kurulmaktaydı. Yine de, saat 22:00 sularında Boulevard des Capucines'deki Dışişleri Bakanlığı'nı koruyan sinirli askerler tarafından, herhangi bir emir gelmeksizin gerçekleştirilen ve yaklaşık 20 kişiyi öldüren kanlı yayılım ateşi yaşanmasaydı, istikrar sağlanabilirdi. Bu olay üzerine çileden çıkan halk, eski şehrin dar ve dolambaçlı sokaklarında devrik bir araba, fiçılar ve kaldırım taşlarıyla kolayca örülebilen yüzlerce barikat kurmaya başladı. Giderek kararsız kalan hükümdara, hızla kötüleşen durumu düzeltmek için tahttan çekilmesi önerilirken, Barrot ve Thiers gibi hanedan muhalefeti mensupları beyhude bir çabayla torunu için naiplik kurmaya çalıştı. Ama aynı zamanda *National* ve *Réforme* gazetelerinin bürolarında toplanan cumhuriyetçi önderler de, artık daha radikal bir sonucun mümkün olduğunu anlamaya başlıyordu. 23 Şubat sabahı Paris halkının muhtemelen küçük bir azınlığı cumhuriyetçilere katılmıştı. 24 Şubat günü sabahın erken saatlerine gelindiğinde, 1.500 barikat bulunmakta ve "halkını öldüren" bir krala karşı kitlesel bir ayaklanma yürütülmekteydi. Siyasal önderliğin özgüvenini yitirmesi ve açık talimatların verilmemesi nedeniyle, acımasızlığıyla ünlü bir komutan olan Mareşal Bugeaud'nun sokakları temizleme çabaları etkili olmadı; üstelik giderek tertipsizleşen kuvvetlerini Tuileries'e çekmek zorunda kalacaktı. Öğleden sonra, büyük bir kargaşa ve coşku sahneleri arasında, *Hôtel-de-ville*'de toplanan kalabalık, tanınmış cumhuriyetçi siyasetçiler ve gazetecilerden oluşan bir Geçici Hükümet'in kurulduğunu ilan ettiler. Tıpkı ilki gibi, İkinci Cumhuriyet de siyasal kültürde önemli bir etki yaratacaktı. Kademeli ekonomik ve toplumsal değişim sürecinde yavaş yavaş yeniden yorumlanan ilk Devrim'in ana fikirleri artık hızlı bir revizyondan geçiriliyordu. Sonraki on yıllarda var olan seçenekleri belirleyecek yeni toplum ve siyaset algıları yaratılacaktı.

İKİNCİ CUMHURİYET

Rejim yaşanan ekonomik ve toplumsal bunalım ortamında alışlagelmiş yandaşlarının bile önemli bölümünün desteğini yitirdiği için devrim gerçekleşmişti. Siyasal reform isteklerinin yaygınlaşmasına karşı, rejim yeterince çabuk taviz vermeyi başaramamıştı. Beklenmedik bir olay, en azından başkentteki vatandaşların çoğunun gözünde onun meşruiyetini tamamen ortadan kaldırmıştı. İlginç olan şeyse, aktif cumhuriyetçilerden oluşan küçük bir grubun hükümetin çöküşünden faydalanarak iktidarın dizginlerini ele geçirmesiydi. Ama işte asıl sorunlar da bundan

sonra ortaya çıkmaya başladı. Kurulan Geçici Hükümet'in üyeleri toplumsal, siyasal ve kişisel olarak bölünmüşlerdi. Yönetim deneyiminden yoksundular. Başlarında aristokrat şair ve tarihçi Lamartine bulunan ılımlı çoğunluk, asıl görevlerinin düzenin ve idari sürekliliğin muhafazası olduğunu, bunun dışındaki icraatların bir kurucu meclis seçilene dek asgari düzeyde tutulması gerektiğini düşünmekteydi. Bununla birlikte, Paris'teki kalabalıklar arasında egemen olan beklenti duygusu, en ihtiyatlı ve en ılımlı kişilerin bile, kendilerini tüm erkek vatandaşların oy kullanma hakkını, Ulusal Muhafızların demokratikleşmesini –ki bu, kitlelerin silahlandırılması demekti– basın ve meclisin özgürlüğünü tanımak zorunda hissetmelerini sağlayacaktı. Ledru-Rollin, sosyalist Louis Blanc, deneyimli bir işçi ve gizli dernek mensubu olan Albert'ten oluşan azınlık ise daha radikal eylemler talep etmekteydiler. Böylece, ortadan kaldırılan rejime muhalefet konusunda uzlaşmanın, yeni rejimin biçimi üzerinde uzlaşmaktan daha kolay olduğu açıkça ortaya çıkıyordu.

Alexis de Tocqueville daha sonra o günlerin Paris'ini şöyle anımsayacaktı: "Hiçbir şeye sahip olmayanların ellerine düşmüştü ... Dolayısıyla diğer tüm sınıfların hissettiği terör aşırı düzeydeydi ... Bu ancak, kendilerini Vandalların veya Gothların hükmü altında bulan Roma'nın uygar şehirlerinin hissettikleriyle karşılaştırılabilirdi." Paris dışına da Devrim haberleri büyük bir sarsıntı olarak gelmekte ve cumhuriyeti hâlâ Terör ile özdeşleştirme eğiliminde olanlar arasında ciddi bir endişeye neden olmaktaydı. Başka bir alternatif olmadığı için, değişim, kısmen Lamartine gibilerin hükümette yer almasıyla rahatlayan muhafazakârlar tarafından kerhen kabul edildi. Buna karşın, özellikle alt-orta ve işçi sınıflarından gelen pek çok kişi, kendilerine oy hakkı verilmesini ve yeni bir çağın şafağı taahhüdünü coşkuyla karşıladılar. Bu beklenti duygusu, otoritesini kurmayı amaçlayan ve her halükârda çok ciddi sorunlarla karşılaşan hükümet için zor bir durum yaratmaktaydı. Bunlar arasında, seçimlerin düzenlenmesi ve devrimin hemen ardından iş güvencesinin yitirilmesi nedeniyle işten çıkarılanlara yardım yapılması gibi meseleler söz konusuydu. Kitleler yeni özgürlükten faydalanmak için oluşturulan işçi dernekleri, siyasal kulüpler ve gazeteler eliyle siyasal açıdan hızla eğitilmekteydi. Muhtemelen sadece işçi ve köylülerden oluşan bir azınlık, siyaseti yalnızca kurumlar veya formüle edilmiş bir ideoloji bağlamında değerlendirmekteydi; ama yine de özellikle büyük şehirlerde *République démocratique et sociale* ve "emek örgütlenmesi"ni destekleyen sloganlar popülerdi. Bunlar, kapitalist sömürünün yerini alacak üretici kooperatifleri ağının oluşturulması sürecinde devletten yardım talep etmekteydi. Paris'te Blanqui'nin Société Républicaine Centrale'i veya Barbès'in Club

de la Révolution'u gibi kulüplerin söylemi çoğunlukla aşırıydı. Bu sonuncu kulübün manifestosu şunu dile getirmektedir: "Cumhuriyetin sadece ismine sahibiz, oysa bizim gerçeğine ihtiyacımız var. Siyasal reform yalnızca bir toplumsal reform aracıdır." Bu radikaller, 1830 ihaneti olarak gördükleri sürecin tekrarlamasını önlemeye kararlıydılar ve hükümet üzerinde sürekli baskı oluşturmak için kitlesel gösteriler düzenlediler.

Geçici Hükümet zaten 25 Şubat'ta çalışma hakkını tanımıştı ve planlanan her şeyin -düşük ücretli bedensel işler sağlayarak- işsizler için hayır atölyelerinin geleneksel politikası olması geniş kapsamlı bir reform izlenimi uyandırmaktaydı. Paris ve diğer pek çok kent merkezinde Ulusal Atölyeler kuruldu. İş koşullarını incelemek ve reformlar önermek üzere hükümet temsilcileri, işverenler ve işçilerden oluşturulan Luxembourg Komisyonu'nun kurulması, büyük değişimlerin an meselesi olduğu düşüncesini pekiştiriyordu. Pratikte hükümetin asıl amacı, iş güvencesini yeniden oluşturarak ekonomik canlanmayı teşvik etmekte; bu da kamu düzeninin muhafazasını ve "sosyalist" önlemlerden kaçınmayı gerektiriyordu. Bu hedeflerden ilki, 1815 barış anlaşmasının hükümlerini uygulamak üzere gerçekleştirilecek bir dış müdahale tehdidiyle birlikte, rejimi orduya bağımlı olmaya itti. Geleneksel tarımsal uygulamalara yönelik kapitalist tehdide karşı yürütülen yaygın köylü protestosu da benzer bir etki yarattı. Köylülerin, hükümetin icraatları konusunda ağır ağır ortadan kaybolan umutları, bütçeyi dengelemek ve Ulusal Atölyelerin masraflarını karşılamak üzere tasarlanan ve toprak vergisine eklenen %45'lik vergiyle birlikte çok geçmeden yok oldu. Hükümet kendisini potansiyel kitle desteğinden giderek yalıtıyor ve eski siyasal kaniya bakılmaksızın artık toplumsal reformları önleme arzusuyla birleşen toplumsal seçkinlere olan bağımlılığını pekiştiriyordu.

Seçmen kitlesini bir anda 250.000'den yaklaşık 10 milyona çıkaran "evrensel" (erkeklerle) oy hakkının getirilmesi, radikaller açısından bir rüyanın gerçekleşmesi demektir. Büyük ve gerçekleştirilemez bir beklenti duygusu oluştu. Tarihte ilk kez, büyük bir devlette tüm erkek nüfusa oy verme hakkı tanınmıştı ve giderek artan bir siyasal olgunluğun belirtisi olarak, bunların %84'ü Nisan 1848'de oy kullanacaktı. Kadınlara yine oy kullanma hakkı verilmedi. Aslında kadınların 1848'de siyasete kısmen katılma çabaları erkekler arasında ciddi bir endişeye yol açacaktı. Çünkü bu tür bir katılım erkeklerin aile yaşamı ideallerine, kadınların düşünsel açıdan aşağı bir konumda oldukları inancına ve birbirinden ayrı faaliyet alanlarını koruma kararlılığına aykırı düşüyordu. Cumhuriyetçiler aynı zamanda ve muhtemelen haklı olarak, kadın oylarının din adamlarının etkisini artırmasından endişelenmekteydiler. Diğer

yandan, muhafazakârlara göre, oy hakkının genişletilmesi bir kâbus, muhtemelen toplumda topyekûn bir devrim yolunda atılan ilk adımdı. Fakat gerçekte demokratik beklentiler büyük bir hayal kırıklığına uğrayacaktı. Örgütlü partilerin olmadığı bir ortamda, çoğu bölgede ve özellikle kırsal seçim bölgelerinde aday tercihi hâlâ, siyasal açıdan deneyimli ileri gelenlerin oluşturduğu küçük grupların faaliyetlerine bağlıydı. Demokrasinin kendi "hürriyetleri" karşısında oluşturduğu tehditten endişelenen ve aralarındaki anlaşmazlıkları geçici olarak unutan muhafazakârlar, destek bulma konusundaki deneyimlerinden ve üstün örgütsel kaynaklardan faydalanmaya başladılar. Aday bolluğuyla karşılaşan birçok seçmen servetleri, eğitimleri veya görevleri kendilerine yerel topluluk içerisinde statü sağlayan ve aralarında din adamlarının da bulunduğu adaylara yöneldi. Gerçekten de tüm erkek vatandaşlara oy hakkı verilmesinin sonuçlarından biri, toplumsal düzenin yanı sıra dinin ebedi değerlerine yönelik bir meydan okumanın aksine, dinsel bağlılık ve siyasal muhafazakârlık arasında belirgin bir bağlantı kurulmasıydı. Etkinin yetersiz kaldığı yerlerde, yıldırma politikasından faydalanılıyordu. Yoksulların ihtiyatlı olması gerekmekteydi. Cumhuriyetçilerin 23 Nisan'daki oylama öncesinde buna karşı koymak için çok az zamanları vardı. Başarılı adayların çoğu, her ne kadar bunlar cumhuriyetçi etiketiyle ortaya çıkmış olsalar da –bu, devam eden güven bunalımını yansıtan bir durumdu– aslında muhafazakârlar ve eski monarşi yanlılarıydılar. Sonuçta Kurucu Meclis olarak toplandıklarında, esas itibariyle önceki Geçici Hükümet'in daha ılımlı üyelerinden oluşan bir Yürütme Komisyonu seçeceklerdi.

Seçim sonuçları radikaller arasında kaçınılmaz olarak büyük bir memnuniyetsizliğe yol açtı. 15 Mayıs'ta Paris'te düzenlenen, meclis toplantı binasının kalabalıklar tarafından karmaşık bir biçimde işgal edilmesiyle ve üretici kooperatiflerinin oluşturulmasını finanse edecek bir servet vergisi uygulamak üzere bir kamu güvenliği komitesinin kurulması çağrısıyla doruğa ulaşan büyük bir gösteri, muhafazakârların düzeni ne pahasına olursa olsun kurma azmini güçlendirdi. Radikaller için daha iyi bir dünya umudunu simgeleyen Ulusal Atölyeler, muhalifleri için giderek devrimci bir tehdidi temsil etmekteydi; bir gazete Paris'teki ortamı "devletin, *cabaret*'nin avareliğiyle isyan etmeyi öğrenmeleri için para ödediği 80.000 işçi" şeklinde betimliyordu. 22 Haziran'da bu atölyelerin kapatıldığı ilan edildi. Ama hâlâ refahları sağlanacak olan on binlerce işsize güvence sağlamak için hiçbir çaba sarf edilmemişti. Aslında hükümetin güç kullanma tehdidi, yasal siyasal süreçler konusunda yaşanan yaygın hayal kırıklığını ve bu denli kayıtsız bir rejim

yüzünden *recommencer la révolution* [devrimin başlatılması] dışında çok az alternatifin kaldığı inancını pekiştirmeye yarayacaktı. 23 Haziran'da "Hürriyet ya da Ölüm!" sloganıyla, şehrin yoksul doğu *quartier*'lerinde barikatlar kuruldu. Ama isyancıların bütünlüklü bir planı yoktu, kolektif bir önderlik ortaya çıkmadı ve ayaklanma giderek, birbirinden yalıtılan komşuların umutsuz savunma savaşına dönüştü.

Rakamlara ilişkin tahminler farklılık göstermektedir; fakat kayda değer sayıda kadın ve erkek (belki 20.000 ila 30.000 arasında), kendi ihtiyaçlarına daha duyarlı bir rejim kurma çabası içinde yaşamlarını tehlikeye atarken, Devrim'in neticesinden hayal kırıklığına uğramışlardı. Onlar adalet için savaştıklarına inanıyorlardı. Karşılarındaysa aralarında batıdaki zengin *quartier*'lerden gelen ve yaklaşık beşte birini işçilerin oluşturduğu Ulusal Muhafızların, zanaat ve komşuluk dayanışmalarına henüz entegre olmayıp kendilerine para ödeyen devlete ve yoldaşlarına sadık kalmayı seçen iş bulamamış genç işçiler arasından seçilmiş Seyyar Muhafızların yanı sıra mülk sahibi sınıfların gözünde "uygarlığın kurtarıcısı" haline gelen düzenli ordunun bulunduğu "düzen yanlısı" güçler yer almaktaydı. Genel komuta, aynı zamanda Kurucu Meclis'in isteği üzerinde hükümetin de başında olan Savunma Bakanı General Cavaignac'ın elindeydi. Dağınık asker gruplarının yenilgiye uğratıldığı şubat olaylarının tekrarlanmamasını isteyen Cavaignac, kuvvetlerini bir noktada topladı; bu taktik başlangıçta isyanın yayılmasına imkân verdi, fakat daha sonra yoğunlaşmanın sağlanmasıyla birlikte, üç gün süren şiddetli sokak savaşının ardından ayaklanma bastırıldı. Ressam Meissonier "savunmacıların vurulduğunu, pencerelerden atıldığını, cesetlerin yerlere saçıldığını, toprağın kanla boyandığını" görmüştü. Paris'teki sol hareketin bir neslinin başı kesilmişti. Çatışmanın kesin sosyolojik karakteri ne olursa olsun, hatta işçilerin her iki tarafta da savaşmış olduğu gerçeğine rağmen, o dönemin insanları bu ayaklanmayı burjuvazi ve halk arasında bir savaş, bir sınıf mücadelesi biçimi olarak görmekteydiler. Tocqueville'e göre ayaklanma, "işçilerin, kendi koşullarının yarattığı zorunluluklardan kaçınma yönündeki vahşi, kör, fakat güçlü çabasıydı; bu koşullar onlara gayrimeşru bir eziyet olarak tarif edilmişti.... İşte ayaklanmayı bu denli zorlu hale getiren de, açgözlülük ve yanlış düşüncenin bu şekilde birleşmesiydi.... Bu yoksul insanlar, zenginlerin refahının bir şekilde kendilerinden çalınanlara dayandığına inandırılmışlardı." Muhafazakâr basın ise olayları akılsızca bir vahşet patlaması, bir "yağma ve gasp" ayaklanması olarak betimledi. Ne var ki başlangıçta "düzen, aile, insanlık, uygarlık davası uğruna elde edilen zafer" için atılan zafer çiğlikleri korkuyla karıştı ve bunu çok geçmeden,

Resim 25. Haziran 1848: Rue Saint-Antoine'daki barikat.

daha yoğun baskı talepleri izledi. Siyasal faaliyetler ciddi anlamda kısıtlandı. 4 Kasım 1848'de ilan edilen yeni anayasa, güçlü bir yürütme yetkisine sahip bir başkanın seçilmesini öngörmekteydi. 10 Aralık'ta başarıya ulaşan aday, Cavaignac'ın %19 oyuna karşılık, %74 oy alan Louis-Napoléon Bonaparte olacaktı. Temmuz Monarşisi'ni devirmek için iki beyhude girişimde bulunan, "Napoléoncu Fikirler" ve "Yoksulluğun Ortadan Kaldırılması"na dair son derece muğlak anlamları ana hatlarıyla anlatan iki ünlü broşür yazan eski imparatorun yeğeni, ayrıca geçmiş otuz yıl boyunca sayıları artan kitaplarla, broşürlerle, çizimler ve sadakat bildiren nesnelerle yaratılan mesih benzeri büyük asker ve siyasal lider kültüründen de faydalanmıştı.

Bonaparte'ın çoğunlukla Orléans monarşisi ile özdeşleşmiş kişilerden oluşan bir kabine ataması, "düzen partisi" diye adlandırılan gruba

bağlılığını onaylar gibiydi. Üyeleri siyasal açıdan giderek yalıtıldıklarının farkına varmaya başlayan ve yeni hükümetin baskısına maruz kalan Kurucu Meclis 29 Ocak'ta kendisini fesh etti. 13 Mayıs'ta yapılan seçimler, bilhassa taşrada Nisan 1848'deki seçime nazaran çok daha fazla siyasallaşmıştı. Gericici muhafazakârlık ile radikal cumhuriyetçilik arasında belirgin bir sağ sol ayrımı ortaya çıkmıştı ve onların arasındaki merkezdeyse ılımlı cumhuriyetçiler yer almaktaydı. Modern bir ulusal parti kurma yönündeki ilk çaba şeklinde görülebilecek olan demokrat-sosyalist veya *Montagnard* hareketi, cumhuriyeti savunmaya ve gerçek bir toplumsal reform için çalışmaya kararlı olan demokratları ve sosyalistleri birleştirdi. Mayıs ayında 200 Montagnard seçilmeyi başarıyordu ve bu rakam 500 muhafazakâr ile karşılaştırıldığında aslında kötü görünse de, radikallerin bu beklenmedik başarısı muhafazakârları endişelendirdi. "Kızılar"ı sadece Paris veya Lyon'daki işçi sınıfı bölgeleri değil, aynı zamanda sözüm ona "bozulmaz" ve muhafazakâr kırsal bölgelerden bazıları da desteklemişti. Bu iş nereye varabilirdi? Sosyalistlerin olası bir seçim zaferiyle doğabilecek, özel mülkiyete, dinsel inanca ve aileye yönelik tehdit biçimindeki bir kıyamet yaklaşımı düşüncesi gelişmeye başladı. Üstelik, sürekli baskıya rağmen, kimi bölgelerde gazeteler, broşürler, yıllıklar, çizimler ve şarkılarla yürütülen demokrat-sosyalist örgütlenme ve propagandası hayatta kalmayı başarmıştı. Bu da, insanların gündelik sorunlarını solun siyasal hedefleriyle bütünleştiren ve birkaç basit slogana dayanan bir toplumsal program doğurmuştu. Siyaset, kitlelerle bağlantılı olarak yürütülürken, devletin koyduğu vergiler, zenginlerin sömürüsü, genelde kapitalizmin ve özeldeyse faizciliğin tiranlığı kınandı. Kesintisiz bir şekilde süren ekonomik buhran döneminde, köylülerin toprak açlığını dindirecek ve borçları yüzünden elinden alınma tehlikesiyle karşı karşıya kalanları koruyacak ucuz kredileri sağlayan demokratik ve sosyal bir cumhuriyetin kurulması fikri ciddi bir ilgi yarattı. Aynı şekilde, parasız eğitim taahhüdü, iş hakkının güvence altına alınması, üretici ve tüketici kooperatiflerinin kurulması için devlet desteği fikri de benzer bir etki yaratıyordu. Bu, proleterya için özgürlüğe giden yol olacaktı. Üstelik bu önlemler zenginlerden daha fazla vergi alınması ve demiryolu, kanallar, madenler, sigorta şirketleri gibi sektörlerin kamulaştırılması yoluyla finanse edilecekti. Küçük ve bağımsız üreticilerden, yani 1793'ün *sans-culotte*'larından oluşan bir toplum ideali, modern bir kapitalist ekonominin gelişimiyle bu şekilde uzlaştırılacaktı.

Buna karşılık, muhafazakâr parlamenterler bir kez daha siyaset oyununun kurallarını değiştirmeye çalıştılar. Bir yargıcın belirttiği gibi, "komünistlere oylama yoluyla bir gün kral olma imkânı sunmak" kabul

edilemezdi ve "toplum intihar etmemeliydi." Oluşturulan yeni bir seçim yasası en yoksul seçmenlerin yaklaşık üçte birini seçim evraklarından çıkaran daha katı yerleşim koşulları getirdi; ayakta kalmayı başarmış sol kanat gazete ve örgütleri hedef alan daha yoğun uygulamalar gerçekleştirildi; bu baskıların sonucunda bunların pek çoğu yeraltına çekilmek zorunda kalıyordu. Geleceği korumak için yürürlüğe konulan yeni bir ilköğretim yasası (*loi Falloux*), hem din adamlarının gözetim yetkilerini hem de okullarda verilen dinsel ve toplumsal açıdan muhafazakâr mesajı pekiştirdi. Her ne kadar din adamları, gençlerin eğitimi konusunda kendilerine tam bir denetim verilmediği için hâlâ hoşnutsuz olsalar da, Kilise "gerici" siyasal güçlerle olan yakın ilişkisini sürdürmekteydi. Fakat bu önlemler bile muhafazakâr histeriyi dindirmeye yetmedi. 1852 yılı meclis ve başkanlık seçimleri yaklaştıkça, sosyalist komplo söylentileri artıyor ve bu söylentiler halihazırdaki başkan Louis-Napoléon'un konumunu giderek güçlendiriyordu. Anayasa onu ikinci kez bu makama gelmekten alıkoysa da, muhafazakâr hizipler bir alternatif üzerinde uzlaşamıyordu. Daha da önemlisi, bizzat Bonaparte da kendisine atfettiği tarihsel misyonu, yani Fransa'nın dirilişini gerçekleştirmeden iktidarı devretmemeye kararlıydı.

Yürütmenin başı olarak sahip olduğu konumu kullanan Bonaparte 2 Aralık 1851'de bir darbe gerçekleştirdi. Her ne kadar hem Ulusal Meclis'te temsil edilen monarşi yanlısı grupları hem de radikal cumhuriyetçileri hedef alsada, sadece bu sonuncu grubun ona direnmesi gerçeği, bu darbeye özünde cumhuriyet karşıtı bir nitelik kazandırıyordu. Bu açıdan bakıldığında darbe, solu hedef alan uzun bir baskı döneminin doruğu olarak görülebilir. Önleyici tutuklamalar ve belirgin askerî hazırlıklar dolayısıyla, Paris'te sadece çok sınırlı bir direniş yaşandı. Çok az işçi, tüm erkek vatandaşlara oy hakkını yeniden vermeyi vaat eden bir başkana karşı monarşi yanlısı bir meclisin haklarını savunmak için, hazirandaki ayaklanmanın tekrarlanması riskini almaya hazırды. Benzer şekilde, diğer şehirlerde de sadece kısa süreli gösteriler yaşandı. Yine de yaklaşık 900 kırsal komün ve küçük kentte, özellikle de güneydoğuda yaklaşık 100.000 kişi direnmışti. Bunlar ağırlıklı olarak küçük ölçekli köylü tarımının egemen olduğu bölgelerden gelmekteydi; bu bölgelerde nüfusun toprak üzerinde artan baskısının neden olduğu güçlükler üzüm ve ipek üretimi, ormancılık ve genel olarak kırsal endüstri gibi pazar temelli faaliyetlerin yol açtığı sürekli sorunlar yüzünden daha da şiddetlenmişti. Daha önemlisiyse, demokratik ve sosyal cumhuriyeti ve 1852'de taahhüt edilmiş olan yeni emniyet ve mutluluk çağını korumak üzere onları seferber eden gizli demokratik sosyalist örgütlerin varlığıydı. İnancıla-

rındaki naifliğin, onları ilerlemeye ve demokrasinin zaferine olan gerçek inançlarından uzaklaştırmasına izin verilmemeliydi. Kentlerdeki garnizonlar aracılığıyla asayişin sağlanmasıyla birlikte, kırsal bölgelere gönderilen askeri birlikler bu hareketleri kolayca bastırdı. Bunun ardından da tüm Fransa'da 26.000 kişinin tutuklanmasıyla sonuçlanan bir solla hesaplaşma süreci yaşandı ve bu süreçte hukukun üstünlüğüne pek de aldırış edilmedi. Muhafazakârlar, “kızıl” mezalime ilişkin aşırı abartılı değerlendirmelerden oldukça korkmuşlardı. Şimdi selametleri için, polis devletinin getirdiği bir kurtuluş için Tanrı'ya şükrediyorlardı. 20 Aralık'ta prens-başkanın otoritesini genişletmeyi sağlamak üzere bir halk oylaması yapıldı. Louis-Napoléon büyük bir çoğunluğun desteğini elde etmeye kararlıydı. Tüm devlet görevlileri, işlerini korumalarının ancak coşkulu bir kampanyaya bağlı olduğunu anlamışlardı. Ana tema “uygarlık ile barbarlık ve toplum ile kaos” arasında yapılacak tercihti. 1848'de başlamış karışıklık döneminin yerine, artık yeni bir düzen, barış ve refah dönemi taahhüt edilmekteydi. Sonuç tahmin edilebilirdi: 7.500.000 kişi “evet” oyu verirken, 640.000 “hayır” oyu çıktı ve 1.500.000 kişi çekimser kaldı; muhalefet büyük şehirlerde yoğunlaşmıştı. Gelecekte olacakların sembolik bir garantisi olarak, madeni para ve pulların üzerine Cumhuriyet yerine *Son Altesse Impériale Monseigneur le Prince-Président* imajı kondu. 1 Ocak 1852'de Notre-Dame'da düzenlenen resmî bir ayinle, Paris Başpiskoposu, sanki İmparator zaten varmış gibi *Domine salvum fac ludivicum Napoleonem* sözlerini tekrarlardı ve 12 Mayıs'ta orduya imparatorluk kartalını taşıyan yeni bayraklar dağıtıldı. Yarattıkları terörle rahatlayan üst sınıflar 1852'de karnavalı büyük coşkuyla kutladılar.

Peki, yüzyıl ortasında, 1846'dan 1852'ye kadar süren bunalımın uzun vadede önemi neydi? Kesinlikle bir toplumsal devrim korkusu yaratmış ve seçkinlerin kendi ayrıcalıklarını korumak için şiddetli baskıya başvurma isteklerini ortaya koymuştu. Bununla birlikte kitlesel siyasallaşma açısından da önemli bir aşama oluşturmaktaydı. Tüm erkek vatandaşlara oy hakkı verilmesi, hem sol hem de sağıın desteğiyle siyasal seferberliği teşvik etmişti. Daha sonra yaşanan baskıya rağmen, bu yıllar boyunca cumhuriyet fikri kesinlik ve kitlesel destek kazanmıştı. Her ne kadar ılımlılar ve radikaller arasında ciddi ayrılıklar olsa da, 1789-1794'ün evrensellik ideallerini hâlâ önemli ölçüde paylaşmaktaydılar. “İlkel” halk protestosu gelenekleriyle ortak yönleri olmakla birlikte, 1851'deki darbeye yönelik direniş siyasal ideolojiden ilham almıştı. *La Bonne, la République démocratique et sociale* biraz daha eşitlikçi ve adil bir toplum yaratmanın aracı olarak sunulmuştu. Darbeyse bu umutları ezmışti. Ordu tarafından desteklenen bir Bonaparte cumhuriyeti ikinci

kez ortadan kaldırmıştı. Bir yıl içerisinde, titizlikle yürütülen diğer bir kampanyanın ardından gerçekleştirilen ikinci bir halk oylaması (21-22 Kasım 1852) miras yoluyla geçen İmparatorluğun yeniden kurulmasını onayladı ve Austerlitz'in yıldönümü olan 2 Aralık'ta İmparatorluk ilan edildi. Anayasası çoğunlukla ilk İmparatorluğun anayasasına dayanmakta ve devletin başına muazzam bir otorite vermektedir.

İKİNCİ İMPARATORLUK

Yeni İmparator III. Napoléon'un niyetleri sıkça tartışmalara konu olmuştur. Kendi kaderine inançtan ilham alan bu garip adamın şöhreti, 1870'te yaşanacak askeri felaket nedeniyle onarılamaz bir biçimde hasar görecekti; ama yine de, Victor Hugo'nun yaptığı gibi Küçük Napoléon diye adlandırılarak kolayca bir kenara bırakılamaz. İmparator Louis-Napoléon'un hedefleri açıktı: ekonomik ve toplumsal modernleşmeyi ilerletebilecek güçlü ve istikrarlı bir yürütme gücü kurarak hükümeti siyaset alanının dışına çıkarmak ve bu sayede "halkın meşru ihtiyaçlarını karşılayarak Devrim çağını kapatmak" (2 Aralık 1853). İlk on yıl boyunca veya en azından 1857'ye kadar, İmparatorun kişisel kudreti en üst noktadaydı. Bakanlar onun hazırladığı bir gündemi tartışmak üzere haftada bir kez toplantıya çağırılırdı. Onlar bilgi verir, İmparator ise karar alırdı. 1814'ten sonra zaman içinde oluşturulan ve bakanların parlamentoya karşı sorumlu olması geleneği böylece ortadan kaldırılırken, Corps législatif³ de büyük ölçüde etkisizleştirildi. Bu yıllar boyunca, kesintisiz şekilde gerçekleştirilen siyasal baskının yanı sıra gerici ve dinsel güçlerle olan yakın işbirliği rejimin karakterini belirlerken, seçimler de "resmî" adaylara destek verilerek titizlikle işlenmişti. Fakat bu dönemde bile, hem çıkarları sıkça birbiriyle çatışan bir dizi grup hem de bizzat devlet başkanının yaşadığı tereddütlerin yanı sıra maliye ve idari denetim konusundaki pratik zorluklar hükümet politikalarının icrasını güçleştirecekti. Yeni rejim pratikte, önceki hükümetlerin aristokrasi ve büyük burjuvaziden gelen memurlarına kaçınılmaz olarak bağımlıydı. Bakanların çoğunluğu eski muhafazakâr Orléancıları (Magne, Fould, Rouher, Baroche). Dikkat çekici bir biçimde gerçek anlamda çok az Bonaparte yanlısı vardı. Eski Orléancı başbakan Guizot'nun belirttiği gibi: "Bir ayaklanmayı askerlerle bastırabilir, bir seçimi köylülerle ka-

³ Corps législatif: Fransa'da 1795'ten 1814'e değin varlığını sürdüren yasama organı —ed. notu.

Resim 26. Halkı tarafından çevrelenmiş III. Napoléon, İmparatoriçe ve vellaht prens. Çok sayıdaki popüler gravürden biri olan bu resmin arka planında hanedanın kurucusu I. Napoléon da görülebilir.

zanabilirsiniz. Fakat askerler ve köylülerin desteği yönetmek için yeterli değildir. Doğuştan yönetici olan üst sınıflarla işbirliği vazgeçilmezdir.” Napoléon, ileri gelenlerin kendi hükümetini destekleyeceğini düşünmüştü; fakat büyük ölçüde hayal kırıklığına uğrayacaktı. Gerçekten de bu konuda yaşadığı hüsranın şöyle yakınmasına neden olduğu söylenir: “Nasıl bir hükümete sahibim ama! İmparatoriçe Lejitimist, Napoléon-Jérôme cumhuriyetçi, Morny Orléancı, bense sosyalistim. Tek Bonapartçı Persigny, o da deli.”

Yine de ilk yıllarda, ekonomik refahla birlikte güçlü hükümet ve si-

yasal istikrar, rejimin itibarını kesinlikle artıracaktı. İmparatorun “toplumun kurtarıcısı” olma iddiası, mülk sahibi sınıflar arasında yaygın kabul gördü. Ulaşım altyapısı ve, “modern” bir başkent inşası için yapılan muazzam yatırım ekonomiye büyük canlılık kazandı. Seçimlerde desteğini aldığı kırsal nüfusun çoğunluğu, onu hem Eski Rejimin yeniden kurulmasına hem de devrimci kaosa karşı koruma sağlayan “kendi İmparatorları” olarak görmekteydi. Ayrıca vergi ve zorunlu askerlik sayesinde kaynak sağlamanın yanı sıra, demiryolu ve karayollarını geliştiren, liseler ve okulların inşası veya onarımı için kaynak sağlayan bir rejim idi. Her ne kadar cumhuriyetçi tarih yazımı onun önemini azımsama eğilimindeyse de, birçok işçi Napoléon efsanesinin ve İmparatorun yoksullara yönelik şefkat gösterisinin cazibesine kapılmıştı. 1859'da İtalya'daki savaş için ayrılışı, Paris ve Lyon gibi muhalefet merkezlerinde bile savaşçı bir milliyetçilik gösterisiyle selamlandı. Dinsel törenler, askerî teftişler, fişek gösterileri ve danslar gibi kamusal merasimler de rejimi düzenli bir şekilde yüceltmekteydi. Dolayısıyla İkinci İmparatorluk seleflerine nazaran daha geniş bir desteğe sahipti. Seçim sonuçları bu desteğin 1857'de doruğa ulaştığını ortaya koyar; bu seçimlerde resmî adaylar 5,5 milyon oy alırken, muhalefet 665.000 oy aldı. Yine de çok sayıda insan çekimser kaldı. Valiler hâlâ, özellikle seçmenler üzerindeki denetimin çok daha güç olduğu şehirlerde kamuoyuyla ilgilenmekteydi. Rejimin bilhassa toplumsal seçkinlerden aldığı destek büyük ölçüde koşullar gereği idi ve samimi değildi. Devrimci ayaklanma tehdidi ortadan kalkınca bu destek de azaldı. Düzen görünüşte yeniden sağlandığında, ileri gelenler, siyasal karar alma sürecine tam olarak katılabilmek ve kendi hayati çıkarlarını koruyabilmek amacıyla, parlamenter bir sistemin yeniden kurulması için daha fazla baskı yapacaklardı. Sayıları giderek artan rejim muhalifleri arasında, hem başlangıçta darbeyi memnuniyetle karşılamakla birlikte artık otoriter bir yönetime ihtiyaç olmadığını düşünenler (en çok da toplumsal açıdan muhafazakâr liberaller) hem de cumhuriyetçiler, yani İmparatorluğu ve onun tüm icraatlarını reddeden darbe mağdurları vardı.

Cumhuriyetçi muhalefet 1850'ler boyunca ve sonraki on yılın büyük bölümünde zayıf kalacaktı. Birçok bölgede İkinci Cumhuriyet sırasında yaşanan siyasallaşma süreci, Cumhuriyet'e kalıcı bir kitle desteği sağlamaya yetecek kadar uzun sürmemişti. Baskı etkili olmuş; mimmendiklerinin farkında olan birçok eski cumhuriyetçi itaatkâr bir tavır benimsemişti. 1850'lerde eyaletlerden gelen idari raporlara, askerî darbeden önceki telaşlı havaya tamamen zıt bir güven duygusu hâkimdi. 1852 seçimlerinde cumhuriyetçiler genel olarak hükûmete muhalif muhafazakârlara oy verdiler ya da çekimser kaldılar. Paris'ten seçilen

Cavaignac ve Carnot ile Lyon'dan seçilen Hénon gibi ılımlı cumhuriyetçiler İmparatora sadakat yemini etmeyi reddettiler ve sandalyelerini kaybettiler. Yine de cumhuriyetçiler Fransa'nın birçok bölgesinde bir araya gelmeye devam ettiler; dikkatli bir şekilde iş yerlerinde, barlarda, evlerde toplanıyor ve siyasal faaliyetlerini gizlemek için çeşitli hayır kurumlarının varlığından yararlanıyorlardı. Dolayısıyla cumhuriyetçi partinin nihayetinde yeniden kurulabilmesi için gereken kadrolar hâlâ mevcuttu ya da yeniden oluşturulmaktaydı.

1860'tan itibaren siyasal faaliyet ortamı değişecekti. Şöhretli amcasının tersine, III. Napoléon'un rejimi gittikçe otoriter bir biçim almaya-
cak, parlamenter rejimin yaratılması yolunda önemli adımlar atılacaktı. Üvey kardeşi Morny, I. Napoléon'un gayrimeşru oğlu Walewski ve kuzeni Prens Napoléon'dan destek alarak, kendi varlığına daha az bağımlı anayasal bir rejim kurma amacında olan İmparator, 24 Kasım 1860 tarihli bir emirle Corps législatif'e her parlamento oturumunun başında tahtın tavrını tartışma hakkı verdi ve seçilmiş meclisin önünde hükümet politikasını açıklayıp savunmak üzere bir bakan atamayı kabul etti. Daha da önemlisi tartışmalar artık basında eksiksiz bir biçimde yürütülmekteydi; bu da, rejimin hem destekçilerinin hem de bilhassa muhaliflerinin görüşlerinin halk arasında yayılmasını sağlıyordu. Bu süreç daha otoriter bakanların, özellikle Baroche, Fould ve Rouher'nin kaygılarına rağmen sürdü. Aralık 1861'de parlamentonun bütçe üzerindeki denetiminin artmasına izin veren Napoléon, devlet borçlarının büyümesi ve Haussmann'ın Paris'in iç bölgelerinin yeniden inşasını finanse etmek için yaptığı aykırı düzenlemelere dair mali çevrelerin endişelerine de cevap veriyordu. Bu, temsili meclisin etkisini artırması için önemli bir araç sağladı. On yıl boyunca, baskıcı yasalar değişmese de, basına çok daha fazla hoşgörü gösterildi. Yeni bir siyasal iklim yaratılmaktaydı.

Muhtemelen İmparator her zaman, düzenin sağlanmasının ardından liberaller ve cumhuriyetçilerle uzlaşmak üzere tasarlanan reformları yürürlüğe koymak niyetindeydi. Otoriter yönetim ekonomik ve toplumsal modernleşmenin önünde bir engel olarak görülmekteydi. En azından başlardaki liberalleşme politikası rejimin istikrarına olan güveni yansıtıyordu. Bununla birlikte, karmaşık ve çoğunlukla tutarsız etkiler yaratan bir dizi hamle de yapılmıştı: Cumhuriyetçilere af, bir "milliyetler Avrupası"nı desteklemek ve Avusturya'ya karşı Piedmont ile ittifak kurmak, Kilise ve devlet arasındaki ittifakın gevşetilmesi, rekabetçi baskıyı yoğunlaştırıp modernleşmenin hızını artırmak için 1860 yılında İngiltere ile ticaret anlaşması yapmak; parlamentonun rolünün artırılması ve grevlere dair yasa gibi. Rejimin kendi muhaliflerine karşı kaba kuvvet kullanmaması,

yeni politikaların ve İmparatorun kendi kişisel iktidarını kullanma konusundaki gönüllüğünün sonuç olarak kendi hayati çıkarlarını tehdit ettiğini düşünen tüm kesimlerin artan eleştirilerine neden oldu. Bunlar arasında seslerini en çok duyuranlarsa İtalyan milliyetçiliğinin papalığın dünyevi iktidarına karşı oluşturduğu tehditten endişe duyan din adamları ile serbest ticaretten ve onun özellikle tarım fiyatları, metalürji ve tekstil ürünleri üzerindeki etkisinden kaynaklanabilecek ekonomik altüst oluştan kaygılanan siyasal liberallerdi. Bunlar, parlamentonun hükümet politikaları üzerinde daha fazla denetim kurmasını sağlayabilmek ve yerleşik toplumsal seçkinlerin etkisini yeniden kurabilmek için siyasal kurumların daha fazla liberalleşmesini talep etmekteydiler.

Bu muhalefetin canlılığı, rejimin ulusal bir uzlaşma oluşturmayı başaramadığını açıkça ortaya koyuyordu. Ama III. Napoléon, seleflerinin aksine, bu durumla uyum sağlamaya hazırdı. Liberalleşme hamleleri, rejimle işbirliği yapma istekleri buna bağlı olan seçkinleri yeniden ikna etmenin aracı haline geldi. Ama sürecin uzun sürmesi ve kimi zaman da isteksiz görünmesi, bu çoğunlukla muhafazakâr liberallerin aksi bir durumda olabileceğinden daha az minnettar olmalarını sağlayacaktı. Rejimin sola açılma çabalarıysa sadece onların şüphelerini daha da artırdı. Bu çabalar arasında, 1861'de İmparatorun "cumhuriyetçi" yegeni Prens Napoléon tarafından bir tartışma grubunun kurulması ve 1862'de Londra'daki Uluslararası Fuar'a bir işçi heyetinin gönderilmesi –ki bu da 1864'te grevlerin yasallaştırılmasına ve yasadışı sendikal faaliyetlere daha fazla müsamaha gösterilmesine yol açacaktı– yoluyla işçilere uzlaşmacı önerilerin götürülmesi vardı. Ne var ki bu hamleler muhafazakârların desteğini tam olarak sağlayamadı. Bu hamleler sayesinde yeterince destek bulunamayınca, rejimin elinde, soyluların Temmuz Monarşisi'nin kendi çıkarlarına daha fazla cevap vermesini sağlayan kurumsal düzenlemeler oluşturma kararlılığına yeni tavizler vermek dışında çok az alternatifi kalmıştı. Dolayısıyla, daha fazla liberalleşme, aslında rejimin baskıya verdiği tavizleri yansıtmaktaydı.

Rejime yapılan baskıdaki artış, resmî adaylık sisteminin 1863'teki parlamento seçim kampanyası sırasında başlayarak kademeli bir şekilde çökmesinde de kendisini açıkça gösteriyordu. Sistem ilk olarak muhalif adayların ve dolayısıyla siyasal ajitasyondaki artışın yanı sıra daha önce hükümeti destekleyen ve sağlam bir siyasal tabana sahip olan din adamları ile korumacıların rejimi eleştirme istekleriyle tehdit edildi. Ycrel seçkinler içten bir destek sunmadıkları için, seçimlerin idaresi giderek güçleşti. Seçmen kitlesi, oy verenlerin "haysiyeti" ve "bağımsızlığı" fikri gerekçe gösterilerek, resmî müdahaleyi reddetmeye teşvik

edildi. Oylama konusundaki resmî “tavsiye”nin reddedilmesi ve böylece tüm sistemin sorgulanması ihtimali yüksekti.

Mayıs 1863’te gerçekleştirilen seçimler son derece heterojen fakat giderek etkili hale gelen bir parlamento muhalefetine oluşumuna tanıklık ediyordu. Bu muhalefet Kilisenin çıkarlarını korumaya kararlı olan ve Bourbon soyundan gelen Chambord Kontu’nun siyasal faaliyetten çekilme yönündeki talimatlarına kulak asmayan çok sayıda Lejitimisti, uzlaşmaz Orléancı soyluları, bağımsız liberaller ve cumhuriyetçileri kapsamaktaydı. Her ne kadar rejime açıkça muhalif sadece 32 kişi başarılı olsa da, bunlar rejimin daha muhalif yandaşlarından bazılarıyla bir araya gelerek bir Üçüncü Taraf oluşturmayı başardılar. Büyük şehirlerde muhalefete verilen desteğin boyutuyla birlikte, bu durum rejim yandaşları arasında ciddi bir endişeye neden oldu. Daha fazla taviz verildi, en önemlisi 1868’de halk toplantılarına ve basına özgürlük tanındı. Siyasal bağlam bir kez daha ciddi anlamda değişmişti. Seçimlere yönelik açık idari müdahale biçimlerinin ters etki yarattığı artık kabul edildi. Siyasal muhalefet eylemleri artık eskisinden daha az riskliydi. Çoğu hükümete muhalif gazeteler ve siyasal toplantılar bir anda ve gözle görülür biçimde canlandı. 1830’da yaklaşık 50.000 satan Parisli gazetelerin tirajı, 1869’da 700.000’in üzerine çıktı; bu, siyasal durum kadar okuryazar oranındaki artışı ve üretim ile dağıtım maliyetlerindeki düşüşü de yansıtıyordu. Hem ulusal hem yerel düzeyde siyasete olan ilgi arttı ve böylece, önceki yirmi yıla egemen olan ilgisizliğe son verildi. 1869 seçimlerinin sonucu rejim açısından ciddi bir darbeydi ve önceki seçimlerle karşılaştırıldığında, muhalefetin yükselişi çok daha belirgindi [Bkz. Tablo 5].

Döneme tanık olanları asıl etkileyen Paris’teki sonuçlardı; burada hükümetin adayları yalnızca 77.000 oy alırken, muhalifler 234.000 oy almış ve 76.500 kişi çekimser kalmıştı. Daha da önemlisi, kampanyaya, siyasal davalardaki savunma konuşmalarıyla ün kazanan ve sol kanatın önde gelen kişilerinden olan Gambetta’nın yükselişi damga vurmuştu. Onun muğlak toplumsal reform vaatlerini içeren bir programı benimsemesine, *Marseillaise* şarkısını söyleyerek polis ve askerlere karşı mücadele eden kalabalıkların toplandığı rejim karşıtı büyük gösteriler eşlik etti. Bu da, teleolojik bir tarih yaklaşımına sahip pek çok tarihçinin, cumhuriyetçi muhalefetin gücünü abartmasına neden olmuştur. Bu gösteriler tarafını açıkça ifade eden cumhuriyetçilere verilen desteğin gelişimini ortaya koymakla birlikte, 1869 seçimleri bu desteğin belirgin sınırları olduğunu göstermektedir. Seçimleri kazanan ve rejim muhalifi olduğunu beyan eden 78 kişiden sadece 29’u cumhuriyetçiyken, diğer 49 kişi liberaldi. Üstelik, her ne kadar kamuoyunda en büyük etkiyi ya-

Yıl	Kayıtlı oy	Hükümet yanlısı oy	Muhalefet yanlısı oy	Çekimser
1852	9.836.000	5.248.000	810.000	3.613.000
1857	9.490.000	5.471.000	665.000	3.372.000
1863	9.938.000	5.308.000	1.954.000	2.714.000
1869	10.417.000	4.438.000	3.355.000	2.291.000

Tablo 5. Yasama seçimi sonuçları.

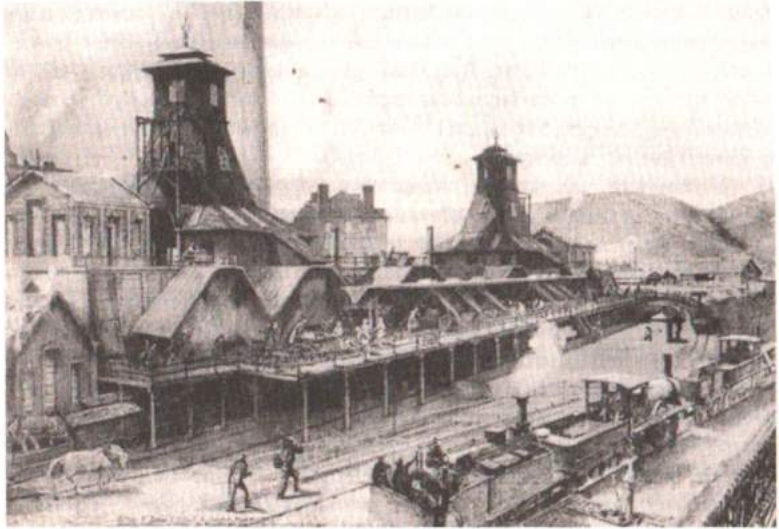
ratan daha aşırı ve aslında devrimci toplantılar ve gazeteler olsa da, önde gelen cumhuriyetçilerin büyük bölümü şiddetten kaçınmaktan yana olan ılımlılardı. Bu burjuva cumhuriyetçiler, özel mülkiyete ve liberal bir ekonomik sisteme en az hükümet yanlıları kadar bağlıydılar. Favre, Simon ve Picard gibi ılımlılar tam anlamıyla yasal siyasal eylem biçimlerini kullanmaya ve doğrusu, cumhuriyetin kuruluşunu belirsiz bir süre ertelemeye kararlıydılar. “Radikal” Gambetta bile şunları söylemekteydi: “Bizim için demokrasinin zaferi ... maddi çıkarlar açısından refah ve emniyet, herkesin haklarının teminat altına alınması, mülkiyete saygı, emeğin meşru ve temel haklarının korunması, alt sınıfların maddi ve manevi olarak yükseltilmesi, fakat servet ve yetenek sahibi olanların konumunun tehlikeye atılmaması demektir.... Bizim tek hedefimiz adalet ve toplumsal barış getirmektir.” Onunki bir “devrimsiz ilerleme” vaadiydi. Sosyalist ajitasyonun “kızıl tehdit” korkusunu canlandırmasından ve 1848’de olduğu gibi, küçük mülk sahibi kitleleri ürkütmesinden ve baskıcı bir hükümet tepkisine neden olmasından korkmaktaydı.

Cumhuriyetçilere verilen desteği betimlemek pek de kolay değildir. Tüm toplumsal gruplardan destek gelmekteydi, fakat daha ziyade kent temelli olan destek çoğunlukla yerleşik ve yeni ortaya çıkan burjuva grupları arasında süren yerel statü rekabetinin bir sonucuydu. İşçilerin memnuniyetsizliğini ortaya koyan her belirti muhalefete atfedilmemeliyse de, endüstriyel çatışma ve 1869-70’de grevcilere karşı askerlerin harekete geçirildiği grev dalgaları gerilimi kesinlikle artırıyordu. 1850’lerden itibaren reel yaşam standartları düzelmekle birlikte, hâlâ dar ve çoğunlukla sefil koşullarda yaşayan işçilerin büyük bölümü kronik güvensizlik hissetmekteydi. Buna karşın, pozitif nedenlerden ötürü, muhalefet liderleri genellikle, İmparatorluğun varlığının tamamen cahil bir köylülüğün idari olarak suistimal edilmesinden kaynaklandığını iddia etseler de, kimi bölgesel istisnalar dışında, kırsal nüfusun rejimi desteklemesi çok daha muhtemeldi. Bu durum, liberal Prévost-Paradol’ü

rejimi “kırsalın ahmaklığına ve taşranın yabanıllığına” dayanan *la cam-pagnocratie impériale* olarak betimlemeye itiyordu; ki bu sözler de aslında, cumhuriyetçi Allain-Targé’nin, gelecekteki cumhuriyetin “Uluslu oluşturan ve faal vatandaş rütbesine ulaşan 35 milyon vahşiyi” yeniden eğitmesi gerekeceği yönündeki iddiasıyla da yinelenen Parisli entelektüel kibirliliğin bir ifadesiydi.

Muhalefetin sınırları ne olursa olsun, 1869 seçim sonuçları rejim yanlılarının kesinlikle ciddi anlamda endişelenmesine neden oldu. Yeni seçilen vekiller arasında, eskiden hükümeti destekleyen en az 98 kişi, fikirleri muhalif vekillerden çok az farklı olan liberallerdi. Bunların çoğu Corps législatif’e karşı sorumlu olacak bir hükümetin hemen kurulması yönünde bir talebi destekliyorlardı. Toplumsal seçkinlerin sadakatini sağlamak amacıyla tavizlerin verilmesi gerektiği açıktı. Bu tavizler de parlamentonun hem bakanların hem de bütçenin üzerinde sıkı bir denetim kurması şeklini alıyordu. Bakanlar anayasal olarak sadece imparatora karşı sorumlu kalsalar da, pratikte mecliste kendilerine destek bulmak zorunda kalacaklardı. Cumhuriyetçi bir gazetenin neşeli bir üslupla belirttiği gibi: “2 Aralık İmparatorluğu artık yoktu”. Bu tavizleri, hem imparatorun güvenini hem de meclisteki çoğunluğun desteğini alabilecek bir hükümetin oluşturulması yönünde uzun süreli bir çaba izledi. Bu süreç de 2 Ocak 1870’te eski bir ılımlı cumhuriyetçi olan Emile Ollivier başkanlığındaki hükümetin atanmasıyla sonuçlanıyordu. Her ne kadar Thiers gibi muhalif liberaller, İmparatorun ciddi bir kişisel gücü muhafaza etmesinden hâlâ hoşnut olmasalar da, vekillerin çoğu giderek artan toplumsal gerilim ve siyasal karışıklık ortamında düzenin korunması açısından bunun gerekliliğini kabullenmeye hazırıldılar.

Yeni hükümetin aldığı ilk önlemler bu muhafazakâr desteği pekiştirmekteydi. Bu önlemler arasında şunları sayabiliriz: Resmî adaylık sisteminin nihai olarak terk edilmesi, ortodoks mali çıkarların tatmin edilebilmesi için tartışmalı Sen Valisi Haussmann’ın görevden alınması, din adamlarını etkisizleştirdiği için laik eğitim bakanı Duruy’ün azledilmesi, ekonomik korumacılığa dönüşün başlangıcı olarak görülen ve gümrük mevzuatına yönelik bir incelemenin duyurulması, büyük sanayi merkezi Le Creusot’taki grevcilerin ve Paris’teki cumhuriyetçi gösterilerin tehdidi altındaki toplumsal düzeni yeniden kurma yönünde askerlerin kullanılmasını da içeren kararlı çabalar. Gerçekten de pek çok liberale göre, liberalleşme fazla ileri gitmişti. Hem parlamentonun hükümet üzerinde daha fazla denetim kurmasını hem de basın için daha fazla özgürlük istemişlerdi, fakat bir yandan da giderek hürriyetin suistimal edilebileceği korkusuna kapılmışlardı. Hem Cumhuriyetçi basının kimi

Resim 27. Le Creusot'taki Schneider fabrikası: İkinci İmparatorluk sırasında 15 kazana, 160 kok fırınına ve 85 buhar makinesine sahip önemli bir metalürji merkeziydi.

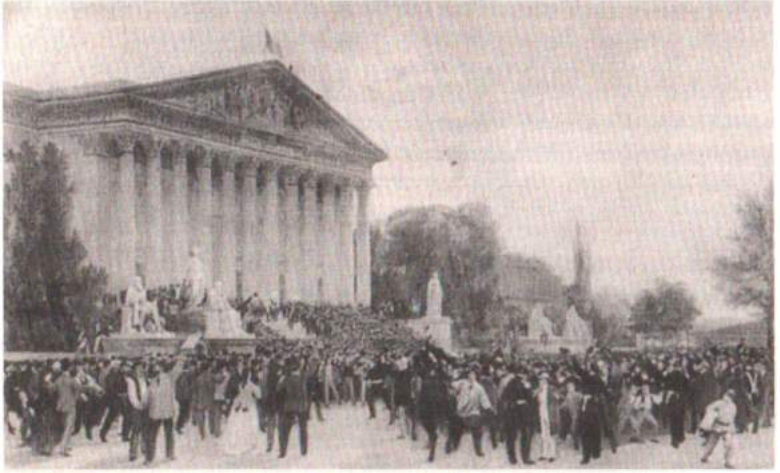
kesimlerinde ve Paris'te hızla çoğalan halk toplantılarında yapılan Devrim çağrısı hem de muhafazakâr basında yer alan son derece abartılı betimlemeler, tıpkı 1848'deki gibi bir "kızıl panik"in oluşmasına katkıda bulunuyordu. Din adamları ve liberaller arasında yer alıp İmparatoru eleştiren kişiler, giderek genişleyen bir muhafazakâr ittifaka katıldıkları için, bu dönemde benzer bir siyasal kutuplaşma süreci ortaya çıkmaktaydı. Toplumsal düzenin ve Hristiyan uygarlığının en etkili teminatı olarak rejimi destekleyen başka bir alternatif görünmüyordu; bu, resmi propagandada sıkça yinelenen bir noktaydı.

8 Mayıs 1870'te bir referandum düzenlendi. Seçmenlere "1860'tan beri uygulanan liberal reformları onaylayıp onaylamadıkları" soruldu. "Evet" oyu verenlerin, rejimin başarılarından ziyade, devrim tehdidini vurguladıkları görülüyordu. Alsace'ta yayın yapan dinî bir gazete, "Evet'imiz, kızılara karşı imparatoru güçlendirecek" demektedir. Sonuçlar rejim açısından büyük başarıydı: 7.350.000 kişi reformları onaylarken, 1.538.000 kişi "hayır" oyu kullandı ve 1.900.000 kişi ise çekimser kaldı. Üst düzey bir devlet görevlisine göre, bu "Napoléon hanedanının yeniden vaftiz edilmesi" demekti. Böylece siyasal tecrit tehdidinden ka-

çınılmıştı. Liberal İmparatorluk büyük bir siyasal özgürlük sağlamış, fakat aynı zamanda düzen ve yeniden refah getirmişti. Önemli bir cazibeye sahipti. Bununla birlikte muhalefet şehirlerde hâlâ güçlüydü. Paris'te kullanılan oyların %59'u "hayır"dı, üstelik bu oran kuzeydoğudaki ve ağırlıklı olarak işçi sınıfı *arrondissement*'lerinde %70'in üzerine çıkmıştı. Bununla birlikte 1869 seçimleriyle karşılaştırıldığında, muhalefetin gerilediği görülüyordu. Cumhuriyetçiler durumdan hiç de hoşnut değildi. Gambetta, "İmparatorluk her zamankinden daha güçlü" demek zorunda kalıyordu. Cumhuriyetçilerin elinde olası tek bir ihtimal vardı: orta sınıfları ve köylüleri, cumhuriyetin Devrim anlamına gelmediğine ikna edecek uzun bir kampanya yürütmek.

Bu durumda İmparatorluğun nihai çöküşü dışişlerinin beceriksizce yönetilmesinden kaynaklanacaktı. Prusya'nın 1866'da Avusturya karşısında elde ettiği zafer Avrupa'daki güç dengesini değiştirmişti ve o tarihten itibaren, pek çok yorumcu, Fransa'nın otoritesini yeniden kabul ettirebileceği bir araç olarak savaşın kaçınılmazlığına inanmıştı. Fakat 1870'te savaş gelip çattığında, buna neden olan şey muhafazakâr kamuoyundan gelen baskıyla hareket eden hükümetin düştüğü bir dizi hataydı. Sağ kanat basının, bir Hohenzollern'in İspanya tahtına aday olmasına verdiği histerik tepki, savaş yanlısı bir atmosferin oluşmasında önemli bir etken oldu. Her ne kadar hem İmparator hem de Ollivier bu adayın sadece çekilmesini kabullenmeye hazır olsalar da, muhafazakâr vekiller meşhur Ems telgrafında kasten kullanılan onur kırıcı ifadelerle Bismarck'ın bunu reddettiği konusunda teminat istemekteydi. Bunu kabul etmek yeni bir küçük düşürücü dış politika değişikliği anlamına gelecek ve parlamentonun itirazı tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı; bu da, yakın zamanda değiştirilen anayasanın temelleri ve bilhassa İmparatorun kişisel iktidarı konusunda bir şüphe yaratabilirdi. Bu koşullar altında, Napoléon, askerî hazırlıkların son derece yetersiz olduğunun farkında olmakla birlikte, İmparatoriçenin yanı sıra diğer otoriter Bonapartçılardan da gelen baskıya boyun eğdi ve kendilerine son derece güvenen profesyonel uzmanlar olan Dışişleri Bakanı Gramont Dükü ve Savaş Bakanı Mareşal Le Boeuftan gelen öneriyi kabul etti. Zaferin rejimi daha da sağlamlaştırmasını ummaktaydı. İç siyaset artık yerini açıkça dış politikaya bırakmıştı.

Kamuoyu buna başlangıçta gerçekten de oldukça olumlu bir tepki verdi. Çok küçük bir devrimci militan azınlık haricinde, cumhuriyetçiler bile ulusal dava için harekete geçmek zorunda hissetmişti. Yurtsever şarkılar söyleyen büyük kalabalıklar askerlerin geçişini izlemek için caddelerde toplanmaktaydı. Fakat ilk yenilgiler paniğe neden oldu.

Resim 28. Paris, 4 Eylül 1870: Sedan'da İmparatorun yenildiğine ve teslim olduğuna dair haberlerin gelmesinden sonra, kitleler Corps législatif'in önünde toplandı. "Vatanın tehlikede" olduğunu duyuran Cumhuriyetçi vekiller, Bonaparte hanedanının devrildiğini ilan ettiler.

İmparatorun ortaya çıkan askeri bunalıma verdiği cevap, Ollivier hükümetinin yerine, General Cousin-Montauban başkanlığında otoriter Bonapartçılardan oluşan bir hükümet getirmek oldu. Fakat bu, ordunun örgütlenme, eğitim ve malzeme açısından, büyük bir Avrupa savaşı yürütmekten ziyade, ancak iç güvenlik sorunları ve sömürge çatışmalarıyla baş edebilecek durumda olduğu gerçeğini değiştiremezdi. Karmaşık bir seferberlik yapısı vardı. Yeterli miktarda eğitilmiş ihtiyat gücüne sahip değildi. Savaş alanındaki manevraları, yetersiz kurmay çalışmasından ve etkili bir koordinasyonun eksikliğinden olumsuz etkilenmekteydi; İmparatorun iyi niyetli müdahalesi durumu sadece kötüleştirdi. Liderlerinin kıvanç duyduğu, bir işin üstesinden gelme becerisi ve doğaçlama ruhu olan *elan* pahalya mal oldu. Bununla birlikte birliklerin yoğunlaşması ve sayısal yetersizliği telafi edebilirdi. Fakat üst komutanın bunu gerçekleştirme konusundaki beceriksizliği yaklaşan felaketi muhtemelen kaçınılmaz kılacaktı.

Sedan'daki yenilgiye ve İmparatorun büyük bir orduyla teslim olduğuna ilişkin haberler 2 Eylül akşamı Paris'e ulaştı ve ertesi gün herkes tarafından duyuldu. Bu felaket rejimin itibarını tamamen sarstı. Rejim değişikliği talep eden ve 27 vekilden oluşan küçük gruba büyük

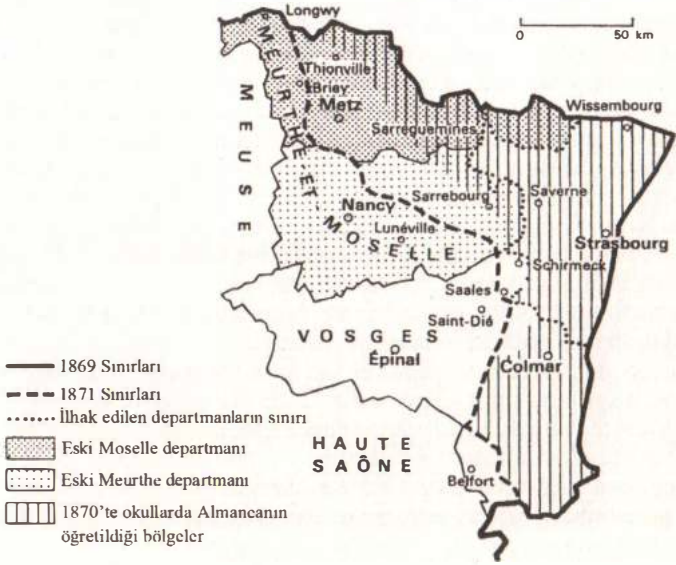
kalabalıklar destek verdi. Bunlar 4 Eylül'de Palais Bourbon'u işgal etti ve emperyal Corps législatif'i kovdular. Meclisin güvenliğinden sorumlu olan asker ve polisler, böylesine belirsiz bir siyasal durumda silahlarını kullanmaya pek de istekli değillerdi. İmparatorluk idaresini ortadan kaldırma fırsatının yanı sıra, devrimcilerin kontrolü ele almasını engelleme arzusundan da ilham alan bir grup Parisli vekil cumhuriyet ilan etti ve Paris'in askerî valisi General Trochu'nun başkanlığında bir Geçici Ulusal Savunma Hükümeti kurdu. Bunlar savaşı sürdürmeye kararlıydı. Yenilgi ve Devrim haberleri taşrada çoğunlukla büyük bir şaşkınlıkla karşılandı, fakat o an Paris'teki girişi kabullenme dışında bir seçenekleri yoktu. Çeşitli dışavurumlarda görüldüğü gibi, İmparatorluk geniş çaplı bir destek elde etmişti. Kanun ve nizama açıkça bağlı olmasının yanı sıra, liberalleşme çabaları da bu desteği pekiştirmiş gibiydi. Başlangıçtaki korkularına rağmen, hem hükümet hem de seçkinler yalnızca erkeklerin oy kullandığı bir sistemde bir arada yaşamayı öğrenmişlerdi. Destekleme veya hoşnutsuzluk duygusunu dile getirmenin aracı olarak "oy kullanma" düşüncesi kurumsallaşmıştı. İmparatorluğun "demokratik" yaklaşımının "devrim"i yersiz kıldığı düşünülüyordu. Bununla birlikte, uğranılan askerî yenilgi, rejimin meşruiyetini ortadan kaldırmaya yetecek boyutta büyük bir hükümet başarısızlığıydı. Bu durumun uzun vadede Avrupa'daki güç dengesi üzerinde muazzam bir etkisi olacaktı. Alman İmparatorluğu'nun endüstriyel, demografik ve askerî gücü, o andan sonra peş peşe iktidara gelen Fransız hükümetleri için sürekli bir tehdit haline gelecekti.

ÜÇÜNCÜ CUMHURİYET, 1870-1914

İlan edilmesinin ardından Cumhuriyetin ayakta kalması savaştan başarıyla çıkılmasına bağlı görünüyordu. Fakat bunun önünde birtakım ciddi engeller vardı; bunların en önemlisi de imparatorluk ordularının Sedan ve Metz'de yenilip teslim olmasının sonrasında ortaya çıkan eğitilmiş asker ve teçhizat eksikliğiydi. Halkın moraliye asla düzelmeyecekti. Özellikle de muhafazakârlar, tıpkı 1791'de olduğu gibi, siyasal radikalleşmeye neden olacağından korktukları için, kaybedilmiş bir savaş sürdürmenin hikmetini sorgulamaya başladılar; bu da, deneyimsiz cumhuriyetçi idarecilerin işini gittikçe güçleştiriyordu. Hükümetin yeni asker alımlarını ve daha fazla vergiyi haklı göstermek için Jakoben geleceğe başvurmalarıysa yalnızca gerilimi iyice tırmandırmaya yarayacaktı. Paris'in işgal altında olduğu bu umutsuz durumda, hükümet ateşkes

istemek zorunda kaldı ve Şubat 1871'de esasında savaşın sürdürülüp sürdürülmemesi meselesi çerçevesinde bir seçim düzenledi. Yaygın barış ve toplumsal düzen arzusunun yanı sıra hem Bonapartçı hem de cumhuriyetçi savaş yanlılarının gözden düşmüş oluşları, özellikle kırsal bölgelerde çok büyük bir çoğunluğun, barışın adayları gibi duran ve ağırlıklı olarak monarşi yanlısı ileri gelenler lehine oy kullanmasına neden oldu. Cumhuriyetçiler açısından bu yenilgi yepyeni ciddi güçlükleri de beraberinde getiriyordu.

19 Eylül 1870'ten [ateşkes antlaşmasının imzalandığı] 28 Ocak 1871'e kadar Prusyalıların işgali altındaki başkentte, geride kalmayı seçen ya da bundan başka bir alternatifi olmayan ve ezici bir çoğunlukla yoksul sınıflardan gelen yetişkin erkekler silahlanıp Ulusal Muhafızlara katılmıştı. İmparatorluğun son yıllarından itibaren zaten belirginleşmeye başlayan siyasal radikalleşme de hükümetin "onur kırıcı" bir barışı kabul etmesinden kaynaklanan ihanet duygusuyla iyice ivme kazanmıştı. Bu barış antlaşması, onların ve düzenli birliklerin başarıyla savun-dukları şehirde Almanların bir zafer geçidi düzenlemelerinin yanı sıra Alsace ve Lorraine eyaletlerinin kaybedilmesine yol açacaktı. Tüm bunların yanında, yeni seçilip 12 Şubat'ta Bordeaux'da toplanan ve monarşi yanlılarının çoğunlukta olduğu Ulusal Meclis'in, cumhuriyeti ve onunla birlikte, yeni demokratik ve toplumsal reform umutlarını yıkacağı endişesi de vardı. En ılımlı cumhuriyetçilerden oluşan ve aşırı muhafazakâr Adolphe Thiers tarafından yönetilen bir hükümetin atanması elbette bu korkuları pek yatıştırmadı. Aslında, hükümetin Ulusal Muhafızların maaşlarının ödenmesine son verilmesi kararına duyarsız kalması nedeniyle bunalım derinleşti. Bu, pek çok aile için, ekonomik faaliyetler düzelene kadar, tek gelir kaynağıydı. Acil kira ve ticari borç ödemeleri de birçok küçük işyerinin varlığını tehdit etmekteydi. Bununla beraber 18 Mart'ta başlayan isyan hiç de beklenen bir gelişme değildi. İsyan başlangıçta, Montmartre tepelerine yerleştirilen bir Ulusal Muhafız topunu ele geçirmeye yönelik düşüncesiz ve beceriksizce idare edilen bir girişime karşı yürütülen bir halk direnişi biçimindeydi. Buradaki askerler arasında görülen itaatsizlik belirtileri paniğe neden oldu ve Thiers, askeri takviyeyi beklemek üzere Versailles'a çekilmelerini emretti. Bunun sonucunda ortaya çıkan iktidar boşluğu da hiç şüphesiz, korktuğu geniş çaplı ayaklanmayı harekete geçirdi. Sonuç olarak her ikisi de kendi silahlı gücünü kontrol eden ve rakip iki siyasal otorite ortaya çıktı: Şehirdeki Ulusal Muhafız taburları federasyonunun oluşturduğu merkez komite ile Versailles'daki ulusal hükümet. Düzensiz müzakerelerin başarısızlıkla sonuçlanmasının ardından, ayaklanma 26 Mart'ta Devrim'e

Harita 12. Alsace-Lorraine'in kaybedilmesi.

dönüştü ve Paris'te Komün seçimi yapıldı. 2 Nisan günüyse bu iki yapı arasında mücadele başlıyordu. Şimdi geriye dönüp baktığımızda, taşra eyaletlerinden çok az destek alan ve askeri bir *cordon sanitaire* [güvenlik kuşağı] aracılığıyla tecrit edilen Paris Komünü hareketinin başarısızlığa mahkûm olduğu görülüyor. Sonuçta bu hareket, çoğunlukla Alman esir kamplarından ve bu amaçla serbest bırakılan imparatorluk ordusu askerleri tarafından büyük bir acımasızlık sergilenerek bastırılacaktı. Disiplinsiz ve kötü yönetilen Ulusal Muhafızlar şehri savunamıyorlardı. Demiryolu sayesinde kolayca takviye edilen komutanlar zaten 1848'de etkili sokak muharebesi taktikleri geliştirmişti. Mücadele giderek, tecrit edilen *quartier*'lerin umutsuzca savunulduğu ve "Kanlı Hafta" diye yerinde bir ifadeyle adlandırılan sürece dönüştü. Şiddetli sokak muharebelerinde ordu 400 ölü ve 1.100 ağır yaralı verdi. Asilerin kaybınıysa kimse tam olarak bilmiyor. Tahminler 10 ila 30 bin arasında değişiyordu ve bunların büyük bölümü de teslim oluşlarından sonra idam edilmişti. Sonraki günler ve haftalarda 38.000'den fazla kişi tutuklandı. Açıkçası

bu, hem generaller hem de monarşi yanlısı vekiller ve ılımlı cumhuriyetçi bakanlar için nihai hesaplaşma fırsatıydı. Reform çağrıları ve devrimci söylemleriyle, kurulu toplumsal düzene tehdit oluşturan siyasal radikaller, hararetli muhafazakâr söylemin deyişiyle “uygar toplum”u yıkmaya yönelik bir komploda yer alan suçlular, köksüz bir güruh ve “tehlikeli sınıf” olarak nitelendiriliyorlardı. Eğitim bakanı Jules Simon’ın şu sözleri yaşanan duruma dair oldukça açıklayıcıdır: “Haziran 1848, Mart 1871 – aynı mücadele.” Siyasal çizginin diğer tarafından yer alan Komün ise sosyalist bir devrimci kahramanlık miti yarattı. Fakat daha önemlisi, Paris Komünü, XIX. yüzyılın büyük devrimlerinin sonuncusu olacaktı. Dönemin savaş ve yenilgi koşullarından ortaya çıkan devrim, uzun vadeli bakıldığında, siyasal protestonun kurumsallaşma sürecinde bir ara dönem olmanın ötesine geçemedi.

Geriye yeni rejimin karakterini belirlemek kalmıştı. Hiyerarşik bir topluma, hükümetin ademimerkeziyetleştirilmesine ve monarşik bir rejime bağlı olup değişime karşı *résistance*’a kararlı olanlar, yani “düzen tarafı” ile temsili hükümet ve “daha fazla toplumsal adalet” için yürütülen *mouvement*’ı destekleyenler arasındaki mücadele sürecekti. Aşırı solun oluşturduğu tehdit en azından bir süreliğine ortadan kaldırıldığında, ılımlı cumhuriyetçiler monarşi yanlısı geçici müttefikleriyle aralarına yeniden mesafe koyabildiler. Karşıt iki siyasal kültürün temeli olan başlıca referans noktaları bir kez daha 1789’un büyük mitleriydi. Şubat 1871’de gerçekleştirilen seçimler, üyelerinin çoğunluğu (645 vekilin yaklaşık 400’ü) bir tür anayasal monarşinin kurulmasını savunan bir meclisi geri getirmişti. Bunlar da biraz ilerleme kaydettiler. Böylece, hükümeti Paris Komünü’nü ezip orduyu yeniden örgütlemek gibi acil bir işi başlatmanın yanı sıra, 5 milyar frank tazminat ödeyerek Alman işgal kuvvetlerinin çekilmesini sağlayan Thiers, yerini daha inançlı kralcılara bırakırken, Mareşal MacMahon cumhurbaşkanı, Broglie Dükü ise başbakan oldu. Thiers’in hatası, “bizi en az bölen rejim” olarak muhafazakâr bir cumhuriyet fikrine giderek olumlu bakması olmuştu. Ne var ki kralcılar 1850’de olduğu gibi, bir kez daha, fırsatı iyi değerlendiremeyecek ve gerekli restorasyonu sağlamayı başaramayacaklardı.

Tahtın Avusturya’da sürgünde bulunan ve Fransa’daki koşullardan habersiz olan adayı, X. Charles’ın torunu Chambord Kontuysa “devrimin arması” olan üç renkli bayrağın eski monarşinin *fleur de lys* [zambak] sembolü ve beyaz bayrağıyla değiştirilmesinde hâlâ ısrarcıydı. Bu uzlaşmaz tutum Ulusal Meclis’te, yaklaşık 100 Lejitimist vekil tarafından desteklenmekle birlikte, muhafazakâr siyasete hiç şüphesiz inanan fakat tahta ve mihraba bağlılık konusundaki aşırı Lejitimist tavrılardan

Resim 29. Hükümet askerlerinin şehre ilerlemesini engellemek amacıyla Paris'in yakılışı, Mayıs 1871. Tahrip edilen binalar arasında Tullerles Sarayı ve Hôtel-de-Ville de vardı.

rahatsızlık duyan 200 Orléancının muhalefetiyle karşılaştı. Böyle bir uzlaşmazlıkla karşı karşıya kalan monarşi yanlısı liderler, bulunabilecek anayasal bir çözümü ertelemeye zorlandılar ve çocuğu olmayan Chambord'un ölümünü beklemeye karar verdiler. Bu durumda veraset meşru bir şekilde Orléans hanedanına geçecekti, ki bu hanedanın aralarında mücadele eden monarşi yanlısı grupları doğal olarak kaynaştıracığı bekleniyordu. Bunun yanı sıra, Kilisenin de desteğiyle, ahlaki düzenin yeniden kurulmasına sadık bir rejim yaratmaya kararlıydılar. Fransa'nın, Tanrı'nın kendi ordularını askerî yenilgiye uğratmasına neden olan günahlarının kefareti ödemesi gerekiyordu. Dinsel canlanma, herkesi, toplumda Tanrı'nın onlar için takdir ettiği yeri kabullenmeye ikna etmenin aracını da sağladı. Üçüncü Cumhuriyetin bu ilk yıllarında muhafazakârlara tutunma ve belirli bir amaca sahip olma hissini veren şey monarşizmden ziyade din savunusuydu.

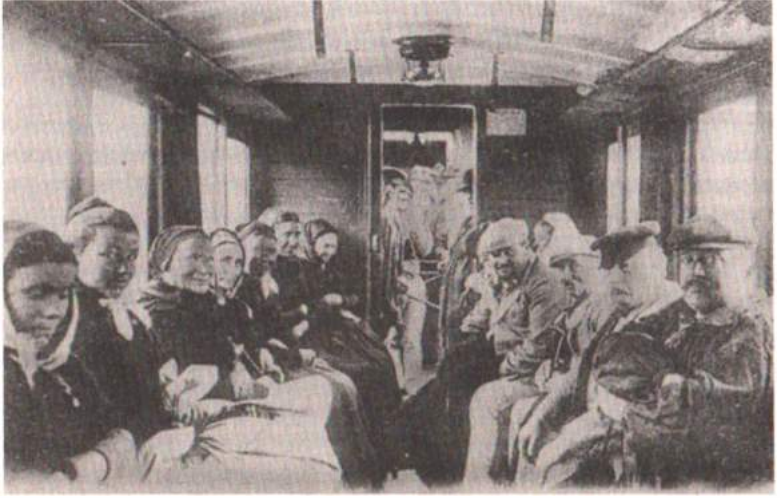
Buna karşın, 1871'de seçilen 150 cumhuriyetçi vekilin pek çoğu için, cumhuriyeti koruma yönündeki asli kararlılığın yanı sıra Kilise karşıtlığı da temel bir birlik duygusu sağlamaktaydı. Şu nokta da önemlidir ki,

1870'lerin başlarındaki baskıcı koşullarda bile gizli faaliyetlere dönüş yaşanmadı. Siyasal protestonun Komün sırasında kesintiye uğrayan kurumsallaşma süreci devam ediyordu. Cumhuriyetçi temsilciler yasal siyasi faaliyetlere olan bağlılıklarını vurgularken bir yandan da cumhuriyeti "devrim"den ayırıştırmak için ellerinden geleni yapmaktaydılar. Daha da önemlisi, sadece monarşinin geri getirilmesini değil aynı zamanda soyluların imtiyazlarının ve Kilisenin topladığı ondalık verginin yeniden kurulmasını planlayarak, toplumsal düzeni tehdit eden unsurun aslında muhafazakârlar olduğunu ileri sürdüler. Ayrıca, monarşi yanlılarının, Fransa'yı Papanın dünyevi iktidarını geri getirmek üzere tasarlanan başka bir korkunç savaşa sürükleyecekleri de iddia edildi. Hatta radikaller bile toplumsal reform meselesini hafife aldılar. 1870'lerin daha elverişli koşulları, onları daha önce yaptıkları gibi Gros'a (kodamanlara) karşı *Petits'e* (küçük insanlara) hitap etmek yerine, Gambetta'nın artık *couches nouvelles* [yeni zümreler] adını verdiği kesimlerin, yani mülkiyet sahibi alt-orta sınıf ve köylülerin çıkarlarını önplana çıkarmaya teşvik ediyordu. İzledikleri bu politikalar seçimlerde onlara büyük başarı getirecekti. Yapılan bir ara seçim, meclisin yapısının hızla değişmesi anlamına geliyordu. 114 bölgede seçimlerin düzenlendiği Temmuz 1871'de, 100 cumhuriyetçi daha seçilmişti; bu durum, Şubat ayında gerçekleştirilen seçimlerin ne kadar kendine özgü koşulları olduğunu gösterirken, hem de neticede Paris Komünü'nü ezmiş olan Thiers'in muhafazakâr cumhuriyetinin gerçek halini ortaya koymaktadır. Ocak 1875'e gelindiğinde, bir muhafazakâr Katolik olan Henri Wallon, Cumhuriyetin nihai olarak kurulması yönündeki bir anayasa değişikliği için yeterli desteği almayı başardı. O yıl yapılan anayasa, cumhurbaşkanının parlamento tarafından seçilmesini ve halk oylamasıyla sağlanacak bir otoriteyi tanımamasını sağlayarak 1848'in düştüğü hatadan kaçınmaya çalıştı. Komün sonrasında, cumhurbaşkanına gerçekten de önemli bir yürütme yetkisi verildi, fakat uygulamada giderek cumhuriyetçilerin egemenliği altına giren Temsilciler Meclisi daha hâkim bir noktaya gelecekti. Hükümetteki anahtar rolüyse, parlamentoya bağlı olan *président du conseil* (başbakan) üstlenmekteydi. 1876 genel seçimleri, özellikle doğu ve güneydoğudan seçilen 340 cumhuriyetçinin Temsilciler Meclisi'ne girmesini sağladı; bunun yanı sıra batı ve kuzeybatının kırsal bölgelerinden 155 monarşi yanlısı da seçildi. Bunların yaklaşık yarısı, ağırlıklı olarak güneybatıdan seçilen ve 1873'te başlayan, ama 1879'da Zulu Savaşı'nda İngiliz ordusuna hizmet eden Veliaht Prens'in [Napoléon Eugène Louis Jean Joseph] boşuna ölümüyle son bulan bir monarşist canlanmayı temsil eden Bonapartçılardı. Bu koşullar altında özgüvenleri giderek

artan cumhuriyetçi vekiller ile cumhuriyetin monarşi yanlısı başkanı arasındaki nihai hesaplaşma daha fazla ertelenemezdi. Mayıs 1877'deki güvensizlik oyunun ardından, MacMahon meclisi dağıttı. Ertesi Ekim ayında, Bonapartçı bir sisteme dönme yönündeki idari baskıya rağmen, seçmenler 321 cumhuriyetçiyi meclise gönderirken, sadece 208 monarşi yanlısı vekili seçtiler. MacMahon, hükümeti kurması için ılımlı cumhuriyetçi Dufaure'u davet etmek zorunda kaldı. Fakat birlikte yaşama çabaları başarısızlıkla sonuçlanacak ve MacMahon, komün delegelerinin senatoda cumhuriyetçi bir çoğunluğu seçtikleri Ocak 1879'a gelindiğinde, konumunun savunulamaz olduğunu nihayet kabul edecekti.

Cumhuriyetçilerin bu görkemli zaferi basit sosyolojik ifadelerle izah edilemez. İdeolojik ayrımlar, sınıf ayrımlarına üstün gelmekteydi. Bu elbette, çoğunlukla soylular ve soylu olmayan toprak sahiplerinden oluşan fakat aynı zamanda finans ve madencilikle uğraşan Decazes Dükü veya Saint-Gobain cam ve kimyasallar şirketinin sahibi Broglie Dükü gibi karmaşık çıkarları olan kişilerin yanı sıra, pek çok zengin iş ve meslek adamını da kapsayan geleneksel bir toplumsal seçkinin yenilgisini temsil etmekteydi. Bununla birlikte Henri Germain gibi bankerler veya Dorian ve Magnin gibi demircilerin de aralarında bulunduğu ekonomik seçkinlerin önemli bir bölümü muhafazakâr bir cumhuriyeti destekler hale gelmişti. Aynı şekilde, yerel itibara ve etkiye sahip çok daha fazla sayıda iş ve meslek adamı da benzer durumdaydı; bu kişiler, kayda değer bir siyasal bilinç seviyesine erişmiş, maddi ve toplumsal isteklerini en iyi temsil edecek rejimin bir cumhuriyet olacağına giderek daha da inanan bir seçmen kitlesiyle nispeten yakın ilişki içerisindeydiler.

MacMahon'un istifasının ardından, 1898'e kadar süren uzun bir muhafazakâr cumhuriyetçi yönetim dönemi yaşanacaktı. Otoritenin parçalanmasını yansıtmakla birlikte, mecliste hızla değişen ittifakların ve bakanlıklar temelinde yinelenen krizlerin varlığının, bu temel gerçekliği gölgelemesine izin verilmemeli. En başında, sağlam bir liberal demokratik siyasal sistem kurmak üzere tasarlanan bir program oluşturulmuştu ve bu program, eksiklikleri ne olursa olsun, bireysel özgürlüğün ciddi şekilde onaylanıyordu. Modern bir parti örgütlenmesinin var olmadığı bu koşullar altında, cumhuriyeti özgürlüğe ve maddi refaha doğru yapılacak sınırsız bir ilerlemeyle özdeşleştiren basit bir ideolojiyle sunan gazeteler, seçim komiteleri ve gayriresmi ağlar aracılığıyla, ılımlı cumhuriyetçilere birlik ve belirli bir amaca sahip olma duygusu verilmekteydi. Basın ve halk toplantılarının yanı sıra sendikalar da dahil olmak üzere dernek kurma hakkına getirilen sınırlamalar gevşetildi (sırasıyla 29 Ocak ve 30 Haziran 1881 ile 28 Mart 1884 tarihli yasalarla),

Resim 30. Trenle seyahat eden köylüler.

hatta grevler konusunda daha az baskıcı politikalar uygulandı. Tıpkı se-
lefleri gibi, cumhuriyetçiler de iktidara gelmelerinin ardından idari ade-
mimerkeziyetçi planlarından vazgeçtiler ve idare, aksi durumda cumhu-
riyetçi yasaların uygulanmasını engelleyebilecek siyasal açıdan şüpheli
kişilerden arındırıldı. Her ne kadar yerleşik devlet kilisesi olarak Roma
Katolik Kilisesi'nin otoritesi tehdit edilmese de, 1814 yılında pazar gün-
leri çalışmaya getirilen yasağın iptali ve boşanmanın yeniden resmileş-
tirilmesi gibi Kilise karşıtı birtakım önlemler de alınmıştı. *Concordat*'ın
bazı avantajları vardı. Cumhuriyetçiler açısından asıl önemli olan; din
adamlarının "bağnazlığı"yla mücadele etmenin, bireyin kurtuluşunu
sağlamanın ve 1789 ilkelerini korumanın aracı olarak laik bir eğitim sis-
teminin kurulmasıydı. Jules Ferry'ye göre, ücretsiz ve zorunlu ilköğreti-
mi kurup müfredattan dinsel öğretimi çıkardığı 28 Mart 1882 yasası, "en
büyük toplumsal reform ve ... en dayanıklı siyasal reform"du. Çünkü o
eğitimin önemli bir iktidar kaynağı olduğunu düşünüyordu. Gerçekten
laik bir eğitim sistemi kurmak, hem sağ kanattaki ruhban sınıfına ve
monarşi yanlısı düşmanlarına hem de sol kanattan gelebilecek toplum-
sal devrim tehdidine karşı burjuva cumhuriyetini koruyup güvence altı-
na alma olanağını sağlayacaktı. Bu eğitim, insanlara vatandaşlık görevi,
vatanseverlik, hukuk, mülkiyet ve kurulu toplumsal düzene saygı gibi

Resim 31. Harman makinesi: XIX. yüzyılın Fransız çiftliklerinde en sık kullanılan makineydi.

temel kavramları aşılamanın bir aracıydı. 1886'ya gelindiğindeyse tüm devlet okullarında din adamlarının yerini zamanla laik personelin almasını öngören yeni bir yasa çıkarılacaktı.

Yeni rejim ekonomik alanda da oldukça faaldi. 1870'lerin sonlarında ortaya çıkan ekonomik bunalımın ta en başından itibaren, karşılaş-tıkları güçlükleri teşhis ederek çeşitli çıkar gruplarıyla uzlaşmaya çalış-tılar. Böylece, Charles Freycinet 1878 yılında tali demiryolu hatları ve yerel yolların inşası sayesinde ulaştırmayı geliştirmek üzere tasarlanan konjonktür karşıtı bir kamu bayındırlığı programı hazırladı.

Maliyeti nedeniyle eleştirilen programın kırsal bölgeler ve küçük kentlerde yaşayan seçmenlere çok cazip geldiği görüldü. 1881 ila 1892 yılları arasında Méline tarafından koruyucu gümrük vergilerinin yeni-den getirilmesi de, *progrès* [ilerleme] ve *bonheur* (mutluluk) vaat eden bir cumhuriyete verilen desteği benzer şekilde sağlamlaştırdı. Méline'in politikası, kapitalizm ve kentleşmenin bozucu etkisine karşı kırsal Fransa'yı koruma yönünde felsefi bir "ebedi" bağlılığı temsil etmek-teydi. Fakat her ne kadar bankaların ve demiryolu şirketlerinin tekel güçlerine yönelik popülist bir saldırıyla bir arada yürüse de, hükümet

politikaları pratikte, toplumsal reforma yönelik *laissez-faire* [bırakınız yapsınlar] şeklinde bir tavırla birlikte, mülkiyet sahiplerinin haklarına ve kazanılmış çıkarlarına olabildiğince koruma sağlamaktaydı. Örneğin, ağır barınma şartlarını düzeltmek için çok az şey yapıldı. ılımlı cumhuriyetçiler, ilerleme yönündeki bireysel fırsatları genişletmekle birlikte, statükoyu koruyan bir fikir birliği siyasetine sadıktılar. Hükümetin bir hizmet sağlayıcısı olarak artan rolüyle birlikte, bu durum siyasete olan ilginin artmasını teşvik edecekti. Açıkçası, eskiye nazaran daha fazla ve-kilin, kendi seçmenlerini kayırmak ve bakanlıklardan faydalanmak için elinden geleni yapması beklenmekteydi. İstikrarlı bir siyasal sistemin varlığına rağmen, eleştiriler de görülüyordu. Bu kısmen, ciddi bir siyasal kaymayı yansıtmaktaydı, çünkü geleneksel seçkinleri yerlerinden eden birçok katı orta sınıf ve muhafazakâr cumhuriyetçi, temel siyasal hedeflerine ulaştıklarını ve artık daha radikal gruplara karşı kendi imtiyazlı konumlarını savunmaları gerektiğini düşünmekteydi. Büyük iş çevreleriyle yakından ilişkili Rouvier 1887'de parlamentoda merkez sağ bir çoğunluk kurmaya çalıştı. Bu çaba, dinsel meseleler konusundaki ayrımlar nedeniyle başarısızlığa uğrasa da, pek çok ılımlı cumhuriyetçinin toplumsal düzeni savunan geniş bir muhafazakâr ittifaka olan ilgisini açığa çıkarıyordu. Bu oportünistlerin 1893 seçimlerinde elde ettikleri başarı, artık soldaki cumhuriyetçilerle aralarına mesafe koymayı ve sağda daha uygun müttefikler aramayı göze almalarına imkân verecekti. Poincaré, Barthou ve Delcassé gibi geçmişle daha az duygusal bağı olan genç adamlar, ruhban sınıfına karşı mücadeleyi sürdürmekle ilgilenmekten çok, sosyalizmin yükselişinden endişe ediyorlardı. 1890'larda Cumhurbaşkanı Carnot'nun öldürülmesi gibi anarşist suikastların ihtiyatsızlığı bu bakış açısını ancak teşvik edecek, ama beklenen kayma gerçekleşmeyecekti.

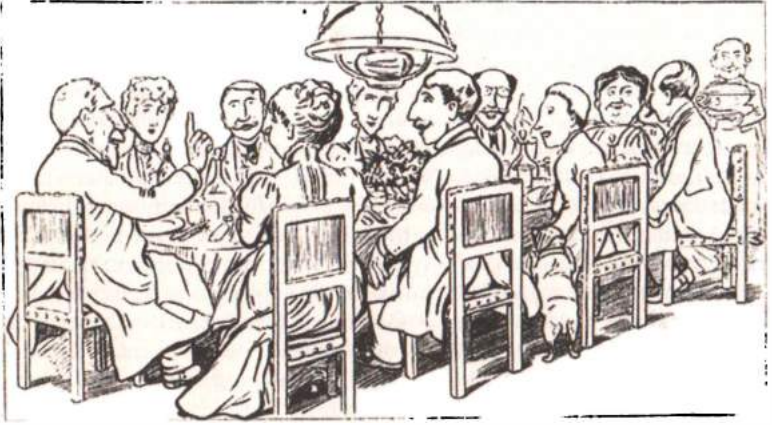
Öncelikle, 1898 seçimlerinde desteğin yitirilmesi, pek çok seçmenin sağa kaymayı reddedeceğini gösterdi. Muhafazakâr cumhuriyetçiler ile dinsel meselelerde daha fazla sağa yönelenler arasında var olan karşılıklı güvensizlik hâlâ sürmekteydi. Bu güvensizlik, hem aşırı sağın giderek bağnazlaşan milliyetçiliğinin cumhuriyeti tehdit etmesiyle hem de Dreyfus olayıyla şiddetlendi. Bu durum Şubat 1899'da, Déroulède'in askerleri bir darbeye katılmaya ikna etmeye yönelik gülünç çabasıyla ve Haziran'da Auteuil yarışlarında Cumhurbaşkanı Loubet'ye hakaret eden saldırgan kalabalıkla açığa çıktı. Radikal olarak kabul edilen pek çok kişinin açıkça ılımlılaşmasıyla birlikte, bu gelişmeler, tam tersine merkez sola doğru bir kaymayı ve cumhuriyetin savunulmasını teşvik etti; bunun sonucunda, 1902 seçimlerinde Radikaller ve hatta Mille-

rand gibi reformist sosyalistler ile birlikte Poincaré ve René Waldeck-Rousseau gibi pek çok muhafazakâr cumhuriyetçiyi kapsayan *bloc des gauches*'nin [sol blok] oluşumuyla sonuçlandı.

Radikallerin gelişimini de incelemek gerekir. Başlangıçta, Gambetta'nın 1869 Belleville programına bağlılıklarını ilan ederek ve başkanlık ve senato gibi monarşi kalıntılarını lağvedecek bir anayasal reform talep ederek, *Gros*'a karşı *Petits*'i destekleyenlerin öncüleri olarak ortaya çıkmışlardı. İdari açıdan ademimerkeziyetçilik, yargıçların seçilmesi, kili-se ve devletin ayrılması, daha kısa iş günü, yaşlılar ve hastalara maaş bağlanması (bir gelir vergisiyle finanse edilecekti) gibi adımları kapsayan bir toplumsal reform önerileri getiren Radikaller, bir yandan da sakıncalı din politikaları ve büyük iş çevreleriyle olan yakın ilişkileri nedeniyle oportünistleri kınamışlardı. Bununla birlikte uygulamada disiplinli partilerin eksikliği, vekillerin ilk sadakatlerinin kendi kurucu unsurlarına yönelmesi anlamına geliyordu. Birincil sorumlulukları yeni yolların ve okulların yapılıp işlerin adilce paylaştırılmasını sağlamaktı. Bu aynı zamanda yeniden seçilmelerini sağlamanın da aracıydı. "Partiler" arasındaki sınırlar her zaman değişkendi ve dolayısıyla, yönetsel açıdan kararsızlık kaçınılmazdı. Bu koşullar altında, belki de özellikle Radikallerin gerçek anlamda siyasal dengeyi sağladıkları 1885 seçimlerinin hemen ardından, kendi içlerindeki bölünmeler ve disiplinsizlik, ellerindeki fırsattı etkili biçimde kullanmalarını engelledi. Bunun yanı sıra 1889'da General Boulanger'nin Neo-Bonapartçılığına yol açan türden veya 1895'teki ilk gizli oylamanın ardından dindar muhafazakârların zaferinin mümkün görüldüğü, cumhuriyetçi rejimin bunalım dönemlerinde, Radikaller daha muhafazakâr cumhuriyetçilerle işbirliği yapmaya ve *discipline républicaine*'e saygı göstermeye hazırды. Yine benzer koşullar altında, Haziran 1899'da Waldeck-Rousseau'nun *défense républicaine* hükümetine katıldılar. Böylece esasında ikincil ve destekleyici bir rolleri vardı; bunun bir istisnası, Léon Bourgeois'nın Ekim 1895'te bir hükümet kurmasıydı; bu hükümet de, Bourgeois'nın nispeten ılımlı olmasına rağmen, çoğu vekilin tehlikeli bir örnek oluşturmamasından korktuğu gelir vergisi teklifleri nedeniyle ertesi nisan ayında parlamentodaki desteğini yitirecekti. Yine de bu sınırlı başarılar, 1902 seçimleri sırasında Radikal örgütlenmeyi geliştirme yönündeki bir çabanın önemli siyasal yararlar sağlayabileceğini göstermekteydi.

Radikal Parti, kitlesel bir partiden ziyade kendi cemaatlerine himaye sağlayarak otonom güç tabanları yaratan yerel ileri gelenler ve profesyonel siyasetçilerin oluşturduğu gayri resmi gruplaşmalara dayanan bir kadro partisi olarak kalmıştı. Parlamentodaki vekilleri yönetsel deneti-

UN DINER EN FAMILLE

— Surtout! Ne parlons pas de l'affaire Dreyfus!

... Ils en ont parlé...

Resim 32. Bir aile yemeği. Caran d'Ache'in Dreyfus olayının yol açtığı şiddetli anlaşmazlıkları resmettiği karikatürü.

me karşı her zaman direnecekti. Yine de Paris'teki Valois Caddesi'nde modern parti örgütlenmesindekine benzer bir seçim örgütlenmesi oluşturuldu. 1902'de 233 Radikal vekilin seçilmesine katkıda bulunan bu etken, 43 Sosyalist ve *républicains de gauche* ile –aslında Méline'in toplumsal düzeni savunmak için sağla ittifak kurulması gerektiğini savunan *progressiste* tutumunun mantığını reddeden ılımlılarla– yapılan bir ittifak çerçevesinde, Radikallerin idare dönemini başlatan bir zaferdi. Bu ittifak Combes, Sarrien ve Clemenceau tarafından peş peşe yönetilen hükümetlerle birlikte 1909 yılına dek varlığını sürdürecekti. Bu dönem emekli maaşı uygulamasının getirilmesi yönündeki ilk çekişken çabalara tanık olmakla birlikte, asıl karakterini, büyük ölçüde Dreyfus olayına ve aşırı sağın cumhuriyeti yeniden tehdit etmesine yönelik tepkinin çerçevesinde, Kiliseye karşı yeni bir saldırıyla kazandı.

Dreyfus olayı, casuslukla suçlanan Yahudi bir kurmay subayın askeri mahkemede yargılanmasıyla ortaya çıkmıştı. Olay, büyük romancı Emile Zola'nın cumhurbaşkanına gönderdiği açık mektupla karara karşı çıktığı ve daha sonra kendisinin de orduya iftira etmekten suçlu bulunduğu 1898 yılında bir *cause célèbre*'ye [çok önemli dava] dönüşmüştü. Dreyfus'a karşı öne sürülen deliller oldukça şüpheliydi, fakat muhafazakârlar açısından bu davayı sürdürmek, kendileri adına ülke içinde otorite ve düzeni, ülke dışındaysa vatansever girişimleri temsil eden kurum olan ordunun onurunu korumakla aynı anlama geliyordu. Kendilerini tek gerçek vatanseverler olarak gören muhafazakârlar, kendi şövenliklerini sorgulayan tüm “kötü” Fransızlara düşmanlardı ve özellikle toplumsal reformu finanse edebilmek için ürkütücü gelir vergisi teklifleri getiren Caillaux gibi Radikalleri, sosyalistleri, sendikacıları, Yahudileri kınamaktaydılar. Aşırı sağın düşünsel önderleri olan Déroulède, Barrès ve özellikle Maurras, mistik bir Katoliklik ile şiddetin ve savaşın yüceltilmesi adına, cumhuriyetin eşitlikçi değerlerini reddediyorlardı. Jeanne d'Arc kültü, din ve vatanın ruhani birliğini simgeler hale geldi. Sağ, devrimci cumhuriyetin *Marseillaise*, üç renkli bayrak ve elbette ordu gibi eski sembollerini kendine mal etti. Geleneksel muhafazakârlığın kadrolarını ve ideallerini büyük ölçüde kendi bünyesine katan bu yeni sağ, 1870'lerden beri bilindiği şekliyle muhafazakârlıktan daha kudretli bir siyasal güç yarattı; bu, siyasal ve toplumsal “hizipçiliğe” son verecek kuvvetli bir yürütme gücü talep eden, temelinde anti-demokratik ve parlamento karşıtı olan bir siyasal güçtü. Mayıs 1900'de gerçekleştirilen Paris belediye seçimlerinde 80 sandalyeden 45'ini kazanmasında olduğu gibi, birtakım dikkat çekici başarılar elde eden bu karışım, modern toplumun evrimiyle kendisini

tehdit altında hisseden din adamlarının –önde gelen Katolik gazete *La Croix* tarafından temsil edilmekteydiler– yanı sıra geleneksel seçkinlerin ve küçük işadamlarının içinde bulunduğu gruplar arasında elbette ciddi bir destek buluyordu. Yaygınlaşan sözlü, hatta fiziksel saldırı olayları antisemitizmin gizli gücünü ortaya koymaktaydı.

Solun buna cevabıysa klerikalizmi⁴ düşman ilan etmek ve onun köklerini oluşturan Katolik okullarına saldırmak olacaktı; bu okullardaki bağımsız öğretim, ulusal birliğe ve cumhuriyetçi kurumlara karşı bir tehdit sayılmaktaydı. Sonuç olarak bir dizi önlem alındı; bu önlemler, Temmuz 1904'te Katolik eğitim tarikatlarının bastırılıp okullarının kapatılması ve Aralık 1905'te Kilisenin devletten ayrılmasıyla doruğa ulaştı. Bu durum Katolik Kilisesi'nin Fransızların yaşamındaki özel yerini tanıyan ve ruhban sınıfının maaşlarını ödeyerek Devrim sırasında uğradığı kayıpları telafi eden Napoléon *Concordat*'ına son veriyordu. Kilise mülkünün resmî envanterleri yoğun fakat kısa süreli bir direnişe yol açtı. Ne var ki aşırı sağ ancak sınırlı bir kitle desteği buldu. Önde gelen temsilcilerinin kullandığı son derece yabancı düşmanı ve antisemitik dil, potansiyel muhafazakâr ve klerikal destekçileri bile uzaklaştırmıştı. Onların asıl başarısı milliyetçiliği ve sözde büyüyen Alman tehdidini siyasal gündemin merkezine yerleştirmek olacaktı. Sadece “vatansever” politikalara değil, aynı zamanda büyüyen “toplumsal tehlike” olarak kabul edilen şeye yönelik muhalefete verilen destek büyüdüğü, zaten kayda değer bir siyasal kayma da yaşanmaktaydı.

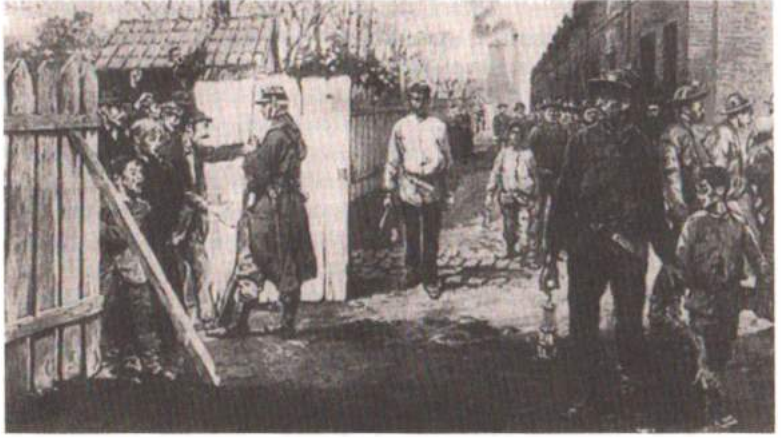
Eski Rejim karşısındaki “nihai” zaferlerini kazanmalarının ardından Radikallerin başlıca endişeleri, hem sanayi işçileri hem de güneydeki şarap imalat bölgelerinde 1905 ila 1907 yılları arasında aşırı üretimden kaynaklanan fiyat düşüşlerini protesto eden köylüler arasında artan huzursuzluk olacaktı. İşçileri bakanı olarak zaten baskıcı bir politika başlatmış olan Clemenceau 1906'da *président du conseil* oldu. Bunun ardından, hükümetin eski sosyalist müttefikleri onu *premier flic* [polis] *de France* ilan ediyorlardı. Onun uyguladığı baskıcı politika, mülkiyet sahibi bir burjuva toplumunun değerler sistemine, kurumlarına ve toplumsal düzene temelden bağlılığı temsil etmekteydi. Radikallerin devletin rolüne dair anlayışları Devrim'in eşitlikçi ideallerinden etkilenmiş olsaydı, mülk sahipliğine dayanan bir demokraside bireyin haklarına olan inançtan da eşit derecede ilham alabilirlerdi. Oysa sosyal adalete dair radikal çağrılar uzun zamandan beri onlara anlamsız geliyordu. İktidara erişimleri

⁴ *Klerikalizm*: Dinin ve din kurumlarının toplum hayatının çeşitli kesimlerindeki yerini güçlendirmeyi amaçlayan toplumsal, ekonomik akım —*ed. notu*.

ve destekçilerinin önemli bir bölümünün maddi durumunun düzelmesi Radikalleri devrim karşıtı bir güce dönüştürmüştü.

Peki hem Radikalleri hem de daha açık muhafazakârları harekete geçiren bu toplumsal tehdit nasıl gerçeğe dönüştü? Paris Komünü'nden sonra ortaya çıkan baskıdan kurtulmak sosyalistlerin biraz zamanını almıştı. Önce toplumsal reform vaat eden, ardından da grevcilerin üzerine asker gönderen bir cumhuriyet için hâlâ ikircikliydiler. Yine de 1881'de Marsilya'da bir vekilin seçilmesinin ardından ulaştıkları destek sürekli arttı ve 1914'te sosyalist adaylar 1.413.000 oy alacaklardı. 1886'da parlamentoda Radikallerden ayrı bir grup oluşturmuşlardı ve bu grup, savaşın hemen öncesinde 102 üyeye ulaşmıştı. Yine de muhafazakârların korkuları abartılıydı. Hizipler arası sert münakaşalar sosyalist hareketi sürekli zayıflatıyordu. Nisan 1905'te belirgin bir sosyalist alternatif oluşturma yönündeki bilinçli çabanın sonucunda birleşik bir sosyalist partinin, *Section Française de l'Internationale Ouvrière* (İşçi Enternasyonalı Fransa Bölümü) biçiminde idealist bir isimle bilinen SFIO'nun kurulması bile hareket içerisindeki pek çok ideolojik ve taktiksel ayrımı çözemeyecekti.

İç siyasetteki kaymanın üzerinde sosyalizmin sözde yükselişinden çok daha belirleyici olan unsur, kendisine giderek daha fazla güvenen Alman İmparatorluğu'yla bozulan ilişkilerin etkisiydi. Uluslararası ilişkiler siyasetçilerin endişeleri arasında ilk sıraya yerleşirken, bu durum, muhafazakâr cumhuriyetçi Poincaré'nin Ocak 1912'de hükümet başkanı ve Mayıs ayında cumhurbaşkanı olarak aday gösterilmesine yol açtı. Onun "ulusal" bir hükümet kurma çabaları, Radikallerin Méline gibi muhafazakârların ve Katolik sözcülerin bulunduğu bir hükümette kendilerine önerilen duruşa karşı çıkmaları dolayısıyla suya düştü. Son derece vatansever olan ve sürekli Alman korkusu yayan dışişleri bakanlarının zararlı etkilerine maruz kalıp sağdan destek alan Poincaré yine de, kaçınılmaz olacağını düşündüğü bir savaşa hazırlanmayı sürdürecekti. Ülke dışında İngiltere ve Rusya ile ilişkileri pekiştirmeye yönelik çabalar sergilenirken, iç politikadaysa ordunun itibarını ve gücünü artırmaya, daha büyük bir ulusal birlik duygusu geliştirmeye yönelik önlemler alındı. Askeri, ticari ve misyonerlik temelli çıkarların ittifakıyla desteklenen acımasız yayılmacılığın sonucunda ortaya çıkan İmparatorluk, ulusun hem büyük güç statüsünün hem de uygarlaştırıcı misyonunun bir belirtisi haline de gelmişti. Savaş halinde, bu imparatorluğu oluşturan sayısız halk, *métropole*'deki askerî insan gücü açığını kapatacaktı. Muhafazakâr basın ve *Lé Petit Parisien* gibi yüksek tirajlı günlük gazeteler, giderek şövenleşen bir atmosferin yaratılması-

Resim 33. Nord kömür yatağında grev: Askerler grev kırıcı olarak kullanılıyor.

na katkıda bulunuyordu. Péguy gibi entelektüeller coşkulu bir şekilde, materyalist Cumhuriyet yüzünden yozlaşan bir toplumda, hem “kahramanlık” ve “fedakârlık” ruhunu hem de Tanrı'ya ve orduya saygıyı geri getirecek bir “adil savaş” öngörüsünde bulunmaktaydılar. Askeri örgütlenme konusundaki tartışmalar, elbette ki reel askeri ihtiyaçlar kadar, iç siyasetteki etkenler çerçevesinde de şekilleniyordu. Sosyalistler ve Radikallerin çoğu, sağ iktidara getirme tehlikesi taşıyan bu milliyetçi yabancı düşmanlığına direnmeyi sürdürdüler; bunlar, Ağustos 1913'te askeri hizmet süresinin iki yıldan üç yıla çıkarılmasına karşı çıkan azınlıktaki 204 vekilden oluşuyordu. Fakat 358 vekilden oluşan çoğunluk, Fransa'nın Almanların askeri gücüyle boy ölçüşebilmek için çaba sarfetmesi gerektiği konusunda kararlıydı. Gerçekten de artan uluslararası gerilim, solda bile ordu yanlısı bir tutumun oluşmasını teşvik ediyordu.

Nisan-Mayıs 1914 seçimleri, hem bu zorunlu askerlik meselesi hem de artan askeri bütçenin nasıl finanse edileceği meselesindeki mücadeleye sahne oldu. Almanya'yla olan ilişkileri düzeltme arzusu nedeniyle muhafazakârlar açısından şüphe yaratan yeni Radikal lider Caillaux, gelir vergisine başvurmayı bir kez daha önererek kendisine yönelik düşmanca tavırları daha da şiddetlendirdi. Varlıklı kesimler, fedakârlık yapılması konusunda ısrarcı olsalar da, ulusal güvenlik için ellerini ceplerine atmaya hiç istekli değillerdi. 342 sandalye kazanan solun seçimlerdeki başarısı, süresi uzatılan askerlik hizmetine yönelik muhalefetin

gücünün kanıtıydı; bunların 102 tanesi, çoğu emperyalist bir savaşa karşı uluslararası işçi sınıfı muhalefetini harekete geçirmenin gereğini vurgulayan sosyalistlerden oluşuyordu. Ne var ki son çare olarak, bağımsız sosyalist Viviani başkanlığında kurulan, fakat Radikallerin egemenliğinde olan yeni hükümet, üç yıl yasasını feshederek orduyu zayıflatma riskini göze alamayacaktı.

Şurası da önemlidir ki, Avusturya arşidükü Franz Ferdinand'ın Saraybosna'da öldürülmesinin ardından Temmuz 1914'te yaşanan uluslararası bunalım sırasında, Rusya'ya düzenlediği resmî bir ziyarette Cumhurbaşkanı Poincaré ihtiyatlı olmayı pek de teşvik etmedi. Başlıca amacı Almanya'ya karşı ortak bir hareket sağlamaktı. 1 Ağustos'ta genel seferberlik emri verildi, Almanya ise 3 Ağustos'ta savaş ilan etti. Halk olayı büyük bir coşkuyla değil, uysal bir kabullenmeyle karşılamış görünüyordu. Olaylar o kadar hızlı gelişmişti ki. İnsanlar kendilerini duruma müdahale edemeyecek kadar çaresiz hissediyorlardı. Savaşın kısa sürüp meselenin hemen çözüleceği yönünde yaygın bir inanç vardı. Cumhuriyetçi rejimin hem sol hem de sağdaki muhalifleri dava için bir araya geldiler, uyarılarının onaylanmış olduğu hissine kapılan milliyetçilerin özgüvenleri arttı, din adamlarıysa halkın bu kriz anında umut ve teselli bulmak için Kiliseye döneceğinden emindiler, sosyalistler ise otokratik ve saldırgan Alman İmparatorluğu'na karşı nispeten ilerici Fransız Cumhuriyeti'ni savunmak için haklı bir ulusal savunma savaşına girdiklerine inanıyorlardı. Otuz altı departmanda seferberliğe karşı çoğunlukla sosyalist ve sendikalı militanların yer aldığı küçük çaplı gösteriler düzenlendi, fakat eylemcilerin büyük çoğunluğu düşmanın işine yarayabilecek bir eyleme girmekten yana değildi. Bunlar samimi bir *union sacrée*'ye [kutsal ittifak] katıldılar; bu, çeşitli siyasal ve toplumsal grupların olası en yüksek avantajı elde etmeye çalıştığı politik bir anlaşmaydı.

Uysallık kararlılığa dönüştü; seferber edilen ihtiyat askerlerinin evlerinden ayrılmalarından sonraki iki hafta boyunca, vatansever bir *élan* [atılım] egemen duygu haline geldi. Erkeklerin, yani ailenin geçimini sağlayanların cepheye gitmek üzere evden ayrılmasının yol açtığı endişeye rağmen yoğun vatansever duygular egemendi. İlk zamanlar ortaya çıkan bu uzlaşmanın gücü, göreve gitmeyen erkeklerin oranının azlığından (yaklaşık %1,75) açıkça görülebilir. Oysa hükümet, soldaki antimilitarizmin gücü nedeniyle, yaklaşık %13'lük bir kesimin askeri hizmetten kaçabileceğini beklmişti. Aslında 1905 yılından beri polis, seferberliği engelleyebilecekleri düşünülen ve bir savaş halinde önleyici tutuklamalara maruz kalacak kesimlerin, özellikle de Confédération

Générale du Travail (CGT; Genel İş Konfederasyonu) adlı sendikal konfederasyonun üyelerinin bir listesini oluşturması gerekmişti. Özellikle de birliklerin intikalini engelleyebilecek veya ekonomik kaosa neden olabilecek demirolu işçileri, kömür madencileri, liman ve taşımacılık, elektrik endüstrisi, posta ve telgraf hizmetlerindeki işçiler gibi hayati önem taşıyan gruplar hakkında endişeler taşınyordu. Oysa bugünden dönüp baktığımızda, sendikal hareketin zayıflığı, sıradan sendika üyelerinin devrimci eylemlere pek destek vermemesi ve seferberlik sürecine müdahale edebilecek somut planların var olmayışı gibi nedenler yüzünden, sorun çıkarma ihtimali olan kişilerin uzaklaştırılmasına dair bu endişenin abartılı olduğu görülüyor. Tıpkı kendini savunmaya adanmış bir ulustan yalıtılma duygusu gibi, baskı tehdidi ve kuşatma durumu da ötekileri alıkoymuştu.

Seferberliğin kolayca hayata geçirilmesi, toplumsal ayrımlara rağmen ulusal toplum duygusunun ne ölçüde başarıldığının kanıtıydı. Bu durum, erkeklerin oy hakkı ve parlamenter demokrasi, Fransız uygarlığının özsel üstünlüğü, doğal bir Fransa aşkı ve ahlaki olarak anavatani savunma sorumluluğu gibi değerler etrafında egemen olan uzlaşmaya dayanıyordu. Bu duygular büyük ölçüde eğitim, zorunlu askerlik hizmeti (1874'te başladı) ve kitle iletişimi gibi araçların bir araya gelmesiyle bilinçli olarak yaratılmıştı. Önde gelen tarihçi ve eğitimcilerden biri olan Ernest Lavisse'in vurguladığı gibi: "Şayet öğrenciler sorumluluklarının tamamen bilincinde birer vatandaşa ve tüfeklerini seven birer askere dönüşmezlerse, öğretmenler zamanlarını boşa harcamış demektir." Yüzyıllar içerisinde, fakat özellikle XIX. yüzyıl boyunca giderek artan bir etkinlik sergilenerek, ortak bir dilsel ve zihinsel evren yaratılmış, zamanla azınlığa dönüştürülmüş karşıt görüşlülere giderek daha etkili olan baskılara maruz kalmışlardı. Bu süreçte siyasal iktidara sahip olanlar, kaçınılmaz şekilde orantısız bir rol oynamışlardı. Artık itibar ve fırsatın büyük ölçüde özel mülkiyet sahipliğinden geldiği ortam, savaşla korunacak olan şey de onların değerleri ve onların toplumsal sistemiydi.

İktidar sadece hatta esas itibariyle, ekonomik ilişkilerle değil, çok daha geniş bir cephede çeşitli etki biçimleri aracılığıyla otoritenin kullanımıyla, kültürel hegemonya ve siyasal denetim araçlarıyla kurulur. Düşüncelere şekil verme kabiliyeti, toplumsal iktidarın temel bir yönüdür; bu da 1833'ten itibaren bir kitlesel ilköğretim sisteminin geliştirilmesiyle ve bilgi kaynağı olarak önemi artan basın üzerinde denetimin kurulmasıyla sağlanmıştı. Bu da, nihai hakikatler olarak sunulan temel toplumsal değerlere dair geniş kapsamlı bir fikir birliği kurulmasını sağ-

ladı. Bu normatif yasanın temel yönü, zengin seçkinlerin kırsal nüfus, orta ve alt orta sınıfların geniş kesimleriyle paylaştıkları bir özellik olan mülkiyetin tesisiydi.

Her ne kadar göz önündeki fikir birliği toplumsal sistemin pozitif kabulünden ziyade pragmatik uyumu gizleyebilse de, nüfus kitlesinin toplumsal ve siyasal itaatini sürdürmek için illa baskıcı eylem gerekmezdi. Düzen, çoğu insanın kurallara uymadığı görülen kişilere yönelik ters tepkileriyle sağlanmaktaydı. Bu, çatışmanın önemini yadsımak anlamına gelmez; en çok da iktidar için mücadele eden seçkinler içerisinde var olan ve aynı zamanda daha fazla etki sahibi olmaya çalışan orta ve işçi sınıfı gruplarının katıldığı çatışmaların. Bu sonuncu gruplar, toplumun daha geniş kesimlerine hitap edebilmek ve egemen grupları yalıtılabilmek için 1789'un dilini, demokrasi dilini kullandılar. Böylece 1838'de *Journal de Rouen*, "yeni toprak sahibi ve mali aristokrasinin egemenliğini" kınadı. Benzer temalar İkinci Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinin yanı sıra yeni bir coşkuyla Üçüncü Cumhuriyet döneminde de kullanıldı. Yine de orta sınıf cumhuriyetçi siyasetçilerin hedefleri özünde sınırlıydı. Yerlerini almaya çalıştıkları kesimlere nazaran daha demokratik bir toplum vizyonuna sahiptiler, fakat idealleri hâlâ mülkiyete ve eski seçkinlerle paylaştıkları değerlere saygıya dayanıyordu. Kitlesel protestoları teşvik ederek tehlikeli bir oyun oynadılar. 1848 olayları, Paris Komünü ve yüzyılın son yıllarında sosyalist partinin yükselişi siyasal ajitasyonun tehlikeleri ve toplumsal düzeni koruma ihtiyacına dair tatsız bir uyardı. Bu uyarı, orta sınıfların mevcut toplumsal sisteme yönelik eleştirilerinin frenlenmesine hizmet etti. Mülkiyete sahip olan tüm kesimlerin bir araya gelmesi, muhafazakâr fikir birliğinin ciddi anlamda güçlenmesine işaret ediyordu. Böylece, zengin seçkinler siyasal iktidar üzerindeki tekellerini yitirmiş olsalar bile, elde ettikleri servet ve toplumsal konum, devlet iktidarının teminatı altında kalmaya devam edecekti.

6 | Bir Bunalım Dönemi, 1914-1945

I. DÜNYA SAVAŞI

I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte uzun bir bunalım ve karışa dönemi de başlıyordu. Bu dönemde önemli dış politika kararları küçük bir grup siyasetçi, diplomat ve asker tarafından alınacaktı; bu kişilerse hem rakiplerinin niyetleri ve askeri güçleri hem de iç politika-da kendilerini destekleyen kesimlere dair kanaatlerinin etkisindeydiler. Savaşın hemen öncesindeki yıllarda dış politika alanında en zorlayıcı etki Poincaré'den gelmişti. İlkın başbakanlık, ardından da cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturan Poincaré —hem kendisinin etkin ve uzlaşmaz kişiliği hem de kısmen Başbakan Viviani ve Pichon ile Doumergue adlı dışışleri bakanlarının yetersizlik ve deneyimsizlikleri sayesinde— Temmuz 1914'ün en önemli günlerinde Rusya'yı desteklemek ve Fransa'nın güvenliğinin bağlı olduğu müttefiklerle birlikte hareket etmekte ısrarcı davrandı. Rusya'nın daha sonra ayrılması, Avrupa'daki güç dengesini Üçlü Anlaşma lehine ciddi anlamda değiştirecekti. Savaş kaçınılmaz değilse bile, belirgin bir kaderciliğe kapılmış olan Cumhuriyet Fransası, kendisini askerî şartların belirlediği bir aciliyet hissi ve Rus otokrasisi tarafından saptanan politikaların sonuçlarını kabullenmeye adanmıştı.

Savaş, Fransız halkının büyük çoğunluğu için büyük bir sürpriz oldu. Seferberlik emri pek de coşkuyla karşılanmadı. Yine de ihtiyat birlikleri, Fransa'nın nedensiz bir saldırganlığın kurbanı olduğu ve savaşın kısa süreceği inancıyla, bağlı oldukları birliklerin karargâhlarına gitmelerini emreden talimata itaat ettiler ve sevinç çılgınlıkları atan kalabalıklar tarafından uğurlandılar. Gazeteler "Germen barbarlar"ın işlediği suçları en kınayıcı ifadelerle halka duyurmak, Fransız ordularının üstünlüğü ve Rus "silindiri"nin gücünü vurgulamak konusunda neredeyse hemfikirtiler. Yakın zamana dek pasifist ve antimilitarist bir tutum takınan sosyalist basın ise artık kendi liderlerine, "tüm büyük devrimlerin evi, bağımsızlığın ve özgürlüğün yurdu olan Anavatanın tehlikede olduğunu" bildirmekteydi. Toplumsal ve siyasal farklılıklar bir tarafa bırakılmış ve bunun yerini ortak bir vatanseverlik, Poincaré'nin başvurduğu *union sacrée* almıştı. Olayların akış hızından bunalan ve propagandadan etki-

lenen nüfusun çoğunluğu Fransız uygarlığını Alman militarizmine karşı korumaya can atar hale gelmişti. İki sosyalist –Sembat ve deneyimli Marksist Guesde– ile sağın iki temsilcisinin –Delcassé ve Millerand– katılımıyla hükümet düzeyinde de tanınan gerçek bir fikir birliği oluşturuldu. Hem öndersiz hem de tutuklanma tehlikesiyle karşı karşıya kalmış olan savaş karşıtı azınlık, bu muazzam vatansever coşkuyla baş edemeyecek durumdaydı. Katolik bir “haklı savaş” anlayışının yanı sıra Jeanne d’Arc ruhuna olan bağlılık son derece yaygındı. Savaşın başladığı dönemde ortaya çıkan bu belirgin dinsel canlanma kısa süreli oldu, fakat vatansever bağlılığın sürdürülmesi sürecinde din adamlarının rolü azımsanmamalıdır. Aynı şey, bir umut ve teselli kaynağı olarak kendini ibadetler, dinsel takılar ve resimler, hatta adaklarda gösteren dinsel inanışın önemi konusunda da söylenebilir. Daha önemlisi, okullarda ve bu okulların savaş öncesi dönemde teşvik ettiği ve artık sınanmakta olan toplumsallaşma sürecinde gelişen destansı vatanseverlik kültürüydü. Bu eşsiz *union* sonraki yıllarda ciddi anlamda gerileyecekti. Çeşitli siyasal grupların kısa süreceği düşünülen savaş sırasında uyguladıkları bir ateşkes dönemi olarak düşündüğü bu “birlik”in gücü son derece abartılmaktadır. Oysa bu birliği oluşturan çeşitli siyasal gruplar ve hizipler pratikte, savaş öncesindeki hedeflerine dönecek ve bu hedeflerini gerçekleştirebilmek için savaştan faydalanmayı umut edeceklerdi. Savaşın doğası ve hedefleri konusunda anlaşılamamaları pek de anormal değildi. Bu, solun büyük bölümünün iddia ettiği gibi, yırtıcı ve militarist Alman İmparatorluğuna karşı, İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi’nde belirtilen evrensel değerleri savunmak üzere verilen bir savunma savaşı mıydı; yoksa sağın inandığı gibi, “Alman soyunun doğuştan gelen vahşiliğine” (Charles Maurras) karşı Fransa’nın kendisini savunmaya çalıştığı ve halklar arasında yaşanan bir hayatta kalma mücadelesi miydi? Her ne kadar karşılıklı şüpheler kendisini yeniden hızla gösterse de, düşmanı Fransız topraklarından çıkarma ihtiyacı işbirliği için gereken zemini oluşturmaya devam etti. Alman mezalimine ilişkin raporlarla haklı çıkarılan ahlaki bir haçlı seferini destekleyen söylemin gaddarlığı, gelişmekte olan savaş kültürünü belirleyecekti. Resmî propaganda ve sansür gazateler, şarkılar ve filmlerde ortaya çıkan duygu sağanağından daha az önemliydi.

Tekrarlanan başarısızlıklara ve siper savaşının daimi yıpratıcılığına rağmen, maneviyat üzerindeki zararlı etkileriyle birlikte askerî harekâtları sürdürmek toplumsal ve siyasal sistemler üzerinde kayda değer bir bunalım yaratacaktı. Savaş hazırlıkları çok uzun bir süre önce yapılmış ve askerî seferberlik çok fazla zorlukla karşılaşılmadan gerçekleştirilmişti. Fakat Alman ordusunun taktiksel üstünlüğü ve eğitimi çok geçmeden

Resim 34. 1914-15 yıllarının taarruz taktiği: Asgarlı kazanç uğruna kitlesel zayılat.

büyük zararlar verdi. Düşmanlarıyla mukayese edildiğinde, Fransızlar astsubay ve erbaş kıtlığından, temel teçhizat ve özellikle ağır topçu eksikliğinden, modern bir savaştan ziyade tören alanları ve grev kırıcılığına uygun olan eğitimlerinden mustariptiler. Schlieffen Planı'na göre hareket eden Alman kuvvetleri 3 Ağustos'ta, kuzeydeki ana Fransız ordularını kuşatmak ve Paris'i almak amacıyla Belçika'ya doğru hızla ilerlemeye başladılar. Almanların niyetlerini yanlış yorumlayan Fransız üst komuta kademesiyse kuzeydeki ordulara daha üstün kuvvetlerle karşılaşmak üzere yerlerinden ayrılarak, "kaybedilen" Alsace ve Lorraine eyaletlerine ilerleme emri verdi. Daha da önemlisi, taarruzun askerî ve manevi üstünlüğüne ikna olmuş üst komuta kademesi, ilk yüz yüze çarpışmalarda askerlerinin öldürülmesiyle sonuçlanan taktiklere yöneldi. Ağustos ve

Eylül aylarında yaklaşık 329.000 kişi öldü ve savaşta ölen Fransız askerlerinin yaklaşık yarısı Ağustos 1914 ila 1915'in sonu arasında hayatını kaybetti. Fransız orduları, sergiledikleri tüm fedakârlığa rağmen geri çekilmek zorunda kaldılar; ta ki Joffre en sonunda Eylül ayında Marne'de yorgun düşman kuvvetlerinin açık yanlarına doğru saldırıya geçip, onları savunma konumuna geçmek zorunda bırakıp "münavebeli ilerleme" süreciyle İsviçre'den denize kadar aralıksız bir siper hattı oluşturulmasını sağlayarak durumu düzeltmeyi başarana kadar.

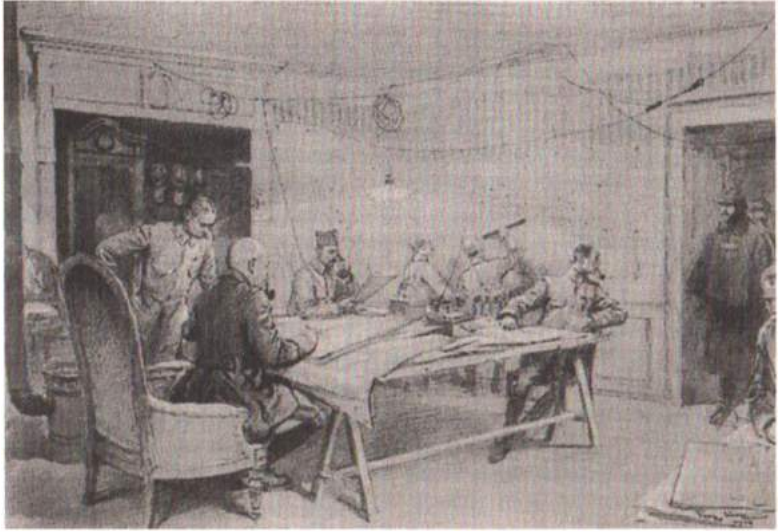
Karşılıklı tükenmişliğin belirtisi olan ve sürekli güçlendirilen bu savunma düzenlerinin reorganizasyon ve takviye için gereken nefes alma imkânını sağlaması bekleniyordu. Pratikteyse yenişememe durumu ve uzun bir yıpratma harbi için zemin hazırlamaktaydı. 1911'den beri genelkurmay başkanı olan ve merkezi komuta sistemi içerisinde zaten muazzam bir güç elde eden General Joffre, "Marne mucizesi" sayesinde stratejik karar alma meselesinde ordunun siyasetçiler üzerinde üstünlük kurmasını sağladı. Fransız topraklarına yerleşmiş Alman kuvvetleriyle anlaşmalı bir barışın sağlanması pek mümkün görünmüyordu. Savaş Bakanı Millerand askeri "uzmanlar" karşısında kendini geride tutan bir tutum takınmıştı. Ulusal çabanın simgesi haline gelmiş olan Joffre ise, askeri liderlerin temel özelliklerinden biri olarak, siyasetçileri horgörmeye kendini öyle kaptırmıştı ki, hükümeti planları hakkında bilgilendirmeye bile pek zahmet etmiyordu. Bununla birlikte, üst komuta kademesine ilk zamanlarda duyulan güven, vaatlerini yerine getiremeyişleri yüzünden tükenecekti. 1915 yılında peş peşe yaşanan yanlış planlanmış taarruzların yıkıcı etkisi ordunun özgüvenini zayıflattı. Dikenli tellere, makineli tüfeklere, giderek yoğunlaşan topçu bombardımanlarına ve kendini savunmada tutan güçlerin sahip olduğu üstünlüklere dayanan siper savaşının boyutu halihazırdaki muharebe anlayışlarına meydan okumaktaydı. Uzun süren düşük yoğunluklu çatışma dönemlerinin arasında, makineli tüfekler ile topçu ateşlerinin ön hatları kitlesel ölüm alanlarına dönüştürdüğü ve çoğunlukla da esirlerin katledilmesiyle son bulan korkunç bir vahşetin eşliğinde gerçekleştirilen kanlı cephe saldırıları yaşanıyordu. En sonunda, Verdun'da yaşanan kitlesel kayıplar, 1916 biterken Joffre'nin yerinden olmasına yol açacaktı ve bu da bakanlığın otoritesini yeniden kurma sürecinde atılan ilk adımlardan biriydi. Fakat bundan sonra bile, parlamentonun bakanlar üzerindeki denetiminin niteliği, giderek daha müdahaleci hale gelen bir devletin faaliyetleri ve savaş sırasında temel hakları korumanın yollarını bulma türünden sorunlar asla tatmin edici bir şekilde çözülemeyecekti. Joffre'nin yerine geçen Nivelle'in seçilme nedeni, kısmen bir Protestan olarak pek çok kıdemli generalin

Resim 35. Siper savaşı: Meuse bölgesinde yaşanan göğüs göğüse çarpışmanın sonucu.

tersine Cumhuriyet düşmanı şüphesi uyandırmaması, kısmen de Alman siper sistemini kırarak basirete sahip biri olduğu konusunda siyasetçileri ikna etmeyi başarmasıydı. Yeni komutan, kayıpları azaltmanın yollarından biri olarak Verdun'da kademeli baraj ateşini başarıyla kullanan bir topçu uzmanıydı. Ama onun yönetimindeyken Chemin des Dames'da yaşanan kanlı başarısızlık orduyu neredeyse dağıttı.

Bu durum, 1917 baharı ve yazı boyunca askeri isyanların çıkmasına neden oldu; 49 piyade tümeninde komuta kademesine karşı isyanlar çıkmış ve askerler her ne kadar mevzilerini savunma konusunda istekli olsalar da, yeni saldırılara katılmayı reddetmişlerdi. Bombardımanlar, ölüm korkusu, silah arkadaşlarının sürekli ölmesi ve sefaletten kaynaklanıp biriken gerginliğin yarattığı patlama, yeteneksiz ve kibirli subaylar, kalitesiz tayınlar ve yetersiz izinlere karşı güçlü bir şikâyet duygusunun gelişmesine yol açmıştı. Ortada pek bir siyasal etken görülmesi de, paranoyak ve kendilerini asla suçlamayan generaller her şeyden huzur bozucuları sorumlu tuttular. Çok geçmeden de askeri disiplin yeniden sağlandı. Şüpheli görülen "önderler"e sert cezalar verildi; 3.427 asker divaniharpte yargılandı, 554 kişi ölüm cezasına çarptırıldı ve bunların 49'u infaz edildi. Bu cezalandırmaların yanı sıra, askerin yaşadığı ko-

Resim 36. Kıdemli subaylar planlama yapıyorlar, ama cephe hattının gerçeklerinden kopuklar.

şullar da düzeltilecekti. Dikkatle hazırlanarak hedefleri sınırlı tutulan ve bunun sonucunda nispeten az zayıat verilen birkaç taarruz gerçekleştirilerek, askerlerin komutanlarına olan güvenleri en azından kısmen sağlandı. Tüm bunlar sayesinde, Nivelle'in yerine geçmiş olan ve Verdun kahramanı diye anılan Pétain, müşfik bir general olarak itibar kazandı. Bunun neticesinde de Fransız ordusu, Rusların savaştan çekilmesi ve batı cephesindeki Alman ordularının takviye edilmesiyle ortaya çıkan umutsuz bunalım sırasında bile ayakta kalmayı başaracaktı. Askerler, yaşadıkları tüm dehşete rağmen, yakın silah arkadaşlarına gösterdikleri bağlılık, ailelerine ve vatanlarına duydukları vatansever sorumluluk hissi, görev anlayışı ve aynı zamanda istilacıya karşı hissettikleri nefret sayesinde savaşmaktaydılar. Barış istiyorlardı, fakat bunca fedakârlığın ardından savaşı kaybetmemeye de kararlıydılar.

Askeri durumun kötüleşmesinin kayda değer siyasal sonuçları da olacaktı. Cephede gün yüzüne çıkan bitkinliğin yanı sıra, savaşın sivillerden talep ettikleri de insanların morallerini kaçınılmaz olarak etkiliyordu. Aslında ta 1915 başlarından itibaren, Sosyalistler arasında, Marx'ın damadı Jean Longuet tarafından yönetilen küçük bir grup, ulusal savunmaya olan bağlılığı değilse bile, hükümetin anlaşmalı bir barış ihtimalini

göz önünde bulundurmaya bile isteksiz davranmasını ve sonuna kadar savaşımaya (*jusqu'au bout*) kararlı olmasını sorgulamaya başlamıştı bile. Yetkililerin buna tepkisi Sosyalist delegelerin, İşçi Enternasyonalî'nin Ağustos 1917'de Stockholm'de tarafsız topraklarda düzenlenecek konferansına katılmalarını yasaklamak oluyordu. İşçi sınıfının yaşam ve çalışma koşulları meselesinde artan huzursuzluğuyla birlikte, bu durum Sosyalistleri zamanla muhalefete itti ve Sosyalist bakanlar Eylül ayında hükümetten çekildiler. Bununla birlikte Kasım ayı, uzlaşmaz bir vatan-severlikten yola çıkarak hem "topyekün savaş"ı sürdürüp hem de sivil liderliğin askeri liderlik üzerindeki otoritesini tekrar kurmaya kararlı Jakoben cumhuriyetin canlı örneği olarak, Clemenceau'nun iktidarının kurulmasına tanık oluyordu. Savaşın daha etkili sürdürülmesinde aynı derecede kararlı olan parlamentodaki çoğunluk da onu destekliyordu. Her ne kadar onların anlaşmalı barış anlayışı bile Alsace ve Lorraine'in geri alınmasını gerektirse de, eski İçişleri Bakanı Malvy ve Radikal lider Caillaux'nun Ocak 1918'de bozgunculuktan tutuklanması, hükümetin zamanla sağa kayma sürecindeki doruk noktasını temsil etmekteydi. Bu süreçte, Radikaller de giderek uzlaşmaz bir milliyetçiliği kabullenerek kimlik kaybı yaşamışlardı. Gerçekten de, nüfusun büyük çoğunluğu açısından, zaten nice fedakârlığın yapıldığı bir savaşı sonlandırmak için çarpışmanın dışında çok az alternatif vardı. Almanya'nın namağlup katılacağı barış müzakereleri, 1871'dekinin ardından yeni toprak kayıpları yaratacak demekti. Bu kabul edilemezdi.

Tüm bunların yanı sıra, orduların eşi benzeri görülmemiş ihtiyaçlarının karşılanması ve savaşın finanse edilmesi gerekiyordu. Masraflar dolaysız vergi gelirlerinden, muazzam miktarda borçla ve para basımıyla karşılanmaktaydı. Ağustos 1914 ila Ekim 1919 arasında gerçekleşen yaklaşık 157 milyar altın (1913) franklık hükümet harcamasındaki 45 milyarın vergi gelirlerinden, 60 milyarın savunma tahvillerinden, geriye kalan 52 milyarınsa diğer çeşitli borçlanma biçimlerinden geldiği hesaplanmaktadır. Parlamento üyeleri gelir vergisi uygulamasına 1916 yılına kadar başarıyla direndi; gelir vergisi, hükümet gelirlerine ancak savaştan sonra kayda değer bir katkı sağlayacaktı. Orta sınıf, savaşa servetlerinden ziyade, oğullarıyla katkı yapmaya daha istekli görünüyordu. Bunun etkisi de kaçınılmaz olarak enflasyondur. Ülkenin kömür üretiminin %48'ini, çelik üretiminin %58'ini sağlayan kuzey ve kuzeydoğudaki büyük endüstriyel bölgelerin düşmana kaptırılmasıysa kitlesel sivil çabayı çok daha güçleştirecekti. "Kısa savaş yanılması"nın, seferberlik planlarında cephane üretiminin neredeyse hiç dikkate alınmadığı anlamına geldiği hatırlanırsa, sağlanan ekonomik başarı çok daha çarpıcı bir şe-

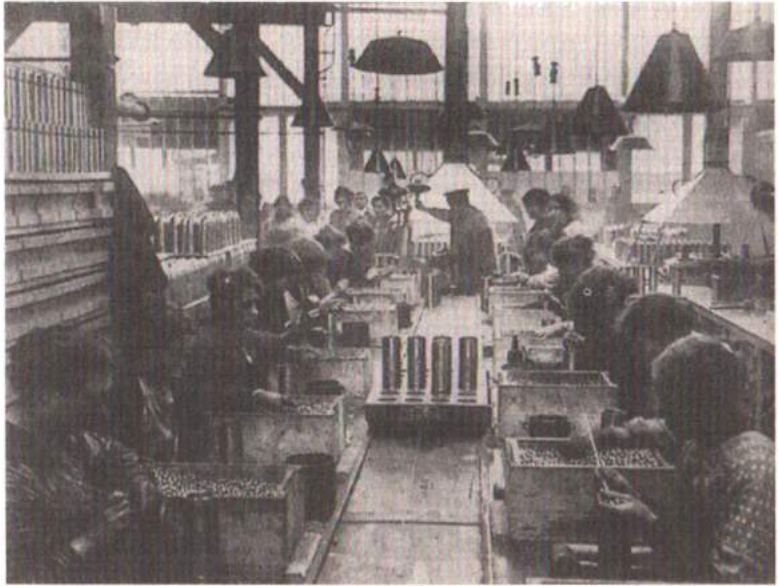
kilde gösterilebilir. Üstelik ciddi bir insan gücü ve hammadde kıtlığı söz konusuydu. Erkek sanayi işçilerinin yaklaşık %63'ü askerlik hizmetine alınmıştı ve bunların önemli bölümü askeri üretim için temel becerilere sahip kişilerdi. Bu yüzden de örneğin 1915 sonlarında yaklaşık 500.000 önemli işçinin askerlikten muaf tutulması gibi sonuçlar doğuran önceliklerin acilen saptanması gerekmişti. Tüm bunlar, fiyatları sabitlemek, hammaddeleri dağıtmak, üretimi ve ulaştırmayı örgütlemek üzere ekonomi üzerindeki devlet müdahalesinin eşi benzeri görülmemiş ölçekte genişlemesini gerektirmişti. Eski ve yeni örgütlenmelerden rastgele bir yapı oluşturulurken, işçi örgütleriyle de çoğunlukla yakın işbirliği kuruldu. Üretimi azamiye çıkarabilmek için işadamlarına büyük sermaye yardımları ve ciddi kâr teşvikleri sağlandı. Bu denetim ağları ateşkesten sonra hızla ortadan kalksa da, yaşanan deneyim, devletin ekonomik rolü ve daha fazla verimlilik elde etmenin yolları konusunda insanları biraz düşünmeye teşvik edecekti. Savaş aslında tamamen kaynak israfı demek değildi. Bazı sektörlerde, en çok da çelik, mühendislik, kimya ve elektrik alanlarında, savaş çabası ve bunun sağladığı kârlar genişlemeyi ve teknik yenilikleri teşvik etmişti. Yine de, hem askeri harekâtlar ve Kuzey Fransa'daki işgalin getirdiği yıkıcı kayıplar hem de kaynakların askeri ihtiyaçları karşılamak üzere yönlendirilmesinin yarattığı tahrip edici etki de vurgulanmalıdır.

Kuzeyin işgal edilmesi, gübre ve makine sıkıntısı, hepsinden önemlisi de yük hayvanlarına el konulup insan gücünün askere alınması tarımsal üretimin çarpıcı biçimde azalmasına neden oldu. Savaş dönemindeki en kötü hasat olan 1917 hasadı, savaş öncesi düzeyin yaklaşık %40 altındaydı. İthal ürünler eksikliklerin büyük bölümünü telafi etse de, gıda fiyatlarının kaçınılmaz artışı en sonunda devlet müdahalesi ve karne sistemiyle sonuçlanacaktı. Bu arada oluşan yüksek fiyat dürtüsü kırsalda kalan kadınların, çocukların ve yaşlıların insanüstü bir çaba sarfetmeye teşvik etti. Özellikle et, sebze ve meyve üreticileri bundan faydalanırken; pek çok köylü borçlarını ödedi, toprak aldı ve belki daha rahat bir hayata erişti. Askere alınanların bakmakla yükümlü olduğu aile üyelerine verilen maaşlar, kırsaldaki pek çok yoksul aile için önemli bir ek gelir kaynağı olmuştu. Fakat toplumsal gruplar arasında savaşın bedelini en çok kanıyla ödeyen kesim de kırsal nüfustu; toplam kayıpların neredeyse yarısını onlar oluşturmuştu. Bu, çiftçileri eleştirilmekten kurtarmadı. Artan fiyatların etkisini hisseden kentli tüketiciler, onları "açgözlülük"le suçladılar. Yüksek gıda fiyatları, özellikle sanayi işçileri arasındaki huzursuzluğun başlıca nedeniydi. İşverenlerin, sürdürülen savaş çabalarını gerekçe göstererek haklı çıkarmaya çalıştıkları, üret-

kenliği artırma ve iş gününü uzatma yönünde sergiledikleri kesintisiz ısrar da elbette kârları ciddi anlamda artırmak gibi ek bir etki yaratacaktı; ücretlerin fiyatlardan çok daha yavaş arttığını ve dolayısıyla beslenme biçimlerinin, sergiledikleri ağır fiziksel emek için giderek yetersizleştiğini savunan işçiler ise bundan hiç memnun değildi. Kadrolu erkek işçiler, artan miktarda vasıfsız emeğin istihdam edilmesinden de endişeliydiler. Bu, hem mevcut statü ve istihkaklarını hem de gelecek beklentilerini tehdit etmekteydi. Yeni gelen bu işçilerin büyük bölümü, daha yüksek ücret umuduyla mühimmat fabrikalarında çalışan ve çoğunlukla kent yaşamının ihtiyaçlarını karşılamakta yetersiz ödenekleri tamamlamak zorunda kalan kadınlardı.

Bu sorunlara ve kaçınılmaz toplumsal gerilime rağmen, savaş çabasına sunulan yetersiz desteğin dışında başka bir şeyi ifade etmek bir süre için istisnai kalacaktı. 1916'nın sonlarına gelindiğinde, insanların coşkusu çok azalmış olsa da, en azından vatan cephesindekiler savaşa ayak uydurmuş görünüyordu. Savaş sıradan bir şeye dönüşmüştü. Her ne kadar aileler sevdiklerinden mektup beklerken yoğun bir baskı yaşayıp ciddi endişe duymuşlarsa da, insanlar bununla yaşamaya alıştıkça ölümü bile artık şaşırtıcı bir metanetle karşılıyorlardı. Basın, vatansever şarkılar, okullar, kürsüler ve sinemalarda coşkuyla izlenen dikkatle denetlenmiş haber görüntüleri aracılığıyla, en yalıtılmış kırsal cemaatlerde bile popüler ve vatansever bir savaş kültürü eşi benzeri görülmemiş ölçekte yayılmıştı. Savaş uzadıkça, askerler bu *bourrage de crâne*'e [beyin yıkama] tam anlamıyla iğrenerek bakarken, siviller medyanın inançlı iyimserliğinde hâlâ güven duygusu aramaktaydı. Elbette artan hayat pahalılığına dair sürekli şikâyetler vardı, fakat geniş çaplı protestoya neden olabilecek ölçekte bir mahrumiyet söz konusu değildi.

1917 baharındaki taarruzun başarısızlıkla sonuçlanması, savaşın kısa sürede bitebileceği yönündeki umutları yıkmış gibiydi. Savaşın sonsuza dek sürmesi gibi korkunç bir görüntü doğmuştu. Belki de en fazla vatansever görünen orta sınıflar ve en uysal durumdaki köylüler durumu kabullenmiş görünüyordu. Özellikle genç subaylar arasındaki yüksek zayıflık ve sabit gelirli ailelerin yaşadığı maddi güçlüklerle rağmen, orta sınıflar gerilemeye fazlasıyla dayanıyorlardı. Hoşnutsuzluk en fazla çalışan sınıflar arasında belirgindi. Çalışma ve yaşam koşullarına dair yaygın şikâyetler, başlangıçta *union sacrée* ve sonrasında Ocak 1917'den itibaren zorunlu tahkim usulleri nedeniyle eli kolu bağlanan sendikaların acizliği yüzünden daha da şiddetlendi. Bu hoşnutsuzluğun siyasal bir biçime bürünmesiye son derece yavaş olacaktı. Pek çok Sosyalist ve sendika militanı askere alınmıştı; geriye kalanlarsa her şeyden

Resim 37. "Topyekün savaş" için seferberlik: Cephane üreten kadın işçiler.

önce kısa sürmesi beklenen bir savaş sırasında eylemsizliği en başta zaten kabul etmişlerdi. Sonuç olarak ilk ciddi grev dalgaları Paris'te 1917 yılının Ocak ve Mayıs-Haziran aylarında, halk Nivelles'in felaketle sonuçlanan taarruzundan haberdar olmadan önce yaşandı; esas itibarıyla giyim sektörü ve cephane üretiminde çalışan çoğu kadın yaklaşık 100.000 işçinin katılımıyla kendiliğinden gelişmişti. Yetkililerin öfkesini üstlerine çekerlerse yeniden cepheye gönderilme riski taşıyan ihtiyatlar ve sendika görevlileri tarafından sık sık kınanan bu grevler, hem ücret artışları hem de zorunlu tahkimin uygulanması sayesinde kolayca sona erdirildi. Benzer şekilde, Toulouse'daki cephane fabrikalarında ve Loire havzasında yaşanan grevler de kısa sürdü. Paris'teki Grands Boulevards'da beş on bin kişinin katılımıyla düzenlenen ve "Kahrolsun Savaş" sloganlarının atıldığı resmî olmayan bir 1 Mayıs gösterisinin yol açtığı çalkantıya rağmen, işçilerin büyük kısmı savaş çabasına karşı değillerdi, fakat hayati çıkarlarını korumaya kararlıydılar.

Ne var ki, Nivelles'in taarruzunun ardından bir karamsarlık havası yayıldı. Posta denetçileri tarafından okunan mektuplar, belirgin bir

gerginlik ve savaş bıkkınlığının yanı sıra pek de az olmayan anlaşmalı barış arzusunun varlığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, bedeli ne olursa olsun barışı savunanların sayısı hâlâ çok azdı. Fransız topraklarındaki Almanlardan ve onca fedakârlıktan sonra, nihai zafere dek savaşmak dışında çok az alternatif görünüyordu. Valilerin raporları huzursuzluktan esas olarak "toplumsal sorunlar"ı sorumlu tutuyor, işçilerin taleplerine karşılık verilecek küçük tavizlerin durumu yatıştıracağı düşünülüyordu. Rus devriminin işçi sınıfının fikirleri üzerindeki etkisine dair duyulan endişe çok geçmeden azaldı, çünkü işçiler bu gelişmenin askeri durum üzerindeki olası etkisini fark ettikçe, başlangıçtaki coşkunun zamanla husumete dönüştüğü görülmektedir.

Mayıs 1918'de Paris bölgesindeki cephan fabrikalarını 100.000'den fazla işçinin katıldığı ikinci bir grev dalgası vurdu; fakat savaş çabaları açısından, Saint-Etienne bölgesindeki madenciler ve teknik işçilerin daha örgütlü grevleri potansiyel açıdan çok daha ciddiydi. Fakat yine, devrimci eylem için çok az destek belirtisi vardı. Clemenceau hükümetinin savaşı zafere dek sürdürme konusundaki açık kararlılığı moraller üzerinde olumlu bir etki yaratırken, mart ayındaki büyük Alman taarruzu ulusal dava için yeniden bir araya gelmeyi teşvik etti. General Ludendorff Rusya'nın çökmesinden sonra doğudan nakledilen askerleri kullanarak kumar oynayıp ordularını zafer yolunda son bir sarsıcı girişime yönlendirmişti, fakat çok fazla şey kazanamadı. Almanların başlangıçta elde ettikleri başarılarla rağmen, inatçı direniş, ağır kayıplar, ihtiyat askerleri ve malzeme konusundaki sıkıntılar saldırıyı durdurdu. Bu son büyük saldırı Alman imparatorluk ordusunu en sonunda parçalamıştı. Bunun ardından gerçekleştirilen karşı saldırıda, ilk kez çok sayıda yeni Amerikan askerinin yanı sıra tanklar ve uçaklar da kullanıldı. Bu karşı saldırı, nihai bunalım sırasında İtilaf Devletleri tarafından nihayet kabul edilen başkomutan Foch tarafından etkili biçimde koordine edilecekti. Yine de İttifak Devletlerinin yaşadığı hızlı çöküş, 1919'da son bir taarruz planlamış olan İtilaf Devletleri için büyük bir sürpriz oldu. Ağır kayıplara rağmen, zafer sonunda mümkün görünüyordu. Düşmanı Fransa'dan çıkarma ve ordularını tamamıyla ezip topraklarını işgal ederek istilacılara iyi bir ders verme arzusu, çok geçmeden yaşamları koruyup savaşı olabildiğince çabuk bitirme düşüncesiyle yatıştırılacaktı. 11 Kasım 1918'de yürürlüğe giren ateşkes, büyük bir sevinçle kutlandı. Ateşkesin maddeleriye, Almanların yeniden savaşa girmesini neredeyse imkânsız kılacak gibiydi.

İKİ SAVAŞ ARASI DÖNEM

Savaş artık sona ermişti. Kazanılan başarı, cumhuriyet kurumları için bir zaferi temsil etmekteydi. Bu sayede, Fransa en azından görünüşte bile olsa, Kıta Avrupasında başlıca güç haline geldi. 1870'in utancı en sonunda silinmiş, daha önce yoğun ve giderek başarılı olmuş bir Almanlaştırma kampanyasına maruz kalan Alsace-Lorraine bölgesi de geri alınmıştı. Ama bu denli vahşi ve kanlı bir çatışmaya katılmanın uzun vadeli etkileri belirginleşince, hayal kırıklığı da kendisini çok geçmeden gösterecekti. Bu gerçekten de fazla pahalıya mal olmuş bir zaferdi. Savaşın insani bedeli muazzamdı. Yaklaşık 8 milyon erkek seferber edilmiş ve bunların 1.322.100'ü (%16,8'i) ölmüştü; piyadeler, hatta astsubaylar ve erbaşlar arasında bu oran %25'e kadar çıkmaktaydı. Hayatta kalmayı başaranların önemli bir bölümü de (yaklaşık 3 milyon) savaşta sakat kaldı veya salgın hastalık ya da travma sonucunda güçsüzleşmişti. Sivil yaşama yeniden ayak uydurmalarıysa çoğunlukla epey güç olacaktı. Askerler ve aileleri yaşadıkları deneyimi asla unutmayacaktı. Neredeyse tüm ulus yastaydı. Her bölgede ölenler için yapılan anıtlar kayıplarını kaydetmekte ve bu anıyı canlı tutmaktaydı. Daha da önemlisi, bir milyondan fazla insan sakatlık maaşı alacaktı. Savaşın demografik etkisi Fransa için özellikle ciddi boyutlardaydı: Fransa her 1.000 kişiden 168'ini seferber edip bunların 34'ünü kaybederken, İngiltere 125 kişiyi seferber edip 16 kişiyi kaybetmiş, Almanya ise seferber ettiği 154 kişiden 30'unu yitirmişti. Zaten demografik durgunluk yaşayan bir ülkede bu kadar genç erkeğin (18 ila 27 yaşlar arasında olanların %27'si) ölümünün ve bunun sonucunda evlilik ve doğum oranlarındaki azalmanın yarattığı etki, faal emek gücünün ve askerlik yaşındaki erkeklerin sayısının azaldığı 1930'larda iyice hissedilecekti.

Savaşın ekonomi üzerinde de kayda değer uzun vadeli etkisi olacaktı. Yüzyılın başlarında kaydedilen ilerlemeye rağmen, Fransa savaşa girdiğinde hem İngiltere hem de Almanya'ya nazaran geri kalmış bir durumdaydı. Ekonomik dengesi bütünüyle negatif olmasa bile –çok yararlı yatırımlar yapılmıştı– hiç şüphesiz epey borçlu ve tehlikeli bir konuma düşmüşlerdi. 1919 yılındaki tarımsal ve endüstriyel üretim seviyeleri, 1913'tekinin yaklaşık %45 altındaydı. Ülkenin kaynakları tahrip edilmiş ya da askeri kullanım için ayrılmıştı. En verimli çiftliklerin bulunduğu geniş bölgeler savaş sırasında harap edilmiş, çiftlik hayvanları götürülmüş, kasabalar ve köyler mahvedilmişti. Alman işgali altındaki bölgede gerçekleştirilen aşırı kullanım ve sistematik tahribat, madenler ve fabrikaların üretim kapasitesinin yanı sıra demiryolu ağının taşıma kapa-

Resim 38. Yeniden yapılanmanın bedeli: Montdidier'in (Somme) kalıntıları, Haziran 1919.

sitesini de muazzam düzeyde azaltmıştı. Bu ölçüde bir bozulma ve işgal altındaki bölgelerde yaşayan, yeterli miktarda gıda ile yakıttan mahrum kalmalarının yanında bir korku ve dehşet yönetimine maruz kalan nüfusa yönelik kötü muamele, yıllar sonra 1940'ta kuzeyden kaçan muhacirlerin kitlesel göçünün başlıca nedeni olacaktı. Çünkü açıkçası, bu insanlar Alman egemenliği deneyimini tekrar yaşamaya hiç de istekli değildi.

Askeri kuvvetlerin kitlesel boyutlarda terhis edilmesi, geriye kalan silah ve cephanenin bertaraf edilmesi, kaynakların tekrar tahsisinin yanı sıra gerçekleştirilmeye çalışılan yeniden yapılanma hamleleri zamana ve paraya mal olacaktı. Yine de bu süreç şaşırtıcı bir hızla geçildi. Çünkü savaş, pek çok büyük çaplı teşebbüsü, kullandığı donanımı modernize etmeye ve işgücünü daha verimli biçimde kullanmaya teşvik etmişti. Endüstriyel üretim 1924'te savaş öncesi seviyeye ulaşırken, 1929'a gelindiğindeyse 1913'teki seviyenin %40 üzerine çıkmıştı. Bunun nedeni yeniden yapılanmanın yarattığı ivmelenmenin, bastırılmış tüketici taleplerinin açığa çıkması ve dünya döviz piyasasında frankın değerinin düşmesiyle artan ihracat gibi çeşitli etkenlerin bir araya gelmesiydi. sonuçta ortaya öyle bir görüntü çıkmaya başladı ki, sanki savaş, uzun vadeli bir ekonomik büyüme sürecinde yaşanmış kısacık bir ara dö-

nemdi. Gerçekten de, istatistikler, savaş yılları ve 1920'lerin pek çok açıdan 1890'ların sonlarında başlayan dinamik dönemin devamı olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, büyüme süreci ve üretimin yoğunlaşması, Fransız ekonomisinin önemli yapısal zayıflıklarını ortadan kaldırmaya henüz yetmeyecekti. Bu durum nüfus ve talep durağanlığından, büyük ve verimsiz bir tarımsal sektörün varlığından, sayısız küçük ve orta ölçekli, ama daha da önemlisi kötü donanımlı iş yerinin varlığını sürdürmesinden kaynaklanmaktaydı. Kimya, elektrik mühendisliği veya motor endüstrisi gibi sanayi sektörlerinde savaş sırasında elde ettikleri büyük kârlar sayesinde yeniden yatırım yaparak iyice güçlenen büyük ölçekli teşebbüslerin varlığı, girişimcilerin çoğunun yatırım yapma konusundaki ihtiyatlı tavrıyla belirgin biçimde çelişmekteydi. Dolayısıyla, 1930'larda kullanılan ortalama bir endüstriyel makine 20 yaşındaydı; oysa Almanya'da bu rakam 7'ydi. Üretim maliyeti nispeten yüksekti ve işverenler (*patronat*) yabancı rakiplere karşı korunmanın sürdürülmesine ihtiyaç duydukları konusunda ısrarcıydılar. Potansiyel yatırımcılar ise devlet tahvillerinin nispi güvencesini tercih etmekteydi. Yine de verimliliği artırma yönünde sergilenen düzensiz çabalar, hem 1920'lerdeki nispi refah hem de rasyonelleşmenin ön plana çıktığı sonraki on yılda yaşanan buhranla teşvik edilecekti. TABLO 6 gerçekleştirilen yapısal değişimin ölçeği konusunda bir fikir vermektedir.

İşgücünün tarımdan sürekli uzaklaşması, zanaat üretiminin gerilemesi ve modernleşen bir ekonominin temel özelliklerinden biri olarak, endüstriden hizmet alanlarına kayma eğilimleri TABLO 7'de görülebilir. Bu rakamlar hem "modern" bürokrasinin, finans ve bankacılık sektörünün yanı sıra zincir mağazaların büyümesini hem de çok sayıda küçük dükkân ve barın ortaya çıkmasını yansıtmaktadır. Dönemin diğer bir temel özelliği de bu faaliyetlerin büyük çoğunluğunun giderek insanla

	1913	1938	Değişim
Enerji	4,0	6,2	+2,2
Bina ve inşaat malzemeleri	18,6	16,9	-1,7
Metalürji endüstrisi ve mühendisliği	14,7	22,6	+7,9
Kimyasallar	1,6	3,9	+2,3
Tekstil, giyim ve deri	42,4	29,7	-12,7
Tarım ve gıda işleme endüstrileri	7,8	9,6	+1,8

Tablo 6. Faal endüstriyel nüfusun dağılımı (%).

	1913	1938
Tarım	37,4	31,4
Endüstri	33,8	32,3
Hizmet sektörleri	28,8	36,3

Tablo 7. Faal nüfusun yapısı (%).

“dolmuş” bir şehir haline gelen Paris ve civarında yoğunlaşması, buna karşılık batı, orta ve güneybatı bölgelerinin az gelişmesiydi.

Teknolojik durgunluk, tarım alanında endüstridekinden çok daha belirgindi. Makineleşme yavaş ilerliyordu. 1938’de sadece 35.000 traktör kullanılmaktaydı. Bunlar da çok pahalıydı, üstelik genellikle hâlâ kendi kendine yetme idealiyle yaşayan köylüler borç almaya isteksizdi. Zaten küçük çiftliklerin çoğu borç geri ödemelerini karşılamaya yetmeyecek bir gelir elde etmekteydi. Çiftçiler, sahip oldukları pazarların veya yatırımın kazanç getirebilecek olası etkilerinin pek de farkında değildi. Maliyet hesabı karmaşık bir gizemdi. Maliyetler yüksekti; aynı şey bilhassa göç nedeniyle artık işgücünün yer değiştirmesi meselesi yüzünden verimlilik için de geçerliydi. Bunun maliyeti artırmasından ve işgücünün uysallığını azaltmasından korkan muhafazakâr toprak sahipleri her zamanki gibi bu durumun ahlaki olarak yozlaştırıcı etkilerini kınamaktaydı. 1929-1931’e gelindiğinde, hububat mahsul miktarı hektar başına 14,2’ye yükselmişti; bu miktar savaş öncesi rakamın (13,3) çok az üzerindeydi, ama İngiltere ile Almanya ortalamalarının (sırasıyla 21,9 ve 20,5) çok altındaydı. Verimlilik Paris havzasında ve kuzeydeki büyük kapitalist çiftliklerde çok daha yüksek olsa da, hâlâ çiftliklerde çalışan emek gücünün üçte biri, ülkenin ulusal gelirinin sadece dörtte birini sağlamaktaydı. Yine de, 1920’ler gıda fiyatlarının yükseldiği yıllar oldu ve bu da kırsal nüfusta refah duygusu yarattı. Trenler veya motorlu taşıtlarla yerel kentlere kolayca erişim ve 1928’den itibaren elektriğin kırsal bölgelerde kullanılmaya başlaması savaş dönemi deneyiminin zihin açıcı etkisini pekiştirmekteydi. Bu gelişmeler beslenme biçiminde düzelmeyi, giyim tarzında değişiklikleri ve yerel geleneklerin gerilemesini teşvik etti, fakat köylülerin çoğu içler acısı barınma koşullarına katlanmaya devam ediyordu.

✱ Savaşın bedeli hâlâ ödenmeliydi. Savaş sırasında ortaya çıkan uluslararası borçların ödenmesi gerekecekti, özellikle de ABD’ye ve İngiltere’ye. Savaş sırasında altın ve dövizin dışarı akması, deniz aşırı varlıkların satılması ve Rus devrimi dolayısıyla yaşanan muazzam yatırım kayıpları bu

meseleyi çok daha güçleştirmişti. Fiyatlar savaş sırasında üç kattan fazla artmıştı; ki bu da savaş sırasında uygulanan kambiyo denetimleri kaldırılınca ve halkın savaş sonrasındaki “normal”e dönüşe dair güveni arttıkça frankın ciddi anlamda değer kaybetmesi demekti. Bu tür sorunlar göz önünde bulundurulduğunda, Fransız politikacıların, barış anlaşmasını sadece uzun vadeli askerî güvenliği sağlamanın değil, aynı zamanda herkesin savaştan sorumlu tuttuğu Almanya’yı uygun ve yeterli miktarda tazminat ödemeye zorlamanın aracı olarak görmesi hiç şaşırtıcı değildir. “Almanya bedelini ödeyecek” sloganına neredeyse herkes destek vermekteydi. Fakat müttefikler arasında Almanya’nın ne kadar bedel ödemesi gerektiği konusunda yaşanan anlaşmazlık, fatura sunulduğunda Almanların “kötü niyet”i açıkça ortadayken, insan zayıatı açısından en büyük bedeli ödediğini düşünen insanlar arasında kızgınlığa yol açacaktı. Nihayetinde, ödemeler 1931’de kesilmeden önce, Fransa 10 milyar frank (1913’teki değeriyle) gibi ciddi bir meblağ alacaktı; bu miktar Fransızları memnun etmese bile Almanlara ciddi külfet getirmişti.

Böylece Fransa savaştan muzaffer, fakat ciddi anlamda zarar gö-rerek çıkmıştı; eski müttefiki Rusya’nın çökmesi, ABD’nin artan tecrit politikası, İngilizlerin resmî askerî taahhütlerini yerine getirme konusundaki isteksizliği ve Almanların Versailles Antlaşması’nın dayattıklarını haksız bir aşağılama olarak gördükleri sürecin intikamını alma kararlılıkları nedeniyle uzun vadede emniyeti önemli ölçüde zayıflamıştı. Mareşal Foch, sadece yirmi yıllık bir ateşkes sağlandığı konusunda uyarıda bulundu. Askerî tehditten zaferle çıkan toplumsal ve siyasal sistemlerin etkinliği çok geçmeden yeni bir krizle daha sınanacaktı. Bu, toplumun tüm kesimlerinde ciddi bir ihtiyat hissi ve intibak sorununu ortaya çıkaracaktı. Giderek keskinleşen toplumsal ve siyasal ilişkilerle birlikte, bu tavırlar büyük ölçüde savaş deneyiminden ve bunun sonucunda ortaya çıkan hayal kırıklığından kaynaklanmaktaydı.

Başka ne değişirse değişsin, Fransız toplumunun eşitsiz bir temel üzerinde durduğu gerçeği değişmemişti. Mirasla ilgili veriler, bir nesilden diğerine geçen servetin yarısının, ölenlerin sadece %1’ine ait olduğunu göstermektedir. Yaklaşık 14 milyon köylü, 13 milyon işçi ve birbirinden çok farklı 14 milyon orta sınıf mensubundan oluşan Fransız toplumunda gerçek iktidara, bir bütün olarak burjuvazinin sadece küçük bir kesimini oluşturan büyük burjuvazi sahipti. Eğitime erişebilme imkânını hâlâ doğum, kültür ve nihayetinde servet sahibi olma faktörleri belirlemekteydi. Çocukların büyük çoğunluğu 14 yaşına dek ilkokula gitmekle birlikte, sadece küçük bir azınlık paralı liselere bağlı sınıflarda eğitim almaktaydı. Hem profesyonel ve kültürel vasıflar edinme gereği hem de

uygun kıyafet ve adabımuaşerete, konforlu bir ikametgâha, eğlenme ve toplumsal kaynaşma becerisine sahip olma ihtiyacı; hükümet, idare ve özel teşebbüs alanlarında önemli karar mercilerine ulaşmayı hâlâ ciddi anlamda kısıtlamaktaydı. Bu özellikler mevkileri korumakta ve daha az şanslı olanları uzaklaştırmaktaydı. Kadınlara karşı hâlâ ayrımcılık yapılmıyordu. Her ne kadar Temsilciler Meclisi 1919'da kadınlara seçme ve seçilme hakkı verilmesini kabul ettiyse de, öneri Senato'da geri çevrildi ve bu, sonrasında siyasetçilerin öncelik verdiği bir mesele olmadı.

Yetenekleri, şansları ve uyumlu olma arzuları sayesinde, az sayı da insan üst kademelere ulaşmayı başardı. Kurulu düzene yönelik asıl tehdit bir taraftan ekonomideki yapısal değişimden, diğer taraftansa siyasal "dönekler" in faaliyetlerinden gelmekteydi. Bu dönekler, daha eşitlikçi bir topluma gerçekten bağlı oldukları veya seçimlerde başarı elde edebilmek için, toplumsal sistemi istikrarsızlaştırabilecek reformlar önermeye hazır olup sol kanatta yer alan ve büyük ölçüde orta ila alt orta sınıf siyasetçilerdi. Yine de, yerleşik seçkinler, en azından bunların büyük bölümünün, yani küçük olsa da mülkiyete ve mesleki vasıflara sahip olmakla övünen, doğrudan veya çocukları aracılığıyla dolaylı olarak "kendilerini geliştirmeye" kararlı olan, bir şekilde kendilerinden "daha iyi durumda olanlara" öykünerek kendilerini mülksüzlerden ve cahillerden ayırmaya çalışan köylülerin, esnaf, memur veya iş ve meslek erbaplarının muhafazakâr içgüdülerine güvenebilmekteydiler. Dolayısıyla, vasıflı ve daha fazla ödüllendirilen işçiler, devrimden çok toplumsal teşvik hayali kuruyordu. Üstelik bunlar özünde muhafazakâr bir ideolojiyi yaysalar bile, tarafsızlık iddiasında bulunan yüksek tirajlı bir basın ve radyo ağıyla cesaretlendiriliyorlardı.

Savaş milliyetçi değerler etrafında toplanmayı desteklemiş ve 1919 seçimleri muhafazakârların ezici başarısıyla sonuçlanmıştı. İttifakları kurabilmiş partilerin yararına olan yeni bir seçim sistemiyse bunların üstünlüğünü daha da pekiştirmişti. Sol açısından bu gelişmenin sonuçları feci oldu. 1917'de *union sacrée*'den koptuğu için tecrit edilen ve Bolşevik Devrimi'ne verilecek tepki konusunda kendi içinde parçalanan Sosyalist Parti, "burjuva" partileriyle herhangi bir şekilde uzlaşmayı reddetmekteydi. Bu da Radikalleri muhafazakârlarla uzlaşarak Ulusal Bloğun bir parçası olmaya itti. Ulusal Blok içerisinde yer alan Clemenceau ve Millerand gibi en önde gelen kişiler savaş sırasındaki *union*'ı sürdürmenin gerekliliğini vurgulamaktaydı. Gerçekten de 1914'te solla ittifak kuran siyasal merkez artık büyük ölçüde sağa kaymıştı. Bloğun oluşumu hem muhafazakârların cumhuriyet rejimini kabullenmekte büyük bir istek sergiledikleri hem de Radikallerin, kurulu düzene karşı asıl tehdidin artık

soldan geldiğini düşündükleri anlamına geliyordu. Kilise ve devlet arasında makul bir *modus vivendi*'nin [geçici anlaşma] oluşumu, bunların yakınlaşmasını simgeliyordu. Her ne kadar oy oranları %17'den %21'e çıksa da, yeni seçim sistemine göre Sosyalistlerin kazandıkları sandalye sayısı 102'den 68'e düştü. Dahası, seçimde sağla ittifak kurmayı reddeden Radikallerin çoğu yenilgiye uğradı. Sonuçta merkez sağ partiler parlamentodaki 616 sandalyeden 450'sini kazanıyordu.

Bu seçim sonucunda Millerand ve 1922'den sonra Poincaré tarafından yönetilen bir hükümet kuruldu. Kilise karşıtı tutumu dolayısıyla uğradığı yoğun husumet, kemer sıkmayı ve vergi artışı ihtiyacını sürekli vurgulaması ve güçlü bir müdahaleci başkanlık oluşturma arzusu nedeniyle, Clemenceau'nun başa geçmesi imkânsız hale gelmişti. Hükümetin saldırgan dış politikasını tazminatları güvence altına alma ve Almanların Ren Bölgesi'ndeki ayrılıkçı hareketleri teşvik etme çabaları belirlemekteydi. Bu çabalar 1923'te Ruhr Vadisi'nin işgaliyle doruğa ulaştı; bu karar kamuoyunu o kadar dehşete düşürdü ki, sonuçta merkez sol ittifak olan *cartel des gauches*'nin seçim zaferiyle sonuçlanan bir sola kayış yaşandı. Bu seçim, Radikaller arasında ciddi ayrışmaların yaşandığını, yani hükümetin ayakta kalabilmek için desteğine bağımlı olduğu, siyasal merkezdeki bu büyük grubun temel istikrarsızlığını bir kez daha ortaya koydu. Bununla birlikte toplumsal reform meselelerinde ayrışmaya devam etseler de Radikaller, 1924'te ortak güvenlik ve Milletler Cemiyeti aracılığıyla sürekli bir barış için çalışma ihtiyacı konusunda en azından genel olarak aynı fikri paylaşıyorlardı; pragmatik Dışişleri Bakanı Briand ile özdeşleştirilen bu yaklaşım, 1925'te Almanya'nın, Fransa'nın doğu sınırlarını tanıdığı ve İngilizler ile İtalyanların da kefil olduğu Locarno Paketi'ne yol açtı. Fransa ile Çek ve Polonyalı müttefikleri arasındaki savunma anlaşmaları bu çözümü pekiştirdi. Bir Avrupa federasyonu fikri de ortaya atıldı. Bunun, ekonomik potansiyeli ve nüfusu Fransa'ninkini gölgede bırakan Almanya üzerinde denetim kurulmasında bir araç olacağı düşünülüyordu. Fakat merkez sol hükümet, 1932'ye kadar sürecek uzun bir muhafazakâr üstünlük dönemindeki kısacık bir araydı ve bu uzun üstünlük döneminde egemen figür (1929'a kadar) Poincaré olacaktı. Poincaré'nin başlıca hedefleri bir taraftan askeri güvenliği sağlamak, diğer taraftan ise enflasyonu ortadan kaldırıp bütçeyi dengeleyerek vergi yükünü azaltmaktı. Bu politikalar derinlere işleyen bir anti-sosyalizm ve onu korkunç Bolşevizm tehdidiyle özdeşleştirme kararlılığıyla birleşti.

1926'da önce Poincaré'nin, ama sonrasında hastalığı nedeniyle istifa etmesinin ardından Tardieu ve Laval tarafından yönetilen bir Union Nationale [Ulusal Birlik] hükümetinin kurulması, hastalığa karşı zorunlu

Resim 39. Bolşevik Devrimi'nin ardından büyük grevlerin neden olduğu yaygın korku, muhafazakârların Kasım 1919'daki seçim kampanyasında, dişleri arasında bıçak tutan adam temasını geliştirmesine imkân verdi.

koruma gerektiren bir yasanın 1928'de nihayet kabul edilmesini berabere getirdi. Bu yasa ilk kez, savaşın ardından geniş çaplı bir toplumsal yükümlülük anlayışını temsil ettiği 1921'de teklif edilmişti. Sonraki süreçte sigorta yoluyla önlemleri finanse etmeye yapılan vurgu, orta sınıfın vergi yoluyla finanse edilecek herhangi bir toplumsal reforma olan muhalefetine sürdüğünü göstermekteydi. Egoizm, "ahlaki düzen" savunusuna başvurularak ve sosyal yardım bağımlılığına dair uyarılarda bulunularak gizlenmekteydi. Solun kendi kendisinde açtığı yaralar, bu yaklaşımın başarısını çok daha muhtemel hale getirmişti. Savaşın ardından hem Sosyalist Parti'nin hem de sendikaların üye sayısı başlangıçta artmıştı; bu da ulusu kan gölüne sokan rejime yönelik nefreti ve devrim ihtimaline olan inancı yansıtıyordu. Ama Sosyalistler 1917'den sonra Bolşevizme yönelik

tavırlarını belirleme ihtiyacıyla karşı karşıya kalmışlardı ve bu süreçte parti bölündü. Aralık 1920'de düzenlenen Tours Kongresi'nde, delegelerin %67,3'ü Léon Blum'un sol aşırıcılığa (*blanquisme a la sauce tartare*) yönelik uyarılarını göz ardı ederek Komünist Enternasyonal'e bağlı kalma yönünde oy kullandı ve Sosyalist Parti'nin üye sayısı 30.000'e düştü. Eylemleri savaş karşıtı duygulardan, Sovyetlerin yeni bir halk hükümeti biçimi kurma konusundaki başarısının yarattığı coşkudan ve parlamento yanlısı yaklaşımın geniş kapsamlı bir toplumsal reform gerçekleştirme meselesindeki sürekli başarısızlığının ve ayrıca pek çok sosyalist vekilin belirgin "kariyer düşkünlüğü"nün yol açtığı hayal kırıklığından esinlenmekteydi. Fakat Sovyet rejiminin acımasızlığına ve yabancı komünistlerden itaat taleplerine ilişkin endişenin yayılması, bu maceracı yoldaşların pek çoğunu dönüp dolaşıp aynı yere gelmeye itti. Bu, Sosyalist Parti'yi yeniden başlıca toplumsal reform savunucusu haline getirecekti.

Bununla birlikte, partide taktiksel olarak Komünistlerle yakınlaşmayı destekleyenler ile Radikallere yakın olan bir sağ kanat arasında yaşanan derin ayrışma sürecekti. Mayıs 1921'deki genel grev başarısızlığının ardından sendika konfederasyonu (CGT) da bölününce, bu ayrışmaların etkisi iyice arttı; bu bölünmenin ardından Komünist bir azınlık Ocak 1922'de *CGT unitaire*'i kurdu. Sendikaların toplam üye sayısı 1919'da 2 milyonken, 1921'de 600.000'e düştü. Sol kendi içinde bölünürken seçim desteği de azalmıştı; Sosyalist adaylar 1920'lerdeki seçimlerde oyların yaklaşık beşte birini alırken, Komünistlerin oy oranı onda birdi. Paris'in acımasız sanayi varoşlarında ve Cher ile Orta Fransa'nın çeşitli bölgelerinde, 1920'lerde reel gelirleri büyük ölçüde artmasına rağmen, çoğunlukla berbat barınma koşullarına, işyerlerinde sıkı ve duyarsız bir disipline katlanmaya devam eden işçiler arasındaki kalelerini koruyan Komünistler iyi örgütlenmiş bir hareket kurmayı başardılar. Yine de Komünist Parti'nin 1921'de 100.000 olan üye sayısı on yıl sonra 30.000'e düşecekti. Parti içindeki birlik, siyasal ulusun geri kalanından yalıtılma pahasına sağlanmaktaydı. Parti önderliği, hem "burjuva" partilere karşı hem de işçi sınıfı oyları için başlıca rakibi olan ve daima bir "toplumsal hainler" yuvası olarak tanımlanan Sosyalist Parti'ye karşı sınıf temelli bir muhalefet politikası izlemekteydi. Bunun yanı sıra devrimci idealleri ve dili inkâr etmese de, hükümete katılmayı reddeden Sosyalistler ekonomik ve toplumsal reform için kayda değer önlemler almaya hiç niyeti olmayan Radikal Parti'yle seçim anlaşmaları yapmayı içeren, özünde reformist bir politika izlemekteydi. Bu taktiksel esneklik en azından, kentlerde Komünistlerin, kırsaldaysa Radikallerin yaşadığı destek kaybından faydalanmalarına imkân verdi.

O döneme tanık olanlar açısından, en endişe verici sorun enflasyon ve peş peşe gelen hükümetlerin bütçeyi dengelemeyi başaramamasıydı. Enflasyon esas itibariyle savaş ve yeniden yapılanma dolayısıyla hükümet borçlanmalarında ve dolaşımdaki para miktarında yaşanan ciddi artıştan (1914'te 6 milyar frank iken, Aralık 1920'de 37 milyar frank oldu) kaynaklanmaktaydı. Savaş sonrasında neredeyse sekiz yıl boyunca, ülke içinde fiyatlar ciddi ölçüde artmışken, hükümetler sorunu çözmek bir yana, kavramakta bile sürekli başarısızlığa uğramışlardı. Daha da önemlisi, bu durum frankın değerini düşürmüştü. Para biriminin reel değeri savaş dönemine göre yarı yarıya düşmüş; üstelik bu düşüş, Mart 1919'da İngiliz ve Amerikan desteğinin çekilmesinin ardından oldukça hızlanmıştı. Bunun sonucunda artan güven kaybı, spekülasyonları ve sermayenin dışarı kaçmasını teşvik etmekle kaldı. 1923'te tazminatları teminat altına alabilmek için gerçekleştirilen Ruhr işgalinin başarısızlığa uğraması sıkıntıyı daha da artırdı. 1922 ile 1926 arasında fiyatlar yine ikiye katlandı. Uluslararası devalüasyon ise çok daha belirgindi; sterlin 1914'te 25 frank değerindeyken, Haziran 1926'da 243 franka çıktı. Bu durumda, genel bir emekli maaşı sisteminden hâlâ yoksun olan ülkede asıl kaybedenler çok sayıdaki *rentier*'di. 1926 yılına gelindiğinde bunların geleneksel olarak satın alıp korudukları sabit gelirli tahviller savaş öncesine göre altıda beş değer kaybetmişti. Diğer yandan, devalüasyonun dış ticarete yaptığı uyarının yanı sıra enflasyonun ani etkisi ve bunun sonucunda borç yükünün hafiflemesi zenginliği teşvik edecekti. Çoğu toplumsal grup artan reel gelirlerden faydalandı, örneğin işçiler için %9 ile %26 arasında bir etki yarattı; fakat bu, fiyatlardaki sürekli artışın neden olduğu genel kötümserlik havasını çok da azaltmadı. 1923'te Almanya'da yaşanan hiperenflasyon, en kâbus öngörülere bile inanılabilirlik katmaktaydı.

Ancak Haziran 1926'da Poincaré hükümetinin kurulmasıyla birlikte mali istikrar sağlanıyordu. Hükümetin muhafazakâr niteliği ve sadece Radikaller ile sağ kanat vekillerden oluşan Union Nationale'den aldığı destek, Herriot tarafından yönetilen önceki *cartel des gauches* idaresine pek güvenmeyen ortodoks mali çevrelerin güvenini tazelemeye yardım etti. Haziran 1928'de altın standardına kısmi dönüşle birlikte -frank savaş öncesinin beşte biri değerindeydi, dolayısıyla bu, İngiliz para biriminin 1925'te aşırı değer kazanması sonucunda uluslararası pazarlarda rekabet etme yetisinin kaybindan kaçınmayı sağlayacak gerçekçi bir önlemdi- vergi artışları, yüksek faiz oranları ve hükümet harcamalarında kesinti gibi bir dizi önlem alındı. Tardieu sosyal sigorta ve aile yardımlarına ilişkin yasalarla zenginliğin getirdiği faydaların bir kısmını bölüştü-

Resim 40. Cartel des Gauches hükümetin bütçe açıkları ve enflasyondan sorumlu tutan, muhafazakâr bir seçim propagandası. Jack tarafından yapılmış bir poster.

rerek toplumsal gerilimi azaltmaya çabaladı. Elbette katkıda bulunma zorunluluğu ihtimali işverenleri dehşete düşürdü; her halükârda, zenginlikteki bu artış kısa süreli olacaktı. Wall Street'in Ekim 1929'da iflası, kapitalist dünyayı o güne kadar vuran en ciddi bunalımın başlangıcıydı. Fransa sonraki on yıl boyunca, hem ulusun iç istikrarı hem de büyük güç konumu hakkındaki pek çok yanılgıyı paramparça etmeye yetecek kadar şiddetli bir buhran yaşayacaktı.

Yine de kriz Fransa'yı diğer sanayileşmiş uluslardan daha geç etkiledi. Dolayısıyla 1930 müreffeh bir yıl oldu. Poincaré'nin istikrar, yani devalüasyon politikası Fransız mallarının uluslararası pazarlarda rekabet etmesini sağlamıştı; en azından İngilizlerin Eylül 1931'de gerçekleştirdiği devalüasyona kadar. Ekonominin nispi geriliği ve dünya pazarlarıyla bütünleşmesi sürecindeki sınırlamalar krizin etkisini daha da geciktirdi. Daha da önemlisi bu kriz, iflaslar, üretimde düşüş ve işsizlik şeklinde kendini gösterdiğinde, Fransa'da başka yerlerdeki kadar şiddetli olmayacak, fakat daha uzun sürecekti. On yıl boyunca kesin-

tisiz bir krize tanıklık edildi. 1938'de bile endüstriyel üretim düzeyleri 1913'tekinden sadece biraz fazlaydı. Bu nedenle, Fransa'nın, önde gelen ekonomik güçler arasında krizden en ciddi etkilenen ülke olduğu söylenebilir. Brüt fiyatlar 1929 ila 1935 baharı arasındaki dönemsel düşüşte %46 azalırken, hisse değerleri %60 düştü. Endüstriyel üretim yaklaşık dörtte bir azaldı; çelik gibi temel ağır endüstri sektörleri %40'lık bir düşüş yaşarken, tekstil gibi önemli bir istisna dışında tüketim malları üreticileri krizden daha az etkilendi. Düşen fiyatlar yatırım için çok açık bir engeldi. İmalatçıların eski makineleri yenilemekte isteksiz davranmaları verimliliği azaltırken, endüstriyel donanım üretiminde %37'lik bir düşüşe neden oldu. Elbette Fransa işsizlik konusunda İngiltere, Almanya ve ABD'den daha az mustarıptı. Kayıtlı işsizliğe ilişkin resmi rakamın ikiye katlanması gerektiğini ve özellikle Paris bölgesinde yoğunlaşan reel işsizliğin bir milyon civarında olduğunu kabul etsek bile, bu miktar –sırasıyla önde gelen üç sanayi ülkesindeki %7,6, %9,4 ve %12,75'lik azami oranlarla karşılaştırıldığında– nüfusun sadece yaklaşık %2,6'sını oluşturmaktaydı. Elbette bu istatistiklerin tamamı özellikle yaşlı işçilerin ve kadınların emek gücünden çekilmesini, göçmenlerin ülkelerine iade edilmelerini ve iş saatlerindeki düşüşten kaynaklanan kayda değer eksik istihdamı gizlemektedir. Yine de, fiyatlar düştükçe, işlerini kaybetmeyenlerin büyük bölümünün reel gelirlerinde ciddi bir düzelme görüldü; bu düzelme, işverenlerin maliyetleri sürekli olarak düşürmeye çalışmasıyla ortaya çıkan çarpıcı güvensizlik hissini kısmen telafi etmekteydi. Pek çok Fransız yorumcu kendini beğenmiş bir üslupla, nüfusun büyük bölümünü toprakta tutan, ulusal ekonominin sözde dengeli niteliğiyle iftihar etmekteydi. Fakat tarım da, kendi krizini yaşamaktaydı; bu kriz düşen fiyatlarla, özellikle iç ve dış pazarlardaki üretim fazlası yüzünden belirginleşmekteydi. Sebze fiyatları 1930 ila 1935 arasında %34 düşerken, şarap fiyatları %60, et fiyatları %40 azaldı. Toprak sahiplerinin kira gelirleri, çiftçilerin kârları ve ırgatların ücretleri önemli ölçüde azaldı. Kırsal nüfusun alım gücü düştü.

Dolayısıyla, Poincaré dönemindeki istikrar uzun bir dengesizlik döneminde yaşanan kısa bir ara olacaktı. Vergi gelirlerindeki düşüşten kaynaklanan bütçe açıkları, uluslararası pazarlarda para biriminin değerinin bir kez daha düşmesine yol açtı. Ne var ki, Sosyalist Blum ve muhafazakâr Reynaud gibi önemli istisnalar dışında, siyasi liderlerin çoğu, ticareti teşvik etmek için 1931'de İngiltere'de ve 1933'te ABD'de uygulanana benzer planlı para devalüasyonlarına şiddetle karşı çıkıyordu. "Üçkâğıt" olarak görülen devalüasyona bu denli şiddetle muhalefet edilmesi, onun siyasetçilerin kendi sorumlulukları altında önerdikleri

bir seçenek olduğu anlamına gelmekteydi. Bunu olabildiğince vahiysel ifadelerle itham etme konusunda çok fazla siyasal mesafe kat edilmmişti. Reynaud 1934'te devalüasyonu destekleyince, aşırı sağcı bir yayın organı olan *Action française* alışkın olduğu zarif anlatım üslubuyla, onu "bir termitin aklına ve ahlakına" sahip bir "haşere" olmakla itham edip tutuklanmasını talep etti. Para biriminin uluslararası değerini, statüsünü ve alım gücünü korumanın yanı sıra 1920'lerdeki enflasyondan kaçınma yönündeki bu kararlılık neticesinde, Fransız ürünleri dünya pazarlarında giderek rekabet edemez hale geldi. Ülkenin mamul mallar alanında zaten ciddi ölçüde azalan uluslararası ticaret hacmindeki payı 1929'da %11,2'den, 1937'de %5,8'e düştü. İmparatorluğun koruma altındaki pazarlarında ticareti canlandırmaya yönelik çabalar bir derece başarı sağladı ve ihraç malların oranı 1936-8'e gelindiğinde %25 ile %30'a ulaştı. "Büyük Fransa"nın yaratılması ve Cezayir'in fethinin yüzüncü yılı 1931'de büyük ve ciddi anlamda reklamı yapılan bir sömürge sergisiyle kutlandı. Fakat imparatorluk içerisindeki ticaret, büyük sanayi ülkelerindeki pazar kaybını yeterince telafi edemiyor, gıda maddeleri ve petrol ithaline olan ve giderek artan güveni engelleyemiyordu.

İhracat pazarlarına bağımlı olan teşebbüsler, diğer ülkelerdeki ekonomik faaliyet azalınca krizden etkilenen ilk kesimler oldu. Peş peşe gelen hükümetlerin uluslararası rekabet devalüasyonu süreçlerine katılma konusundaki isteksizlikleri nedeniyle bunların düzelmesi sonraki bir tarihe kalacaktı. 1929 ile 1935 arasında ihracat hacmi %44, değeriye sarsıcı bir biçimde %82 azaldı. İç talep 1932 ve 1935'teki mükemmel iç hasatlar nedeniyle ciddi anlamda düşen tarım fiyatlarından etkilendi. Azalan satışlar ve düşen kârlar sanayi yatırımı açısından belirgin bir engel oluşturmaktaydı. Böylece azalan gelirler ve ücretlerin talebi daha da düşürdüğü, aşağıya doğru bir kısır döngü yaratıldı. Sadece ortaya çıkan sorunlara tepki veren siyasetçiler ve ekonomistler (sadece Fransa'da değil) aciz durumdaydı. Yeni bütçe açıkları buhranın nedeni olmaktan ziyade onun bir neticesiyse de, hükümetler dengeyi sağlama ihtiyacını takıntı haline getirmeyi sürdürdüler ve talebi daha da azaltan deflasyonist politikalar uyguladılar.

Kişisel tüketim düzeyleri şaşırtıcı bir biçimde yüksek kaldı; bunun en önemli nedeni, 1929 ile krizin derinleştiği 1935 yılları arasında ulusal gelirden meydana gelen yaklaşık üçte bir oranındaki nominal düşüşün, perakende satış fiyatlarındaki %20'lik bir düşüşle kısmen telafi edilemiyordu. Fakat bu, yoğun bir güvensizlik hissinin gelişmesini engelleyemiyordu. Daha da önemlisi, krizin etkisi toplumsal gruplar arasında açıkça çeşitlilik gösteriyordu. En kötü etkilenenler, tarımdaki reel gelirlerin %32

düşmesiyle birlikte, küçük ölçekli köylü çiftçilerdi. Sanayi işçilerinin büyük bölümünün reel gelirlerinde bir artış yaşandı, fakat onlar da düşen ücret oranlarının ve işsizlik tehdidinin ziyadesiyle farkındaydı. İşletme kârlarının yaklaşık % 18 düşmesi en çok küçük imalatçıları ve mağaza sahiplerini etkilerken, sabit gelire sahip *rentier*ler ve toprak sahiplerinin reel gelirleri artma eğilimindeydi. Artan toplumsal ve siyasal gerilimin egemen olduğu bir toplumda, zenginler imtiyazlı konumlarını genelde korumuşlardı. En azından sinema ve popüler müzik, gündelik yaşamın sıkıntılarından kaçmak için nispeten ucuz imkânlar sağlamaktaydı. Edith Piaf ile Charles Trenet'in şarkıları, René Clair ile Marcel Pagnol'un yönettiği dram ve aşk zevklerine hitap eden filmler veya komedyen Fernandel'in oynadığı filmler büyük başarı elde etti. Bununla birlikte entelektüellerin genellikle çocuksu olmakla eleştirdiği *42nd Street* (1933; 42. Cadde), *Broadway Melody* (1936; Broadway Melodisi) ve *Snow White* (1938; Pamuk Prenses) gibi ithal Amerikan filmleri, hayal gücü kıt yerli ürünlerle karşılaştırıldığında, daha büyük ticari başarılar elde etmişti.

Bu on yılın değişmez bir özelliği de kurulan hükümetlerin zayıflığıydı. Partilerin çoğalması ve zayıf parti disiplini, hükümetlerin parlamentodaki değişken koalisyonların insafına kalmasına ve bakanların zamanlarının büyük bölümünü vekilleri ustaca idare etmek için harcamalarına neden oldu. İki savaş arası dönemde 42 hükümet kuruldu; bunların her biri ortalama altı ay iktidarda kaldı ve hiçbirisi uzun vadeli bir perspektif oluşturmayı açıkça başaramadı. Seçim sistemi kırsal bölgeler ile küçük kentlerde yaşayan ve muhtemelen kentli işçilerin yararına olacağını düşündükleri toplumsal reforma ve bu tür önlemleri finanse edebilmek için gereken vergilere genellikle karşı çıkan seçmenlere orantısız bir güç vermekteydi. Bu kesimler, her zaman yönetici konumunda olmasalar da, her hükümetin oluşumunda önemli bir rol oynayan Radikalleri destekleme eğilimindeydiler. Radikaller, her ne kadar sol bir parti olarak ortaya çıksa da, ekonomik ve toplumsal meselelerde değişmez biçimde muhafazakâr bir tutum sergilemekteydiler. Parlamentoda ağırlıklı olarak serbest meslekten gelen vekiller, yerel meselelere yoğunlaşarak ve bakanlardan kendi seçmenleri için ayrıcalıklar elde etmeye çalışarak kendi seçmenlerini korumaya büyük çaba harcıyorlardı. Elbette hükümetin istikrarsızlığı, bürokrasinin istikrarıyla kısmen telafi ediliyordu, fakat bunun etkisi üst sınıflardan gelen, rutine saygı ve ihtiyatla dizginlenen üst düzey devlet yetkililerine siyaset oluşturma sürecinde egemen bir rol vermek olacaktı. Bu, özellikle büyük krizlerle baş etmeye uygun olmayan ve elektrik mühendisliği şirketi Thomson'ın başkanı Detoeuf gibi apolitik veya muhafazakâr teknokratlardan, ahlaki ve bilimsel fikir-

lerin bir karışımından esinlenen Sauvy gibi ekonomistlerden ve CGT'nin genel sekreteri Jouhaux gibi reformist sendikacılardan gelen planlama ve karma ekonomi tekliflerini değerlendirmeyi başaramayan bir hükümet sistemi idi. Kendini serbest piyasaya adayın sağ ve devleti basitçe baskı aracı olarak gören sol akımlar bu fikirleri reddetmekteydi. Netice itibarıyla, 1930'lar rejimin giderek güven kaybetmesine tanık olacaktı.

Hükümet politikalarındaki tutarsızlık, sorunun esas itibarıyla aşırı üretim olduğu tarım örneğinde görülebilir. Gümrük koruması önceleri artırıldı. 1932 ve 1933'teki iyi hasatlara verilen tepki, pazarı korkutmak için basitçe istatistikleri tahrif etmekte. Yine de fiyatlar düşmeye devam etti ve Haziran 1933'e gelindiğinde, bir kentalı [yüz kilosu] 85 frank olan buğday, 1929'daki fiyatının yarısına ulaşmıştı. Temmuz 1933'te bir sonraki adım, 115 frank düzeyinde bir asgari fiyat uygulamaktı. Sağlanan fonlar yetersizdi, aynı şekilde üretim fazlalarını depolamak için gereken tesisler de öyle. Dolayısıyla bu kısa ömürlü politika, buğdayın 60-70 frank gibi düşük bir fiyattan alınabildiği gayri resmî bir piyasanın gelişimini teşvik etmekle kaldı. Ekime kısıtlama getirip arazi alanında zorunlu bir küçültme politikası uygulayarak şarap arzını azaltma yönünde de bir girişimde bulunuldu, fakat bunun fiyatlar üzerinde çok az etkisi oldu. Ekonominin diğer sektörlerinde de, hükümet politikasının deflasyonist hedeflerine ters düşen, küçük esnafı zincir mağazaların rekabetinden koruyacak önlemler gibi hamleler uygulandı. Ticaret açığı söz konusu olduğundaysa hükümetler, ihracatı canlandıracak önlemler almak yerine, diğer bir deyişle nedenlere karşı harekete geçmek yerine, 1931 yazından itibaren korumacılığı güçlendirerek etkileri sınırlamaya çalıştılar. Güvensizlik hissi o kadar büyüktü ki, daima serbest ticareti savunan, aralarında yün ve ipek endüstrilerinin temsilcilerinin de olduğu kesimler bile otarki [bağımsız ekonomi politikası] beklentisi içine girdiler.

Umutsuz seçmen kitlesi Mayıs 1932'de çözüm için sola yöneldi. Sonuç, savaş öncesi dönemden beri solun elde ettiği en büyük başarıydı; sağın aldığı 230 sandalyeye karşılık sol 334 vekil -157 Radikal, 129 Sosyalist- çıkardı. Fakat söylemlerine rağmen, Radikaller küçük işletmeciler ve köylülerden oluşan kendi seçmen kitlelerini olumsuz etkileyebilecek vergi değişikliklerine şiddetle karşı çıkmayı sürdürdüler. Herriot yönetimindeki Radikal bakanlar, mali ortodoksluğa ve işletmelerin güvenliğini yeniden kazanma çabalarına bağlı kaldılar. Bütçeyi dengelemek için hükümet harcamalarında kısıntıya gitme konusunda muhafazakârlar kadar takıntılıydılar. Oysa bu, parlamentodaki Sosyalist müttefiklerinin desteklediği bir tutum değildi. Peş peşe oluşturulan kabine kombinasyonları uzlaşma sağlayamadı. Ekonomik kriz derinleştikçe, bakanlar iyice aciz

görünüyordu. 6 Şubat 1934'te Paris'te yaşanan ciddi bir ayaklanmanın ardından Daladier yönetimindeki hükümetin iradesizce istifa etmesi, Radikallerin de içerisinde bulunduğu, fakat muhafazakârların egemenliğinde olup sırasıyla Doumergue, Flandin, Laval tarafından yönetilen bir Union Nationale [Ulusal Birlik] hükümetinin iktidara gelmesine imkân verdi. Bu hükümet, sıkı deflasyonist tedbirler alarak enflasyonu önleme meselesinde seleflerinden daha karardıydı. Hükümet, parlamento tarafından "frankı korumak ve spekülasyona karşı mücadele için olağanüstü yetkilerle" donatıldı. Hükümetin temel politikası, maliyetlerini azaltarak Fransız üreticilerin rekabet gücünü iyileştirmektir. Bunu gerçekleştirmek için devlet memurlarının maaşlarını acımasızca %10 düşürdüler, hükümet borçları için ödenen faizi azaltıp çok daha özgün bir politika yürüterek kiralara yanı sıra ekme, kömür ve elektrik fiyatlarında indirimle gidilmesini kararlaştırdılar. 1932 ile 1935 arasında 11 hükümet görev yaptı ve ekonomik iyileşme için 14 plan hazırlandı; bunların tamamı, ekonomik ve toplumsal statükoyu korumayı amaçlayan deflasyonist ve korumacı tedbirlerin birleşimine dayanmaktaydı. Frankın değeri ne pahasına olursa olsun korunacaktı. Ne yazık ki, alınan önlemler ekonomik durgunluğu pekiştirmek gibi bir etki de yarattı. Üst düzey devlet görevlileri ve merkez bankası işlevlerine sahip olsa da hâlâ özel konumda bulunan Bank de France'ın temsilcilerinin yanı sıra Peugeot, Wendel ve Schneider gibi önde gelen sanayicileri de içeren dar bir toplumsal seçkinin tüm üyeleri sürekliliği sağlamak adına nüfuzlarını kullanmak üzere bir araya gelmişlerdi.

Hem siyasal sistemin ve özellikle merkezi bir konumda bulunan Radikallerin parçalı karakterini yansıtan siyasal istikrarsızlık hem de disiplinsiz vekillerin, memnuniyetsizliklerine yol açan hükümetleri kolayca yüzüstü bırakabilmeleri değişimi çok daha güçleştiriyordu. Bu durumda siyasetçiler, en azından geriye dönüp bakıldığında krizin talep edilir görüneceği, kayda değer ekonomik ve toplumsal reformlar önermeye isteksizlerdi. Parlamentoya karşı yürütmeyi güçlendirmek için başkanlık sistemine yönelerek, siyasal sistemde reform yapmaya da istekli değillerdi. En fazla, geçici kararname yetkileri verme gereğini kabul edebiliyorlardı; tıpkı 1935'teki mali kriz sırasında olduğu gibi (Laval yönetimindeki bir hükümete bu yetkiler verilmişti). Hükümetler, bu güçlüklerin yanı sıra uluslararası durumun endişe verici biçimde kötüleşmesiyle de karşı karşıya kaldılar. Büyük güçler Temmuz 1932 Lozan'da Almanya'nın tazminatları ödemeye devam edemeyeceğini ve yeniden silahlanma hakkını kabul etmişlerdi. Ocak 1933'te Alman şansölyesi olan Hitler Ekim ayında Cenevre silahsızlanma konferansından çekildi. Temmuz 1934'te Fransa'nın askerî harcamaları en düşük seviyeye ulaşınca, hükümet si-

lah tedarikini artırma ihtiyacı hissetmeye başladı.

Orta sınıflarla özellikle daha zengin ve etkili kesimler arasında, ülkenin uluslararası konumunun giderek kötüleşmesiyle ilişkili bilincin yanı sıra, bu sürekli kriz havasıyla, gelirleri ve statüleriyle ilgili tırmanan endişe, demokrasinin başarısızlığa uğradığı yönünde giderek artan bir inancın oluşmasına yol açtı. Pek çok kişi, güçlü bir otoriter hükümeti ulusun sorunlarının çözümü olarak görmekteydi. Sağ bir kez daha milliyetçiliği, kilise nüfuzunu, ekonomik liberalizmi ve Bolşevizm karşıtlığını bir araya getiren bir “ahlaki düzen” çağrısı yaptı. Solun elde ettiği her seçim zaferinin ardından parlamento karşıtı hissiyat canlandırılıyordu. Ekonomik gücün yanında hükümetlerin, kamu idaresinin ve medyanın üzerinde muazzam bir etkiye sahip olan seçkinler grubu, kendi hedefleriyle çelişen hedeflere sahip kişilerin siyasal iktidarı ele geçirmesini kabullenemiyordu. Bu tür bir yaklaşım 1924’te Pierre Taittinger tarafından askeri temelde örgütlenen, üniforma giyip sokak eylemlerine katılan Jeunesses Patriotes’in [Vatansever Gençler] kurulmasına yol açmıştı. Bunların faşizmle benzerliği kolayca abartılabilse de, özellikle örgütlenme, hedefler ve eylem biçimleri açısından benzerlikleri göz ardı edilmemelidir. Bu tür dernekler sonraki on yıl boyunca giderek artan bir destek bulacaklardı. Bunlar içerisinde en dikkate değer olanı, başlangıçta eski askerlerin katıldığı bir örgüt olan, fakat zamanla daha geniş bir çerçevede orta sınıflara hitap ederek en güçlü döneminde 300.000 üyeye ulaşan Croix de Feu’ydu. Etkisiz muhafazakâr siyasetçilere karşı halkın yürüttüğü isyana katılan örgüt, ateşli bir komünizm ve sosyalizm karşıtlığından yola çıkmaktaydı; yerleşik toplumsal hiyerarşiyi desteklemelerine rağmen, sözcüleri siyasal partileri “yalancı, asalak, rüşvetçi, köhnemiş” olmakla suçluyordu. 1928’den itibaren Henri Dorgères ve ona bağlı *Chemises vertes* [Yeşil Gömlekli] ise daha az vergi, ithalata son verilmesi, kırsal toplumun değerlerinin ve geleneklerinin korunması gibi arzuları savunarak pek çok köylünün ıstırabını dile getirmekteydi. Bu dernekler 1880’lerdeki aşırı milliyetçi örgütlerin varisleriydi; tıpkı onlar gibi, kendilerini çürüyüp yozlaşmış bu etkisiz cumhuriyetin yerine otoriter bir hükümetin kurulmasına adanmışlardı. Hayattaki Fransa Mareşalleri gibi etkili kişiler tarafından desteklenen bu dernekler, işveren örgütlerinden, parfüm üreticisi Coty, sanayiciler Mercier ile de Wendel gibi önde gelen işadamlarından yeterince mali destek de almaktaydı; 1930’ların başlarında hedeflerinden biri bir *Pétain mystique* yaratmaktı. Elbette sağ, eski askerlerin hepsini cezbetmemiş; birçoğu da sola özgü olan pasifizme yönelmişti. Yine de, hem siyasetçilere karşı yaygın ve derin bir nefret hem de *union sacrée*’nin bir şekilde yeniden doğması arzusu varlığını

Resim 41. Croix de Feu üyeleri, liderleri Yarbay de la Rocque'un önünde geçit töreni yapıyor. 1927'de eski askerlerden oluşan bir örgüt olarak kurulan dernek, 1933'ten itibaren daha yaygın bir katılım elde ederek paramilliter yapılar geliştirdi.

sürdürüyordu. Bununla birlikte Fransa'da rejimin yarattığı düş kırıklığı, asla Almanya'daki kadar yoğun olmayacaktı. Ekonomik buhran daha az şiddetliydi ve ülke feci bir askerî yenilgi yaşamamıştı.

Elbette yoğun kriz anları da yaşandı. 1934 başlarında vatandaşlık verilen Ukraynalı bir Yahudinin dolandırıcılığına önde gelen siyasetçilerin de katıldığı Stavisky olayı; yabancı düşmanlığı, antisemitizm, parlamento karşıtlığı ve cumhuriyete yönelik nefret gibi alışlagelmiş tüm temaları birleştiren bir aşırı sağcı kampanya için bahane oldu. Göçmenlerin sürgün edilmesi, işsizliğin tek çözümü olarak sunulmaktaydı. Nefret edebiyatı giderek daha fazla okuyucuyu cezbediyordu. *Action française* 7 Ocak'ta bir dizi gösteri başlattı; bu gösteriler, Paris'teki çeşitli sağcı derneklerin 6 Şubat'ta toplanmasıyla doruğa ulaşacaktı. Kalabalık grupların Temsilciler Meclisi'ne giden girişleri koruyan kordonu yarmaya çalıştıkları 6 Şubat'taki bu gösteride, polis paniğe kapılarak ateş açtı ve 15 göstericiyi öldürdü.

Resim 42. Aşırı sağcı örgütlerin üyeleri, 6 Şubat 1934'te Place de la Concorde'daki Temsilciler Meclisi'nin giriş yollarını koruyan polisle çatışıyor. Yaklaşık 15 kişi öldürülmüş, 2.000'den fazla kişi yaralanmıştı.

Yaşanan arbedede 2.000'den fazla kişi yaralandı. Kendi partisinin liderleri tarafından yalnız bırakılan Radikal başbakan Daladier'in istifa etmesi, sokaktan gelen baskıya boyun eğerek tehlikeli bir emsal oluşturdu. Onun yerine gelen Doumergue düzeni sağlayıp ayrıca siyasal sistemde reform yapmak için emekliliğini bırakıp gelmişti. Bununla birlikte Doumergue, 6 Şubat'ın hemen ardından yürütme organını güçlendirmek için baskı yapmak (bu tür teklifler yaygın destek kazanacaktı) yerine, kendi idaresindeki Radikal ve muhafazakâr üyeler arasındaki çekişmeyle yönünü yitirecekti. Radikaller, krize sözde "Bonapartçı" bir çözüm getirilmesinden şüphe etmekteydi. Muhafazakârların en önemli ismi, önceki hükümetlerin bir üyesi olarak *ligue'lere* gerçekten de fon aktardığı görülen Tardieu'ydü. Senato da o alışlagelmiş sorumsuzluğuyla, tekliflere muhalif olduğunu duyurdu; böylece, olayların etkisi hükümetleri düşürmekle sınırlı kalacaktı. Kısa vadeli bir önlem olarak bütçeyi dengeleyerek iş çevrelerinin güvenini kazanmaya çalışan Doumergue ve halefi Laval, 1935'te emekli maaşlarını kısmak gibi önlemlerle

hükümet harcamalarını azalttılar. Her ikisi de, parlamentodaki tartışmalardan kaçınmak için geçici yasa yetkilerini kullanmışlardı. Liberal devletin krizi çok daha şiddetleniyordu.

Fakat biraz daha uzun vadede, 6 Şubat'ın en önemli sonucu, demokratik cumhuriyete bağlı veya faşist darbe girişiminden korkan kişilerin cumhuriyeti korumak için birleştiği *Front Populaire*'in [Halk Cephesi] kurulmasıydı. Elbette geniş bir sol ittifakın kurulması önünde önemli engeller vardı. Sınıf mücadelesinden yana olan ve yaşanan buhranın kapitalist sistemin son büyük krizi olduğuna inanan Komünistler, reformizm yoluyla işçi sınıfını asıl amacından saptırmaya çalışan Sosyalist "hainler"e bilhassa düşmandılar. Buna karşılık, Sosyalistler de onların tek bir cephede işbirliği yapma tekliflerine son derece şüpheyile bakacaktı. Geçmişteki işbirliği girişimleri daima karşılıklı suçlamalara dayanan kindar bir atmosferle sonuçlanmıştı. Üstelik, Radikaller ve Komünistler zıt kutuplarda yer almaktaydılar. 6 Şubat'ın hemen ardından, Doumergue hükümetinde Radikal bakanların bulunmasıyla birlikte, bu grup birbirleriyle küfürleşmeye devam etti. Ancak Haziran sonunda, Komünist lider Thorez, artan faşist tehditten giderek ürken Moskova'dan gelen talimatlar üzerine, tüm demokratları ittifak yapmaya çağırarak Halk Cephesi'nin kurulmasının zeminini hazırladı. Bu, kendi partisinin sınıf savaşı taktiklerinden kaynaklanan yalıtılmışlık ve etkisizlikten kurtulabilmesinin yoluydu. Ağustos 1939'da Nazi-Sovyet Paktı'nın imzalanmasına dek süren, aşırı vatansever Jakoben ulusal savunma davasıyla birlikte, bu yol kitlesel destek kazanılmasına katkıda bulundu. Bunun yanı sıra Temmuz ayında faşizme, savaşa ve Doumergue hükümetinin deflasyonist politikalarına karşı mücadelede karşılıklı destek için Sosyalistlerle uzlaşıldı. Sosyalistlerin şaşkınlığı ve Komünistlerin huzursuzluğuyla birlikte, bunu işçi sınıfı ve orta sınıf arasında bir ittifak çağrısı izledi. Asıl hedef olarak uluslararası faşizm tehdidine karşı birlikte hareket etmekte; üstelik Komünistler Radikalleri ürkütmemeye kararlı ve kendi devrimci programlarının tonunu yumuşatmaya hazırды.

Radikallerin bir halk cephesine katılma yönündeki kararları, işbirliğine karşı çıkan Herriot'un destekçileri ile parti içinde "Genç Türkler" adı verilen —Daladier tarafından desteklenen ve sağ partilerle yapılan mevcut ittifaktan duyulan hayal kırıklığının artmasıyla güçlenen, aralarında Zay, Kayser, Cot, Mendès-France gibi kişilerin bulunduğu— kesim arasındaki iç mücadelenin sonucuna bağlıydı. İşbirliği anlaşması Haziran 1935'te nihayet sonuçlandı ve solun üç partisi, 14 Temmuz'da Paris'te kitlesel bir gösteride bir araya gelerek Bastille'in ele geçirilmesinin yıldönümünü kutladılar; daha da önemlisi Nisan-Mayıs 1936'daki

seçim kampanyası için işbirliğini örgütleyecek bir komite oluşturdular. Anlaşmalarının önündeki başlıca engeller toplumsal reformların finanse edilmesi için kullanılacak araçlar, kamulaştırmanın boyutu ve devalüasyon meselesiyle bağlantılı bir ekonomi politikasının belirlenmesiydi. Sağlanan uzlaşmanın ölçülü niteliği açıkça gösterdi ki, Halk Cephesi'nin başlıca hedefi cumhuriyet kurumlarını savunmak olacaktı. Bu, solun birleşmesini köklü bir ekonomik ve toplumsal değişim zemininin oluşturulması olarak gören herkes için son derece moral bozucu bir gelişmeydi, fakat anlaşmaya katılan partiler birbirlerine şüpheyile baktıkları için gerçekte pek fazla şey beklenmiyordu.

Nisan 1936'da başlayan seçim kampanyası, parti sözcülerinin, halkın meselelerin daha fazla farkına varmasını sağlamak üzere radyoyu kullanması açısından dikkate değerdi. İlk oylamada, Halk Cephesi'ne mensup partilerin her biri kendi aday ve programlarını korudular; bunların çoğu partilerin ikinci oylamada sunmak üzere uzlaşmaya vardığı ortak programın çeşitli yönleriyle belirgin bir ihtilaf içerisindeydi. Böylece Sosyalistler, çoğu Radikalın nefret ettiği, büyük bir kamulaştırma ve senatonun lağıvı gibi öneriler getirdiler. Parti içerisinde, hem partinin devrimci söylemi ve reformist önerileri arasında her zaman olduğu gibi çarpıcı bir çelişkinin görüldüğü taktikler konusunda, hem de ittifak seçimlerde başarılı olursa koalisyon hükümetlerine katılmama politikasından vazgeçilip geçilmeyeceği gibi meselelerde bölünme yaşıyordu. Komünistlerin iki rakip sendika federasyonunun birleşmesini kabul ettiği Mart ayında, alt zümredeki işçi sınıfının birleşme arzusunu kabullenmekle birlikte, mutlak önceliği anti-faşist hareketin birleşmesine verdiler; bu nedenle orta sınıfın desteğini almaları gerekiyordu. Ekonomik krizin akla yatkın tek tutarlı açıklamasını sunmak gibi bir üstünlükleri vardı ve Sovyetlerin planlı büyüme deneyimini dünyanın başına gelen dertlerin bariz çözümü olarak gösterebiliyorlardı. Solun üzerinde anlaştığı program *ligue*'lerin bastırılması, laik eğitim ve sendika haklarının savunulmasıyla ilişkili olarak, cumhuriyet kurumlarını koruyacak önerileri içermekteydi. Program önceden uygulanan deflasyonist politikaları eleştirmekte, işsizliği azaltıp işçi sınıfının yaşam kalitesini artırmaya yönelik bir imar programının yanı sıra daha yüksek işsizlik tazminatı ödemeleri ve iş gününün kısaltılması gibi önlemler sunmaktaydı. Bu politikalar, vergi reformlarıyla birlikte, alım gücünün artmasına ve ekonomik iyileşmenin teşvik edilmesine katkıda bulunacaktı. Ayrıca, devletin daha yüksek fiyat seviyelerini güvence altına almak için tarımsal pazarlara müdahale etmesi ve böylece kırsal nüfusa yardım edilmesi de önerilmekteydi. Halk Cephesi hükümetinin dış politikasıysa Milletler Cemiyeti

aracılığıyla silahsızlanmayı ve ortak güvenliği teşvik etmeye çalışmaktı.

Sözün kısası, bu, sosyalizmden ziyade Amerikan "New Deal"ından esinlenen bir programdı. Program kapitalizmin işlemlerini sağlama, toplumsal ilişkileri insanileştirme ve devleti modernleştirme kararlılığını temsil etmekteydi. Önerilen yegâne kamulaştırmalar (silah endüstrisi ve Bank de France) ve yeniden silahlanmanın hızını artırmaysa büyük muhafazakâr baskı gruplarının gücünü ve etkisini dizginleme arzusunun kaynaklanmaktaydı. Bu, bir taraftan Radikal Parti'nin küçük mülkiyet sahibi taraftarlarını rahatlatırken, diğer taraftan gerçek bir toplumsal reform öneren ılımlı bir programdı. Yine de, muhafazakâr seçkinlerin gücünü azaltacak herhangi bir önlemin protesto fırtınası yaratarak kibir ve endişeden kaynaklanan siyasal bir seferberliği harekete geçirmesi kesindi. Muhafazakârların kullandığı "korku siyaseti" (Jackson), Parisli bir *Fédération républicaine* adayının manifestosunda görülen temaları birleştirmekteydi:

Şayet Halk Cephesi zafer kazanırsa;

Sermaye ülke dışına kaçacak;

Topyekûn iflasa yol açan bir devalüasyon olacak;

Anarşi doğacak;

Savaş çıkacak.

Çünkü Halk Cephesi'nin ardında Moskova'nın gölgesi gizleniyor.

Seçim sonuçları sol açısından başlangıçta hayal kırıklığı yarattı. İlk oy lamada Halk Cephesi'ndeki partiler 5.420.000 oy aldı; bu miktar 1932'de alınan oylardan sadece 300.000 fazlaydı. Burada belirleyici etken, bu seçmenlerin 3 Mayıs'taki ikinci oylamada başarılı olması muhtemel tek bir adayı disiplinli biçimde desteklemesi olacaktı. Bu, sağdaki partilerin aldığı 222 sandalyeye karşılık, Halk Cephesi'ne 376 sandalye gibi net bir çoğunluk sağlamıştı. Sol, işçi sınıfının tam desteğinin yanı sıra alt orta sınıflardan ve özellikle güneydeki kırsaldan da oy almıştı. Her ne kadar seçmen kitlesinin açıkça sola yönelmesi Komünistlerin ve Sosyalistlerin Meclisteki temsilci sayısını önemli ölçüde artırmışsa da (sırasıyla 10'dan 72'ye ve 97'den 146'ya), bu kısmen Radikal ortaklarının zararına olmuştu (temsilci sayısı 159'dan 116'ya düştü). Bununla birlikte Halk Cephesi hükümetinin yaşaması bu sınırlı Radikal kesime bağlı olacaktı.

4 Mayıs 1936'da en yüksek oyu alan partinin önderi olarak Léon Blum, esas olarak Sosyalistler ve Radikallerden oluşan Halk Cephesi hükümetinin liderliğini talep etti; Komünistler ise katılımlarının paniğe neden olabileceği bahanesiyle hükümetin dışında kalmaya karar verdi. Fakat sadık bir şekilde desteklediler ve ittifaktaki en radikal unsur ola-

rak, üye sayılarını 1937'de on kat artırarak 300.000'e çıkardılar. Buna karşın Blum'un temel varsayımı, parlamentoda Sosyalist bir çoğunluğun olmaması durumunda, köklü toplumsal reformları gerçekleştirme yetkisine sahip olamayacağıydı. Radikallerle yapılan bir ittifakın gerçekleri bir yana bu durum sadece sınırlı reformist önlemler almasına izin veriyordu. Fakat Halk Cephesi'nin seçim başarısı ve Blum'un 4 Haziran 1936'da bir hükümet kurması –bu ilk kez üç kadının devlet bakanı olduğu bir hükümetti– özellikle yaklaşık 2 milyon işçinin katıldığı eşi benzeri görülmemiş bir grev ve fabrika işgalleri dalgasından da açıkça görüldüğü gibi, yaygın bir umut havası yaratmıştı. Bu esasında kendiliğinden ve yerel bir hareketti. Bir anda her şeyin mümkün olduğunu düşünen işçilerin sevinç patlamalarıydı. Emegın yüceliğine ilişkin ifadeler, katı fabrika disiplinine karşı protestolar, daha iyi çalışma ve yaşam koşulları, daha fazla güvenlik talepleri söz konusuydu.

Hükümetin uyandırdığı umut ve korku duygularıyla karşılaştırıldığında, 1936 yazında alınan önlemler gerçekten de ılımlı kalacaktı. Bu önlemler başlangıçta koşulların ve grevleri sona erdirmeye gereğinin sonuçlarıydı. İşverenlerin ve CGT'nin temsilcileri 7-8 Haziran gecesi bir araya gelerek Matignon Antlaşması'nı imzaladılar; çünkü işçi hareketlerini denetim altına alamamak her iki tarafı da ürkütüyordu. Alım gücünü artırıp ekonomik iyileşmeyi teşvik etmenin kısmi bir yolu olarak ücretleri %7 ila %15 artırmaya ve sendikaların müzakere haklarını tanımaya karar verdiler. Bu önlemler, ilk kez yılda iki hafta ücretli tatil hakkı ve haftada kırk saat çalışma getiren bir yasayla tamamlanacaktı; bu iki önlem sayesinde işçi sınıfının yaşam kalitesinin artırılması ve işsizliğin azaltılması hedeflenmişti. Kırsal nüfusun da yeni rejimden faydalanabilmesi için, tahıl fiyatlarını saptayıp artıracak bir mekanizma olan resmî bir pazarlama acentesi *Office National du Blé* [Ulusal Tahıl Bürosu] kuruldu. Bank de France'ın ulusun çıkarlarını hissedarlarının çıkarlarından önce tutmasını sağlamak üzere daha az etkili önlemler alındı; silah fabrikalarının kamulaştırılmasıysa, yalnızca özel denetimdeyken var olan düzensizlik durumunu artıracaktı. Blum, hükümetin sanayiciler ve finansçıların faaliyetlerini etkili biçimde denetleme kabiliyetini henüz artırmadan, bu kesimlerin yoğun endişe duygularını harekete geçirmeyi başarmıştı.

Bu politikaların olası kaçınılmaz sonucu, Halk Cephesi'ni destekleyen, fakat Blum'un yasalara aşırı derecede riayet etme eğilimini eleştiren pek çok Komünist ve Sosyalisti hayal kırıklığına uğratmaktı. Aynı zamanda Radikaller de o zamana dek yapılanlardan rahatsızdı. Esas olarak liberal bir ekonomik çerçeve içerisinde hareket etmek, ama yine de iş çevrelerinin güvenliğini tehdit eden önlemler almak felakete daveti-

Resim 43. Léon Blum, 1936 yılında yeni Halk Cephesi hükümetinin üyeleriyle birlikte.

ye çıkarmaktı. Döviz denetimlerinin olmadığı bir ortamda –ki bu, Radikaller için kabul edilemez bir durumdu– muazzam miktarda sermaye yurtdışına çıktı. İşverenlerin Matignon Antlaşması'nın etkisini asgari seviyeye indirme çabaları, toplumsal gerilimin artmasına neden olurken, bizzat alınan önlemler maliyetleri önemli ölçüde artırarak uluslararası rekabet gücünü azalttı ve ülke içinde enflasyona neden oldu. Hükümetin başvurmamaya söz verdiği frankın devalüasyonu (%30) Eylül ayında kaçınılmaz bir hale gelmişti. Bu durumda, sürekli eksik yatırımdan mustarip Fransız şirketlerinin rekabet gücünü artırmak için yapılacak çok az şey vardı. Blum, iş çevrelerinin güvenini yeniden kazanıp Radikal müttefikleriyle yaşanan gerilimleri azaltmak amacıyla, Ocak 1937'de hükümetin toplumsal reform programına "ara verdiğini" duyurdu; ama bu artan muhafazakâr tepkiyi önlemeye yetmeyecekti. Almanya'nın Ren bölgesine yeniden asker yerleştirme çabası yüzünden, kaynakların önemli bölümünü yeniden silahlanmaya ayırma kararı ve savaş halindeki İspanya Cumhuriyeti'ni destekleyip desteklememe meselesi, ittifak içerisinde yeni gerilimler doğurdu. Blum mali durumdaki kötüye gidişi düzeltmek için olağanüstü hal yetkileri talep etti; bu talep Temsilciler

Meclisi'nde oylanarak kabul edildi, fakat Senato tarafından reddedildi. Bunun üzerine Blum 20 Haziran 1937'de istifa etti.

Bu tarihten 1938 sonbaharına kadar, katılımcı taraflar arasındaki ilişkiler bozulurken Halk Cephesi kademeli bir dağılma sürecine giriyordu. Başlangıçta parlamenter çoğunluk Blum'un istifasına dayanabildiği için, cumhurbaşkanı, Radikal Chautemps'ten, Blum ve diğer Sosyalistleri de kapsayan –Ocak 1938'de nihai olarak çekilmelerine dek– bir hükümet kurmasını istemek zorunda kaldı. Reformları ne tersine çevirmeyi ne de ilerletebilmeyi başaran Chautemps, artan askerî harcamalar ve vergi gelirlerinin düşmesi nedeniyle, yeni grev dalgalarını, ödeme dengisinin bozulup bütçe açıklarının büyümesini çaresizce izlemek dışında çok az şey yaptı. Fransa Ulusal Demiryolları Kurumu'nun (SNCF; Société Nationale des Chemins de Fer Français) oluşturulması için demiryolu şirketlerinin kamulaştırılması, esasında bu şirketleri iflastan kurtarmaya hizmet ediyordu ve koşulları hissedarların oldukça yararınaydı. Mart ayında, Fransız siyasetçiler, Chautemps'ın ülkenin mali sorunlarıyla baş edebilmek için kararname yetkisi talebini Sosyalistlerin desteklememesinden ve bunun sonucunda Chautemps'ın istifa etmesinden kaynaklanan iç siyasal krizle boğuşurken, Hitler Avusturya'yı ilhak etti.

Parlamenter oyunun kuralları, Sosyalistlerin yeni bir yönetim kurmak için çalışmasını gerektiriyordu. Blum, kaçınılmaz görünmeye başlayan savaşa hazırlanacak bir ulusal birlik hükümetini göreve çağırdı. Fakat Halk Cephesi'nin işini bitirmeye kararlı olan muhafazakârlar bunu hemen reddettiler. Blum tarafından oluşturulan ikinci Halk Cephesi hükümeti, ilk andan itibaren yıkılmaya mahkûmdu; liderinin döviz denetimi ve bir varlık vergisi uygulama teklifleriye yalnızca hükümetin çöküşünü hızlandırmaya yaradı. Cumhurbaşkanı Lebrun, Radikal lider Daladier'den, her ne kadar sol partiler anti-faşist cepheyi canlı tutmak umuduyla yeni kabineye güvenoyu vermek için birleşseler de, Sosyalistlerin temsil edilmediği bir hükümet kurmasını istedi. Komünistler tarafından şiddetle kınanan Münih Antlaşması'na dair anlaşmazlık, zaten zayıflayan Halk Cephesi'ni resmen sona erdirecekti.

Daladier'nin görev süresi, giderek kötüleşen uluslararası durum ve ülke içinde düzeni sağlama çabalarıyla şekillenecekti. Daladier, ekonomik iyileşmeyi teşvik etmek için liberal ekonomik mekanizmalara bel bağlamıştı. Fakat hem polis hem de "fitneciler"ın kökünü kazıma niyetinde olan işverenler grevcilere karşı kararlı bir eyleme giriştiler. Çok geçmeden bunun, parlamento desteği için sağa bel bağlayan bir hükümet olduğu ve en güçlü kozunun çokça dile getirilen komünizm karşıtlığı olduğu anlaşıldı. Öyle ki, *L'Ere Nouvelle* gazetesi 1 Kasım 1938'de

"Haziran 1936 devriminin tam olarak sona erdiğini" memnuniyetle vurgulayabiliyordu. Kullanılan dil, Halk Cephesi'nin siyasal kutuplaşma sürecini ne derece yansıttığının ve daha önemlisi harekete geçirdiğinin bir göstergesidir. Solda ve işçiler arasında uyanan umutlar, sağda ve mülkiyet sahibi sınıflar arasında kıyamet benzeri bir devrimci anarşi tasavvuru yaratmıştı; bu tasavvur, politikaları orta sınıfın zararına olarak işçileri destekler görünen bir hükümete duyulan kızgınlıkla beslenmekteydi. Blum ve Kerensky arasında benzerlikler kurulmakta ve ikisinin de eylemlerinin Bolşevizme zemin hazırladığı düşünülmekteydi. Halk Cephesi hem Yahudilerin hem de Komünistlerin komplosu olarak suçlandı. *Comité secret d'action révolutionnaire* [Gizli Devrimci Eylem Komitesi] adıyla örgütlenen, fakat daha ziyade *Cagoule* olarak tanınan aşırı bir grup subay darbe bile planladı. Bu plan Kasım 1937'de polis tarafından ortaya çıkarılrsa da, yaşananlardan haberdar olan emekli mareşaller Pétain ve Franchet d'Esperey gibi itibarlı askerler, bunları yetkililere bildirmeyi kendi görevleri olarak görmemişlerdi. Komünizme karşı yürütülen bu direniş hareketinin diğer bir özelliği de yeni aşırı sağcı partilerin kurulmasıydı. Haziran 1936'da diğer *ligue*'lerle birlikte yasaklanan Croix de Feu, kendisini Parti Social Français'ye dönüştürdü, güçlü ve otoriter hükümet talepleriyle 600.000 ila 800.000 arasında bir üye sayısına ulaştı. Niteliği itibarıyla daha açıkça faşist olan parti ise, eski komünist Jacques Doriot tarafından kurulup kısa bir süre yaklaşık 200.000 üyeye ulaşan Parti Populaire Français'ydı. Siyasal atmosfer sözlü ve bazen de fiziksel bir şiddet dalgasıyla zehirleniyordu. Antisemitizm, özellikle muhafazakâr ve Katolik çevrelerde bir kez daha olağan siyasal söylemin bir parçası haline geliyordu; aşırı sağın fikirlerini yansıtan Laval veya Tardieu gibi anaakım siyasetçiler bile bu sürece katıldılar. Hükümet kendi itibarı için Nisan 1939'da, basında ırka veya dine dayalı nefreti körüklemeyi suç haline getiren bir yasa çıkardı; bu yasa daha sonra Vichy rejimi tarafından yürürlükten kaldırılacaktı.

Bu şiddetli iç bölünmüşlük karşısında, Daladier hükümeti devam eden ekonomik kriz ve giderek kötüleşen uluslararası durumun yol açtığı sorunlarla baş etmeye çalışıyordu. Endüstriyel üretim 1938'in ilk aylarında düşmeye devam etti. Eylül ayına gelindiğindeyse, İngiliz ve Fransız başbakanları Chamberlain ve Daladier, barışın korunması umuduyla, Çekoslovakya'yı kaderine terk ettiler. Münih'ten küçük düşürülerek döndüklerinde, kendi vatandaşlarının büyük çoğunluğu iki başbakanı kahraman gibi karşılamıştı. Zamanın Almanya'ya direndiğine inanmakla birlikte, Léon Blum bile durumu "korkakça bir rahatlama" olarak betimledi. 1914'teki katliamın tekrarlanmaması yönünde umutsuz bir

arzu vardı. Soldaki anti-komünistlerin yanı sıra pek çok muhafazakâr da savaşı devrimle özdeşleştirmeye devam etmekteydi. 1936'da travma yaşayan birçok muhafazakâr, Nazi Almanyası'nı Avrupa'nın Bolşevikleşmesine karşı sevindirici bir engel olarak görüyordu. Fransa'nın askeri açıdan aşağı bir konumda bulunmasından endişe duyup İngilizlerden bağımsız hareket etmeyi veya kamuoyunun giderek artan ağırlığını görmezden gelmeyi başaramayan Daladier, yine de çok az yanılıya düşmüş gibiydi. Dahası, İngilizler kıta ölçeğinde yeni bir yükümlülüğe ve Fransızlarla yüksek düzeyde askeri istişareye girmeye nihayet hazırıldılar. Ülke içerisindeyse ulusal savunma yararına, hükümet otoritesi yeniden kuruldu. Haftalık kırk saat çalışma süresinin aşılmasına pek çok kez izin verilirken zorunlu fazla mesailer konuldu. Bunun yanı sıra, Senato da Blum'dan esirgediği olağanüstü hal yetkilerini Daladier'ye vermeye hazır-
dı. Grevcilere karşı işverenleri destekleyen hükümet, kendi teşebbüslerini yönetme haklarına bir süre meydan okuyan işçilere karşı yürütülen saldırıya katıldı. Yeniden silahlanmanın yarattığı teşvikle birlikte, Halk Cephesi güçleri karşısında elde edilen bu zafer iş çevrelerinin güveninin yeniden sağlanmasına ve 1938 sonbaharından itibaren belirginleşmek üzere ekonomik iyileşme belirtilerinin doğmasına katkıda bulundu.

Çekoslovakya'nın geri kalan topraklarının da Almanlar tarafından Mart 1939'da işgal edilmesi, kamuoyunda sonunda ciddi bir değişime neden oldu. Temmuz ayında yapılan kamuoyu yoklamasına göre, nüfusun %70'i Almanlara yeni tavizler verilmesine karşıydı. 1935'te Almany'a'nın yeniden silahlanmasının kabul edilmesinin ardından, Hitler'in önceki taleplerine verilen tepkinin zayıflığı, yalnızca yeni taleplerin öne sürülmesini teşvik etmişti, Almany'a'yı daha da genişlemekten caydırmanın bir yolu olarak, Polonya'nın toprak bütünlüğünün teminat altına alınması kararlaştırıldı. Fakat İngilizlerin Ruslara şüpheyle bakması, bir ittifakın oluşturulmasını engelledi; bu da söz konusu teminatı askeri olarak etkisiz kılmış olabilirdi. Batının oyalamalarından usanıp hedeflerinden şüphe duyan Stalin, 23 Ağustos 1939'da Almanlar ile Polonya'nın kaderini belirleyen bir anlaşma imzaladı. Bu elbette, 1914'teki durumla karşılaştırıldığında, Fransa'nın bu savaşa çok daha zayıf bir ittifakın parçası olarak girmesi anlamına da geliyordu.

İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI

Savaş, Almany'a'nın Polonya'yı işgal etmesinin ardından 3 Eylül'de başladığında çok az coşku belirtisi görülüyordu. Bir önceki kıyımın anıları hâlâ çok tazeydi. Yeni bir hava bombardımanı ihtimali, Daladier de

dahil pek çok kişiyi ürkütmekteydi. Bilhassa muhafazakârlar İngiltere, Fransa ve Almanya'yı zayıflatarak Sovyetler Birliği'nin çıkarlarına hizmet etme tehlikesi taşıyan bir çatışmaya boyun eğdiler. Gecikerek de olsa Moskova'dan yeni talimatlar alan Fransız Komünist Partisi (PCF), 20 Eylül'de anti-faşist davanın en faal destekçisi olmaktan çıkıp, artık emperyalist mücadelenin sonucu olduğu ve işçi sınıfına fayda getirmeyeceği iddia edilen bir savaşın tamamen aleyhtarı olduğunda, bu endişeleri şiddetlendi. Parti yasaklandı ve parlamentodaki temsilcileri hapse atıldı. Savaş ilanının ardından uzun bir görece eylemsizlik, yani "sahte savaş" dönemi geldi. Çıkarlarının çatıştığı varsayılan Polonyalılar ezilirken, Maginot Hattı'ndaki tahkimatların gerisine yerleşen Fransızlar, İngiliz müttefikleriyle birlikte savunmada beklediler. Kendilerini dönüşü olmayacak bir şekilde savaşa sokabilecek taarruz eylemlerinden kaçınmaktaydılar. Stratejik düşünceleri uzun bir savaşın, Almanya deniz ablukasıyla zayıflatılırken, bir kez daha ABD'nin endüstriyel kaynaklarından yararlanılarak askerî gücün birikmesine izin vereceği varsayımına dayanıyordu.

Açık bir tehdidin var olmaması, 1914'teki *union sacrée*'den farklı olarak, ülke içerisinde siyasal anlaşmazlığı teşvik etmekle kaldı. Daladier, parlamentonun güvenoyu vermemesi nedeniyle 19 Mart 1940'ta istifa etti. Çünkü hem askerî harekât eksikliğinden hem de sağcılar tarafından, Finlandiya'yı Kızıl Ordu'ya karşı savunamamaktan sorumlu tutulmaktaydı. Müttefikler tarafından ciddi olarak düşünülen bu ihtimal, onları elbette hem Nazi Almanyası hem de Sovyetler Birliği'yle neredeyse akıl almaz bir savaşa sokacaktı. Daladier'nin yerini, görünüşte daha dinamik biri olan Reynaud aldı. Bununla birlikte eski başbakan Daladier, olabildiğince fazla sayıda siyasal görüşün temsilcilerini kapsayacak şekilde genişletilen bir kabinede savunma bakanı olarak görev almaya devam etti. Fransızların savaş girişimi, bakanlar ile askerî komutanlar arasındaki kişisel çekişmelerin ve net hedef eksikliğinin sıkıntısını yaşamaktaydı. Müttefikler, muharebe araçlarından mahrum bırakmak için Almanya'ya demir cevheri sağlayan İskandinav'daki yataklara ve Sovyetlerin petrol tesislerine karşı çevresel harekâtlar düzenlerken, Almanya'nın Danimarka ve Norveç'i işgalinin ardından 10 Mayıs 1940'ta Wehrmacht'ın [Alman ordusunun] batı taarruzunun başlamasıyla gafil avlandılar.

Fransız Başkomutanlığı, General Gamelin'e duyulan güvene rağmen, yoğunlaştırılmış uçak ve tankların öncülük ettiği bir Alman taarruzuna karşılık vermeye garip bir biçimde hiç hazır değildi. 1940'taki yenilginin en büyük sorumlusu, iki savaş arası dönemde askeri planlama üzerinde büyük etkisi olan Pétain gibi kıdemli subaylardı. Önceki savaş deneyimi, onları modern silahların savunmaya üstünlük sağladığı fikrine ikna

etmişti. Sonraki süreçte, yenilgiden, aslında 1934'ten itibaren askeri harcamaları önemli ölçüde artıran siyasetçileri sorumlu tuttular. 1930 ila 1936 arasında savunma bütçesinin kayda değer kısmının harcandığı Maginot Hattı, yerleşik orduların üstünlüğünü en üst seviyeye çıkarmak üzere tasarlanmıştı. Oysa bu hat, Belçika'nın 1936'da tarafsız kalmaya karar vermesinden sonra bile kuzey sınırını kapsayacak şekilde genişletilmedi; üstelik ne 1914'te işgalci Alman ordularının izlediği güzergâh üzerinde, ne de büyük miktarda askerin giremeyeceği farz edilen Belçika Ardenne'lerindeki tepe ve ormanların önünde yeni savunma mevzilerini hazırlamak için başka bir şey yapılacaktı. Almanların Belçika'nın tarafsızlığına ikinci kez riayet etmemesi halinde, Maginot Hattı'ndaki nispeten az sayıda askeri personelin, Belçika ve Kuzey Fransa'nın müdafası için insan gücü yığılmasına izin vereceği varsayılmaktaydı.

Uygulamadaysa, işgale karşılık vermek üzere Belçika'ya ilerleyen Müttefik kuvvetleri, Ardennes'den geçen ve 10 Mayıs'ta bir taarruz başlatarak Dinant ve Sedan'daki zayıf Fransız hattını bozan Alman tümenleri tarafından yanlardan sarıldı. Fransızlara göre, Almanlar yanlış yere saldırmıştı! Bunun neden olduğu kriz hem başkomutanlığın yetersizliğini hem de Fransız ve nispeten küçük İngiliz ordusunun etkin bir koordinasyondan yoksun olduğunu göz önüne seriyordu. Art arda göreve gelen başkomutanlar Gamelin, Weygand ve hayati önem taşıyan kuzeydoğu cephesi komutanı General Georges hem yaşlı ve yorgundu hem de modern savaşın gerçekliklerinden habersizdi. Bir önceki eylül ayında Polonya ordusunu hızla bozguna uğratan *blitzkrieg*'den [yıldırım savaşı] veya aslında Mart 1918'de Alman taarruzunu etkisiz hale getirmiş olan son derece başarılı karşı saldırıdan hiçbir şey öğrenilmemişti. Fransız hava kuvveti kısmen uçak endüstrisinin yetersizliği dolayısıyla kötü donanımlıydı ve kötü yönetilmekteydi. Ayrıca çok az sayıda İngiliz uçağı görev yapmaktaydı. Tank yığınının taarruz sırasındaki gizil gücüne çok az değer verilmiş ve mevcut çok sayıdaki tank piyadeleri desteklemek için çoğunlukla dağıtılmıştı. Yetersiz sayıda yedek güçleri kısmen muharebeye sokarak Alman ilerlemesini durdurma girişimleri başarısızlığa mahkûmdu. Havadaki ciddi yetersizliklere rağmen, hızlı ve topyekûn çöküşe neden olarak Fransa Savaşı'nı kaybettiren asıl etkenler, yetersiz asker sayısı veya malzeme değildi; en tepedeki kararsızlık, tutarsız komuta yapıları, etkisiz muhabere, uygunsuz taktikler ve kötü eğitimi. Ortodoks harekât planlamasının yanı sıra metodik hazırlığa ve kesintisiz cepheye olan bağlılıkları, kıdemli Fransız subaylarının değişken ve süratli bir yüz yüze muharebeyle başa çıkmaya fikren hazır olmadıklarını gösteriyordu. Hızla gelişen olaylar karşısında şaşkına dönmüşlerdi.

Resim 44. Paul Reynaud bir kabine toplantısından çıkarken, 21 Mayıs 1940. Çalışma arkadaşları Başbakan Yardımcısı Mareşal Pétain ve Başkumandan General Weygand ateşkes için baskı yapıyordu.

329.000 İngiliz ve Fransız askerinin Dunkirk'ten tahliye edilmesi, Müttefiklerin en etkili muharebe gücünün en sonunda dağıldığı anlamına geliyordu. Weygand'ın daha sonra Aisne ve Somme nehirleri üzerinde yeni savunma hatları kurma çabaları, kendisinin de fark ettiği gibi, başarısızlığa mahkûmdu.

Almanlar beş hafta içinde 1.850.000 esir alacak ve bunların büyük bölümü sonraki beş yıl boyunca esir kamplarında rehin kalacaktı. Yaklaşık 92.000 asker öldürüldü; bu rakam, bazı kesimlerde çarpışmaların şiddetini ortaya koymakla birlikte, önceki savaşın kanlı muharebeleriyle karşılaştırıldığında düşüktü. Güneye giden yollar sefil durumdaki mülteci kalabalıklarıyla kaplıydı; kısmen bir önceki Alman işgalinin acı

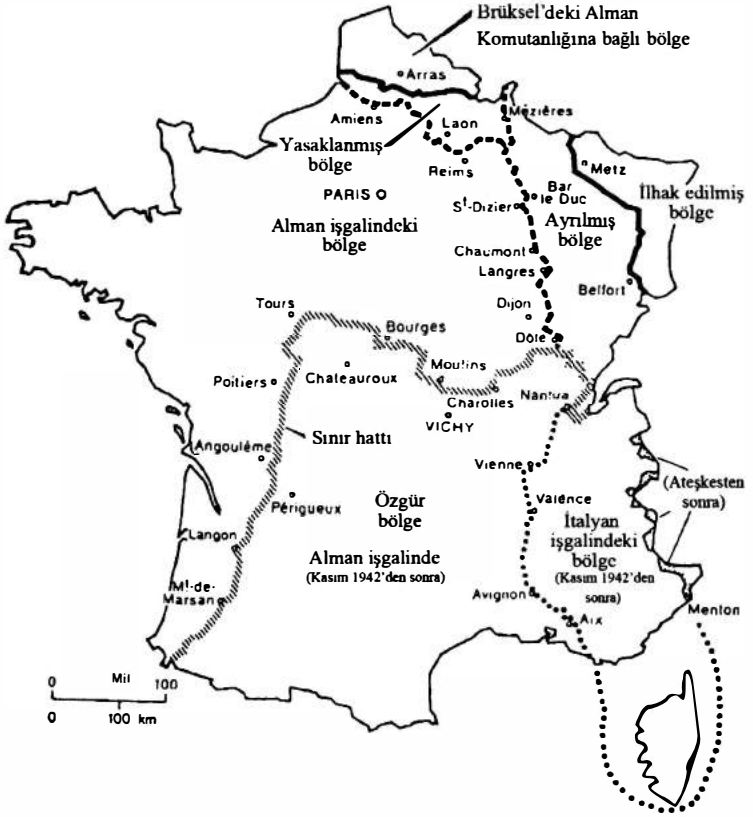
hatıraları nedeniyle 6 ila 7 milyon arasında insan evlerini terk edip genişleyen savaş bölgesinden kaçmaya çalışıyordu. Görevliler de çalışma noktalarından ayrılıp bu göçe katıldıklarında, temel hizmetler çöktü. Hükümet, Paris'ten daha güvenli bir sığınak bulma ihtiyacıyla önce Tours ve sonunda Bordeaux'ya taşındı. Umutsuz durumdaki Reynaud, generalleri kovdu ve yeni bir kabine oluşturdu. Kendi himayesinde bulunan ve neredeyse hiç tanınmayan zırhlı savaş uzmanı General de Gaulle'ün savunmadan sorumlu bakan olarak atanmasının doğrudan önemi çok azdı. Çok daha önemli olansa saygıdeğer Mareşal Pétain'in başbakan yardımcılığına getirilmesi idi. 12 Haziran'a gelindiğinde, yeni Başkumandan Weygand tarafından desteklenen bu İngiliz düşmanı mareşal ateşkes talep etti. Siyasetçileri hor gören gelenekselci bir Katolik olan Weygand, ordunun şerefini koruma ve 1871'de olduğu gibi, toplumsal düzenin korunup Komünist bir yönetimin engellenebilmesi için ülkenin zarar görmemesini sağlama gereğine takılıp kalmış gibiydi. Ulusun ruhunun koruyucusu kılığına bürünen olağandışı bir asker küstahlığıyla, Reynaud'nun, mağlup ordunun, yeni beyhude kayıplardan kaçınmak için teslim olması gerektiği önerisine şiddetle karşı çıktı. Bu, hükümeti "hareket özgürlüğü"yle baş başa bırakacaktı. Tartışılan ihtimaller arasında, bir Breton tabyasının oluşturulması ve savaşın Kuzey Afrika'dan sürdürülmesi de vardı. Sivil otoritenin nihai çöküşünün belirtisi olarak, Weygand, bu yöndeki emirlere açıkça itaat etmeyeceğini duyurdu. Mücadele devam ettiği sırada bile, neticenin sorumlusu aranmaktaydı. Pétain, Halk Cephesi'ni ulusal çöküşün simgesi ve nedeni olarak görmekteydi. Bununla birlikte yenilginin asıl nedeninin generallerin kendi beceriksizlikleri olduğu konusunda çok az şüphe vardı.

Bitkin ve daha ziyade gözü korkutulan Reynaud, 16 Haziran'da Pétain lehine istifa etti. Mareşal ertesi gün bir ateşkes sağlama niyetini ilan etti. Bu karar hiç şüphesiz, başka bir alternatifin olmadığı yönündeki yaygın inancı yansıtmaktaydı. Fransa'yı harap edecek bir sonuna kadar savaş anlayışı neredeyse hiç düşünülemezdi. Bu vahim anda, etrafında güçlü bir mit yaratılmış olan eski Verdun kahramanı, yurttaşları tarafından potansiyel bir kurtarıcı olarak görülüyordu. Ateşkes talebini duyurduğu yayın sırasında ulusa "acısını hafifletmek için kendisini adama" teklifi derin bir duygusallık ve minnettarlıkla karşılandı. Ateşkes 25 Haziran'a kadar yürürlüğe girmese de, örgütlü direniş fiilen sona erdi. Tüm umutların ötesinde, savaş kaybedilmiş görünüyordu. Büyük Fransız ordusu bile Almanlara direnemediyse, çok yakın bir gelecekte İngilizlerin de barış istemek zorunda kalacağı düşünülüyordu. Hükümetindeki taviz yanlılarına bağımlı olan ve Lloyd George'un kendisini

yenilgiyi kabul eden hoşnutsuz kesimlerin odağı haline getirdiğinin farkında olan Churchill bile bu ihtimali düşünmekteydi. Bu koşullar altında, Savunma Bakanlığı'nda müsteşar olan tanınmayan bir generalin, de Gaulle'ün 17 Haziran'da Bordeaux'dan ayrılarak Londra'ya gitmesinin ve "ulusal mirasın geçici muhafızı" olarak çalışmaya söz veren Fransız Ulusal Komitesi'ni kurmasının neredeyse gözden kaçması pek şaşırtıcı değildi. Devlet görevlilerinin ve terhis edilmeyen ya da esir kamplarında olan subayların büyük çoğunluğu Fransa'da ve tüm İmparatorlukta görevlerine sadık kaldılar. Fransa teslim olunca kendilerini İngiliz topraklarında bulan askerlerin neredeyse tamamı mücadeleyi sürdürmek yerine ülkeye dönmeye karar vermişlerdi. Üstelik, İngilizlerin, 3-4 Temmuz 1940'ta Almanların denetimine girmesini engellemek için [Cezayir'deki] Mers-el-Kebir limanında bulunan Fransız donanmasına saldırması, eski müttefike karşı ciddi bir husumet yaratacaktı.

Ateşkesin koşulları son derece ağırdı. Bu koşullar ancak Almanya'nın, Fransa'nın savaşa daimi katılımını engelleme endişesi sayesinde yumuşatıldı. Bu nedenle Fransız hükümetinin egemen görünümünü sürdürmesi ve İngiltere veya İmparatorluğa sığınmak yerine Fransa'da kalması onun açıkça çıkarınaydı. Daha da önemlisi, Fransız idaresi ve polisinden faydalanacak yarı sömürgeci bir dolaylı yönetim sistemi sayesinde, Alman insan gücüne olan talep önemli ölçüde azalacaktı. Fransız ordusu ülke içinde düzeni sağlamak üzere donatılmış 100.000 askerle sınırlandırılacak ve donanmanın ana limanlarda bulunan kısımları hizmet dışı bırakılacaktı. Fransa'nın önemli bölümü –en kalabalık ve üretken bölüm– işgal edilerek işgalcilerin giderlerini karşılamak üzere muazzam bir vergi alınacaktı. Oysa Alman ve Fransız yetkililer arasındaki güç dengesizliğinin giderek belirginleşeceği parçalanmış bir ülke üzerinde egemenlik kurma fikrini sürdürmenin imkânsız olduğu görülecekti.

Fransız hükümetinin tâbi konumu, Ağustos 1940'ta ateşkes anlaşmasına aykırı bir biçimde, Alsace ve Lorraine bölgelerinin Reich tarafından bir kez daha ilhak edilip zorunlu askerlik hizmetine –yaklaşık 130.000 genç erkeği etkiledi– ve yoğun bir Almanlaştırma programına maruz kalmasıyla anlaşıldı. Ortak sınırdaki belirli bölgelere Almanlar yerleştirilirken, Nord ve Pas-de-Calais'deki sanayi bölgeleri Brüksel'deki Alman askerî komutası tarafından yönetilecekti. Almanların talepleri sonraki yıllarda çok daha aşırı boyutlara ulaşacak ve Fransız ekonomisinin sistematik bir biçimde sömürülmesine yol açacaktı. Pek çok kişinin umutsuzca beklediği "normal"e dönüş asla gerçekleşmedi. Bunun başlıca nedeni savaşın bitmemesiydi. İngilizler beklenmedik bir şekilde savaşmaya devam ediyorlardı. Hava üstünlüğünü sağlayamayan Al-

Harita 13. 1940'ta Fransa'nın bölünmesi.

manlar, Manş Denizi'nin diğer tarafını işgal etmeyi başaramadılar ve *lebensraum* [yaşam alanı] arayışıyla doğuya yöneldiler. Kısa vadede işgal gücünün başlıca amacı Fransız kaynaklarından faydalanmak ve askeri harekât için güvenli bir üs sağlamaktı, fakat uzun vadede nihai zafer gelince, Fransa Avrupa'nın bostanı ve oyun bahçesi haline gelecekti. Bunun yanı sıra Fransızları bu niyetlerden haberdar etmemek ve Almanya'nın egemenliğindeki bir Avrupa'da konumlarını iyileştirmek için pazarlık etmeye teşvik etmek daha iyi görünmekteydi.

Resim 45. Alsace'in (yeniden) Almanlaştırılması: Ekim 1941'de Strasburg'da bir Nazi geçit töreni. Genç erkekler, Alman ordusunda silah altına alınıyor.

Özellikle sağ kanattaki pek çok Fransız -asında sadece onlar değil- yenilgiden ulusal çöküşü sorumlu tutmaktaydı. Bununla birlikte yenilgi, değişim için tarihî bir fırsat sağlamıştı. Ulusun önderlik için bel bağladığı kişi olan Mareşal Pétain, çoğu asker gibi, güçlü ve otoriter hükümet fikrinin cazibesine kapılmıştı. Siyasetçileri ve parlamenter siyaseti küçümsemek dışında elinde çok az şey vardı. Hükümeti 1 Temmuz'dan itibaren kaplıca kenti Vichy'de bulunan sıkışık ve elverişsiz otel odalarında kuruldu. Hükümet bir an evvel Paris'e dönmeyi ummaktaydı ve memurların çoğu başkentteydi. Pétain cesareti kırılmış bir Ulusal Meclis tarafından 10 Temmuz'da yeni bir anayasa hazırlamakla görevlendirilmiş ve aynı zamanda 80'e karşı 569 oyla "sınırsız ... yürütme ve yasama yetkileriyle" donatılmıştı. Temmuz ayında ilan edilen "anayasal kanunlar" hem cumhurbaşkanı hem de başbakanın yetkilerini mareşalin elinde toplamaktaydı; buna göre, halefini belirleme hakkına ve seçilmiş bir meclisin var olmadığı koşullarda, kendi belirlediği temsilcilerden oluşan bir Bakanlar Kurulu aracılığıyla yasama yetkilerini kullanma gücüne sahipti. Elde ettiği popülerlikle gururu oldukça okşanan Pétain, ileri

yaşına rağmen -1940'ta 84 yaşındaydı- yönetmeye kararlıydı. Siyasal açıdan uyanık kalacaktı. Çoğunlukla askerlerden veya kıdemli memurlardan oluşan yakın iş arkadaşları, tıpkı kraliyet sarayı mensupları gibi, etkilerini artırmak için rekabet edeceklerdi. Bu durum genç yardımcılar arasında ciddi bir düş kırıklığına yol açacaktı; bunların çoğu, ekonomik modernleşmeyi gerçekleştirmek için otoriter bir rejimin potansiyelinden faydalanma ihtimalinin cazibesine kapılan Pucheu ve Lehideux (sırasıyla endüstriyel üretim bakanlığı yaptılar) gibi teknokratlardı. Pétain, yardımcısı olarak Üçüncü Cumhuriyet'in örnek siyaset manipülatörü olan ve dört kez başbakanlık yapan Pierre Laval'ı seçti. Laval'ın tumturaklı ulusal diriliş fikirlerine çok az zamanı vardı. Bir taraftan Fransız egemenliğini olabildiğince korumaya çalışırken, diğer taraftan Almanya ile iyi ilişkiler kurmaya kararlı olan pragmatik bir kişiydi. İhtirası, Aralık 1940'ta azledilmesine neden oldu, fakat Nisan 1942'den sonra Almanların desteğiyle Vichy rejimindeki egemen kişi haline gelecekti; yine de, önemli politik kararlarının hâlâ Mareşalin desteğini gerektirdiği şüphesizdi.

Pétain'in kendi bakış açısı, bildik cumhuriyetçi yol olan *Liberté, Fraternité, Egalité*'nin [Özgürlük, Kardeşlik, Eşitlik] yerini alan "İş, Aile, Vatan" (*Travail, Famille, Patrie*) formülüyle özetlenebilir. Onun hayali, geleneksel toplumda var olduğunu düşündüğü çok çalışma, dürüstlük, aileye sadakat, cemaat duygusu ve toplumsal olarak kendinden üstün olanlara saygı gibi değerleri canlandırmaktı. Hükümet belgelerindeki egemen dil, faşizmden ziyade, *Action française* ve vesayetçi sosyal Katoliklik gibi sağcı hareketlerle özdeş olan gelenekselci yaklaşımdı. Pek çok açıdan, 1870'lerde yine küçük düşürücü bir yenilginin ardından kurulmuş olan Ahlaki Düzen rejimine benzemekteydi. General Weygand gibi Alman karşıtı milliyetçiler bile, de Gaulle'ün meşru Fransız hükûmetine meydan okuması gibi bir disiplinsizliği eleştirirken, ulusal diriliş için elzem olduğuna inandıkları önlemleri destekleyebilmekteydiler. Bir yığın karmaşık ve çoğunlukla çelişkili plan içerisinden, rejimin daha inançlı taraftarlarının niyetleri ayırt edilebilmekteydi. Bunlara, uzun zamandır sürdürülen bir siyasal gündemi uygulama fırsatı verilmişti. Hepsinden önemlisi, muhafazakârlar arasında hâlâ, Halk Cephesi'nin sadece en son belirtisi olduğu toplumsal devrim tehdidine tepki olarak güçlü bir hükümet arzusu vardı. Toplumsal seçkinler özel mülkiyeti, sosyal uyumu ve düzeni korumak istiyordu. Onları birleştiren her şeyden önce, ulusal utançtan sorumlu tuttukları kesimlere, yani ulusal topluluktan dışlanarak kamu hizmetindeki görevlerden (yaklaşık 35.000 kişi işten çıkarıldı) ve mesleklerden mahrum edilen "Bolşevikler"e, Yahudilere ve masonlara duydukları husumetti. Gençlerin uygun bir biçimde eğitilmesine özel

önem atfedilen kültürel bir devrim emredildi. Mevcut seçkinlerin konumu ve "doğal" liderlik rolleri, zaten sınırlı olan ortaöğretim imkânlarının diğerleri aleyhine kısıtlanmaması ve bu eğitimin dışlayıcı sınıfsal temelini yeniden güçlendirilmesiyle güvence altına alınacaktı. Yani diğer toplumsal gruplar, gerçekleştirilemez tutkuları kışkırtmayan bir eğitim alacaktı. Mevkilerini korumak isteyen öğretmenler ise rejimin değerlerini telkin etmek zorundaydılar. Ebeveynlerin sorumlulukları vurgulanırken, ev dışında çalışan kadınların sayısını azaltmaya, ev kadını ve annenin rollerini yüceltmeye yönelik girişimlerde bulunuldu. Ancak giderek artan işgücü eksikliği, evli kadınların kamu hizmetinden uzaklaştırılmasını engelledi.

Vichy rejimi en azından başlangıçta, yenilginin hızı ve boyutu karşısında travma geçiren bir kamudan büyük destek aldı. Bunun dışında gerçek bir alternatif yoktu. Ayrıca Pétain'in hükümeti, gözden düşen Üçüncü Cumhuriyet'in meşru halefiydi. Fakat bunun da ötesinde, Mareşal, "Fransa'nın kaderinin artık Fransızlara bağlı olmadığı" (Marc Bloch) gerçeğinden kaynaklanan bu "berbat durum"da, halkının babası ve kurtarıcısı olarak neredeyse mistik vasıflar üstlenmişti. Sadece o, istilacıdan korumayı taahhüt etmekteydi. Poster ve şarkılarla, denetim altındaki basın, radyo ve haber filmleriyle, her türden hatıralık eşyada, Pétain'in taşra gezileriyle, okullar ve gençlik grupları aracılığıyla ve Jeanne d'Arc'ı yücelten –en hafif deyiimiyle, anlamı muğlak– benzer halk festivalleri yoluyla bir kişi kültü yaratılıp sürdürüldü. Mektupların incelenmesi ve telefonların dinlenmesi yoluyla, rejimin kamuoyu hakkında bilgilendirilmesini amaçlayan bir gözetleme faaliyeti yürütüldü. Vichy döneminin büyük bölümünde, tam bir mağlubiyetin bir dereceye kadar normallik görüntüsünü koruma arzusuyla birleşmesi, nüfusun önemli bir kısmını ev ve işlerin mahrem dünyasına sığınarak elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışmaya itti. Yine de bazı gruplar, diğerlerinden daha fazla destek vermekteydi. Büyük işletmeleri, geleneksel toprak sahibi seçkinleri, kıdemli devlet memurlarını ve belediye başkanı olarak yerel idarede önemli bir rol oynamaya devam eden pek çok seçilmiş ileri geleni bunlar arasında sayabiliriz. Özellikle Katolikler rejimin ahlak, aile ve manevi değerlerin önemini vurgulayan Kilise öğretimini benimsemesini ve dinsel eğitime yönelik koruyucu tavrını memnuniyetle karşıladılar. Yenilgi ilahi bir ceza olarak düşünülmekteydi. Bu, insanların bağışlanmaya layık olduklarını kanıtlayacakları ve Tanrı'ya yönelik bencil materyalizmden kurtulacakları andı. Lyon Başpiskoposu Kardinal Gerlier, "Şayet zafer kazanmış olsaydık, muhtemelen yanlışlarımızın csiri olacaktık. Laikleşen Fransa ölüm tehlikesi içindeydi" demekteydi. Her ne kadar bireysel olarak rahipler Vichy ve Alman politikalarını, özellikle

Yahudilere yönelik muameleyi eleştirirler de, ruhban hiyerarşisi, teselli vermenin yanında çok nadiren manevi önderlik sunarak, Kiliseye özgü fırsatçı biçimiyle rejime sadık kalacaktı. Piskoposlar Şubat 1944 gibi geç bir tarihte bile direnişi “terörizm” ile itham edeceklerdi.

Bununla birlikte, rejimin gelenekselci ideolojisi ile modern bir kent toplumunun örgütsel ve maddi ihtiyaçlarını karşılayıp işgalcilerin doymak bilmez taleplerini yanıtlama çabalarıyla bağlantılı pratik problemler yüzünden sürekli bir gerilim yaşanacaktı. Ekonomi gide-rek Almanların çıkarlarına tâbi hale gelecekti. 1943 yılına gelindiğinde, tarımsal ürünlerin %15’i ve endüstriyel ürünlerin %40’ı Almanya’ya ihraç edilmekte, bunların bedeliyse işgalin masrafları olarak büyük ölçüde bizzat Fransızlar tarafından ödenmekteydi; üstelik bunlar, Alman markının döviz olarak aşırı değer kazanmasıyla çok daha bunaltıcı hale gelecekti. O yıl Fransızların Almanlara yaptığı ödemelerin ülkenin ulusal gelirinin %36,6’sına ulaştığı ve Almanya’nın savaş öncesindeki gayrisafi milli hasılasının dörtte birine eşit olduğu hesaplanmaktadır; bu rakam Almanya’da çalışan çok sayıda Fransız işçinin yaptığı katkıyı veya Alman askerlerinin Fransa’da tükettiği mal ve hizmetleri içermez. Gerçekten de işgalci kuvvetlerin talepleri hesaba katıldığında, Fransız işgücünün belki de üçte birinin Almanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanıldığı görülüyor. Aslında Fransa, Almanların savaş girişimine muazzam bir katkı yapıyordu. Bunu sağlamak için kırsal toplumun değerlerini teşvik etmekteydi; materyalizmin ilerlemesine karşı zorunlu birer siper olarak “toprağa dönüş”ü ve folklorun canlanışını destekleyen hükümet, verimliliği artırmak için *remembrement*’ı –küçük çiftliklerin güçlendirilmesini– canlandırmak zorundaydı. Aralık 1940’ta bir üretici öz-düzenleme yöntemi olarak kurulan köylü *corporation*’u hızla, devletin pazara müdahalesi için çalışan bürokratik bir aygıtla dönüşüyordu; bu aygıtın amacı, köylülerin görmezden gelmeye kararlı olduğu düzeylerdeki fiyatları belirleyip üretim kotalarını saptamaktı.

Endüstride de Almanların doymak bilmez talepleri, özellikle de hammadde dağılımının planlanmasını gerektirmekteydi; bu da devlet ve büyük işletmeler arasında çok daha sıkı bir işbirliğini zorunlu kılmaktaydı. Patron ve işçiyi birleştireceği ve sınıf çatışmasına son vereceği varsayılan Emek Sözleşmesi’nde kutsanan korporatist yapılar ve vesa-yetçi söylem, ağırlıklı olarak işadamlarının yararına olan politikalar için etkili bir maske oldu. Sendika federasyonları Ağustos 1940’ta yasakla-nırken meydana gelen az sayıdaki grev de acımasızca bastırıldı; tıpkı Mayıs 1940’ta Nord’da yaşam koşullarının ciddi anlamda kötüleşmesini ve işyerindeki disiplinin çarpıcı biçimde yoğunlaşmasını protesto eden

Resim 46. Kasım 1942'de Mareşal Pétain ve Pierre Laval, Vichy'de kardinaller Suhard ve Gerlier ile birlikte. 1870'lerde yaşanan feci yenilginin ardından olduğu gibi, Kilise ve devlet "ahlaki düzen"i yeniden kurmak için işbirliği yapmaya çalışıyor.

madencilerin katıldığı grevler gibi. Pek çok işveren, Halk Cephesi'nin intikamı ve yönetme özgürlüklerinin yeniden kurulması olarak gördüğü bu gelişmeyi memnuniyetle karşıladı. Yine de verimlilik, emek sıkıntısı ve kötü beslenen bir işgücünün umutsuzluğa düşmesi nedeniyle önemli ölçüde düştü. Fakat satmak için az bulunan mallara (Fransızlara gıda maddeleri ya da Almanlara şampanya, ayakkabı, uçak, lokomotif, motorlu araç veya çimento) sahip olan kişiler için bu, ender rastlanan türde bir fırsat dönemi idi. Aksi bir kriz ekonomisinde, işgalciler için mal üretmek ve çalışmak için çoğunlukla neden bulunamazdı. Laval'ın Nisan 1942'te hükümete dönmesi, pragmatistlerin gelenekselciler karşısındaki zaferini ve hayallerin uygulamada terk edilmesini temsil etmekteydi. Her ne kadar rejim, Mareşal Pétain'in kişisel itibarından sonuna kadar muazzam derecede faydalanmayı sürdürse de, faaliyetlerinin ardındaki itici güç, Fransa'nın restorasyonundan çıkarak, Avrupa'daki Bolşevik tehdidine karşı Almanlar tarafından yönetilen ve giderek korkunçlaşan bir sefere katılma faaliyetine dönüşmüştü.

Başlangıçta açıkça faşist düşünürler olan Robert Brassillach, Pierre Drieu La Rochelle ve Louis-Ferdinand Céline gibi kişilerin yanı sıra Marcel

Resim 47. Alman gözetiminde çalışan Fransız madenciler.

Déat ve Jacques Doriot gibi az sayıdaki aşırı sağcı siyasetçi, Almanların zaferini açıkça memnuniyetle karşılamıştı. Bu kişiler eski liberal demokratik rejim kadar, yeni hükümetin benimsediği geleneksel muhafazakâr değerleri de küçük görmekteydiler. Bu nedenle Vichy hükümeti, dönemin sonuna kadar onlarla arasına mesafe koyacaktı. Bu kişiler inançlı “işbirlikçi” kesimin çekirdek kadrosunu oluşturdu. Almanlar açısından ise Vichy hükümetine baskı yapmak için kullanılabilecek faydalı bir tehdit ve olası bir alternatif hükümetin temeli oldular. Önceleri Almanlar tarafından finanse edilen gazetelerin yayımlandığı Paris, bunların faaliyetlerinin başlıca odak merkeziydi. Eskiden dışlanmış olan bu kişiler, bir anda Paris yüksek sosyetesinin cazibesini paylaşmaya davet edilmekten keyif alır hale geldiler. Yine Paris’te Doriot’nun Parti Popula-

ire Français'si, Alman üniformasıyla Ruslara karşı savaşacak yaklaşık 12.500 Fransız gönüllüden oluşan bir Anti-Bolşevik Lejyonu'nun oluşturulmasına yardım etti. Bur Fransız faşistlerden sadece Marcel Déat ve Joseph Darnand, Aralık 1943'te bakanlık görevine getirilecekti; Déat Çalışma Bakanlığı, Darnand ise Düzenin Sürdürülmesi Genel Sekreterliği yaptı. Ancak gelenekselci muhafazaçârlar savaşın muhtemelen Almanya'nın yenilgisiyle sonuçlanacağını anlayınca kaçmaya başladılar. Fakat Pucheu (önce Sanayi, daha sonra İçişleri Bakanı), Almanya ile ilişkilerden sorumlu Benois-Mechin ve Propaganda Bakanı Marion gibi faşizm sempatzıanları hükümetteki kilit noktaları tutacaktı.

Elbette işbirliği, sadece siyasetçilerin meselesi değildi. Tüm nüfus Alman yönetimiyle uyumlu olmak zorundaydı. Yaşam belirsizliklerle doluydu. İşbirliği ideolojik temelli bir davranış kalıbını ya da basitçe kişisel çıkar beklentisini temsil etmekteydi. Bir kişi işgalcilere husumet duysa da, işyerinde işbirliği yapabiliyordu. Dahası zamanla belirgin tavır değişiklikleri yaşandı. Kişinin işinin niteliği –bir hükümet görevlisi olarak ya da mühendislik işlerinde, demiryollarında, kafede– işgalcilerle teması çoğunlukla kaçınılmaz kılıyordu. Tüm düzeylerdeki devlet görevlilerinin çoğu, savaş öncesindeki işlerini yapmaya devam ettiler. Anlaşılır bir şekilde maaşlarını ve emekli aylıklarını korumaya çalışıyor, fakat aynı zamanda yasal olarak oluşturulan bir rejime hizmet etmekle övünüyorlardı. Ne olursa olsun, itaat alışkanlığından kurtulmak kolay değildir. Sonraki süreçte yaşanan yoğun bir atalet, alternatif iş olanağının bulunmaması, fakat aynı zamanda mesleki sadakat ve düzen altındaki bir toplumu koruma kararlılığı gibi unsurlar onların görevlerinde kalmalarını sağlayacaktı. Mareşal'ın adına I. Dünya Savaşı gazilerine hitap eden ve Vichy'ye bağlı bir halk örgütü oluşturulmaya çalışıldı; Légion Française des Combattants adıyla örgütlenen bu örgüt 1941 başlarında 590.000 üyeye, bir gazeteye ve günlük bir radyo programına sahipti. Çeşitli savaşçı işbirlikçi gruplar 1942 sonunda en iyi dönemlerinde ve çoğunlukla kentli alt-orta sınıflar arasında yaklaşık 220.000 üyeye ulaşılar. Bununla birlikte aşırı görüşleri bu grupların cazibesini kısıtlamaktaydı. Uygulamada hükümet ve kitleler arasındaki temel teması sağlayacak olan, şişirilmiş mülki idare alanıydı. Yerel düzeyde belediye başkanları artık seçimle değil atamayla görev başına gelmekteydi, meclislerse temizlenmişti. Departman valileri de, çoğunlukla bu yerel ileri gelenlerin az çok gönüllü itaatine bağımlıydılar. Giderek güçleşen ekonomik durum, artan kıtlıklar ve Alman yetkililer ile sivil halk arasında aracı rol oynama ihtiyacı, polis devleti aygıtıyla desteklenen daha fazla idari müdahale gerektirmekteydi. Bu da kamu idaresinin siyaset

karşısındaki önceliğinin onaylanması anlamına geliyordu; üstelik bölgeselcilik ve ademimerkeziyetçi idareyi savunan gelenekselcileri rahatsız etse de, pek çok devlet görevlisini memnun eden bir gelişmeydi. Böylece, Vichy yönetimine seçilmemiş toplumsal ve idari seçkinler, yerel yönetim kurumları ve korporasyonların yanı sıra mülki idare, hukuk sistemi ve polis aracılığıyla kendi denetimlerini dayatarak egemenlik kurmayı başarmıştı. Desteği alınacak bir seçmen kitlesi olmadığı için, kendi kısımlarının çıkarlarını gözetmeleri fazlasıyla mümkündü.

Her ne kadar ateşkes anlaşmasına rağmen, işgal altındaki bölgede Vichy egemenliğinin kurulması her zaman işgalcilerin isteğine bağlı olacaksa da, özellikle ateşkesin hemen sonrasındaki dönemde Vichy hükümetinin yetkililerine ciddi bir inisiyatif alanı bırakıldı. Dolayısıyla, Alman yetkilileri, Vichy hükümetinin ahlaki dirilişin aracı olarak büyük önem atfettiği gençlik örgütünün genişlemesini engelledi. Yine de daha fazla işbirliği, üyelik almanın ve nispeten elverişli koşullarda, Almanların kurmakta olduğu yeni Avrupa'nın gerekli bir aracı olarak görünmekteydi. Pétain 24 Ekim 1940'ta Montoire'de Hitler'le buluştu. Görüşmeler sonuçsuz kaldı, fakat Mareşalin Hitler'le tokalaşma anını gösteren ve oldukça yayılan fotoğrafın son derece simgesel bir önemi vardı. 31 Ekim'de yaptığı bir konuşmada, "yeni Avrupa düzenini yaratacak bir faaliyet çerçevesinde bugün işbirliği yoluna girmem ... Fransa'nın birliğini sürdürmek içindir ve onurdur" ifadelerini kullanması bu mesajı pekiştirmektedir. Dahası, İngilizlerin Mers-el-Kebir saldırısına duyulan kızgınlık, Özgür Fransızların Ekvator Afrikası'nda denetimi ele geçirmesi ve İmparatorluğu koruma yönündeki kararlılık Almanlarla uzlaşmaya olan ilgiyi artırmıştı. Eylül 1940'taki başarılı Dakar müdafasında ve Haziran-Temmuz 1941'de Suriye'deki şiddetli çatışmada görüldüğü gibi, bu tür saldırılara cebren direnme kararlılığı, Almanya'nın müttefiki olarak İngiltere'ye karşı savaşma yönünde büyük bir isteğe dönüşmedi, fakat bunun muhtemelen en önemli nedeni, Hitler'in Fransa'nın tarafsızlaştırılmasını ve savaşın Fransız müdahalesiyle sonuçlanabilecek yeni cephelere yayılmasından kaçınmayı tercih etmesiydi.

Vichy hükümeti işbirliği karşılığında, ateşkes koşullarında taviz ve nihayetinde uygun bir barış anlaşması bekliyordu. Fakat Almanlar, Laval'ın Fransız halkına işbirliğinin fayda sağladığını göstermek gerektiği vurgusuna karşılık vermeye hazır değildi. Laval'ın bu konudaki başarısızlığı ve Pétain'in, onun çok fazla güç elde etmesinden duyduğu endişe, Aralık 1940'ta geçici olarak görevden alınmasına yol açtı. Bu da sadece, Hitler'in Fransızların niyetlerinin samimiyeti konusundaki şüphesini güçlendirmeye yaradı. Yine de Fransız-Alman ilişkilerinin genel olarak

düzelmesi yönündeki umutsuz arayış sürdü. Şubat 1941'de Vichy'deki hâkim bakan haline gelmiş olan Amiral Darlan, Fransa'nın zayıflamış bir İngiltere'nin denizlerde sömürgeci rolünü üstlenebilme ihtimalinden ilham alan hilekâr bir fırsatçıydı. Hitler'in en az kuşku duyduğu Fransız siyasetçi olan ve bu nedenle Pétain'den giderek bağımsızlaşan Laval'ın iktidara dönmesi, Fransız-Alman uzlaşması yönündeki yeni bir çabayı temsil ediyordu. 30 Mayıs 1942'de bir toplantıda konuşan Laval şunları söyledi: "Almanya'nın Rusya'ya karşı nihai taarruzuna hazırlandığı bir sırada, Fransa'nın kurtuluşu hiç tereddütsüz topyekûn itaatte yatmaktadır. Zaferde ekonomik bir rol oynayan Fransa, kaderini değiştirmek için tarihî bir fırsat yakalayabilir. Yenik bir ülke olmaktan çıkıp, yeni Avrupa düzeniyle bütünleşen bir ulusa dönüşebilir." Bu hedefi gerçekleştirmek için yalnızca yakın siyasi çevresinden değil, aynı zamanda Endüstriyel Üretim Bakanı Bichelonne ve İçişleri Bakanlığı Genel Sekreteri René Bousquet gibi etkinlikleriyle tanınan kişilerden destek almaktaydı. Laval, "yoğun ekonomik yardım" karşılığında Almanlardan taviz almayı ummakta, hatta "uygarlığımızı komünizme saplanmaktan kurtarmak için" (13 Aralık 1942) bir askeri ittifak olasılığını ileri sürmekteydi. Fakat aşırı zayıf bir durumda müzakereye girdiği için pek başarı elde edemedi. Bununla birlikte, Müttefiklerin Kuzey Afrika'ya çıkarma yapmasıyla birlikte ateşkes koşullarının açıkça ihlal edilmesi ve ardından Almanların 11 Kasım 1942'de işgal edilmeyen bölgeye ilerlemesi bile, Vichy'yi işbirliğinden vazgeçirmedi. Almanlar ateşkes sonucunda oluşturulan orduyu neredeyse hiç direnişle karşılaşmadan dağıttı. Fakat Kuzey Afrika'da, Pétain'in Müttefiklere direnme emri, o sırada bölgeyi ziyaret eden Amiral Darlan tarafından geri alınmıştı. Böylece yıkımdan kurtulan ordu, hâlâ çoğunlukla Pétain yanlısı subaylar tarafından komuta edilse de Müttefiklerin tarafında yeniden savaşa girecekti.

Fransa'da da rejimin inandırıcılığı hızla azalıyordu. Bunun tam olarak bağımlı ve çok daha itaatkâr bir devlet olduğu giderek anlaşılmaktaydı. Alman savaş ekonomisinin taleplerini karşılamak ve askerî kuvvetlerin güvenliğini sağlamak en önemli şey haline gelmişti. Fakat Vichy hükümetinin savaşta kaybeden tarafı desteklemeyi seçtiği de giderek belirginleşiyordu. Hükümetin tek cûzi ve beklenmedik başarısı ekonomik planlamanın gelişiminde görülmekteydi. "Toprağa dönüş" söylemine rağmen, büyük ölçüde Almanların taleplerinden kaynaklanan pratik ekonomik sorunlar devleti daha müdahaleci bir rol üstlenmeye zorlamıştı. Daha önce bazı ekonomistlerin savaş öncesi dönemdeki krizin çaresi olabileceğini duyurduğu planlama artık bir gereklilik haline gelmişti ve savaştan sonra da aynı derecede acil yeniden inşaat ihtiyaçlarını

karşılama üzere ciddi anlamda pekiştirilecekti. Şayet İngiltere beklen-
diği gibi barış isteseydi, aksi bir durum yaşanabilirdi. Yine de o zaman
bile, Fransa'nın bekleyebileceği en iyi alternatif, Almanların ihtiyaçlarına
tâbi bir Avrupa'da ayrıcalıklı bir bağımlı devlet statüsü olurdu. Vichy
rejimi, kendi planına göre sağın destek verdiği vesayetçi ve otoriter de-
netim yapılarına tâbi olacak yoksul sınıfların zararına, mevcut seçkinler
ve Katolik Kilisesinden yana olan gerici bir siyaseti benimsediğini göster-
mişti. Bu yoksul sınıflar pratikte ihtiyaç sıkıntısından, şiddetli bir emek
disiplininden, demokratik hakların yitirilmesinden ve siyasal baskıdan
başka bir şeye tanık olmayacaklardı. Rejimin giderek daha imkânsız hale
gelmiş tek umudu bir tür uzlaşmalı barıştı. Rejim bunun yanı sıra artan
iç muhalefete karşı kendisini korumaya da çalışıyordu.

Daha sonra, Vichy hükümetinin Fransa'yı –belki de Polonya'daki
gibi– çok daha beterinden koruyan bir “kalkan” işlevi gördüğü iddia edi-
lecekti. Oysa “Ulusal Devrim” ile 1940'taki mason karşıtı ve antisemitik
yasalar iç kaynaklı politikalar; bu yasa, Almanların Yahudi Sorunu-
nun “nihai çözümü”ne katkıda bulunmaları için baskı yapmasından iki
yıl önce çıkmıştı. Vichy rejiminin antisemitizmi ırk temelli olmaktan çok
milliyetçi ve Katolik eğilimliydi ve nüfusun çoğunluğunun önyargıları-
nı yansıtıyordu. Elbette ateşkes, Fransız hükümetini Fransa'ya sığınan
Alman kökenli Yahudi mültecileri iade etmek zorunda bıraktı, fakat 3
Ekim 1940 tarihli Yahudi Yönetmeliği, içeriğinin saptanması sürecinde
bizzat Pétain'in aktif rol oynadığı ve esasında bir Fransız girişimiydi.
Yönetmelik Fransız Yahudilerinin seçimle göreve gelmesini, kamu hiz-
meti, öğretim ve gazetecilik gibi alanlarda çalışmasını engellemekteydi.
Bu sayede kariyer umutları artan eski meslektaşlarıysa boşalan yerleri
memnuniyetle doldurdular. Bunun yanı sıra, Vichy rejimi, kendi par-
çalanmış egemenliğini korumanın sapkınca bir yolu olarak, işgalcilerin
politikalarını giderek kendisine aitmiş gibi uygulamıştı. İşgal altındaki
bölgelerde bulunan Yahudi mallarına Vichy rejiminin işbirliğiyle el ko-
nuldu. Bu durum yaklaşık 40.000 işletmeyi, büyük işletmeler kadar,
mahalle dükkânlarını da etkilerken, bu işletmelerin sahiplerini geçim-
lerini sağlamaktan mahrum bıraktı. Yabancı Yahudiler 1941 yazından
itibaren toplanıp sınır dışı edildiler. Bunlar diğer gruplarla karşılaştırıl-
dığında gözden çıkarılabilirdi; ayrıca feda edilmeleri de işgalciyle ilişki-
leri düzeltmenin yararlı bir yoluydu. Daha sonra bu tür politikalar, işgal
altında olmayan toprakları da kapsayacak şekilde genişletildi; bu hem
yasayı tüm ülkede standartlaştırma politikasının bir parçasıydı hem de
bu işbirliği ruhunun, Vichy devletinin Alman denetimi altında bulunan
bölgedeki sivil otoritesini genişletmesini kolaylaştıracağı umuluyordu.

Vichy görevlileri, İtalyan bölgesindeki işgal yetkililerinin Yahudi nüfusu koruma çabalarından oldukça yakınıyorlardı. Dahası, rejim, Yahudi mallarının müsadere ve satışından elde edilen kârdan pay almayı da arzu etmekteydi. Vichy hükümetini savunanlar, Fransa'daki 300.000 yabancı Yahudinin "sadece" %26'sının ve 150.000 Fransız Yahudinin sadece yaklaşık 6.000'inin sınırdışı edildiğini, diğerleri için de Laval'ın Fransız vatandaşlarını kesinlikle korumağa çalıştığını belirtmekteydiler. Fransız aileler, ciddi bir risk olarak pek çoğunu saklamıştı. Ağustos 1942'de Toulouse Başpiskoposu Saliège ve diğer dört Katolik başrahip uygulanan politikalarla karşı çıktı. Zamanla halkın sempatisi de harekete geçirildi. Fakat şu da akılda tutulmalıdır ki, saygı duyulacak birtakım istisnalara rağmen, Yahudilere yönelik eylemler Fransız hükümetinin etkin işbirliği ve Fransız polisinin yardımıyla gerçekleştirilmiştir; hem de kendi diplomatlarının, sınırdışı edilenlerin yaklaşan kaderi konusundaki uyarılarına rağmen. Yenilginin ardından yaşanan ekonomik kriz yabancı düşmanlığını pekiştirmişti. Yabancılar ve Yahudiler işe yarar günah keçileri haline gelmişti.

Rejimin antisemitist politikalarından çok daha az rağbet gören uygulamasıysa, ilkin Mayıs 1942'de gönüllülük temelinde, fakat ilgi görmeyince Eylöl'den itibaren zorla Almanya'da emek hizmeti şartının getirilmesi idi. 18 ila 50 yaş arasındaki tüm erkekler ve 21 ila 35 yaş arasındaki evlenmemiş kadınlar bundan sorumluydu. Sadece savaşa yönelik hayati işlerde çalışanlar bundan muaf tutulacaktı. Hiçbir şey hem Vichy hükümetine hem de Almanlara karşı, Reich'a bu şekilde işgücü gönderilmesi sürecinde olduğu kadar düşmanlık yaratmamıştı. İşgalciler ile kendi vatandaşları arasında kalan yerel memurlar duruma katlanamıyorlardı. İstifalar, işe gitmemeler ve pasif direniş yoğunlaştı. Daha önce Mareşali destekleyenlerin çoğu ondan uzaklaştı. Çoğunlukla işsizlerden oluşan yaklaşık 40.000 gönüllü ve *Service du travail obligatoire* (STO; Zorunlu Çalışma hizmeti) tarafından toplanan 650.000 kişi Almanya'ya gönderildi; bu durumda Fransa'da 4 milyona yakın insan bir dönem işgalciler için çalışmış olsa gerektir. Fakat çok sayıda genç erkeğin STO'dan kaçma çabaları, hem itibarını giderek yitiren Vichy hükümetine hem de Alman işgal rejimine karşı artan düşmanlığı, hatta etkin direnişi güçlendiren bir etken haline gelecekti. Kamu düzenini sürdürme konusunda yoğunlaşan soruna verilen cevap, Alman denetiminin sıkılaştırılması ve terör yoluyla muhalefetin dışa vurulmasının engellenmesi çabasıydı. İç düşmanlara karşı savaş, kendi savunucuları tarafından Vichy hükümetinin egemenliğini kurmanın bir aracı olarak görülse de, nihayetinde hükümetin meşruiyetini tahrif edecek pek çok

şeye vesile olacaktı. Bu durumda, Ocak 1943'te "düzen"i korumaya yar-
dım etmek üzere oluşturulan 45.000 gönüllü milis gücüyle desteklenen
Fransız idaresi ve polisi, hem iç karışıklığa katıldı hem de işgalcilerin
temsilcileri olarak hizmet ettiler. Eski çizgiyi koruma endişesi içinde
olan kişilerden gelen çok geniş bir isimsiz ihbar dalgası da -bu, derin bir
moral çöküntüsünün belirtisi olan bir gelişmeydi- bunlara yardım etti.

Hızla bir polis devletine dönüşen Vichy rejimi, hem bir derece oto-
nomi sağlayabilmek için hem de komünizm ve diğer "terörizm" biçim-
lerine karşı yürütülen mücadeleye katılmak gibi pozitif bir arzudan ve
basitçe kendini koruma amacından yola çıkarak Almanlarla yakın işbir-
liğine giriyordu. Müttefiklerin başarısı sayesinde gelecek olan Kurtuluş,
Fransa'yı bir kez daha bir savaş alanına dönme ve beraberinde iç savaş
getirme tehlikesiyle karşı karşıya bırakıyordu. Kızıl Ordu'nun artan ba-
şarısı bu endişeyi sadece güçlendirdi. Polis ve milis gruplarındaki çok
sayıda Fransız kadın ve erkeğin 1943-1944'te "haydutlar"a karşı "kanun
ve düzen"i savunmaya katılması, aktif direnişi devreye sokması bek-
leniyordu. Fakat bu işbirlikçiler radikalleştikleri kadar, giderek marji-
nalleştiler de. Yaklaşık 40.000 direnişçi veya rehine öldürüldü; 60.000
kişi "De Gaul yandaşlığı, Marksizm veya rejime düşmanlık" ile suçla-
narak, 100.000 kişi ise ırksal nedenlerle toplama kamplarına gönderil-
di. Darnand'ın Aralık 1943'te güvenlik şefi olarak atanmasıyla birlikte,
polisler hem daha acımasızlaştılar hem de Almanların denetimine çok
daha fazla boyun eğdiler. İşkence ve rehinelerin infazı giderek yaygın-
laştı. Müttefiklerin çıkarma faaliyetlerinin yakınlaşması uygulanan
baskının şiddetini artırırken; bu durum, tıpkı sık sık direnişçiler kadar
masum sivilleri de öldürerek geri çekilen Alman kuvvetlerinin paniğinde
olduğu gibi, Normandiya Çıkartması'nın ardından yeni galeyanlar da
yaratacaktı.

Direnin gelişim hızı yavaştı. Yenilginin hemen sonrasında, bu du-
rumdan kurtulmak için elde çok az seçenek vardı. İnsanlar gün geçtikçe
kıt kanaat geçinip beladan uzak durmaya çalışarak tükendiler. Sine-
ma ve çoğu zaman da din, bu katı gerçeklikten ve kocaları Alman esir
kamplarında bulunan veya çalışmak üzere götürülen kadınların yaşa-
dığı yalnızlıktan kurtulmanın bir aracıydı. Nüfusun çoğunluğu Vichy
hükümetinin istilacıyla uzlaşma çabalarını desteklemiş ve önceleri iş-
galci kuvvetlerin olağanüstü disiplinini hayranlıkla karşılamıştı. Yine
de, onların gidişini ve Müttefiklerin zaferini görme yönünde genel bir
arzu vardı. Duvar yazıları, resmî posterlerin yırtılması, haber filmlerinin
yuhalanması, küçük çaplı sabotaj eylemleri, BBC dinlemek gibi şeyler
yaygın kızgınlık duygusunun belirtisiydi. Fakat işgalcilerin acımasızlığı

ve Müttefik bombardımanının neden olduğu sürekli endişe ve tecrit duygusunun yanı sıra nüfusun büyük çoğunluğunun derin bir umutsuzluğa düşmesi kolayca aktif muhalefete dönüşemeyecekti. Direniş zamanla geliştikçe, niteliğini farklı kökenler ve biçimler belirleyecekti. Kasım ve Aralık 1940'ta subay Henry Frenay'ın gazetesi *Combat*'ın ve Robert Lacoste ile Christian Pineau adlı sendikacıların potansiyel direnişçiler arasındaki felç edici tecrit duygusuna karşı koymaya çalışan gazetesi *Libération*'un gizlice yayımlanması ilk işaretlerdendi. Direnişin en başından kurulması gerekiyordu ve öğrenme süreci pahalıya mal olacaktı. Bu, Paris'teki öğrencilerin Ateşkes Günü olan 11 Kasım 1940'ta düzenlediği gösteride ve Mayıs 1941'de kuzeydoğuda esasen yiyecek sıkıntısından kaynaklanan, fakat hem Vichy rejiminin valisinin hem de Almanların Komünist ajitasyona bağladığı madenci grevinde olduğu gibi az sayıdaki aleni çatışmadan çıkarılan dersti. Bununla birlikte, direniş eylemlerine ancak, Haziran-Ağustos 1941'den sonra, yani Hitler'in Rusya'yı istila edip Komünistlerin direnişe içten bir bağlılık sergilemesinden sonra ilgi gösterilmeye başlandı. Bunun ardından, direniş eylemlerine rehlinlerin öldürülmesi gibi, işgalcilere yönelik düşmanlığı hızla artıran şiddetli baskı girişimleriyle karşılık verildiği bir kısır döngü başlıyordu, fakat direniş faaliyeti, Almanların şiddetli tepkisini tahrik edeceği gerekçesiyle sıkça da kınandı. Yaşam standartlarının kötüleşmesi, Alman kuvvetlerinin işgal altında olmayan bölgeye hiçbir muhalefetle karşılaşmadan girmesi ve Almanya'da mecburi çalışma uygulaması, hem işgalcilere hem de itibarını giderek yitiren Vichy hükümetine yönelik muhalefetin gelişim sürecindeki yeni aşamaları oluşturacaktı. Müttefiklerin artan askeri başarıları yeni bir umut ikliminin oluşmasına katkıda bulundu.

Direniş öncelikle şehirlerde entelektüeller ve işçiler arasında gelişti; bunlar en başından itibaren hem Alman baskısı ve sömürsünden hem de Vichy hükümetinin otoriterliğinden açıkça mustarip olan gruplardı. Ayrıca, polisin Paris'in dış mahallelerinden Montmartre, les Halles veya Belleville gibi yerlere nispeten nüfuz edememesi gibi somut pratik nedenler de vardı. Direniş özellikle düşmanın açıkça ortada olduğu işgal altındaki bölgede gelişti; buna karşın güneyde Vichy hükümetinin varlığı meseleyi örtmekteydi. Mareşale ve Bolşevizm karşıtlığına sadakatleri, siyasal muhafazakârların katılımını kısıtlamaktaydı. Esasında pek çok yerde, özellikle de kırsalda, işgalcilerle çok az temas kurarak barış içinde yaşamak mümkündü, fakat resmen gıdalara el konulması köylülere giderek yabancılaştıracaktı. Direniş biçimleri çeşitliydi ve farklı nedenlerden kaynaklanıyordu. Başlangıçta akrabalık, arkadaşlık, meslek, din veya siyaset bağlarıyla bir araya gelen aynı fikirdeki insanların

Resim 48. Genç direniş üyeleri Alman askerleri tarafından idam ediliyor.

oluşturduğu küçük gruplar tarafından belirli bölgelerde gerçekleştirilen bir dizi dağınık girişim olarak ortaya çıktı. Bu kişiler arasında Vichy rejiminin ordusunda görev yapan yurtsever, siyasal açıdan muhafazakâr subaylar, devlet memurları veya Paris'teki Musée de l'Homme'da toplanan entelektüeller vardı. Fakat kayda değer birtakım istisnalar haricinde geleneksel seçkinlerin üyeleri bir arada yaşamayı tercih etse de, orta sınıfın rolü hafife alınmamalıdır. Hem Vichy hükümetinin hem de Almanların kendilerinden talepleri arttıkça, hem devlet memurları hem de polis işbirliğinin faydasından şüphelenmeye, daha az güvenir olmaya ve özellikle Müttefiklerin zafer ihtimali arttıkça, kendileriyle uzlaşma yapmaktan kaçınma konusunda daha kararlı bir tutum takınmaya başladılar. Zamanla devlet mekanizması çözülmeye başladı. Tüm toplumsal gruplar içerisinde direnişe verilen destek, Vichy'nin açıkça uydu bir hükümet haline gelmesine karşı gösterilen yurtsever tepkinin yanı sıra Almanların ırkçılığı ve vahşetine yönelik insani ve çoğu zaman da Hristiyan temelli bir tepkinin parçası olarak artacaktı. Geçmişteki siyasal görüşler ve işgal deneyimindeki ciddi bölgesel farklılıklar kararları açıkça etkiliyordu. En başından itibaren sendikaların baskı altına alın-

masına, kişisel ve siyasal hakların yitirilmesine karşı çıkan Sosyalistler muhtemelen en etkin siyasal gruptu. Nazi-Sovyet Paktından etkilenen resmî Komünist yaklaşım, Vichy'deki "hainler"i kınamakla birlikte, işgalci güçle çatışmaya girmekten kaçınma yönündeydi. Ne var ki Sovyetler Birliği'nin işgalinden önce bile gizlice yayınlanan *L'Humanité* daha muhalif bir tutum sergiliyor, endüstriyel bölgelere yönelik sabotajlar artıyor ve silahlar hazır tutuluyordu. Komünistlerin en sonunda aktif direnişe katılımı, direnişin hem sayısal hem de mücadele gücünde kayda değer bir etki yaratacaktı. Bu durum partiyi de önemli bir siyasal güç haline getirecekti. Tıpkı milis güçleri gibi direnişçiler de tüm toplumsal gruplardan gelseler bile, direniş faaliyeti hâlâ çoğunlukla sınıf mücadelesini sürdürmenin bir aracı olarak görülebilmekteydi.

Darlık ve yoksunluk içindeki daha yoksul gruplar arasında, varlıklı kesimlere yönelik bir protesto ve düşmanlık havası yaratıldı. İşverenlerin otoritesinin pekiştirilmesi, sendikacılara yönelik zulüm ve iş gününün artırılması ciddi bir kızgınlık yarattı. Üretim seviyesinin düşmesi, denizaşırı pazarlara erişim imkânının yitilmesi, Almanların alımları ve çiftçilerin çok az kazanç getirdiği zamanlarda ürünlerini serbest pazarda satmayı istememeleri, XVIII. yüzyıl sonlarından beri görülmemiş ölçekte bir gıda sıkıntısının oluşmasına katkıda bulundu. Eylül 1940'ta ekmek karnesi uygulaması getirildi; 1941 yılının sonuna gelindiğinde, tüm zorunlu ihtiyaçlar karneyle alınmaktaydı. 1943 yılında resmî istihkak miktarı günde sadece 1.200 kaloriyle sınırlıydı; bu, genellikle sağlık için gerekli asgari miktar olarak düşünülen 1.700 kalorinin oldukça altındaydı. Ertesi yıl kaba ölüm oranı binde 19,1'e ulaştı; savaş öncesindeyse bu oran 15,3'tü. Ailelerine bakmaya çalışıp saatlerce sıra bekleyen kadınların yükü iyice ağırlaşmıştı. Fiziksel ihtiyaçları karşılamak artan bir saplantı haline gelirken, maliyeti karşılayabilen kesimler kaçınılmaz olarak giderek yaygınlaşıp yozlaşan karaborsaya başvurdular. Kent ve kırsal, zengin ve yoksul arasındaki uçurum genişledi. Elektrik kesintileri ve ısınma yakıtı sıkıntısı yaygınlaşan sefaleti artırırken, tutuklamaların yoğunlaşması, zorunlu çalışma hizmeti için yurtdışına gönderilme, isabetsiz müttefik hava saldırılarının neden olduğu zayıflık -60.000 kişinin ölmesine neden oldu- şiddetlenen güvensizlik havasını daha ciddi bir düzeye getirdi.

Yerel girişimlerle oluşturulan çeşitli direniş grupları ve şebekeleri Özgür Fransızların ve İngilizlerin dış etkisine giderek daha fazla karşılık verecek ve askerlerin intikali konusunda istihbarat toplamak -demiryolu çalışanları bu konuda bilhassa uzmandı- broşür ve gazete dağıtmak, siyasi şüpheliler, Yahudi mülteciler ve Müttefik askerleri için gizli mekânlar ve kaçış güzergâhları oluşturmak, hem işbirlikçiler hem de

Almanlara karşı suikast ve sabotajlar düzenlemek gibi çeşitli görevler üstleneceklerdi. 1943'ten itibaren merkez ve güneydeki seyrek nüfuslu bölgelerde, Almanya'daki zorunlu çalışma hizmetinden kaçan genç erkeklerden oluşan ve hem direnişe sempati duyan az sayıdaki subay hem de deneyimli cumhuriyetçi İspanyol mülteciler tarafından güçlendirilen büyük silahlı grupların katıldığı gerilla faaliyetleri gelişecekti. 1944 başına gelindiğinde, belki de 30.000 kişi bu *maquis*'e [direniş örgütüne] katılmıştı. Tüm bu faaliyetler son derece tehlikeliydi. İhbarcılar çeşitli gruplara sık sık sızdı; bu grupların mensupları yakalandıklarında işkenceye maruz kaldı ve korkunç şekilde öldürüldü. Bunlar, Alman yetkililerin kendi ailelerine ve masum rehinelere karşı misilleme saldırıları düzenleyeceklerini bildikleri için manevi bir yükün altına da girdiler.

Çeşitli yerel gruplar arasındaki işbirliği çok yavaş geliyordu; bu yavaşlık hem işbirliğinin kaçınılmaz olarak yol açacağı açığa çıkma tehlikesinden hem de karşılıklı siyasal şüpheden kaynaklanmaktaydı. Londra merkezli Özgür Fransızların –ilk zamanlar yaklaşık 10.000 kişinin desteğini alan heterojen bir hareketti– başlangıçta çok az etkisi vardı. İngilizler ve özellikle Amerikalılar Vichy hükümetiyle müzakere yolunu açık tutmaya devam ettiler. Her ne kadar Churchill, sadece alternatif ve tanınmış liderler ortaya çıkamadığı için de Gaulle'ü desteklemiş olsa da, generalin Vichy rejiminin meşruluğunu tutarlı biçimde reddetmesi, Fransa'nın hayati çıkarları olduğuna inandığı konuları savunma konusundaki uzlaşmaz tutumu ve İmparatorluğun çeşitli kısımları özgürleştikçe askeri gücünün zamanla artması Müttefikler nezdindeki konumunu yavaşça güçlendirdi. Ne var ki, küçük düşürücü olduğunu düşündüğü bağımlılığı azaltmak için çok az şey yapabildi. Fakat Mayıs 1943'te siyasal grupların, sendikaların ve direniş örgütlerinin temsilcilerinden oluşan Conseil National de la Résistance (CNR; Ulusal Direniş Konseyi) oluşturulunca, de Gaulle'ün konumu da değişecekti. Bu meclisin önde gelen kişilerinden biri olup Ekim 1941'de de Gaulle ile buluşmak üzere Londra'ya tehlikeli bir yolculuk yapan eski vali Jean Moulin (Lyon merkezli ve büyük ölçüde Katolik temelli *Combat* grubunun bir üyesi) onun temsilcisi olarak döndü ve konsey üyelerini generale destek verdiklerini duyurmaya ikna etti. Bunlar dış destek ve özellikle büyük ihtiyaç duydukları silahlar için, utana sıkıla Müttefiklere gitmek yerine, Özgür Fransızlara başvurmayı tercih ettiler. Temaslar arttı. Daha da önemlisi, siyasal görüşleri ne olursa olsun, de Gaulle Fransa içerisindeki otoritesini artırmak için gereken uzlaşmaları yapmaya ve özellikle savaş sonrası dönemde demokrasinin yeniden kurulmasını taahhüt etmeye hazırды. Ülke içindeki direniş hareketinin artan desteği, de Gaulle'ün

savaş sonrası dönemde Fransa'da komünist bir yönetimi engelleme yönündeki kararlılığı ve potansiyel rakiplerin belirgin yetersizliği, Müttefikleri de Gaulle'ün üstün konumunu kabul edip *Comité Français de la Libération Nationale*'in [CFLN; Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi] statüsünü tanımak zorunda bıraktı. Bu komite Haziran 1943'te Auriol ve Mendès-France gibi Üçüncü Cumhuriyetin eski siyasetçileri ve direniş liderlerinden oluşturuldu. Komite zamanla, Kuzey Afrika'da oluşturulan ve Müttefikler tarafından donatılan 500.000 kişilik düzenli ordunun sadakatinden güç alan bir Geçici Hükümet biçimine dönüştü.

Ne var ki hem taktikler hem de hedefler konusunda fikir ayrılıkları olduğu gibi, iç siyasette de ciddi gerilimler yaşanmaya devam edecekti. Komünistlerin Fransa'da artan etkisi bilhassa endişeye neden oldu. Moulin'in Haziran 1943'te yakalanması, işkenceye maruz kalıp öldürülmesi direnişin tehlikelerinin, baskı sonucunda direniş yapılarının sürekli parçalanmasının ve faaliyetlerini yeniden güçlendirme yönündeki kararlı çabaların belirtisiydi. Hiç şüphesiz pek çok Komünist, bunu, sadece düşman Almanya'ya değil, aynı zamanda toplumsal devrime giden bir yol olarak hain egemen sınıflara karşı verilen olası bir kitlesel mücadele bağlamında ele almaktaydı. Bu, hâlâ uzak görünen kurtuluş gününde Müttefik ordularını desteklemek için hazırlık yapmak niyetindeki diğer grupların daha muhafazakâr ve ihtiyatlı yaklaşımına ters düşen bir görüştü. Dolayısıyla, hem Özgür Fransızların hem de İngiliz Özel Harekât Komutanlığı'nın komünist olmayan *Mouvements Unis de la Résistance* [Birleşik Direniş Hareketi] ile ona bağlı *Armée Secrète*'ye [Gizli Ordu] gönderdiği kaynaklarla karşılaştırıldığında, komünist *Front National* [Ulusal Cephe] ile *Francs-Tireurs et Partisans Français* [Fransız Partizanları ve Piyadeleri] büyük silah ve para sıkıntısı yaşıyorlardı. Savaş sonrası dünyadaki iktidar mücadelesi, Müttefiklerin çıkartma günlerinden önce zaten başlamıştı.

Müttefik kuvvetler, ezici hava üstünlüğünün de yardımıyla, 6 Haziran 1944'te Normandiya sahiline çıkarma yaparak kendi köprübaşlarından çıkmaları yedi hafta sürse de, hızla askerî bir gelişme kaydetmeyi başardılar. Paris 25 Ağustos'ta kurtuldu. Büyük bir Fransız unsurun da katıldığı Müttefik kuvvetler aynı zamanda, 15 Ağustos'ta güneye de çıkarma yapmış, 28 Ağustos'ta Marsilya'yı kurtarmış ve hızla Rhône vadisine çıkmışlardı. Hem bu harekât sırasında hem de Bretanya'nın kurtuluşu, ardından Saint-Nazaire limanı ve savaş sonuna dek direnmeye devam eden diğer yerlerdeki Alman garnizonlarının denetim altına alınması sürecinde direniş gruplarından büyük destek aldılar. Yıl sonuna gelindiğinde ülkenin büyük bölümü Alman askerlerinden kurtulmuştu.

Düzenli Fransız kuvvetlerinin ilk çıkartmalara katkısı, çoğunlukla de Gaulle nefreti dolayısıyla sınırlı tutulmuştu. Direniş grupları kitlesel bir ayaklanma çağrısı da yapmamışlardı. Vakitsiz ayaklanmaların katliamla sonuçlanması son derece muhtemeldi. Bu grupların Müttefiklerin büyük stratejisinde, Alman takviyesinin Normandiya cephesine ulaşmasını geciktirmek gibi son derece hayati bir rolü vardı. Her ne kadar Komünist ve Komünist olmayan grupların planları *Forces Françaises de l'Intérieure*'ün (FFI; İçerideki Fransız Kuvvetleri) ortak komuta yapısı içerisinde son derece başarıyla koordine edilmişse de, arazide olayları denetim altında tutmak daima güç olacaktı. Yine de askerî donanım eksikliğine rağmen, direniş kuvvetleri hem Almanların doğuya çekilmesinde hem de Paris'in kurtuluşunda önemli rol oynamayı başardılar. Müttefiklerin başkomutanı Eisenhower, pahalıya mal olacak evden eve çatışmaya girme riskini almaktansa başkenti atlamayı planlamıştı; fakat bu plan, direniş liderlerinin, özellikle de Komünistlerin daha etkin rol oynama konusundaki kararlılıklarını görmezden gelmekti. Şehirdeki gerilim artmış, polis bile greve gitmişti. Ayaklanma 18 Ağustos'ta başladı ve ertesi sabah çoğunlukla polislerden oluşan direnişçiler Polis Müdür-lüğünü işgal ettiler. Peş peşe bakanlıklar ve diğer ana binalar da ele geçirildi ve yetkileri Özgür Fransızların temsilcileri devraldı. Tüm şehirde, özellikle kuzey ve doğudaki işçi sınıfı mahallelerinde barikatlar kuruldu. Bunun neticesinde, Eisenhower İkinci Fransız Zırhlı Tümeni'ni Paris'e gönderdi ve Hitler'in yıkıntılar içerisinde çarpışmayı sürdürme emrini dikkate almayan Alman komutan 25 Ağustos'ta teslim oldu. De Gaulle öğleden sonra şehre vardı. Şehrin kurtuluşu yaklaşık 3.000 direniş üyesinin ve sivilin hayatına mal olmuştu. Komünistlerin bu ayaklanmada oynadığı temel role rağmen, hizmet edilen de Gaulle'ün hedefleriydi. Şehre varmasının hemen ardından Hôtel-de-Ville'de yaptığı konuşma, efsane yaratma konusundaki o alışılmış dehasını ortaya koymaktaydı. "Paris! Paris küçük düştü! Paris parçalandı! Paris şehit düştü! Fakat Paris artık kurtuldu! Kendisi tarafından, Fransa ordularının yardımıyla, bir bütün olarak Fransa'nın, savaştan Fransa'nın, ebedi Fransa'nın desteği ve yardımıyla kendi halkı tarafından kurtarıldı." Devletin meşruiyetini yeniden kurmanın yanı sıra kahramanca direniş efsanesi etrafında ulusal birlik duygusunu yeniden yaratmaya da kararlıydı. Müttefiklerin oynadığı nihai rol göz ardı edildi. Bu süreçte kurtulup direnen pek çok topluluk genel olarak esasında tâbi ve ikincil bir rol oynasa da, Fransız güçlerinin kurtuluşa katkısı -FFI'nın 24.000 üyesi bu süreçte hayatını kaybetti- ulusal özgüveni yeniden kazanmak için çok çabalayacaktı.

Vichy rejimi saldırı karşısında hızla dağıldı. Alman yetkililer ta-

rafından hükümet önce Doğu Fransa'ya ve sonunda fiilen esir olarak Almanya'ya gitmeye zorlandı. İdeolojik bir temelde hareket ederek son ve çoğunlukla acımasız bir zulüm dalgasına yardımcı olan küçük bir memurlar grubu ve milisle birlikte, yerel düzeydeki idare de çöküyordu. Pétain'in Fransızları mücadele sırasında tarafsız kalmaya çağırmasının hiçbir anlamı yoktu. Onun asıl amacı, kendi konumunu bir şekilde koruyarak, otoritenin düzenli bir şekilde nakledilmesini sağlamak ve iç çatışmadan kaçınmaktı. Pétain'e göre, ıstırap ve baskıyla geçen uzun yılların ardından, kurtuluşun kitlesel bir hesaplaşmaya ve iç savaşa dönüşmesi gibi son derece reel bir tehlike söz konusuydu. Gerçekten de kurtuluş ihtimali, hem direniş üyeleri hem de son dakikada Nazi karşıtı mücadeleye katılan daha pasif vatandaşlar arasında muazzam bir beklenti yaratmıştı. Bu koşullar altında mücadeleyle özdeşleşen siyasal sol, ulusal çıkarın temsilcisi olarak ortaya çıktı. Bu durum kısmen, demokrasiye bağlılığı onaylamanın yanı sıra "feodal" ekonomik imparatorlukları dağıtıp kamulaştırmayı, işçileri daha büyük, daha adil bölüştürülen bir zenginlik planlamasına dahil etmeyi ve bir sosyal güvenlik sistemi yaratmayı taahhüt eden CNR'nin programıyla güçlendirilmişti. Bu, mülk sahipleri sınıfların benmerkezci bireyciliğinin reddi anlamına geliyordu. Gard ve Kuzey Fransa'daki kömür yataklarının kurtulmasının ardından, madenciler maden sahiplerinin otoritesini reddederek *de facto* bir kamulaştırma gerçekleştirdiler. Çeşitli kesimlerde bir kez daha olağanüstü bir beklenti duygusu oluşurken, toplumsal korku muhafazakârları siyasal bir kisve altında bile olsa komünizme karşı mücadeleye hazırlanmaya teşvik etti.

Neredeyse her sosyal gruptan gelen kişiler direnişe katılmış olsalar bile, pek çok işverenin yanı sıra geleneksel siyasal ve toplumsal seçkinler de Üçüncü Cumhuriyetin veya Vichy'nin manevi ve pratik başarısızlıklarından tamamen sorumlu tutulmaktan kurtulamadılar. Pétain rejiminin eski destekçileri artık, kendilerine kâbus gibi görünen ve komünizme dayalı bir toplumsal devrim ihtimaliyle karşı karşıyaydılar. Pratikteyse iktidar boşluğunun yaşandığı ve bir rejimin yıkılıp halefi tarafından denetimin kurulmasıyla sonuçlanan bu tehlikeli dönem kısa sürecekti. Yine de bu kısa süreçte işbirlikçi olduğu düşünülen yaklaşık 10.000 kişi idam edildi; bu yüksek bir rakam olmasına rağmen, sonraki süreçte direnişin itibarını lekelemek için muhafazakârların ortaya attıkları rakamlardan çok daha düşüktü. Hukukun egemenliği tekrar sağlandığındaysa 7.037 kişi daha yasal olarak oluşturulan mahkemeler tarafından ölüme mahkûm edildi, fakat sadece 1.500 infaz gerçekleştirildi. 40.000'den fazla kişi hapis cezasına çarptırılırken 50.000 kişi de vatan-

Resim 49. Millislerin Ağustos 1944'te Grenoble'de idam edilişi.

daşlık haklarını yitirdi. Özellikle Alman erkek arkadaşları yüzünden kadınların çoğunluğunu oluşturduğu pek çok kişi de aşağılandı ve başları tıraş edilerek sokaklarda yürütüldü. Bu ilk tepki döneminin ardından cezalandırılanlar, icracılardan –elbette bunlar kendilerini görevlerine fazla kaptırmamışlarsa– çok Vichy döneminde politikaları saptayanlar olacaktı. Öfke zamanla yatıştı. *Commissariat général aux questions juives*'nin [Yahudi Sorunlarına Dair Genel Komiserlik] başkanı olarak Vichy dönemindeki antisemitik yasanın mimarlarından olan Xavier Vallat bile sadece on yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1949'da serbest kalıp beş yıl sonra affedilecekti. Pétain ve Laval ise son derece taraflı duruşmalara katlanacaklardı. Yine de avukatları, bu iki kişinin işgalcilerden en azından kısmi koruma sağlama konusundaki başarısını öne çıkaran bir savunma hazırlayabildiler. Yeni bir muhafazakâr efsane daha yaratılıyordu. Fakat her ikisi de ölüme mahkûm edildi. Laval vurulurken, Pétain'in cezası yaşı ve ilerleyen bunaması nedeniyle ertelenecekti. Entelektüeller ve gazeteciler gibi tanınmış kesimler, işbirliğinin işlemesi açısından hayati önem taşıyıp bunu çoğunlukla kârlı bir işe çeviren işadamları ve devlet görevlilerinden çok daha fazla yara aldılar. 20.000'den fazla kamu görevlisi, özellikle polis teşkilatında yoğunlaşan bir temizlik harekâtının parçası olarak görevden alındı. Fakat bunların çoğu 1950'ye dek eski görevlerine geri dönecekti; hükümet mekanizması neredeyse hiç bozulmadan işlemeye devam etti. Devlet bürokrasisinin ağırlığı çok geçmeden

yeniden kuruldu. Süreklilik yeni rejimin pürüzsüzce işlemesi ve merkezi cumhuriyet demokrasisinin bölgesel girişimler üzerindeki konumunun onarılması açısından zarurîydi. Kıdemli memurlar hak ettikleri cezaları çekemeyecek kadar faydalıydılar ve önceki eylemlerini gizleyebilecek kadar geniş bir çevreye sahiptiler. Üstelik, öyle çok insan az ya da çok işbirliğinden suçlu olduğunu düşünüyordu ki, bu durumda kitlesel bir soruşturma sürdürülemezdi. Kırsal bölgelerin ve küçük kentlerin çoğunda, geleneksel olarak egemen gruplar, kendi iddialarına göre, “yerel toplulukların bütünlüğü”nü (Gildea) koruyup Komünist bir yönetimin kurulmasını engellemek için çoğunlukla yerel kurtuluş komitelerine de egemen olarak kendi otoritelerini hızla tekrar kabul ettirdiler. Pratikte savaşı nihai zafere kadar sürdürme kararlılığı ve ardından yeniden yapılanma çalışmaları, intikamın veya toplumsal reformun önüne geçecekti. De Gaulle, güçlü bir birlik ve ulusal amaç duygusu yaratabilmek için, nüfusun büyük kısmının direnişi desteklediğini veya en azından sempatiyle karşıladığını vurgulayacaktı. Bu efsane pek de tartışılmadan yaşamaya devam edecekti; ta ki Ophuls'un etkili belgeseli *Le chagrin et la pitié*'nin ve Amerikalı tarihçi Robert Paxton'ın eserinin, Vichy döneminde gündelik yaşamın parçası haline gelen ödünlere dair anıları yeniden uyandırdığı 1970'lere dek.

Müttefiklerin zaferi giderek olası göründükçe, insanlar savaş sonrasındaki dünyayı düşünmeye başlamışlardı. Direniş içerisinde sosyalizmden veya Katolik hümanitarizmden ilham alan pek çok eylemci, savaş öncesindeki toplumsal ve siyasal sistemlerin yeniden kurulmasını engelleyerek daha eşitlikçi bir toplum yaratmaya kararlıydı. Kuzey Afrika ordusunun Pétain yanlısı eski subaylarının yanı sıra de Gaulle'e yakın kesimler arasındaysa, direnişin en geniş ve en dinamik parçasını oluşturup Komünistlerin egemen olduğu pek çok grubun niyetleri konusunda ciddi bir endişe söz konusuydu. Açıkçası yeni bir hükümetin otoritesini sağlamak tehlikeli bir çaba olacaktı. Müttefiklerin amacıysa ilerleyen orduların kendi askerî yönetimlerinin kurulması sayesinde geride kalan bölgelerde güvenliğin sağlanmasıydı. Bu süreçte, Comité Français de la Libération Nationale (CFLN) tarafından, 2 Haziran'da kendisini Geçici Hükümet ilan etmiş yeni bir kurumsal yapı zaten oluşturulmuştu; bu yapının mensupları, hem direniş hareketindeki güç dengesi dikkate alınarak hem de işleyen bir siyasal fikir birliği kurma arzusuyla yola çıkılarak, Komünistlerin de yer aldığı çeşitli siyasal çevrelerden geliyordu. İktidarın nakledilmesi süreci dikkatle hazırlanmıştı. 1944 yılı başlarında Vichy hükümetiyle benzer gizli idari ve askerî hiyerarşiler oluşturulmuştu. Alexandre Parodi, de Gaulle'ün Fransa'daki genel temsilcisi olarak

Resim 50. Kurtuluş: General de Gaulle, 26 Ağustos 1944'te Champs-Élysées'de yürüyor.

atanırken; Jacques Chaban-Delmas ulusal askerî temsilci, General Koenig ise FFI komutanı oldu. Vichy valilerinin yerini almak üzere *commissaire* adayları da belirlenmişti. Bunlar genelde yerleşik toplumsal ve siyasal seçkinlerden gelen, fakat seleflerinden farklı ve daha genç bir nesle mensup –saygın Sciences-Po ile Saumur'daki süvari okulundan mezun olup Angers'in yönetimini üstlenen Michel Debré gibi– kişilerdi. Başka bir düzeyde ise, de Gaulle'ün peş peşe kurtulan kentlerde, fakat hepsinden önemlisi 26 Ağustos'ta Paris'te muzaffer bir edayla karşılanması, onun dirilen Fransız devletinin somut hali olarak rolünü meşrulaştırmıştı. Geçici Hükümet'in ülke içindeki direniş üzerindeki otoritesi, direnişçilerin düzenli orduya katılmasıyla ve Ekim'den itibaren sivillerin silahsızlandırılmasıyla yeniden onaylandı. Direnişin pek çok üyesiyse,

onlara neredeyse gereksiz bir telaş şeklinde görünen bu süreçte, bir kenara itilmişlerdi. Silahlı kuvvetler üzerinde devlet tekelinin bu şekilde tekrar kurulması, solun bağımsız eylem yetisini önemli ölçüde azalttı. Hem Fransa hem de Sovyetler Birliği'nin çıkarlarını gözetken Komünistler, kendi açılarından, iç savaş riskini göze alarak savaş girişimini sürdürmeye de fazlayla kararlıydılar. İlimli bir tavır sergilemeleri, nihai zaferden sonra kendilerine kitlesel destek ihtimali de sağlayacaktı.

Bir yandan da, düşman kovulmadan önce hâlâ yapılması gereken pek çok şey vardı. 1944/5'in son derece sert kış koşullarında ve savaşın yol açtığı yıkımın ortasında insanların beslenmesi ve donmaktan korunması gerekiyordu. İletişim şebekeleri hem dost hem de düşman tarafından hedef alınmıştı. Yakıt yetersizdi. Zorunlu ihtiyaçların dağıtımı güçtü ve karaborsa sürekli büyüyordu. Zafer kazanıldığında bile, yaklaşık 2 milyon eski savaş esiri ve sürgünün evlerine dönmesi, askerlerin terhis edilmesi gerekiyordu. Hayatta kalan Yahudiler hâlâ antisemitizmle ve mallarının tazmini konusunda çoğunlukla üstesinden gelinemez güçlüklerle karşılaşacaktı. Yaygın bir sefalet ve hayal kırıklığı söz konusuydu.

Bu muazzam sorunlara rağmen, de Gaulle'ün başarısının boyutu, Müttefiklerin Fransa'yı işbirlikçi bir devlet olarak değil de, harp müttefiki olarak kabul etmeye karar vermesinden de anlaşılmaktadır. Buna karşın, 1940'ta çoğu Fransızın memnuniyetle karşıladığı rejimin feci bir başarısızlık olarak görülmesi gerekmişti. Aslında Vichy rejimi, yalnızca 1789'da başlatılan uzun iç savaş sürecindeki yeni bir raundu oluşturmuştu. Bu çatışmanın 1930'larda ekonomik kriz ve Halk Cephesi'nin kurulmasıyla başlayıp Pétain rejimiyle doruğa ulaştığı söylenebilir. Bu aslında, döneme temel bir bütünlük sağlayan 1914 ila 1945 arasındaki bir dizi krizin sonuncusuydu. Onunla birlikte uzun bir ekonomik ve toplumsal durağanlık dönemi de sona erdi. O dönemin tersine, gelecek otuz yıl –*trente glorieuses*– sürekli bir ekonomik büyüme getirecek ve Fransız toplumunun dönüşümüne tanıklık edecekti.

7 | Yeniden Yapılanma ve Yenilenme: *Trente Glorieuses*

GİRİŞ

Dönüştürücü bir nitelik taşıyan çoğu olay gibi, Kurtuluş da kayda değer siyasal ve toplumsal reform beklentilerinin yanında yerleşik seçkinler arasında ciddi bir endişe yarattı. Sağ, Vichy rejimiyle özdeşleştirildiği için itibarını yitirmişti. Toplumsal adalet ve ekonomik modernleşme taahhüt eden sol ise yükselişteydi. Fransa sonraki yıllarda sürekli olarak bir yukarı doğru büyüme döngüsü yaşayacaktı; ekonomist Jean Fourastié'nin deyişiyle, *trente glorieuses* [otuz görkemli yıl]. Yeniden yapılanmanın ardından uluslararası ticaretin serbestleşmesi ve ülke içinde artan bolluk sayesinde ciddi bir canlanma ortaya çıkıyordu. Devletin daha fazla sorumluluk üstlenmesiyle birlikte kamusal ve özel yatırımdaki ciddi artış talebin sürekliliğini teşvik edecekti. Karma ekonominin bu şekilde gelişmesi, ilk zamanlar önceleri çok az kullanılan kaynaklardan ve işgücünden, daha sonraysa giderek ileri teknolojiye dayanarak kapitalist teşebbüsün canlanıp genişlemesi için bir çerçeve oluşturdu. Önceki ve sonraki dönemlerin tersine, bu otuz yılı belirleyen şey gerçekleşen değişimin boyutu ve süratiydi. Gayrisafi yurtiçi büyümeye ilişkin istatistikler, değişimin en açık göstergesini sunmaktadır (Bkz TABLO 8).

Bu denli hızlı bir büyümeye eşlik eden ekonomideki ve toplumun yapısındaki değişim kaçınılmaz olarak uyum krizlerinin tekrarlanmasına neden oldu. Bunun yanı sıra sosyal yardım harcamalarını önemli ölçüde

1896-1913	1,9	1959-69	5,7
1913-29	1,5	1969-73	5,6
1929-38	-0,3	1973-9	3,0
1945-51	8,7	1980-91	2,1
1952-9	4,2	1991-6	1,1

Tablo 8. Gayrisafi yurtiçi hasıladaki büyüme (yıllık ortalama artış %).

artırma fırsatı da yakalandı ve bunun yeniden bölüşüm alanında dikkate değer etkileri oldu. Bu durum da modernleşmeyi destekleme konusunda toplumsal bir fikir birliğini harekete geçirmeye yardım etti. Fakat mülk sahibi sınıflar reformu büyük bir kızgınlıkla karşılarken, rekabet baskısının yoğunlaşması pek çok çiftçinin, hatta rekabet dışında kalan endüstrilerde çalışan işçilerin ve küçük işletme sahiplerinin hayati çıkarlarını tehdit etti. Yeni bir toplumsal adalet dönemi taahhüdünün yerini son derece kısa bir zaman içinde, savaş öncesi dönemin toplumsal ve siyasal ilişkilerinin yeniden kurulması süreci alacaktı. Pek çok eski *résistant*, ihanetin ekşi tadına katlanacaktı. Daha gerçekçi olmak gerekirse, işgalcilere karşı mücadelede bir araya gelen heterojen koalisyonun, yeniden yapılanmanın biçimini ve siyasal iktidarın yörüngesini belirleme sorunu ortaya çıktığında, iç çekişmeye girmesi hiç şaşırtıcı değildi. Direnişten itibaren ortaya çıkan sol-merkez siyaset uzlaşmasının çökmesi ve sağın kaçınılmaz olarak toparlanması, hızla Dördüncü Cumhuriyet'i istikrar-sızlaştırma ve giderek itibarsızlaştırma tehlikesi yaratacaktı.

EKONOMİ

II. Dünya Savaşı'nın bitişini izleyen yıllarda toplumsal ve ekonomik değişimin boyutlarının ve hızının en açık göstergesi gündelik çevrenin dönüşümüydü. 1945'te kırsal bölgelerin manzarası geç ortaçağ döneminden pek farklı değildi; şehirlerse hem aşırı kalabalık ve perişan konutları hem de XIX. yüzyıldan kalan endüstriyel çevreleriyle birlikte, İkinci İmparatorluk dönemine benziyordu. 1946 ila 1975 arasında, nüfus 40,3 milyondan 52,6 milyona yükseldi. Ortalama yaşam süresi erkeklerde 62'den 69'a, kadınlarda 67'den 77'ye çıktı. Tarımda çalışan işgücü oranı 1946'da %36 iken, 1979'a gelindiğinde %8,6'ya düşmüştü; endüstride çalışanların oranı yavaşça %32'den %35,3'e çıkarken, hizmet sektöründeki istihdam oranı çok daha çarpıcı bir biçimde %32'den %56'ya yükseldi. Büyük çaplı işyeri ve konut inşaatları birçok kentin görünümünü değiştirdi. Eski fabrikaların çoğu yıkıldı. İnsanlar çok daha rahat bir yaşam sürerken, çoğu artık daha az baskıcı koşullarda yaşıyordu. Bu yeni kitlesel üretim ve kişisel hareketlilik çağının sembolü olan otomobil artık her yerdeydi. Elbette her şey değişmemişti. Eski ve yeni bir arada var oluyordu, fakat dönüşümün boyutu ve hızı eskiye göre çok daha dikkat çekiciydi. Süreklilik ve değişim arasındaki dengede belirgin bir kayma yaşanmıştı. Savaş sonrasındaki yeniden yapılanma, altyapının ve ağır endüstrinin yenilenmesi ve erkekler için tam istihdam yaratıl-

Resim 51. Yeniden Yapılanma: Komünist Parti yeni bir gelişim çağrısı yapıyor.

masıyla başlayan bu kayma, 1960'lardan itibaren teknolojik yenilik ve yapısal dönüşümler, yeni tüketim kalıpları, değişen zihniyet ve devletin çok daha geniş sorumluluklar üstlenmeyi kabullenmesi yoluyla moderniteye doğru belirleyici adımların atılmasını sağlamıştı. Tüm bunlar aslında muazzam bir toplumsal devrimin parçalarıydı.

Yeniden yapılanma konusunda, çeşitli siyasal gruplar arasında ve yeniden kurulan sendikalarda, en azından başlangıçta ciddi bir fikir birliği söz konusuydu. Her ne kadar bu fikir birliği uzun zaman sürdürülemezse de, madencileri, çelik işçilerini ve demiryolu çalışanlarını öven konuşmalar, haber filmleri ve gazete yazıları halkın coşkusunu artırdı.

İşgücü eksikliği daha uzun çalışma saatleri ve artan verimlilikle giderildi. Görev büyüktü, I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkandan çok daha büyüktü. Yeniden Yapılanma Bakanlığı'nın tahminine göre "normal"e dönüş 4.900 milyar franka ya da diğer bir deyişle, savaş öncesi dönemdeki üç yıllık ulusal gelire eşit düzeyde bir miktara mal olacaktı. Diğer kaynaklarsa ulusal servetin dörtte birinden fazlasının tahrip olduğunu gösteriyordu, oysa önceki savaşta onda birlik bir oran söz konusuydu. Hem savaşın ve Almanların taleplerinin yol açtığı hasarlar hem de krizle birlikte yatırım mallarının korunup artırılması konusun-

da sergilenen ihmaller gıda ve yakıt gibi temel ihtiyaçlarda kıtlığa yol açtı. 1944'te endüstriyel üretim, 1938'deki seviyenin %38'i düzeyindeydi. Müttefik bombardımanlarının, ve direniş faaliyetlerinin asli hedeflerinden olan ulaşım altyapısının yeniden inşasına öncelik verildi. Savaş sonunda 40.000 kilometrelik demiryolunun sadece (birbiriyle bağlantısız kesimlerde) 18.000 kilometresi hizmet verebilmekteydi ve beş kamyonun biri sağlam kalmıştı. Mücadele edilmesi gereken diğer önemli bir alan da "kömür savaşı"ydı. Kömür, endüstri ve konut yakıtının temel kaynağı olmasına rağmen, 1945'te sadece 40 milyon ton mevcuttu, o da ithal kömürle birlikte; oysa 1937'de bu rakam 67 milyon tondur. Alternatif enerji kaynaklarına yönelim söz konusu olsa da, katı yakıtlar 1950'de enerji tüketiminin hâlâ %74'ünü (1913'te %90) sağlamaktaydı; buna karşın, hidroelektriğin oranı %7,5 ve petrolünki %18'di. Çelik ve mühendislik endüstrilerinin canlandırılıp modernleştirilmesi diğer acil hedeflerdi.

Bu koşullar altında devletin ekonomiye ileri düzeyde müdahale etmesi bekleniyordu. Kurtuluş sürecinde kapitalizm karşıtı görüşlerin yoğunlaşması da bunu kaçınılmaz kıldı. Nüfusun çoğunluğu tarafından 1940'taki yenilgiden ve işbirliğinden sorumlu tutulan *patronat* grubu eski üstünlüklerinden "men edildiler" (de Gaulle). Devletin "komuta kolları"nın denetimini üstlenmesi ve yatırımı sadece yeniden yapılanma bağlamında değil, aynı zamanda Fransa'nın geri kalmış arkaik bir toplum olduğuna dair giderek yaygınlaşan algının da baskısıyla, ekonomik ve toplumsal bir modernleşme çerçevesinde yönlendirmesi gerekli hale gelmişti. Yetersizliklerini zaten fazlasıyla kanıtlamış olan "Malthusçu" bir kapitalist sınıfa, Fransa'nın diğer Batılı toplumlara ayak uydurmasını sağlama konusunda güvenilemezdi. Kamulaştırma Mart 1944'te Conseil National de la Résistance (CNR) tarafından benimsenen programda temel bir yere sahipti ve bu, sadece savaşla değil, savaş öncesi dönemdeki ekonomik krize gösterilen tepkiyle oluşturulan geniş bir fikir birliğini yansıtıyordu. Aralık 1945 ila Mayıs 1946 arasında, yöneticilerinin işbirlikçiliği dolayısıyla devlet mülkiyetine geçirilen Renault gibi firmaların yanına büyük bankacılık ve sigorta şirketleri, gaz ve elektrik tesisleri, kömür madenleri de eklendi. Hissedarlara tazminat ödendi, fakat bu genellikle cari ve son derece düşük borsa değerlerine göre yapılmıştı. 1948'e gelindiğinde, tarımsal olmayan işgücünün yaklaşık %25'i devlet teşebbüslerinde çalışıyordu. Bu teşebbüslerde çalışan ve daha muazzam bir istihdam güvencesinden faydalanan işçiler, büyük beklentilerinc rağmen, işverenleriyle ilişkilerinde çok az değişim yaşamışlardı. Devletin uzun vadeli planlamaya müdahalesi sıklaşsa da, kamulaştırılan şirketler günlük bazda diğer teşebbüslerle aynı şekilde işliyordu.

Yeniden yapılanma döneminin diğer bir özelliği de, daha önce gördüğümüz gibi iki savaş arasında niyet edilen, fakat artık bu zor koşullarda kaçınılmaz hale gelen Planın oluşumuydu. Jean Monnet yönetiminde bir ekip, Ocak 1947’de yayımlanan ilk Planı hazırladı. Plan öncelikleri saptamaya, (son derece geniş bir istatistik hizmetiyle toplanan) bilgi akışını sağlamaya, ekonomik tahminler yürütmeye ve dinamik bir yatırım havası yaratmak amacıyla işadamları, sendikacılar ve devlet memurları arasında temas sağlamaya çalışmaktaydı. Bu, Fransız Komünist Partisi’nin (PCF) desteklediği Sovyet tarzı bir planlama değil, bir “yol gösterici planlama”ydı; diğer bir deyişle, mesleki eğitimlerini yüksek eğitimin en seçkin kesiminde (*grandes écoles*) alan devlet görevlilerinin kapitalist sistemin daha etkin biçimde işlemlerini sağlamaya çalıştıkları bir teknokrazi biçimiydi. Geriye dönüp bakıldığında, hükümet ve ekonominin belirli sektörleri arasında doğrudan temaslar kurmanın çok daha önemli olduğu görülüyor. Maliye bakanlığının ortodoks mali yaklaşımları ve hükümetin iyileşmeyi teşvik etmenin bir yolu olarak iş çevrelerinin güvenini tekrar kazanma endişesi yeniden hızla kendisini gösterse de, bu, Keynesçi ekonomik fikirlerin yaygın biçimde kabul edilmesiyle ortaya çıkan ve büyüme ile tam istihdamı sağlayabilmek için devlet müdahalesinin gerekliliğini vurgulayan yeni bir düşünsel iklimde meydana gelecekti. Gayrisafı yurtiçi hasıla oranı olarak, hükümet harcamaları (yerel yönetimler de dahil olmak üzere) 1938’de %26,5’ken, 1960’larda %50’nin üzerine çıktı. Savaşın hemen ardından, temel gıda maddeleri, hammadde ve sermaye donanımının ithalatını sağlamak için büyük ticaret açıkları yaratmak dışında çok az alternatif vardı. Ancak 1948’de Marshall Planı’nın uygulanması ve Avrupa’nın iyileşmesini arzulayan ABD’nin büyük çaplı yardımı sıkıntıları hafifletecekti. Kendi çıkarıyla birleşen bu diğerkâmlık eylemi, Hollywood’un kültürel ifadelerinden ileri endüstriyel teknolojiye kadar Amerikalı olan her şeye (kimi zaman da tiksintiyle birleşerek) büyük bir merak duyulmasına katkıda bulundu.

1947-1949’a gelindiğinde, başlıca ekonomik sektörler en azından savaş öncesi dönemdeki faaliyet seviyelerine çıkarılmıştı. Yeniden yapılanma büyük ölçüde tüketim pahasına gerçekleştirildi. Kaynaklar kömür, çelik, elektrik, çimento ve tarım makineleri üretiminin yanı sıra ulaşım alanlarında yoğunlaştırıldı. Endüstriyel gereçleri yenileme çabası, ülkedeki kömür, gaz ve elektrik tüketicilerinin sürekli kıtlıktan mustarip olması anlamına gelmekteydi. Ekmek karnesi uygulaması 1949’a kadar sürdü, fakat ithal ürünlerle birleşen iç iyileşmenin savaş öncesindeki tarımsal aşırı üretim sorunları tehlikesini yeniden yarattığı gerçeği de zaten belirginleşiyordu. “Verimlilik” taraftarı birinci Plan, büyük ölçüde

çiftçiler açısından muazzam bir borç yükü yaratacak olan borçlanmayla finanse edilen bir teknolojik yenilik başlatarak, traktör (1946'da 20.000, 1958'de 558.000 ve 1965'te 1 milyon adet) ve kimyasal katkılar aracılığıyla tarımsal bir devrim yaratmaya çalışmaktaydı. Bankaların yanında kooperatiflere ve besin işleme şirketlerine tedarik sağlamaya yönelik sözleşmelere bel bağlamak, çiftçileri giderek bağımlı bir konuma getirmekteydi. Bunun yanı sıra makineleşme ve kent yaşamının daha çekici hale gelmesiyle birlikte nüfusun kırdan kente göçü artınca, kayda değer bir verimlilik artışı -1949 ila 1962 arasında yıllık %6,4 oranında- sağlandı; bu kısmen artan uzmanlaşmanın ve üretimin hububattan meyve, sebze, et ve süt ürünleri gibi daha değerli ürünlere kaymasının sonucuydu. Paris havzası ve kuzeydeki büyük ölçekli kapitalist çiftçiler ile yerel pazarlar için yaylalarda üretim yapan küçük çiftçiler arasında var olan teknolojik uçurum da her zamankinden daha geniş bir hale geliyordu.

Yeniden yapılanma aşaması, savaş öncesi dönemdeki azami üretim seviyelerinin -1929'daki- aşıldığı 1949-1950'ye gelindiğinde tamamlandı. Bu yapılanma öyle başarılı oldu ki, verimlilik, reel gelirler ve kitlesel alım gücünde kayda değer artışların yanında ekonomik ve toplumsal yapılardaki büyük değişimlerle kendini gösteren eşsiz bir sürekli artan ekonomik büyüme dönemi için sağlam bir temel oluşturdu. Batı Avrupa'da Fransa'nın başarısını sadece Federal Almanya geride bırakacaktı. Sonraki süreçte devletin rolü, hem doğrudan yatırım bağlamında hem de kısmen Plan sayesinde iş etkinliğini cesaretlendirici bir iklimin yaratılması yoluyla, ciddi bir önem arz etmeyi sürdürdü. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasından önce, hükümetler, koruma altındaki iç piyasaya dayalı endüstriyel genişlemeyi kolaylaştıracak parasal denetim silahını kullanarak ve hem büyük altyapı yatırımlarını sürdürmek hem de kapitalist sistemi istikrara kavuşturmak için açık finansmanından yararlanarak korumacı politikaları kararlı bir biçimde sürdürdüler.

Enflasyon sürekli sorun olacaktı. Açık finansmanı, uluslararası rekabeti sürdürebilmek için paranın sürekli devalüe edilmesi, savaş sırasında ve sonrasında para arzının genişlemesi, eksiklikler ve savaş sırasında uygulanan birçok denetim mekanizmasının erken terk edilmesi, çalışanlar zaten kötüleşmiş yaşam standartlarını korumaya çalıştıkça büyük ücret artışlarıyla daha da yoğunlaşan ciddi fiyat artışlarına neden oluyordu. 1948-1949'a gelindiğinde artan üretim ve daha etkili para arzı kısıtlamalarıyla istikrar artık mümkün görünürken, Kore Savaşı'nın dünya hammadde fiyatları üzerindeki etkisi yeni bir enflasyon dalgası başlattı. Enflasyon kâr marjlarını genişletip borç yükünü azaltarak ekonomik faaliyetin canlanmasına elbette yardımcı oluyordu, fakat bir

yandan da toplumsal gerilimin artışına katkıda bulunmanın yanı sıra ekonomik iyileşmenin kırılğanlığını ve siyasal sistemin yetersizliğini de ortaya koymaktaydı. Enflasyon ancak 1952-1943'te [dönemin başbakanı] Pinay'ın başlattığı artık sermayeyi emmek için başarılı bir borç politikası ve mali denetimler ile ikna etmeyi birleştiren girişimle birlikte, geçici olarak dizginlenebilecekti. Daha fazla mali istikrar sağlanması ikinci bir büyüme döngüsü başlattı; fakat bu döngü de Cezayir savaşının artan maliyeti, Süveyş meselesinin petrol ve diğer hammaddelerin maliyeti üzerindeki etkisi, toplumsal reform yanlısı solcu hükümetin harcamalarının doğurduğu yeni bir enflasyon dalgasıyla, 1956'dan itibaren son buldu. Tüm bu etkenler de, Fransa'nın uluslararası piyasalardaki rekabet gücünün zayıflayıp iş çevrelerindeki güvenin büyük ölçüde azalmasına yol açtı.

Tüm bu aksiliklere rağmen, verimlilik artışının hem şirketlerin hem de kişilerin gelirlerini büyütüp yatırım ve tüketici harcamalarında artışa neden olması sayesinde, büyük ölçüde kendi kendine yeten bir ekonomik büyümenin koşulları oluşturuldu. İşgücündeki hareketliliğin giderek artması, bu hareketliliğin tarım ve tekstil gibi ekonominin daha az dinamik sektörlerinden kimyasallar, elektrikli ürünler, mühendislik ve inşaat gibi kişi başına verimliliğin daha yüksek olduğu sektörlerle kayması; savaş sonrasındaki nesiller istihdama girene dek belirgin bir hal alan ciddi işgücü kıtlığının hafiflemesine katkıda bulunarak, bu sürecin önemli bir parçası oluyordu. Fransa önceleri Marshall Yardımı ödemelerini koordine etmek üzere oluşturulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü (OEEC) ve 1947'deki Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT), daha sonra Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve son olarak da Avrupa Ekonomik Topluluğu aracılığıyla Batı Avrupa ve Atlantik ekonomileriyle de giderek daha fazla bütünleşmeye başladı. Pek çok işadamlarının karşı tavsiyelerine rağmen, 1957'de [AET'yi oluşturan] Roma Antlaşması'nın imzalanması, savaş sonrası hükümetlerin korumacı politikalarıyla karşılaştırıldığında paradoks gibi görünebilir. Fakat bu imza yeni pazarlara erişim imkânı sağladığı ve rekabet baskısını artırdığı için, modernleşmeye olan inançta yeni bir aşamayı temsil etmektedir. Dahası, bu anlaşma, Robert Schuman'ın deyişiyle, yeni bir savaş açma fikrini "sadece imkânsız değil, aynı zamanda düşünülemez" bir noktaya getirdiği Batı Almanya'yı AET'yle bütünleştirmeye çalışacaktı.

Fiyatların hızla artıp dış ticaret açığının büyüdüğü bir ortamda, çoğu insan Fransa'nın Roma Antlaşması'ndaki yükümlülüklerini yerine getiremeyeceğini düşünmekteydi. 12 ila 15 yıl içerisinde (uygulamada 1968'de) AET içerisindeki gümrük tarifeleri ortadan kaldırılmakla kal-

mayacak, aynı zamanda AET dışından ithal edilen mallara uygulanan ortak gümrük tarifeleri de 1958'deki ortalamaya düşürülecekti; bu da Fransa'daki seviyelerin altındaydı. Bunun tazmin edilebilmesi için 1962'de nihayet üzerinde uzlaşma sağlanan Ortak Tarım Politikası (CAP) fiyat teminatları ve gelir desteklerini sağlarken, Fransız hükümetinin sıkı pazarlığı sayesinde, Fransız tarım çevreleri için son derece tatmin edici oldu. Potansiyel pazarın da genişlemesiyle birlikte, bu tedbirler büyük ölçekli çiftçiler, yani 1968'e gelindiğinde toplam mahsulün zaten %60'ını üreten %10'luk kesim açısından bilhassa kârlıydı. Bununla birlikte Fransız tarımının uluslararası rekabet gücünü artırmak için gereken yapısal değişim sürecini yavaşlatarak, çok sayıda küçük çiftçinin hayatta kalmasını sağlayacak bir alan yaratmaktaydı. 1973'te çiftliklerin %60'ı hâlâ 20 hektardan az toprağa sahipti. Özellikle dağlık bölgelerde, güneybatıda ve Breton'ın iç bölgelerinde pek çok aile hâlâ yoksuldu ve bu durum ancak, çiftçilerin emekli olmasını sağlayan 1960'taki Pisani Yasası gibi önlemler ve göç sayesinde zamanla hafiflemişti. Köylü çiftçiler (ve küçük esnaf), her ne kadar gelirleri iklimdeki aşırılıklara, dalgalanan faiz oranlarına ve Ortak Tarım Politikası'ndaki değişikliklere maruz kalsa da, serbest piyasanın topyekûn etkisinden sürekli korunacaktı.

Fransa, idari denetimlerin yumuşatılıp pazar mekanizmalarının kısmen tekrar kurulması, fiyat ve ücretlerin endekslenmesine son verilmesi gibi bir dizi deflasyonist mali önlem sayesinde AET'deki yükümlülüklerini yerine getirebildi. De Gaulle'ün dönüşüyle birlikte, açık hedefleri olan ve ileri haberleşme yatırımları, ucuz krediler, ihracat kredileri ve vergi indirimleri aracılığıyla endüstriyel yeniden yapılanma ve modernleşmeyi teşvik etmeye, hatta dayatmaya hazır güçlü bir siyasal liderliğin kurulması da diğer hayati etkenlerden biriydi. AET'nin kurulmasının genel etkisi, altı üye ülke arasındaki ticaretin hızla artmasını teşvik etmek oldu. Çiftçiler ve işadamları giderek homojenleşip rekabetçi hale gelen piyasalara uyum sağlama konusunda hiç şüphesiz ciddi sıkıntılar yaşasalar da, entegrasyonun getirileri çok geçmeden anlaşıldı ve süreç giderek geri döndürülemez görünmeye başladı. Ulaşılan sonuçlar beklentileri aşmıştı; AET üyeliğinin ilk 15 yılında yılda %5,5 oranında sürekli bir ekonomik büyüme –bu, Batı Almanya'dakinden (%5) bile daha yüksekti– ve yüksek yatırım oranlarını teşvik eden kârlılık seviyeleri sağlanmıştı. Fransız ekonomisi, bankacılık ve reklamcılık gibi hizmetlerin modernleşmesini de teşvik eden bir endüstriyel büyümeyle birlikte, büyük bir yapısal değişim süreci geçirdi. Karşılaştırmalı üstünlüğün ayrıca bir etkisi de vardı. Böylece, değişime yol açan dürtü özellikle tarım ve gıda işleme alanında, otomobil ve uçak endüstrilerinde etkin olurken, ekonomi Alman imalat

tezgâhlarının ithalinden, tüketiciler ise İtalyan buzdolapları ve çamaşır makinelerinden faydalanıyordu. Dünya piyasalarındaki nispeten düşük hammadde ve enerji fiyatlarının yanında yüksek düzeydeki yabancı ve özellikle de Amerikan yatırımları büyüme sürecine daha da yardımcı oldu. Bu şekilde dinamik bir gelişmiş kaliteli mallar pazarına yönelmek, eski İmparatorluğun talep seviyesi çok düşük üçüncü dünya pazarlarından uzaklaşılması anlamına geliyordu: 1950'lerin sonlarında ihraç malların dörtte birinden fazlasını satın alan frank bölgesini oluşturan bu pazarların payı, yirmi yıl sonra sadece %5'e iniyordu.

Ekonomik (ve aslında siyasal) bağlam değiştikçe, devletin Plan, doğrudan yatırım, fiyat denetimleri, sübvansiyonlar ve vergi sisteminin idaresi yoluyla kendini gösteren rolünün, liberal bir bakış açısıyla verimsiz ve tutumsuz olarak eleştirilmesi de kaçınılmazlaştı. Buna karşılık olarak, özel sektör yatırımlarını destekleyen bir ortamın yaratılması vurgulandı. Devlet ve kamu teşebbüslerinin toptan yatırım içindeki payı -1949/53 döneminde %38,4'e ulaşmıştı- 1969/73'e gelindiğinde %28,5'e düştü. Fakat bu politika, stratejik ulusal öneme sahip olduğu düşünülen bir dizi saygın projeye yapılan yatırımla kısmen çelişiyordu. Havacılık alanında hem askerî uçakları hem de 1950'lerde Caravelle yolcu uçaklarıyla daha sonraki süpersonik Concorde'lar ve Airbus'ları bu yatırımlar içerisinde sayabiliriz. Tıpkı nükleer enerji programına, bilgi teknolojisi-ne, ulaşım ve silahlanmaya yapılan muazzam yatırımlar gibi, uyduları uzaya göndermek üzere tasarlanan Ariane füzesi de Fransızların ileri teknoloji alanında önemli bir varlık göstermesini sağladı. Bu, tüm hükümetlerin teknolojik modernleşmeyi sürekli canlı tutma konusunda paylaştıkları kararlılığı temsil etmekteydi. Bu programların maliyet verimliliğini hesaplamak zordur. Bu zorluğun tek nedeni yarattıkları etkinin karmaşıklığı değildi, aynı zamanda pek çok verimsizliğin hükümet desteği ve gerçek bir maliyet muhasebesinin eksikliğiyle gizlenmesi de diğer bir nedendi. Nükleer endüstri alanındaysa, emniyet ve atıkların imhası gibi hayati meselelerin tartışılması gizlilik unsuru yüzünden daha da kısıtlanmıştır.

Enflasyon 1960'lar boyunca sorun olmaya devam edecek ve büyük yatırım programlarını finanse etmek için gereken banka kredilerinin muazzam düzeyde artması bu sorunu daha da şiddetlendirecekti. Yine de yatırım oranı 1950'lerde yaklaşık %20'yken, 1965 ile 1973 arasında yıllık gayrisafi yurtiçi hasılanın %23,5'ine yükseldi ve 1974'te %24,7 ile doruğa çıktı; bu Avrupa'da eşsiz bir seviyeydi. Bunun sonucuysa, daha önce lüks kabul edilen, fakat artık yeni tüketim toplumunun en güçlü simgesi haline gelen otomobil gibi dayanıklı tüketim mallarının kitlesel

üretimini mümkün kılan daha verimli üretim yöntemlerinin hızla uygulamaya geçilmesi idi. 1960'ta hanelerin %30'u zaten bir otomobile sahipti. 1973'e gelindiğinde bu oran %62'ye yükselmisti. Özellikle kimyasallar ve elektronik alanındaki bilimsel ilerlemeler, artık nüfusun büyük bölümünün, çoğunlukla kredi koşullarına bağlı ödemelerle satın alabileceği fiyatlarla piyasaya sürülen yeni ürün yelpazesinin paket sabundan buzdolabı ve televizyona kadar sürekli genişlemesini sağladı.

1958'den 1973'e kadar uzanan dönem, Fransa tarihinin en hızlı ekonomik büyümesine tanıklık etti. Bunun etkileri kümülatifti. Kişi başına düşen gelir 1960 ila 1975 arasında neredeyse iki katına çıkmıştı ve şu da önemlidir ki, bunun neredeyse %60'ının teknik yeniliklerden kaynaklandığı hesaplanmıştır. Ekonomideki yapısal değişim ise hem yeni fırsatlara hem de artan rekabet baskısına bir tepki olarak ortaya çıktı. Buna uyum sağlamak çoğu zaman güçtü. Artan rekabete verilen tepkilerden biri de teşebbüs boyutlarının büyümesi idi; bu, aslında hem mali hem de teknik baskılara verilen bir cevaptı ve devlet tarafından da teşvik ediliyordu. Bunlar arasında en dikkat çekici olanlar Citroën'in Peugeot tarafından alınması, metal üretimi ve kimyasallar alanında Péchiney-Ugine-Kuhlman gibi holdinglerin gelişimi idi. 500'den fazla işçiye sahip (fakat 10'dan daha az olanları dışlayan) tesislerde çalışan endüstriyel işgücü oranı, 1962 ila 1974 arasında %37'den %45'e yükseldi. Bastırılmış tüketici patlamasının açığa çıkmasıyla birlikte, Carrefour, Radar ve Euromarché gibi girişimler tarafından ilk süper ve hipermarketler kuruldu; fotoğraf ekipmanı ve kitapta FNAC, elektrikli ev eşyalarında Darty veya et ürünlerinde Bernard gibi daha uzmanlaşmış zincir mağazalar açıldı; böylece, 1960'lar ticaret ve gündelik yaşamda dönüşümün başlamasına tanıklık etti. Giderek daha da artan sayıda otomobil sürücüsüne ulaşabilen bu mağazalar her üründe düşük kâr marjı, stokların hızla yenilenmesi, toptan alım ve mali piyasalardan kazanç elde edebilmek için tedarikçiye gecikmeli ödeme yapılması gibi ilkelere göre işliyorlardı. Kısıtlayıcı yasalara rağmen 1960'larda sadece Paris banliyölerindeki süpermarketlerin sayısı 10'dan 253'e çıktı; sadece bu bile, çok sayıda küçük dükkân sahibi açısından sürdürülemez bir rekabet ortamı yaratmaya yetecek bir gelişmeydi. Süpermarketler 1965'te gıda ürünleri satışının %8'ini gerçekleştirirken, 1985'te %45'ini yapmaktaydılar. Fakat küçük işletmelerin bir kısmı kişisel hizmet, kalite garantisi veya uzmanlaşma sağlayarak hayatta kalmayı başaracaktı.

TOPLUM

Giderek hızlanan bir teknolojik ilerlemeyi de içeren böylesine muazzam bir ekonomik değişime, yaşam standartları, zihniyetler ve toplumsal ilişkilerin dönüşümünün yanında elbette geçmişin birtakım etkileri de eşlik ediyordu. Zamanın herhangi bir anında her neslin toplum ve olaylara dair algıları, kendi oluşum yıllarındaki deneyiminin etkisi altında kalır. Tarihçinin, nesli temel bir tavır ve davranış belirleyicisi olarak köken veya sınıf çerçevesine yerleştirmesi gerekir. 1960'larda hayatta olan üç nesilden en yaşlısı, I. Dünya Savaşı deneyimiyle şekillenmişti. Çoğunun kırsal dünyayla doğrudan bağlantısı vardı. Bunların 1920'ler ve 1930'lar-da doğup sayıları nispeten az olan çocuklarıysa II. Dünya Savaşı sırasında ve savaş sonrasında yaşanan tasarruf deneyimine tanık olmuşlardı; fakat gelenekten, "ebedi Fransa"dan kopmuş bir nesildi. Onların "bebek patlaması" döneminde doğan çocuklarıysa sayıca daha fazlaydı ve bolluk içinde yetiştiler. Bunlar tüketim toplumunun ilk çocuklarıydı; değerleri hem ebeveynlerinin hem de büyükbabalarının sahip olduğu değerlerden son derece farklıydı. 1960'lar "kopuş yılları" (Borne) olacaktı. Ekonomik büyüme coğrafi ve toplumsal hareketliliği de kolaylaştırdı. Kentler yeniden dinamizm kazanırken kırdan kente göç hızlandı. Geleneksel dinî ve ahlaki değerler bir "zevk ve beklenti" (Rioux) devrimiyle bağlantılı olarak sorgulandı. Değişimin boyutunun en açık göstergeleri toplumsal-mesleki yapılara dair istatistiklerdir. Bu istatistiklerde, tarım işçilerinin sayısında hızlı bir düşüş, sanayi işçilerinde istikrar, büro çalışanlarının sayısında artışın yanı sıra mesleki ve idari kategorilerdeki kayda değer artışla dengeli olarak işveren sayısında azalma (bu durum orta sınıfların güçlenmesine katkıda bulunmaktadır) görülüyor [Bkz. TABLO 9].

	1954	1962	1968	1975
Çiftçiler	20,7	15,8	12,0	7,7
Tarım işçileri	6,0	4,3	2,9	1,8
İşadamları	12,0	10,6	9,6	8,7
Serbest meslek ve üst düzey yöneticiler	2,9	4,0	4,9	6,9
Orta kademe yöneticiler	5,8	7,8	9,9	13,8
Büro çalışanları	10,8	12,5	14,8	16,6
İşçiler	33,8	36,7	37,7	37,0
Diğerleri	8,0	8,3	8,3	7,5

Tablo 9. 1954-1975 arasında toplumsal-mesleki grupların evrımı (faal nüfusun yüzdesi).

Değişimin ilk göstergelerinden biri de 1943'ten itibaren doğum oranlarında meydana gelen artışı; erkeklerin çoğu Alman savaş ve çalışma kamplarında olduğu için, ciddi bir kriz döneminde yaşanan bir mizaç değişikliğinin belirtisi olan bu artışı açıklamak güçtür. Bu, önceki savaştan sonra gerçekleşen artıştan çok daha dikkat çekici ve sürrelikti. 1945-1950'deki binde 21'lik ortalama doğum oranı, 50 yılın en yüksek oranıydı ve sonrasında düşse bile, 1966-1973'e dek ortalama binde 17'de kalacaktı; yüksek miktardaki aile yardımları ve geleceğe olan güvenin artışı da bunu teşvik etmişti. Tüm sosyal gruplarda ölüm oranının azalması ve yaşam süresinin artmasıyla birlikte, bu etken 1946 ila 1962 arasında yılda %0,8 ile Fransa tarihindeki en hızlı doğal demografik artış oranına yol açtı. Çok sayıda gencin varlığı ve emeklilik yaşının düşmesi, iki savaş arası dönemde doğan nispeten küçük boyutlu faal nüfus üzerinde ciddi bir yük yarattı. İşgücü kıtlığı sorunu, Kuzey Afrika'da yaşayan bir milyondan fazla Fransız vatandaşının (*pieds noirs*) nihayet geri dönmesi, daha fazla kadının istihdam edilmesi, istihdamın düşük verimli tarım sektörlerinden daha üretken kent sektörlerine kaydırılması, Avrupa'nın yoksul bölgelerinden ve eski Afrika sömürgelerinden büyük çaplı göçlerin gerçekleştirilmesiyle hafifletilecekti. Fransa'da ikamet eden yabancıların sayısı 1954'te 1,7 milyonken 1975'te 4,1 milyona yükseldi (nüfusun %6,5'i). Resmî rakamlara göre, ülkede yaşayan Cezayirlilerin sayısı 1954'te 211.000'ken 1975'in sonuna gelindiğinde 884.000'e ulaşmıştı. Nüfus artışı ekonomik genişlemeyi hem yansıtıyor hem de harekete geçiriyordu ve bu durum işgücünde çarpıcı bir artışa, 1962 ila 1975 nüfus sayımları arasındaki süreçte 2,5 milyonluk bir artışa yol açtı. Fakat 1970'lerden itibaren yeni bir demografik aşama belirginleşmeye başladı. Küçük ailenin yeniden rağbet görmesi büyük ölçüde tüketim toplumunun oluşumuna bir cevaptı. Daha büyük bir kişisel otonomi duygusu geliştiren kadınlar da ailenin yaşam standartlarını düzeltmek için çalışmak istiyordu. Hukuk ve dinin cinsellik üzerindeki etkisi giderek marjinalleşti. Kürtajı yasallaştıran 1975 tarihli yasa muhtemelen, zaten yaygın bir uygulamayı arka sokaklardan daha hijyenik hastane koşullarına taşımak dışında bir şey yapmayacaktı. Aile hâlâ temel toplumsal birim olsa da, evlenmeden birlikte yaşama ve boşanmaların giderek artması, bireyin artan otonomisinin bir göstergesiydi.

Savaşın hemen ardından yaşanan ekonomik iyileşme büyük ölçüde mevcut tüketim harcamalarının artışına neden olmuştu. Pek çok kişinin Almanya'nın yenilmesinden sonra beklediği yaşam standardındaki artış yavaşça ortaya çıkıyordu. Her ne kadar tüm siyasi partiler endüstriyel üretim artışına öncelik verme konusunda hemfikir olsalar da, CNR bir

yandan da kendini toplumsal reform önlemlerine adanmıştı. Savaş sırasında reel gelirlerde yaşanan %30 ila %40'lık düşüşü telafi etmek üzere verilen acil ücret artışlarıyla birlikte, tüm bunlar üretkenlik çabasını teşvik etmeye yönelik önemli araçlardı. 1946 Anayasası'nın giriş bölümü sosyal güvenlik hakkını tanımaktaydı. 4 ve 19 Ekim 1945 tarihli karar-nameler hastalık, yaşlılık ve işyeri kazalarına karşı korumayı önemli ölçüde genişlettiler. Kiracı çiftçilerin haklarını artırmaya ve işverenlerin büyük öfkesini çekse de işçilerin kendi işyerlerinin idaresine katılabil-mesi için teşebbüs komiteleri oluşturmaya yönelik önlemler alındı. Devlet, ekonomiye doğrudan müdahale aracı olan Plan ve verdiği sosyal refah teminatları aracılığıyla, liberal bir sistemden karma ekonomik ve toplumsal sisteme geçişi temsil eden adımlar atmıştı. Yine de, bu önemli değişikliklerin yanında eski sorunların bir kısmının sürekliliğini koru-duğu da vurgulanmalıdır. Teşebbüs komiteleri oluşturmak gibi önlemler uygulamada büyük ölçüde sonuçsuz kalacak ve her şeyden önce üretimi artırmak niyetinde olan hükümetler radikal girişimlerin uygulanması için baskı yapmakta isteksiz davranacaklardı. Büyük ölçüde aynı ne-denden dolayı, CNR'nin bildirgesinde yer alan, karaborsadan ve Alman işgalcilerle yapılan sözleşmelerden elde edilen kârların kamulaştırılması gibi önlemlerin uygulanması konusunda da hiçbir girişimde bulunul-madı. Her ne kadar çoğu muhafazakâr siyasetçi ve işadama dikkat çek-memeye çalışsa ve reformu kabullenmek dışında çok az seçeneğe sahip olsa da, onların dönemi yeniden gelecekti. Fransız toplumunun eşitsiz yapısını değiştirmeye ve temel kararları alan küçük çevreyi genişletmeye yönelik çok az gelişme yaşandı.

Bu koşullar altında yaygın bir hoşnutsuzluk kaçınılmazdı. Gıda tedariki yetersizdi ve kuyrukların sonu gelmiyordu. Ümitsizlik yoğun-laşmaktaydı. Yaşanan kıtlıklardan spekülâtörler ve zenginlerin açgöz-lülüğü sorumlu tutuluyordu. Reel gelirlerin düzelme hızı yavaştı. 1947 baharında ücretler, 1938'deki seviyenin sadece %64'ü değerindeydi. Çalışma saatleri uzundu; 1948'de haftada ortalama 45 saat. Ama en azından işsizlik asgari düzeydeydi, fakat enflasyon ücret artışlarının de-ğerini hızla eritmekteydi. Gıda tedariki sorunu çözüldüğünde bile, tüke-tim malları az bulunuyordu ve ciddi çabalar bile çok az sonuç veriyordu. Siyasal ajitasyonlar huzursuzluğun yanı sıra yaygın güvensizlik ve ada-letsizlik duygusunu da yoğunlaştırdı. Grevler yayıldı. İşçilere ayrıcalıklı davranıldığını düşünen mülk sahibi sınıflar bundan şikâyet etmekte ve kira denetimlerini, sendikaları, ücret artışlarını eleştirmektedirler. Enflasyonun kendi gelirleri üzerindeki etkisinden ve gelecekteki sosyal statülerinden endişeliydiler. Yine de, satıcı piyasasında faaliyet gösteren

pek çok çiftçi, imalatçı, tüccar ve esnaf ciddi anlamda dezavantajlı durumdaki ücretlilerin tersine, çok iyi durumdaydı.

Nüfusun büyük bölümü XIX. yüzyıldan beri çok az değişen aşırı kalabalık ve sağlıklı konutlarda yaşamaktaydı. Savaş sırasındaki yıkımın yanı sıra 1930'lardaki krizin başlamasından beri ihmal edildiği için çok daha acil bir hal alan konut ıslahı ihtiyacı, temel endüstrilerin daha acil yatırım ihtiyaçları uğruna bir kez daha erteleniyordu. Konut sıkıntısının en uç noktası *bidonville*'lerdi, pek çok kentin çevresinde ortaya çıkan gecekondu mahalleleriydi. Konut yokluğu sorunu ancak 1954'ten sonra yavaşça düzelecekti; fakat 1960'larda fabrika ve büro işçileri için inşa edilip sayıları hızla artan standart ve düşük maliyetli banliyö emlakları hem yanlış planlanıp kötü inşa edilmişti hem de hızla yeni gecekondu mahallelerine dönüşmüştü. Yine de gelirlerin artışı ve hükümet yardımları, barınma standartlarının önemli ölçüde düzelmesini sağladı; 1975'te her iki aileden biri yeni inşa edilen binalarda yaşamaktaydı. 1954'te konutların üçte birinden fazlası şebeke suyundan yoksundu ve sadece %17,5'in banyosu veya duşu vardı. 1975'e gelindiğindeyse %70'i bu imkânlara sahipti. Merkezî ısıtma da hızla yayıldı; 1962'de konutların %19'u, 1982'deyse %67'si bundan faydalanmaktaydı. Ferahlaşmanın ve fiziksel konforun artışına değişen yaşam tarzları da eşlik ediyordu. Aile yaşamının odak noktası olarak yemek masasının yerini televizyon aldı. Konutların iyileştirilmesi süreci, kent merkezlerini modernleştirip yenileme çabalarıyla aynı dönemde gerçekleşti. Böylece Paris şehri, et pazarının şehir merkezindeki Les Halles'dan Rungis'e taşınmasına ve onun yerine bir parkı da içeren büyük bir yeraltı alışveriş kompleksinin kurulmasına tanık oldu. 1960'lardan itibaren ekonomik ademimerkeziyetçiliği ve bölgesel kalkınmayı teşvik etmeye yönelik girişimlerde de bulunuldu, fakat bunların başarı derecesi kaçınılmaz şekilde çeşitlilik gösterecekti.

1950'lerde artan işgücü verimliliği ve ekonomik büyüme, reel gelirler ve alım gücünde kayda değer bir artışın yaşanmasına izin verdi. Reel gelirlerin ortalama %6 düzelmesiyle birlikte, sonraki on yıl bastırılmış tüketici taleplerinin gerçekten patlamasına, yeni çağı temsil eden ve artık giderek taksitle satın alınabilen dört ürünün yayılmasına tanık oldu: Buzdolabı (1959'da hanelerin sadece %7,5'inde vardı), çamaşır makinesi (%10), televizyon (%26) ve otomobil (%21). Otomobil sayısı 1960 ile 1975 arasında 5 milyondan 15 milyona yükselecekti. 1970'lerde bu dörtlüye bir de telefon ekleniyordu; mektup yazmanın yerini alan bu yeni iletişim aracı 1968'de evlerin sadece %15'inde bulunurken, 1982'de bu oran %74'e yükseldi. Aynı derecede sembolik olan bir başka gelişme de, 1960'lar boyunca gıdaya harcanan gelir oranı %34'ten %27'ye düşerken

konut, sağlık ve boş vakitlere harcanan oranın artmasıydı. Daha az varlıklı olanlar da, orta sınıflardan geri kalmamaya kararlıydı ve dayanıklı tüketim malları ediniyorlardı. Köylülerin ve küçük işletme sahiplerinin varisleriyse hâlâ mülk sahibi olmayı hayal etmekteydiler. Kırklı yaşlarda olanların %50'si konutlarını 1978'de aldılar, sadece %20'siyse 1955'te. 1970'lere gelindiğinde insanlar daha fazla otonomi arıyor ve apartman yerine, kendi bahçesi olan küçük evleri tercih ediyorlardı. Dönemin ilişkilerinden biri, kıyafet veya kültür bağlamında bireyselliği dışa vurma imkânlarındaki artışla birlikte, tüketimin giderek tekdüzeleşmesiydi. Düşünürler bu tüketim toplumunun değerlerinden, özellikle de Amerikan pop müziğinin ve filmlerinin derin istilasından ve İngilizceden alınan sözcüklerin yaygın kullanımından iğrendiklerini sıkça dile getirdiler. Aynı şekilde, zenginler de, daha önce çok az kişiye tahsis edilen ayrıcalıkların artık pek çok kişiyi kapsayacak şekilde genişletilmesinden rahatsızdı. Her ne kadar nüfusun çoğu daha önce ancak rüyalarında görebildikleri bir güvence ve konfora erişmiş olsa da, toplumsal gruplar arasında, hatta aslında içinde var olan gelir eşitsizlikleri önemini korumaktaydı.

Yine de sosyal yardım devletinin gelişimi, hissedilen eşitsizliğin azalmasına katkıda bulundu. Daha önce hastalık, maluliyet, doğum ve yaşlılığa karşı sağlanan kısmi korumayı artırarak bunu tüm ücretlileri ve zamanla tüm nüfusu kapsayacak şekilde genişletmeye çalışan 1945'teki kararnameler ve Mayıs 1946'daki yasayla sosyal güvenlik önemli ölçüde güçlendirildi. İşsizlik sigortası 1950'lerde yaygınlaştırıldı. İşveren ve devlet temsilcilerinin yanı sıra sendikaların da kazanç idaresindeki rolü ve statüleri önemli ölçüde büyüdü. Aynı zamanda ve büyük ölçüde çocuk yapmayı teşvik etme yönünde bir önlem olarak, mevcut aile yardımları çarpıcı biçimde artırıldı. 1947'de ülke genelinde geçerli bir asgari ücret belirlendi (1970'ten itibaren SMIC: *salaire minimum interprofessionnel de croissance* olarak bilinir); fakat uygulamada hükümetler, düşük gelirli-lerin ücretleri üzerindeki enflasyonist etkiyi azaltmak için bu seviyelerin genel ücretlerin gerisinde kalmasına izin verdiler.

Sağlık hizmetlerinde kendisini en çok verem belasının ortadan kalkmasıyla gösteren iyileşme ile sosyal güvenlik ödemeleri (maliyetin %80'i karşılanıyordu) ve sigorta sayesinde tıbbi bakıma neredeyse ücretsiz erişme imkânı, kamu harcamalarını önemli ölçüde artırdı. Yaşam süresinin uzaması ve çok sayıda yaşlının varlığı bu eğilimi daha da şiddetlendirdi. Ama esas itibarıyla çocukların ve işçilerin durumunu düzeltmekle ilgilenen sosyal güvenlik sistemi, hem engellileri hem de yaşlıları uzun süre ihmal edecekti. Asgari emekli maaşı 1946 ila 1952 arasında nüfusun çoğunu kapsayacak şekilde genişletildi, fakat artan toplumsal

hareketlilik aile dayanışmasını azaltınca, daha fazlasına ihtiyaç duyulduğu ortaya çıktı. Böylece, emekli maaşlarının reel değerindeki artışlara, belediyelerin ve kilise cemaatlerinin girişimlerinin yanı sıra geniş bir yardım ve eğlence imkânı sağlayarak ileri yaş gruplarının durumunu önemli ölçüde düzelteren yardım kuruluşları da ekleniyordu.

Sosyal güvenliğin böylesine çeşitli biçimlerde sağlanması, ailenin yaşam standartlarının düzeltilmesinde hâyatı bir rol oynadı. Ortalama hane gelirinin bir parçası olarak sosyal güvenliğin önemi 1929'da %2,9'ken, 1950'de %16,6'ya, 1970'te %25'e ve sonrasında artan işsizliğin büyük etkisiyle 1980'de %35,2'ye yükseldi. Sigorta, işveren katkıları ve vergilerle finanse edilen bu sistem toplumun varlıklı üyelerinden yoksul üyelerine ödeme transferi yapmaktaydı ve dolayısıyla kaçınılmaz olarak, kendi bağımsızlıklarını ve kazançlarını koruma endişesi taşıyan doktorlar gibi özel çıkar gruplarının yanında maliyetlerini artıran katkı sisteminden rahatsızlık duyan işadamları tarafından da ciddi bir eleştiriyle karşılaşıyordu. Bağımlılık kültürü adını verdikleri şeyi kendi menfaatleri doğrultusunda ve aslında bencilce eleştiren bu varlıklı kesimler, ağırlıklı olarak dolaylı vergilere dayanan ve dolayısıyla yoksullara büyük yük bindiren bir vergi yapısının eşitsizliklerini görmezden geliyor; hatta hoşnutsuzluğu azaltan bir sistemin sahip olduğu doğal muhafazakâr etkiyi de sıkça unutuyordu.

Ekonomik genişlemenin önemli bir sonucu da, eğitim sistemindekiyle birlikte, coğrafi ve toplumsal hareketlilik imkânlarının artmasıydı. 1954 ila 1962 arasında 12 milyon kişinin ikamet ettiği yeri değiştirdiği hesaplanmaktadır. Kayda değer boyutlarda gerçekleşen yukarı doğru harekete rağmen, varlıklı olmayan kesimlerin bu hareketliliği başarmak için gereken eğitim vasıflarına erişimi tıkanmaya devam ediyordu; bunun nedenleri bir taraftan denetleyici, idari ve mesleki vasıflı mevkilerin sayısı artsa bile bunun da sınırlarının olduğu gerçeği, diğer taraftan da toplumsal ve doğal engellerdi. Yeni gelenler için yaratılan alan kaçınılmaz olarak hem ekonomik büyüme seviyeleriyle hem de halihazırdaki nispeten imtiyazlı kesimlerin örtüşen meslek, servet ve statü hiyerarşileri içerisindeki konumlarını sürdürme kabiliyetleriyle sınırlanmıştı. 1960'larda olgunluğa ulaşan nesil, genişleyen fırsatlardan yararlanabilmek için en iyi konumda bulunan nesil olacaktı.

Eğitim sistemi, üretim faaliyeti için gençleri eğitmek dışında, onları ulusal toplumla bütünleştirmeye de hizmet etmekteydi. 1945'te miras alınan yapı, 14 yaşına dek zorunlu ilköğretim sağlamaktaydı. Ortaöğretim ise sadece küçük bir azınlığa tahsis edilmişti; herhangi bir dönemde yaklaşık 200.000 kişi. Çoğunluk, klasiklerin egemen bir yer tuttuğu hü-

manist bir öğrenim almaktaydı; ama her yaş grubunun sadece yaklaşık %3'ü bakalorya alıyordu. Sistem, ayrıca hem ilk ve ortaöğretim hem de cinsiyetler arasında temel bir ayırım yaparak, büyük ölçüde egemen toplumsal hiyerarşiyi yansıtmaktaydı. "Hak eden" ve düşünsel olarak seçkin sayılan çok küçük bir grup işçi ve köylü çocuğunun dışında, ortaöğretim orta sınıflara ayrılmıştı. Devletin egemenliği tartışmasızdı; ortak kültürün ve medeni erdem duygusunun yayılmasını sağlamak üzere tasarlanan tekdüze bir müfredat uygulanıyordu; fakat özellikle batıda özel Katolik okullarına müsamaha gösteriliyordu ve bu okullar 1959'dan sonra tartışma çıkarır şekilde kayda değer devlet yardımları alacaktı. Bu okulların ebeveynler arasında süren popülerliği, sadece verdikleri dinsel eğitime değil, aynı zamanda sıkı disiplin ve "snob" değerleri konusundaki şöretlerine dayanıyordu. Ama bir yandan da bu eğitim sistemi hem seçkinciliği hem de bilimsel ve teknik öğretimi ihmal etmesi nedeniyle giderek eleştirilmekteydi.

Bebek patlamasıyla gelen nesiller ve kentleşmeyle birlikte savaş sonrasındaki hükümetlerin 1959'da zorunlu eğitim yaşını 14'ten 16'ya çıkarıp ortaöğretime erişim imkânlarını artırması, kaynakların büyütülüp yeniden bölüştürülmesi yönünde acil bir ihtiyaç yaratmıştı. Zaten talepte çarpıcı bir artış bekleniyordu. 1949-1950'den itibaren anaokullarını, 1951-1952'den itibaren ilkokulları etkileyen bu durum 1957-1958'de ortaokulları ve en nihayet 1964'ten itibaren yükseköğrenimi de vuracaktı. Bununla birlikte peş peşe gelen hükümetler, nüfus artışının ve Fransız toplumundaki modernleşmenin orta ve yükseköğrenime olan talepler ve katılım oranlarında dikkat çekici artışlar yaratacağını kavrayamadılar; çünkü sonuçta bu taleplere verilen cevap yeterli değildi. Ortaöğrenime giden öğrenci sayısı 1950-1951'de 1 milyonken, 1979-1980'de 5 milyona yükseldi. Bunların üçte birinden fazlası bakalorya alıyordu ve bu da seçkin gruba girecek küçük azınlığın artık çok daha büyük bir sayıya genişlemesi demekti. Bu genişleme muazzam sorunlar yarattı. Okulların inşa edilip donatılması, öğretmenlerin eğitilmesi ve müfredatların kitlesel öğretimin ihtiyaçlarına uyarlanması gerekiyordu. Peş peşe reformlar yapıldı ve bu da kafa karışıklığını artırdı; bunlar içerisinde en kapsamlı olanı, muhtemelen 1975 yılında Giscard d'Estaing'in eğitim bakanı René Haby tarafından kapsayıcılık ilkesinin nihai olarak uygulanmasıydı. Öğrenci kitlesi genişledi, fakat belirli saygın lise veya özel okullara seçilme süreçleri sayesinde seçkincilik varlığını sürdürdü. Fen bilimleri, yükseköğrenime giden yol olarak zaten uzun süre önce sosyal bilimlerin yerini almıştı. Ağırlıklı olarak kendi kazanılmış çıkarlarını koruma endişesi taşıyan güçlü öğretmen birlikleri, eğitimin hedefle-

ri ve yöntemleri konusunda giderek sertleşen tartışmaya çok az katkıda bulundu. Yine de, bir bütün olarak toplumda daha az aleni görünen otoriter ilişkilerin gelişimiyle aynı doğrultuda, öğretim yöntemleri de değişiyordu. Yeni öğretmen nesli bilgi aktarımından ziyade, öğrencilerin merak ve eleştirel becerilerinin geliştirilmesiyle ilgilenmekteydi. Fakat coşkulu ve yetenekli öğretmenler ile zeki ve son derece istekli öğrenciler için tasarlanan idealist bir pedagojiyi sürdürmek hem zordu hem de düşünsel açıdan daha az gelişmiş veya aile desteğinden yoksun öğrenciler için çoğunlukla yetersizdi.

Hükümetler katılım alanını genişletmeye yönelik kararlı girişimlerde bulundukça, yükseköğretimde de genişleme sorunları yaşandı; 1950'de yükseköğretimdeki öğrenci sayısı 100.000'ken, 1980'e gelindiğinde bu sayı on kat artmıştı. Özellikle Ecole Polytechnique ve 1945'te kurulan Ecole Nationale d'Administration gibi modernleşme (ve müşterek ilerleme) inancını paylaşıp devlet memurluğu, iş dünyası ve siyaset arasında gidip gelen (*pantouflage*) mezun ağları yaratan en saygın yükseköğretim kurumlarına (*grandes écoles*) seçilme prosedürleri sayesinde, bu alanda da seçkinlik korunmaktaydı.

Peki, ekonomik büyüme ve sosyal reformlar toplumsal eşitsizliği azaltmış mıydı? Elbette yaşam standartları önemli ölçüde düzelmiş ve toplumsal hareketlilik artmıştı; fakat özellikle köylüler ile işçiler ve alt düzey ile üst düzey memuriyet mevkileri arasındaki engeller varlığını koruyordu. Siyasi makamlar, yüksek idari ve bürokratik mevkiler, medyada istihdam ve mesleklere erişim imkânları son derece kısıtlanmıştı. Daha da önemlisi statü, servet ve iktidar arasındaki ilişki epey karmaşıktı. Michelin, Dassault veya Schlumberger gibi büyük teşebbüslerde aile temelli yönetim sistemi varlığını sürdürüyordu; fakat çoğu büyük şirket artık profesyonel yöneticiler tarafından idare edilmekte ve çeşitli bireysel veya kurumsal hissedar gruplarının elinde bulunmaktaydı. Elbette toplumsal ve siyasal seçkinleri yekpare bir grup olarak düşünme hatasından kaçınmak ve kimi zaman aralarında yaşanan nesil temelli, kişisel, mesleki veya ideolojik düşmanlıklara dikkat etmek gerekir; fakat bu "dağınık gerçeklik" (V. Wright) esasen Paris burjuvazisi arasından gelen ve ortak toplumsal kökenlere, babadan kalma mirasa, seçkin okullardan mezuniyete, evliliğe, ortak davranış normları ve Paris merkezli bir ikametgâhın kabulüne dayanan bağlar sayesinde ve çoğulcu bir toplumun etkili biçimde idare edilmesi, kapitalist bir ekonomi ve yerleşik toplumsal düzenin korunması gibi ortak amaçlar yoluyla bir birlik duygusu kazanmış, kamusal ve özel güce sahip bir grubun varlığı anlamına geliyordu. Giderek genişleyip teknokratlaşan memuriyete ve idari sınıfa

	1954	1975
Sanayiciler	86.000	61.600
Toptancı tüccarlar	183.700	190.200
Zanaatkârlar	734.700	535.344
Esnaf	1.274.000	921.000
Serbest meslek	163.160	249.440

Tablo 10. Orta sınıf meslekleri.

daha fazla yükselme imkânı bu durumu çok da değiştirmeyecekti. Doğal olarak başarı hâlâ çoğunlukla iki veya üç nesil boyunca biriktirilen çabaların sonucu ve bu çabaların hem servete hem de kültürel sermayeye dönüştürülmesinin ürünüydü. Yeni gelen azınlık ise hem yerleşik beklentilere uyum sağlama arzusu hem de kabiliyet ve çabası sayesinde başarılı olacaktı. Savaş sonrası Fransa'da, tıpkı geçmişte sık sık yaşandığı gibi, eski ve yeni seçkinler bütünleşip tekvücut olmuşlardı.

Toplumsal hareketliliğin önündeki kısıtlamalar ne olursa olsun, ekonomik genişleme yukarı doğru olan hareketliliği önemli ölçüde kolaylaştırarak orta sınıfları canlandırdı ve kendilerini işçi sınıfından ayıran toplumsal ve kültürel uçurumu vurgulamaya çok daha kararlı olmalarını sağladı [Bkz. TABLO 10]. Ortaya çıkan yeni fırsatlar ekonominin giderek karmaşıklaştığının, hizmet sektörü ve kamu hizmetlerinin genişlediğinin göstergesiydi. Doktorların, öğretmenlerin, hem kamusal hem de özel istihdam alanındaki idare, ofis ve teknik personelin sayısı önemli ölçüde arttı. Bunlar eğitim fırsatının ve refah devletinin gelişiminden özellikle faydalanan gruplardı. Buna karşın, teknolojik değişim ve ekonomik yoğunlaşma en belirgin yan etkilerini zanaatkâr ve esnaf üzerinde gösterdi; 1954 ile 1975 arasında çalışan nüfusun %13'ünden %8'ine düşen bu kesimlerin güvensizliği, 1950'lerde Poujadizm¹ ve sonrasında Front National [Le Pen'in faşist partisi] ile siyasal olarak dışavurulacaktı. Yine de pek çok işçi ve göçmen açısından, küçük bir işletme hâlâ toplumsal yükselme ihtimali anlamına geliyordu.

Gelişmekte olan bu ekonomide tarımın öneminin azaldığını, hem

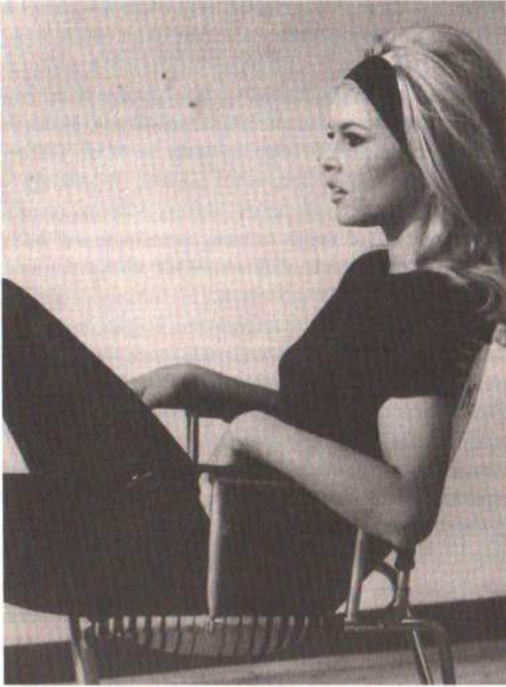
¹ İsmi Fransız siyaset adamı Pierre Poujade'dan alan ve temelde hoşnutsuz köylüler ve küçük esnafın desteklediği aşırı sağcı siyasal hareket. Poujade'nın kurucusu olduğu Etna ve Sanatkarları Koruma Birliği, Fransa'nın güneyinde toplanan vergilerin azaltılmasında etkili olmuştur —*ed. notu*.

gayrisafi milli hasılaya yaptığı katkının azalmasından hem de 1945 ile 1990 arasında toplam faal nüfus içerisindeki çiftçi sayısının %35'ten %6'ya düşmesinden anlayabiliriz. Hükümetin yeniden yapılanmayı teşvik etmesiyle birlikte, en çok da gençleri ve topraksızları içeren kırdan göç olgusu, çiftliklerin ortalama boyutunda artışa neden oldu. Bu durum, teknik yenilik ve fiyat destekleriyle birleştiğinde, çiftlik gelirlerinde çarpıcı artışlara yol açtı. Yine de kuzeydeki ve Paris havzasındaki büyük kapitalist çiftlikler dışında, bunların sayısı nispeten azalacaktı. İletişim araçlarının gelişmesi, geniş toplumdan daha fazla haberdar olma imkânı ve daha iyi yaşam standartlarına sahip olma arzusu kırsaldaki huzursuzluğu ve baskı gruplarının faaliyetlerine verilen desteği artırdı. Dahası, geleneksel toplumsal seçkinlere bağımlılığın yerini artık teknik devrimi finanse eden bankalara (özellikle Crédit Agricole) ve çoğu çiftçinin uzun vadeli sözleşmelerle bağlı olduğu kooperatifler ve ürün işleme şirketlerine bağımlılık almıştı. Savaş sonrası dönemde kırsal nüfusun azalmasıyla birlikte kiliseler, okullar, postaneler ve alışkanlık eksikliği nedeniyle kapanan dükkânlar gibi kamu hizmetleri kötüleşti. Önceleri hayati öneme sahip toplumsal ağlar kayboldu. Pek çok kırsal toplulukta belirginleşen umutsuzluk duygusu düzensiz protestoları sürekli harekete geçirdi.

Bunun tam tersine, endüstriyel işçi sınıfı savaş sonrası dönemde önceleri genişleyecekti. 1950'lerden itibaren işçilerin çoğunun yaşam standartları hızla düzelmeye başladı. Devletin konut yardımı yapması, otomobil sahibi olma (1975'te işçi sınıfı ailelerinin neredeyse %75'i) ve televizyonla (%88) birlikte yeni bir yaşam tarzının yanında daha materyalist ve bireyci bir kültür oluştu. Yine de bu değişikliklere rağmen pek çok işçi hâlâ memnun değildi. 1930'lardaki mücadeleler, savaş ve yeniden yapılanma sürecinde şekillenen nispeten homojen ve sınıf bilincine sahip bir proletarya şeklinde ortaya çıkan ve hepsinden çok kömür madencileri ve çelik işçileri gibi kahraman kişiliklerle simgelenen bu "eşsiz nesil", hızla teknolojik yeniliklerin ve ekonomideki yapısal değişimin etkisi altına girecekti. 1960'lardan itibaren kömür, çelik ve tekstil gibi eski istikrarlı endüstrilerde istihdam düştü. Zenginliği yaymaya çalışan hükümetlerle birlikte daha az militan ve daha ucuz işgücü bulma arzusundaki işverenler, özellikle batıda, Rennes ve Caen civarında yeşil alanları dönüştürerek otomobil ve diğer tüketim malları imalatı için yeni endüstri bölgeleri geliştirdiler. Kentlerin kapsamlı olarak canlandırılması, şeklen hareketli pek çok işçi sınıfı bölgesinin –eğer çok fazla konut varsa– fiziksel yıkımıyla sonuçlandı. Ücret farklılıkları vasıflı işgücü eksikliğini yansıtacak şekilde büyüdü. Mevcut toplumsal yükselme imkânları son derece sınırlıydı; üstelik tüm işçiler yönetici ve

işçibaşlarının otoriter idaresinden, zorbalığından ve süre ölçme zihniyetinden rahatsızdı. Otomatik tesislerde özellikle vasıfsız işçilerin kullanılacağı montaj hattı sisteminin gelişimi, hem kırsaldan, Avrupa'nın güneyinden ve deniz aşırı bölgelerden gelen göçmenlere hem de giderek daha fazla sayıda kadına istihdam sağlamaktaydı. Hem kitlesel olarak tüketim malları üreten büyük fabrikalarda hem de daha küçük tekstil veya inşaat şirketlerinde işletmenin amacı, herhangi bir ekonomik durgunluk döneminde kolayca işten çıkarıp koşullar iyileştiğindeyse yeri doldurulabilecek daha ucuz ve nispeten iddiasız bir işgücü çalıştırmaktı. Fakat işadamları açısından esneklik ve yeniden yapılandırma olan şey, işçi için daha fazla güvensizlik anlamına geliyordu. Bunun tam tersine havacılık, kimya veya elektronik gibi vasıflı işgücü oranının yüksek olduğu endüstri sektörlerindeki yenilikler, daha istikrarlı ve yüksek ücretli bir istihdama yol açtı. Aynı durum mühendislik sektörü gibi çok sayıda küçük ve orta ölçekli aile işletmesi için de geçerliydi. Bu farklı gelişme yolları, çalışma şartları ve yaşam tarzlarının daha da çeşitlenmesi, işgücü piyasasının ve işçi sınıfının giderek parçalanması anlamına geliyordu. Kamu sektöründe çalışanlar ve iyi koşullara sahip olanlar sendika üyeliğinin sağladığı korumadan faydalanabilirken, etkili bir temsil imkânından yoksun olan diğer gruplar dışlanıyordu. Genel olarak işçiler, reel gelirlerindeki kademeli artıştan çok, enflasyonun nominal ücretler için yarattığı tehdidi göz önünde bulundurmaktaydılar.

İşçiler hem işten kazanılan zaman bağlamında hem de pazar günleri kiliseye gitmek gibi geleneksel uğraşların gerilemesi sayesinde, çağdaş toplumun özelliği olan boş vaktin genişlemesi olgusunu da paylaşılmaktaydılar. Din, şekillendirici bir kültürel olgu olarak varlığını sürdürse de, nüfusun büyük bölümü açısından neredeyse sıradan bir unsur olarak değerini yitirmişti. Hristiyan demokrat geleneği izleyen Cumhuriyetçi Halk Hareketi'nin (Mouvement Republicain Populaire, MRP) Komünizme karşı soğuk savaşa katılması, Vatikan hiyerarşisinde Papa XII. Pius'a yakın olan muhafazakâr unsurların papalığın mutlak otoritesini yeniden kurma çabalarını manevi olarak iflas ettirdi. 1950'lerde dinsel memuriyetlerin çöküşü ve bunun sonucunda rahiplerin yaşlanıp sayılarının hızla düşmesi, sekülerleşmeyle girilen mücadeledeki yetersizliğin ve bir krizin açık işaretleriydi. XXIII. John'un (1958-1963) Papalığa seçilmesi ve ikinci Vatikan Konsili'yle taahhüt edilen Kilise öğretisinin liberalleştirilmesiyle halefleri tarafından iptal edilecekti. Kilise özellikle kürtaj, doğum kontrolü, kadınların toplumdaki yeri ve din adamlarının bekârlığı gibi çok önemli ahlaki meselelerle giderek daha az ilgileniyor gibiydi; üstelik daha az katı bir ahlaki teolojinin gelişimine rağ-

Resim 52. Brigitte Bardot *Gizli Hayat (Vie Privée)* filminin setinde, 1 Ocak 1961.

men. 1960'larda yeni bir toplum için yeni bir pazar günü anlayışı ve bir kitle kültürü gelişti. Bu on yıl Johnny Hallyday ve Sylvie Vartan gibi idoller etrafında nispeten sınıfsız bir "pop" kültürünün oluşumuna tanıklık edecekti; yine eleştirmenlere göre, bu da Fransız toplumunun "Amerikalılaştırılması"nın bir başka belirtisiydi. Televizyon, kumar ve spor etkinlikleri patlama yaptı; aynı şekilde tatil harcamaları da öyle.

Kadınlar, kendilerine 1944'te oy hakkının verilmesiyle statülerinin açıkça artmasına rağmen, bebek patlamasının da işaret ettiği ve medyada görüldüğü gibi, savaşın hemen sonrasındaki yıllar boyunca da ev, annelik ve kadınlık ideallerini büyük ölçüde kabullenmişlerdi. Fakat sınıfsal kökenlerine bakılmaksızın, ailelerinin artan maddi ihtiyaçlarını karşılamak için ev dışında ve hayatlarının uzun bir dönemi boyunca iş bulmaları daha muhtemeldi. Kadınların yasal statüsü de

değişecek ve onları babalarına veya kocalarına tâbi kılan Napoléon Kanunu hükümleri 1965'te feshedilecekti. Üstelik, 1960'lardan itibaren doğum kontrol hapının kullanılmasıyla birlikte, evlilik ve doğum oranları çarpıcı biçimde düşerken, kadınların işgücü piyasasına katılımı daha da artacaktı. Ama buna ve 1975'teki eşit ücret yasasının hükümlerine rağmen, kadınların nispeten aşağı konumu devam ediyordu. İş açısından hâlâ sadece belirli mesleklerde yoğunlaşmaktaydılar. Dolayısıyla 1975'te sekreterlerin %97,6'sını, hemşirelerin %83,9'unu ve ilkokul öğretmenlerinin %67,2'sini kadınlar oluşturuyordu. Erkek egemen bir toplumda, söz konusu işler yeni teknolojilerle –daktilodan bilgisayara– dönüşüme uğradıkça dükkân ve büro işlerinin giderek kadınlara bırakılması olgusu da özellikle anlamlıdır.

SIYASAL YAŞAM

Dördüncü Cumhuriyet

21 Ekim 1945'te gerçekleştirilen referanduma katılan büyük bir halk çoğunluğuyla Üçüncü Cumhuriyet'in tarihe karıştığı en sonunda ilan edildi. Aynı gün yeni anayasayı hazırlamakla görevli bir Kurucu Meclis seçildi. İlk kez kadınların oy kullanmasına izin verildi. Ama var olan partiler çok az sayıda kadını aday gösterecekti ve siyaset ağırlıklı olarak erkek egemen kalmaya devam etti. Nispi temsil sistemiyle gerçekleştirilen bu seçim, sola ezici bir kayma olduğunu ortaya koymaktaydı [Bkz. TABLO 11]. Eski siyasetçiler grubu silinerek yerini parlamentoya ilk kez girenlere (%85) bırakmış ve bunların çoğunluğu (%80) direnişe katılmıştı. Gerçekten de seçmenlerin dörtte üçü, çoğu Kurtuluş ile açıkça özdeşleşen Komünistler (Parti Communiste Français, PCF), Sosyalistler (Section Française de l'Internationale Ouvrière, SFIO) ve Hristiyan Demokratları (Mouvement Républicain Populaire, MRP) desteklemişti. Bununla birlikte iktidarı ele geçirmeye çalıştıkça, bu gruplar arasındaki bölünmeler de giderek belirginleşiyordu. Kısa süre içinde bu seçilmiş siyasetçiler ile General de Gaulle arasında da gerilimler yaşanacaktı. General, Üçüncü Cumhuriyet'in sahip olduğu siyasal sisteminin, yani nispeten zayıf bir yürütme gücüne yol açacak şekilde çekişme içerisindeki partilere sahip bir parlamenter otoritenin 1940'taki felaketin başlıca nedeni olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden de güçlü bir başkanlık rejiminin kurulması gerektiğinde ısrarcıydı. Devlet başkanı olarak rakipsiz konumu başlangıçta meclis tarafından kabul edildi; ama otoriter ve "Bonapartçı" niyetleri yaygın bir şüphe yaratmaktaydı. General, 20 Ocak 1946'da askeri

	Oylar	Pay (oy oranı %)	Sandalye
Komünistler	5.024.174	26,12	159
Sosyalistler	4.491.152	23,35	146
Radikaller, UDSR* ve diğerleri	2.018.665	10,49	60
MRP	4.580.222	23,81	150
Muhafazakârlar, bağımsızlar vd	3.001.063	15,60	64
Oy kullanmayanlar	4.965.256	20,1 ^b	

a: Union démocratique et socialiste de la Résistance [Demokratik ve Sosyalist Direniş Birliği].

b: Kayıtlı seçmen oranı.

Tablo 11. Kurucu Meclis seçim sonuçları, 21 Ekim 1945.

bütçe konusunda bakanlarla yaşadığı bir anlaşmazlığın ardından istifa etti; çünkü parti sisteminin yeniden kurulmasıyla birlikte otoritesine meydan okunma ihtimalinin daha da artacağını düşünüyor ve kamuoyunun onu geri çağıracağını varsayıyordu. Ama bunun gerçekleşmesi için 1958'e kadar beklemesi gerekecekti.

Direnışin yaşamayı sürdüren idealizmi ve başlangıçtaki üç partili çoğunluk –ki, kendilerini otoriter hükümete şüpheyile bakmanın yanı sıra işbirliğine dayalı bir *tripartisme*'e [üç partili koalisyon] adanmışlardı–parlamente sistemin hızla yeniden kurulmasını sağladılar. Başkanın bu sistem içerisindeki yeriye büyük ölçüde görüntüden ibaretti, fakat ülkenin bulunduğu zor koşullar dolayısıyla seçmenlerin çoğunun güçlü bir yürütme gücünü memnuniyetle karşılaması da muhtemel görünüyordu. Kurucu Meclisten gelip özellikle Sosyalistler ve Komünistler tarafından desteklenen ilk teklifler, güçlü bir Temsilciler Meclisinin bulunduğu tek meclisli bir sistem getirmekteydi. Bu teklif 5 Mayıs 1945'te gerçekleştirilen bir referandumda 9,4 milyona karşı 10,5 milyon oyla şaşırtıcı bir şekilde reddedildi; bunun en büyük nedeni böyle bir mecliste Komünistlerin olası hâkimiyetine dair duyulan endişeydi. Haziran ayında ikinci bir kurucu meclis seçimi için yürütülen kampanya sırasında, hayır oyu çağrısı yapan MRP desteğini Sosyalistlerin aleyhine önemli ölçüde artırdı. Sol partilerin (Komünistler ve Sosyalistler) artık mutlak çoğunluk elde edemediği açıktı. Her ne kadar *tripartisme* varlığını sürdürse de, merkez solu (MRP) ve yeniden oluşmakta olan merkez sağı kapsayan alternatif bir çoğunluk, özellikle de Gaulle'ün siyaset sahnesine dönmesiyle birlikte reel bir olasılık gibi görünmeye başladı.

De Gaulle, 16 Haziran 1946'da Bayeux'da yaptığı bir konuşmada,

parlamentoya karşı sorumlu olsa da partilerden bağımsız bir başkanın var olacağı bir başkanlık rejiminin kurulması çağrısı yaptı. Bununla birlikte 13 Ekim'de düzenlenen diğer bir referandumda, oluşturulan ikinci Kurucu Meclisin, iki meclisli sisteme dayalı Dördüncü Cumhuriyet'in kurulması teklifi kabul edildi. Bu sistemde hem senato hem de cumhurbaşkanı yalnızca çok sınırlı yetkilere sahip olacaktı. Her iki meclisin ortak bir toplantıda cumhurbaşkanı seçtiği Sosyalist Vincent Auriol (1947-54) hükümetlerin oluşumunda kesinlikle etkin bir rol oynasa da, asıl güç Temsilciler Meclisindeki seçilmiş vekillere aitti. Bu uzun anayasa tartışmasının en huzur bozucu yönleri, kısmen ekonomik güçlüklerin neden olduğu hayal kırıklığından kaynaklanan kamuoyunun yaygın umursamazlığı ve önde gelen pek çok siyasetçinin bu meseleye pek sadakat ve ilgi göstermeyişi idi. Hiç de hayırlı bir başlangıç yapılmamıştı.

Dördüncü Cumhuriyet siyasal açıdan, farklı politik koalisyonların egemen olduğu dört aşamaya ayrılabilir. İlki Sosyalistler, Komünistler ve Hristiyan Demokratların ittifakına dayanan bir hükümetin kurulduğu *tripartisme*'di. Ekonomik ve toplumsal reform açısından faydalı olan bu dönem, oluşum sürecindeki Soğuk Savaş dolayısıyla Komünistlerin muhalefete çekilmek zorunda kaldığı Mayıs 1947'de sona erdi. Onun yerini, Radikaller ile —hem soldaki Komünistlere hem de sağdaki de Gaulle'cülere karşı olan— Üçüncü Güç'ün oluşmasına katkıda bulunan diğer merkezilerin ittifakı aldı. 1951 seçimlerinden sonra hükümette egemen konuma gelen gruplar ise Radikaller ve muhafazakârlar olacaktı. Bu aşama da Sosyalistler ve müttefiklerinden oluşan bir çoğunluğun artan mali sorunlar ve Cezayir'deki sömürge savaşıyla baş etmeye çalışmak üzere geri döndüğü 1956 yılına kadar sürecekti.

Direnış içerisindeki üç ana politik grubun birlikte çalışma arzusu, CNR [Ulusal Direniş Konseyi] bildirgesinde dile getirilen reform önlemlerini uygulama taahhüdünü yansıtıyordu. Halkın bu partilere verdiği destek, Ekim 1945'teki Kurucu Meclisin seçilmesi sırasında açıkça görülmüştü. Ama bu birlik belki de kaçınılmaz olarak kısa sürdü. Ortak düşmanın yenilmesinin ardından, siyasal yaşam çoğunlukla savaş öncesindeki çizgiler etrafında yeniden kuruldu ve bu sıkıntılı ittifakın tarafları arasındaki gerilim hızla arttı. Komünistlere yönelik güvensizlik en başından itibaren belirgindi. Doğu Avrupa'daki olaylar ciddi bir şüphe uyandırdı. PCF'nin güçlü seçim gösterisi, özellikle Sosyalistler açısından, Komünistlerin egemenliğindeki bir koalisyonda küçük ortak haline gelmek gibi tatsız bir ihtimal doğurdu. Ama ne Sosyalistler ne de MRP, Komünist lider Thorez'in başbakanlığını kabul edecekti; üstelik de Gaulle de, onların hükümetteki temsilcilerinin polis ve orduyu denetim altında

tutan ana bakanlıklardan uzaklaştırılmalarını sağlayacaktı. Komünistlerin destekçilerinin çoğunun devrimci hayallerini başlangıçta geri plana itme konusundaki gönüllülükleri, hem başlıca hedefi Doğu Avrupa'daki Sovyet denetimini güvenceye almak olan Stalin'in Batılı güçlerle karşı karşıya gelmeye isteksizliğini hem de Fransız Komünist liderlerin yenisinden yapılanmaya olan bağlılığını yansıtır. Komünistler parlak bir savaş sicilinin getirdiği manevi itibarın, kendilerine sürekli bir kitlesel destek sağlayacağına inanıyorlardı. İktidarı belki de Sosyalistlerin işbirliğiyle ele geçirme ihtimali de oldukça gerçek görünmüş olmalıydı. 1946 sonuna gelindiğinde PCF çoğunlukla işçilerden oluşan 800.000 üyesiyle en büyük siyasal partiydi, son derece örgütlüydü ve etkili bir propaganda mekanizmasına sahipti; Picasso, Sartre gibi etkili sanatçıların ve entelektüellerin sempatisini kazanmıştı, üstelik sendikalarda da oldukça egemendi.

Bunun tam tersine, MRP, çalışan sınıfları Kiliseyle ve Kiliseyi de Cumhuriyetle uzlaştırmak için Kasım 1944'te kurulmuştu. Kadınlara seçme hakkının verilmesiyle birlikte potansiyel etkisi de önemli ölçüde artmıştı. Vichy rejimiyle olan yakın ilişkisi nedeniyle itibarını yitiren Katolik hiyerarşi, başlangıçta bakanların önemli bölümünün Katolik olduğu yeni rejim üzerindeki etkisini koruma karşılığında, daha liberal bir siyaseti kabullenmeye hazırды. Bununla birlikte MRP'nin kurucularının sol idealizmi, 1945-1946'dayken bile destekçilerinin büyük bölümünün daha muhafazakâr yaklaşımları önünde boyun eğdi. Bunların kayda değer bir kısmı, Vichy rejiminin işbirlikçi politikalarıyla ilişkilendirildikleri için itibarını yitiren açıkça muhafazakâr gruplardan gelen kişilerdi. Bunlar MRP'yi esas itibarıyla Marksizme karşı bir siper olarak görüyorlardı ve Vatikan'ın giderek artan desteğiyle birlikte, siyasal tutumun dinsel inançların haritasını her zamankinden fazla yansıtmalarını sağladılar.

Fransa içerisindeki siyasal durumu giderek belirleyen ise Soğuk Savaşın ortaya çıkmasıydı. Başlangıçta Komünistler de dahil olmak üzere çoğu siyasetçi, ülkeyi önde gelen bir askerî ve emperyal güç olarak savaş öncesindeki konumuna getirme kararlılığını paylaşıyordu. İkinci sırada gelmeyi kabullenmek her zaman güçtür; ama dekolonizasyonun yarattığı ıstıraplarla birlikte iki süper güç arasındaki hegemonya mücadelesi her şeyi daha da acı verici hale getirmişti. Özellikle de büyük güçlerin katılımıyla 1945'te Yalta ve Potsdam'da düzenlenen toplantılar için davet gelmemesi de Gaulle'ün hassasiyetini artırmıştı. Fakat ABD yardımına olan bağımlılık, güçlü ve bağımsız bir çizginin benimsenmesini güçleştiriyordu. Batı Almanya'da merkezi bir idarcının kurulması ve Amerikan ürünlerinin Fransız pazarına serbest girişi gibi temel konularda tavizlerin verilmesi gerekmişti. Üstelik ABD hükümeti, dengeli bir bütçenin

	Oylar	Pay (oy oranı %)	Sandalye
Komünistler	5.430.593	28,2	182
Sosyalistler	3.433.901	17,8	102
Radikaller, UDSR, diğerleri	2.136.152	11,1	69
MRP	4.580.222	25,9	173
Muhafazakârlar, bağımsızlar vd	3.072.743	15,9	76
Oy kullanmayanlar	5.504.913		

Tablo 12. Ulusal Meclis seçim sonuçları, 10 Kasım 1946

sağlanıp enflasyonun düşürülmesine yönelik politikaların uygulanmasını talep ediyordu. Yaşanan aşırı kemer sıkma döneminde vergi artışları, hükümet harcamalarında kısıntılar, fiyat ve ücret denetimleri pek hoş karşılanmayan çarelerdi. Ayrıca Amerikan yönetimi Fransız hükümetindeki Komünistlerin varlığından giderek rahatsızlık duyuyordu; [ABD dışişleri bakanı] Acheson Şubat 1947'de Başkan Truman'ı, Fransa'da Komünist bir yönetimin son derece olası olduğu konusunda uyardı. Haziran ayında ilan edilen ve muazzam bir geri ödemesiz yardım programı sağlayan Marshall Planı (ki Fransa Nisan 1948 ile Ocak 1952 arasında 2,629 milyon dolar aldı ve bunun 2,122 milyon doları geri ödemesizdi) hem Avrupa'nın iyileşmesine yardım ederek Amerikan mallarına pazar sağlamanın yolu hem de işsizlik, sefalet ve Komünist temelli bir siyasal karışıklık ihtimalinin azaltılmasının aracı olarak düşünülmekteydi. Bu, Batı ittifakının pekiştirilmesi sürecindeki önemli bir aşama olacaktı.

10 Kasım 1946'da düzenlenen Ulusal Meclis seçimleri ülkede bir sol-sağ kutuplaşması sürecinin yaşandığını ve solun azınlıkta kaldığını açıkça ortaya koydu [Bkz. TABLO 12]. Üç partili ittifak anlaşmazlık nedeniyle parçalanırken, bir hükümet koalisyonunun kurulması imkânsız hale geldi. Blum yönetiminde enflasyonu denetim altına alıp ekonomik iyileşmeyi harekete geçirecek Sosyalist bir azınlık hükümeti kurma çabalarıysa kısa ömürlü oldu. Sosyalistler de kendi içlerinde bölündüler. Temmuz 1946'daki kongrelerinde, Sovyet modelini reddetmekle birlikte partinin Marksist ideolojiye bağlılığını yeniden onaylayan ve burjuva partileriyle yakın işbirliğine karşı uyarıda bulunup Komünistlerle yakın temas öneren bir platformda, Guy Mollet'yi parti sekreterliğine seçmişlerdi. Fakat o an bunun zamanı değildi. Çünkü uluslararası durum kötüleştikçe, Sovyetlerin eleştirilmesiyle karşılaşan Komünistler Batı emperyalizmini, Marshall Planı'nı ve Sosyalistler de dahil olmak

üzere kendilerine destek veren herkesi kınadılar. Doğu Avrupa'da Sovyet yönetiminin katı bir biçimde uygulanması, Sosyalistlerin çoğunu bile, Komünizmin liberal kapitalist demokrasiden çok daha büyük bir tehlike olduğu konusunda ikna ediyordu. Muhtemel bir darbeye dair dedikodular –Radikaller ve merkezdeki diğer temsilcileri kapsayan bir hükümetle Ocak 1947'de Blum'un yerine geçen diğer bir Sosyalist olan– Ramadier'yi güvenilir askerî birimleri alarmına geçirmeye itti. Bu koşullar altında Komünist bakanların Mayıs 1947'de hükümetten azli kaçınılmazdı. Thorez'in ücret ve fiyat denetimlerini kınamasının yanında söz konusu bakanların Hindîçin'deki savaş için onay vermeyi reddetmesi buna zemin hazırlamıştı. PCF taktiksel açıdan, toplumsal reformun yavaşlığı ve yaşam standartlarının düzelmeyişi nedeniyle hayal kırıklığına uğrayarak grevler ve şiddetli protestolara başvuran işçilerin desteğini kazanmaya kararlıydı. Ama bu aşamada bile Komünist bakanların elbette hükümete er veya geç dönmesi bekleniyordu. Fakat Prag'da yaşanan ve PCF'nin "Çek demokrasisinin büyük zaferi" olarak memnuniyetle karşıladığı Komünist iktidar, giderek isteri halini alan, fakat aynı zamanda son derece anlaşılır olan bir komünizm karşıtlığı yaratacaktı. Buna karşılık olarak, hem entelektüeller hem de işçi sınıfından muazzam bir destek alan Fransız Komünistleri Amerikan emperyalizmini ve Fransız hükümetlerinin itaatkâr konumunu kınadılar.

Ülke içerisindeki siyasal gerilim, 1948 ila 1958 arasında Prag'daki olaylar, Berlin ablukası ve Kore Savaşı nedeniyle küresel nükleer çatışma korkusunun doruğa ulaşmasıyla birlikte çok daha keskinleşecekti. Mart 1947'de Fransa ve İngiltere tarafından imzalanan Dunkirk Antlaşması esas itibarıyla yeniden dirilme ihtimali olan Almanya'yı hedef almıştı. 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün [NATO] kurulması, Dışişleri Bakanı Bidault ile İngiliz meslektaşısı Bevin'in Rus tehlikesine karşı ABD'nin askerî desteğini sağlama çabalarını yansıtır. Her ne kadar bu durum Batı Almanya'nın nihayetinde ve oldukça kızgınlık yaratacak bir şekilde yeniden silahlandırılmasının önünü açsa da, en azından bu anlaşmalar I. Dünya Savaşı sonrasında Fransa'nın almayı başaramadığı güvenlik teminatlarını sağlamaktaydı. Bu koşullar altında Komünist Parti daimi bir muhalefet partisine dönüştü. Kendisinin ve Sovyetler Birliği'nin Avrupa'nın kurtuluşu sürecinde elde ettiği itibardan faydalanan PCF ve çeşitli cephe örgütleri, yoğun bir siyasal tartışmanın ve kararlı bir militanlığın yaşandığı bu dönemde, dinamik bir karşı kültür yaratmanın ardından giderek bitkinleşip cesareti kırılan, fakat düşük ücretlere ve toplumsal adaletsizliğe karşı mücadeleyi sürdürmeye hâlâ hazır olan işçi sınıfının mensuplarına manevi bir sığınak sunmayı başardılar. Siyasal

ve endüstriyel taktiklerinin etkisizliğine rağmen, seçmenlerin dörtte biri 1951'de PCF'ye oy verecek, ama sonraki süreçte bu destek yavaş yavaş bile olsa sürekli eriyecekti. Giderek içe dönerek Stalinci saflığı koruyup muhalifleri arındırmaya çalışan PCF, Sovyetlerin 1956'daki Macaristan isyanını bastırmasını Leninizmin diğer bir büyük zaferi olarak memnuniyetle karşıladı. Her ne kadar anti-komünistler Nisan 1948'de CGT-FO'yu (CGT-Force Ouvrière; Fransız Genel İşçi Federasyonu-İşçi Gücü) kurmak için sendikal konfederasyonu (CGT) böldüklerinde bile PCF işçi sınıfından aldığı desteği çoğunlukla korumayı başarsa da, yalıtılmaktan kurtulamayacaktı. Yaşam standartlarının düzelmesine neden olan ekonomik ve toplumsal gelişmeleri açıkça kabullenememişlerdi. Üstelik, işgücünün yapısında gerçekleşen değişimler, daha da çeşitlenen ve ulusal toplumla daha fazla bütünleşen işçi sınıfına mensup seçmenlerin boyutunu ve ekonomik önemini sürekli azaltmıştı.

Ramadier'nin kırılğan koalisyonu Kasım 1947'de yerini MRP'den Schuman'ın yönetimindeki hükümete bıraktı ve bu hükümetin bileşimi sağa doğru açık bir kaymayı işaret ediyordu. Hatta hükümet içerisinde yer alan Sosyalist İçişleri Bakanı Jules Moch bile grevcilere ve göstericilere karşı baskıcı eylemlerden yanaydı. "Cumhuriyetçi savunma" adına, kasım ve aralık ayları boyunca 15.000 madenciye karşı 60.000 toplum polisi ve asker harekete geçirilecekti. Devrimci ideolojiye sahip bir parti olmalarına rağmen, Sosyalistler rahatsız edici bir şekilde, giderek muhafazakârlaşan ve Radikal Queuille tarafından ustaca yönetilen bir dizi "Üçüncü Güç" hükümetinde yer almayı sürdürdüler; üstelik bu hükümetlerin hepsi kendilerini Atlantik ittifakına, sömürge savaşlarına, yeni toplumsal reformların reddine ve işçi sınıfı hareketinin bastırılmasına adanmıştı. Sosyalistler, her ne kadar 1947 ile 1951 arasında ekonomik ve toplumsal reform meseleleriyle bağlantılı olarak birçok hükümeti devirdilerse de, MRP'nin liberalizme giderek artan bağlılığının yanı sıra yeniden dirilip hâlâ Herriot ve Daladier gibi Üçüncü Cumhuriyet'in sadık yandaşları tarafından yönetilen Radikal Parti'nin temelinde yatan muhafazakârlıkla etkili bir şekilde mücadele edemediler. Bu durumun ve bunun parti içinde yarattığı ihtilafların sonucu olarak, Sosyalist Parti inandırıcılığını büyük ölçüde yitirecekti. 1947'de 280.000 olan üye sayısı 1951'de 130.000'e düşecek, giderek kuzeydeki ve Midi'deki eski kaleleriyle sınırlanacaktı. 1951 seçimlerinin sonuçları da bu zayıflamayı açıkça ortaya koymaktadır; üstelik seçim sisteminde rejimi eleştiren hem solcu (Komünistler) hem de sağcı (de Gaulle'cüler) partilerin aleyhine yapılan değişikliklere rağmen. Gelecekte hükümetler merkez sağdan oluşturulacak ve Sosyalistler bu hükümetlere sadece kimi zaman katılacaktı.

Resim 53. Ekim 1947'de ve 1948 başında Sosyalist bakanlar tarafından grev kırıcı olarak, Saint-Etienne'deki madenlerin girişlerini korumakla görevlendirilen askerler.

Soğuk Savaş, solu bölerken, sağın canlanarak anti-komünizm bayrağı altında kitle desteği bulmasını sağladı, hatta pek çok eski Vichy rejimi yandaşının siyasal yaşama dönmesini kolaylaştırdı. XIX. yüzyılda kanlı 1848 ve 1871 katliamlarına yol açan toplumsal devrim korkusu, kuvvetli bir siyasal güç olarak varlığını sürdürmüştü. Bu, hem Katolik MRP hem de Nisan 1947'de Fransız Halkının Birliği (Rassemblement du Peuple Français, RPF) adlı partinin kuruluşunda de Gaulle tarafından vurgulanabilen bir temaydı. Komünizme karşı küresel bir savaşın yaklaştığına inandığı belli olan de Gaulle, sermaye ve işgücünün serbest girişim sistemi içerisinde bir araya gelmesi, cepheleşmeye sürükleyen parti siyasetinin reddedilmesi, Batı ittifakında güçlü ve bağımsız bir Fransa'nın yanı sıra ülke içinde sağlam ve etkili bir hükümet kurulması talebinde bulunuyordu. Dördüncü Cumhuriyet'e yönelik bu savaş ilanı özellikle mülk sahibi sınıflara çekici geldi, fakat Bonapartçılığı hatırlattır biçimde tüm toplumsal gruplarda da yandaş bulacaktı. Yıl sonuna gelindiğinde hareket belki de bir milyon üyeye ulaşmıştı ve bunların

	Oylar	Pay (oy oranı %)	Sandalye (denizaşırıları dahil)
Komünistler	4.910.547	25,67	101
Sosyalistler	2.744.842	14,35	107
Radikaller,	1.887.583	9,87	95
MRP	2.369.778	12,39	96
Muhafazakârlar, bağımsızlar vd	2.656.995	13,88	108
De Gaulle'ciler	4.125.492	21,56	120
Oy kullanmayanlar	4.859.968		

Tablo 13. Ulusal Meclis seçim sonuçları, 17 Haziran 1951 (Metropolitan Fransa).

büyük bölümü MRP'den gelmekteydi. Bu tür bir örgütlenme rejim için elbette tehlike oluşturmaktaydı, fakat onu yeni bir başlangıç olarak gören farklı grupların bağlılığını sürdürmenin imkânsız olduğu görüldü. 1950 ve 1951 yılları coşkunun önemli ölçüde yitirilerek üye sayısının azalmasına tanık oldu.

Yine de sağın iyileşmekte olduğu açıkça görülüyordu. MRP tarafından desteklenmekle birlikte, 1951'de seçilen meclisten oluşturulan hükümetler esasında merkez sağın temsilcileriydi [Bkz. TABLO 13]. Bunu ekonomik liberalleşmeyi teşvik etmeye, devlet harcamalarını kısıtlamaya ve vergileri azaltmaya çalışan 1952'deki Pinay hükümetinin politikalarından da anlamak mümkündür. Döneme uygun düşen bu politikalar, ekonomik büyümeyi yavaşlatarak sürdürmeye ve tasarruftan tüketiciliğe geçiş sürecini kolaylaştırmaya yardım etmekteydiler. Bununla birlikte kısa vadede bütçe açığını kapatmak için çok az şey yapabildiler; çünkü bu, büyük ölçüde Madagaskar ve özellikle de Hindin'deki sömürge savaşlarından –muazzam boyutlardaki ABD yardımına rağmen– kaynaklanmaktaydı. Eğer zor durumdaki sömürge lobisi ve askerî komutanlar, “uygarlaştırma misyonu”nun yanı sıra Fransız iktidarı ve gururunun yeniden kurulması sürecinde hâlâ temel öneme sahip olduğu görülen bir emperyal sistemdeki imtiyazlı konumlarını tekrar oluşturmaya kararlı olmasalardı, bu sonuncu savaştan kaçınılabildi. Bu kişiler Komünist lider Ho Chi Minh ile de Gaulle'ün temsilcisi Jean Sainteny arasında 1946'da imzalanan anlaşmaya riayet etmeye hiç hazır değillerdi. Böylece, aşırı genişletilip kötü donatılmış bir ordu yedi yıl boyunca giderek daha da umutsuzlaşan bir mücadeleye girecekti. İmparatorluğu “satmak”, çoğu politikacının hâlâ benimsemeye cüret etmediği bir durumdu. Diğer bir kalıcı sorun da açık veren ödemeler dengesiydi. Üstelik, ta-

rımsal fiyatların düşmesi ve daha genel olarak geriliyen vergi yapılarıyla enflasyonun gelirler üzerindeki etkisi yüzünden çiftçiler arasında yaygın bir hoşnutsuzluk söz konusuydu. Kabinenin istikrarsızlığı da bütün bu kargaşa izlenimine tuz biber eklemekteydi; öyle ki, hükümetler nadiren altı aydan uzun yaşamaktaydı. Her ne kadar pratikte yeni bir hükümetin kurulması kabine üyelerinin yer değiştirmesi dışında bir anlam ifade etmese de, 1951'de seçilen meclis temelinde siyasal istikrarın sağlanmasının imkânsızlığı açıkça ortadaydı. Partiler arasında olduğu kadar, partilerin kendi içlerinde de pek çok çatlak vardı. Hükümetler herhangi bir meselenin büyütülmesiyle aniden düşürülebiliyordu.

Dördüncü Cumhuriyet'in belki de son şansı, [sekiz yıllık Fransa-Vietnam Savaşı'nı sona erdiren] Dien Bien Phu'daki küçük düşürücü askerî felaketin hemen ardından, siyasal sistemi sertçe eleştirerek, güçlü, tutarlı ve reformcu bir hükümeti savunan Pierre Mendès-France'ın 17 Haziran 1954'te son derece geniş bir parlamento ve kamuoyu desteğiyle başbakan olmasıydı. Mendès-France'ın ana hedefi Hindîçin'den çekilme sürecini müzakere etmek, ekonomik ve toplumsal modernleşmenin temposunu hızlandırmaktı. Bununla birlikte yeni başbakanın enerjisi, alışlageldik siyaset oyununu oynamayı reddetmesi ve siyaset kurumunun başındakilerin ötesinde tüm ulusa çekici görüldüğü radyo yayınları bir hayli şüphe yarattı, en çok da mensubu olduğu Radikal Parti'nin kademeleri içerisinde. Daha da önemlisi, Mendès-France, her zaman olduğu gibi yönetici partiler arasında bölüştürmek yerine, bakanlıklara yeteneklerini ispatlamış nispeten genç ve bağımsız kişileri atamıştı. Bunlar arasında merkez solu temsil eden İçişleri Bakanı François Mitterrand, Bayındırlık İşlerine atanan sol görüşlü de Gaulle'cü Jacques Chaban-Delmas ve hayati öneme sahip Maliye Bakanlığını üstlenen deneyimli Edgar Faure gibi isimler vardı.

En acil sorun olan Hindîçin meselesi 21 Temmuz'da imzalanan bir ateşkesle çözüldü; bu ateşkes 17. paralel boyunca bölünmeyi ve Fransız askerî güçlerinin çekilmesini içeriyordu. Fransız ordusu orada zaten yaklaşık 92.000 kişi kaybetmişti. Anlaşma, komutanları derin bir aşağılanma duygusuna soktu. Başarısızlıklarından siyasetçileri sorumlu tutan komutanlar, pek çoğunun uluslararası komünizme karşı haçlı seferi olarak gördüğü bu mücadelede yeni tavizler vermemeye kararlıydı. Meclis 10 Ağustos'ta Mendès-France'e özel ekonomik yetkiler vermeye hazır-
dı ve kısacık ömrüne rağmen hükümet, Fransız ekonomisinin rekabet gücünü artırmak amacıyla tasarlanan bir dizi önlem aldı. Bu önlemler arasında tarımsal fiyat destekleri, ucuz krediler, endüstriyel yeniden yapılanma ve eğitim için yardımlar vardı. Barınma ve eğitim harcamalarını

Resim 54. Pierre Mendès-France hükümeti, 19 Haziran 1954. İçişleri Bakanı François Mitterrand, Mendès-France'in sağında.

artırmayı taahhüt eden bir sosyal politikaya halkın çok az ilgi göstermesi şaşırtıcıydı. Buna karşın, hükümetin alkolizme karşı mücadelesi hem ülke içindeki damıtıcıların hem de ticari alkol lobisinin ciddi saldırılarına maruz kaldı; nitelik itibariyle çoğunlukla antisemitik olan bu saldırılar, daha “erkeksi” ulusal içecekler yerine sütü tercih eden bir başbakanın vatansaver kimliği konusunda şüphe yaratmayı amaçlıyordu.

Her ne kadar kamuoyu yoklamaları başlangıçta Mendès-France’ın nüfusun büyük bölümünün coşkulu desteğini aldığını gösterse de, bu durum uzun sürmeyecekti. Başbakan, İmparatorluğa ihanet ettiği gerekçesiyle sağın saldırılarına maruz kaldı. Fransa’nın hayati çıkarlarını koruma kararlılığı konusunda şüpheler yaratılmaktaydı. Almanya’nın yeniden silahlanmasını denetim altında tutmak üzere tasarlanan Avrupa Savunma Topluluğu meselesi ve kurulması olası bir Avrupa ordusunun ulusal egemenlik açısından taşıdığı anlamlar, hükümeti destekleyenler arasındaki derin ayrımları işaret eden sert bir siyasal tartışma doğurdu. Mitterrand savunma sırlarını komünistlere sızdırmakla suçlandı; hizmet ettiği varsayılan hükümeti itibarsızlaştırmayı amaçlayan bir gizli servis komplosunun kurbanıydı. Solda Sosyalist lider Mollet, hükümeti desteklemekten çok kendi partisinin birliğini korumakla ilgileniyordu. Bu koşullar altında Mendès-France’ın yürütmeyi güçlen-

dirmek için sunduğu anayasal reform tekliflerinin parlamentoda sınırlı destek bulması hiç şaşırtıcı değildi, fakat kamuoyunun giderek kısırlaşan siyasal çatışma ortamının sona erdirilmesi konusundaki arzusu da açıktı. Bununla birlikte nihai hesaplaşmayı getiren şey Kuzey Afrika'daki olaylar olacaktı. Hükümet, Mayıs 1945'te ve daha sonra Kasım 1954'te Cezayir'de patlak veren toplumlar arası şiddete ve [bağımsızlık isteyen] milliyetçi Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin (Front de Libération Nationale, FLN) kurulmasına elbette kararlı bir şekilde tepki göstermişti. Mitterrand, askerlerin sergilediği vahşete dair raporlardan rahatsız olsa da, Cezayir'in Fransa'nın parçası olarak kalacağını kesin surette ilan etmiş, asker takviyeleri ve geniş kapsamlı tutuklamalarla bunu desteklemişti. Fakat Mendès-France'ın Tunus üzerindeki Fransız hamiliğine son verme ve Cezayirli Müslümanların durumunu düzeltme niyeti onun dürüstlüğü konusunda şüphe yaratmıştı.

Mendès-France'ın modernleşme programından zarar görebileceklerinden korkan muhafazakârlara, Cezayir'deki reform ihtimalini zayıflık işareti olarak gören MRP vekilleri ve herhangi bir "neo-kapitalist" idarenin sürekli muhalifleri olan Komünistlerin de katılımıyla, 5 Şubat 1955'te parlamentoda son yenilgi yaşandı. Radikal Parti'nin kendisi bile çaresizce bölünecekti. Edgar Faure, parti liderliği için Mendès-France'ın rakibi oldu ve en sonunda 23 Şubat günü merkez sağ bir hükümet kurdu, fakat bu siyasal uzlaşma ustası bile seçim reformu konusunda 29 Kasım'da parlamentoda yaşanan bir tartışmaya dayanamadı. Faure bu olay üzerine, yenilgiyi kolayca kabullenmek yerine, dönemi sona ermeden önce parlamentonun dağıtılmasını sağlamak için anayasanın bazı karmaşık maddelerinden faydalandı; bu durum 1877'den sonra ilk kez yaşanıyordu. 2 Ocak 1956'da gerçekleştirilecek seçimlerden önce yaşanan kampanya, siyasal parçalanmanın arttığını ortaya koymaktaydı. Sosyalistlerin yanı sıra Mitterrand, UDSR (Union démocratique et socialiste de la Résistance; Demokratik ve Sosyalist Direniş Birliği) üyeleri, Chaban-Delmas ve bazı de Gaulle'cülerini içeren çeşitli merkez sol kesimlerden destek almayı başaran Mendès-France, bir Front Républicain [Cumhuriyetçi Cephe] oluşturdu. Bu cephenin kaçınılmaz olarak muğlak görünen programları, Cezayir'de müzakereli bir barışın yanında ülke içindeki ekonomik modernleşme ve toplumsal reformun sürdürülmesini savunuyordu. Tatsız bir kampanya süreci yaşayan ılımlı muhafazakârlarsa kimi nedenlerden ötürü, liderinin adıyla anılan Poujadist hareketten doğmuş Union de Défense des Commerçants et Artisans'ın [UDCA; Esnaf ve Zanaatkarları Koruma Birliği] adayları tarafından sağdan kuşatılma ihtimalinden endişe ediyorlardı. Vergi karşıtı

	Oylar	Pay (oy oranı %)	Sandalye (denizaşırıları dahil)
Komünistler	5.514.403	25,36	150
Sosyalistler	3.247.431	14,93	95
Radikaller, UDSR vd.	3.227.484	14,84	91
MRP	2.366.321	10,88	83
Muhafazakârlar, Bağımsızlar vd.	3.259.782	14,99	95
Poujadistler, aşırı sağ	2.744.562	12,62	52
De Gaulle'cüler	842.351	3,87	22
Oy kullanmayanlar	4.602.942		

Tablo 14. Ulusal Meclis seçim sonuçları, 2 Ocak 1956 (Metropolitik Fransa).

bir protesto hareketi olarak ortaya çıkan bu grup, modernleşmeye ve “vampir” devlete olan muhalefetinden etkilenip özellikle ekonomik olarak az gelişmiş merkez ve güneybatıda yaşayan çiftçiler ve küçük işletmeciler tarafından destekleniyordu. Poujadistler ayrıca Fransız Cezayiri (Algérie Française) davası için savaşıyor ve gaddar bir eski paraşütçü olan Jean-Marie Le Pen gibi tanınmış kişilerin yer aldığı aşırı sağın da desteğini kazandılar. Bu gruplar parlamento hor görme, aşırı bir yabancı düşmanlığı, antisemitizm ve derin bir komünizm düşmanlığı gibi özellikleri paylaşmaktaydı.

Ama seçimlerde bir kez daha belirgin bir parlamento çoğunluğu sağlanamadı [Bkz. TABLO 14]. Merkez sol veya sağın yanı sıra özellikle de Gaulle'cüler ağır kayıplara uğradılar. Cumhurbaşkanı René Coty, Sosyalist Mollet'nin bir hükümet kurma şansının Mendès-France'tan fazla olduğuna karar verdi. Sonuçta kurulan hükümet, parti disiplini eksikliği ve oluşturucu unsurlar arasındaki bölünmeler yüzünden sürekli dağılma tehlikesi yaşayan, son derece güvenilmez bir merkez sol parlamento ittifakına dayanacaktı. Her ne kadar Mendès-France hükümeti çoğu zaman muhafazakârların vergi artışlarına yönelik öfkeli muhalefetine rağmen reform yoluyla Dördüncü Cumhuriyet'i koruma yolundaki son gerçek fırsat olarak kabul edilse de, Mollet yönetimi de yaşlılar ve hastaların refah koşullarında ciddi ilerlemeler kaydetmeyi, barınma ve bölgesel yardım için fon artışı sağlamayı başarıyordu. Bununla birlikte Cezayir'deki savaş kaygı verici şekilde, mali istikrarı ve ekonomik büyümeyi tehlikeye düşürecek boyutta sermaye ve insan gücünü tüketmeye başlıyordu. Savaş ayrıca siyasal yaşamı da çok daha şiddetlendirmişti.

Mollet, FLN'nin tam bağımsızlıktan daha azına razı olacağı ve Cezayir'de yaşayan Avrupalıların sahip olduğu imtiyazları bile sarsan büyük reformları kabul edeceği gibi hatalı bir varsayımdan yola çıktı; ama çok geçmeden hatasını anlayacaktı. Ağustos 1955'te Constantine bölgesinde 123 Avrupalı sivilin FLN'den esinlenilerek katledilmesinin ardından, Fransız askerleri ve siviller tarafından gerçekleştirilen intikam cinayetleri, Cezayir'in tüm sakinlerine tam vatandaşlık hakkı verilerek Fransa'yla bütünleştirilmesine dair tüm uzlaşma umutlarını da muhtemelen ortadan kaldırdı. Müslüman nüfusa verilen sınırlı siyasal tavizler de, yaklaşık bir milyon kişilik Fransız yerleşimcilerin güçlü bir şekilde dışavurulmuş görüşlerine daha hassas olan sömürge idaresi tarafından çoğu zaman uygulanmayacaktı. Dolayısıyla, nüfusun çoğunluğunu oluşturan toplumun kendilerine yönetilmiş sosyal ve ırksal aşağılamalara artık dayanamama konusundaki giderek artan huzursuzluğunu dindirmek için pek bir şey yapmadılar. Hindiçin'de yapılan hatalar tekrarlanmak üzereydi. Peş peşe gelen hükümetler, sömürge idarecilerinin ve ordu komutanlarının kendi çıkarlarını gözetken tavsiyelerini kabul edip yerleşimciler ve muhafazakâr politikacılardan gelen baskıya boyun eğmişlerdi. Artık "asayiş sağlamak" reformun önkoşulu haline gelmişti. Askerî çözüm arayışındaki Mollet, sol tarafından kınanmak ile sağın desteğini almak alternatifleri arasında kalınca kendisini giderek bir açmazın içinde buldu.

Ordu ciddi bir başarı elde edecekti. Subaylar, Hindiçin'deki acı deneyimin ardından yeni bir hedef duygusu geliştirmişlerdi. Cezayir'i ulusal toplumla bütünleştirmek ve kendi açılarından tek başına bunu engelleyen Komünist temelli yıkıcılığa karşı haçlı seferini sürdürmek gibi bir misyona sahip olduklarına inanıyorlardı. Cezayir üzerinde bir kez daha çok sıkı bir denetim kuran subaylar, Fransa'nın cisimleşmiş hali gibi davranabiliyorlardı. Vatanseverliklerini ancak kibirleri ve önceki savaşta kendilerine ihanet eden ve tekrar ihanet edebileceklerini düşündükleri politikacılara karşı hissettikleri nefret aşabilmekteydi. Nihayetinde yaklaşık 400.000 kişi kendisini buna adadı. General Massu'nun paraşütçüleri Cezayir savaşında FLN'nin kent teşkilatıyla çarpışıp kazandılar. Elektrik verilen Morice hattının inşa edilmesi, bağımsızlık savaşçılarının Tunus'taki sığınaklarından ağır zayıat almadan sınırı geçmelerini imkânsız kıldı. Müslüman destek güçlerinin (*harkı*'ler) askere alınması, Fransızların askerî konumunu güçlendirmenin yanı sıra yerli halk arasındaki ayrışmayı pekiştirdi.

Bununla birlikte savaş siyasal açıdan felaketti. Kasım 1956'da İngiltere ve İsrail ile işbirliği yapan Fransa, Cezayirli isyancıların hem ilham

Resim 55. Cezayir'deki askerî harekât: Kasabada nöbet.

hem de silah kaynağı olduğuna inandığı Nasır yönetimindeki Mısır'a bir saldırı düzenledi. Şubat 1958'de Tunus'taki Sakhiyet köyünün bombalanması ve özellikle de istihbarat almak amacıyla işkencenin sistematik olarak kullanılması, uluslararası düzeydeki öfkeyi artıracaktı. Fransa içerisinde bile, Fransız Cezayiri'nin korunması için başlangıçta verilen sınırsız destek artık yok olmaktaydı. Sansürlenmesine rağmen, özellikle Komünistler, bazı Katolik eylemciler ve Michel Rocard gibi kimi sosyalist gençlik grubu mensupları, hükümetin politikasına yönelik eleştirilerini dile getiriyorlardı. Bu kişiler *Le Monde* ve haftalık *L'Express* gibi önde gelen gazeteler tarafından da desteklenmekteydi, fakat bütün bunlar, yüksek tirajlı sağcı gazetelerle birlikte hükümetin denetimindeki radyo ve televizyonun yaydığı vatansever ve savaş yanlısı duygularla karşılaştırıldığında yetersiz kalmaktaydı. Hatta Komünistlerin resmî eleştirileri bile, en azından başlangıçta çoğunlukla kendi oğulları tarafından sürdürülen bir savaşa inanan işçi sınıfı seçmenlerini yabancılaştırma korkusuyla

dizginleniyordu. Yine de esas itibariyle muvazzaflar ve sömürge birlikleri tarafından yürütülen uzaktaki Hindeğin savaşına nispeten ilgisiz kalan kamuoyu, en azından ismen Fransa'nın parçası olan bir bölgede yaşanan ve çok sayıda gencin zorunlu askerlik hizmetine alınmasına yol açan bu çatışmayla çok daha fazla ilgilenmekteydi. 1957 sonbaharında yapılan bir kamuoyu yoklamasına katılanların çoğunun, Cezayir'in Fransız kalacağından şüphe duyduğu ortaya çıktı. ABD'nin komünizme karşı evrensel mücadelenin parçası olarak maddi yükün bir kısmını karşılama isteğine rağmen, savaşın insan ve para açısından artan maliyetinin karşılanıp karşılanamayacağı meselesinde, muhalefetin ana noktası esas itibariyle ahlaki ve siyasal itirazlara ve şüphelere dayanıyordu. Mollet hükümetinde sandalyesiz bakan olan Mendès-France'in istifası ve istifa etmeye son derece istekli görünen Mitterrand'ın seslendirdiği eleştiriler, bizzat siyasal seçkinin içinde bile güvenin kaybolduğunun işaretleriydi.

Mollet'nin yerine başbakanlığa Bourgès-Maunoury ve Gaillard adlı iki Radikalın peş peşe geçmesi, bakanlıkların Sosyalistler, MRP üyeleri ve Radikaller arasında yer değiştirmesi, aslında Cezayir'e veya savaş nedeniyle artan mali sorunlara yönelik yeni girişimlerde bulunulmaması anlamına da geliyordu. Mayıs 1958'e gelindiğinde Sosyalistler, Cezayir sorununu çözme girişimleri sırasında sağ partilerle yapılan koalisyonların yürümeyeceğine dair kararlarını en sonunda vermişlerdi. Hükümetten çekilmeleri, yeni bir hükümetin kurulmasını çok daha zorlaştırdı. Cumhurbaşkanı Coty, MRP üyesi Pflimlin'den bir hükümet oluşturmalarını neredeyse bir ay sonra isteyebildi. Bu eylemin asıl önemi, yeni başbakanın daha önce FLN ile müzakere çağrısında bulunmuş olmasında yatıyordu. Bu atamanın neticesinde Paris'te gösteriler düzenlenirken, Cezayir'deki askerler ve siviller de hükümet otoritesini açıkça reddettiler. Rejimin nihai krizi çıkmıştı.

Cezayir'deki Avrupalı aşırıcılar direniş çağrısı yapmış ve kıdemli komutanlardan destek almıştı; bunun sonucunda da 13 Mayıs'ta üyeleri arasında General Massu'nun bulunduğu bir Kamu Güvenliği Komitesi iktidarı ele geçirdi. Cezayir'deki bu gelişmeye karşılık, Pflimlin de Cumhuriyeti savunmak için tüm tarafları kendisine katılmaya çağırarak açıkça sert bir tavır takındı. Parlamentodaki güven oylamasında 274 vekilin desteğini aldı, fakat 129 kişi –önemli bir rakamdı– bu politikayı reddetti. En azından Sosyalistler hükümete yeniden girmeye hazırdı. Fakat başbakan, kendi otoritesini kurmaya çalışırken iç savaşı göze almayı hiç istemiyordu. Uzlaşma sağlamaya yönelik arzusu bir yandan isyancı generalleri cesaretlendirirken, bir yandan da Chaban-Delmas ve Debré gibi önde gelen de Gaulle'cülerin manevralarını harekete geçirdi.

Resim 56. Cezayir'deki gösteriler, 1958.

15 Mayıs'ta Cezayir'deki Başkomutan General Salan'ın, başkent Cezayir'deki genel valilik binası önünde toplanan kalabalıkların karşısında *Vive de Gaulle* diye bağırdığı duyuldu. Ardından o gün bizzat de Gaulle, iktidarı yeniden almaya hazır olduğunu ilan ettiğindeyse, hükümet bu harekete artık karşı koyamayacaktı.

İç savaş hâlâ gerçek bir ihtimaldi; Cezayir'deki generaller, Paris civarına paraşüt atlayışları gerçekleştirip buradaki potansiyel isyancı askerlerle temas kurmayı planlıyorlar ve de Gaulle onları bu planlı askeri darbeden vazgeçirmek için hiçbir şey söylemiyordu. Günler geçtikçe

hükümet otoritesinin çöktüğü çok daha belirginleşti; bir iç savaşa sebebiyet verileceği korkusuyla felce uğramış görünen bakanların en yakın destekçileri küçümsenen Komünistler, Pflimlin ile yardımcısı Mollet ve Cumhurbaşkanı Coty –de Gaulle’le de temas halindeydi– olacaktı. Kor-sika 24-25 Mayıs’ta hiçbir direnişle karşılaşılmadan isyancılar tarafından ele geçirildi. Anayasayı bütünüyle hor gören de Gaulle 27 Mayıs’ta hükümet kurmak niyetinde olduğunu duyurdu; giderek tecrit edildiğinin farkında olan ve çatışmadan kaçınmak isteyen Pflimlin istifa etti. Cumhurbaşkanı Coty’ye göre, artık iki seçenek vardı: askerî diktatörlük ya da de Gaulle’ün atanması. O ikincisini seçti ve beklenildiği gibi de Gaulle Dördüncü Cumhuriyet’in son başbakanı olmak üzere davet edildi. Her ne kadar askerî *putchiste*’leri [darbecileri] kınamayı reddetse ve bir kez daha ülkesinin kurtarıcısı olarak çağrılmayı umarak krizi açıkça kendi lehine kullanmış olsa da, de Gaulle’ün cumhuriyet kurumlarına en azından saygı gösterme taahhüdü, krizden topyekûn küçük düşürülmeden çıkmayı sağlayacak gibiydi.

De Gaulle 1 Haziran’da Ulusal Meclis’in huzuruna çıktı ve altı aylığına acil durum yetkileri aldı. 329 vekil bunu desteklerken, Komünistler ve Sosyalistlerin yarısının yer aldığı 224 vekil karşı çıktı. De Gaulle’ün yönetimi geniş kapsamlı bir uzlaşma arzusunu yansıtmaktaydı ve mevcut durumun bir ulusal birlik hükümetini gerektirdiği görülüyordu. Oluşturulan hükümet, Komünistler dışındaki tüm partilerin parlamentodaki önde gelen isimlerini kapsamaktaydı, bunlar arasında Pflimlin ve Maliye Bakanlığına getirilen Pinay da vardı. İçlerinde çok az gerçek de Gaulle’cünün yer alması rahatlatıcı bir unsurdu. Hükümetin ilk hedeflerinden biri, yeni bir anayasa hazırlayarak Dördüncü Cumhuriyet perdesini kapatmaktı. Bu bağlamda, kamuoyu yoklamaları ve 28 Eylül’deki referandumun da göstereceği gibi, de Gaulle bir kez daha ulusun “kurtarıcısı” durumuna yükselmiş ve nüfusun büyük bölümünün desteğini almıştı. İnsanlar görünürdeki beceriksizliğe, sürekli çekişmeye ve parlamenter rejimin kararsızlığına tahammül edemiyor, devlet otoritesinin yeniden kurulmasını istiyorlardı.

Yine de geçerliliğini yitirmiş rejimi hiç düşünmeden mahkûm etmek mantıksızca olacaktı. Tıpkı Üçüncü Cumhuriyet’te olduğu gibi, önde gelen siyasetçiler grubu içerisinde hızla değişen ittifaklara ve nispi temsil çerçevesindeki seçimlere dayalı bir hükümet sistemi özü itibarıyla istikrarsızdı. Geçici çoğunluklar üzerine kurulmuş hükümetler yeniden yapılanma sorunları, devlet sorumluluklarının hızla genişlemesi, sömürge savaşlarıyla birlikte tekrarlanan mali krizler ve ekonomik büyümenin sağladığı kazançlara erişim imkânlarının eşitsizliğinden kaynaklanan

toplumsal gerilimle baş etmeye hiç uygun değillerdi. Bununla birlikte, Üçüncü Cumhuriyet'in tam tersine, devlet ekonomik ve sosyal değişimlerin çaresiz bir izleyicisi olarak görünüyor ve sonuçta hiçbir hamle yapamıyordu. Ekonomik ve toplumsal güçler, özellikle de ABD üstünlüğü ve Avrupa entegrasyonuna yönelik çabaların sonucunda oluşan ekonomik faaliyetlerin uluslararasılaşması eğilimi oldukça güçlüydü. Daha da önemlisi, özgüveni ve iddiası giderek artan bir bürokrasi, rehberliği üstlenip sürekliliği sağlamıştı. Bu bağlamda, rejimin zayıflıklarından biri, yani siyasal, idari ve ekonomik güç arasındaki ayrışma, hem yeniden yapılanmayı ve bir refah devletinin kurulmasını kolaylaştırmış hem de eşi benzeri görülmemiş bir sürekli ekonomik büyüme ve yaşam standartlarında düzelme dönemi başlatmıştı. Rejim pek çok açıdan, ekonomik ve siyasal gerçeklikleri aynı dönemdeki İngiliz hükümetlerinden çok daha iyi kavradığını ortaya koymuştu. Dolayısıyla, İmparatorluğa sıkıca tutunma yönündeki düşüncesizce çabalarla aynı süreçte, 1948'de OEEC'nin içerisinde daha büyük bir Avrupa birliği ve Fransa-Almanya uzlaşması, 1949'da Avrupa Konseyi ve NATO, 1951'de Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu ve son olarak 1957'de Roma Antlaşması'nın imzalanması gibi önemli adımlar da atılmıştı.

Beşinci Cumhuriyet

Siyasal otoritenin tarzı ve siyasal kurumların yapıları büyük değişiklikler geçirmek üzereydi. De Gaulle'ün hedefi hâlâ 1946'da Bayeux'da yaptığı konuşmada söylediği gibiydi: Parlamenter sistemi korumakla birlikte, cumhurbaşkanının gücünü ve siyasal partilerin, sendikaların, iş dünyasıyla birlikte diğer özel çıkar gruplarının bağımsızlığına karşı toplumun ortak çıkarlarını koruma kabiliyetini pekiştirmek. Diğer bir acil mesele de, Cezayir savaşına ve bununla birlikte Fransızların insan gücünün ve parasının sürekli tüketilmesine son vermektir. Bu hedefler daha büyük bir amaca, yani hem Fransız ekonomisi ve toplumunun hem de ülkedeki birlik ve düzeni sağlayıp büyük güçler arasında gerçek yerini alabilmesini gerçekleştirmek için savunma sistemlerinin modernleştirilmesine hizmet edecekti. Dolayısıyla, de Gaulle'ün Fransa'nın ezeli değerlerinden sık sık söz etmesi, hızla değişen bir dünyanın gerçeklerine uyum sağlama kararlılığını örtmekteydi.

Yeni anayasa, uzmanların yer alıp de Gaulle'ün sağ kolu Debré'nin başkanlığını yaptığı bir komisyon tarafından hazırlandı; bu komisyona Pflimlin ve Mollet gibi, eski rejimin önde gelen temsilcileri de katılmıştı. Sonuçta ortaya çıkan anayasa çoğunlukla generalin görüşlerini yansıtmaktaydı. Buna göre, cumhurbaşkanı kendi başbakanını seçecek ve hü-

kümetin yönetilmesinin sorumluluğunu da üstlenecekti. Eski bir Bonapartçı taktik olan, ama sonuçlarının önceden kestirilememesi yüzünden nadiren kullanılan referandum yoluyla ulusa başvurma hakkı, üyeleri üzerinde baskı kurmanın yararlı bir yolu olarak Ulusal Meclisi dağıtma hakkı ve acil durum yetkilerini üstlenme haklarıyla konumunu daha da güçlendirdi. Hükümetler yine Ulusal Meclise karşı sorumluydu ve güvensizlik oyunu istifaya zorlanabilirdi; fakat bunun için artık vekillerin mutlak çoğunluğu gerekiyordu ve daha da zorlaştırmak için çekimserler güvensizlik oyunu reddetmiş sayılacaktı. Vekillerin sorgulama veya yasa değişikliği teklif etme haklarının sınırlandırılması meclisi daha da zayıflattı; meclisteki oturumların süresinin ve meclisin yasama sorumluluklarının azalması anlamına gelen bu durum parlamentonun çok kasıtlı bir şekilde zayıflatılarak otoritenin yürütme gücüne aktarılması demektir. Hedeflenen nokta, gelecekte, tıpkı İngiltere'de olduğu gibi, parlamentonun hükümeti etkileyebilmesi, fakat denetleyememesiydi. Üstelik anayasa metninde yer alan pek çok belirsizlik, Nisan 1969'da son bulacak uzun görev süresi boyunca bizzat de Gaulle tarafından çözülecekti. Vekillerin parlamentonun potansiyel yetkilerini kullanamamaları ve sui-istimallere müsamaha göstermeleri de cumhurbaşkanının otoritesinin gelişimine katkıda bulunacaktı. 4 Eylül 1958'de yayımlanan yeni anayasa, 28 Eylül'de gerçekleştirilen referandumda oy verenlerin neredeyse %80'i tarafından kabul edildi. Sağ partiler güçlü bir şekilde desteklerken, sol partiler bölünmüştü. Başlıca muhalefet ise Komünistler ile Mendès-France ve Mitterrand gibi önemli, fakat tecrit edilmiş kişilerden gelecekti.

Bir kararnameyle, yasama seçimleri için yeni bir seçim sistemi getirildi; bununla sağ adaylarının desteklenmesi, Sosyalist ve özellikle Komünist muhaliflerin şanslarının ortadan kaldırılması hedeflenmişti. 23 ve 30 Kasım 1958'de gerçekleştirilen seçimlerde, oy verme davranışında yaşanan büyük değişiklikler, Yeni Cumhuriyet İçin Birlik (UNR, Union Pour la Nouvelle République) partisinde bir araya gelen de Gaulle'cüler ve muhafazakârların muazzam zaferiyle belirginleşti; sol ise de Gaulle'e yönelik belirsiz veya düşmanca tutumları nedeniyle ağır bir yenilgi aldı. Seçilen vekillerin yaklaşık %70'i de Gaulle'ü destekliyordu. Üstelik bu, çoğunlukla ilk kez seçilen vekillerden oluşan bir meclis olacaktı, çünkü seçilen vekillerin sadece dörtte biri önceki parlamentoda sandalye sahibiydi. Yeni rejimin Mendès-France ve Mitterrand gibi güçlü muhalifleri yenilgiye uğramışlardı [Bkz. TABLO 15].

21 Aralık'ta gerçekleştirilen başkanlık seçiminde, seçmenler heyetini (toplam 80.000 kişi) oluşturan yerel temsilcilerin ve vekillerin %78,5'i de Gaulle'ü destekledi. De Gaulle 10 Ocak 1959'da, inançlı bir taraftarı olan

	İlk oylama yüzdesi	İkinci oylama sonrası sandalye sayısı	Sandalye oranı
Komünistler	18,9	10 (denizaşırıları dahil)	2,1
Sosyalistler	15,7	40 (denizaşırılarıyla 47)	8,6
Radikaller ve diğerleri	8,2	37 (denizaşırılarıyla 40)	8,0
MRP	10,8	55 (denizaşırılarıyla 64)	11,8
De Gaulle'ciler	20,3	196 (denizaşırılarıyla 206)	42,2
Muhafazakârlar, Bağımsızlar ve diğerleri	24,2	127 (denizaşırılarıyla 129)	27,3
Diğerleri		81 denizaşırı vekil	27,3

Tablo 15. Ulusal Meclis seçimleri, 23 ve 30 Kasım 1958 (Metropolitan Fransa).

ve Cezayir'deki Fransız denetiminin sürmesini tutkuyla savunan Michel Debré'den hükümeti kurmasını istedi. Ama çok geçmeden, General de Gaulle'ün, başbakan da dahil olmak üzere bakanları yalnızca kendi astları olarak gördüğü anlaşıldı. Yetkilerin katı bir şekilde ayrıştırılması ve böylece parlamento üyeliğinin bakanlar kuruluyla uyumsuz hale getirilmesi sayesinde –bu konuda çok az başarı sağlansa da– bakanların bağımsız bir güç temelinden yoksun bırakılması hedeflenmekteydi. Üstelik, Eylül 1962'de düzenlenen ve devlet başkanının halkoylamasıyla seçilmesi gerektiğine hükmeden bir referandum sayesinde cumhurbaşkanının otoritesi daha da pekiştirildi. Çünkü 22 Ağustos'ta Petit-Clamart'ta Fransız Cezayiri'nin aşırıları tarafından gerçekleştirilen ve neredeyse başarıya ulaşacak olan bir suikast girişiminin ardından, de Gaulle halefinin halk tarafından seçilerek güçlü bir liderlik oluşturacak meşruiyete erişmesini sağlamaya karar vermişti. Muhalif yorumcuların buna tepkisiyle okuyucularına, halk oylamasıyla seçilen son devlet başkanının Louis-Napoléon Bonaparte olduğunu ve bu başarısının ardından diktatörlüğün geldiğini hatırlatmak oluyordu. Debré bile bu duruma karşı çıkarak kendini istifa etmek zorunda hissederken, parlamentodaki muhalefet artık Pompidou (Generalin özel ofisinin eski müdürü) tarafından yönetilen hükümeti de-virmeye yetecek boyuta yükseliyordu.

De Gaulle'ün buna cevabıysa meclisi dağıtmak ve yeni bir referandum gerçekleştirmek (28 Ekim) olacaktı; bu referandumun ardından da 18 ve 25 Kasım günlerinde yeni meclis seçimleri yapıldı [Bkz. Tablo 16]. Her iki oylamadan da başarıyla çıktı. Referandumda seçmenlerin %61,7'si anayasa reformu lehine oy kullanmıştı. Meclis seçimlerindeyse UNR bir Fransız siyasi partisi için rekor seviyede destek almıştı. Bununla birlik-

	İlk oylama sonuçları	Oy oranı	İkinci oylama sonrası sandalyeler
Komünistler	3.992.431	21,7	41
Sosyalistler	2.319.662	12,6	66
Radikaller ve diğerleri	1.384.498	7,5	42
MRP	1.635.452	8,9	38
De Gaulle'ci UNR ve diğerleri	5.847.403	31,9	233
Muhafazakârlar, Bağımsızlar ve diğerleri	2.540.615	14,3	52

Tablo 16. Ulusal Meclis seçimleri, 18 ve 25 Kasım 1962.

te her iki seçimdeki zafer de Gaulle'ün beklediği kadar ezici olmamıştı. Merkez ezilirken, sol takdire şayan bir gösteri yapmıştı. Yine de bu başarılar, Beşinci Cumhuriyet'in başkanlık sistemini oluşturan anayasal reform sürecinin tamamlanmasının tanıklarıydı. Kurumsal değişim süreci ve anayasal geleneklerin kademeli olarak gelişimi, sonuç olarak yeni bir siyasal kültür yaratacaktı. De Gaulle'ün, son derece yapıcı bir hükümet dönemi boyunca belki de en büyük başarısı, neredeyse tüm nüfusun kabul ettiği bir siyasal sistemin yaratılması olacaktı. Devrimden beri ilk kez, cumhuriyet kurumları lehine genel bir fikir birliği oluştu.

1958'den sonra oluşturulan siyasal sistem açıkça cumhurbaşkanına dayalıydı. De Gaulle, savunma ve dış politikanın yanı sıra Ceza-yir meselesini de kendine sakladı. Anayasanın ona sağladığı konum ne olursa olsun, başbakan pratikte büyük ölçüde cumhurbaşkanının adanmıştı. Bakanlar, artık karar alma yetkisi olmayan ve küçümseyici bir biçimde yararlı bir tartışma salonu muamelesi gören parlamento yerine, giderek bürokrasiden devşirilen ve istendiğinde görevden alınabilen uygulayıcılardı. Sadık Debré'nin yerine Nisan 1962'de Pompidou'nun getirilmesi, Generalin kararlılığının belirtisiydi; aynı şekilde, Pompidou'nun parlamentodaki bir güvensizlik oyuyla istifa etmek zorunda kalmasının hemen ardından Ekim ayında yeniden atanması da öyleydi.

Seçimlerin ardından belirginleşen diğer bir önemli eğilim de, bir "çift kutuplaşma" sürecinin başlamasıydı; bu aslında çeşitli partilerin de Gaulle'cü ve muhalif gruplarla birleşme eğilimi sergiledikleri, Radikaller ve MRP gibi merkez partilerinse büyük ölçüde başkanlık koalisyonunda yer aldığı bir siyasal yeniden yapılanma süreciydi. Hristiyan Demokratlar Soğuk Savaş boyunca giderek daha da muhafazakârlaştı. Aralık 1959'da özel Katolik okullarına büyük miktarda devlet yardımının

verilmesi, bunların de Gaulle'e bağıllığını sağlamak için gereken son ta-vizdi. Yeni kurumlara bu şekilde uyum sağlamak, başarıya ulaşmak için ittifakları zorunlu kılan bir seçim sisteminin, siyasetçilere büyük oranda dayattığı bir gereklilikti. Bu da, UNR ve destekçilerinin parlamentoda çoğunluğu sağlayabilmesi için de Gaulle'ün parti lideri rolünü üstlenmesine yol açacaktı. De Gaulle, halkoylamasıyla seçilen bir cumhurbaşkanının bile, uzun görev süresi (yedi yıl) boyunca siyasal bir partinin kurumsallaşmış desteğine dayandığını biliyordu. Çift kutuplaşmayı teşvik eden diğer bir etken de elbette bizzat başkanlık sistemi idi; bu sistem, dikkatleri, sadece iki adaya izin veren nihai oylamada bu ana makamı ele geçirebilecek şahsiyetleri destekleme gereğine yoğunlaştırmaktaydı. Oy verenlere göre, partiler arasındaki rekabetin azalışı, seçme özgürlüğünü kısıtlaya bile, en azından daha belirgin alternatifler getirmekteydi.

Ulusal birlik söylemini kullanmasına rağmen, temel olarak sağ kökenli bir yönetimdi; ekonomik ve siyasal politikaları, geniş bir merkez ve muhafazakâr fikir koalisyonu tarafından benimsenmekteydi. Bunun yanı sıra, de Gaulle devlet başkanı olarak kaldığı sürece, rejim Özgür Fransızların eski liderinin sağladığı eşsiz konumdan faydalanıyordu. De Gaulle'cü devletin sağlayacağı büyük avantaj, ekonomik ve toplumsal modernleşme için gereken siyasal istikrardır. Bununla birlikte öncelikle sömürgeciliğin son büyük mirasının ortadan kaldırılması gerekiyordu.

Cezayir'deki Müslümanların Avrupa egemenliğine yönelik ortak ayaklanması 1 Kasım 1954'te başlamıştı. Her iki tarafın uyguladığı büyük katliamlar ve vahşetin ardından, Fransızlar Temmuz 1962'de çekilecekti. De Gaulle'ün dönüşüne yol açan unsur aslında ordunun siyasal liderliğe yönelik şüpheleriydi. Ama Generalin Fransız Cezayiri davasında kendilerine açıkça ihanet etmesi üzerine, aynı askerlerin önemli bir bölümü Nisan 1961'de Cezayir'de ikinci bir darbe girişiminde bulundular. Bununla birlikte subayların çoğu de Gaulle'e sadık kaldı; ayrıca, transistorlu radyolarını dinleyen bıkkın asker kitlesi de Generalin radyodan yaptığı parlak çağrılara olumlu yanıt verdi. De Gaulle'ün politikası uygulamada esas itibarıyla pragmatikti. Bu politika Fransa ile Cezayir arasındaki yakın bağları sürdürme arzusunun yanı sıra askerî baskının toplumsal ve siyasal reformla birleştirilmesi inancından kaynaklanıyor, (muhtemelen Eylül 1959'dan itibaren de) Cezayir'in "kendi kaderini tayin hakkı"nın kaçınılmaz olduğunu gönülsüzce kabul ediyordu. Geri çekilme, sadece ulusal canlanma için gereken maddi ve insani kaynakların boşa harcanmasını (ekonomik maliyetler o dönem muhtemelen abartılıysa da) engellemek için gerekli görülmemiş, aynı zamanda ordunun siyasete girmesine neden olan ve hem iç siyasal istikrarı hem de ülkenin

Resim 57. General de Gaulle televizyonda ulusa sesleniyor, 23 Nisan 1961. Cezayir'deki askerî darbeyi kınadığı konuşmasını şu çağrıyla bitiriyordu: "Français, Françaises, aidez moi" [Fransızlar, Fransızlar, bana yardım edin].

uluslararası manevi konumunu tehdit eden bu kesintisiz krize son vermenin bir yolu olarak da kabul edilmişti. 8 Ocak 1961'de gerçekleştirilen referandum, savaştan bıkmış seçmenlerin çoğunluğunun (%75,2) bu fikirde olduğunu açıkça ortaya koydu. De Gaulle'ün çekilme önerilerine karşı çıkanlarsa, genel olarak Cezayir'in bağımsızlığını güçlü bir şekilde destekleyen, fakat prensip olarak hükümete karşı olan Komünistler ile bedeli ne olursa olsun askerî çözümü savunan aşırı sağdı. İsyançı subaylar ve siviller tarafından hem Fransa hem de Cezayir'de girişilen kanlı kampanya hükümet politikasını değiştiremedi; sadece Cezayir'de-

ki iki topluluk arasında zaten korkunç boyutlara ulaşmış uçuşumunu genişletmeye ve bağımsız Cezayir'deki bir milyon Avrupalı yerleşimciyle birlikte Fransız ordusundaki Müslüman yardımcı kuvvetlerin –bunların 150.000'i Avrupalılarla birlikte göç etmek zorunda kaldı– yerinden edilmesine neden olacaktı. Geriye kalanlarsa utanç içerisinde korkunç bir kadere terk edildiler.

Fransa'daki ırk temelli gerilim savaşıyla birlikte şiddetlenmişti. Hükümet Evian'da Cezayirli FLN temsilcileriyle müzakere yaptığı sırada bile, Paris polisi 17 Ekim 1961'de Kuzey Afrikalılara uygulanan sokağa çıkma yasağını protesto eden barışçı bir kitleye saldırdı. Yasa ve düzeni koruyanlar tarafından yaklaşık 11.000 kişi tutuklanırken en az 200 kişi de öldürülmüştü. Polis müdürü Maurice Papon, 1958'deki atanmasının ardından en acımasız baskı biçimlerini uygulamaya teşvik edilmişti. Çok sayıda insanın ortadan kaybolmasından ve Sen nehrinde yüzen cesetlerden her zaman rakip milliyetçi gruplar arasındaki öldürücü çatışma sorumlu tutulabilirdi.

De Gaulle'ün gelişi dış politika alanında da, sadece yaklaşım değişikliğini değil, aynı zamanda hayati olduğu düşünülen ulusal çıkarları koruma yönünde daha büyük bir kararlılığı ifade etmekteydi. Amerikalıların Dien Bien Phu savaşı sırasında Fransız kuvvetlerine yeterince destek vermemesinin ve Mısır'a yönelik İngiliz-Fransız saldırısına vaktinden önce son verilmesi yönündeki baskının yarattığı kızgınlık, zaten Fransız siyasetçileri daha bağımsız bir rol oynama hayaline teşvik etmişti. Peş peşe gelen hükümetler, en çok da 1954'teki Mendès-France hükümeti, kendilerini nükleer gücün askerî potansiyelini geliştirmeye adanmıştı. Soğuk Savaş'ın soğuması, daha özerk ve iddialı bir dış politika uygulamayı daha güvenli hale getirdi. İmparatorluk düşüncesinden kopmaysa stratejik planlamanın odak noktasını değiştirdi. Çok taraflı savunmadan epeyce faydalanan Fransa artık, Amerikan dış politika hedeflerine aşırı derecede tâbi olduğu düşünülen bir Batı İttifakıyla arasına giderek daha fazla mesafe koyuyordu. De Gaulle'ün NATO'nun komuta yapısından çıkma kararı Mart 1966'da yürürlüğe girdi, fakat Fransa ittifak içerisinde kalmaya devam etti. De Gaulle rejimi, ABD'nin sağladığı nükleer korumanın önemini kabul etse de bağımsız bir nükleer güç geliştirmeye önceki hükümetlerden çok daha fazla kaynak akıttı. İlk bomba Şubat 1960'ta Cezayir çölünde patlatıldı; ama hem bu bombanın hem de onun yönlendirme sistemlerinin geliştirilmesi için muazzam miktarda para harcanmıştı. Bunun, Fransa'yı Süveyş meselesi sırasında olduğu gibi, Rusya'nın veya başka bir devletin nükleer şantajından koruması beklenmekteydi; ABD, müttefiklerinden birini korumak için topyekûn bir

Resim 58. Barış ve yeni bir Avrupa'nın İnşası. General de Gaulle, Eylül 1962'de Batı Almanya'ya düzenlediği gezi sırasında Şansölye Adenauer ile birlikte.

nükleer savaş tehlikesini göze almayabilirdi. ABD'nin hegemonya oluşturma niyetlerine yönelik şüphe de, de Gaulle'ün İngiltere'nin Avrupa Topluluğu üyeliğini reddetmesinin bir nedeniydi; çünkü İngiltere'nin, ABD'nin çıkarlarını çok sıkı temsil edeceği varsayılıyordu. Bunun tam tersine, hem Fransız cumhurbaşkanı hem de Alman şansölyesi Konrad Adenauer bir Fransa-Almanya barışı için büyük çaba harcayacaklardı.

Bu politikaların lehine geniş bir halk uzlaşmasının geliştirilmesi, sonraki on yıllar boyunca sağ hükümetler için önemli bir siyasal dayanak sağlayacaktı. Fransa'nın büyük bir güç olarak "gerçek" konumuna yeniden ulaştığı görülmekteydi. Sovyetler Birliği'yle yakınlaşma çabalarına rağmen, özellikle Ağustos 1968'deki Çek krizi gibi ileri düzey uluslararası gerilim anlarında olduğu gibi, sürekli bir komünizm karşıtlığı ve Batı İttifakına bağımlılık söz konusuydu.

Askeri gücün artması ekonomik modernleşmeyle yakından ilişkiydi elbette. Temelleri zaten atılmış olsa da, ekonomik büyüme ve yeniden yapılanma süreci hızlı bir tempoyla devam edecekti. De Gaulle'ün başkanlık döneminin temel özelliği olan daha etkili bir anti-enflasyo-

Resim 59. 25 Mart 1957'de imzalanıp 1 Ocak 1959'dan itibaren yürürlüğe giren Roma Antlaşması'yla Ortak Pazar'ın kurulması, Fransız teşebbüsleri açısından hem fırsat hem de meydan okumaydı. Savignac'ın çizdiği bu poster, rekabet gücünü sağlamak için endüstriyel modernleşmeyi teşvik ediyor.

nist politika ve hükümetin mali titizliğiyle birlikte sağlanan siyasal istikrar bunu büyük ölçüde kolaylaştırdı. Fransa'yı Avrupa Ekonomik Topluluğu'na alan Roma Antlaşması 1957'de imzalanmış ve 1 Ocak 1959'dan itibaren yürürlüğe girmişti. Potansiyel ekonomik avantajlarının yanı sıra AET, Almanların ihtiraslarını frenleme arzusunu tatmin edecek bir araç sağlarken Fransa'ya da dirilmekte olan Batı Avrupa'da egemen bir rol üstlenme ve aslında daha geniş bir bağlamda uluslararası meselelerde daha fazla etkili olma fırsatı verdi. Fakat Fransızların buna bağlılığının da sınırları vardı. Dolayısıyla General, çok daha gevşek bir "Uluslar Avrupası" içerisinde işbirliğini desteklemekle birlikte, daha fazla entegrasyona karşı olduğunu Mayıs 1962'de açıkladı. Çünkü uluslararası meselelerde ulus-devletin, temel gerçeklik olduğunu ve olmaya devam edeceğini düşünmekteydi.

AET içerisinde sınırların giderek açılmasının Fransız teşebbüslerini uluslararası düzeyde rekabetçi olmaya zorlamak ve çoğunlukla Fran-

sızların ihtiyaçları doğrultusunda şekillenen bir Ortak Tarım Politikası (CAP) yoluyla piyasaları güvence altına almak gibi kasıtlı bir niyeti vardı. İşadamlarına ve çiftçilere muazzam miktarda sübvansiyon ve vergi teşviği sağlanarak hem Batı Avrupa hem de dünya ekonomilerinin hızlı büyümesine (özellikle 1975'ten önce) yardım ediliyordu. Bunun yanı sıra ekonomik büyüme yaşam standartlarının düzelmesini de sağladı; 1959 ila 1973 arasında kişi başına gelirler yılda ortalama %4,5 arttı. Rejim bu zenginlik artışından elbette kendisine büyük pay çıkarmaktaydı. Yine de hâlâ yaygın bir hoşnutsuzluk söz konusuydu. Bu da kısmen beklentilerin artışının servet dağılımında katlanmasından çok daha bariz eşitsizlikler yaratmasından; kısmen de, sürekli büyümenin yarattığı enflasyonu düşürmek için tasarlanan hükümet politikalarının konutlar, okullar ve hastanelere yapılan toplumsal yatırımların ihmal edilmesine, ücret denetimlerine, işsizlik oranında periyodik artışlara ve daha fazla güvensizliğe yol açmasından kaynaklanıyordu. Siyasal muhalefetin canlanması, keyifsizlik hissinin belirtilerinden biriydi.

Beşinci Cumhuriyet'in oluşumu sol açısından potansiyel olarak korkunç bir durum yarattı. 1958 seçimlerinde sadece 10 Komünist, 47 Sosyalist ve 40 Radikal vekil meclise dönebilmişti. Komünistler epeyce saklı kalmakla birlikte uzun sürecek bir gerileme sürecine girmişti. Sosyalistler de, tıpkı Radikaller gibi, kamuoyunun nezdinde Dördüncü Cumhuriyet'in başarısızlıklarıyla ilişkilendirilmekteydiler. Üstelik Komünistlerin katı Stalinci ve Sovyet yanlısı tutumu, bu partiler arasında yapılacak bir işbirliğini çok daha olasılık dışı hale getirdi. De Gaulle'ün Cezayir meselesinin çözümü dolayısıyla itibar gördüğü 1962 yasama seçimleri, bu belirgin nihai gerileme görüntüsünü iyice pekiştirdi. Bununla birlikte 1960'lar boyunca sol, cumhurbaşkanının aşırı "kişisel" iktidarına karşı giderek daha fazla tavır alarak toplumsal adaletsizliği kınayacaktı. De Gaulle'ün ilk turda tam bir çoğunluğu sağlayamadığı ve artık sosyalist değerleri benimseme iddiasında bulunan Mitterrand ile küçük düşürücü bir balotaja girmek zorunda kaldığı, fakat en sonunda kullanılan oyların %55,2'sini aldığı Aralık 1965'teki cumhurbaşkanlığı seçimlerinin yanı sıra Mart 1967'de yapılan yasama seçimleri de bu bakış açısının giderek taraftar topladığını ortaya koydu [Bkz. TABLO 17].

Muhalefetin iyileşmiş görüntüsü, Komünistlerin artık işbirliğine razı daha yanaşmasından ve François Mitterrand'ın kişiliğiyle de Gaulle'e karşı güvenilir bir alternatifi ortaya çıkmasından kaynaklanıyordu. Mitterrand, Radikallerin yanı sıra anaakım Sosyalistleri ve çeşitli dağınık grupları yeni oluşturulan Demokrat ve Sosyalist Sol Federasyonu'nda (Fédération de la gauche démocrate et socialiste, FGDS) toplayıp işbirliği

	İlk oylama sonuçları	Oy oranı (%)	İkinci oylama sonrası sandalyeler
Komünistler	5.039.032	22,51	73
FGDS	4.231.173	18,90	121
Centre démocrate	3.153.367	14,09	41
UDR (De Gaulle'ciler ve müttefikleri)	8.608.959	38.45	244

Tablo 17. Ulusal Meclis seçimleri, 5 ve 12 Mart 1967.

yapmaya ikna etmişti. Mitterrand'ın uzun vadeli stratejisi, siyasal dengeyi solun lehine değiştirmek ve Komünistleri son derece önemsiz bir konuma düşürerek muhalefetin seçimlerdeki cazibesini artırmak olacaktı.

1968'de patlayıp yayılan ve hiç beklenmedik karışıklıklar, aslında mevcut hoşnutsuzluğun diğer bir kanıtıydı. Hükümet ve işyerinde olduğu kadar ailedeki otoriterliğe, toplumda seçkinciliğe ve bu seçkinciliğin orta ve yükseköğretimdeki belirtilerine, aşırı kalabalık ve yetersiz kaynağa sahip öğretim imkânlarına, hızlı toplumsal değişimin beslediği eşitsizlik, adaletsizlik ve güvensizliğe karşı için için beslenen tüm kızgınlıklar bir anda su yüzüne çıkmıştı. Hareket Mart ayında Paris'in kıyısındaki Nanterre'de yeni kurulmuş, sıkıcı bir üniversite yerleşkesinde, öğrencilerin hem eğitim sisteminin yetersizliklerini hem de ABD'nin Vietnam'daki politikasıyla manevi iflası belirginleşmiş olan uluslararası kapitalist düzenin işleyişini protesto etmeleriyle başladı. Bu eylemler başlangıçta Troçkistler, Anarşistler ve Maocular gibi küçük ve aslında marjinal gruplar tarafından idare edilmekteydi. Ama üniversite yönetiminin beceriksizliği ve polisin acımasızlığı nedeniyle hızla yayılacaktı. 10-11 Mayıs gecesi başkentin merkezinde ilk barikatlar ve ayaklanma görüldü. Aşırı şiddetin kullanılmaması, Polis Müdürü Grimaud'nun şiddet döngüsünün artmasını engellemek için kendi güçlerini dizginlediğine ilişkin iddiasını doğrulamaktadır. Hemen ardından gösteriler taşraya da yayılıyordu. 10 milyon işçinin katıldığı ve sonuçta 150 milyonluk işgünü kaybının ortaya çıktığı büyük grevler ve fabrika işgalleri yaşandı. Tüm bunlar özellikle fakültelerde, salonlarda, kafelerde ve Paris sokaklarında toplanan gençlerin arasında yeni bir başlangıç duyusunun coşkulu yükselmesine katkıda bulunuyordu. Bütününüyle gafil avlanmış olan hükümet, öğrenciler ve çalışanları karar alma süreçlerine dahil edecek belirsiz bir *participation* [katılım] projesine dayanan üstünkörü bir program uydururdu, hatta rüşvet olarak ücret artışı bile teklif etti. Fakat bu teklif pek dikkate alınmayacaktı. Tıpkı, Mitterrand'ın, Mendès-

France yönetiminde geçici bir hükümetin kurulması gerekliliğine ilişkin beyanı gibi. Kendisini cumhurbaşkanı adayı olarak sunma niyetiyle yaptığı ikinci duyurusu da, kötü bir siyasal fırsatçılığı akla getiriyordu. Gösterilere katılan öğrencilere göre, eski siyasal seçkinler tarafından gerçekleştirilen tüm bu manevralar anlamsızdı.

Bu olaylar artık yaşanmış bir devlet başkanının aldığı kararlara bağlı olup beklenmedik bir krize hızla cevap veremeyen ve son derece merkezileşmiş bir siyasal sistemin dezavantajlarının bir kısmını ortaya çıkarmıştı. Aynı zamanda, mevcut kurumlara olan güvenin de epeyce yitirilmiş olduğunu gösteriyordu. Başbakan Pompidou da dahil olmak üzere dehşete düşmüş durumdaki muhafazakârlara göre, Fransa neredeyse XIX. yüzyıldakilere benzer yeni bir devrimin eşiğindeydi. Fakat böyle bir şey olmayacaktı. General Massu'ya danışmak üzere 29 Mayıs'ta Baden-Baden'e giden De Gaulle, özgüvenini yeniden kazandı ve hem çeşitli tavizler verip hem de baskıya başvurarak inisiyatif ele geçirdi. Şimdi geriye dönüp bakıldığında, bunun çok zor bir görev olmadığı görülüyor. Solun büyük örgütlü gücü olan Komünist Parti'nin (PCF) yasallık sınırları içerisinde kalarak olası bir katliamdan kaçınma kararı alması özellikle önemliydi. Muhalifleri arasında birliğin olmayışı da hükümete büyük katkıda bulundu. Aynı şekilde, zayıf ve parçalanmış sendika hareketinin liderleri de, ücretler ve iş koşullarında iyileşme sağlamak gibi sınırlı hedeflere yönelmelerinin yanı sıra protesto hareketini denetim altına alıp dizginlemek niyetindeydiler. Oysa bu düşünce, Komünist lider Georges Marchais'nin "sahte devrimciler" olarak itham ettiği gruplarla belirgin biçimde çelişmekteydi: Yani kelimelerin akışı ve olayların keskin teatralliğinden ilham alan, dağınık durumdaki aşırı sol grupların mensupları ile daha ütöplast öğrenci liderleriyle. Bununla birlikte iktidarı ele geçirme yönünde ne bir grup arzusu vardı ne de bunu gerçekleştirebilecek nihai bir çaba sergileniyordu. Hükümet ise önceki yüzyıl yaşanan devrimlerin temel özelliği olan şiddetin tırmanmasından kaçınmaya kararlıydı. De Gaulle 30 Mayıs'ta gerçekleştirdiği çok etkili bir yayında, Ulusal Meclis'in fesh edildiğini duyurarak anarşi ve komünizm tehlikesine karşı Cumhuriyeti savunmak için birleşme çağrısı yaptı. Aynı gün Champs-Élysées'de gerçekleştirilen ve titizlikle hazırlanmış kitlesel bir gösteri de bu talebe odaklanmıştı. Hemen ardından 23 ve 30 Haziran'da gerçekleştirilen seçimlerde, bir kanun ve düzen platformunda mücadeleye devam eden rejim, meşruiyetini yeniden kazanmak için büyük mesafe kaydediyordu. "Sessiz çoğunluk" kesinlikle devrim istemiyordu. Eski değerler hâlâ canlıydı. Aşırı sol tecrit edildi. Kademeli bir şekilde iş yerlerine dönüldü ve bununla birlikte devrimci protestolar yeniden marjinalleşti.

Resim 60. Polis göstericileri kovalıyor, 6 Mayıs 1968.

Hepsinden önemlisi, 23 ve 30 Haziran 1968’de yapılan seçim sonuçları siyasal muhafazakârlığın gücünü ortaya koymuştu [Bkz. TABLO 18]. Bu, aslında büyük ölçüde toplumsal ayaklanma korkusuna dayanan içgüdüsel bir tepkiydi. Kazanılan zafere rağmen, Mayıs olaylarının cumhurbaşkanının otoritesini önemli ölçüde zayıflattığı anlaşıldı. Olaylar sadece krizle daha iyi baş edebilen Başbakan Pompidou’nun itibarını artırmıştı. Bu yüzden de sonraki süreçte onun görevden alınması, Generalin olaylar nedeniyle potansiyel bir halefe dönüşmüş olan eski bir astı ortadan kaldırmaya çalışan darkafalı bir çabası olarak görünecekti. De Gaulle o günlerde, rejimi yeniden işler kılabilmek için kapitalizm ve komünizm arasında bir “üçüncü yol” arayışına geri döndü. Seçmenlerin onayıyla *participation*’u artırmak üzere bir dizi teklif tasarladı. Buna göre, çalışanlar kurum yönetimine daha fazla katılacak ve

	İlk oylama sonuçları	Oy oranı (%)	İkinci oylama sonrası sandalyeler
Komünistler	4.435.357	20,03	34
FGDS	3.654.003	16,50	57
Merkez (PDM)	2.290.165	10,34	33
UDR (De Gaulle'ciler)	9.663.605	43,65	293
Bağımsız Cumhuriyetçiler	917.533	4,14	61

Tablo 18. Ulusal Meclis seçimleri, 23 ve 30 Haziran 1968.

bölgesel yetkilendirme yoluyla yönetimin kısmen ademimerkeziyetçiliği sağlanacaktı. Fakat bu önlem, daha önce muhalefetin fikir platformuna dönüşmüş olan Senato'nun yetkilerinin azaltılmasıyla dengelenecekti. Ama sunduğu teklifler aslında büyük bir yanlış değerlendirmeydi. Kamuyu bunlara çok az ilgi gösterdi. Daha önce rağbet görmeyen politikaların günah keçisi haline getirildiği için hırçınlaşan ve daha sonra 1966'da Maliye Bakanlığından azledilen Valéry Giscard d'Estaing gibi muhafazakâr çoğunluğun önde gelen temsilcileri, bu tekliflerin reddedilmesi çağrısında bulundular. Çok daha büyük bir öneme sahip olan şey ise Georges Pompidou'nun bir sonraki cumhurbaşkanlığı seçiminde aday olma niyetini açıklamasıydı. Bu açıklama, de Gaulle'ün güvenilir bir halefinin hazırda beklemesi nedeniyle muhafazakârlara güven verdi. Yenilgisi halinde istifa edeceği tehdidinde bulunan de Gaulle ise oy verenlerin %53'ünün tekliflerini reddettiğini duyunca görevlerinden ayrıldı ve on sekiz ay sonra 9 Kasım 1970'te öldü.

Liderinin gidişinin de Gaulle'cü partide önemli sorunlara neden olması muhtemelen beklenmişti. Özgün bir program açısından çok az şeye sahip olan parti birliğini Generale olan sadakatine ve makamlardan pay kapma arzusuna borçluydu. Yoksullaşan Cantal bölgesinden sosyalist bir öğretmenin oğlu olup Ecole Normale Supérieure ve bankacılık dünyası sayesinde tepeye yükselen Pompidou ise de Gaulle kendisini başbakanlık makamına getirene dek halk tarafından pek tanınmıyordu. Fakat sonraki altı yıl içinde siyasi bir lider olarak becerisini kanıtlamış ve 1968'de de Gaulle'ün kendisini görevden almasına neden olacak şekilde bir varis olarak ortaya çıkmıştı. Haziran 1969'da yapılacak cumhurbaşkanlığı seçiminde sağın adayı oldu ve başarısını büyük ölçüde Sosyalistlerin kendi içlerinde yaşadığı dağınıklığa borçlu olacaktı: Ortak bir programa sahip olan Gaston Defferre ve Pierre Mendès-France ilk turda oyların sadece %5'ini aldı, buna karşın Komünist adayın aldığı oy

Resim 61. Champs-Élysées'de de Gaulle yanısı bir gösteri, 30 Mayıs 1968 (50.000 kişi beklenirken 300.000-400.000 kişi geldi).

%21'di. İkinci turdaysa Pompidou, merkezci Poher karşısında oyların %58,21'ini alarak seçilecekti. De Gaulle'ün daha önce elde ettiği halk desteği artık dağılmış ve Pompidou'yu geleneksel muhafazakârların sadakatine çok daha bağımlı kılmişti. Ama bu, de Gaulle'ün 1958'deki geri gelişinden önce yaşanan siyasal duruma dönüş gibi bir sonuç doğurmayacaktı. Pompidou anayasal otoritesini tam olarak kullanmaya karardı ve halk oylamasıyla seçilen bir cumhurbaşkanı statüsüne sahipti. Bu da kökenleri itibarıyla de Gaulle'ün "karizmatik" liderliğine çok şey borçlu olan bir sistemin "normalleşmesi"yle sonuçlanacaktı.

Pompidou örgütlü siyasal destek sağlamak için —başlangıçta Kurtuluş gizemi etrafında kurulan ve de Gaulle'ün geleneksel parti çatışmalarının üstünde olma iddialarına dayanan bir grup olmasına rağmen çok geçmeden sağ bir partinin özelliklerine bürünen— de Gaulle'cü UNR'ye

Resim 62. Başbakan Pompidou, solunda genç Jacques Chirac ile birlikte.

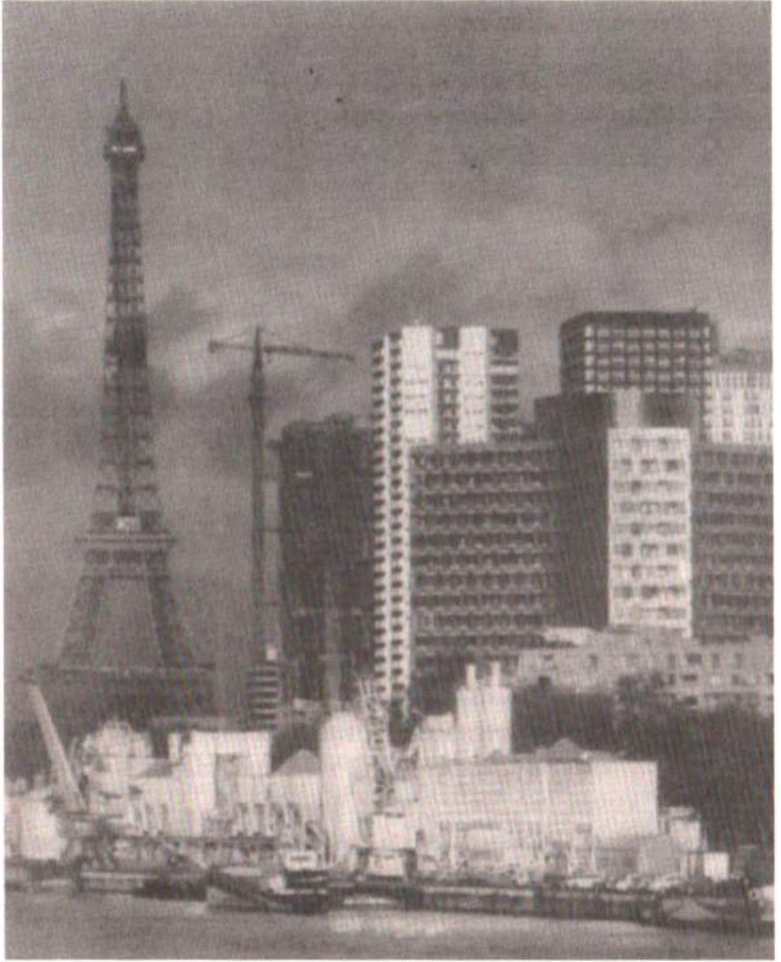
[Yeni Cumhuriyet İçin Birlik] bağımlı kalmaya devam edecekti. İktidardaki parti olarak UNR, siyasal yelpazenin merkezinde ve sağında yer alıp de Gaulle'cü olmayan diğer gruplardan ve özellikle Giscard d'Estaing yönetimindeki Bağımsız Cumhuriyetçiler'den (Républicains Indépendants) de destek almıştı. Böylece iktidarı elde tutma ve sol partilerin yavaşça canlanmasının yarattığı tehditle baş etme arzusuyla bir araya gelen güçlü bir sağ federasyon yaratıldı. Bununla birlikte rakip liderlerin iddiaları da su yüzüne çıkmıyor değildi. Yeni cumhurbaşkanının atadığı Başbakan Jacques Chaban-Delmas, de Gaulle'e sadakatle geçen kusursuz bir geçmişi parlamentoya saygı imajıyla birleştiren biriydi. Ama çok geçmeden, kendi makamının otoritesini cumhurbaşkanının aleyhine artırmaya çalışacaktı. Böylece, direniş sırasında kendi hareketlerinin kahramanlıklar sergilediği yıllara veya savaşın hemen ardından gelen RPF [Fransız Halkının Birliği] dönemine ya da 1958'deki iktidara dönüş günlerine ait başarılarda hiçbir paya sahip olmayan bir cumhurbaşkanına içeren de Gaulle'cülere hitap edebildi. Jacques Delors'un Hristiyan sendikacılığından etkilenen Chaban, hükümet, işveren ve işgücü arasındaki ilişkileri yeniden kurmaya, asgari ücreti artırarak işçilere hitap

	İlk oylama sonuçları	Oy oranı (%)	İkinci oylama sonrası sandalyeler
Komünistler	5.084.824	21,40	73
Sosyalistler ve müttefikleri	4.919.426	20,71	102
Réformateurs (Centre)	3.048.520	12,88	34
UDR ve müttefikleri	9.009.432	37,32	183
Bağımsız Cumhuriyetçiler			55

Tablo 19. Ulusal Meclis seçimleri, 4 ve 11 Mart 1973.

etmeye de niyetliydi. Her ne kadar pratikte uyguladığı reformlar esas itibariyle yüzeysel olsa da, bir “sözleşme siyaseti”nden ve “yeni bir toplum” yaratma ihtiyacından bahsetmesi Pompidou’yu oldukça kızdırdı. 1972’de Chaban’ın yerini, açıkça cumhurbaşkanının adamı olan Pierre Messmer aldı. Onun başbakanlığa seçilmesi, rejimin cumhurbaşkanlığına dayanan niteliğinin ve mali ortodoksiyle ekonomik büyümeye olan bağlılığının yeniden ifade edilmesi demektir. Cumhurbaşkanının gözdelelerinden olan Jacques Chirac da Tarım Bakanlığına atandı. Üst orta sınıfa mensup bir Ecole Nationale d’Administration mezunu olan Jacques Chirac, Corrèze’deki kırsal seçim bölgesine paraşütle bırakılmış ve buraya büyük bir coşkuyla uyum sağlamıştı. Sonuçta muhafazakârlar 1973’teki seçimler sırasında hükümeti desteklediler ve şaşırtıcı derecede rahat bir zafer kazandılar [Bkz. TABLO 19].

Bu, 1968’de toplumsal düzeni yeniden sağlamanın yanı sıra enflasyonla mücadele etmek, bütçeyi dengelemek, iş güvencesi sağlamak ve devam eden ekonomik modernleşmeyi teşvik etmek üzere tasarlanan ekonomi politikalarının başarısının ödülüyüdü. Pompidou açısından ise tarihteki yerini sağlama almanın yoluydu. Büyümeyi cesaretlendirme politikasının parçası olarak, mülkiyet geliştirmenin kimi çirkin fiziksel göstergelerine de göz yumdu; Concorde, European Airbus ve Marsilya’nın yakınlarındaki Fos’ta çok büyük bir çelik fabrikası kurulması gibi prestijli projelerin yanı sıra telekomünikasyon alanında gerçekleştirilip nihayetinde çok daha kazançlı olacak yatırım programına büyük fonlar aktarmayı sürdürdü. Bunlar büyük ölçüde, de Gaulle tarafından başlatılan politikaların devamıydı. Aynı şey dış politika için de geçerli olacaktı, fakat Pompidou’nun Avrupa Topluluğu’na daha bağlı olduğu, 1972’de İngiltere, İrlanda ve Danimarka’yı kapsayacak şekilde topluluğun genişlemesini kabullenmesinden anlaşılmaktaydı. Ayrıca

Resim 63. Kentlerin görünümü, daha önce benzeri görülmemiş bir ölçekte gerçekleştirilen yeni bürolar ve apartmanların inşasıyla tamamen dönüşüme uğruyordu.

modernleşmenin getirdiği gerilimleri gevşetmeye çalışıp, çiftçilere garanti fiyatlar sağlayarak ve süpermarketlerin gelişimine küçük dükkân sahiplerinin çıkarlarını gözetken kısıtlamalar getirerek muhafazakâr oyları korumaya çalıştı.

Pompidou, de Gaulle'ü izlemek gibi çetin bir işte büyük başarı elde etmişti. Fakat 1973 yılının sonunda, Arap-İsrail savaşının sonucunda petrol fiyatlarının aniden dört katına çıkması ve büyük bir uluslararası krizin başlamasından kaynaklanan yeni sorunlar baş gösterecekti. Savaş sonrası dönemin başlıca teknolojik yeniliklerinden biri, temel enerji kaynağı olarak kömürün yerini petrolün almasıydı. 1973 yılına gelindiğinde petrol Fransızların enerji ihtiyacının %76'sını karşılıyordu; kullanımı nispeten ucuz ve kolaydı. Ama petrol ithalatının maliyeti artınca, dış ticaret dengesi de kaçınılmaz olarak ciddi anlamda bozuldu. Şubat 1974'te enflasyon %15,6'ya yükselirken, ekonomik büyüme oranı yarıya düşmüştü, ama yine de %3 ile hâlâ önemli sayılacak bir orandaydı. İşsizlik hızla arttı; aynı şekilde, toplumsal gerilim ve genel huzursuzluk hissi de. Cumhurbaşkanı Pompidou, güçlü bir hükümetin gerekli olduğu dönemde, hastalık nedeniyle giderek güçten düştü ve 2 Nisan 1974'te lösemiden öldü. Sonuç olarak *trente glorieuses* sona ermişti.

8 | Baskı Altında Bir Toplum

Trente glorieuses'ü izleyen ve uzun bir *crise d'adaptation*'un egemen olduğu çok daha çetin bir dönem boyunca iktidara gelen hükümetler, sadece 1970'lerdeki petrol krizlerinin yol açtığı sorunlarla değil, aynı zamanda daha temel olarak küreselleşmenin getirdiği çok yönlü etkiyle yüzleşmeye çalışacaklardı. Hem sermaye ve işgücü hem de mal ve hizmet pazarları, iletişim ve ulaşım maliyetlerinin muazzam bir biçimde düşmesine yol açan teknolojik yenilikler sayesinde dönüşüme uğradı. Avrupa Birliği'nin daha da gelişmesinin yanı sıra ticaretin önündeki engelleri azaltan daha geniş çaplı anlaşmaların sonucu olarak, pazarın bütünleştirici etkisi önemli ölçüde pekişti. Küresel kapitalizmin büyümesi yeni ekonomik fırsatlar sağladı, fakat çok daha rekabetçi bir ortam içerisinde gerçekleşecekti. Hem kültürel hem de maddi malları etkileyen sürekli bir değişim yaşanmaktaydı. Hatta bizzat devletin otoritesi bile tehdit ediliyordu. Önceleri iyileşmeyi ve büyümeyi teşvik eden müdahaleci politikalar giderek lüzumsuz görünmeye başladı. Çokuluslu şirketler, pazar güçleri ve gelişmekte olan bir küresel ekonomide rekabet gücünün teşvik edilmesi zorunluluğu, devletin otonom eylem kapasitesine, hatta vatandaşlarının refahını koruma kabiliyetine meydan okuyordu. Ulusal egemenlik, refah devleti, hatta Fransız kültürünün özgünlüğü bile tehdit edilmekteydi.

EKONOMİ VE TOPLUM

1967'den sonraki yirmi yılda ekonomik büyüme yılda %3,3 oranında (Almanya'da %2,8 ve İngiltere'de %2,6) sürse de, 1973'te en yüksek seviye olan %5,9'un ardından büyüme belirgin bir biçimde yavaşladı. 1980'lere gelindiğinde büyüme oranları yaklaşık %2'ye düşmüştü. Daha iyimser ekonomistler bu yavaşlamadan 1973 ve 1979'daki petrol krizlerini sorumlu tuttular. Önceleri tıpkı diğer endüstriyel ekonomiler gibi, Fransa da ucuz ithalattan önemli ölçüde faydalanmıştı ve 1973'e gelindiğinde enerji ihtiyaçlarının %74,5'i ithal petrolle karşılanmaktaydı.

Eylül 1973 ila Ocak 1974 arasında petrol fiyatlarının dört katına çıkması kaçınılmaz olarak hem ödemeler dengesi hem de işletme maliyetleri üzerinde büyük bir etki yarattı. Dahası, artan yakıt fiyatı diğer mallara olan talebi düşürerek ciddi bir krizi körükledi. 1970'lerin sonunda Irak ve İran arasında yaşanan savaş ikinci bir petrol krizine neden olacaktı. Bununla birlikte 1979-1980'de daha verimli enerji kullanımı ve devam eden nükleer enerji yatırımları -2002'de hane içi elektriğin %75'ini üretecekti- ithal enerjiye olan bağımlılığı azaltmıştı.

Daha kötümser ekonomistler ise, büyümedeki yavaşlamayı yüksek enerji maliyetlerinin geçici etkilerine odaklanmak yerine, ticaretteki hızlı uluslararasılaşmanın rekabeti şiddetlendirdiği bir dönemde refah devleti anlayışına uyularak kaynakların yanlış bölüşümünün yanı sıra yeni teknoloji yatırımlarının yetersizliğinin yol açtığı yapısal sorunlar bağlamında açıklamaya çalıştılar. Ulusal İstatistik Enstitüsü (INSEE) de bu yaklaşımı onaylar gibiydi: Enstitü 1953 ila 1973 arasında yılda ortalama %5,1 olan işgücü verimliliğindeki büyüme oranının 1973'ten 1984'e %2,4'e düştüğünü hesaplamıştır. Her ne kadar yaşanan güçlükleri şiddetlendirmiş olsa da bir petrol krizi patlamasaydı bile, 1970'lerin başlarında ekonomik bir durgunluğun yaşanacağı açık görünüyordu. Buna rağmen, ulusal gelir 1973 ila 1979 arasında yılda %3 arttı. Sermaye yatırımları ve verimlilik artışı seviyeleri, reel gelirlerde sürekli artışa izin vermeye ve tüketim malları için yüksek düzeyde talep sağlamaya hâlâ yetiyordu. 1930'ların tersine, dünya ticareti de genişlemeye devam etti. 1929 ila 1935 arasında yaygın bir korumacılık politikası ihracatta %44'lük bir düşüşe neden olurken, 1973 ila 1979 arasında ihracat gerçekten de %50 arttı. Dahası, dünyadaki sanayi ürünleri ihracatında Fransa'nın payı 1973'te %7,9'ken 1978'de %8,6'ya yükseldi; böylece petrol fiyatlarındaki artış nedeniyle bozulan ödemeler dengesi ikinci petrol krizinin hemen öncesinde yeniden sağlanmıştı. Bu başarılarla rağmen yayılan karamsarlık havası; hükümetin denetlemeyi başaramadığı enflasyon artışından, işsizliğin büyümesinden ve uzun bir nispi durgunluk döneminin endişe verici etkisinden kaynaklanmaktaydı.

1973'ten önce çalışan nüfusun %3'ten azını etkileyen işsizlik hızla yükselerek 1980'lerin sonlarında yaklaşık %10-12'yi sarstı. Gençlerin, vasıfsızların ve göçmenlerin işsiz kalması özellikle muhtemeldi. Pek çok farklı neden bir çözüme ulaşmayı güçleştiriyordu. Bu nedenler arasında işgücü pazarına giren gençlerin sayısının artmasını, petrol krizinin bazı ürünler ve özellikle de endüstriyel teçhizata olan uluslararası talebi olumsuz etkilemesini, işgücünün yerini alan sermaye yatırımlarıyla kârlılığı sürdürme çabalarını teşvik eden ücret maliyetlerindeki artışı sa-

yabiliriz. Bundan en kötü etkilenenlerse kömür, çelik, tekstil gibi kuzey ve doğudaki geleneksel istikrarlı endüstrilerdi; bu endüstriler alternatif enerji kaynakları ve materyallerinin kullanılmasıyla kendi pazarlarının bozulması sorunuyla karşı karşıya kalmışlardı. 1960'larda gerileyen veya az gelişmiş bölgeleri desteklemek ve Paris bölgesindeki tıkanıklığı sınırlamak üzere tasarlanan bölgesel politikaların yalnızca kısıtlı bir etkisi vardı. Grenoble ve Toulouse'da olduğu gibi altyapıya, teknik ve bilimsel eğitime, araştırmaya ve devlet destekli projelere kayda değer yatırımların yapıldığı yerler dışında, bu politikalar çoğunlukla kadınlar için düşük maaşlı ve vasıfsız bir istihdam sağladılar. Bazı bölgelerin hem uzmanlaşmış işgücü, sermaye, girişimcilik kabiliyetleri ve etkin iletişimin varlığı hem de pazar olarak cazibeleri dolayısıyla, ekonomik kalkınmaya diğer yerlerden daha uygun olduğu son derece açıktı.

Krizin diğer bir özgün yönü de ekonomi kuramı ve deneyimin gösterdiği gibi, deflasyondan ziyade, yüksek enflasyon seviyelerine dönüşün yaşanmasıydı. 1965 ila 1968 arasında %3,3 olan yıllık enflasyon oranı 1970-1973 döneminde zaten %6,3'e yükselmışti ve 1974'te %15,2'ye ulaşmış 1970'lerin geri kalanında %10 ila %12 civarında seyretti. Yüksek petrol fiyatları bu ek yükselişe sadece %2'lik bir etki yaptı. Yükselişin başlıca nedenleri ustalık eksikliği nedeniyle ücretlerde yaşanan artışlar, şirket ve devlet borçlarının artışı, yüksek faiz oranlarına rağmen banka kredisi seviyelerinin artışı, frankın düşen değişim değeri ve uluslararası mali sistemin giderek dengesizleşmesiydi.

Bu sorunların çözümü için yetenekli bir siyasal liderlik gerekiyordu. Benimsenmiş Keynesçi yöntemlerin çözemediği, daha önce görülmemiş güçlüklerle karşı karşıya kalan hükümetler çoğu zaman birbiriyale çelişen politikalar benimsediler. Cumhurbaşkanı Pompidou'nun yerine geçen Valéry Giscard d'Estaing daha önce maliye bakanlığı yaparken son derece ortodoks bir tutum takınmıştı. Oysa şimdi başlıca hedefi hızlı ekonomik büyümeye dönüş için gereken koşulları yeniden oluşturmaktı ve bu artık pek çok kişi tarafından istisnai bir durum değil, bir norm olarak kabul ediliyordu. Başbakanlığa atanan kişiler -önce Jacques Chirac, sonra Raymond Barre- umutsuzca etkili bir ekonomi politikası arayışına girişmişlerdi. Dünya piyasalarında rekabet gücüne sahip olması muhtemel önde gelen sektörleri ve hangisinin başarısının Fransız teşebbüsleri üzerinde hayati bir uyarıcı etki yaratacağını saptamaya yönelik girişimlerde bulunuldu. Silah üreticileri, Avrupalı ortaklarla birlikte Airbus'ı geliştiren havacılık endüstrisi, uzay programı, telekomünikasyon ve enformasyon teknolojileri muazzam devlet sözleşmeleri ve yardımlarından faydalanmaktaydılar. Bununla birlikte Chirac

hükümeti (Mayıs 1974-Ağustos 1976) bilançoları dengeleyebilmek için kredi sınırlamaları da getirdi; fakat bu politika, resesyonun derinleşmesine neden olarak yerini, enflasyonun daha da artmasını teşvik etmek dışında bir sonuç doğurmayan reflasyonist politikalara bıraktı. Ardından gelen Barre hükümeti (1976-1981) devletin ekonomiye doğrudan müdahalesini sınırlayan ve uluslararası rekabet gücünü artırmak için piyasa güçlerine daha fazla bel bağlayan bir ekonomik liberalleştirme yolunu seçerek iş güvenini yeniden sağlamaya çalışacaktı. Enflasyonu düşürme endişesi, 1978'de 1,3 milyon kişiyi etkileyen işsizliği dizginlemenin önüne geçti. Bu arada işsizlik de enflasyona neden olan ücret artışlarını frenlemenin işe yarar bir yolu haline gelmişti.

Sonrasında daha çarpıcı politika değişiklikleri de gerçekleşecekti. Hazirandaki seçimlerin ardından parlamentodaki Sosyalist çoğunluğun desteklediği François Mitterrand'ın Mayıs 1981'de cumhurbaşkanlığa seçilmesiyle birlikte, Halk Cephesi deneyiminden, Keynesçi ekonomiden ve refah devletini güçlendirme kararlılığından ilham alan eşsiz bir reform programı başlatıldı. Bizzat cumhurbaşkanı, kapitalizmden kopuşun mümkün olduğu yanılsamasını teşvik etmekteydi. Fakat Pierre Mauroy yönetimindeki hükümetin başlıca politik hedefi, işsizliği azaltıp daha geniş bir kesimi kapsayacak bir zenginliğe ulaşmak için ekonomiyi yükseltmekti. Sosyalist hükümet başlangıçta, her ne kadar ekonomik modernleşmeye ve özellikle de enformasyon teknolojisinin gelişimine bağlı kalsa da, geleneksel seçmen kitlesinin taleplerini yanıtlamak için gerileyen kömür, çelik ve gemi inşaatı endüstrilerine kaynak aktardı. Özel sermayenin elindeki otuz dokuz banka gibi, Paribas ve Suez gibi büyük finans kurumları, gelecekte devletin ekonomik stratejisini desteklemelerini sağlayıp özel ve kurumsal yatırımcıların çekingenliğini telafi etmek üzere kamulaştırıldı. Devlet mülkiyetçiliğinin diğer hedefleriye hepsi de iflasın eşiğine gelmiş büyük demir-çelik şirketleri ve daha önemlisi, havacılık, elektronik, kimya, enformasyon teknolojisi gibi sektörlerde stratejik bir konuma sahip olan imalat şirketleriydi. Önde gelen silah şirketleri Dassault-Breguet ve Matra'yla birlikte diğer bir potansiyel ülke birincisi olan bilgisayar şirketi CII Honeywell Bull'un da çoğunluk hissesi ele geçirildi. Bunlar, gelişimleri sayesinde tüm ekonomiyi canlandıracak büyüme kutupları olarak hareket edeceklerdi. Sonuçta devletin endüstriyel iş hacmindeki payı %16'dan %30'a yükseldi. Kamu sektöründe çalışan sanayi işçilerinin oranıysa %11'den %24,7'ye çıktı. Ekonomik faaliyetin çok daha büyük bir kısmında, diğer ülke ekonomilerindeki standardın üzerinde sağlanan hükümet denetiminin, tutarlı bir yatırım programının gelişimine imkân vereceği varsayılmaktaydı. Uygulamadaysa mevcut

işletmecilerin denetimi sürdürmesine izin verildi. Artan yatırım ve endüstriyel yeniden yapılanmanın, işsizliği yutacağı ve Fransız endüstrisini –OECD'nin [Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü] ekonomi uzmanlarının kendilerinden emin bir şekilde ve yanlış öngördükleri– uluslararası ekonominin genişlemesinden faydalanabileceği, iyi bir konuma getireceği umulmuştu. Ama bu Sosyalist ekonomi politikaları, işsizlik seviyeleri üzerinde şaşırtıcı bir şekilde çok az etki bırakırken, iş ve finans dünyasıyla birlikte varlıklı kesimlerin genelini kesinlikle dehşete düşürmüş ve neredeyse görülmemiş derecede bir sözlü şiddete neden olmuştu.

Daha fazla toplumsal eşitlik sağlamaya yönelik önlemler tasarlandıkça iş güveni daha da azaldı. Bir varlık vergisinin yürürlüğe girmesiyle birlikte, asgari ücrette ve sosyal yardım harcamalarında gerçekleşen artışlar da bu önlemlerden biriydi. Esasında sembolik olan bu önlem, sadece –Fransız hanelerinin %1'ini oluşturan ve servetleri 3 milyon frankı aşan– *gros* grubunu etkilese bile, varlıklılara yönelik sözlü satışmalarla birlikte, tıpkı 1936'da olduğu gibi bir sermaye kaçışına neden olacaktı. Çalışma Bakanı Auroux'un işçilerin toplu haklarını, işletmecilerin otoritesi aleyhine artırma çabaları da benzer bir tepkiye yol açacaktı. *Patronat*'a göre, bu, kendi temel imtiyazlarına yönelik bir saldırıydı. Haftalık çalışmanın 39 saate düşürülmesinin ve beş hafta için bir gün ücretli izin verilmesinin yaratacağı etkiden ciddi anlamda endişe ediliyordu. Aslında bunlar, hükümet açısından, hem yaşam kalitesini artıracak hem de erken emeklilik ve meslek içi eğitimle birlikte, işsizliğin azalmasına katkıda bulunacağı umulan önlemlerdi. Bununla birlikte, talebi canlandırma çabalarının asıl etkisi, ithalatı artırıp ödemeler dengesinde kötüleşmeye ve hızla artan enflasyona yol açmak olacaktı. Chirac'ın 1975'teki reflasyonu kadar zararlı olmasa da, uluslararası rakiplerin çoğunun deflasyonist politikalar izlediği bir dönemde girişilen ekonomiyi canlandırma çabası, Fransız girişimlerinin rekabet gücünü kaçınılmaz olarak azalttı. Frankın on sekiz ay içerisinde üç kez devalüe edilmesine neden oldu ve uluslararası ekonomik etkenlerin ulusal ekonomiye getirdiği daraltıcı sınırların görülmesini sağladı. Hepsinden de önemlisi, enflasyon sarmalının hükümeti kendi politikalarını yeniden değerlendirmeye zorlayışydı.

Büyük çaplı bir politika değişikliğine girişilerek, ilkin ücretler ve fiyatlar donduruldu (Temmuz-Kasım 1982), ardından kamu sektöründe ücret kısıtlaması getirildi; özel sektör ise işsizlik korkusundan ve sendikaların kronikleşen zayıflığından zaten faydalanmaktaydı. Artan vergiler ve sosyal yardım harcamalarında gerçekleştirilen kesinti hükümetin bütçe açığını azalttı. Yüksek faiz oranları tüketici harcamalarını

kısıtladı. Enflasyona karşı savaşı desteklemek için kullanılan, ücretlerin fiyatlara endekslenmesi sistemine son verildi; bu, sağın uygulamaya cesaret edemediği bir önlemdi. Kamulaştırmanın akla uygunluğu bile sorgulandı. Çünkü her ne kadar iyi niyetle yapılmış olsa da, kaynakların gerileyen kömür ve çelik endüstrilerine akıtılarak israf edilmesine yol açmanın yanı sıra ticaret özgürlüğünü, piyasa disiplini ve dolayısıyla Thomson, Pechiney veya Rhône-Poulenc gibi büyük şirketlerin rekabet gücünü azalttığı açıktı. Sadece işletme inisiyatifini teşvik etmenin, yüksek büyüme oranlarına dönüşü ve işsizliğin etkili biçimde azaltılmasını sağlayacağı açıkça görülmüştü.

17 Temmuz 1984'te istifa eden Mauroy'un ardından kurulan Fabius hükümetinin stratejisi, devlet fonlarını sınırlı sayıdaki "anahtar" sektöre yönlendirmek yerine, yatırımı finanse etmenin yolu olarak kârlılığı teşvik etmek olacaktı. Özelleştirmeler başladı. Yatırımcılar, kamulaştırılan şirketlerin %25'inin yanı sıra bazı iştiraklerinin tam mülkiyeti için teklif vermeye davet edildi. 1984'te kömür, çelik ve gemi inşaatı endüstrilerinde kayda değer kapasite kısıntılarına gidildi. Hem kamu şirketleri hem de özel şirketler işgücünü azaltarak maliyetleri düşürmeye teşvik edildi. Hükümet Mayıs ayında, 300.000 işçi çalıştıran büyük mühendislik şirketi Creusot-Loire'in iflasını engellemek için hiçbir şey yapmadı. Hızlı teknolojik değişimin ve uluslararası rekabetteki yoğunlaşmanın ülke ekonomisinde acil bir yapısal değişim ihtiyacı yaratmış olduğu artık kabul ediliyordu. Önceleri makul sayılardan daha yüksek olacak işsizlik seviyelerinin yakın gelecekte yaşanması muhtemeldi. 1985'te enflasyon %5'e düşmüştü, fakat işsizlik inatla %10'un üzerinde kaldı. Açıkçası, nüfusun artan yaşam standartlarının keyfini sürmeye devam eden çoğunluğu ile işgücü piyasasının "esnekliği"ne, kısa süreli ve yarı zamanlı istihdamın yol açtığı tüm güvensizliklere ve baskılara giderek daha fazla maruz kalan bir "alt sınıf" –ki bu sınıf işsizlerin yanı sıra vasıfsızlar ve kötü ücret alanlardan oluşuyordu– arasında bir uçurum yaşanmaktaydı. Tüm ailelerin yaklaşık %29'u resmen "yoksul" olarak sınıflandırılmaktaydı ve sosyal yardım sisteminin sağladığı desteğe rağmen, çoğu ciddi anlamda bir mahrumiyet yaşayacaktı.

Bunun tam tersine, sonraki onyıllarda varlıklı kesimler emlak değerleri ve gelir payında gerçekleşen muazzam büyümeden (1980 ila 1995 arasında 452 milyar franktan 5.390 milyar franka yükseldi) epey kazanç elde edecekler; oysa ücretlilerin önceki on beş yılda %62 artan geliri aynı dönemde sadece %5 artacaktı. Yeni bir ekonomik düzen başlamıştı. Sosyalistler piyasanın üstünlüğünü kabullenmek zorundaydılar. Onların başarısızlığı 1986 yasama seçimlerinde muhafazakârların zafe-

riyle birlikte [solcu] Cumhurbaşkanı Mitterrand ile çoğunluğun oyuyla kendisini dayatan [muhafazakâr] Başbakan Chirac arasında gerçekleşen "birlikte yaşama" dönemine yol açacaktı. Fakat bunun ve sonraki hükümetlerin politikalarına dikkate değer bir süreklilik hâkim olacaktı; çünkü bu hükümetler küreselleşmeyi ve 1986'da imzalanan Avrupa Tek Senedi'ni kabullenme çabasıyla, özünde neo-liberal politikaları benimse-diler. Avrupa Tek Senedi'yle ticaret ve sermaye akışının önündeki güm-rük dışı engellerin yanı sıra Fransız hükümetleri tarafından geçmişten beri desteklenen devlet sübvansiyonları gibi çeşitli rekabet dışı pratikle-rin ortadan kaldırılması hedeflenmekteydi. 1988 ve 1997 seçimlerinden sonra kurulan yeni Sosyalist hükümet dönemlerinde izlenen politikalar da, sürekli bir "üçüncü yol" arayışına rağmen, devlet *dirigisme*'i [devlet kapitalizmi] ile liberal kapitalizm arasında kalan bu neo-liberal seçeneği onaylayacaktı. Bununla birlikte İngiltere'yle mukayese edildiğinde, eko-nomiye müdahale alışkanlığını kırmak ve kamulaştırılmış teşebbüsleri elden çıkarma konusunda çok daha ileri gidilmişti. Yine de, 1986'dan itibaren yaklaşık 2.000 işletmenin satışına rağmen, 2002'de bile devlet 1.500 şirkette çoğunluk hissesini elinde tutmaktaydı; bunlar arasında elektrik ve gaz tedarikçileri, posta teşkilatı ve son derece masraflı de-miryolları gibi devlerin yanı sıra hepsi de rekabetin gerçek gücünden korunan Air France, Thomson multimedya ve Bull bilgisayarları vardı.

Hükümet politikasının sonuçları çeşitli açılardan değerlendirilebilir. Fransız ekonomisi 1990'larda yılda %1,9 büyüdü; bu oran Almanya'da %1,3 ve İngiltere'de %2,3'tü. Sonraki süreçte büyüme oranları %0,9 ila %3 arasında gidip geldi. Yine de 1996 ila 2004 arasında %22 artan reel tüketici harcamaları, aynı artışın %8 ile sınırlı olduğu Almanya'dakinden çok daha yüksek güven seviyelerinin var olduğunu ortaya koymaktadır. Dahası, kişi başına benzer gayrisafi yurtiçi hasıla seviyelerine erişmekle birlikte, Fransız işçiler İngiliz muadillerinden daha az zaman harcamak-taydılar. Daha yüksek sermaye yatırım oranları, daha eğitilmiş ve uyumlu bir işgücünün varlığı sayesinde daha üretkendirler. Büyük Fransız giri-şimleri açıkça daha etkili bir işletmeciliğe ve daha fazla rekabet gücüne sahipti. Çeşitli sektörlerde dünya sıralamasına giren şirketler kuruldu: AXA (sigorta), Carrefour (perakende satış), L'Oréal (kozmetik) ve Danone (gıda) gibi. Çok sayıda güzel araba tasarlayıp yüksek seviyede fabrika kullanımına ve kârlılığa erişen Peugeot/Citroën ise Avrupa'nın en başa-rılı otomobil imalatçısı oldu. Dünyanın önde gelen araba lastiği üreticile-rinden olan Michelin, üretiminin yaklaşık %80'ini Fransa dışında sattı. Vasıflı işgücü ve verimli bir altyapının varlığı kayda değer miktarda Ame-rikan ve Japon yatırımını ülkeye çekiyordu. Olumsuz tarafıyla üretimde-

ki uluslararasılaşmanın çoğunlukla satışlardaki benzer bir eğilimin ardından yaşanmasıydı. Örneğin Michelin, tüketicilerle yakınlaşıp işgücü maliyetlerini düşürmek için, memleketi Clermont-Ferrand'da yaklaşık 7.500 işte kısıntıya giderek büyük bir sarsıntıya neden olmuştu.

Kârlılıklarını artırma yönünde büyük şirketlerin üstüne yüklenen baskı, kimi zaman sorunlu uluslararası satın almalara neden oldu. Jean-Marie Messier'nin bazen düşüncesizce yapılmış ve çoğunlukla da pahalı alımlar yoluyla gerçekleştirilmiş çabaları, su temini ve atık yönetimi konusunda uzmanlaşmış Générale des Eaux'u, Vivendi'ye, yani faaliyetleri Atlantik ötesine ulaşan bir telekomünikasyon ve eğlence şirketine dönüştürdü. Bir yığın borcun birikmesiye nihayetinde yatırımcı güveninin çökmesiyle sonuçlanıyordu. Bu feci sonuç, devasa Fransız şirketlerinde egemen olan işletme kültürünün eksikliklerine dair bir uyarı yaratmış olabilir. Pek çok üst düzey yönetici gibi Ecole Polytechnique ve ENA'dan mezun olan Messier, İngilizce konuşan dünyada ayrılmış olan baş yönetici ve yönetim kurulu başkanı işlevlerini *Président directeur générale* olarak birleştirmişti. Hissedarların çok az etkisi vardı. Dahası, otokratik bir yönetimle karşı karşıya kalan yönetim kurulu üyeleri, yoğun bir satın alma politikasına başlangıçta çok az eleştiri yöneltbilmişlerdi. Yöneticiler tipik bir şekilde, neredeyse tamamen Fransızlardan oluşan, nispeten birbirlerine yakın ve erkek egemen toplumsal çevrelerden gelmekteydi. Bu birbirine bağlı şirket yönetim kurullarından oluşan sıkı ve son derece kazançlı dünyanın içerisinde yer alanlar, önde gelen siyasetçi ve devlet görevlileriyle karşılıklı kazanç temelinde yakın ilişki kuran bir ekonomik seçkinler grubu oluşturmuşlardı. Messier sonunda işin içinden çıkamayınca, şirket ciddi zarara uğradı; bu zarar 2001'de 13,6 milyar avroya ulaşmıştı.

Yeni yüzyılın başında diğer büyük şirketler de güçlüklerle karşılaşyordu. Mühendislik grubu Alstom ile telekomünikasyon araç gereçleri üreticisi Alcatel iflas etmek üzereydi; Avrupa Komisyonu'ndan umutlarını kesmişler ve yeniden yapılanma için devlet desteği ihtiyacı içindeydiler. France-Télécom da, ülke içi ve dışındaki satın alımların ve cep telefonu lisansı alımlarının neden olduğu devasa borçlardan mustarıptı. 200.000 kişi istihdam edip toplam endüstriyel üretimin %5'ini sağlayan önemli lüks mallar sektöründeysen LVMH ve Pinault-Printemps-Redoute kısmen asıl faaliyet alanlarına odaklanmadıkları için sorunlarla karşılaşmışlar. Örneğin, 2004'teki maliyetli Gucci alımından mustarip olan Pinault-Printemps-Redoute grubu postayla alışveriş şirketi Redcat, düşük maliyetli ev eşyaları satan Conforma, alışveriş merkezi Printemps, kitap, müzik ve kamera süpermarketi FNAC, elektrik teçhizatı üreten

Rexel ve Afrika'da otomobil satan CFAO gibi kimi zaman birbiriyle rekabet halindeki çok çeşitli teşebbüslerden oluşmaktaydı.

Tüm bunların sonucunda ve daha şeffaf usulleri teşvik etmek üzere 1995 Vienot raporunda önerilen şirket yönetimi reformları aşama aşama uygulanmaktaydı. Bu aynı zamanda büyük ölçüde, sermaye piyasalarının küreselleşmesine verilen bir cevaptı. 2000 yılına gelindiğinde Paris borsasında işlem yapılan hisselerin yaklaşık %40'ı yabancılara aitti. Aventis, Suez veya TotalFinaElf gibi şirketler, güçlü Amerikalı ve İngiliz kurumsal yatırımcılar tarafından Anglo-Sakson işletme yaklaşımlarının yanı sıra giderek daha geniş bir perspektifi benimsemeye zorlandılar.

Elbette tüm resim bundan oluşmuyordu. Ağırlıklı olarak uluslararası piyasalarda faaliyet gösteren en tepedeki 40 şirketin ve menkul kıymetler borsasında adı geçip ulusal, hatta bölgesel pazarlara bağımlı olan 2.000 şirkete ek olarak, bugün 2.000.000 civarında küçük ve orta ölçekli teşebbüs vardır. Bunlar özellikle hizmet tedariki alanında küçük işletmecilere açık sayısız fırsatın varlığını yansıtmaktadır. Üstelik bu teşebbüsler sürekli olarak ciddi bir rekabet baskısıyla karşı karşıyaydı. 1986'dan sonraki on senede sadece Paris'te 3.000'den fazla dükkân (toplamin %10'u) kapandı. Bunlar çoğunlukla işçi sınıfı mahalleleri ve varoşlarda faaliyet gösterip hiper ve süpermarketlerin rekabetiyle karşılaşan gıda dükkânları, simgesi McDonald's olan *fastfood* mağazalarının yayılmasıyla baş edemeyen kafeler; (kitap, CD, DVD ve kameralar konusunda) FNAC'ın, "kendin yap" meraklılarına Castorama'nın ya da Go Sport'un sunduğu ürün çeşitliliği veya fiyatlarla rekabet edemeyen uzmanlaşmış perakende mağazalarıydı. Küçük iş dünyası da hep kesintisiz bir değişim içerisindeydi. İnternet üzerinden yapılan satışların artan önemi bir kez daha Amazon-France gibi teşebbüslerin neden olduğu yoğun rekabetle birlikte yeni fırsatlar da sağlamaktaydı.

Tarım da muazzam bir dönüşüm geçirmiş ve bu durum geleneksel köylü çiftçiliğinin fiilen ortadan kalkmasına yol açmıştı. II. Dünya Savaşı'nın hemen ardından, hükümet politikası ciddi bir başarıyla tarımı modernleştirmeye, verimliliği en üst noktaya çıkararak kırsaldaki yaşam standartlarını geliştirmeye yöneldi. Ortak Pazar'ın kuruluşu beraberinde korunmuş piyasaları ve garanti edilmiş fiyatları getirdi; her ne kadar özellikle büyük çiftçiler –en çok da kuzeydeki son derece verimli hububat ve şekerpancarı üreticileri ile batıdaki yoğun domuz ve kümes hayvanı yetiştiricileri– çok büyük sübvansiyonlardan faydalandırlarsa da, makineleşme ve kimyasalların yoğun biçimde kullanılması neticesinde tüm sektörde verimlilik önemli ölçüde arttı. Crédit Agricole bankası da sermaye sağlamaktaydı. Bununla birlikte çiftçiler girdi arzı-

nı ve gıda ürünlerinin işlenip pazarlanması süreçlerini denetim altında tutan tarımsal ticaret teşebbüslerinin hâkimiyetine giderek daha fazla giriyorlardı. Dahası, 1980'lere gelindiğinde, çiftçilikteki aşırı üretim ve fiyatların düşmesinden kaynaklanıp giderek büyüyen krizi hükümetlerin göz ardı etmesi artık imkânsızlaşmıştı.

Maneviyatı kırılan kırsal nüfus gerilemeye başladı. Otomobil, popüler müzik ve televizyon sayesinde kent dünyasıyla bütünleşen pek çok genç aile çiftliğinde kıt kanaat geçinmek istemiyordu. Sonuç olarak XX. yüzyılın sonuna gelindiğinde tarım sektörü işgücünün sadece %4'üne istihdam sağlamakta (oysa 1945'te bu oran %30'un üstündeydi) ve gay-risafî yurtiçi hasılanın sadece %3'ten biraz fazlasını oluşturmaktaydı. 1970'ten itibaren daha büyük arazilerin yaratılması nedeniyle çiftlik sayısı 1,6 milyondan 700.000'e düşmüştü, üstelik bunların da yarısı yarı zamanlı bir faaliyet yürütmekteydi. Fransız tarımının ekonomi içerisinde marjinalleşmesi, Avrupa Birliği'ne bağlı Ortak Tarım Politikası'nın (CAP) reform önerilerine direnmesini de giderek güçleştirdi. Fransa 2001 yılında CAP desteklerinin %22'sini alıyordu, fakat bunların gıda maliyetini %15 ila %20 artırdığı hesaplanmaktaydı. Elbette Fransız bakanlar, İngilizlerin tüketici yönelimli reform tekliflerine karşı inatla çaba sarf etmiş olabilirler. Avrupa Birliği'nin doğuya doğru genişlemesi aşırı üretimden kaynaklanan sorunları daha da şiddetlendirme tehlikesi yarattı. Dolayısıyla fiyat garantilerinde azaltma ve üretim kotaları uygulama ihtiyacı kademeli bir şekilde kabul edildi. Fakat bu sadece başlangıçtı. Dünya ticaretinin konuşulduğu bir ortamda, gelişmiş ekonomiler ihracat sübvansiyonlarını azaltmaya ikna edilmeye çalışıldı; çünkü bunun gelişmekte olan ülkelerin tarımı üzerinde yıkıcı bir etkisi vardı. Bununla birlikte, bu uluslararası görüşmeler sırasında yaşanan anlaşmazlıklar çoğu zaman, dünyanın en büyük iki gıda ihracatçısı olan Fransa ve ABD arasındaki pazar payı rekabetini sadece gizledi.

Tüketicilerin güveni de, büyük ölçekli çiftçiliğin çevresel etkisi sonucunda zarar gördü. Öldürülmüş hayvanların insanlara sunulmayan kısımlarının, çiftlik hayvanlarının yemlerine katılarak değerlendirilmesi gibi —“deli dana hastalığı”nın insanlara bulaşan bir türünün gelişimine neden olan ve üzerinde çok fazla konuşulan— usullerin uygulanması tüketicilerde ciddi telaş yarattı. Buna karşılık, Confédération Paysanne [Köylü Konfederasyonu] ve renkli lideri José Bové, gıda kalitesini ve kamu sağlığını koruyup hem pazar güçlerine hem de bitki ve hayvanlar üzerinde çalışan genetik mühendisliğine karşı sağlam ekolojik uygulamaları savunmak üzere küçük çiftçiler, çevreciler ve tüketiciler arasında bir ittifak oluşturmaya çalıştı. Kırsal kesimin ulusal mirasın yegâne

özelliği olduğu yönündeki yaygın inanç, bu tür grupların destek bulup hükümetlere baskı yapmak üzere karayolu ablukaları gerçekleştirme ve Paris'in caddelerine gübre dökme gibi protesto eylemlerine kamuyu ikna etme kabiliyetini artırmıştı. Bu tür taktikler zayıf tarımsal baskı gruplarının etkisinin azalmasına karşı çıkmanın ve kamuoyunun AB'nin tarım politikaları konusundaki memnuniyetsizliğini artırmanın etkili yöntemleri arasındaydı. Aralık 1993'te Jacques Chirac, her ne kadar Paris Belediye Başkanı olsa da, kendisini GATT'ın [Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması] ticari serbestleşme müzakereleri sırasında sunulan küreselleşme önerilerine karşı çıkarak, Corrèze'deki kırsal seçmenlerinin çıkarlarını savunmak zorunda hissetmişti. Kırsal kesimin himaye edilmesini savunurken "Kimliğinizi sanki ticari bir eşyaymış gibi müzakere edemezsiniz" demişti. Bununla birlikte üretime bağımlılığın yanı sıra çiftçiliğin artan ölçeği ve sermaye yoğunluklu niteliği ile kırsal kesime ve "arazinin ebedi düzeni"ne ilişkin romantik kentli algılar arasındaki çelişkiyi bütünüyle göz ardı etmek imkânsızdır.

Gelecekte, başlıca rolleri ne olursa olsun –yani, ister rekabete dayalı piyasalarda gıda üretimi, ister "kırsal miras"ın parçası olarak idelleştirilmiş ve durağan bir çevrenin korunması için– çiftçilerin giderek daha fazla desteklenmesi muhtemel görünüyor. Turizmin gelişmesinin konutların kiralınması, özgün ve nispeten değerli ürünlerin –şarap, peynir ve el sanatı ürünleri– çiftlik kapılarının önünde satılabilmesi için bir pazar yaratmasıyla birlikte, süregelen çeşitlendirme yaklaşımı yine teşvik ediliyordu. Gerçekten de çiftçi sayısındaki çarpıcı düşüşe rağmen –kır yaşamı arayışında olup giderek bozulan kent atmosferinden kaçmayı istediği halde şehirdeki pahalı mülklere gücü yetmeyen kentlilerin Paris'in ve büyük taşra şehirlerinin çoğunlukla uzun, günlük gidiş geliş mesafelerine sahip banliyölerinde ev almalarıyla birlikte– pek çok bölgede kırsal nüfustaki azalma eğilimi tersine çevrildi. İçlerinde başka ülkelerden gelen çok sayıda kişinin de bulunduğu pek çok aile, daha pitoresk ve erişimi kolay bölgelerde tatil amaçlı ikinci evlerini satın aldı. Böylece kır toplumu da gittikçe kentlileşti. Bunun neticesinde, konut fiyatları, çoğu zaman kırsal nüfusun karşılayabileceği seviyelerin üzerine çıkacaktı. Ama öte yandan tatil evlerinin varlığı, kalıcı nüfusun zamanla yaşlanmasını, okulların ve mağazaların kapanmasını, hatta hizmetlerdeki genel düşüşü engellemeyi başaramayacaktı.

Bu eğilimler tüm gelişmiş ekonomilerin ortak özelliği olan, hizmet sektörünün genişlemesi sürecinin aşamalarını oluşturmaktadır. Sürekli ekonomik büyümenin etkisi, kendisini özellikle endüstriyel ve tarımsal istihdamın hızla azalmasıyla birlikte hizmet sektörünün ekonomideki

	1973	1985
Hammadde üretimi sektörü	10,9	7,5
İkincil sektörler	37,8	30,6
Hizmet sektörü	51,3	61,9

Tablo 20. Çalışan nüfusun yapısı (%).

önemi ve dinamizminin artışıyla göstermiştir. Toplumsal yapıda gerçekleşen bu tür köklü değişiklikler, sanayisizleşme ve hizmet tedariki için yapılan yatırım ve harcamaların artması gibi bir dizi çeşitli süreci de yansıtmaktaydı. 1980'lere gelindiğinde çalışan nüfusun %60'tan fazlası zaten hizmet sektöründe çalışmaktaydı; hatta en kazançlı ve en az ücret alanların bir kısmı da buna dahildi [Bkz. TABLO 20]. Hizmet sektörünün gelişimi çeşitli biçimler alarak gerçekleşmişti: Tesisatçılar ve kuaförlerden avukatlara dek genişleyen kişisel hizmet tedariki; memurlar, öğretmenler, postane çalışanları ve benzerlerini kapsayan kamu sektörünün büyümesi; ulaşım ve turizm, bankacılık ve sigortacılık, reklamcılık ve perakende veya toptan satış sistemleri gibi. Enformasyon teknolojisinin çarpıcı gelişimiyle birlikte ortaya çıkan diğer gelişmeler de, servet oluşumu ve ekonomik verimliliğin artırılması için yeni imkânlar vaat etmekle birlikte, çok daha fazla toplumsal eşitsizliğe neden olma tehlikesi de taşımaktadır.

TOPLUMSAL SORUNLAR

Nüfusun büyük bölümü artan maddi refahtan faydalanmaya devam etmekteydi ve bu da baskı altında olmayı gerektiriyordu. Bu refahın ve bolluğun elbette bir bedeli vardı: Sınırlanamayan bir tüketiciliğin, daha fazla rekabete dayalı ve daha az güvenli bir iş piyasasında çalışmanın, kalabalık ve kirli şehirlerde yaşamının artırdığı baskı seviyeleri bu bedeli oluşturmuyordu. Dahası, hükümetlerin ve genel olarak nüfusun karşılaştığı güçlüklerle bir de, artan ırk temelli gerilimle birlikte ülke içindeki demografik eğilimler, özellikle de nüfusun yaşlanması eklenmişti. Bu sorunların saptanması ve çözümünü çoğunlukla nispeten az sayıdaki sosyopolitik seçkinin sorumluluğuydu; bu seçkinlerin medya üzerindeki denetimi, kamunun daha geniş bir çerçevedeki tavrı üzerinde kayda değer bir etki kurulmasına izin vermemekteydi. Ama yine de bizzat bu seçkinlerin varlığı bile de bir sorunu temsil etmekteydi. Yani

hem hükümette hem de özel teşebbüs alanında az sayıdaki *grandes école* –en çok da Ecole Polytechnique, Ecole des Mines, Ecole Normale Supérieure ve Ecole Libre des Sciences Politiques– mezunu hâlâ hâkim bir rol oynamaya devam etmekteydi. Bunlar içerisinde en iyi yetişmiş ve en tutkulu olanlar çoğunlukla, her yıl ciddi bir rekabete sahne olup yazılı ve sözlü sınavlar düzenleyerek 120 çivarında öğrenci seçen Ecole Nationale d'Administration'a (ENA) girmektedir. Ardından da en saygın üç idari kuruma –Inspection des Finances [Maliye Müfettişliği], Conseil d'Etat [Danıştay] ve Cour des Comptes [Sayıştay]– yapılan atamalar, hem kamu hizmetinde hem de özel teşebbüs alanında en tepeye çıkan yolu hazırlıyordu. 1999'da en tepedeki 40 şirketin başkanlarının üçte ikisi Polytechnique veya ENA mezunuydu. Bu ekonomik, toplumsal ve siyasal iktidarın iç içe geçmesinin belirtisidir. Sol ve sağdaki önde gelen siyasal partilerde de liderlik rolleri genellikle ortak bir mesleki eğitim ve benzer değerlere sahip *grandes école* mezunlarının hâkimiyetindeydi.

Böylece yaratılan “müessese” iddia edildiğine göre, ortaöğretim sonunda bakalorya alan herkesin üniversiteye girmesine izin veren kamuya açık sınavlar sayesinde meritokratik bir temelde seçiliyordu. *Grandes école*’ler dışında, seksenden fazla üniversite ve yüz kadar da teknoloji kurumu vardı. Uygulamada prosopografik veriler, mevcut seçkinler grubuna mensup çocukların ciddi avantajlara sahip olduğunu gösteriyor. Aile geçmişi ve akrabalık ilişkileri, heves ve başarının belirlenmesinde hâlâ temel öneme sahiptir ve dolaylı olarak en saygın yükseköğrenim kurumlarına katılımı belirler. Dolayısıyla bu sistem, “Oxbridge” temelli İngiliz muadilinden çok daha seçkincidir. Sonraki süreçte akrabalık, arkadaşlık ve ortak eğitim deneyimi etrafında kurulan sıkı ağlar kariyer beklentilerinin başlıca belirleyici unsurlarıdır. Peş peşe hükümetlerin, seçkinlerin oluşumu sürecinde son derece önemli olan *grandes école*’leri sözde eşitlikçi yükseköğrenim reformlarından büyük ölçüde muaf tutmaya ikna edilmeleri hiç şaşırtıcı değildir.

Yine de bu seçkinlerin yetkinliği, hatta dürüstlüğü konusunda gittikçe artan endişelerin dile getirildiği görülüyor. Seçildikleri kaynak oldukça dar, eğitimleri son derece sınırlı bir çerçevede tasarlanmış ve nihai ürünleri kalıplaşmıştı. Dahası, yolsuzluk suçlamaları kişisel tatmin duygularına ve kibirli büyülenme havalara yönelik yaygın kızgınlığı pekiştirmişti. 1980’ler boyunca bir dizi skandal Paris, Lyon, Marsilya, Nantes, Nice, Grenoble ve Angoulême gibi çeşitli şehirlerde kamu ve iş yaşamı arasındaki çapraşıklık ve yozlaşmayı açığa çıkardı. Anlaşıldığı kadarıyla bu, tüm yerel toplulukların belediye başkanlarına planlama yetkileri ve daha fazla mali otonomi veren ademimerkeziyetçi önlemlerin,

bayındırlık işleri sözleşmeleri için girilen yoğun rekabetin, artan seçim maliyetinin, insanların açgözlülüğünün ve çoğu zaman mason localarına benzeyen gönüllü dernekleriyle ilişkili toplumsal ağlara mensubiyet yoluyla desteklenen temasların sonucuydu. Bununla birlikte, 1996'da Sosyalist vekil ve eski bakan Henri Emmanuelli ile RPR [Cumhuriyet İçin Birlik] partisinin üyesi Grenoble Belediye Başkanı ve bakan Alain Carignan yargılanana kadar, önemli devlet adamlarının veya bunların iş ilişkisi içerisinde oldukları işadamlarının, ister kendi kişisel kazançları ister siyasi partilerinin yararına olsun, sahip oldukları nüfuzdan faydalandıkları gerekçesiyle suçlanması, son derece nadir görülen bir durumdu. Siyasetçiler ile devlet memurlarının geleneksel olarak kamu hizmetinde istihdam ile özel sektörde çalışma arasında gidip geldikleri süreç olan *pantouflage* ne yazık ki lütuf alışverişine dayanan sıcak bağların kurulmasına katkıda bulunuyordu. Bu tür bir durum, en uç noktasında 1990'lar boyunca, kamulaştırılmış Crédit Lyonnais'nin Fransa ve Asya'daki mülk gelişimini finanse edip artan zararını yaratıcı muhasebe yöntemiyle gizleyerek, saldırgan ve pervasız bir kredi politikası uygulamasını mümkün kıldı. *The Economist*, yaklaşık 140 milyar franka ulaşan zararı "bankacılığın en büyük felaketi" olarak nitelendirdi. Fatu-rayıysa elbette vergi mükellefleri ödedi. Bankanın kendi yöneticileri tarafından bile, Maliye Bakanlığı'nın ve Bank de France'ın denetimlerinin yetersiz kaldığı anlaşılacaktı. Şu da önemlidir ki, şirket başkanı Jean-Yves Haberer daha önce *inspecteur des finances* [maliye müfettişliği] ve Maliye Bakanlığında kıdemli devlet memuru olarak görev yapmıştı.

Bu tür şüpheli faaliyetleri soruşturan yargıçlar, soruşturmaya yönelik siyasi müdahalenin yanı sıra gizlilik kültürünün varlığından da yakınmaktaydı. Siyasetçilerin sadece küçük bir azınlığı bulaşmış olsa bile, devletin en üst seviyelerindeki yolsuzluk kültürü basitçe bireysel bir açgözlülük meselesi değildi, daha yapısal ve sistematikti. Yargıçların yolsuzluğun kökünü kazımak konusunda yavaş yavaş oluşan kararlılıkları, başlangıçta rakip siyasal gruplar arasındaki hesaplaşmadan doğuyordu. Yine de İtalyan meslektaşlarının başarılarından ilham alan yeni bir yargıç, araştırmacı gazeteci ve polis neslinin, kendilerinden önce gelenlerin siyasal baskı veya kariyer beklentisi nedeniyle göz yummaya hazır olduğu kötü davranışlara müsamaha gösterme konusundaki isteksizliği artıyordu. Bakanlar, kamuoyundaki örtbas suçlamalarının da etkisiyle, bir dizi sakıncalı soruşturmayı engellemeyi başaramadılar. 1992'de Sosyalist başbakan Pierre Bérégovoy birtakım soruşturma komisyonları oluşturdu ve ardından gelen muhafazakâr yönetimler de buna katkıda bulundu. Bunun neticesinde kamu ihale sözleşmeleri ve siyasal finans-

man için çok daha katı kurallar belirlendi; şirketlerin yardımları yasaklanırken, siyasal partilere sağlanan kamu kaynakları (ilk kez 1988'de uygulanmıştı) önemli ölçüde genişletildi.

Fakat artık çok geçti; bu önlemler Fransız basınında sıkça yer bulan ve siyasal seçkinlerin en saygın üyelerini itibarsızlaştırma tehlikesi taşıyan yeni skandalların gelişmesini engelleyemedi. Bir gayri menkul komisyoncusu ve Jacques Chirac'ın partisi Rassemblement Pour le République'in (RPR; Cumhuriyet İçin Birlik) gayriresmi kasası olan Jean-Claude Méry, Mayıs 1996'da RPR'nin ve o kadar olmasa da Sosyalist ve Komünist Partilerin kamu ihaleleri almaya çalışan şirketlerden aldıkları yaygın bağışlara dair bilgileri ifşa etmeye başladı. RPR örneğinde yaygın olan uygulama, kamu ihale değerinin %5 ile %10'u arasında bir kısmının gizli *offshore* banka hesapları aracılığıyla alınmasıydı. Burada kast edilen kişiler arasında, o sırada cumhurbaşkanı olan, fakat daha önce 1977'den 1995'e kadar uzun bir süre boyunca Paris Belediye Başkanlığı yapan Chirac da vardı. Daha sonra Haziran 2001'de, Chirac ailesinin lüks tatillerinin masraflarını, cumhurbaşkanının başbakan olduğu dönemde yasal olarak elde ettiği "gizli fonlar"dan gelen para tomamlarıyla ödeme alışkanlığına sahip olduğu da iddia edildi. Bu uygulama nihayet Ocak 2002'den itibaren resmen yasaklanana dek, hem Sosyalist hem de muhafazakâr yönetimlerdeki pek çok bakanın ve bunlara bağlı üst düzey yöneticilerin içi para dolu zarflarla düzenli şekilde ödüllendirildiği görülecekti. Her ne kadar kesin olarak inkâr etse de, Chirac'ı soruşturmadan kurtaran şey, başkanlığını o sırada eski Sosyalist siyasetçi Roland Dumas'nın yaptığı Conseil Constitutionnel'in [Anayasa Mahkemesi] cumhurbaşkanlığı makamının itibarını koruma gerekçesiyle verdiği usturuplu hükümdü. Chirac'ın uzun ve her zaman olduğu gibi saygılı bir televizyon röportajında belirttiği gibi: "Medya kaynaklı şüphelerin, bir cumhurbaşkanının gerçek sorumluluklarını yerine getirmesini engellemesine izin veremeyiz." Yani, o "yasaların önünde eşitlik" şeklindeki kutsanmış ilke cumhurbaşkanına kadar uzanmıyordu.

Elbette Chirac'tan önce gelenlerin bazıları ve özellikle Pompidou hakkında da söylentiler vardı. De Gaulle, soylu Giscard, alaycı ve ahlakdışı Mitterrand ise muhtemelen yolsuzluktan çok kibir ve küstahlıkla suçlanmışlardı. Hepsi de gazetelere baskı yapıp yakınlarının ifşa olmasını engellemek için gizli servisi kötüye kullanmıştı. Başlangıçta Afrika'daki petrol arzını güvenceye almak için kurulan ve bir zamanlar devlete ait petrol şirketi Elf'e yönelik ve sonunda Kasım 2003'te mahkemeye götürülen dokuz yıllık soruşturma, sadece şirketin üst düzey yöneticilerini değil, aynı zamanda silah satıcıları, istihbarat servisleri,

metresleriyle birlikte Fransız ve Afrikalı siyasetçileri kapsayan hayret verici bir rüşvet hikâyesini ortaya çıkardı. Para, mücevher, hatta villaları içeren hediyelerde ve 1989 ila 1993 arasında şirket fonlarından yaklaşık 350 milyon avronun hortumlanmasında adı geçenler arasında, en sonunda temyizde suçsuz bulunsa da, ülkedeki en yüksek mahkemenin başkanı Roland Dumas da vardı. Cumhurbaşkanı Mitterrand'ın, oğlu Christophe aracılığıyla, ülke içi meselelerde koz olarak kullanmak ve sömürge sonrası Afrika'da Fransız etkisini korumak amacıyla bu uygulamalara göz yumduğu açıktı.

Chirac meselesinde, skandallar çıkmaya devam etti. En yakın çalışma arkadaşı eski başbakan Alain Juppé 30 Ocak 2004'te, 1988 ila 1995 arasında Paris'in mali işler sorumlusu ve Chirac'ın RPR'sinin genel sekreteriyken, şehirdeki vergi mükelleflerinin parasını RPR'nin tam zamanlı çalışanlarının maaşlarını ödemek için kullanmaktan suçlu bulundu. Hiç de inandırıcı olmayan savunmasına göre, olup bitenleri bilmiyordu. 18 ay ertelenmiş hapis cezası aldı ve temyize gideceğini duyurdu; fakat bu sırada Bordeaux belediye başkanı ve vekili oldu, en azından geçici olarak, RPR'yi de kapsayan yeni muhafazakâr parti Union Pour la Majorité Présidentielle'in (UMP) başkanlığını yaptı. Juppé ve bazı yakınları daha önce de Paris şehir meclisine ait lüks dairelerde devletin kira yardımıyla kalmıştı. Bu elbette yasadışı değildi, fakat iktidarda olanların küstahlığı konusunda fikir vermektedir. Mağdur tavırlar takınan Juppé'nin, mahkûmiyetinin hemen ardından Chirac'tan bir akşam yemeği daveti alması ve Cumhurbaşkanı tarafından "olağanüstü kalite, yetenek, insanîyet ve dürüstlüğe sahip" bir birey olarak betimlenmesiye hukuku horgörmenin bir ifadesiydi. Bu tür davranışlar, siyasal seçkinlerin kendi ayrıcalıklarını koruma kararlılıklarını da ortaya koymaktadır. Bunların çoğu, sosyal yardım ödemelerinden faydalanan kesimlere sürekli saldırırken, son derece iyi ücretlerin ödendiği işlerin yanı sıra yüksek kişisel ve kurumsal vergi oranlarına yapılan indirimlerden yararlandılar. Elbette bu tür davranışlar pek de yeni değildi, fakat kamusal yaşamda hem Sosyalist hem de muhafazakâr siyasetçilerin dahil olduğu yolsuzluklar rahatsız edici boyutlardadır. Yargıçların tüm çabalarına rağmen, diğer suçlularla karşılaştırıldığında, yolsuzluktan suçlu bulunan siyasetçilerin ucuz kurtulduğu yönünde kamuoyunda yaygın bir inanç vardır. Yolsuzluğun boyutu nedeniyle, halkın siyasal sınıfa olan güvenini yeniden sağlayabilmek için uzun bir temizlik süreci gerekecek. Üstelik geçmişte mali suçlara karışan birinin şimdi en yüksek makamda yer alması, siyasal sistemin meşruiyetine şüphe düşürmeye elbette devam etmektedir.

Seçkinlerin küreselleşmenin anlamı konusundaki fikirleri ile pek

çok Fransız vatandaşının dile getirdiği endişeler arasındaki uçurumun açılması güvensizlik havasını daha da yoğunlaştırdı. Bu uçurum, ulusun siyasal istikrarı açısından yeni bir tehdit oluşturmaktaydı. Ana karar alma konumunda yer alan çoğu kişiye göre, eğer Fransa dünyadaki konumunu koruyacaksa, sermaye ve işgücü piyasalarını serbestleştirme, devlet harcamaları ve düzenlemelerini azaltma ihtiyacı çoğunlukla tartışmasız ve kaçınılmazdır. Daha kaygı verici olan şudur ki, bu durum refah devletine yönelik neo-liberal eleştirilerin canlanmasını da teşvik etmişti. Hem muhafazakâr siyasetçiler hem de yeniden güçlenen işveren örgütü Medel'in başkanı Ernest-Antoine Seillier, sosyal güvenlik harcamalarının olduğu kadar, nispeten yüksek kişisel ve kurumsal vergi oranlarının da ekonominin üretkenliğini ve rekabet gücünü azalttığından özellikle yakınmaktadır. Dolayısıyla kamu harcamalarını frenlemeye kararlı olan bu kesimler, tüm dikkatlerini 1995'te bütçe açığının üçte ikisinden sorumlu tutulan sosyal güvenlik sisteminin borçları meselesine yoğunlaştırdılar. Yüksek işsizlik oranı, harcamaları önemli ölçüde artırırken vergi gelirini azaltmıştı. Sadece sağlık hizmeti harcamaları gayrisafi yurtiçi hasılanın %9,1'ini (İngiltere'de %6,6) oluşturmaktaydı. Bu alanda artan maliyet daha masraflı bir tıp teknolojisinin gelişiminin yanı sıra nüfusun yaşlanması, AIDS, yoksullukla ilişkili hastalıkların nüksetmesi ve hızlı toplumsal değişimin baskı seviyeleri üzerindeki etkisi gibi etkenlerle açıklanabilir. Ayrıca dikkate değer bir israf da söz konusuydu. Masraflarının %75'i normalde kamu sağlığı sigorta fonu tarafından, geri kalanıysa özel veya karşılıklı sigorta ya da çok yoksullar için devlet tarafından karşılanan hastalar, istedikleri sıklıkla doktora gidebiliyor ve çok miktarda ilaç tüketebiliyorlardı; üstelik aldıkları tedavinin biçimi üzerinde çok az denetim uygulanıyordu. Rasyonelleştirme sürecinin hem kullanıcılar açısından daha fazla mükellefiyet hem de harcamalar üzerinde daha fazla denetimle sonuçlanması hedeflenmişti. Bununla birlikte sadece hastalar değil, aynı zamanda doktorlar ve sağlık hizmeti çalışanları da reforma direnmeye devam edeceklerdi; bu sonuncular iş güvencesi, erken emeklilik ve daha fazla emeklilik maaşı elde etmeye çalışırken, hastalar da son derece kaliteli sağlık bakım sisteminin kötüleşmesini engelleme arzusunda idiler.

Demografik etkenlerin durumu daha da şiddetlendirmesi muhtemeldir. Her ne kadar evliliğe olan rağbetin azalıp boşanma olasılığının artması tek ebeveynli ailelerin ve yalıtılmış bireylerin sayısını önemli ölçüde artırmış olsa da, geleneksel aile toplumsal tutunum açısından hâlâ temel bir öneme sahiptir. Aile giderek daha duygusal, daha az pederane ve otoriter ilişkilere dayanmaktadır. Dolayısıyla, kadınlar ev içerisindeki

işlerde daha fazla sorumluluk almayı hâlâ kabul etseler bile, evlilik veya aslında birlikte yaşam giderek daha eşit bir ortaklığa dayanmaktadır. Değişen toplumsal kuralların kabul edilmesiyle birlikte, 1999'da çıkan yasa "cinsiyetleri ne olursa olsun, birlikte yaşayan çiftlerin" medeni bir birliktelik oluşturmalarına izin verdi. Dahası, devlet desteğiyle çocuk bakım olanaklarının sağlanması, kadınların ev dışında çalışmasını kolaylaştırırken, Fransa'daki doğum oranının diğer Batı Avrupa ülkelerinden yüksek olmasına zemin hazırladı. Yine de, doğurganlık oranındaki uzun vadeli düşüş ve ortalama yaşam süresinin artması (bugün erkekler için 75,1 ve kadınlar için 82,7) emekli oranının çalışanlara göre yüksek olduğu bir nüfus yarattı. 2040 yılına gelindiğinde 60 yaşın üzerindeki-lerin oranının beşte birden üçte bire yükselmesi muhtemeldir. Yaşlanan nüfus emeklilik ve sağlık hizmeti masraflarını da kaçınılmaz olarak ve önemli ölçüde artıracaktır.

İşgücü eksikliği de diğer bir olası neticedir. Buna gösterilecek bariz tepkiyse ülkeye göçü teşvik etmek olacaktır. Fakat farklı ırklardan ve kültürlerden gelen çok sayıda insanı özümsemek de güçtür. Özellikle 2004'te doğuya genişleme politikasının demografik etkisi hakkındaki belirsizlik nedeniyle Avrupa Birliği dışından büyük çaplı girişleri kabul etmek siyasal açıdan imkânsızdı. Yine de XXI. yüzyılın ilk yıllarında işsizlik çok daha acil bir sorun olarak görünüyor. 1970'lerde işsiz sayısının artmasıyla onları desteklemenin maliyeti vahim bir meseleye dönüşmüştü ve bunun sonucunda 1984'te işsizlik yardımlarına kısıtlama getirildi; bunun gençler ve uzun süreli işsizler açısından sonuçlarıyla özellikle ağırdı. Sonrasında Fransız ekonomisinin rekabet gücünü artırmak ve Avrupa para birliğine ilişkin Maastricht kriterlerini yerine getirmek için kamu harcamalarını kısma gerekliliği sorunu daha da şiddetlendirdi. Ocak 1999'a gelindiğinde bütçe açıklarının gayrisafi yurtiçi hasılanın %6'sından %3'üne düşürülmesi gerekiyordu. İşsizliği azaltmak yerine bunu gerçekleştirme durumu hükümet açısından bir anda "öncelikler içerisinde öncelikli" hale geldi; uzun vadede işsizliği azaltmanın en etkili yolları olarak öne sürülen bu vurgu değişikliğine göre, azalan kamu borçları faiz oranlarının düşmesine neden olurken bu da yatırımı ve yeni iş imkânlarını harekete geçirdi.

1997 başı ile Aralık 2000 arasında gerçekten de yaklaşık 1,6 milyon yeni iş yaratıldı. Bu, gençler için masraflı çalışma projelerinin yanı sıra kısmen elverişli ekonomik koşullar ve bir dereceye kadar da Sosyalist hükümetin haftalık çalışma süresini kısaltmasından kaynaklanıyordu. Bununla birlikte haftalık 35 saat çalışma süresi, büyük şirketleri ek iş-gücü istihdam etme zorunluluğundan kaçınmak ve verimliliği artırmak

için çalışma pratiklerini yeniden düzenlemeye itti. Buna ek olarak kadınlar ve yaşlı erkekler de erken emekliliğe ikna edildi. 55 ila 64 arası yaş grubunda olanların sadece %37'si (son derece düşük bir rakam) üretime yönelik istihdam alanlarında kaldı. İşsizlik %12,7'den %9'a düştü, fakat gençler ve vasıfsızlar arasında ve az gelişmiş bölgelerde çok daha yüksek seviyelerdeydi. Yarı zamanlı ve geçici işler de yaygınlaşırken, hükümetler işverenlerin daha esnek işgücü piyasalarına dair yaklaşımını ve işçilerin haklarını korumak üzere tasarlanan düzenlemelerin gevşetilmesini zamanla kabulleniyordu. Ekonominin içerisinde hizmet sektörünün büyümesi ve endüstriyel istihdamın aşınması sonucunda, sanayi işçilerinin sayısı azalmaya devam etti; sendika üyelerinin sayısı ve bununla birlikte, giderek parçalanmış işçi sınıfının çoğunun sınıf bilinci de azalıyordu. Yine de istihdam seçimlerde önemli bir mesele olarak kaldı; bu, şirket birleşmelerinin yanı sıra enformasyon teknolojisinin işgücü piyasasında kayda değer bir etki yaratmasıyla birlikte, ekonominin her sektöründe ve her sosyal sınıfta çalışanların yaşadığı güvensizlik duygusunun arttığını ortaya koymaktadır. Tipik olarak, Crédit Agricole 2002'de Crédit Lyonnais'nin denetimini aldığı anda, perde arkasındaki personelin sayısında ciddi bir azalmaya gidilmesiyle maliyetler oldukça düşecekti. Sıradan vatandaşlar açısından istihdam, zenginlik ve güvence, sanayi sonrası kapitalizm ile özdeşleşen sınırsız küresel değişime ilişkin vahiysel öngörülerin tehdidi altına görünüyordu.

Sadece kuşatılmış sağlık çalışanlarından değil, aynı zamanda öğretmen ve devlet memurlarından oluşan güçlü çıkar grupları ücretlerin dondurulmasını ve kamu sektöründe giderek kötüleşen istihdam koşullarını protesto etti; çünkü hükümetler gecikmeli bile olsa, bunların boyutunu küçültmeye ve "şişmiş" bürokrasinin verimliliğini artırmaya çalışıyorlardı. Çiftçiler ve işçiler de kendi rahatsızlıklarını göstermek için sokaklara çıktılar. Örneğin 1 Kasım 1997'de 340.000 kamyon şoförü daha az çalışma saati ve daha fazla ücret için grev yaptı. Davalarını güçlendirmek için limanlara, sınır kapılarına ve petrol rafinerilerine erişim imkânlarını engellemenin yanı sıra otoyolları da kapattılar. Benzin istasyonları bir anda tıkanırken, teslimatlarını yapamayan ya da yedek parçaları tükenen işletmeler kalakaldılar. Neden oldukları karmaşaya rağmen bu ulaşım işçileri ve benzer taktikler kullanan diğer gruplar halkın büyük sempatisini kazanmaktaydı. Sendikaların zayıflığı ve parlamenter demokrasiye olan güvenin azalması, bu tür doğrudan eylemleri hiç şüphesiz teşvik etmekteydi. Ayrıca, geçmişten bugüne kalan deneyimler de, hükümetlerin düzensizliklere son vermek ve sert temaslardan kaçınmak için muhtemelen taviz arayışında olduğunu ortaya koyuyor-

Resim 64. Emeklilik sistemi reformuna karşı protesto, Marsilya, 13 Mayıs 2003.

du. Dolayısıyla yaygın hoşnutsuzluğun ciddi siyasal sonuçlar doğurma potansiyeli vardır. Artan toplumsal gerilim ve sıklaşan protestolar siyasi liderleri çok daha çarpıtılmış pozisyonlar almaya teşvik etti. Sonuç olarak, Cumhurbaşkanı Chirac 4 Ekim 1996'da, sosyal güvenlik sisteminin "uygarlığın çarpıcı bir çöküşü olarak görülebilecek şeye karşı son kale" olduğunu onaylamakla birlikte, sanki aynı anda toplumun tüm kesimlerine hitap etmenin güçlüğüne ortaya koyuyormuş gibi, sosyal güvenlik ve özellikle de kamu sağlığı hizmetlerinin getirdiği hesap açığının "tahammül edilemez" olduğunu eklemek zorunda kalacaktı. Oy kazanma yönündeki büyük kararlılığın yanı sıra karşıt baskıların, çoğunlukla birbiriyle çelişen veya tek kelimeyle tutarsız görünen hükümet politikalarına yol açması pek şaşırtıcı değildi.

Memnuniyetsizlik Avrupa Birliği'ne yönelik şüpheleri de harekete geçirdi. Avrupa Birliği'nin genişlemesi, mevcut işler için daha fazla rekabet ihtimalini doğuruyordu. Herhangi bir toplumda, farklı geleneklere sahip göçmenlerin, o bölgenin yerleşik nüfusunun yaşam alanına girip iş ve konut için rekabet etmesiyle birlikte birtakım kaçınılmaz gerilimlerin

yaşanacağı zaten açıktır. Üstelik söz konusu Müslüman göçmenler ve çocukları olduğundaysa, Fransa'nın ırkçı bir toplum olduğu gerçeğiyle birlikte tüm bu gerilimler daha da yoğunlaşmaktaydı. Yani, 1999'daki bir Harris anketine göre, nüfus içerisindeki temsili bir örnek grubun %68'i kendilerinin ırkçı eğilimlere sahip olduğuna inanıyor, %61'i Fransa'da zaten çok fazla yabancı olduğunu düşünüyor ve %63'ü çok fazla Arap olduğunu, %38'iye çok fazla siyah olduğunu vurguluyordu. Dahası %28'i 1983'ten beri Front National'e en az bir kere oy vermişti. Araplara yönelik düşmanlık, bilhassa onların çalışmak yerine sosyal yardım haklarına bel bağlamayı tercih ettiklerini (bu, neredeyse bütün göçmenlere yöneltilen bir suçlamaydı) ve bunun yanı sıra Fransız toplumunu özümsemeyi başaramadıklarını veya buna istekli olmadıklarını düşündükleri için su yüzüne çıkmıştı. Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, siyahların ve özellikle de Karayiplerdeki *départements d'outre-mer*'den [deniz aşırı departmanlar] gelenlerin sayıları beyaz göçmenlerden daha fazla olsa bile, Kuzey Afrika kökenlilere nazaran önyargıyla karşılaşma olasılıkları çok daha azdır. Bu tavırlar kısmen, Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nın ortak bellekte bıraktığı derin yaraların sonucudur.

Kuzey Afrikalı askerlerin iki dünya savaşında ve Hindiçin'de Fransız askeri harekâtlarına yaptığı önemli katkı unutulmuş görünüyor; tıpkı ilk göçmen nesillerinin savaş sonrasındaki zenginliğe katkılarının unutulmuş olması gibi. Ucuz işgücü arayışındaki Renault gibi büyük şirketler tarafından Fransa'ya gelmeye teşvik edilen, inşaatlarda ve madenlerde vasıfsız işçi olarak çalıştırılan bu göçmenler ve çocukları, zaman içinde makineleştirme teknolojisi ve küçülme dolayısıyla istihdam fırsatlarının azalması gerçeğiyle karşı karşıya kalacaklardı. Bunların çoğu hem kırsal bölgelerdeki yoksulluk hem de bağımsızlık savaşındaki dehşet verici şiddet ve 1990'larda Cezayir'de yaşanan kanlı iç savaş yüzünden ülkelerinden kaçmışlardı. Uygulanan tipik yöntem önce erkeklerin gidip iş bulması ve ailelerinin de onları izlemesiydi. Genellikle Magrib'de eğitilen imamların bulunduğu camilerin, İslami usullere göre kesim yapan kasapların ve Arap televizyon kanallarına dönük uydu çanaklarının sayısının artması, bunların varlığının ve yeni yerleştikleri ülke kadar, asıl memleketlerine bağlılıklarının da sürdürüğünün kanıtıydı.

Göçmenlerin asimilasyonu şeklindeki resmî hedef hâlâ değişmemiştir. Üstelik, herhangi bir kültürel farklılığa yönelik düşmanlık hiçbir etnik, ırksal, dinsel, bölgesel veya tüzel grubun farklı haklara veya imtiyazlara sahip olmaması gerektiği vurgusuyla birlikte, *La République une et indivisible*'in [tek ve bölünemez cumhuriyet] evrenselci, laik ve eşitlikçi değerlerine dayanıp kökleri derinlere inen resmî ve kamusal bir inançla

Resim 65. Ekonomik büyümeyi sürdürebilmek için göçmen emeğine bağımlılık: göçmenler genellikle bu fotoğraftaki Gennevilliers'de olduğu gibi düşük maliyetli konutlarda barınıyorlardı.

kurumsallaştırılmaktadır. Bununla aynı doğrultuda, yayımlanmış resmî istatistikler de ırka veya dine dayalı ayrımları reddeder. Bu yüzden de, Fransa'daki Müslümanların sayısı yalnızca tahmin edilebilmektedir ve bu rakam da 4 veya 5 milyon civarındadır; bunların 3 milyon civarındaki kısmı Kuzey Afrika kökenlilerden veya onların torunlarından oluşurken, bunların yarısının da Cezayir ile bağlantısı vardır. Üstelik yasadışı göçmenlerin sayısının tam olarak bilinmeyişi, bu rakamların kamuoyu tarafından çok ciddi anlamda şişirilmesini sağlamaktadır.

İngiliz çokkültürlülük modeli Fransız yetkililer tarafından bölücü ve ayrımcı olduğu gerekçesiyle reddedilmiştir. Bununla birlikte asimilasyonun bütünleşmeyi sağlamakta pek bir işe yaramadığı, hatta toplumsal hareketliliği yukarıya doğru teşvik etmek için çok daha az şey yaptığı anlaşılıyor. Okullar geleneksel olarak, bu bütünleştirme sürecinde hayati bir rol oynamıştır. Sırf bu nedenden dolayı, 1989'da Paris ya-

kınlarındaki Creil'de üç kız öğrencinin ve 2003'te Paris banliyölerinden Aubervilliers'de iki öğrencinin seküler devlet okullarına giderken, dinî bir vecibe olarak başörtüsü takmakta ısrar etmeleri, mahkemeye giden bir anlaşmazlığa neden olacaktı. Dinsel sembollerin “dikkat çekici bir şekilde” sergilenmesini yasaklayan, fakat “seviyeli” haçları veya Davud yıldızlarını bu çerçevede yorumlamayan kanun sayesinde, “bir baskı, kışkırtma, dinsel yayılma veya propaganda eylemi oluşturma” ihtimali dolayısıyla başörtü takılmasının yasaklanmasına karar verildi. Eğitim alanındaki yetkililerin, öğrencilerin bu davranışlarının, Müslümanların kutsal hukuku şeriata, medeni hukuktan daha fazla öncelik verilmesi fikrine hizmet ettiğini belirtmesiyle bu yasaklama onaylanıyordu. Fakat Cumhurbaşkanı Chirac ve parlamentodaki vekillerin çoğu tarafından desteklenen bu resmî yasak, Müslümanlara adaletsizce davranıldığını iddia eden İslami grupların etkisini pekiştirme riski de yaratmaktadır. Elbette ikinci veya üçüncü nesle mensup ve Fransız vatandaşı olmasının yanında iki kültür arasında kalmış pek çok genç, kendi İslami kimliğini öne çıkarma konusunda giderek daha kararlı görünüyor. Bunlar arasında pek çoğunun annesinin reddettiği başörtüsünü takan, genel olarak *beur* (Paris argosunda Arap) yaftasını kabul eden, kendilerini anlaşılabilir bir argoyle ifade etmelerinin yanında reggae, rap ve Arapça *rai*'ye dayanan bir kültürü benimseyen genç kadınlar buna örnek gösterilebilir. Bu gençler Ramazanda oruç tutuyor ve okul kantinlerinde dinsel açıdan uygun yiyecekler istiyorlar. Büyük futbol yıldızı Zinedine Zidane'ın *Observer*'da yazan Andrew Hussey'in sorusuna verdiği yanıt, kimlik konusundaki kafa karışıklıklarını açıkça ortaya koyar. Zidane kendisini “öncelikle La Castellane'li [yoksul Marsilya banliyösü] bir Cezayir Berberisi, daha sonra Marsilyalı bir Cezayirli ve ondan sonra bir Fransız” olarak tanımlamaktaydı.

Siyasal yaklaşımları ne olursa olsun (fakat özellikle sağda olan) Fransız siyasi liderlerin bu duruma gösterdiği aşırı hassasiyet, Fransız ve Cezayir futbol takımlarının Paris'te ilk kez karşı karşıya geldiği 6 Ekim 2001'de yaşanan olaylara verilen tepkiye bakılarak daha iyi anlaşılabilir: Fransa doğumlu Müslümanlar Fransız ulusal marşı okunurken ıslıkladılar ve daha sonra sahaya girerek maçın yarıda kalmasına neden oldular. Bu durum, çok ırklı Fransız takımının 1998 Dünya Kupası'nda kazandığı zaferin ardından yapılan kitlesel kutlamayla tamamen tezat oluşturmaktaydı. Sonuçta beklendiği gibi, etkili bir muhafazakâr olan İçişleri Bakanı Nicolas Sarkozy, Cumhuriyetin temel sembollerine –*Mar-seillaise* ve üç renkli bayrak– saygısızlığı ceza gerektiren bir suça dönüştüren yasayı getirerek aşırı tepki gösterecekti. İslami köktencilik ve onun

çoğu zaman özdeşleştirildiği terörizm tehdidinin, ırka dayalı basmakalıp düşünceleri ve gerilimleri daha da pekiştirmesi gibi belirgin bir tehlike söz konusudur. Buna rağmen çok sayıda iyi niyetli kişinin bir uzlaşma sağlama ve yine pek çok gencin diğer ırksal grupların mensuplarıyla ilişki kurma kararlılığı gibi olumlu işaretler de var. Dolayısıyla asimilasyona yapılan katı resmî vurgunun taşıdığı tehlike şudur: Böyle bir tutum, Müslümanların içerisinde yaşadıkları daha geniş kültürel çevreye, gayrimüslimlerin ise aralarındaki Müslümanlara uyum sağlamaya çalıştıkları bu karmaşık, zorlu ve devam eden süreçte kötü etki etmektedir.

Nüfusun büyük bölümünün keyfini sürdüğü büyük bolluğun tersine, etnik azınlıkların pek çok üyesini de barındıran kayda değer bir azınlık reel veya en azından nispi bir yoksunluk içerisinde. Resmî olarak yaklaşık 5 milyon kişinin muhtaçlık koşullarında yaşadığı tahmin ediliyor. Güçlükler bir dereceye kadar belirli bölgelerde yoğunlaşmaktadır. Nitekim, kömür madenciliğinin ve çelik yapımının zamanla çökmesi, kuzeydeki Lens ve Valenciennes ile Lorraine'deki Longwy gibi eskiden son derece canlı olan işçi sınıfı topluluklarında istihdamın azalmasına neden oldu; Roubaix ve Tourcoing gibi yerlerdeki tekstil endüstrisinin gerilemesi de benzer bir etki yarattı. Böylece, özellikle uzun süre işsiz kalanlar arasındaki pek çok kişi ve bunların aile üyeleri hiç şüphesiz toplumsal dışlanma duygusu yüzünden acı çekiyor ve teselliyi çoğu zaman uyuşturucu ve alkolde arıyorlardı. Devletin yeni işletmelerin kurulmasını teşvik etme yönündeki çabalarının çok az etkisi olacaktı. Hem mahrumiyete düşmüş şehir içi bölgelerindeki hem de 1960'lar ve 1970'lerde kurulup varlıklarını sürdüren gecekondu mahallelerini dönüştürmeyi amaçlayan iyi niyetli siyasetçiler ve planlamacılar tarafından inşa edilen brutalist devasa apartmanlardan oluşan varoşlardaki durumsa muhtemelen çok daha kötüydü. Bugün siyasi liderler çok daha kötü fiziksel çevreler ve kötüleşen yaşam koşullarında düzeltme yapacaklarını sık sık vaat etse de, bu konuda çok az şey gerçekleştirilmektedir; bunun nedeni belki de, oralarda muhaliflerden gelecek oy sayısının çok az olmasıdır.

İster Paris varoşlarındaki La Courneuve'da, ister Chanteloup-les-Vignes'de –gerçekçi çete şiddeti ve polisle çatışma sahneleriyle dikkat çeken *La Haine* filmi burada çekilmiştir– ya da başkentin batısındaki Mantes'in dışında bulunan Val-Fourré'de –25.000 sakiniyle en büyük emlak– olsun, yoksullaşmış eskimiş çok katlı binalarda yaşayan insanların hissettiği yoksunluk ve kızgınlık oldukça belirgindir. Benzer koşullar Lyon dışındaki Les Minguettes veya Lille yakınlarındaki La Concorde'da da yaygındır. Bu durum karmaşık tepkiler doğurmaktadır. Mahrumiyet bir yandan da ırk temelli gerilimleri şiddetlendiriyordu. Sahip oldukları

mülklerin etnik karakterinin göç yüzünden dönüşüme uğraması nedeniyle değer kaybettiğini düşünen beyazlar, farklı kültürler ve geleneklerden fazlasıyla şikâyetçiler, üstelik yerel yetkililerin siyahlara ve Araplara ayrıcalıklı davrandığını düşünüyorlar. Diğer taraftan, var olan ortak bir dışlanmışlık duygusu, işsiz genç erkekleri ırksal açıdan karışık sokak çetelerinde bir araya getiriyor ve onları bulundukları durumdan sorumlu olduğunu düşündükleri kişilere yönelik düşmanlıkta birleştiriyordu. Etraftaki duvar yazıları yaşanan hayal kırıklığını ve bunun hedeflerini açıkça ortaya koymaktadır. Bu yazıların en yaygını muhtemelen "S.ktiğimin polisi"dir. *Nique Ta Mère* (Ananı s.keyim) gibi pop gruplarıysa "Bizim kaybedecek hiçbir şeyimiz yok, çünkü hiçbir zaman bir şeyimiz olmadı. Eğer senin yerinde olsaydım, rahat uyumazdım; burjuvazi titremeli, ayaktakımı kente döndü" gibi şarkı sözlerinden destek alıyorlar. Gençlerin kızgınlığı yaygın vandallık ve suç eylemleriyle dışa vuruluyor; özellikle küçük çaplı torbacılık, saldırı ve soygunlar, aynı zamanda kadınlara dair rahatsız edici derecede olumsuz bir algıyı yansıtan tecavüzler ve özellikle genç Müslümanlar tarafından tacizle suçlanan polise yönelik saldırılarla.

Polis güçleri, tutuklamaların isyanı, araba yakma olaylarını ve yağmayı tetikleme ihtimalinin yüksek olduğu 700'den fazla *quartier difficiles* [tehlikeli mahalle] saptamış durumda. Bu durum, özellikle daha harap durumdaki yerlerde kaçınılmaz olarak bir güvensizlik ve korku iklimi yaratırken popüler basının uyandırdığı çok daha yaygın panik duygusuyla birlikte, asayiş meselesinin siyasal gündemin tepesine çıkmasını sağlamıştır. Elbette polis dernekleri bu noktada, üyelerinin sayısının ve maaşlarının artırılması yönündeki davalarını desteklemek için bu gündemi ve var olan durumu korumak, sürdürdükleri çalışma pratiklerinde reform yapılmasına karşı çıkmak isteyeceklerdir. Fakat gerçekten de gerekli olan şey daha fazla polis değil (zaten İçişleri Bakanlığı'nın denetimi altında 146.000 ulusal polis, Savunma Bakanlığı'na bağlı 101.000 jandarma ve 13.000 zabıta var), daha etkili bir düzenleme oluşturmak ve özellikle de polis güçleri arasında rekabetten çok işbirliğinin yaratılmasını sağlamaktır. Yetersiz idare sayısal yetersizlikten daha büyük bir sorundur ve zaten son derece baskı altında gerçekleştirilen bir işi kesinlikle çok daha zorlaştırır.

Kültürel geleneklerin farklılığı potansiyel bir gerilim nedenidir. Bu yüzden de Hristiyanlık ve özellikle İslam birbiriyle çekişen kimlik sistemlerinin temel çehreleri işlevi görüyor. Her ne kadar bugün Müslümanların sadece %10 ila %15'inin düzenli olarak ibadet ettiği tahmin edilse de, İslam gençler arasında bir kimlik duygusu sağlamaktadır. Bir zamanlar Fransız olmayı isterlerdi. Oysa şimdi kendisini dışlanmış his-

sedan, fakat gidecek başka hiçbir yeri olmayan bu gençler, New York'taki İkiz Kulelere düzenlenen saldırıyla, Irak'ta Amerikan güçlerine yönelik direnişle ve Filistinlilerin İsrail işgaline karşı direnişiyle ilişkilendirilen teröristlere duydukları sempatiyi açıkça dile getirme konusunda giderek daha iddialı ve kararlı hale geldiler. Benzer şekilde, her ne kadar 2000 yılında çocukların sadece yaklaşık %50'si Katolik rahipler tarafından vaftiz edilse (bu oran 1945'te %90'dı) ve haftalık ayine katılan yetişkin nüfusun oranı 1994'te %32'den %8'e düşse de, Hristiyanlığın temel il-kelerine muğlak bir bağlılık da varlığını sürdürmektedir.

Bununla birlikte Katolik Kilisesinin kurumsal düzeyde ciddi bir kriz yaşamakta olduğuna şüphe yoktur. İnsanların kendi arzularının esiri olmasının giderek norm haline geldiği bir büyüyen zenginlikler çağında, din adamlarının ahlaki telkinlerine çok daha az kulak verilmekteydi. Nispeten liberal olan Papa XXIII. John'un (1958-63) gelişi, Kilisenin halkla daha etkili biçimde iletişim kurmaya çalışarak elini uzatacağı umudunu yaratmıştı. Oysa onun yerine geçecek olan IV. Paul (1963-78) ve özellikle de II. John-Paul'un (1978 -) gelenekselci öğretiyi yeniden olumlayarak bilhassa doğum kontrolüne yönelik kınayıcı tutumu tekrar desteklemesi sonuçta ciddi bir otorite kaybına yol açtı. 1950'lerde dinsel pratikleri yerine getiren yetişkin Katoliklerin %20'si her ay günah çıkartırken, bu oran 1990'ların başlarında %1'e düşüyordu. Her ne kadar kadınların kilise ayinlerine katılma ihtimali erkeklerden hâlâ daha yüksek olsa da, bunu düzenli olarak gerçekleştiren kadınların %80'den fazlası Vatikan'ın doğum kontrolü konusundaki talimatlarını göz ardı etmeye hazırlar.

Hem hizmetlerinin azalması hem de çoğunlukla bekârlık zorunluluğuna riayet etme konusundaki isteksizlikten kaynaklanan istifalar nedeniyle rahiplerin sayısı da azalacaktı. Yirmi yıl içinde, yani 1960'ların ortalarıyla 1980'lerin ortaları arasında seküler din adamlarının sayısı 40.000'den 27.000'e düştü. Sonrasında da durum kötüleşmeye devam ederken dinî tarikatların üye sayısı da önemli ölçüde azalıyordu. Kilise mahalle cemaatlerini kaynaştırmak ve dindar bir kitlenin sadakatine bel bağlamak zorunda kaldı. Hataya izin vermenin hiçbir zaman kolay olmadığı bir kurumu yöneten ve kişisel olarak da reforma izin vermeyen karizmatik Polonyalı Papa, her ne kadar örneğin Taizé'de olduğu gibi genç inananların gerçekleştirdiği her toplantı, toparlanma umutlarını canlandırdıysa da, eşi benzeri görülmemiş bir dinsel gerilemeyi idare etmektedir. Üstelik Kilisenin siyasal davranışlar üzerindeki etkisi de azalmıştı, fakat geçmişten beri Kilise ile seküler Cumhuriyet arasında önemli bir savaş meydanı olarak varlığını sürdüren eğitim alanındaki tartışmalar sürüyordu. Dolayısıyla, Sosyalist hükümet Haziran 1984'te,

dinsel inançları kadar orta sınıf züppeliğinden ilham alan kızgın ebeveynler tarafından düzenlenen kitlesel bir gösteriye neden olunca, ciddi devlet yardımlarının sağlandığı özel Katolik okulları üzerindeki devlet denetimini kısmen artırma planlarından vazgeçmek zorunda kalmıştı.

Rekabete dayalı bir eğitimde ve daha iyi kaynaklara sahip kesimlerin çocuklarına avantaj sağlayan gelişmekte olan bilgi toplumunda, daha disiplinli bir özel okul ortamı, çocukları için *grandes écoles*lerin ve parlak mesleki kariyerin yolunu açmak isteyen ebeveynler açısından hayati öneme sahip bir meseleydi. Bugün öğrencilerin dörtte üçü bakaloryasını tamamlama yolunda ve bu durum, çoğunlukla epey kalabalık olan, ama yeterli teçhizata sahip olmayıp personel eksikliği yaşayan devlet okulları ve üniversiteler üzerinde ciddi baskı yaratıyor. Sistem çoğunlukla Alman modelinde olduğu gibi bir çıraklık eğitimi geliştirememekle, hatta istihdam için gerekli temel okumayazma ve matematik becerilerinden bile yoksun bir "altsını" yaratmakla eleştirilmiştir. Bununla birlikte öğretmenler açısından asıl büyük sorun, düşük bir öz-saygıya sahip ve genellikle yaramaz olan çocukları motive edebilmektir. Sorunlar açıkça belli olduğu halde, reformlar bir yandan mali öncelikler nedeniyle sürekli ertelenirken, diğer yandan da öğrencilerin yaratıcılığını teşvik etme arzusu ile daha yapılandırılmış ve disiplinli bir öğretim sistemine dönüş arasında kalan güçlü öğretmen birliklerinin muhalefetiyle karşılaşılıyordu.

Hem nüfusun çoğunluğunun hem de siyasi liderlerin çokkültürlülüğü benimsemekte sergilediği isteksizlik, Fransız kültürünün gücüne ve uyumluluğuna dair bir güven eksikliğine işaret ediyor olabilir. Aynı şey Amerikalılaşma ve İngilizcenin giderek egemen hale gelmesiyle özdeşleştirilen bir "küreselleşme" sürecine verilen tepkiler için de söylenebilir. Bu, ulusun kimlik duygusunu ve uluslararası statüsünü koruma mücadelesinde temel öneme sahip bir mesele olarak algılanmaktadır. Başbakan Jospin öğretmenlere yaptığı bir konuşmada, Fransızca artık diploması dili olmasa da "dünyada tekbiçimliliğe karşı direnişin dışavurulduğu dillerden biri ... karşı-iktidarın dili olabilir" demektedir. 1975 ve 1994'te çıkarılan yasalar, şayet Fransızca alternatifleri varsa reklamcılık, ambalajlamada ve resmî belgelerde yabancı sözcüklerin kullanımını yasaklamaktaydı. Dili güncelleştirmek, örneğin, İngilizce bilgisayar terimlerinin eşdeğerlerini bulmak için sürekli ve çoğunlukla da boş yere çaba harcanmaktadır. Bununla birlikte, İngilizcenin uluslararası iş dünyası, bilim, internet ve büyük ölçüde popüler müzik dili olarak sahip olduğu üstün konum, öğrencilerin büyük bölümünün ikinci dil seçeneği olarak ulaştığı mevkiin gücünden açıkça anlaşılabilir.

ABD'nin 1990'larda ticaret serbestliği sürecine "kültürel malları" da

ekleme kararlılığı büyük şüphe uyandırdı. Cumhurbaşkanı Mitterrand'a göre bu "bir uygarlık meselesi"ydi. Belki biraz da ileri giderek "kendi temsil araçlarını, bir başka deyişle benlik duygusunu ifade etme araçlarını başkalarına terk eden bir toplum, tutsak edilmiş bir toplumdur" uyarısını yapar. Televizyon seyircisi sayısındaki artışın savaş sonrası dönemde başlayan popüler sinema çılgınlığına son vermesiyle birlikte sürekli bir kriz içerisinde olan Fransız sinemasına dikkate değer bir duygusal enerji ve büyük miktarda devlet yardımı sağlandı. Televizyonu olan hanelerin sayısı 1960'larda %15'ten %70'e ve sonra 1990'a gelindiğinde %95'e çıkmıştı. Üretilen film sayısı devlet desteğinin seviyesine bağlı olarak değişiklik gösteriyordu; örneğin 1995'te 95'ken, 1999'da 181'e yükseldi. Yine de, muhtemelen üretim ve pazarlamaya yapılan muazzam yatırımların yanı sıra yapım değerleri nedeniyle de seyirciler Amerikan filmlerini tercih etmekteydi. Mitterrand ve Kültür Bakanı Jack Lang'ın teşviki ve muazzam bir devlet desteğiyle çekilip Gérard Depardieu'nün oynadığı, Zola'nın romanı *Germinal*'in 1993 uyarlaması gibi önemli prestij yapımları bile ticari başarısızlık olacaktı. 1999'da [Fransız kararlılığı ve kurnazlığının simgesi olan] *Astérix ve Obélix Sezar'a Karşı* filminin başarısı da, sadece özel efektleriyle o korkunç bayağılığından kurtulan Amerikan destanı *Titanic*'in başarısının gölgesinde kaldı. Uydu televizyonunun gelişimi ve giderek yayılan video/DVD satışlarının, ABD'nin film piyasası üzerindeki hâkimiyetini gelecekte daha da artırması muhtemeldir.

2000 yılında, küresel bir eğlence imparatorluğu yaratmaya kararlı olan hırslı işadamı Jean-Marie Messier, Fransa'nın kültürel ayrıcalık davasının artık sona erdiğini iddia ederek, Vivendi'nin merkezini ABD'ye taşıdığına ve ardından zarar eden Fransız filmlerinin yapılmasından sorumlu olan televizyon iştiraki Canal Plus'ın başkanı Pierre Lescure'ü kovduğunda, pek çok kişi tarafından kınanacaktı. Yergiye dayalı televizyon programı *Les Guignols*'da kendisini oynayan kukla, New York aksanıyla konuşarak Messier'nin kendi ülkesine ihanetine işaret ediyordu. Küreselleşmenin yemek boyutu da büyük endişe uyandırmaktaydı. *Le Monde*'a biraz da alaycı bir dille yazan (9 Eylül 1999) Alain Rollat, "Hamburgerlerin hegemonik iddialarına direnmek, her şeyden önce kültürel bir zorunluluktur" demektedir. Yine de, geleneksel kafelerin sayısı belirgin biçimde azalırken, yerel piyasanın özgün yönlerine uyum sağlayan McDonald's, mağazalarının sayısını artırmaya devam edecekti. Bu aynı zamanda, boş zaman faaliyetleri yelpazesindeki genişlemenin de belirtisiydi. Zaten 1983'e gelindiğinde 30 milyon kişi artık yılda en az bir kez tatil yapmaktaydı. Simgelediği her şeye rağmen, 1992'de Paris yakınlarında EuroDisney kuruluyordu; çünkü büyük iş olanakları ve

turistlerden sağlanacak büyük bir gelir vaat etmekteydi.

Kötümserlik hüküm sürüyor, fakat ister seçkinci ister popüler olsun, Fransız kültürü canlılığını koruyordu. Yakın zamanda Mitterrand'ın kalkıştığı son derece masraflı *-grandeur* davası, iddialı bir özgüvenin, hem kültürel bir açıklama yapma hem de Bonapartçı bir çizgide başkenti dönüştürüp canlandırma kararlılığının temsili olarak görülebilir. Maliyetine bakılmaksızın Grande Arche, Bastille Operası, Louvre Piramidi gibi anıtların inşa edilmesinin, Maliye Bakanlığının Louvre ve Tuileries saraylarının onarımına imkân vermek üzere Bercy'ye nakledilişi ve hepsinden önemlisi Bibliothèque François Mitterrand'ın büyük bir etki yarattığı da söylenemez. Yüksek kültür düzeyinde, klasik müzik ve operanın standartlarını artırmak üzere büyük yatırım yapılırken etkileyici salonlar inşa edildi. Düşünsel alandaysa Roland Barthes, Jacques Lacan, Jacques Derrida, Michel Foucault ve Jean Baudrillard gibi bir Fransız akademisyenler yapısalcılık ve postmodernizm –temel gerçeklik arayışı– gibi son derece etkili felsefi kavramlar geliştirdiler.

Elbette sosyal farklar da varlığını sürdürmekteydi. Orkestra konserleri, opera, tiyatro, büyük sergiler, uzmanlaşmış kişilere yönelik kitaplar ve gazeteler yalnızca nispeten iyi eğitim almış ve sayıları giderek artan insanı çekmekteydi. Tıpkı Kurtuluş sonrasındaki rejimler gibi, 1980'lerin Sosyalist hükümetleri de kültürün demokratikleştirilmesine dair rüyalarında hayal kırıklığına uğrayacaklardı. İzleyici kitlesi hâlâ ağırlıklı olarak orta yaşlılar ve orta sınıf mensuplarından oluşmaktaydı. Popüler kültüre gelince, her ne kadar televizyon şirketleri Amerikan programlarını ucuz ve seyirci kitlesi açısından çoğunlukla epey popüler bulsalar da, bilhassa “melodramlar” ve oyun gösterileri gibi yerli yapımlar, tüm kalitesizliklerine rağmen büyük seyirci kitlelerini çekmekteydi. Medyadaysa siyasal yönelimli gazeteler, yerlerini *Paris-Match*, *L'Express* ya da günlük gazete okuyamayacak kadar meşgul olan yönetici ve meslek sahiplerine hitap eden *Figaro Magazine* gibi dergilere bıraktılar. Özel ilgi ve bilhassa kadın dergileri yaşam tarzına, spora ve medya kişiliklerinin yaşamlarına olan merakı teşvik ediyor. *Tour de France* gibi etkinlikler büyük seyirci çekerken, at yarışları da esas itibarıyla kumar oynama imkânı verdiği için popülerliğini koruyor. Yerel gazeteler, belki de en başarılıları *France-Ouest*'ti, “insan hikâyeleri”ne her zamankinden daha fazla yoğunlaşırken, çoğu ulusal gazeteden daha yüksek bir tiraja ulaşmayı başarıyorlardı. En endişe verici eğilim ise, 1980'lerdeki özelleştirmelerin ardından, çeşitli tanıtım araçlarının, basın, sinemanın, radyo ve televizyonun hem kendi ekonomik kazançlarını daha da artırmak hem de siyasal tartışmanın koşullarını belirlemek için medyadaki nüfuzlarını kullanmaya hazır olan

az sayıdaki güçlü mali grubun denetimi altına girmesiydi. Dizginlerin giderek yitirildiği bir piyasada kaçınılmaz olmakla birlikte, savunma alanındaki iki büyük yüklenici Lagardère ve Dassault'un basının yaklaşık %70'ini eline geçirmesine izin veren bu sürecin, ülkenin siyasal yaşamı açısından birtakım ciddi etkiler yaratması mümkündür.

SIYASET

Cumhurbaşkanı Pompidou'nun ölümünün ardından Mayıs 1974'te şiddetli bir seçim yarışı yaşandı; bu yarışın başrolündeki iki oyuncu muhafazakâr siyasetçiler Chaban-Delmas ve Giscard d'Estaing'di. İlkini bir direniş kahramanı ve eski bir başbakan olarak sahip olduğu bariz güç ve de Gaulle'cü Cumhuriyet İçin Demokratların Birliği (UDR, Union des Démocrates Pour la République) partisinin adayı olarak konumu, hırslı Jacques Chirac önderliğindeki önde gelen bir grup de Gaulle'cünün ayrılmasıyla zayıfladı. Kişisel rekabetlere, Chaban'ın sosyal reformlara bağlılığının yol açtığı endişe de eklendi. Ayrıca, seçim yoklamaları, Pompidou'nun ölümünden kısa süre önce İçişleri Bakanlığına atanan Chirac'a, Chaban'ın Mitterrand'a karşı bir seçimde muhtemelen kaybedeceğini açıkça göstermişti. Chaban, oyların sadece %15'ini aldığı ilk turun ardından çekilmek zorunda kaldı. Çünkü vergi kaçırma suçlamaları ve solun adayı Mitterrand (%43) ve Bağımsız Cumhuriyetçiler'in lideri Giscard d'Estaing (%32) ile karşılaştırıldığında, televizyondaki kötü performansı dolayısıyla desteği daha da azalmıştı. Sonuçta de Gaulle'cü olmayan Giscard d'Estaing ikinci turda tek muhafazakâr aday olarak kalıyordu. Bu durum, muhafazakâr ittifak içerisindeki güç dengesinde bir değişikliğin yanı sıra sol ve sağ arasında daha dolambaçsız bir iktidar mücadelesine dönüşün belirtisiydi. Genç, şık ve son derece zeki görünen Giscard 13.396.203 oy aldı (%50,8). Bu, Beşinci Cumhuriyet'in tarihinde ilk kez cumhurbaşkanının parlamentodaki en büyük partinin lideri olmayacağı anlamına geliyordu ve bu da siyasal idare sorunlarına neden olacak bir etkendi. Yine de solun 12.971.604 oy alan (%49,19) Mitterrand'la birlikte canlanmaya devam edişi, muhafazakâr siyasetçilere bir dereceye kadar birleşmeyi dayatacaktı.

Geleneksel toplumsal seçkinler grubuna mensup olan yeni cumhurbaşkanı hem Ecole Polytechnique hem de Ecole Nationale d'Administration'dan mezundu. Selefleri gibi o da ekonomik ve toplumsal modernleşmenin yanında ayrıca "gelişmiş bir liberal toplum"un yaratılmasına inanıyordu. Giscard önceleri, yasaları güncelleştirip değişen

ahlaka daha uyumlu hale gelmesini sağlamak üzere tasarlanan önemli özgürlükçü reformların gerçekleştirilmesine çalıştı. 5 Temmuz 1974 tarihli yasayla reşitlik ve oy kullanma yaşı on sekize düşürüldü; ardından da kürtaj yasallaştırıldı (17 Ocak 1975), boşanma işlemleri kolaylaştırıldı ve eczacıların doğum kontrol hapı satmasına izin verildi (Temmuz 1975). Sosyal güvenlik şartları daha fazla genişletilirken ortaöğrenime erişim imkânını artırmaya yönelik girişimlerde bulunuldu (*loi Haby*, 11 Temmuz 1975). Ayrıca cumhurbaşkanlığı makamının kutsallıktan arındırılmasına da çalışıldı. Giscard televizyonda, sonradan geliştirdiği gösterişli üslubun tersine, gayriresmi ve rahat bir tarzda konuşmaktaydı. De Gaulle'cülerle uzlaşma ve Chirac'ı başbakanlık makamıyla ödüllendirme çabalarına rağmen, cumhurbaşkanının ilk yasama programı muhafazakâr koalisyon içerisinde ciddi kaygı ve gerilime neden olmuştu. Muhafazakârların çoğu işçi haklarının güçlendirilmesine ve dolaylı vergilerin yoksullar üzerinde yarattığı yükün hafifletilebilmesi için sermaye kazancı vergisinin artırılmasına yönelik teklifleri desteklemeyi istemiyordu. Cumhurbaşkanı ile başbakanı arasında, hem bu meseleler hem de ilkinin refasyonist bir ekonomi politikasını kabul etmeyişi yüzünden gerilim yaşandı. İkisi arasındaki güç dengesi konusunda da neredeyse kaçınılmaz bir anlaşmazlık söz konusuydu. Sonunda Chirac 25 Ağustos 1976'da istifa etmek zorunda kalırken, yerini kendisine ait siyasal bir tabandan yoksun olduğu için cumhurbaşkanına çok daha bağımlı ve meslekten bir iktisatçı olan Raymond Barre'ye bıraktı.

Giscard'ın ihtiyatlı ekonomi politikası, muhtemelen petrol krizinin neden olduğu sorunlara verilebilecek tek mantıklı cevaptı. Daha önce de belirttiğimiz gibi, onun başlıca hedefleri ödemeler dengesindeki açığın ve kamu harcamalarının azaltılmasıyla iş güveninin yeniden sağlanmasıydı. Ekonomik liberalleşme, hükümetin ekonomiye müdahalesinin azaltılması ve uluslararası rekabet gücünü artırmak için pazar güçlerine bağlılık temel esaslar olacaktı. "Normal"e, yani hızlı ekonomik büyüme-ye dönüşün koşulları yaratılacaktı. Asıl öncelik işsizliğin azaltılmasına değil, buna verilmeliydi. Hükümetin sosyal güvenlik primlerinin artırılıp fiyat ve ücretlerin dondurulmasını içeren kemer sıkma programı pek popüler değildi, fakat yüksek bir düzeyde bile olsa (1977'de %9) enflasyonun kontrol altına alınmasına katkıda bulundu.

Ne var ki Chirac, de Gaulle'cüler çok daha saldırgan bir popülizme sahip ve kendisinin açıkça ortaya çıkan cumhurbaşkanlığı tutkularına yardım eden bir mekanizma olan Cumhuriyet İçin Birlik'te (RPR, Rassemblement Pour la République) yeniden örgütleyince, muhafazakâr çoğunluk içerisindeki ayrımlar da giderek belirginleşti. Chirac, Giscard'ın

ademimerkeziyetçilik yolunda önemli bir adım olarak yeni oluşturduğu Paris Belediye Başkanlığı'na adaylığını koyarak baskıyı daha da artırdı ve cumhurbaşkanının özenle seçtiği adayı 25 Mart 1977'de yendi. Giscard'ın buna yanıtı, merkezdeki cazibesini siyasal ılımlıları kapsayacak şekilde genişletebilmek umuduydu, de Gaulle'cü olmayan muhafazakâr grupları Fransız Demokrasisi İçin Birlik (UDF, Union Pour la Démocratie Française) içerisinde örgütlemek olacaktı. Tekrarlanan gerilimlere rağmen, kısa vadede geniş bir muhafazakâr ittifak oluşturuldu. İktidarı elde tutmak konusundaki menfaatçi kararlılık, Mart 1978'deki yasama seçimlerinde ikinci tur için işbirliğini mümkün kıldı. Solda yıkıcı çatışmanın canlanmıyorsa zaferi çok daha kolaylaştıracaktı.

Giscard, cumhurbaşkanlığının kalan yıllarında dikkatini, Avrupa dışında çok az etki yaratsa da, uluslararası meselelere yoğunlaştı; bu süreçte Fransa ve Almanya'nın ortak girişimiyle Avrupa Parlamentosu'nun genel seçimle belirlenmesi kararlaştırıldı. De Gaulle'cülerin uluslararası ilkesinin pekiştirilmesine yönelik muhalefetine rağmen böyle bir karar alınmıştı. Aksi takdirde, süper güçler arasında giderek gerilen ilişkilerde Fransa'nın "arabuluculuğu" açıkça hiçe sayılırdı. Gerçekten de ülke içerisinde artan sorunlar, hükümetin uluslararası itibarını da kaçınılmaz olarak azaltmıştı. İkinci petrol krizi 1979-1980'de fiyatların üç kat daha artmasına neden olurken, ödemeler dengesinde yeniden güçlükler yarattı, enflasyonu (1978'de %11,8 ve 1979'da %13,4) ve işsizliği artırdı.

Paris'teki Copernic Caddesi'nde bulunan bir sinagogda meydana gelen patlamada olduğu gibi, terörizm tehdidi genel kaygı ve güvensizlik duygusunu şiddetlendirdi. Eylül 1979'da Institut Français d'Opinion Publique (IFOP) tarafından yapılan bir ankete katılanların sadece %26'sı cumhurbaşkanının performansından memnundu. Haftalık hiciv dergisi *Le Canard Enchaîné*, Orta Afrika Cumhuriyeti'nin rezil hükümdarı Bokassa'nın Giscard'a hediye olarak verdiği "İmparator" elmaslarını afişe edince eleştiriler daha da arttı. Bu durum, artan *hauteur*'üyle birleşince, Giscard'ı giderek bir alay konusu yapıyordu. Buna rağmen, 1980'de yapılan kamuoyu yoklamaları, 1981 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde herhangi olası bir rakibi yenilgiye uğratacağını göstermeye devam etti. Ekonomik "kriz"e rağmen, nüfusun çoğunluğu hâlâ son derece reel bir zenginliğin keyfini sürüyordu.

Ne var ki solun Beşinci Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşadığı derin bölünmeler ve zayıflıktan zamanla kurtulması, muhafazakârların hâkimiyeti için giderek büyüyen bir tehdit oluşturmaktaydı. Yakın işbirliği sağlama yönündeki ciddi girişimler, 1964'te solun en büyük grubu

olan ve siyasi yalıtılmışlığından kurtulamama endişesi taşıyan Komünist Parti'nin girişimiyle başlamıştı. Bu çabalar 1965 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Mitterrand'ın adaylığıyla meyvelerini vermiş; ama 1968'de yaşanan olaylar ve zayıf düşen Sosyalist Parti'nin bölünmesi daha fazla ilerleme kaydedilmesini engellemişti. Her iki adayının da ilk turda saf dışı kaldığı 1969 cumhurbaşkanlığı seçimleri, yeni bir girişimi harekete geçirmeye çalışan sol için talihsiz bir gösteriye dönüştü. Öncelikle Temmuz 1969'da yeni bir Parti Socialiste'in oluşturulması çok az farklılık yarattı. Ancak François Mitterrand'ın Haziran 1971'de Epinay kongresinde birinci sekreterliğe seçilmesinin ardından yeni girişimler belirginleşti.

Mitterrand, Parti'deki farklı gruplardan herhangi biriyle ilişkisi olmayan bir yabancıydı. De Gaulle'cülüğe yönelik muhalefeti yüzünden sola yönelmişti. Savaş sırasında yaşanan Direnişte önde gelen biri olarak tanınması sicilini güçlendirmekteydi. Üstelik hem savaş öncesi dönemde neo-faşist Croix de Feu'ye olan eğilimlerinin yanı sıra başlangıçta Pétain ve Vichy hükümetlerine olan bağlılığını hem de savaş sonrasında René Bousquet -Vichy polisinin genel sekreteri ve önde gelen bir işbirlikçi- ile olan uzun süreli arkadaşlığını 1994'e dek özenle gizlemeyi başarmıştı. Seçmenlere ortak bir programın sunulması konusunda 7 Haziran 1972'de Komünistlerle uzlaşma sağlandı. Sosyalistler hedefin, ekonominin başlıca sektörlerinin kamulaştırılması yoluyla "kapitalizmle köprülerin atılması" şeklinde olması gerektiğini kabul ederken; Komünistler de bir seçim zaferinin ardından "proletarya diktatörlüğü"nün gelmeyeceğini kabullenerek demokratik bir seçim siyasetine bağlı kaldılar. Bununla birlikte ortaklık hiç kolay yürümeyecekti. Her iki partinin liderleri de, kendi örgütlerinin özerkliğini korurken, bir yandan da hâkim bir rol oynamaya kararlıydılar. Her şeye rağmen, Mart 1973'teki yasama seçimlerinin sonuçları ittifakın değerini doğrulamaktaydı. Solun performansı ancak 1969'daki feci durumla karşılaştırıldığında düzelmiş durumda görünse de Sosyalistler seçimlerde yaşadıkları gerilemeyi durdurmayı başarmış ve geçerli oylardan neredeyse Komünistler kadar pay almışlardı.

Komünistler, bunun kendilerinde yarattığı kaygıya rağmen, Mayıs 1974'teki cumhurbaşkanlığı seçiminde Mitterrand'ın adaylığını kabul ettiler ve elde ettiği takdire şayan sonuca önemli katkı yaptılar. Bununla birlikte o yılın sonundan itibaren parti sözcüleri ve özellikle de genel sekreter Marchais, eski müttefiklerine giderek daha fazla saldırmaya başlıyordu. Sonunda, ortaklarının ılımlı tavrını ve sınıfsal işbirliği eğilimini kınayan Komünistler Eylül 1977'de birlikten ayrıldılar. Elbette giderek pragmatikleşen bir Sosyalist Parti ile Sovyet modeline dayalı devlet sosyalizmine bağlı bir Komünist Parti arasında hâlâ kayda değer ideolojik

	İlk tur oyları	Pay (Oy oranı)	İkinci tur sonrası sandalyeler
Komünistler	5.791.125	20,61	86
Sosyalistler	6.403.265	22,79	114
UDF	6.712.244	23,89	137
RPR	6.416.288	22,84	154

Tablo 21. Ulusal Meclis seçimleri, 12 ve 19 Mart 1978.

farklılıklar vardı. Yine de, yapılan kamuoyu yoklamalarının, solun Mart 1978'deki yasama seçimlerinde çoğunluk sağlama şansını yakaladığını gösterdiği bir dönemde, böyle bir taktik değişimin ve ardından yaşanan karşılıklı suçlamaların pratikte pek bir anlamı yoktu [Bkz. Tablo 21].

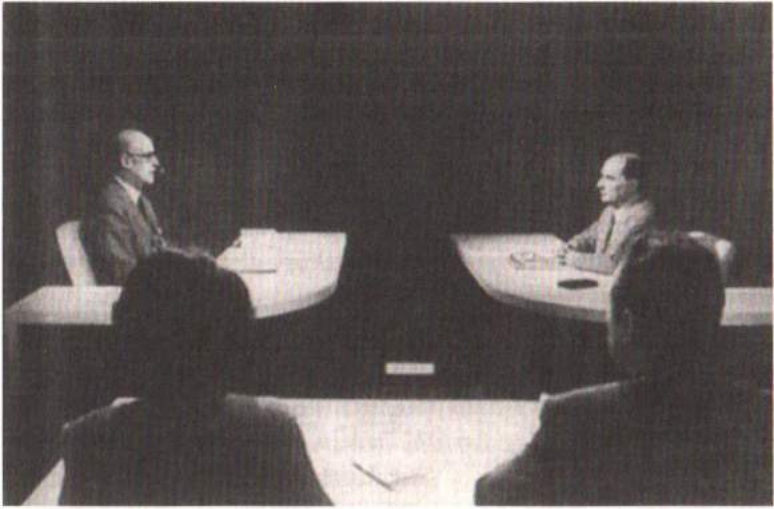
Komünist Parti politikasının bu tür savrulmaları Marchais'nin hem partisinde *liquidateurs* [tasfiye memurları] olarak adlandırdığı kişilere, diğer bir deyişle demokrasiye açıkça bağlılığı destekleyen modernleşmecilere yönelik muhalefetini hem de yakın geçmişte Fransa'nın en güçlü siyasal partisi olan partisinin sürekli gerilemesine dair artan korkusunu yansıtmaktaydı. Zaten 1946'daki ilk tur seçiminde alınan %28 ve Dördüncü Cumhuriyet sırasında elde edilen ortalama %26 oydan itibaren gerilemeye başlayan Komünist Parti'nin oy oranı 1978'e gelindiğinde %20'ye düşmüştü. 1981'deki %16 ve 1986'daki %9,8 ile (bu, Front National'dan daha azdı) birlikte seçim desteği azalmaya devam edecekti. Seçimlerdeki bu başarısızlığa üye sayısı ve militan faaliyetlerinde azalma, parti yayın organının tirajının düşmesi, yaygın umutsuzluk ve Paris bölgesindeki "kıızıl kuşak" kentlerinde bile giderek marjinalleşme hali eşlik etmekteydi. Her halükârda, karşılıklı birçok güçlü baskıya ve özellikle toplumsal yapıda yaşanan değişikliklere –kendine özgü bir altkültüre sahip geleneksel işçi sınıfının gerilemesi, genç seçmenlerin Sovyet tarzı komünizme ilgi göstermemesi ve Sosyalistlerin daha etkili rekabetine– direnmek güç olacaktı. Komünist hiyerarşinin bu sorunlara tutarlı ve sürekli bir cevap veremeyişinin yanında muhalifleri ayıklama konusunda sergilediği değişmez kararlılığı hasarı daha da şiddetlendirmişti. Rusya'nın 1956'daki Macaristan, 1968'deki Çekoslovakya ve 1979'daki Afganistan işgallerini destekleyen parti, Sovyet çizgisini sürekli izledi. Hatta parti liderliğinin bizzat Fransa'da yaşanan Mayıs 1968 olaylarına cılız bir tepki vermesi ve ardından Soljenitsin'in kitabı *Gulag Takımadaları*'nın 1974'te yayımlanmasının yarattığı tepki morallerini

daha da bozup siyasal inançlarını şüpheye düşürmüştü. Ancak 1980'lerin sonlarına gelindiğinde Gorbaçov'un Sovyet sistemini liberalleştirme çabaları, Marchais'i Moskova'daki liderleri nihayet eleştirmeye itecekti. Bununla birlikte hem Komünist Parti'nin bu şekilde zayıflaması hem de ılımlı bir Sosyalist alternatifin ortaya çıkması solun radikalliğini ortadan kaldırarak daha seçilebilir hale getirecekti..

Bununla birlikte, Komünistlerin 1978'de ittifaktan ayrılmasının etkisi kendisini daha kısa vadede gösterdi. Sol ilk turda başarılı oldu, hatta balotajda konumunu güçlendirdi, fakat tam bir çoğunluk elde etmeyi başaramadı. Bunun başlıca nedeni, ilk turda Sosyalistlere oy veren pek çok kişinin ikinci turda Komünistleri desteklemek istememesiydi; ki bu da iki parti arasındaki ilişkileri daha da kötüleştirdi. Sol, Beşinci Cumhuriyet'in politik sisteminin yarattığı çift kutuplaşma eğilimlerine karşılık verme konusunda sağdan daha fazla zorlandığını bir kez daha göstermişti. Hatta bu bölünmeler, 1981 yılındaki cumhurbaşkanlığı seçimlerinden önce gerçekleştirilen uzun kampanya sırasında iyice pekişecekti. Komünistler sanki adeta Sosyalist bir zafer şansını ortadan kaldırma derdine düşmüşlerdi ve Marchais'yi kendi adayları olarak sundular. Başlangıçta Sosyalistler de Michel Rocard ile diğer aday Mitterrand'ın destekçileri arasında bölünmüşlerdi. Ama sol açısından ne büyük bir şanstır ki, bu anlaşmazlıklar sağdaki ihtilafla dengeleniyordu; RPR ve adayı Chirac, Giscard'ın ve esasında kendisinin de temsil edildiği bir hükümetin savunduğu politikaları sürekli eleştirmekteydi, hatta iş 1980 bütçesini ertelemeye kadar varıyordu.

%26'şar oy alan Mitterrand ve Giscard'ın berabere kaldığı, Chirac'ın %18, Marchais'nin ise sadece %15 oy aldığı ilk turdaki şaşırtıcı sonuç ise Komünist oyların düşmeye devam etmesiydi. Böylece Marchais, Mitterrand lehine çekilmek zorunda kaldı ve uğranılan bu başarısızlık, Mitterrand'a yönelik önemli bir muhafazakâr eleştirisinin, yani onun seçilmesiyle birlikte Komünistlerin yükselme fırsatı yakalayacağı eleştirisinin geçerliliğini zayıflattı. Üstelik sol, yandaşlarını Giscard'a oy vermeye teşvik etmek konusunda daha az hevesli olan de Gaulle'cü liderlerle karşılaştırıldığında, seçimlerde çok daha iyi bir disiplin sergileyecekti. Daha ilk turda elenmesi yüzünden hayal kırıklığına uğrayan Chirac hırçın bir üslupla, seçmenleri "vicdanlarına göre oy vermeye" çağırdı; bu durum, siyaset yorumcusu Raymond Aron'u "sağın intihar etmesi yüzünden solun kazandığı söylenemez" şeklindeki acı verici gözlemi yapmaya itecekti. Hatta bizzat Giscard da Chirac'ı "kasten ihanet" ile suçlayacaktı.

Mitterrand'ın özenle hazırlanmış seçim kampanyası, onu *la force*

Resim 66. Cumhurbaşkanlığı seçimleri, 5 Mayıs 1981. Valéry Giscard d'Estaing ile François Mitterrand televizyonda yayınlanan bir tartışmada.

tranquille [sakin güç], yani duyarlı ve ılımlı reformun yanlısı olduğu kadar, yerleşik değerlerin koruyucusu olarak sundu. Bu, Marchais ve Chirac'ın saldırgan yaklaşımıyla ve Giscard'ın yapmacık muğlaklıklarıyla bütünüyle çelişmekteydi. Mitterrand'ın sunduğu politikalar, gerçekten de Sosyalist Parti'nin resmi programından çok daha az radikaldi. Yine de, kullanılan oyların 15.708.262'sini (%51,76) alarak elde ettiği zafer, özellikle sosyal reformları destekleyenlerden oluşan bir soldan aldığı desteğe dayanmaktaydı. Bu zafer, kaçınılmaz olarak iktidardaki hükümetin sorumlu tutulduğu işsizlik ve yaşam standartlarına yönelik tehdit konusunda giderek artan endişeyi de yansıtıyordu. Doksan altı departmanın altmış beşinde zafer kazanan Mitterrand, geleneksel olarak sola düşman olan doğu ve batıdaki Katolik bölgelerde beklenmedik bir ilerleme kaydederken, sanayinin egemen olduğu kuzeyde, Paris bölgesinde, Midi ve Burgonya'da da konumunu güçlendirmişti. Sosyolojik açıdan bakıldığında mavi ve beyaz yakalı işçilerin yanı sıra alt düzeydeki yönetici gruplar arasında özellikle başarılı olmuştu.

Yeni oy verme örüntüleri, sosyo-ekonomik değişimin yanında hem Katolik hem de Komünist altkültürlerin gerilemesini yansıtmaya başlıyordu. Seçmenler daha değişken bir hale gelmişlerdi. Yine de, önce itiba-

Resim 67. Sakin bir kırsal arka planı kullanan Mitterrand'ın *la force tranquille* (sakin güç) olarak çağrısı, değişim taahhüdünü rahatlatma sözüyle bütünleştirmektedir.

rını yitiren Dördüncü Cumhuriyet'in parlak liderlerinden olup bir direnişçi olarak saygınlık kazanmış olan, muhafazakârlar tarafından "ebedi kaybeden" olarak reddedilen, hatta Parti Socialiste için liderlik arayışındaki sol tarafından derin bir bağlılık duygusu yerine oportünizme sahip olmakla suçlanan bir siyasetçi yeniden güçlenerek, muhafazakâr hükümetlerin muhalifi ve yenilenen bir Sosyalist Parti'nin lideri olarak siyasal yeteneğini kanıtlamıştı. Üstelik en sonunda, yani üçüncü denemesinde cumhurbaşkanlığına seçilme hedefini gerçekleştirmişti. Soğuk, kibirli, narsist ve Makyavelci gibi çeşitli terimlerle betimlenen düşünceli biri olan Mitterrand, tıpkı de Gaulle gibi tarihteki konumuyla ilgilenmekteydi. O da aynı şekilde, Fransa'nın büyük güçler arasındaki yerini korumaya ve bunu gerçekleştirmek için ekonomik ve toplumsal modernleşme sürecini devam ettirmeye kararlıydı. Fakat bunun yanı sıra aşırı ihtirasına rağmen, daha fazla toplumsal adalete belirsiz bir insani bağlılık da duymaktaydı. On dört yıl boyunca Elysée Sarayı'nı işgal edip pek çok kişide hayranlık, fakat birçok insanda da nefret uyandıracaktı. Bu yıllar boyunca, daha önce rejimin otoriter karakterini kınamakla birlikte, bir tâbiyet ağı yaratabilmek için cumhurbaşkanının tüm yetkileri-

	İlk tur oyları	Pay (Oy oranı)	İkinci tur sonrası sandalyeler	Pay (Oy oranı)
Komünistler	4.003.025	16,13	44	9,0
Sosyalistler	9.387.380	38,02	285	58,0
Union Pour une Nouvelle Majorité (RPR ve UDF)	10.649.476	42,9	—	—
RPR	—	—	88	17,9
UDF	—	—	62	12,6

Tablo 22. Ulusal Meclis seçimleri, 14 ve 21 Haziran 1981.

ni –özellikle de atama yetkileri– kullanarak ve en azından Sosyalist idare dönemlerinde karar alma mekanizmasının denetimini elde tutarak bir *monarchie républicaine*’in otoritesini kullanmaya çalışacaktı. Mitterrand, muhafazakâr başbakanlarla birlikte çalıştığı uyumsuz dönemlerde bile, özellikle dış politika ve savunma gibi sakıncalı kabul edilen alanlarda kayda değer bir etki yaratmayı başardı.

Mitterrand söz verdiği gibi, seçilmesinin hemen ardından, parlamentoda kendi desteğine bağlı bir çoğunluk yaratabilmek amacıyla Ulusal Meclis’i feshetti. Haziran 1981’de gerçekleştirilen seçim, güç dengesinde köklü bir değişime işaret etmekteydi [Bkz. Tablo 22]. Bu büyük ölçüde, hem Sosyalist bir cumhurbaşkanının seçilmesi hem de sağın dağınlığı nedeniyle hevesi kırılan çok sayıda muhafazakâr seçmenin bu seçimde çekimser kalmasından kaynaklanmıştı. Bununla birlikte zararlı çıkan sadece sağ değildi. Siyasal sistemin etkili biçimde işleyebilmesi için, cumhurbaşkanı ve parlamentodaki çoğunluğun aynı siyasal çevreden gelmesi gerekiyordu. Dolayısıyla Komünist Parti sandalyelerinin yarısından fazlasını kaybetti ve mutlak çoğunluğu Sosyalistlere bıraktı.

Sosyalistler cumhurbaşkanlığı seçimlerindeki zaferlerini güçlü bir tarih duygusunu yansıtır bir tarzda kutlamışlardı: Place de la Bastille’de kitlesel bir gösteri yaptılar ve yeni cumhurbaşkanının 1848’de sömürgelerde köleliğin kaldırılıp sonra müstakbel III. Napoléon’a yönelik demokratik-sosyalist muhalefette öncü rol oynayan Victor Schoelcher’in, 1914’te bir aşırı milliyetçi tarafından öldürülen hümaniter sosyalist Jean Jaurès’nin ve Direniş şehidi Jean Moulin’in mezarlarına gül bıraktığı Panthéon’da bir tören düzenlediler. Beşinci Cumhuriyet döneminde ilk kez iktidara gelen sol oldukça coşkuluydu. Mitterrand’ın seçim kampanyası sırasında öne sürdüğü daha ihtiyatlı tekliflerden çok, kapitalist

sistemi kınayan radikal Sosyalist Parti programını temel alan büyük bir beklenti duygusu yaratılmıştı. Bu duygu kuzeydeki eski işçi sınıfı kalelerini temsil eden tarih öğretmeni, sendikacı ve gençlik çalışanı Pierre Mauroy'un başbakanlığa atanmasıyla daha da desteklendi. Hükümetse parti içindeki çeşitli rakip hiziplerden gelen otuz altı Sosyalistten oluşuyor ve bunlar arasında iki sol radikalın yanı sıra Delors (Ekonomi ve Maliye), Defferre (İçişleri), Savary (Eğitim) gibi önemli isimler yer alıyordu; fakat ülke içinde ve dışında en fazla yoruma neden olan, dört Komünistin varlığıydı. 1947'den beri ilk kez hükümete rahatsız edici bir şekilde katılmaları, hem seçimde verdikleri destek için bir ödüldü hem de kendileri açısından partinin azalan popülerliğini yeniden kazanma çabasını yansıtıyordu; fakat tâbi konumları bunu tehlikeli bir taktik haline getirmişti. Ama gerçekte çok az etki yaratabildiler ve Washington'da çalan tehlike çanları da, Mitterrand'ın Batılı müttefiklerle işbirliğini geliştirme yönündeki belirgin arzusu sayesinde çok geçmeden susuyordu.

Yine de yeni hükümetin aldığı tedbirler Keynesçi ekonomiden, yani sosyal yardım harcamalarına ve "kapitalizmle iplerin koparılması" için bankalar ve büyük sanayi teşebbüslerinin kamulaştırılmasına duyulan inançtan ilham alan eşsiz bir reform programı başlattı. Tedbirler ayrıca, sadece çok zenginleri kapsayan bir "varlık" vergisinin yürürlüğe sokulmasını, yasal asgari ücrette %10'luk bir artışı, aile yardımlarının artırılmasını ve kamu sektöründe hemen 55.000 işin yaratılması projesini içeriyordu. Ölüm cezasının kaldırıldığı ve Larzac'taki askerî eğitim alanlarının genişletilmesine dair tartışmalı plandan vazgeçildiği duyuruldu, ki bu da köylülere ve çevrecilere verilen sembolik bir tavizdi. Gaston Defferre tarafından kabul ettirilen ademimerkezileştirme yasası (3 Mart 1982), Fransız devletinin merkezileşme geleneklerinden önemli bir kopuşu temsil ediyordu. Bu yasa yerel demokrasiyi canlandırmanın yanında yerel düzeyde oldukça sağlam durumda olan Sosyalist partinin çıkarlarını korumayı taahhüt etmekteydi; fakat aslında, sağın 1983 ve 1985'teki yerel seçimlerdeki ezici zaferlerini engelleyemeyecekti. Yasa ekonomik planlama amacıyla 1972'de kurulan 22 bölgeye, ciddi yetkilere sahip seçilmiş meclisler sağlamaktaydı. Bunun yanı sıra departman düzeyinde yürütme yetkisi validen alınıp özellikle sağlık, sosyal hizmetler ve yollardan sorumlu olan seçilmiş departman meclisinin (*conseil général*) başkanına verilmişti. Komünlerin planlama yetkileri de artırıldı; ki bu da, yerel yönetimi daha demokratik, daha sorumlu ve daha verimli kılmaya yönelik bir çabaydı.

Elbette ademimerkezileştirme etkisini bir gecede göstermedi. Sorumlulukların birbiriyle çakışmasıyla ilişkili sorunların aşılması gerekiyor-

du. Siyaset oyununun kurallarının değişmesi zaman alacaktı. Dahası, merkezi devletin mali desteğine, teknik hizmetleri ve karar alma yetkisine olan bağımlılık gerçek anlamda bir özerkliğin sağlanmasını engellemeye devam etti. Ama yine de merkezi hükümetin, büyük işletmelerin ve medyanın yerel ihtiyaçlara hassasiyetinin güçlendirilmesi yönünde önemli bir adım atılmış oldu. Büyük kentler özellikle kazançlı çıktı. Lille ve Saint-Etienne gibi ekonomik açıdan kriz yaşayan merkezler, yatırımcı ve turist çekmek için gerekli sosyal ve kültürel tesisleri daha iyi geliştirebildiler. Bunun olumsuz tarafıysa, Lille –Pierre Mauroy’un dirliği–örneğinde olduğu gibi, şehrin borcunun önemli ölçüde artmasıydı. Lille boyunca Paris’ten Kanal sahiline kadar uzanan yolda hızlı trene (TGV) binmek için gereken yan yolun masraflarının büyük bir kamu harcamasıyla karşılanması gerekiyordu. Çok daha rahatsız edici olansa Cour des Comptes [Sayıştay] tarafından daha sonra yürütülen ve ortaya çıkması muhtemel trafik konusundaki aşırı iyimser tahminlerin yanında en kötüsü de SNCF yöneticileri ile inşaat işindeki müteahhitler arasında masrafları normalden fazla tahmin etmek için yapılan gizli anlaşmayı açığa çıkaran soruşturmaydı. Böylece ihalede rekabetten kaçınmak için fiyat tekliflerinde hile yapılmıştı.

Bu karmaşık ekonomik ve toplumsal reform programı kaçınılmaz olarak ülke içinde ve dışında ciddi engellerle karşılaştı. Mauroy, piyasa mantığını göz ardı etme çabasının, tıpkı 1936’da olduğu gibi, Sosyalist yönetimin hızla çökmesi sonucunu doğuracağı uyarısında bulundu. Onun politikaların büyük ölçüde değiştirilmesi yönündeki arzusu Sosyalist Parti’nin ruhu meselesinde de bir mücadele başlatıyordu; bu mücadelede başbakan, Delors ve Rocard’dan destek alırken, daha radikal bir sosyalizmi savunan Chevènement ve Bérégovoy’un muhalefetiyle karşılaştı. Daha önce gördüğümüz gibi, Mitterrand yeni bir ekonomi stratejisi ihtiyacını nihayet kabul edecek ve bunun uygulanmasına 1982 yılının yaz ve sonbahar mevsimlerinde başlanacaktı. Mart 1983’te belediye seçimlerinde alınan yenilgi, cumhurbaşkanını daha ihtiyatlı davranmanın gerekliliği konusunda ikna etti. 24 Haziran 1984’te Eğitim Bakanı Savary’nin, mezheplere ait okullara verilen devlet yardımlarını kısarak solun tek bir seküler eğitim sistemi yaratılması hayalinin gerçekleştirilmesi yolunda ilerleme kaydetme çabası, Katolik okulların (büyük devlet desteğiyle ayakta duran) bağımsızlığını ve orta sınıf destekçilerinin ayrıcalıklı, seçkin bir eğitim seçme özgürlüğünü savunan yaklaşık bir milyon kişinin katıldığı bir gösteriye yol açınca, Mitterrand hiç kimseye danışmadan politikayı geri çekti. Bu yüzden de hem Savary hem de Mauroy istifa etmek zorunda kaldı. Savary’nin yerine geçen Chevènement

kendisini standartları düzelterek eğitimi değişen dünyanın ihtiyaçlarına uyarlamaya adanmıştı. Bilim ve teknolojinin yanı sıra temel okumayazma ve sayma becerilerine odaklanan, bireysel icra yerine ölçülebilir sonuçlarla ilgilenen ana müfredat, siyasal görüşleri ne olursa olsun hem Fransız hem de İngiliz hükümetlerinin önerdiği eğitim reformlarının özellikleri arasındaydı.

Cumhurbaşkanı, Mauroy'un yerine kendi özel bürosunun eski başkanı genç Laurent Fabius'u atadı. Ecole Nationale d'Administration mezunu bir üst orta sınıf mensubu ve sosyal demokrat olan yeni başbakan, önemli bir politika dönüşümünün hem simgesi hem de failiydi. Hedefleri ekonomik iyileşmeyi sağlayıp 1986 seçimleri için hükümetin imajını yeniden oluşturmaktı. Sosyalist Parti'nin sol kanadı, sendikacılar ve giderek rahatsız edici hale geldiğini düşündükleri hükümetten sonunda istifa eden Komünistler (soldaki cazibelerinin artacağını umuyorlardı) politika değişikliğine oldukça kızacaklardı. Bununla birlikte çoğu Sosyalist, devletin toplumsal reform çerçevesinde yapabileceği şeylerin sınırları olduğunu şaşkıncı derecede kolayca kabullenmiş görünüyordu. Belki de yeni politikanın sadece geçici bir düzenleme olduğu düşüncesiyle, gerçeği kendilerinden bile gizleyerek, liberalizm lehine gelişen genel fikir değişimine katılmaktaydılar. Fakat politika değişikliği, hükümetin popülerliği üzerinde son derece olumsuz etki yarattı.

Ekonomi politikasının dalgalanışı Mitterrand'ın şöhretine de kaçınılmaz olarak zarar veriyordu. Değişim umuduyla onu destekleyenlerin çoğu uzaklaştı. Hükümetin piyasa güçlerinin iktidarını tanıyarak işyerinde rasyonelleşme ve modernleşmeyi kabul etmesi işsizliğin artmasına neden oldu. 1983 baharındaki belediye seçimlerinin ve Haziran 1984'teki Avrupa seçimlerinin sonuçları kesinlikle kötüydü. IFOP'un Kasım ayında gerçekleştirdiği yoklamaya göre, seçmenlerin sadece %26'sı Mitterrand'ın performansından memnundu. Bu da, 1981'de iktidarı beklenmedik bir şekilde kaybederek sersemlemiş muhafazakârlara yeniden cesaret verdi. Muhalefetlerini etkinleştirme konusunda ciddi güçlük yaşamışlardı. Front National'ın yükselişini onaylayan seçimlerle birlikte artık sağda birbirine rakip üç parti vardı.

Başlangıçta Front National'in militanları daha önce marjinalleşen aşırı sağ grupların üyelerinden oluşmaktaydı; bunlar arasında monarşi yanlıları, eski Vichy ve Algérie Française destekçileri, Yahudi düşmanları, neo-Nazi öğrenciler ve gelenekselci Katolikler vardı. Fakat mevcut partilerden memnun olmayan seçmenlere de hitap ederek çekim alanını giderek genişletti. Front National ulusal şeref, baskın bir Hristiyan kültür, güvenlik veya istihdam gibi şeyleri yitirdiğine inananların ve kaba-

hati bölüştürmek isteyenlerin oluşturduğu bir koalisyona dönüşüyordu. Üstelik daima görece basit bir popülizmle konuşan, yabancılardan hoşlanmayan, suç ve işsizlikten endişe eden, düşük vergi ödemek isteyen ve Avrupa Topluluğu'ndan ayrılarak Fransız egemenliğini yeniden kurmak niyetinde olan herkese hitap eden Jean-Marie Le Pen gibi etkili bir hatibe, enerjik ve daha tehdit edici bir lidere sahipti. Le Pen'in sorduğu soruların çoğu ortak endişelerle ilişkilirken; verdiği cevaplar ise cezai yaptırım gerektiren son derece ırkçı ve yabancı düşmanı varsayımlara, derinlere işleyen bir antisemitizme ve Müslümanları Fransa'dan kovma yönünde bir kararlılığa dayanıyordu. Dolayısıyla haftalık yayımlanan *National hebdo*'nun Müslüman göçmenlerin yanı sıra "siyasal olarak örgütlenen *judaisme*"yi suçlaması beklenebilirdi. Partinin 1991'deki programı 3 milyon "göçmen"i "kendi ülkelerine iade edilmesi"nin yanında istihdam, barınma ve sosyal yardımda "ulusal öncelik" talep etmekteydi. Front'un uzun vadede hayatta kalması, özellikle çok sayıda göçmenin yaşadığı kent bölgelerindeki yerel eylemcilerin coşkulu bağlılığı ve her şeyi saran özel bir altkültürün yaratılması sayesinde sağlandı.

Dahası, medyanın ilgisinin yanında Giscard, Chirac ve Barre'in faydalı bir seçim müttefiki olabilecek bir partiyi hemen kınamaktan kaçınmaktaki çabaları sayesinde Front'a itibar edildi. Ancak 1985 baharında, sanki artan aşırı sağ tehditten ürken ve ırkçılık karşıtı bir tutumdan daha fazla oy alınabileceğini düşünen muhafazakâr liderler, Front National'i bir yandan tecrit etmeye çabalarken, aynı zamanda da onun hukuk, düzen ve yeni göç konusundaki yaklaşımının özünü benimseyerek çalmaya çalıştılar. Ne var ki, hükümete yönelik muhafazakâr muhalefet, Giscard'ın UDF'si ile Chirac'ın RPR'si arasındaki ve içerisindeki, hem kişisel düşmanlıkları hem de politik vurgu farklılıklarını yansıtan kalıcı husumet dolayısıyla zayıfladı. UDF hem bireysel özgürlüğü hem de devletin toplumsal adaletin teminatı olarak sorumluluğunu vurgularken, RPR Bonapartçı gelenek çerçevesinde popülist ve otoriterdi. Raymond Barre ise her ikisine birden saldırıyordu. Böylece sağ kendisini tek bir lidere ve potansiyel cumhurbaşkanı adayına adaylamıyordu; fakat halk desteği açısından denge elbette kavgacı üslubu nedeniyle daha fazla tanınan Chirac'tan yanaydı. Giscard'ın 1981 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde aldığı yenilgi ve atama yetkisini yitirmesi UDF'yi oldukça zayıflatmıştı. Üstelik UDF, RPR'nin temel örgütsel gücünden yoksundu. Yine de aralarındaki şiddetli husumete rağmen, çıkarıcılıkları 1986 yasa seçimleri için bir ittifakı ve ortak programın yayınlanmasını teşvik ediyordu [Bkz. Tablo 23]. Bu program kamulaştırılan şirketlerin özelleştirilmesini, kamu harcamalarında kesintileri, "ekonomik, toplumsal ve

	Oylar	Pay (Oy oranı)	Sandalye
Komünistler	2.663.259	9,7	35
Sosyalistler	8.688.034	31,6	215
RPR-UDF	11.506.618	42,1	—
UDF	—	—	129
RPR	—	—	145
Front National	2.701.701	9,8	35

Tablo 23. Ulusal Meclis seçimleri, 16 Mart 1986.

kültürel yaşamda bireysel teşebbüsü” serbest bırakacak vergi indirimlerini içeriyordu. Dolayısıyla, aslında XIX. yüzyıl liberalizminin sahipçi bireyciliğe olan bağlılığının yeniden onaylanmasıydı.

Sağdaki sorunlar ne olursa olsun, seçimlerde Sosyalistlerin oldukça zayıf bir konumda oldukları açıktı. Azalan seçim desteğinin etkilerini asgariye düşürmeye çalışan Mitterrand, seçim sistemini değiştirmek için oldukça tartışmalı bir teklif sundu. Tek partili seçim bölgelerinin yerini departman düzeyinde bir nispi temsil biçimi alacaktı. Buradaki tehlike şuydu: Dördüncü Cumhuriyet’in seçim sistemine dönüş, bu rejimin niteliğini belirlemiş olan istikrarsız çok partili sistemin yeniden kurulmasına neden olabilir ve özellikle Front National’in şansını artırabilirdi. Görünüşe göre, bu durumun ana muhafazakâr partilerin oy kaybetmesine neden olarak parlamentodaki sağ temsilin parçalanmasına katkıda bulunacağını varsayan Mitterrand’ın hesabı da böyleydi.

Seçim kampanyasının ana temaları işsizliğin yanı sıra suçlulara ve teröristlere karşı güvenlikti. Kampanya her zamankinden daha fazla Amerikan tarzıydı; özellikle muhafazakârlar en son pazarlama tekniklerinden faydalanmaktaydı. Fakat UDF ve RPR ancak birlikte parlamentoda çoğunluğu elde edebildiler. Her ne kadar Sosyalistlerin, 1982’de reflasyon politikasının terk edilmesinin ardından kendi ekonomi politikalarının başarısını vurgulama çabaları çok ikna edici olmasa bile, muhafazakâr liderler arasındaki belirgin uyuşmazlıklar kampanyalarının inandırıcılığını azalttı. Yine de Sosyalistlerin özellikle batıda daha önce elde ettikleri desteğin bir kısmını korumadaki şaşırtıcı başarılarına rağmen, sonuçlar aldıkları yenilginin ciddiyetini pek gizleyemiyordu. Dahası, hem aşırılar hem Komünistler hem de Front National konumunu güçlendirmişti ve Front National ilk kez parlamentoda temsil hakkı kazandı.

Bu durumda, arabulucu olan cumhurbaşkanı kayda değer bir

manevra payıyla karşılaşmıştı, fakat anayasaya göre, muhafazakâr ittifaktaki en büyük partinin lideri olarak Chirac'ı başbakanlık için davet etmesi gerektiğini varsaymaktaydı. Bu, Beşinci Cumhuriyet döneminde, cumhurbaşkanı ile başbakanın rakip siyasal çevrelerden geldiği ve daha önce eşine rastlanmayan bir durum yarattı. Daha önce cumhurbaşkanlığı sırasında Giscard, parlamentoda muhalefet çoğunluğu ihtimalini düşünmüş ve seçilmiş cumhurbaşkanı olarak makamda kalıp aynı zamanda solun yasama programını kabul etmesi gerekeceği sonucuna varmıştı. Şimdi bu varsayım gerçeğe dönüşmüştü, fakat bu sefer Sosyalist bir cumhurbaşkanıyla çalışan muhafazakâr bir parlamento çoğunluğu söz konusuydu. Peki otorite nereye dayanacaktı?

Durumun açıklığa kavuşması zaman aldı, fakat 1986 sonbaharına gelindiğinde, sıkıntılı bir yetki sınırı belirlenmişti; buna göre, Mitterrand, esasında anayasanın öngördüğü doğrultuda, uluslararası ilişkiler ve savunma alanlarında önemli bir rol üstlendi. Bu alanlardaki politikalar konusunda zaten sağlanmış olan geniş çaplı fikir birliği çatışma ihtimalini azaltıyordu. Sadece de Gaulle'cü dış politikanın, dünya ölçeğinde bağımsız bir nükleer caydırma ile desteklenen Fransa'nın iddiasını sürdürmesi gibi temel ilkeleri konusunda sınırlı bir anlaşmazlık vardı. Sosyalistler ise daha önce bu *grandeur* politikasına gösterdikleri muhalefetten vazgeçmenin yanı sıra, son derece rekabetçi uluslararası ekonomide tek tek Avrupa devletlerinin zayıflığı bağlamında, kısmen en güçlü Avrupa ülkesini –Almanya– dizginlemenin bir yolu olarak, kısmen de modernleşme için sürekli bir uyarıcı sağlamak için Avrupa Topluluğu'nu güçlendirme inançlarını da ortaya koydular.

Uluslararası ilişkilerde etkin bir rol oynamak, Mitterrand'ın sürekli göz önünde kalmasını sağladı. Dahası, kamusal ve özel pek çok iç meselede akıl vermekten de kaçınmayıp idari kararnamele imzalamayı reddederek bunların uygulanmasını geciktirebildi. Aslında Mitterrand, Sosyalist hükümet döneminin sonlarına doğru benimsemeye başladığı tutumu, yani parti siyasetinin üzerinde bir cumhurbaşkanını şekillendirmeye başlıyordu. Parlamentodaki çoğunluğun lideri olan Chirac belirgin şekilde hâkim ortak olsa da, hem cumhurbaşkanının popülarlığının beklenmedik biçimde artması hem de halkın istikrarsızlığa neden olabilecek potansiyel bir siyasal krizden kaçınmak için "ortak çalışma"nın işlemesi gerektiği yönündeki açık arzusu nedeniyle dezavantajlı konumdaydı. 1988'de gerçekleştirilecek cumhurbaşkanlığı seçimleri nedeniyle, ne Chirac ne de Mitterrand başarısızlığın sorumluluğunu üstlenme riskini alabilmekteydi.

Chirac çok geçmeden kendi partisinin temsilcilerinin, özellikle de

daha önce bakanlık deneyimi olan siyasetçilerin egemen olduğu bir hükümet kurdu. Pek çok kişiye göre, sağın bu şekilde makama yerleşmesi normale dönüşü temsil etmekteydi. Yine de egemen liberal düşünce modasından etkilenen Chirac, de Gaulle'cülüğün otoriter devletçi geleneğiyle ipleri koparmaya kararlıydı. Geniş kapsamlı bir özelleştirme ve deregülasyonu sürdürdü, fakat bu çaba gaz, elektrik ve telekomünikasyon veya havacılık gibi stratejik sanayileri içeren kamu sektöründeki geleneksel sektörleri kapsamıyordu. Bu konulardaki anlaşmazlık hükümet ve muhafazakâr çoğunluk içerisindeki ihtilaf nedenlerinden sadece biri olacaktı. Elbette başka nedenler de vardı: yıllardır süren sosyal güvenlik sistemini finanse etme sorunu, işverenleri destekleyen işgücü yasası reformu, göçmenlere karşı ayrımcılık içeren vatandaşlık hukukunun yeniden yazılması ve Sovyet lideri Gorbaçov'un silahsızlanma tekliflerine verilecek doğru tepki gibi. Fakat Chirac çok şanssızdı.

Her ne kadar daha önce Sosyalistler tarafından kamulaştırılan ve yaklaşık 400.000 işçi çalıştıran pek çok banka ve sanayi teşebbüsü o zamana dek zaten özel sektöre aktarılmış olsa da, Ekim 1987'de uluslararası menkul kıymetler borsasının çökmesi özelleştirmenin uygulanmasını engelledi. Dahası, 1986 sonunda yükseköğrenim reformuna karşı gerçekleştirilen ve neredeyse kaçınılmaz öğrenci protestolarıyla kamu hizmetlerinde yaşanan grevler bir zayıflık izlenimi yarattı. Bunun yanı sıra, hükümet, ülkenin ekonomik sorunları için pek çok destekçisinin umduğu sihirli çözümü bulmayı başaramadı. Gerçekten de 1987 sonuna gelindiğinde, ana ekonomik göstergelerin –büyüme oranları, bütçe açığı, enflasyon, işsizlik, dış ticaret dengesi ve uluslararası rekabet gücü– tamamı başarısızlığa işaret ediyordu. Hükümetin popülerliğinin azalması bununla yakından ilişkiliydi. Muhalefetten ise pek eleştiri sesi yükselmeyordu; çünkü Sosyalistler hem bir güven bunalımı yaşamaktaydı hem de Mitterrand'ın ortak çalışmayı işler kılmaktaki kararlılığının yanında iktidara dönüşün aracı olarak onun makamına bel bağlamaları nedeniyle etkisiz hale gelmişlerdi. 1987'deki kongresinde partinin çeşitli fraksiyonları en azından birlik, pragmatizm ve ılımlılık imajının yaratılması ihtiyacı konusunda fikir birliğine varabilmişti.

Nisan-Mayıs 1988'deki cumhurbaşkanlığı seçimleri kampanyası sırasında Mitterrand Sosyalist Parti'den uzak durup hitap ettiği kesimi genişletmeye devam etti. Kampanyasının ana teması ulusal birlikti: *La France Unie*. Programı refah devleti, sürekli ekonomik modernleşmeye bağlılık ve 1992'de kurulacak olan Avrupa Tek Pazarı için işletmelere destek sağlama gibi konularda güven tazelemenin dışında muğlaaktı. 1988'e gelindiğinde Sosyalistler "girişim" kültürünü açıkça benimse-

mişlerdi. Chirac hükümetinin “hukuk ve düzen”e yaptığı sert vurgunun ve aşırı sağın durumunun doğurduğu tehditleri kullanan Mitterrand, kendisini demokrasinin ve çoğulcu toplumun koruyucusu olarak sunabiliyordu. Sonuçta karşılaşılan tek sürpriz, ikinci turda elde ettiği çoğunluğun büyüklüğüydü.

Makamındaki Chirac, karmaşık bir sicili koruma ihtiyacıyla savunmaya geçmişti. Daha fazla özelleştirme ve görünüşe göre zenginler için vergi kesintisi taahhüdü çok az çekici bulunmuştu. Dahası, Chirac ilk turda sağcı rakipleri Barre ve Le Pen’i yenebilmek için büyük çaba sarf etmişti. Balotajda Mitterrand’a karşı onların oyuna bağımlı kalacağı için bu rakiplerinin yandaşlarını soğutmayı göze alamasa da, Front National’a karşı ılımlı bir tutum benimsemenin, demokrasiye ve çok ırklı bir topluma inanan muhafazakârların partiden kopmasına neden olabileceği de açıktı. Kampanya öncesinde, etkili ekonomi idaresiyle tanınan Barre’nin başlıca muhafazakâr aday olması muhtemel gibiydi. Fakat kısmen profesyonel halkla ilişkiler uzmanlarıyla çalışmayı reddetmesinden –övgüye değer, fakat hiç gerçekçi olmayan bir isteksizlik– kaynaklanan sönük kampanya ona pahalıya mal olacak; Barre’ye oy vermek giderek anlamsız görünecekti. Chirac da neredeyse aynı politikayı önermekteydi ve Fransa, Mitterrand’ın kişiliğinde, zaten güven verici yaşlı bir devlet adamına sahipti. İlk turda Barre oyların %16,5’ini alırken, Chirac’ın oy oranı %19,9’dü. Heyecan uyandıransa Le Pen’in aldığı %14,4 oydu; yani neredeyse 4,5 milyon kişinin oyu. Le Pen zaten göçmenlik, hukuk ve düzen gibi önemli meselelerde gündemi belirlemişti. Yakın gelecekte Front National ve liderinin ulusal siyasette önemli rol oynayacağı açıktı.

Barre ve Le Pen elenince, Chirac daha önce takındığı sessiz devlet adamı pozunu terk etti. Görev başındaki cumhurbaşkanını betimlemek için “sıradan, yeteneksiz, kamu görevi için yetersiz” gibi ifadeler kullanılarak ona meydan okumakla büyük enerji harcadı. Fakat kampanyanın son günlerinde, Chirac hükümetinin Beyrut’ta Arap teröristler tarafından tutulan rehinelerin serbest bırakıldığını ve Pasifik’teki Yeni Kaledonya’da Kanak milliyetçilerine karşı düzenlenen kanlı saldırıyı duyurmasıyla yaşanan teatrallik bile yeterli desteği sağlamadı. Oyların %54,01’ini elde eden Mitterrand, bunların büyük bölümünü işsizler, sanayi işçileri, kamu çalışanları ve gençlerden alırken; çiftçiler, küçük işletmeciler, üst düzey yöneticiler, yaşlılar ve dini bütün Katolikler Chirac’ı tercih etme eğilimindeydi. Her ne kadar Mitterrand’ın destekçileri siyasal açıdan sol ve merkezden oluşsa bile, sol ve sağ arasında hâlâ belirgin bir siyasal kutuplaşma yaşanmaktaydı. Michel Rocard’ın 9 Mayıs 1988’de başbakanlığa atanmasını, Ulusal Meclis’in dağıtılması ve

	Oy oranı (%)		Sandalye sayısı	Sandalye payı (%)
Komünistler	11,3	*	27	4,7
Sosyalistler	37,5	*	278	48,2
UDF	19,5		130	22,5
RPR	19,2		128	22,2
Diğer sağcılar	2,9		13	2,2
Front National	9,7		0*	—

a. Sonraki bir ara seçim zaferi

Tablo 24. Ulusal Meclis seçim sonuçları, Haziran 1988.

destekleyici bir Sosyalist çoğunluğun seçilmesini sağlama çabası izledi. Büyük çaplı çekimser oylar nedeniyle sonuçlar moral bozucuydu ve sağda yaşanan sıkıntı karşısında yeni bir birlik duygusu söz konusuydu. Fakat bu, Chirac'ın muhafazakâr partiler arasında değişen dengeye bile yansıyan başarısızlığını gizleyemezdi. Ulusal Meclis'te radikal neo-liberalizmi yüzünden sağdan uzaklaşan ve Komünistlerin çoküp Sosyalistlerin ılımlı bir yaklaşım sergilemeleri nedeniyle rahatlayan kırk bir vekilden oluşan yeniden yapılandırılmış bir merkez ortaya çıktı. Bunlar solla bir ittifak düşünmeye hazırdı. Sonuç olarak, Sosyalistler parlamentoda mutlak çoğunluğu elde edememiş olsalar da, bu yeni merkez sol birlikteliğiyle hükümetteki konumları güvence altına alındı; bu durumda, ancak Komünistlerin de dahil olduğu muhaliflerin toplam oylarıyla mağlup edilebilirlerdi. Partinin, geçmişteki hizipçilik siciliyle çelişen iç disiplini de diğer bir temel etken olacaktı [Bkz. TABLO 24].

Şu da önemlidir ki, Michel Rocard hükümeti kurarken ittifak için Komünistlerden ziyade merkeze yönelmiş, fakat yerel ve bölgesel siyasette solun bu iki partisi arasındaki huysuz işbirliği norm olarak kalmıştı. Hiç şüphesiz bu şekilde iktidarın yeniden dışında kalmak –oysa 1987 yılının ortasında böyle bir şey pek mümkün görünmüyordu– sağın cesaretini kırmıştı. Sağ RPR ve UDF'nin tek bir liberal muhafazakâr parti oluşturmak için birleşip birleşmemesi gerektiği, biraz İngiliz modeli ve Front National'e karşı nasıl bir tutum sergilenmesi gerektiği gibi bir takım önemli stratejik meseleyle karşı karşıya kalmıştı. *Louis-Napoléon le Grand* adlı kitabında anlattığı III. Napoléon'un başarılarından ilham alan Philippe Séguin gibi sol kanat de Gaulle'cüler, fazla sağa kaydığını iddia ettikleri bir liderliği eleştirmektedirler. Yine de muhafazakâr bir canlanma için hâlâ potansiyel vardı; bu potansiyel özellikle vekilleri, böl-

ge ve belediye meclis üyeleri ve etkili kitle örgütlenmesiyle hâlâ önemli bir güç odağı oluşturan RPR'nin yapısında görülmekteydi. Aynı şekilde UDF de, her ne kadar oldukça parçalanmış ve sürekli bir dağılma tehdidiyle karşı karşıya kalmış gibi görünse de, kayda değer bir grup vekilin sadakatini hâlâ koruyordu. Sağın bu iki ana partisi, temel muhafazakâr değerlere inancın yanında bir dizi baskı grubunun ve medya gücünün desteğini de paylaşmaktaydı. Uzun vadede 1993 yasama ve 1995 cumhurbaşkanlığı seçimleri için çalışmaya başladıklarında, sonucu değiştirebilecek sürpriz gelişme yine, her ne kadar 1988 yasama seçimlerinde kötü bir performans sergilese de, Front National'ın aksi halde büyük ölçüde sağın diğer partilerini destekleyecek olan seçmenleri kendine çekebilme kabiliyetinin sürmesiydi.

Mitterrand'ın, siyaset arenasında rakibi olan sıkı Protestan Rocard'ı başbakanlığa ataması şaşırtıcı görünebilir, fakat Sosyalist Parti'nin içerisindeki yalnızca tek bir hizbin lideri olan Rocard cumhurbaşkanına bağımlı kalacaktı. Mitterrand da hükümetin gündelik meselelerinden uzaklaşmaya devam ederken; savunma, dış ilişkiler ve Avrupa meselelerindeki hâkimiyetini korumakla birlikte, başbakanına ülke içindeki meselelerde ciddi bir özerklik verdi. Bu işbölümü, ikisi arasındaki ilişkilerde yaşanabilecek sorunları hafifletti. Yönetim alanındaki kabiliyetini ortaya koyan Rocard, Körfez Savaşı'nın başarıyla sonuçlanmasının ve ekonomik büyümenin yavaşlamasının ardından, Mayıs 1991'de istifaya zorlanacak kadar şanslıydı. Mitterrand onun yerine, Edith Cresson'u Fransa'nın ilk kadın başbakanı olarak atadı; muhtemelen onun dirençli sosyalist yaklaşımının cansız bir idareye yeni bir enerji sağlamasının yanında dikkatleri ekonomik durgunlaşma ve siyasal yolsuzluk iddialarından uzaklaştırmasını umuyordu. Parti içerisindeki herhangi bir hizbin güçlü desteğinden yoksun olan Cresson da cumhurbaşkanına bağımlı kaldı ve çok geçmeden hiciv televizyon programı *Bébête Show*'da kendisine "Dizimin Dibiindeki Edith" ismi takıldı. Cresson'un açıksözlülüğü ve genel yeteneksizliği bir felakete dönüştü. Kamu sektöründe yaşanan ve pahalıya mal olan grevler hükümetinin başına bela olurken, müdahaleci ve korumacı "Avrupa Kalesi" anlayışıysa meslektaşlarının çoğu tarafından kabul edilmeyecekti. Daha sonra Nisan 1992'de yerine geçen ve giderek liberalleşen Maliye Bakanı Pierre Bérégovoy gibi siyasal açıdan önemli kişilerin hükümetinde yer alması, aslında otoritesini ciddi anlamda kısıtlamaktaydı.

Ekonomi politikası alanında 1980'lerin başlarında alınan derslerin yeniden öğrenilmesine gerek yoktu. Uluslararası piyasa disiplini kaçınılmaz görünmekteydi. Büyük petrol şirketleri Elf-Aquitain ve Total

ile kimyasal devi Rhône-Poulenc'in kısmen özelleştirilmesi onaylandı. Bu ikinci Sosyalist hükümet döneminde içerideki reformlar son derece ılımlı bir şekilde yürütülecekti. Enflasyonla savaşa öncelik verildi. Bunun yanı sıra ekonomik rekabet gücünü artırma mücadelesinin parçası olarak, fakat aynı zamanda Almanya'nın 1990'da birleşmesinin ardından Fransa'nın güvence arayışı yüzünden Avrupa boyutuna daha fazla önem verildi. Eğitimi ıslah etme, araştırma ve geliştirme yatırımlarını artırma yönündeki çabalar sürdü. İngiltere'deki muhafazakâr hükümetin tersine, Sosyalist yönetim de tek pazar projesinin "toplumsal boyutu"nu desteklemekteydi. Fakat 1983 ila 1988 arasında reel ücretlerdeki yıllık ortalama büyümenin neredeyse sıfır düzeyinde olduğunu, zenginler ile yoksullar arasındaki uçurumun genişlediğini gösteren raporlar, "ahenkli bir kapitalizm"in (Rocard) gelişimine adanmış bir hükümet partisi olmanın ötesine geçmeleri gerektiğine inanan Sosyalist militanlar arasında ciddi endişeye neden oldu. Yasadışı siyasal finansman ve yolsuzluktan kaynaklanan skandallar moral bozukluğunu daha da artırdı.

1993 yılındaki genel seçimlerin neticeleri felaketti. Sosyalistler ve müttefiklerinin vekil sayısı 282'den 67'ye, Komünistlerinkiyse 27'den 25'e düştü; sağdaysa UDF vekil sayısını 129'dan 206'ya, RPR ise 127'den 242'ye yükseltti. Bağımsızlar da göz önünde bulundurulduğunda, Ulusal Meclis'teki sandalyelerin %83'ü muhafazakârlar tarafından dolduruldu. Görünürde cinsiyet eşitliğini destekleyen yeni parlamento, Avrupa Birliği'ndeki en düşük kadın temsil oranına da sahipti (%5). Sosyalistlerin oy oranı (%14,5), parti 1971'de kurulduğundan bu yana en kötü seviyeye inmişti. Mitterrand'ın müttefikleri tarafından rahatsız edilen Rocard, partinin liderliğinden istifa etmek zorunda kaldı. Eski başbakan Pierre Bérégovoy 1 Mayıs'ta intihar etti. Hem yenilgi hem de aynı zamanda Mitterrand'ın yakın arkadaşı olan karanlık bir işadamından akılsızca aldığı faizsiz borçla ilgili basında çıkan haberler dolayısıyla bunalıma girmişti. Sosyalist Parti seçimle ilgili bir boşluğa düşmeye mahkûm görünüyordu. Yine de sonuç, sağa verilen desteğin beyanından ziyade, seçmenlere göre kendilerini hayal kırıklığına uğratan bir cumhurbaşkanı ve hükümete karşı gösterilen tepkiydi. Bu koşullarda, başbakanlığın en büyük adayı olan Chirac, cumhurbaşkanlığı seçimi hazırlıklarına yoğunlaşmayı tercih etti ve böylece Mitterrand'ın, Chirac'ın partisi RPR'den gelen, fakat çok geçmeden parti liderliği için onun rakibi haline dönüşecek olan Başbakan Balladur -Sciences-Po ve ENA'nın özellikle hoş bir ürünüydü- ile son derece barışçıl bir ortak çalışma dönemine girmesine neden oldu.

Devlet finansının müşkül durumundan Sosyalist seleflerini sorum-

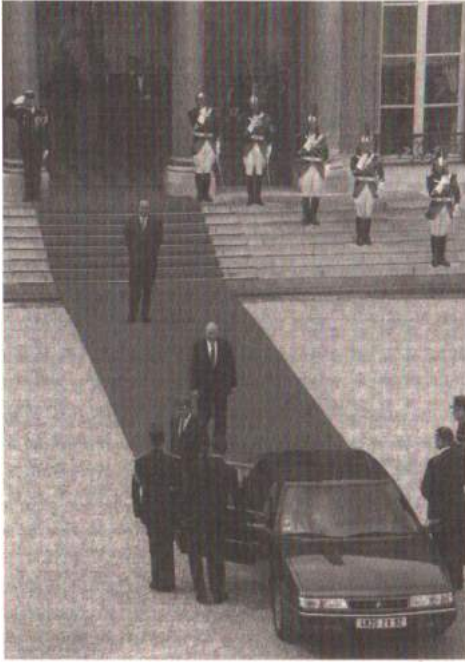
lu tutan Balladur kemer sıkmaya dayalı bir bütçe hazırladı; buna göre, kamu sektöründeki ücretler donduruldu, alım vergisi artırıldı ve sağlık hizmeti harcamalarında kısıntıya gidildi. Balladur'un sahip olduğu gözle görülür bir kendinden memnunluk havası, hiciv basınında "Kendine Yeterli" olarak -bir tahtırevanda uşaklar tarafından taşınan peruklu ve pudralı bir XVI. Louis görünümünde- resmedilmesine neden oldu. Yine de, daha önce Maliye Bakanlığı sırasında halk arasında yarattığı kabiliyetli izlenimini geliştirmeyi ve zenginlere verilen kayda değer vergi imtiyazları sayesinde muhafazakâr basının desteğini almayı başardı. Daha da önemlisi ortak çalışmayı işler kıldı. Fakat özel Katolik okullarına verilen devlet yardımlarının artırılmasını kolaylaştırmak için 1850 Falloux eğitim yasasını yeniden düzenleme çabası, "okul savaşı"nı yeniden açma ihtimali dolayısıyla cumhurbaşkanı, hatta Lyon Başpiskoposu Mgr. Decourtray tarafından eleştirildi. Anayasa Konseyi, 13 Ocak 1994'te bu tekliflerin vatandaşlar arasında eşitlik ilkesini ihlal ettiğine karar vermeden önce, devlet okullarındaki öğretmenler greve gitmişti bile. Kitlesel bir tören, yaklaşık 900.000 kişiyi Paris sokaklarına taşıdı. Bunu Mart ayında işsizliği (%12,6'ya ulaşmıştı) ve gençler için asgari ücreti düşürme tekliflerini protesto amacıyla öğretmenler ve öğrenciler tarafından düzenlenen daha endişe verici gösteriler izleyecekti. Mitterrand bir kez daha muhafazakârlar arasındaki bölünmelerden faydalanabildiğini gösterdi; fakat hem gençliğindeki sağcı eğilimleri ve Vichy geçmişinin hem de en yakınındaki bazı kişilerin karanlık mali işlerinin ortaya çıkmasının yanında ciddi anlamda kötüleşen ve nihayetinde 8 Ocak 1996'da ölümüne neden olan prostat kanserine yakalandı.

Bu noktada Mitterrand hakkında ara bir değerlendirme yapabiliriz. Mitterrand, önceleri de Gaulle'e karşı çektiği nutuklara ve generalin "daimi bir darbe" olarak başlatmış olduğu cumhurbaşkanlığı yönetimi sistemine yönelik muhalefetine rağmen, makamının genişletilmiş yetkilerinden sonuna kadar faydalandı ve kendi otoritesini zayıflatabilecek anayasa reformu tekliflerine direndi. Değişimi gerçekleştirme yetkisiyle seçilen bir cumhurbaşkanı olarak, çok geçmeden ve neredeyse içgüdüsel bir şekilde, siyasetin olasılıklar sanatı olduğunu veya en azından öyle olması gerektiğini anladı. 1981/3'teki Sosyalist deneyim bir başarısızlıktı ve Mitterrand, küreselleşme çağının getirdiği uluslararası ekonomik rekabet gücünü korumak için ekonomik liberalleşme ve kamu harcamalarında kısıntıya gidilmesi gerektiğini çabucak kabul etti. Fakat boşa çıkan beklentiler ve paramparça olan idealler göz önünde bulundurulduğunda, bu politika değişikliğinin bedeli ağır olacaktı. Tüm Batı dünyasında neo-liberalizm giderek egemen hale gelirken, sol partiler

inandırıcı düşünsel ve pratik alternatifler sunmayı bir türlü başaramıyorlardı. Mitterrand ise bu büyük başarısızlığı tam anlamıyla paylaşmak dışında hiçbir şey yapmadı. •

Uzun siyaset yaşamı boyunca çok çeşitli siyasal amentülere kapılmış ve bu belirgin bütünlük yoksunluğu dolayısıyla ciddi olarak eleştirilmiştir. Elbette şiddetli kişisel ihtirası veya tarihe iz bırakma kararlılığı konusunda şüpheye yer olmayabilir. Makamındaki ikinci döneminin sonlarına gelindiğinde, halk arasında neredeyse bir hükümdar, Makyavelci anlamda bir prens imajına sahipti. Bununla birlikte cumhurbaşkanlığı makamını Chirac'a devretmeden sadece 48 saat önce tarihçi François Bédarida ile yaptığı bir röportajda, Mitterrand, Sosyalist görüşlerinin değişmediğini iddia etmekteydi. Zenginler ve güçlüler ile nüfusun geri kalanı arasındaki ilişkileri dönüştürmek istemiş, fakat koşullar bunu imkânsız kılmıştı. Aynı şekilde ikinci görev döneminin ana hedefinden de tutkuyla bahsetmekteydi: Yani rakip bölgesel güç bloklarının egemen olduğu bir dünyada, Avrupa içerisinde Alman egemenliği tehdidini dizginlemenin yanı sıra Fransa'nın geleceğini güvenceye almanın yolu olarak büyük Avrupa birliği hedefinden. Büyük Avrupa bütünleşmesini desteklemenin dışında, belki de en büyük başarısı Beşinci Cumhuriyet kurumlarının meşruiyetini artırmak ve olası bir tehlikeli ortak çalışma döneminde cumhurbaşkanı ile başbakanın görev alanlarını başarılı bir şekilde saptamaktı.

İnat sonunda karşılığını verir! Jacques Chirac, uzun bir süreden beri ulaşmaya çalıştığı cumhurbaşkanlığı makamını en sonunda, Mayıs 1995'te elde etti. Her zaman olduğu gibi faal bir kampanyayla, kendisini "köklü değişiklikler" ve "geçmişten kopuş" öneren güçlü bir lider olarak sunarken, aynı zamanda vergileri ve kamu açığını düşürmeyi de taahhüt etmişti. Chirac, her ne kadar Balladur'un iki muhafazakâr aday içerisinde daha güçlü olduğunu hesap eden İçişleri Bakanı Pasqua gibi kişiler kendisinden kopsa bile, Dışişleri Bakanı Juppé ve Ulusal Meclis Başkanı Philippe Séguin gibi önde gelen de Gaulle'cülerin sadakatinin yanı sıra RPR parti mekanizmasının denetimini elinde tutmayı başarmıştı. İlk turda oyların %20,8'ini aldı; buna karşın nispeten katı ve sönük Balladur %18,5 ve Le Pen %15 alırken Sosyalistlerin adayı olan eski Eğitim Bakanı Jospin %23,3 oy alıyordu. Chirac sağdaki rakiplerinin elenmesinin ardından, suç ve göçmenlik gibi bildik sağ kanat meselelere odaklanarak popülist bir söyleme girişti; diğer yandan da, işsizlik ve yoksulluk meselelerine, eğitim ve sosyal yardım harcamalarını artırma ihtiyacına dikkat çekerek Jospine'e üstünlük sağlamaya çalışıyordu. Hatta ekonomik büyümeyi teşvik etmek için ücretlerde artış çağrısı bile yaptı. Mitterrand

Resim 68. Jacques Chirac cumhurbaşkanlığını törenle devralıyor, 17 Mayıs 1995 – eski cumhurbaşkanı vedalaşıyor.

bu konuda şu uyarıyı yapmıştı: “Hızlı koşuyor, fakat nereye koştuğunu bilmiyor.” Bu, siyasal bir programdan çok seçmenleri ayartma çabasıydı ve işe yaradı. Front National üyeleri dışında, her tondan muhafazakâr ona destek verecekti. İnandırıcılıktan yoksun olsa bile, Chirac ikinci turda oyların %52,6’sını (15.766.658) aldı; 35 yaşın altındakilerin çoğunluğu ve mavi yakalı işçilerin %40’ı da buna dahildi. Eski Avrupa Komisyonu Başkanı Jacques Delors’tan sonra Sosyalistler tarafından seçilen Jospin ise nihayet sürekliliğe karşı durmaya karar vermişti; ayrıca en azından Mitterrand’la ve ölen cumhurbaşkanının makamdaki son yıllarını gölgeleyen bayağılık ve ilkesizlik suçlamalarıyla ilişkilendirilmemek gibi bir üstünlüğü vardı. Ama yine bir ENA mezunu olan Jospin de çalışma saatlerinin azaltılmasını, “spekülatif” sermaye hareketlerinin ve sanayiden kaynaklanan kirliliğin vergilendirilmesini, cumhurbaşkanlığı

süresinin 7 yılda 5 yıla düşürülmesini taahhüt eden hayal ürünü bir program sunmuştu. Tıpkı Chirac gibi o da, Avrupa para birliğine ve neticede bütçe açığının azaltılması gereğine bağlılığı onayladı. Bu koşullar altında ve Sosyalistlerin 1994 Avrupa seçimlerindeki kötü performansı (oyların sadece %15,5'i) göz önünde bulundurulduğunda, aldığı %47,4 oy (14.191.019) önemli bir başarı oluşunun yanı sıra belirgin tevazu ve dürüstlüğüne ödülüydü.

Chirac iktidara gelince, cumhurbaşkanlarının emrine verilen jet filosundan, motosikletli polisler ve gürültülü sirenlerin eşlik ettiği konvoylardan vazgeçerek, selefleriyle mukayese edildiğinde daha rahat bir tarz benimsedi. Tasarladığı cana yakın ve sempatik imaj pek çok kişiyi cezp etmişti. Hükümetin çalışması için daha fazla potansiyel öneme sahip olan noktaysa parlamentoda daha uzun oturumların ve hükümet faaliyetlerinin daha etkin biçimde denetlenmesini mümkün kılacak çabaların taahhüt edilmesi idi; fakat bunlar, hem yeni cumhurbaşkanının otoriter kişiliğine hem de makamının geleneklerine aykırı gelişmelerdi. Daha az *dirigiste* [güdümculük] vaadi; cumhurbaşkanlığı, Ulusal Meclis, 22 bölge meclisinin 20'si ve 96 departmanın beşte dördü üzerinde kurduğu denetim sayesinde sağa sunulan imkânlarla da ters düşmekteydi. Eğitimini ENA'da alan diğer bir soğuk teknokrat olan Alain Juppé'nin cumhurbaşkanı tarafından başbakanlığa atanması, yetenek ve sürekliliği vurgular gibiydi. Gerçekte yeni hükümetin popülerliğinin neredeyse hemen azalması, cumhurbaşkanının seçim sırasında verdiği ve çoğunlukla da tutarsız bir sürü sözü tutamamasının kaçınılmaz sonucuydu.

Fransa'nın önde gelen bir ekonomik güç olarak konumunun, ancak yüksek miktarda sermaye yatırımı, artan verimlilik ve maliyet kısıntısı temelinde sürdürülebileceği pek çok kişi tarafından kabul edilmekteydi. Ekonomistlere ve işverenlere göre, başlıca engeller işgücü piyasasının katılıkları, bunların asgari ücret ve yüksek sosyal güvenlik maliyetleriyle artan etkisi, aşırı vergiler (1994 sonunda gayrisafi yurtiçi hasılanın %41,1'i ve 1996'da %47,5'i), bütçe açıkları ve yüksek maliyetli borçlanmaydı. Ama ne yazık ki, bu engelleri ortadan kaldırmak üzere önerilen tedbirler, zaten Haziran 1997'de işgücünün %12,7'si düzeyinde olan işsizliği daha da artırma tehlikesi yaratmaktaydı. Kamu hizmeti ve devlet teşebbüslerinin boyutunda kısıtlamaya gitmenin yanı sıra özelleştirme yoluyla kamu sektörünün yeniden yapılandırılması önerisiyse diğer bir tehdidi oluşturmuyordu. Teknolojik yeniliklerin hızlanması ve uluslararası rekabetin artmasıyla birlikte, hükümet politikası ekonominin sanayi ve hizmet sektörlerinde "küçülme" ve birleşmeleri teşvik etmekteydi. Bunun sonucuysa sürekli iş kayıplarının yaşanması, yarı zamanlı ve

kısa vadeli istihdamın büyümesi, artan güvensizlik, büyüyen eşitsizlik ve yükselen huzursuzluktu.

Chirac cumhurbaşkanlığı makamına oturusunun üstünden daha altı ay bile geçmeden, tutulamayan sözler, yolsuzluk söylentileri ve Pasifik'teki nükleer denemelerin yeniden başlatılması çılgınlığına yönelik uluslararası tepkilerden kaynaklanan eleştirilere çaresizce göğüs gerebilmek için 13 bakanı görevden alıyordu. 1992'de Avrupa para birliği için yapılan Maastricht Sözleşmesi'yle saptanan kriterler, Juppé'nin kamu harcamalarını gayrisafi yurtiçi hasılanın %5'inden %3'üne düşürmesini gerektiriyordu. Ama Juppé'nin hem devlet demiryolu şirketinin (SNCF) yeniden şekillendirilmesini hem de sağlık hizmeti harcamalarında kesintileri içeren teklifleri, tahmin edilebileceği gibi kitlesel gösterilere neden oldu. Kamu harcamalarını parlamento yerine kararnamelerle ve neredeyse hiç kamuoyuna sunmadan kısmak üzere tasarlanan tedbirlerin alınması, otokratik bir cumhurbaşkanlığı sisteminin en kötü uygulamalarını akla getirmekteydi. Fakat hiziplere ayrılmış Sosyalistler de aynı şekilde seçmenlere ilham verebilecek durumda değildi. Sonuç olarak Chirac, görünüşe göre yetkisini pekiştirmek amacıyla ve muhtemelen sonucun önceden tahmin edilebilir olduğunu varsayarak, 25 Mayıs ve 1 Haziran 1997 için bir erken seçim çağrısı yaptı. Fakat bu alaycı siyasal manevrayı seçmenlerin çoğu pek hoş karşılamayacak, hükümeti sosyal politikaları ve işsizliği azaltmaktaki başarısızlığı yüzünden cezalandırmak için fırsat olarak görecekti [Bkz. TABLO 25]. Buna karşın Jospin ücretlerde herhangi bir kesintiye gitmeden haftalık çalışma süresini 39 saatten 35 saate düşürerek ve kamu sektöründe 350.000 yeni iş yaratarak işsiz sayısını azaltmayı, servet vergisini artırıp sağlık ve sosyal yardımlara yapılan harcamaları önemli ölçüde genişleterek toplumsal eşitsizliği azaltmayı, hem özelleştirme programına son vermeyi hem de avro-bölgesi büyüme ve istikrar paktını –bu, ekonominin canlandırılması için kamu harcamalarında kesintiyi dayatma tehlikesi yaratmaktaydı– reddetmeyi vaat etmekteydi. Üstelik asık suratlı imajını düzeltmek için de çok çalıştı, Komünistler ve Yeşiller ile ittifak kurarak seçmenleri “sola dönüşü cesaret etme”ye çağırdı. Muhafazakârlar açısından sonuç, sağda feci bir iç çatışmayı harekete geçiren bir fiyaskoydu; kusur bölüştürülmekteydi ve gözü cumhurbaşkanında olan hırslı politikacılar makam elde etmeye çalışmaktaydı. Sıkıntılı dönemlerde tek bir muhafazakâr partinin oluşturulması için sıkça yapılan çağrılar, Avrupa entegrasyonu, ekonomi yönetimi ve Front National'e yönelik stratejiye dair anlaşmazlıklarla rekabet etmekteydi; bu anlaşmazlıklar, muhtemelen muhafazakâr oyları bölerek Jospin'e zaferi getirmişti. Artık geçici

Partiler	İlk turdaki oyların dağılımı (%)	İkinci turdan sonra Ulusal Meclis'teki sandalye sayısı
ANAAKIM SOL	*	
Sosyalistler	25,5	258
Komünistler	9,9	37
Yeşiller	3,6	8
Çeşitli	3,2	16
Toplam	42,1	319
ANAAKIM SAĞ		
RPR	16,8	140
UDF	14,7	109
DL	2,8	1
Çeşitli	1,9	7
Toplam	36,2	257
DİĞERLERİ		
Front National	14,9	1
Çeşitli	6,8	0
Toplam	21,7	1
Genel toplam	100	577

Tablo 25. Yasama seçimleri sonucu, 25 Mayıs ve 1 Haziran 1997

bir sarsıntı yaşayan Chirac, Sosyalist bir liderle, yani başbakan olarak yetkilerini sonuna dek kullanmaya kararlı olan Jospin ile ortak çalışacaktı. İhale süreci için sahne hazır; ödül ise 2002 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde alınacak zaferdı.

Küresel ekonomik durum elverişliydi. İnternet üzerinden iş yapan şirketlerin patlaması dünya ekonomisini sarınca, 1998 ile 2000 arasında Fransa'daki ekonomik büyüme yılda ortalama %3,3'e ulaştı. Enflasyon, kamu borcu ve hükümetin kendi açığı da nispeten düşüktü. Sosyalistler hem büyümeyi sürdürme hem de işsizliği azaltma derdindeydi. Üstelik Jospin'in sosyalist gündeme, İngiltere'deki Yeni Emek'ten veya Alman Sosyal Demokratlardan daha bağlı olduğu açıktı. Küreselleşme gerçeğini kabul etmekle birlikte, kapitalizmi düzenleme gereğini vurgulamaktaydı. Tercih ettiği formül şuydu: "Pazar Ekonomisine Evet, Pazar Toplumuna Hayır." Dolayısıyla, "Toplumsal Modernleşme Yasası" şirketler

açısından emeği bir kenara atmayı çok daha güçleştirdi; öte yandan iş-verenlerden gelen bir yığın şikâyetle bakılmaksızın, haftalık çalışma süresinin kısaltılmasıysa yeni işçilerin işe alınması gerekeceği varsayımına dayanmaktaydı. Fakat çalışanlar iş günlerinin azalmasını kabul etmek zorunda değildi; bu bağlamda, yasanın başlıca sonucu çalışanların yıllık tatillerinin uzatılması ve mesai ücretlerinin artması olacaktı. Bu tür çeşitli etkenler dolayısıyla işsizlik oranı iş gücünün %9'una kadar düştü. Yine de İngiltere'deki seviyenin hâlâ oldukça üstündeydi ve özellikle gençler arasında yüksekti. Dahası, erken emeklilik durumun ciddiyetini gizlemekteydi. 55 ila 64 yaş grubundakilerin sadece %37'si çalışıyordu. İşsizlik kadınlar arasında da hâlâ yüksekti, fakat Sosyalistler en azından, kadınların daha adil bir siyasal temsile erişebilmeleri için önemli bir adım attılar. Yasama meclisindeki sandalyelerin sadece %10,9'unu ve Senato'dakilerin sadece %5,9'unu kadınların oluşturduğu bir Ulusal Meclis 3 Mayıs 2000'de partilerin tüm seçimlerde eşit sayıda kadın ve erkek aday sunması zorunluluğu için oy verdi.

Chirac'ın karşı saldırıya geçip cumhurbaşkanlığı otoritesini yeniden kabul ettirmesi kaçınılmazdı; bu saldırı da 2002'de gerçekleştirilecek bir sonraki cumhurbaşkanlığı ve yasama seçimlerinde iktidarı daha eksiksiz biçimde tekrar fethetme çabasının başlangıcıydı. Doğal olarak, bir yandan Sosyalist yönetimle "yapıcı ortak çalışma"ya kendini adanmak, diğer yandansa küçümseyici bir üslupla hükümetin aldığı kararların çoğunu keskin bir şekilde eleştirmeye başlamak için 14 Temmuz 1997'de cumhurbaşkanının geleneksel ulusa sesleniş yayınının sağladığı fırsatı kullandı. İki gün sonra Jospin'in çağrısına cevap veren Chirac, "faydalı" olduğuna kanaat getirdiğinde fikirlerini açıklamının kendi sorumluluğu olduğunu vurguladı. Görünüşte birbirlerinin yetki alanlarına saygı gösterir gibi davranan cumhurbaşkanı ile başbakan aslında kanlı bıçaklıydı ve ikisi de anayasayı kendine göre yeniden yorumlamaya çalışırken, bir yandan da diğerinin feci bir başarısızlık yaşamasını umuyordu.

Jospin hükümet içerisinde, programının öngördüğünden çok daha pragmatik bir tutum sergileyecekti, fakat ılımlılarla uzlaşma yönündeki bu çaba, kendi yönetiminde yer alan ve giderek düş kırıklığına uğrayan Komünistler ile Yeşilleri uzaklaştırma tehlikesi taşımaktaydı. Maliye Bakanı Strauss-Kahn, ekonomik etkinliği artırmanın yolu olarak serbest piyasaya son derece bağlı olduğunu ortaya koydu. Böylece, hükümet bir yandan istihdamı teşvik etmek üzere tasarlanan politikalar geliştirirken, diğer taraftan 180 milyar frank değerinde kamu varlığının satışına devam etti; bu, muhafazakâr seleflerinin başardığından daha fazlaydı. Jospin benzer şekilde, kazanılmış haklara doğal olarak ters düşecek şe-

kilde polisin etkinliğini artırarak, muhafazakâr amentünün suça ve yasadışı göçe karşı savaş gibi bazı yönlerini de benimsemişti. Genel sağlık hizmetlerine ve yeniden bölüşümcü bir maliye politikasına eşitlikçilik temelindeki bağlılığı, emekli maaşı maliyetini kısıp sağlık hizmetlerinde israfı ortadan kaldırarak kamu harcamalarındaki açığı azaltma girişimleriyle birleştirme çabası da aynı şekilde yaygın bir memnuniyetsizliğe yol açmaktaydı.

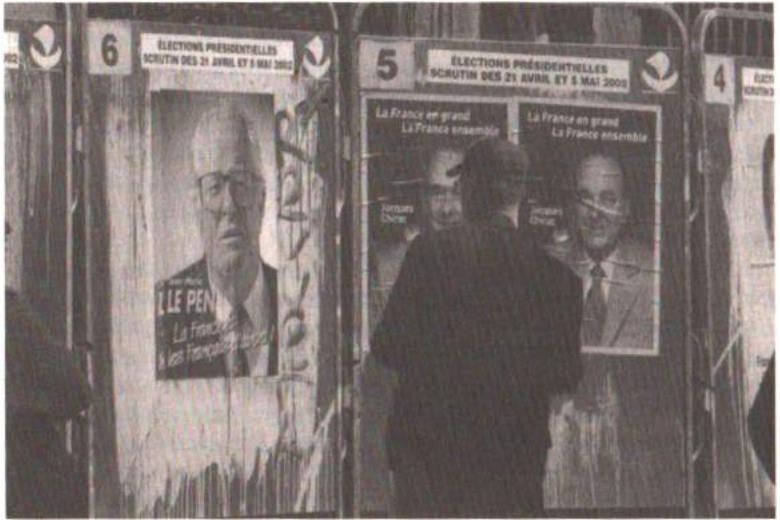
Başbakanın taktiksel ayarlamaları pek çok açıdan etkileyiciydi, fakat hem genel kamu hem de siyasi meslektaşları nezdinde kendi muhakeme gücüne olan güvenin zamanla azalmasına neden oldu. Eylül 2000'de yüksek benzin fiyatlarını protesto eden kamyon şoförleri petrol rafinerilerini ablukaya alırken, grevdeki taksi şoförleri ve çiftçilerin traktörleriyle yolları kapatması karışıklığı artırdı. Bunları savuşturmak için verilen ödünler, 35 saat yasasının uygulanmasından pek memnun olmayan demiryolu işçileri gibi diğer çıkar gruplarını da eylem tehdidinde bulunmaya teşvik etti. Yönetici koalisyon içerisinde de ciddi anlaşmazlıklar belirmişti: Bazı Sosyalistler, Jospin'i küreselleşmenin liberal taraftarları ve ABD hükümetinin hegemonik projeleriyle uzlaşmaya çalışmakla suçladı. Asılsız yolsuzluk iddiaları sonucunda Maliye Bakanı Strauss-Kahn'ın, yaygaracı öğretmen sendikalarını reformu düşünmeye ikna edemediği için Eğitim Bakanı Allègre'in, Lille belediye başkanı olmak isteyen Çalışma Bakanı Martine Aubry'nin, Korsika'nın özerkliğinin güçlendirilmesine karşı çıkan rahatına düşkün İçişleri Bakanı Chevènement gibi önemli isimlerin kaybedilmesi, hükümetin artık gerileme durumunda olduğuna dair izlenimi kuvvetlendirdi. Eski bir başbakan olan yeni Maliye Bakanı Fabius'un getirdiği vergi kesintileri, çalışma ve yatırım teşviklerini pekiştirmek kadar, hükümetin popülerliğini de artırmayı hedefliyordu. Fakat ne yazık ki 2001'e gelindiğinde ekonomik koşullar daha da az elverişliydi. İşsizlik bir kez daha artmaya başladı. Gerçekleştirdiği reformlara rağmen, sol düşünceler halkta coşku uyandırmayı başaramamıştı. Mart 2001'de gerçekleştirilen belediye seçimlerinde, sağcılar Paris ve Lyon'un denetimini kaybetmeler de, başka yerlerde ciddi kazanımlar elde etti.

Cumhurbaşkanlığı seçiminin 21 Nisan 2002'de gerçekleştirilen ilk turunda alınan sonuçlar muazzam bir şoktu. Daha az oy alan adayların elenmesinin ardından ikinci turda mevcut muhafazakâr cumhurbaşkanı Chirac ve Sosyalist rakibi Jospin'in aday olacağı varsayılmıştı. Fakat çoğu tarafsız gözlemciye göre başbakan olarak kendisini kanıtlamış olan Jospin kullanılan oyların sadece %16,2'sini aldı; bu %16,9 oy alan neo-faşist Le Pen'in oyundan daha düşük bir orandı. Chirac'ın %19,9 oyu ise

halkın bağlılığının onayı olarak pek kabul edilemezdi ve o zamana dek görevdeki bir cumhurbaşkanının aldığı en düşük oydu. Oy verenlerin yaklaşık %47'si, açıkçası toplumsal ve siyasal sistemleri protesto etmek için oylarını diğer on üç adaya dağıtmıştı. Kayıtlı seçmenlerin %28,4'ü (bir rekordu) oy atmaya bile tenezzül etmedi. Bu, oldukça yaygın bir yabancılaşma duygusunun veya en azından yerleşik siyasal sisteme yönelik ilgisizliğin belirtisiydi. Görünüşe göre pek çok seçmen, daha önce iktidarı paylaştan bir cumhurbaşkanı ile başbakan arasında tercih yapmayı önemsiz bulmuştu.

Pek çok siyaset yorumcusuna göre, Jospin'in sürekli olarak skandal- larla zedelenmiş bir cumhurbaşkanını yenmesi muhtemeldi. Fakat kay- betti, çünkü kişilik yarışı söz konusu olduğunda, sert kişiliği, *Enarque* özgüveni ve nispeten etkisiz televizyon performansı ile halkın sempatisi- ni çekmeyi başaramamıştı. Haftalık hiciv gazetesi *Charlie Hebdo*'ya göre "yolsuzluk" ile "kabızlık" arasında bir savaş yaşanmaktaydı. Jospin ayrı- ca, seçmenlerin suç ve işsizlik gibi toplumsal sorunlardan cumhurbaş- kanı yerine başbakanı sorumlu tutmasının sıkıntısını da yaşadı. Solcu seçmenler oylarını seçilemeyecek birçok aday arasında bölüştürmüştü; çünkü çoğu ilk turda asıl tercihlerini güvenle ifade edip veya protesto oyu kullanıp daha sonra ikinci turda Jospin'e oy vermeyi düşünmü- ştü. Solun alternatif adaylarından biri de sözümona Avrupa Birliği'nin yarattığı tehdide karşı ulusal egemenliği ve cumhuriyetçi değerleri sa- vunmak üzere oluşturulan Mouvement des Citoyens'i temsil eden eski içişleri bakanı Chevènement'di. İlk turda %5,33 oy aldı; bu da eski yakın meslektaş Jospin'i ikinci turda yer almaktan mahrum etmeye tek başı- na yetmişti. Otoriter Troçkist Lutte Ouvrière'nin daimi temsilcisi Arlette Laguillier'nin aldığı %5,72 ise Komünistlerin temsilcisi Robert Hue'nun acınası %3,37'sinden daha iyiydi; bu, bir zamanların çok güçlü olan par- tisinin nihai çöküşünü açıkça ortaya koyan bir rakamdı. %4,25 oy alan Ligue Communiste Révolutionnaire'den Olivier Besancenot ve Parti des Travailleurs'dan Daniel Gluckstein gibi diğer Troçkistler de solun parça- lanmasına katkıda bulundu. Yeşillerin adayı Noël Mamère'in oylarının çoğu da, aksi durumda Jospin'e gidebilirdi.

Cumhurbaşkanı Chirac ise, ilk turda hem makamının koşulları hem de cana yakın kişiliği dolayısıyla, medyanın büyük kısmının desteğiyle sempatik ve sıcakkanlı bir imaj çizmeye çok daha uygun bir konumday- dı. Seçmenleri ayartma mücadelesinde, Jospin'den çok daha fazla vergi kesintisi, hatta sağlık hizmetleri, eğitim ve suçla mücadeleye daha fazla harcama yapmayı vaat etmişti. Her iki aday da merkeze hitap etmenin gerekliliğini fark etmişti: Chirac toplumsal "dayanışma" ve çevrenin ko-

Resim 69. Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde Le Pen'i destekleyen bir poster, 31 Nisan 2002.

runmasına bağlılığını öne çıkarırken, Jospin de Chirac'ın programının “sosyalist olmadığını” vurguluyordu. Varlıklı orta sınıf, Katolikler ve yaşlı seçmenlerin Chirac'a oy vermesi daha muhtemel görünürken, işçiler ve özellikle kamu sektöründe çalışanlar Jospin'e yakındı. Kamuoyu yoklamaları, Le Pen'in ilk turda sadece %7 alacağını öngörmüştü; ama bu, aşırı sağa sempati duyan pek çok kişinin anketçilere cevap vermeye isteksiz olduğunu gösteren bir hataydı.

Oy verenlerin %80'den fazlasının katılımıyla 5 Mayıs'ta gerçekleştirilen ikinci turdaysa Jacques Chirac %82 (21.316.647) oy aldı; çünkü seçmenlerin büyük bölümü, Le Pen'in siyasal tutumunun ahlaken savunulamaz olduğu önermesinin etrafında birleşmişti. Geçmişten beri solu desteklemeye alışık olan pek çok kişi şu sloganı haykırıyordu: “Faşiste değil, hırsıza oy ver”. Yine de Front National'ın lideri kullanılan oyların %18'ini aldı; ilk turdaki oylarına eklenen %2,34 büyük ihtimalle, rakibi haline gelen eski yardımcısı Bruno Mégret'in seçmenlerinden gelmişti. Beş buçuk milyondan fazla kişi Le Pen'e oy vermişti; bu oylar özellikle Akdeniz'e sahili olan güney kesimlerinde ve kuzeydoğunun ekonomik kriz yaşayan bölgelerinde yoğunlaşmıştı. Aşırı sağa verilen desteğin seviyesi, yerel aktivistlerin bağlılığı, yüksek düzeydeki seçmen sadakati,

Le Pen'in gençleri cezp etme kabiliyeti ve çok uzak olmayan bir gelecekte, yani mevcut liderinin gitmesinin ardından, Front National'in anaakım muhafazakârlarla bir hükümet ittifakına gidip gitmeyeceği –İtalyan modeliyle veya bazı Fransız bölgelerinde gayriresmi olarak yapıldığı gibimeselesini doğurdu. Gerçekten de 1998'de partide yaşanan bölünme, kısmen liderlik mücadelesinden kısmen de strateji konusundaki ihtilaf-lardan kaynaklanmıştı. Düşünsel anlamda tam bir Ecole Polytechnique mezunu olan Mégret, daimi ve "kısır" bir muhalefet rolünü reddetmişti ve seçim ittifaklarını dikkate almaya liderinden daha istekliydi. Hem Le Pen'in ırkçı yorumlarının ve zorbaca tutumunun hem de *Le Monde* ile yapılan bir röportajda (2-3 Mart 1997) söylediklerine benzer ağır ithamların kamuoyunda yarattığı imajdan umutsuzdu. Le Pen söz konusu bu röportajda, Chirac'ın kendisine "büyük miktarda para" sağlayan Bnai Brith gibi uluslararası Yahudi örgütlerin esiri (*tenu*) olduğunu söylemişti. Televizyonlarda yayınlanan hiciv programı *Les Guignols de l'Info*'da, sessizce duran Le Pen kuklası, kendisine ne yaptığı sorulduğunda "Hiçbir şey, sadece bekliyorum" diye cevap veriyordu; beklediği de muhtemelen, anaakım partilere duyulan güvenin nihai olarak çökmesi ve bunun sonucunda Front'un iktidardan önemli bir pay talep edebilmesiydi. Böyle bir şeyin ırksal ilişkiler açısından yaratacağı olumsuz sonuçları kestirmek güçtür.

Bu sırada Jacques Chirac da, beş yıl daha makamında kalmanın keyfini sürerek, Eylül 2000'de gerçekleştirilen referandumla 7 yıldan 5 yıla düşürülmüş olan cumhurbaşkanlığının sağladığı dokunulmazlık sayesinde yolsuzluk kovuşturmasından korunma sağlayabilirdi. Kendisini ortak çalışmanın neden olduğu kısıtlamalar ve gerilimlerden kurtaran yasama seçimlerinin sonuçları da konumunu önemli ölçüde güçlendirdi [Bkz. TABLO 26]. Chirac, Union Pour la Majorité Présidentielle'in (UMP) kurulması sayesinde, uzun süre tartışılan ve her seçim bölgesinde seçim mücadelesi verecek tek bir muhafazakâr parti kurma hedefine de yaklaşmıştı. Yeni oluşum esas olarak kendi partisi RPR'ye dayanmakla birlikte, diğer iki ana merkez sağ parti olan Démocratie Libérale ve Union Pour la Démocratie Française'nin (UDF) çoğu üyesini kapsıyordu; sadece ikinci partinin içerisinde François Bayrou tarafından yönetilen bir grup ayak diremekteydi. Devlet başkanlığının sağladığı otoriteye dayanarak konuşan Chirac hiç şüphesiz, pek çok seçmene verecek çok şeyi olan biri gibi görünüyordu.

Çoğunluk oyu sistemi, temeldeki sol sağ ayrımının önceliğinin sürmesine ve aşırı partilerin Ulusal Meclis'te temsil edilmemesine katkıda bulundu. Ne olursa olsun, aşırı sağın desteği, kullanılan oyların %12,5'i

Partiler	Oyların yüzdesi	Ulusal Meclis'teki sandalye sayısı
ANAAKIM SAĞ		
Union Pour la Majorité Présidentielle (UMP)	33,4	369
Union Pour la Démocratie Française (UDF)	4,8	22
Diğerleri	5,5	8
ANAAKIM SOL		
Parti Socialiste (PS)	23,8	141
Parti Communiste Française (PCF)	4,9	21
Yeşiller	4,4	3
Diğerleri	2,9	13
AŞIRI SAĞ		
Front National (FN)	11,1	0
Mouvement National Républicain (MNR)	1,1	0
Diğerleri	0,3	0
AŞIRI SOL	2,7	0
DİĞERLERİ	4,3	0

Tablo 26. Yasama seçimleri, 9 ve 16 Haziran 2002.

seviyesine düştü. Umut vermeyen genel başkanı François Hollande tarafından yönetilen Sosyalist Parti, asgari ücrette artışı, özelleştirmeyi durdurmayı ve işçi haklarının daha iyi korunmasını vaat eden bir programla seçim mücadelesi verdi. Jospin'in yenilip istifası sonrasında tamamen cesareti kırılan sol, desteğini ciddi ölçüde yitirmişti ve yüzün üstünde sandalye kaybetti. Komünist lider Robert Hue ve Yeşillerden Dominique Voynet'nin yanı sıra haftalık 35 saat çalışmanın yaratıcısı Martine Aubry gibi önde gelen isimler de yenilgiye uğradılar. Sosyalist Parti "modernleşmeciler" ile partinin fazla merkeze yönelip süreç içerisinde kendi karakterini yitirdiğini iddia eden "gelenekçiler" arasında bölündü. İlk grupta hem Hollande hem de Fabius ve Strauss-Kahn gibi önde gelen hırslı kişiler vardı; her ikisi de piyasa ekonomisini savunuyordu ve partinin merkezdeki zemini yitirerek sürekli muhalefette kalmasına neden olup Strauss-Kahn'ın *gaucho-populisme* adını verdiği şeyin

cazibesine direnmeye kararlıydılar. Daha fazla birlik sağlayıp tutarlı bir politikalar bütününde uzlaşabildiğini ortaya koyana dek, Sosyalist Parti temsilcilerinin fırsatçı bir şekilde hükümete her cephede savaş açması muhtemel görünmekteydi. Partinin uzun vadede iyileşmesi, solda Troçkistlerin oluşturduğu geleneksel seçmenlerini kaybetmeden veya –ENA mezunu ve kendisinden önceki Chirac gibi, kırsal Corrèze bölgesinin vekili olan– François Hollande’ın imajını düzelterek ya da bir alternatif üzerinde uzlaşarak –muhtemelen Fabius, Strauss-Kahn ve Paris Belediye Başkanı Bertrand Delanoë gibi partinin ağır topları veya eğer geri dönerlerse Aubry ve Jospin arasından– seçilebilir bir cumhurbaşkanı adayı bulup hitap ettiği kesimi genişletmesine bağlıydı.

Artık Jacques Chirac’ın siyasal konumu su götürmez, sorumluluklarıysa muazzam görünmekteydi; muhafazakâr gazete *Le Figaro*’ya göre, “Fransa’yı değiştirmek için beş yıl.” Bununla birlikte bunu başarmak, ihtilaftan kaçınma derdinde olan ve dinleyicilerine duymaktan hoşlanacaklarını düşündüğü şeyleri söyleme alışkanlığına sahip siyasal bir manipülatörün becerilerinden çok daha fazlasını gerektirecekti. Peki, ama Cumhurbaşkanı bu amacı yerine getirebilmek için gerekli olan vizyon ve kararlılığa, artık yaşadıkları tecrübeler yüzünden her çizgiden siyasetçiye şüpheyile bakan Fransız nüfusuna değişim ihtiyacını iletebilme kabiliyetine sahip miydi?

GELECEĞE YOLCULUK

Chirac seçimde başarı elde edebilmek için –bir taraftan vergileri azaltırken, diğer taraftan savunma, suçla savaş ve sağlık hizmetlerine daha fazla harcama yapmak gibi– birbiriyle çelişen pek çok vaadde bulundu; artan harcamaları, ekonomik büyümeye ilişkin son derece iyimser değerlendirmeler temelinde savundu. Tüm bu taahhütlerin doğrudan bir sonucu, daha önce avro-bölgesi istikrar ve büyüme paktının parçası olarak girilen yükümlülükler doğrultusunda hükümet harcamalarını kısmanın imkânsız hale gelmesi olacaktı. Böylece, başbakan olarak görece bir belirsizlikten çıkan Jean-Pierre Raffarin beyhude bir işe soyundu. Paris’teki siyasal seçkinlerin dışından seçilen cana yakın ve mütevazı Raffarin’in, halka yakın bir hükümet imajının oluşturulmasına katkıda bulunması beklenmekteydi. Ne var ki Raffarin’in siyasetteki cicim ayları kısa sürecekti. Popülerliğinin hızla azalması, 2003 yazında çoğunluğu yaşlılardan oluşan yaklaşık 15.000 kişinin bir sıcak dalgasında ölmesiyle ve bakanların bu krizi çözmek üzere tatillerini yarıda kesmeye pek is-

Resim 70. Le Pen'in adaylığına karşı gösteri, 22 Nisan 2002.

tekli görünmemesiyle siyasal sınıftan daha da kopan seçmen kitlesinin son derece değişken olduğunu ortaya koyuyordu. Emeklilik ve sağlık hizmetleri harcamalarında uzun süredir tartışılan kısıntıları uygulamayı, emek piyasalarını serbestleştirmeyi, eğitim ve kamu hizmeti reformu başlatmayı amaçlayan “Fransa’yı modernleştirme” planı, güçlü bir dizi çıkar grubunu tehdit etmekteydi. 1995’te dönemin başbakanı Juppé de bu çıkar gruplarının üzerine oynamış, sonuçta büyük grevlere neden olmuş ve kaybetmişti.

Raffarin, çalışanların sahip olduğu güvenceyi zayıflatarak işgücü piyasasına daha fazla “esneklik” getirmek için ihtiyatlı davrandı. Emeklilik için gereken çalışma yılı miktarında da aşamalı bir artış sağlamaya çalıştı. Buna göre kamu çalışanları açısından bu süre 2008 yılında 37,5’ten 40’a, 2020’de ise 42’ye çıkacaktı. Bununla birlikte kamu sektöründe çalışanların 55 yaşında emeklilikten, iş güvencesinden ve cömert emeklilik maaşlarından savaşımadan vazgeçmeyecekleri açıktı. Ne daha uzun bir çalışma yaşamı önerisi ne de “şişkin” ve “imtiyazlı” bürokrasinin boyutundaki kısıtlamalar Electricité de France ve SNCF çalışanlarını, öğretmenleri veya memurları cezp etmişti. Katılan işgücünün sadece %9’u sendikalı olsa ve grevlerde kaybedilen gün sayısı nispeten

Resim 71. Yenik Sosyalist aday Lionel Jospin ikinci turda oy kullanıyor, 5 Mayıs 2002.

düşükse de –bu oran kamu hizmetinde %25’e yükselmekteydi– nüfusun büyük bölümünün yaşam kalitesine önemli katkılarda bulunan sosyal yardımlar ve sağlık hizmetlerinde hayati çıkarları vardı. Büyük gösterilerin düzenlenmesi tehdidiyle karşı karşıya kalan Raffarin cüretkâr bir tavırla “Sokaklar fikir beyan edebilir, fakat yönetemez” diyerek bir ay boyunca süren grevleri ve protestoları sindirdi. Fakat bu sadece ilk raundu. Mart 2004’te gerçekleştirilen bölgesel seçimler hükümetteki parti açısından bir felaketti. Sosyalistlerin zayıflamaya devam etmesine rağmen, hükümet Alsace ve Korsika haricinde, yirmi iki bölgeden yirmisinin denetimini yitirdi.

Chirac’ın buna cevabı hükümet değişikliğine gitmek olacaktı, fakat güç durumdaki başbakanını değiştirmenin cazibesine direndi; bunun nedeni de kısmen, son derece çetin, hiperaktif ve şöhret takıntılı biri olmasının yanı sıra –genç Chirac’ı hatırlatıyordu– açıkça halefi haline gelen İçişleri Bakanı Nicholas Sarkozy’nin alenen cumhurbaşkanlığı hevesine kapılmasıydı. Chirac’ın kendinden beklencni yapamayan bir cumhurbaşkanı olmaya niyeti yoktu ve ne olursa olsun, 1995’teki cumhurbaşkanlığı seçimleri kampanyasında Balladur’u desteklemesi nede-

niyle Sarkozy'yi asla affetmemişti. Eski avukatın İçişleri Bakanlığından siyasal açıdan daha riskli ve daha çok gözlerden uzak bir makam olan Maliye Bakanlığına, Dışişleri Bakanı Dominique de Villepin'in ise İçişleri Bakanlığına "terfi"si muhtemelen onun nispi konumunu değiştirmeye yönelik bir çabaydı. Chirac daha sonrasında, Sarkozy'nin gözden düşen Juppé'nin yerine UMP başkanı olma arzusunun, bakanlık makamıyla bağdaşmadığını vurgulayacak ve onu hükümetten istifa etmeye zorlayacaktı. Fakat bu kurban etme eylemi, aslında, genç talibi tutkularını gerçekleştirebilmesi için güçlü bir siyasal tabanla baş başa bırakıyordu. Gerçekten de *Les Guignols de l'Info* adlı ünlü televizyon programı Sarkozy'nin Chirac'ı diri diri gömüşünü gösterecekti.

Bu arada Raffarin ise muhtemelen günah keçisine dönüşmekteydi. Reformları başarıya ulaşınsın ya da ulaşmasın, çeşitli sancılara neden olacaktı. Dolayısıyla başlıca rolü Chirac'tan gelen eleştirinin yönünü saptırmaktı. Muhalif bakanları üzerinde disiplin kurması güç görünüyordu. Fakat geride uzun bir siyasal kariyer bırakan ve yaşıtı olan meslektaşları tarafından muhtemelen küçümsenen bu uyanık eski pazarlamacının, cumhurbaşkanlığı makamı için bir rakibe dönüşmeyeceğini kim söyleyebilir? Her ne kadar Chirac niyetlerini henüz açıklamamışsa da, pek çok kişi, ilerleyen yaşı dolayısıyla 2007'deki seçimlere katılmayacağını düşünmektedir.¹ Yine de elde etmek uzun süre mücadele ettiği iktidarı gönüllü olarak başkasına devretmesini tahayyül etmek epey güçtür. Dahası, yetkisinin sürmesi, eski varisi Juppé'nin yolsuzluktan hüküm giymesiyle sonuçlanana benzer suçlamalar dolayısıyla mahkemeye çıkmaktan kurtulmasının tek yolu olabilir. Bu anlamda makam için çevrilen oyunlar sürüyor. Bu da muhtemelen siyasetçileri ve bizzat cumhurbaşkanını bile reform gündeminin zararına olmak üzere kısa vadeli manevralara odaklanmaya teşvik etmekteydi. Ne var ki cumhurbaşkanının ve yönetiminin hareket özgürlüğü, sadece iç muhalefet tarafından değil, aynı zamanda çoğunlukla Avrupa Birliği üyeliğinden kaynaklanan dış taahhütler tarafından da kısıtlanmaktaydı.

Avrupa Birliği, iki feci savaşın ardından barışı ve istikrarı koruma arzusundan doğmuştu. Peş peşe iktidara gelen Fransız hükümetleri de, ülke içerisinde modernleşmeyi ilerletmek ve Almanya ile yakın ittifak kurarak Fransa'nın Avrupa içinde ve dışında etkisini kabul ettirebilmek için bu entegrasyonu kullanmışlardı. Bununla birlikte, genişlemenin

¹ Yaklaşık on iki yıllık görev süresiyle Mitterrand'dan sonra Fransa'da en uzun süre cumhurbaşkanlığı koltuğunda oturan Chirac, bu makama üçüncü kez adaylığını koymayacağını ilan etmiş ve yerine Sarkozy seçilmiştir —*ed. notu*.

Resim 72. Rakipler mi? Raffarin, Sarkozy ve Villepin cumhurbaşkanının etrafında toplanmışlar; 14 Temmuz 2004.

beraberinde getirdiği, Topluluğa bağlı Merkez Bankası ve Avrupa Adalet Divanı gibi kurumların sahip olduğu gücün zamanla artmasının sonucu, kaçınılmaz bir şekilde ulusal egemenliğin yitirilmesi olacaktı. Dolayısıyla, parasal birliğe bağlı üye devletlerin mali sorumsuzluğunu önlemek üzere teşvik edilen ve kamu açıklarının gayri safi yurt içi hasılanın azami %3'üyle sınırlanmasını isteyen bir istikrar paktı; telafi edici kamu harcamalarının ve “esnekliğin” ekonomik durgunlukla mücadele etmenin başlıca araçları olduğu gerekçesiyle, hem Fransa hem de Almanya tarafından kasten ihlal edilecekti. 2004'te Jean-Pierre Raffarin hükümeti üçüncü yıl için kurallara riayet etmeyi başaramayınca, başbakan “başlıca görevi”nin “herhangi bir ülkedeki bir makamı memnun etmek için ... bilanço dengliği sağlamak değil” istihdamı korumak olduğunu söyleyerek bu önemli işi küçümsemeye kadar götürecekti. Ne var ki,

Avrupa Komisyonu da, Fransa'nın mali politika için en azından teoride uygulanması yasal olarak zorunlu görünen bağlayıcı tavsiyeleri kabul etme şansının çok az olduğunu üstü kapalı olarak kabul etti.

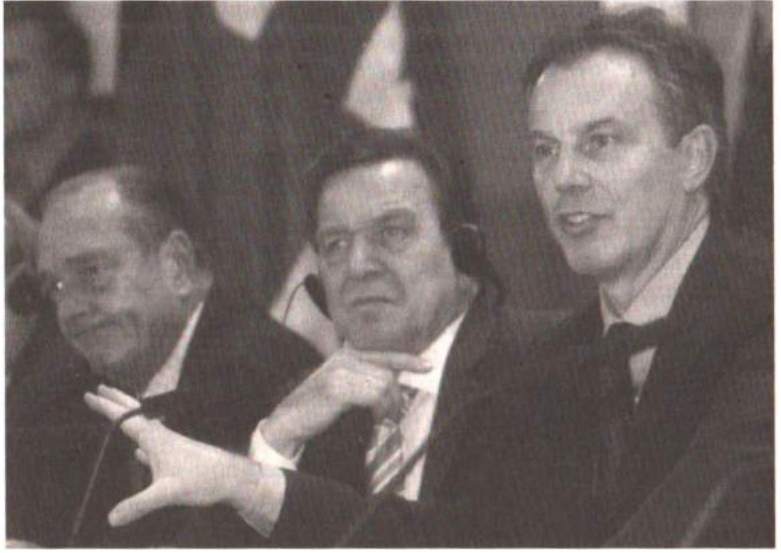
Avrupa Birliği'nin Mayıs 2004'te 15 üyeden 25 üyeye çıkması sonucunda, uygun politikalarda uzlaşmaya varma konusunda yaşanan güçlüklerin muhtemelen önemli ölçüde artmasından ve Fransa'nın etkisinin azalmasından endişelenen Cumhurbaşkanı Chirac, (Almanya'nın desteğiyle) değişimin gelecekteki temposunu ve ölçeğini büyük ölçüde belirleyecek egemen bir çekirdek çevre oluşturmaya kararlıydı. Fransız siyasal seçkinleri kimi zaman, yeni bir Avrupa anayasası tekliflerinin ulusal egemenlik için yarattığı tehlikelerden bilhassa endişeli görünmekte ve birleşmeden sonra giderek iddialı hale gelen Almanya'nın öncü rol oynayacağı federal bir sistemin oluşturulması ihtimalinden tedirgin olmaktaydı. Avrupa'ya yönelik kuşkuculuk giderek yaygınlaşmıştır. Bakanlar açısından bu, rağbet görmeyen politikalar için başkalarını suçlamanın faydalı bir yoluydu. Daha da tehlikelisiyse bu kuşkuculuk, hükümetin kamuoyundaki imajını düzeltmenin ve seçim desteği elde etmenin potansiyel bir aracı haline dönüşmesiydi. Avrupa Komisyonu'nun enerji piyasalarını serbestleştirme ve Ortak Tarım Politikası'nı (CAP) yeniden düzenleme çabalarıysa yeni anlaşmazlıklar yaratıyordu. Hükümetin "stratejik çıkar" adına şirket birleşmelerine şekil verme, enerji ve ulaşım grubu Alstom -hızlı tren imal etmekteydi- ve uzun zamandır bunalımda olan Bull bilgisayarları gibi endüstriyel alandaki solan yıldızları kurtarma çabaları da gerilim yaratmıştır. Maliye Bakanlığına yeni atanan Sarkozy 2004 yılında, ABD temelli küresel teşebbüslerle rekabet edebilecek ulusal şampiyonlar yaratılmasına katkıda bulunmanın devletin görevi olduğunu vurguladı. Bu girişimlere aktarılan ve yeniden yapılanmayı mümkün kılıp iş imkânlarını korumak için gerekli olduğu söylenerek meşrulaştırılan muazzam miktardaki para, Avrupa Komisyonu'na göre haksız rekabet uygulamalarını temsil etmekteydi; fakat pragmatik Ekonomi Bakanı Francis Mer'e göre "Avrupa sadece bir pazar olmaktan çıkmalı"dır.

Avrupa Birliği'nin 2004'teki genişlemesi pek rağbet görmedi. Her ne kadar uzun vadede üye ülkelerden göçü teşvik etmenin güçlü bir zemin yaratılsa da, yüksek düzeydeki işsizlik bugün için bunu tatsız bir ihtimale dönüştürmekteydi. 1991'de gerçekleştirilen bir referandumda, Maastricht Sözleşmesi maddelerinin seçmenlerin sadece %51'i tarafından onaylandığını da belirtmemiz gerekir. Muhtemelen 2005'te düzenlenecek ve Chirac'ın gönülsüzce kabul ettiği diğer bir referandum ise, eski Fransız cumhurbaşkanı Giscard d'Estaing'in başkanlığını yaptığı

bir komite tarafından hazırlanan anayasa taslağında yer alan daha fazla Avrupa entegrasyonu tekliflerinin onaylanmasını talep edecek. Her ne kadar Haziran 2004'te Dublin'de toplanan AB liderleri tarafından üzerinde uzlaşma sağlanmış olsa da, bu teklifler hükümet yanlılarından belirsiz bir destek alacaktı. Sosyalistler de bu konuda ciddi anlamda bölünmüşlerdi. İş imkânlarının Orta Avrupa'nın düşük maliyetli bölgelerine nakledilmesi ihtimali ve önerilen anayasanın "toplumsal meseleler" in aleyhine olmak üzere neo-liberal ilkeleri yücelttiği inancı, partisini bu tür temel ilke sorunları çerçevesinde bölmeye hazır olan ve hiç kuşkusuz cumhurbaşkanlığı hedefini daha da ileriye taşımak isteyen Laurent Fabius'un sert eleştirilerine neden olmuştu.

Amerika Birleşik Devletleri ile ilişkiler de diğer bir endişe nedeniydi. 11 Eylül 2001'de New York ve Washington'a düzenlenen terörist saldırıların ardından, Cumhurbaşkanı Chirac içten bir biçimde taziyelerini sundu. Bununla birlikte, eski Sosyalist Dışişleri Bakanı Hubert Védrine Amerikalıları, teröristler tarafından kurulan ve aşırı bir tepkinin bir "uygarlıklar çatışması"nı tetikleyeceği "büyük tuzağa" düşmemeleri konusunda uyardı. Benzer bir düşünceden yola çıkan Chirac da daha sonra, 2003'te Irak'a düzenlenecek saldırıya destek vermeyi reddetmenin gerekli olduğunu hissedecekti. ABD ve müttefikleri tarafından gerçekleştirilen bu harekât, Saddam Hüseyin rejiminin kitle imha silahları üretmeye kararlı olduğu iddiasıyla haklı çıkarılmaya çalışılsa da, düşüncesizce gerçekleştirilen bir askeri harekâtın istenmeyen sonuçlarından duyduğu endişeyi dile getiren -olayların akışının da kanıtlayacağı gibi, bu, geçerli bir gerekçeydi- ve daha da önemlisi, işgalin kendisinin yeni terör eylemlerini tahrik edeceğini iddia eden Fransız hükümetiyse, tam tersine Birleşmiş Milletler aracılığıyla baskı uygulamak gerektiği konusunda ısrarcıydı. Bütün bunların yanı sıra bir Arap devletine yönelik işgalin, Fransa içerisindeki ırksal gerilimleri de şiddetlendirebileceğinden endişe edilmekteydi. Chirac'ın, Tony Blair'in ABD ile sözde "özel ilişki"sini pekiştirme ve Washington'da yatıştırıcı bir etki yaratma çabaları konusunda hissettiği umutsuzluk da açıkça ortaya çıkmıştı.

General de Gaulle'den sonraki cumhurbaşkanları tarafından izlenen alternatif yol ise Avrupa Birliği'nin kendi dış politika hedeflerini sapta-yabilmesinin yanı sıra ABD'nin giderek küstahlaşan ekonomik ve askeri gücünü daha etkin bir şekilde dizginlemeye çalışacağı "çok kutuplu bir dünya" yaratmak olacaktı. 2004'te Dışişleri Bakanlığına atanan Michel Barnier, "Amerikalı dostlarımız sadece bir pazar değil, aynı zamanda güç olan bir Avrupa yaratacağımızı anlamalılar" demektedir. Muhtemelen ABD'nin stratejik hedefleri de, potansiyel müttefiklere yönelik daha

Resim 73. Chirac, Schröder ve Blair: Beden dili her şeyi anlatıyor.

uzlaşmacı tavırlarla daha kolayca gerçekleştirilebilir. Fakat bugün için Başkan Bush ve neo-muhafazakâr danışmanları Batı uygarlığıyla demokratik değerleri korumak gibi tarihsel bir misyona sahip olduklarını düşünürken ve hayati öneme sahip Ortadoğu petrol kaynaklarına erişim imkânlarını korumaya kararlıyken, Fransız hükümetinin çok az etkisi vardır. Sadece Amerikan yönetiminin genellikle küçümseyerek baktığı Birleşmiş Milletler veya Avrupa Birliği aracılığıyla bunu dizginlemeyi teşvik etmeye çalışabilir. Oysa Birlik üyeleri arasında dış politika ve savunma konularında uzlaşma sağlamak da hâlâ son derece güçtür.

Ayrıca 2003'te Dışişleri Bakanı Dominique de Villepin'in I. Napoléon hakkında, savaşçı imparatoru "insan hakları, ulus-devlet, fetih ruhu, halkların ve ülkelerin kurtuluşu gibi büyük ortak ideallerin bayraktarı" olarak tanımlayan çok satan bir kitap yazdığı bir hükümetin gerçekliği de merak edilebilir. Dahası, dünyanın tek "hiper gücü"nü liderlerinin yabancılaştırılması, Fransa'nın çıkarlarının Washington'da çok daha az dikkate alınması gibi kaçınılmaz bir riski de beraberinde taşımaktadır. Dolayısıyla, nispi güçsüzlüğün yarattığı ikilem, bilhassa gizil bir *grandeur* duygusundan ilham alan siyasetçiler açısından dikkate değerdir.

Chirac'ın ABD'nin tekyanlılığına verdiği olumsuz cevap, Blair'in göze girme çabalarından muhtemelen çok daha az etkili olmakla birlikte, en azından daha fazla itibar getirirken cumhurbaşkanının azalan popülerliğinin canlanmasına ciddi katkıda bulunmuştur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, ABD'nin sağladığı güvenlik teminatlarına olan bağımlılığı da azaltmıştı. Yeni durum, savunma önceliklerinin köklü bir şekilde yeniden değerlendirilmesini de gerektirmekteydi. Her ne kadar başlangıçtaki cazibe harcamaları azaltsa da, artan terörizm tehdidi, son derece çevik kuvvetlerin hızla konuşlandırılması yoluyla Fransız askerî gücünün planlanması gereğini çok daha aşikâr kıldı. Bu durum, 1996 yılında Chirac'ı, mecburi askerliğin 2001 sonuna kadar aşamalı olarak kaldırılacağını ve ordunun büyüklüğünün üçte bir azaltılacağını –pratik olduğu kadar, son derece simgesel öneme sahip bir adım– duyurmaya itti. Daha fazla profesyonelleşme ihtiyacı, Jakobenlerin silahlı ulus idealinden çok daha önemli hale gelmişti. Ulusal savunma çıkarlarının yanı sıra, *grandeur*'a bağlılık, nükleer caydırıcılığın sürekli kılınabilmesi için ve aynı zamanda askerî havacılık –Airbus'ın ağır yük uçakları da dahil– ve kruz [seyir] füzelerine, 2012'de hizmete girecek ikinci bir uçak gemisi ile iki nükleer denizaltının inşasıyla birlikte yeni casus uydularına muazzam miktarda yatırım yapılmasını gerektirmekteydi. Silahlı kuvvetlerin 330.000 kişiden oluşması bekleniyor. Yine de, ABD ile Fransa arasındaki askerî-teknolojik gediğin kapanması hiç muhtemel görünmüyor. Avrupalı hükümetler, özellikle bilişim teknolojisinin savaş meydanına uygulanması konusunda, gerekli mali taahhütlerde bulunmaya istekli olmadıklarını ortaya koydular. Dahası “Eurofighter” gibi ortak projelerle çeşitli Avrupalı savunma müteahhitlerinin etkinliğini ve rekabet gücünü artırma çabaları; rekabet, parçalanmış bir pazar ve teknik beceriler konusundaki anlaşmazlıkların yanı sıra maliyetlerin beklenenden çok daha fazla çıkması nedeniyle sekteye uğradı. Ayrıca İngiliz şirketleri de çoğunlukla Amerikalı savunma müteahhitleriyle işbirliği yapmayı ve böylece devasa Amerikan pazarına girmeyi tercih ettiler. Buna karşın, Amerikan Savunma Bakanlığı, Fransızların yaklaşımlarına karşı ciddi bir husumet sergilemekteydi.

Yine de Avrupa Birliği'nin dünya üzerinde etki sahibi olma kabiliyeti, savunma ve dış politika konusunda üyeleri arasındaki yakın işbirliğine bağlıdır. Elbette bunu sağlamanın önünde bazı devletlerin geleneksel tarafsız tutumundan, diğerlerinin Fransız liderlerin uzun bir süredir esas olarak Amerikan politikasının aracı olarak gördüğü bir örgüt konumundaki NATO'ya bağlılığına kadar pek çok güçlük vardır. Fransızların 1991 Körfez Savaşı'na katılması ve Chirac'ın NATO'nun karma askerî komuta

yapısına yeniden iştirak etme kararının yanı sıra eski Yugoslavya ve Afganistan'daki askeri harekâta yer alması, aslında işbirliği yapma arzusunu yansıtmaktaydı. Fakat bu bütünyle içlerine sinen bir deneyim değildi. Avrupa'daki ittifakın karar alma mekanizmasında Amerika'nın daha fazla rol üstlenmesini reddetmesi, Fransız cumhurbaşkanını özellikle Avrupa'nın çıkarlarını korumak için alternatif araçlar geliştirme kararlılığını pekiştirdi. Bununla birlikte, pratikte Avrupa'nın askeri gücünün mobilize edilmesi, Avrupa Birliği'nin en Atlantik yanlısı, fakat aynı zamanda kayda değer bir askeri gücü konuşlandırma kabiliyetine sahip diğer yegâne üyesi olan İngiltere ile yakın işbirliğine bağlıdır. Kasım 2000'de 60.000 kişilik bir Avrupa Acil Müdahale Gücü'nün oluşturulması konusunda uzlaşmaya varıldı, fakat ulusal savunma bütçelerinin yetersizliği dolayısıyla bu konudaki ilerleme yavaş oldu. İngilizlerin de yardımıyla büyük bir ABD gücünün Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'a düzenlediği ve önleyici savaş öğretisinin uygulanmasına işaret eden saldırı, İngilizlerin Avrupa'ya bağlılığının gücü konusundaki Fransız şüphelerini daha da güçlendirmeye yarayacaktı.

Fransa'nın dünyadaki yerini güvenceye almak, hem ulusal egemenliğin çıkarları ile Avrupa Birliği üyeliğinin çıkarları arasında tatmin edici bir dengenin kurulmasını hem de ekonomik, siyasal ve askeri bağımlılıktan kaçınmakla birlikte, Amerika Birleşik Devletleri ile daha dostane ilişkilerin yaratılmasını gerektirmektedir. Bu hedefleri hayata geçirmek ise üst düzey bir siyasal liderliğe bağlı olacaktır. Ne var ki bugün halk siyasal seçkinler grubuna ve onların sunduğu yönelime çok az inanmaktadır. Cumhurbaşkanı dair fikirler kutuplaşmıştır. Kişiliği ve *bonhomie* [iyi bir adam] görüntüsü ilgi çekiyordu. Pek çok seçmen, onun çirkin suçlamaların talihsiz bir kurbanı olduğuna ilişkin iddiasını ve bu suçlamaları mağrur bir tavırla *abracadabrantese* olarak [gülünç bir şekilde] reddetmesini kabul etmiştir. Onun insana özgü küçük kabahatleri bile yandaşları arasında popülerliğini artırmış görünüyor. Çünkü seçmenlerin çoğu basitçe, tüm politikacıların zaten aynı yolun yolcusu olduğunu varsaymaktadır. Bununla birlikte hicve dayalı günlük televizyon programı *Les Guignols de l'Info*'daki bir sahnenin de ortaya koyduğu gibi, yaygın bir aşağılama duygusu da mevcuttur; bu sahnede Chirac'ın alter egosu olan *Supermenteur* (Süper Yalancı), yasal zorluklardan kurtulmanın yollarını düşünüyor:

SÜPERYALANCI: Bir çözüm yolu buldum! Yargıçı öldürücem, böylece rahatsız edilmem!

TELEVİZYON SUNUCUSU: Fakat sayın cumhurbaşkanı, başka bir yargıç bu-

lurlar.

SÜPERYALANCI: Kahretsin, bunu düşünmemiştim. O zaman Fransa'daki tüm yargıçları, yani bütün bir mesleği öldürürüm. Zamanım var. Bir yargıç ağaca benzer; başka birini yetiştirmek için otuz yıl gerekir. Yeni yargıçlar yetiştirdiklerinde, ben zaten Pinochet kadar yaşlanırım ve hastalık nedeniyle beni serbest bırakırlar.

Siyasi liderlerin zorunlu olarak karşılaştıkları pek çok tehdide etkili biçimde tepki verme ve uygun çözümlerde fikir birliğine varma becerileri, dürüstlükleri konusundaki yaygın endişe dolayısıyla sorgulandı. Beşinci Cumhuriyet kurumları konusunda kaçınılmaz olarak ciddi bir güven bunalımı baş gösterdi.

SONUÇLAR

Fransa geleceğe baktığında, Fransız hükümetlerinin karşı karşıya kaldığı güçlükler ne kadar ciddi görünüyor? Fransa ulus zenginliğini, toplumsal tutunumunu ve uluslararası statüsünü koruma konularında açıkça birtakım önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Küreselleşmeye ve sermaye ile işgücünün giderek daha hareketli hale gelmesine verilen neo-liberal tepki; işletme rasyonalizasyonunu, devlet varlıklarının özelleştirilmesini, işgücü piyasasının daha fazla esnekleştirilmesini ve ücret-dışı (sosyal yardımlar vb.) maliyetlerin kısılmasını gerektirdi. Teknolojik değişimin –bilişim teknolojisi, robot teknolojisi, biyoteknoloji gibi alanlarda– hızlanmasıyla birlikte, bu durum hem verimlilikte hem de ulusal gelir ve servette kayda değer artışlara yol açtı; fakat aynı zamanda da işsizlik, güvensizlik, yoksulluk ve eşitsizliğin artmasına, pazarlanabilir becerilere sahip olanlar ile vasıfsız, yoksul ve dışlanmış kişiler arasında toplumsal bir ayrıma neden oldu. Zayıfları korumak ve toplumsal tutunumu artırmak üzere tasarlanan sosyal düzenlemeler, pazarın serbestçe işleyişi önünde bir engel olarak görülmeye başlandı. Bu serbestçe işleyiş, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve OECD gibi uluslararası kurumlar tarafından etkili bir şekilde teşvik edilen yeni “gerçekçilik”tir.

Dolayısıyla bir asırlık mücadele neticesinde 1945’ten sonra geliştirilen Avrupa toplum modeli olan *Etat-Providence* saldırı altındadır. Her ne kadar ekonomik yaşam hâlâ önemli ölçüde ulusal unsurlar çerçevesinde yürütülse de, devletin ekonomiyi idare etme becerisi ciddi anlamda zayıfladı. Ülke içerisinde, sendikaların ve sol partilerin zayıflamasından cesaret bulan işletme çıkarları ve muhafazakâr siyasetçilerin oluşturduğu koalisyon en büyük tehdidi oluşturmaktadır. Bu kesimler, büyük şir-

ketlerin sahip olduğu veya reklam gelirleri için bu şirketlere bağımlı olan kitle iletişim araçlarının desteğine sahiptir; bu medya kuruluşlarında çalışan az sayıda gazeteci/medya kişiliği halkı "bilgilendirme" konusunda anahtar bir rol oynamaktadır. Üstelik kâr potansiyeli muazzamdır. Büyük miktarda vergi indirimleri –kişisel ve kurumsal– girişimciler için hayati öneme sahip teşvikler olarak, ekonomiyi canlandırmanın zaruri yolu şeklinde sunuldu. Bunun yanı sıra vergi yükü, gelirleri artırmak üzere dolaylı vergilerin daha fazla kullanılması yoluyla düşük ücretlilere giderek daha fazla bindirildi. Dahası, özelleştirme yöntemiyle devlet varlıklarını cazip fiyatlarla satışa çıkarıldı. Sosyal yardımların özel sigortayla potansiyel olarak "pekiştirilmesi"yse yeni kazançlı imkânlar sağlamaktadır. Simgesel olarak bakıldığında, bu, hayatın her yönünün giderek ticarileşmesi anlamına gelmektedir.

Peki, başka bir alternatif var mı? Diğer bir deyişle, bu Amerikan modeli, uygar bir ülkenin öykünmek isteyeceği bir model midir? Aslında gereksinimin hayata geçirildiği görünmüyor. Amerika'nın çokça göklere çıkarılan ekonomik üstünlüğü, büyük ölçüde Amerikalı siyaset ve iş dünyası liderlerinin sıkça dile getirdiği iyimserliğin sürdürdüğü istatistiksel bir yanılgıdır. Dolayısıyla, gayrisafı yurtiçi hasıladaki büyüme brüt hadler çerçevesinde değil de, karşılaştırılabilir rakamlar çerçevesinde ve kişi başına olarak hesaplanırsa, Fransız veya Alman ekonomileri yetersiz görülmez. Aradaki uçurum çoğunlukla daha kısa çalışma saatleri ve daha uzun tatillerle açıklanabilir. Hayatın kalitesi korunmaya değer bir unsurdur. Daha da önemlisi, kolektif sağlık ve güvenlik teminatlarının ahlaki zeminde ve demokrasinin çıkarları için veya en azından, yoksulluğun ve bu yoksulluğun beraberinde getirdiği suç, toplumsal gerilim, çatışma gibi unsurların büyümesinin engellenebilmesi için korunması gerekiyor. Piyasanın veya pazarın asla sağlamayacağı sağlık hizmeti ve eğitim gibi alanlarda, makul bir ücret karşılığında toplumsal olarak faydalı bir istihdamın sağlanması için ciddi bir fırsat var. Ticarileşmenin ve küreselleşmenin neden olduğu güvensizliğin dengelenebilmesi için bir miktar piyasa düzenlemesinin yeniden uygulanması gerekiyor. Fakat 1981'deki Sosyalist hükümet deneyimi, tek başına herhangi bir devletin, piyasanın ve pazarın baskılarına direnmeyi bekleyemeyeceğini açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, Fransa'nın kurumlarının ve ulusal kimliğinin en iyi şekilde korunabilmesinin yolu paradoksal bir biçimde, Avrupa Birliği'nin ve bu birliğin hem toplumsal hem de ekonomik boyutlarının genişletilip güçlendirilmesi, yani ulusal egemenliğin daha da yitirilmesinden geçmektedir.

Nüfusun önemli bir bölümünün eriştiği zenginliğe rağmen, bugün

tehlikeli bir rahatsızlık duygusu egemendir. Fransa hükümeti kırsal toplumun sorunlarını çözmeye, işsizliği azaltma, sosyal yardım sisteminin mali güçlükleriyle baş etme, suç artışını dizginleme ve yinelenen terörizm eylemlerine karşı koruma sağlama –çoğunlukla göçmenlerin sorumlu tutulduğu güvensizliğin yaygınlaşması– konularındaki yetersizliği dolaşısıyla sürekli eleştirilmektedir. Aslında bunların, siyasal rengine bakılmaksızın tüm Avrupa ülkelerinin yaşadığı sorunlar olmasıysa hiçbir şeyi değiştirmez. Bunlarla baş etmede sergilenen fark edilir başarısızlık ve basında sıkça yer bulan siyasal yolsuzluk olayları, siyasetçilerin hedefleri ve yetersizlikleri konusunda neredeyse içgüdüsel bir kuşkuya neden olmuştur. Bu durum, cumhurbaşkanlığı hedefi olan liderlerin yarışta öne geçme çabaları ve sürekli öldürücü atışmalarıyla birlikte insanlarda, siyasal sistemden tehlikeli biçimde yabancılaşma duygusu yarattı. Toplumsal değerleri ifade etmenin bir aracı olan ve siyasal partilere, çevreci veya feminist hareketlere, sendikalara mensubiyet ya da hatta gazete okuma oranı bağlamında ölçülen, halkın siyasete olan ilgisinin açıkça azaldığı görülüyor. 2002 cumhurbaşkanlığı seçimindeki ilk oylama turundaki sonucun, kitlesel bir protesto oyunun yanı sıra büyük ölçüde çekimserler tarafından belirlendiğini kendimize hatırlatmalıyız. İkinci turda büyük bir seçmen kitlesinin demokratik cumhuriyeti savunmak için bir araya gelerek Chirac'ı seçmelerindeki kararlılık oldukça etkileyiciydi. Ne var ki siyasal sistemin yarattığı hayal kırıklığı hâlâ yaygındır. 2002 yasama seçimlerinde muhafazakâr adaylara kitlesel destek veren (%40 çekimser kaldı), fakat daha sonra 2004'teki yerel seçimlerde onları reddeden seçmen kitlesi değişken bir tutum sergiliyor. Bu tavır huysuzluk mudur, yoksa vaatlerini yerine getiremeyen siyasetçileri cezalandırma kararlılığı mı? Cumhurbaşkanı Chirac'ın alışılmış fırsatçılık ve tutarsızlığının, onun siyaset oyunlarında sergilediklerinin ne idealizmi ne de iyimserliği teşvik etmesi muhtemeldir.

Marksizmin itibarını yitirmesinden hayal kırıklığına uğrayan entelektüeller, solu terk ederek yeni fikirlerden yoksun bıraktı. Komünizmin çöküşünün yanı sıra Ulusal Meclis'in zayıflaması, ideolojik farklılıkların bulanıklaşması, pek çok ekonomik ve toplumsal meselede bir liberal fikir birliğinin oluşturulması; kitlesel gösterileri veya destek arama çabalarını, pek çok insanın kendisini yüzüstü bıraktığını düşündüğü bir sistemi protesto etmek için bulabildiği tek araç olan aşırı sağa bırakmaktır. Kamuoyu yoklamaları, seçmenlerin %30'dan fazlasının, Le Pen'in göçmenlik, hukuk, düzen ve "geleneksel değerler"i korumasına dair fikirlerini onayladığını gösteriyor. 2002 cumhurbaşkanlığı seçimlerinin ilk turundaki ezici "başarısı", Müslümanların büyük çoğunluğunun va-

tandaşlık haklarını hiçe sayıp üç milyon göçmenin kendi ülkesine geri gönderilmesini talep ederek, konut, istihdam ve sosyal yardım gibi konularda “uyruklara” öncelik vermeyi taahhüt eden popülist ve açıkça ayrımcı bir “ulusal tercih” platformunun sonucuydu veya en iyimser görüşle ona rağmen ortaya çıkmıştı. Genç Fransız Müslüman nesillerinin yüksek işsizlik ve yabancılaşma duygusu dolayısıyla seslerini yükselttiği bir dönemde, çokkültürlülüğün resmen reddedilmesinin ve Müslümanların laik eğitim sistemi aracılığıyla “anaakım” Fransız kimliğine asimile edilmesi talebinin ırksal gerilimleri şiddetlendirmesi çok muhtemel görünüyor. Aynı toplumsal mekânı paylaşan tüm etnik gruplar arasında ortak bir topluluk duygusunun gelişimini teşvik etmek gerekliyse de, karşılıklı hoşgörülle birlikte hem bireye hem de demokratik süreçlere saygı kesinlikle vurgulanmalıdır.

Tüm bu ciddi sorunlara rağmen, Dördüncü Cumhuriyet'in yıkıntıları üzerine kurulan cumhurbaşkanı yönetimi sisteminin ve onunla birlikte, “cumhuriyet düzeni”ne, liberal-demokratik bir siyasal yapıya, temelde kapitalist ve pazar temelli bir ekonomik sisteme bağlılığın yaşamaya devam etmesi muhtemel görünüyor. Terörizm ve başka bir petrol krizi –her ikisinin de ABD'nin askeri harekâtına neden olması muhtemeldir– gibi pek çok olası neden ve büyük bir uluslararası bunalım bir kenara bırakılırsa, Fransız ekonomisi hem Avrupa tek pazarının hem de daha geniş çaplı küreselleşmenin yarattığı fırsatlar ve tehditlerin yanı sıra uluslararası işbölümündeki değişikliklere de büyük ihtimalle uyum sağlamaya devam edecektir. Elbette bu süreç, yoğun rekabetin yaşandığı pazarlarda pek çok güçlüğü de tanık olacaktır; bu pazarlardaki baskı düzeyi, para birimindeki dalgalanmalarla ya da Çin ve Hindistan ekonomilerinin hızla gelişmesiyle ortaya çıkan şiddetli sermaye, petrol ve sanayi hammadde rekabetiyle, ABD'nin talana dayalı doymak bilmez kapitalizmiyle daha da yoğunlaşabilir. Yine de nüfusun büyük bölümünün, daha fazla güvensizliğe ve daha stresli çalışma koşullarına adapte olmakla birlikte, giderek artan bir refahtan faydalandığı görülüyor. Fransız halkı hiç şüphesiz güçlü bir ulusal kimlik duygusu taşımaya devam edecek, bununla birlikte, siyasi liderler de Avrupa Birliği'nin Fransa'nın çıkarına gelişmesini sağlamaya çalışacaklardır. Bununla birlikte siyasal iktidara, eğitim ve istihdam fırsatlarına ve servete erişim imkânlarının eşitsizliği yüzünden hâlâ ciddi bir iç çatışma ihtimali de mevcuttur; terörizmin yanında ırksal ve kültürel farklılıkların neden olduğu korkunç gerilimler de gücünü koruyor. Zenginlik artışı kaçınılmaz değildir. Her şeyden önce, XIX. yüzyılda yaşanan önceki küreselleşme dönemi nihayetinde artan korumacılık ve savaşlarla son bulmuştu. Her

toplumsal sistem gerilime maruz kalır ve bu gerilim öngörülemez bas-kılarla yoğunlaşabilir. Cumhurbaşkanı'nın kendisinin de 1995'te seçil-mesinin ardından yaptığı uyarıda söylediği gibi: Fransa "siyasal sınıfın [ve] ekonomi liderlerinin ... düşündüğünden daha derin bir illetle karşı karşıya. Halk güvenini yitirdi. İnsanların hissettikleri çaresizlik, onları teslimiyete itiyor ve aynı zamanda öfkelerini harekete geçirme tehlikesi de taşıyor."

MERAKLISINA OKUMA LİSTESİ

Özellikle İngilizce okuyanlar için hazırlanmış olan bu kaynakçada, basım yerleri, özellikle belirtilmediği sürece Londra veya Paris'tir.

GENEL

- Clout, H. D. (ed.), *Themes in the historical geography of France*. 1977.
Duby, G. (ed.), *Histoire de la France urbaine*. 5 cilt. 1976.
Duby, G. ve Wallon, A. (ed.), *Histoire de la France rurale*. 4 cilt. 1976.
Dupâquier, J. (ed.), *Histoire de la population française*. 4 cilt. 1988.
Gildea, R., *The past in French history*. 1994.
Lequin, Y., *Histoire des français, 19e-20e siècles*. 2 cilt. 1984.
Moulin, A., *Peasantry and society in France since 1789*. Cambridge 1991.
Noiriel, G., *Workers in French society in the 19th and 20th centuries*. Oxford 1989.
Planhol, X. de, *An historical geography of France*. Cambridge 1994.
Rickard, P. *A history of the French language*. 1989.
Salmon, F., *Atlas électoral de la France, 1848-2001*. 2001.
Sowerwine, C., *France since 1870: culture, politics and society*. 2001.

İngilizce okuyanlar şu dergilerden de yararlanabilirler: *French History*; *French Historical Studies*; *French Politics*; *French Politics, Culture and Society*; *Modern and Contemporary France*. H-France ise en uygun internet sitesidir.

ORTAÇAĞ

- Allmand, C., *The Hundred Years War*. 1987.
— (ed.), *Power, culture and religion*. 1989.
Baldwin, J., *The government of Philip Augustus*. 1986.
Bisson, T., *Cultures of power: lordship, status and process in twelfth-century Europe*. Philadelphia 1995.
Bouchard, C., *“Strong of body, brave and noble”: chivalry and society in medieval France*. Ithaca, NY 1998.
Bull, M. (ed.), *France in the central middle ages*. Oxford 2002.
Contamine, P., *War in the middle ages*. Oxford 1984.

- Duby, G., *France in the middle ages 987-1460*. 1991.
- , *Rural economy and country life in the medieval west*. Philadelphia 1998.
- Dunbabin, J., *France in the making 843-1180*. Oxford 2000.
- Grant, L., *Abbot Suger of Saint-Denis: church and state in early twelfth-century France*. 1998.
- Gillingham, J., *The Angevin empire*. 2001.
- Halam, E. ve Everard, J., *Capetian France 987-1328*. 2001.
- Morris, C., *The Papal monarchy: the western church from 1050 to 1250*. Oxford 1989.
- Reynolds, S., *Kingdoms and communities in Western Europe 900-1300*. Oxford 1997.
- , *Fiefs and vassals. The medieval evidence reinterpreted*. Oxford 1998.

ERKEN MODERN FRANSA

- Bell, D., *Lawyers and citizens: the making of a political elite in old regime France*. 1994.
- Benedict, P., *Cities and social change in early modern France*. 1989.
- Bergin, J., *The rise of Richelieu*. 1991.
- Bonney, R., *The king's debts: finance and politics in France, 1589-1661*. 1981.
- Bosher, J., *French finances, 1770-1795: from business to bureaucracy*. Cambridge 1970.
- Bossenga, G., *The politics of privilege. Old regime and revolution in Lille*. Cambridge 1991.
- Briggs, R., *Communities of belief: cultural and social tensions in early modern France*. Oxford 1989.
- Burke, P., *The fabrication of Louis XIV*. 1992.
- Campbell, P., *Power and politics in old regime France, 1720-45*. 1996.
- Censer, J., *The French press in the age of the Enlightenment*. 1994.
- Chartier, R., *The cultural origins of the French Revolution*. Durham, NC 1989.
- Collins, J., *The state in early modern France*. Cambridge 1995.
- Davis, N. Z., *Society and culture in early modern France*. 1975.
- Dewald, J., *Aristocratic experience and the origins of modern culture*. Berkeley 1993.
- Diefendorf, B., *Beneath the cross: Catholics and Huguenots in sixteenth century Paris*. New York 1991.
- Doyle, W., *Venality: the sale of offices in eighteenth century France*. Oxford 1996.
- Greengrass, M., *The French Reformation*. Oxford 1987.

- , *France in the age of Henri IV: the struggle for stability*. 1995.
- Hardman, J., *French politics, 1774-1789*. 1994.
- Hoffman, P., *Church and community in the diocese of Lyon, 1500-1789*. New Haven 1984.
- , *Growth in a traditional society: the French countryside, 1450-1815*. Princeton 1996.
- Holt, M., *The French wars of religion, 1562-1629*. Cambridge 1995.
- . (ed.), *Renaissance and Reformation France*. Oxford 2002.
- Hufton, O., *The poor in eighteenth century France*. Oxford 1974.
- , *The prospect before her. A history of women in western Europe, 1500-1800*. New York 1996.
- Jones, C., *The great nation. France from Louis XV to Napoleon*. 2003.
- Jones, P., *Reform and revolution in France: the politics of transition*. Cambridge 1995.
- Kettering, S., *Patrons, brokers, and clients in seventeenth-century France*. New York 1986.
- Kley, D. van, *The religious origins of the French Revolution*. 1996.
- Knecht, R., *The rise and fall of Renaissance France, 1483-1610*. 1996.
- Le Roy Ladurie, E., *The French peasantry 1450-1660*. 1987.
- Lynn, J., *Giant of the Grand Siècle: the French army, 1610-1715*. Cambridge 1997.
- Lynn, J., *The wars of Louis XIV*. 1999.
- Major, J. R., *From Renaissance monarchy to absolute monarchy: French kings, nobles and estates*. Baltimore 1994.
- McManners, J., *Church and society in eighteenth century France*. 2 cilt. Oxford 1998.
- Mettam, R., *Power and faction in Louis XIV's France*. Oxford 1988.
- Parrott, D., *Richelieu's army: war, government and society in France, 1624-42*. Cambridge 2001.
- Potter, D., *A history of France, 1460-1560*. 1995.
- Ranum, O., *The Fronde: a French revolution, 1648-1652*. New York 1993.
- Riley, J., *The Seven Years War and the old regime in France: the economic and financial toll*. Princeton 1996.
- Roberts, P., *A city in conflict: Troyes during the French Wars of Religion*. Manchester 1996.
- Roche, D., *A history of everyday things. The birth of consumption in France, 1600-1800*. Cambridge 2000.

- Stone, B., *The French parlements and the crisis of the old regime*. Chapel Hill, NC 1986.
- Swann, J., *Politics and the Parlement of Paris under Louis XV, 1754-74*. Cambridge 1995.
- Wolfe, M., *The conversion of Henri IV: politics, power, and religious belief in early modern France*. Cambridge, MA 1993.
- Wood, J., *The king's army: warfare, soldiers and society during the Wars of Religion in France, 1562-1576*. Cambridge 1996.

DEVİRİM VE NAPOLEON DÖNEMİNDE FRANSA

- Alexander, R., *Napoleon*, 2001.
- Aston, N., *Religion and revolution in France, 1780-1804*. 2000.
- Baczko, B., *Ending the Terror. The French Revolution after Robespierre*. Cambridge 1994.
- Brown, H. ve Miller, J. (ed.), *Taking liberties. Problems of a new order from the French Revolution to Napoleon*. Manchester 2002.
- Cobb, R., *The police and the people: French popular protest 1789-1820*. Oxford 1970.
- Crook, M., *Elections in the French Revolution*. Cambridge 1996.
- , *Napoleon comes to power: democracy and dictatorship in revolutionary France, 1795-1804*. Cardiff 1998.
- , (ed.) *Revolutionary France, 1788-1880*. Oxford 2001.
- Doyle, W. *The origins of the French Revolution*. Oxford 1999.
- , *The Oxford history of the French Revolution*. Oxford 1989.
- Edmonds, J., *Jacobinism and the revolt of Lyon, 1789-93*. Oxford 1990.
- Fitzsimmons, M., *The remaking of France: the National Assembly and the Constitution of 1791*. Cambridge 1991.
- , *The night the old regime ended: August 4 1789*. 2003.
- Forrest, A., *The soldiers of the French Revolution*. Durham, NC 1990.
- , *Paris, the provinces and the French Revolution*. 2004.
- Garrioch, D., *The making of revolutionary Paris*. Berkeley, CA 2002.
- Gough, H., *The Terror in the French Revolution*. 1998.
- Jones, P., *The peasantry in the French Revolution*. Cambridge 1998.
- , *Liberty and locality in revolutionary France. Six villages compared, 1760-1820*. Cambridge 2003.
- Kwass, M., *Privilege and the politics of taxation in eighteenth-century France*. Cambridge 2000.

- Lewis, G. ve Lucas, C. (ed.), *Beyond the Terror. Essays in French regional and social history, 1794-1815*. Cambridge 1983.
- Lyon, M., *The Directory*. Cambridge 1975.
- Markoff, J., *The abolition of feudalism: peasants, lords and legislators in the French Revolution*. Highland, Highland Park 1996.
- McPhee, P., *Revolution and environment in southern France. Peasants, lords and murder in the Corbières, 1780-1830*. Oxford 1999.
- Popkin, J., *Revolutionary news. The press in France, 1789-99*. Durham, NC 1990.
- Sutherland, D., *The French Revolution and Empire. The quest for a civic order*. Oxford 2003.
- Tackett, T., *Becoming a revolutionary. The deputies of the French National Assembly and the emergence of a revolutionary culture, 1789-90*. Princeton, NJ 1996.
- Woloch, I., *The new regime. Transformations of the French civic order, 1789-1820s*. New York 1994.
- , *Napoleon and his collaborators: the making of a dictatorship*. New York 2001.

XIX. YÜZYIL

- Agulhon, M., *The republican experiment, 1848-52*. Cambridge 1983.
- Alexander, M. (ed.), *French history since Napoleon*. 1999.
- Cahm, E., *The Dreyfus affair in French society and politics*. 1996.
- Collingham, H., *The July Monarchy*. 1988.
- Gibson, R., *A social history of French Catholicism*. 1989.
- Hazareesingh, S., *From subject to citizen: the Second Empire and the emergence of French democracy*. Princeton 1998.
- (ed.), *The Jacobin legacy in modern France: essays in honour of Vincent Wright*. Oxford 2002.
- Heywood, C., *The development of the French economy, 1750-1914*. Cambridge 1992.
- Lehning, J., *To be a citizen: the political culture of the early Third Republic*. Ithaca, NY 2001.
- McPhee, P., *A social history of France, 1780-1880*. 2003.
- Magraw, R., *France 1815-1914. The bourgeois century*. 1992.
- , *A History of the French Working Class*. 2 cilt. Oxford 1992.
- , *France 1800-1914. A social history*. 2002.
- McMillan, J., *France and Women 1789-1914: gender, society and politics*. 2000.

- (ed.), *Modern France, 1880-2002*. Oxford 2003.
- Pilbeam, P., *Republicanism in nineteenth century France*. 1999.
- Pinkney, D., *The French Revolution of 1830*. Princeton, NJ 1972.
- Porch, D., *The march to the Marne: the French army, 1871-1914*. Cambridge 1981.
- Price, R., *The French Second Republic: a social history*. 1972.
- , *An economic history of modern France, c. 1730-1914*. 1981.
- , *The modernization of rural France: communications networks and agricultural market structures in nineteenth century France*. 1983.
- , *A social history of nineteenth-century France*. 1997.
- , *Napoleon III and the Second Empire*. 1997.
- , *The French Second Empire: an anatomy of political power*. Cambridge 2001.
- , *People and politics in France, 1848-1870*. Cambridge 2004.
- Tombs, R., *France, 1814-1914*. 1996.
- , *The Paris Commune*. 1999.
- Wawro, G., *The Franco-Prussian War*. Cambridge 2003.

BİR BUNALIM DÖNEMİ, 1914-45

- Adamthwaite, A., *Grandeur and Misery: France's bid for power in Europe 1914-40*. 1995
- Alexander, M., *The Republic in danger: General Maurice Gamelin and the politics of French defence*. Cambridge 1992.
- Becker, J.-J., *The Great War and the French People*. Oxford 1986.
- Bernard, P. ve Dubief, H., *The decline of the Third Republic 1914-38*. Cambridge 1985.
- Boyce, R. (ed.), *French foreign and defence policy 1918-40*. 1998.
- Doughty, R., *The seeds of disaster: the development of French army doctrine, 1919-39*. Hamden, CT 1985.
- Gildea, R., *Marianne in chains: in search of the German occupation 1940-45*. 2002.
- Graham, B., *Choice and democratic order. The French Socialist Party, 1937-50*. Cambridge 1994.
- Horne, J., *Labour at war: France and Britain, 1914-18*. Oxford 1991.
- (ed.), *State, society and mobilization during the First World War*. Cambridge 1997.
- Jackson, J., *The Popular Front in France: defending democracy, 1934-38*. Cambridge 1988.
- , *France: the dark years*. Oxford 2001.
- , *The fall of France. The Nazi invasion of 1940*. Oxford 2003.

- Jackson, P., *France and the Nazi menace: intelligence and policy-making 1933-39*. Oxford 2000.
- Keiger, J., *France and the origins of the First World War*. 1983.
- Kedward, H. R., *Resistance in Vichy France*. Oxford 1978.
- , *In search of the Maquis: rural resistance in France*. Oxford 1993.
- McPhail, H., *The long silence: civilian life under the German occupation of northern France, 1914-18*. 1999.
- Paxton, R., *Vichy France: old guard and new order*. New York 1982.
- Passmore, K., *From Liberalism to Fascism: the right in a French province, 1928-39*. Cambridge 1997.
- Prost, A., *In the wake of war: les anciens combattants and French society*. Oxford 1992.
- Rearick, C., *The French in love and war: popular culture in the era of the world wars*. 1997.
- Sherman, D., *The construction of memory in interwar France*. 1999.
- Shennan, A., *De Gaulle*. 1993.
- , *The fall of France*. 2000.
- Smith, L., Audoin-Rouzeau, S. ve Becker, A., *France and the Great War, 1914-18*. Cambridge 2003.
- Sweets, J., *Choices in Vichy France. The French under Nazi occupation*. Oxford 1986.
- Wall, I., *French Communism in the era of Stalin*. Westport, CT 1983.

YENİDEN YAPILANMA VE YENİLENME, 1945-1974

- Bell, D., *The French Communist Party in the Fifth Republic*. Oxford 1994.
- Berstein, S., *The Republic of de Gaulle, 1958-69*. Cambridge 1993.
- Charlot, J., *The Gaullist phenomenon: the Gaullist movement in the Fifth Republic*. 1971.
- Clark, M. ve diğerleri (ed.), *The Algerian War and the French Army*. 2002.
- Frears, J., *France in the Giscard presidency*. 1981.
- Gildea, R., *France since 1945*. Oxford 1996.
- Gordon, P., *A certain idea of France. French security policy and the Gaullist legacy*. Princeton, NJ 1993.
- Gough, H. ve Horne, J. (ed.), *De Gaulle and the 20th century*. 1994.
- Hitchcock, W., *France restored: Cold War diplomacy and the quest for leadership in Europe, 1944-54*. Chapel Hill, NC 1998.
- Hewlett, N., *Modern French politics: analysing conflict and consensus since 1945*. 1998.

- Lorcin, P., *Imperial identities: stereotyping, prejudice and race in colonial Algeria*. 1995.
- Marceau, J., *Class and status in France. Economic change and social immobility 1945-75*. Oxford 1977. *
- Rioux, J.-P., *The Fourth Republic 1944-58*. Cambridge 1987.
- Rioux, J.-P. ve Berstein, S., *The Pompidou Years, 1969-74*. Cambridge 2000.
- Talbot, J., *The war without a name. France in Algeria 1954-62*. 1981.
- Vinen, R., *France, 1934-70*. 1996.
- Wall, I., *American influence in France 1944-54*. Cambridge 1991.
- Wright, G., *Rural revolution in France. The peasantry in the 20th century*. Stanford, CA 1964.

BASKI ALTINDA BİR TOPLUM, 1974-2004

- Bell, D. ve Criddle, B., *The French Socialist Party: emergence of a party of government*. Oxford 1987.
- Cole, A., *François Mitterrand: a study in political leadership*. 1994.
- Daley, A. (ed.), *The Mitterrand era: policy alternatives and political mobilization in France*. New York 1996.
- Elgie, R., *Political institutions in contemporary France*. Oxford 2003.
- Fenby, J., *On the brink. The trouble with France*. 2002.
- Gaffney, J., *French presidentialism and the election of 1995*. Aldershot 1997.
- Gordon, P. ve Meunier, S., *The French challenge: adapting to globalization*. New York 2001.
- Laughland, J., *The death of politics. France under Mitterrand*. 1994.
- Gregory, A. ve Todd, U. (ed.), *Women in contemporary France*. Oxford 2000.
- Guyomarch, A., Machin, H. ve Ritchie, E., *France in the European Union*. 1998.
- Hanley, D., *Party, society, government: Republican democracy in France*. Oxford 2002.
- Huber, J., *Rationalizing parliament: legislative institutions and party politics in France*. Cambridge 1996.
- Keeler, J. ve Schain, M. (ed.), *Chirac's challenge: liberalization, Europeanization, and malaise in France*. 1996.
- McMillan, J. (ed.), *Modern France*. Oxford 2003.
- Rosanvallon, P., *The new social question: rethinking the welfare state*. Princeton, NJ 2000.
- Ross, G., Hoffman, S. ve Malzacher, S. (ed.), *The Mitterrand experiment: continuity and change in modern France*. Cambridge 1987.
- Sa'adah, A., *Contemporary France: A democratic education*. Oxford 2003.
- Simmons, H., *The French National Front*. Boulder, CO 1996.

Dizin

- Acheson, Dean 337
Action française gazetesi 267, 272, 289
Adenauer, Konrad 358
AET (Avrupa Ekonomik Topluluğu) 316, 317, 318, 359
Afganistan 403, 440
Afrika 322, 378, 384, 385
Agincourt savaşı 68
AIDS 386
Aide-toi le ciel t'aidera derneği 197
Aiguillon, Dük d' 136
Aimoin (Papaz) 47
Airbus 319, 367, 372, 439
Aix-en-Provence 126
Akıtanıya 47, 59, 66, 68
Albert 206
Alcatel 377
Alembert, Jean d' 104
Alès Barışı 88
Algérie Française (Fransız Cezayiri) 345, 347, 410
Allain-Targé 221
Allarde, loi d' 138
Allègre, Claude 426
Almanlaştırma 255, 286
Almanya 77, 102, 113, 178, 226, 240, 241, 246, 250, 254, 255, 257, 258, 259, 261, 264, 266, 270, 272, 278, 280, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 289, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 313, 316, 317, 318, 322, 336, 338, 343, 351, 358, 359, 370, 376, 401, 413, 418, 434, 435, 436
Alsace 127, 134, 222, 226, 227, 246, 250, 255, 286, 288, 433
Alstom 377, 436
Amazon-France 378
Amerika Birleşik Devletleri 116, 124, 254, 259, 264, 266, 268, 276, 303, 308, 315, 319, 325, 332, 336, 338, 341, 351, 357, 376, 378, 395, 397, 398, 412, 426, 437, 439, 440, 442
Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi 137
Amerikan Bağımsızlık Savaşı 108
Ami du peuple L' gazetesi 145
Amiens 67
Amiens Antlaşması 163
Angers 309
Angoulême 192, 382
Angoulême Düşesi ve Dükü 192
Anjou 24, 52, 68, 155
Anjou İmparatorluğu (Plantagenet hanedanı) 61, 67
Annales okulu 18
Anne de Beaujeu 72
Anne de Bretagne 72
Anti-Bolşevik Lejyonu 294
Arap-İsrail Savaşı 369
Araplar 390, 392, 394, 415, 437
Ardèche 155
Ariane uzay programı 319
Armée Secrète (Gizli Ordu) 304
armées révolutionnaires 151, 153, 154
Aron, Raymond 404
Arras 36, 37, 126
Artois 61, 126, 143, 192, 193
Aşağı Ülkeler 160
Aubervilliers 392
Aubry, Martine 426, 430, 431
Auriol, Vincent 304, 335

- Auroux, Jean 374
Austerlitz Savaşı 8, 164, 214
Aventis 378
Avignon 64
Avrupa Acil Müdahale Gücü 440
Avrupa Adalet Divanı 435
Avrupa anayasası taslağı 436
Avrupa Birliği 370, 379, 387, 389, 418, 427, 434, 436, 437, 438, 439, 440, 442, 444
Avrupa Komisyonu 377, 421, 436
Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu 317, 351
Avrupa Para Birliği 387, 422, 423, 435
Avrupa Parlamentosu 401
Avrupa Savunma Topluluğu 343
Avrupa Tek Pazarı 414, 444
Avrupa Tek Senedi 376
Avusturya 102, 147, 150, 163, 164, 217, 223, 228, 241, 279
Avusturya Hollandası 150
Avusturya Veraset Savaşı 102, 103
AXA 376
Aziz Bartholomeus Yortusu Kiyımı 77
Babeuf, Gracchus 158
Bağımsız Cumhuriyetçiler (Républicains Indépendants) 364, 366, 367, 399
Bailly, Jean 136, 144
Balladur, Edouard 418, 419, 420, 433
Bank de France (merkez bankası) 162, 270, 276, 277, 383
Barbès, Armand 206
Barnave, Antoine 145
Barnier, Michel 437
Baroche, Pierre-Jules 214, 217
Barras, Paul 160
Barre, Raymond 372, 373, 400, 411, 415
Barrès, Maurice 237
Barrot, Odilon 204, 205
Bar-sur-Aube 36
Barthes, Roland 398
Barthou, Louis 234
Bastille 115, 133, 134, 153, 274
Bastille Operası 398
Bastille, Place de la 407
Baudrillard, Jean 398
Bayonne 37, 68
Bayrou, François 429
Beaumont, Christophe de 103
Bédarida, François 420
Belçika 150, 160, 246, 283
Benois-Mechin, Jacques 294
Bérégovoy, Pierre 383, 409, 417, 418
Bernadotte (Mareşal) 161, 168
Bernard 320
Berri, Dük de 192, 194
Besancenot, Olivier 427
beur (Arap) 392
Bevin, Ernest 338
Bichelon, Jean 296
Bidault, Georges 338
biens nationaux 139
Billaut, Jean 157
Birleşmiş Milletler 437, 438
Bismarck, Otto von 223
Blair, Tony 437, 438, 439
Blanc, Louis 206
Blanqui, Louis-Auguste 206
bloc des gauches (sol blok) 235
Bloch, Marc 18, 19, 54, 290
Blois 52, 79
Blum, Léon 263, 266, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 337, 338
Bodin, Jean 78
Bokassa (İmparator) 401
Bolşevizm 260, 261, 262, 271, 280, 281, 289, 292, 300
Bonapartçılık 175, 215, 223, 224, 226, 230, 235, 273, 333,

- 340, 352, 398, 411
 Bonaparte, Louis-Napoléon (III. Napoléon) 210, 212, 213, 214, 215, 217, 218, 223, 353, 407, 438
 Bonaparte, Napoléon 143, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 168, 170, 171, 175, 193, 194, 195, 203, 216, 217, 224, 238
 Boniface, VIII. (Papa) 64
 Bordeaux 26, 36, 37, 43, 68, 93, 156, 226, 285, 286, 385
 Borne, D. 321
 Bossuet (Piskopos) 87
 Boulainvilliers, Kont Henri de 95
 Boulanger (General) 235
 Boulenois 61
 Bourbon hanedanı 76, 136, 165, 175, 191, 193, 194, 195, 197, 200, 203, 219
 Bourgeois, Léon 235
 Bourges Dinî Yönetmeliği 64
 Bourges-Maunoury, Maurice 348
 Bourmont (Mareşal) 197
 Bousquet, René 296, 402
 Bouvines Savaşı 61, 62
 Bové, José 379
 Brassillach, Robert 292
 Braudel, Fernand 18, 21
 Bretanya 24, 42, 44, 51, 61, 65, 83, 126, 127, 131, 155, 156, 304
 Brétigny Antlaşması 67
 Briand, Aristide 261
 Brissot, Jacques-Pierre 126, 145, 147
 Broglie, Dük Achille Charles Leonce Victor de 197
 Broglie, Dük Albert de 228, 231
 Broglie, Dük Victor François de 136
 Brunswick Dükü 147, 150
 Brüksel 154, 286
 Bugeaud (Mareşal) 205
 Bull (bilgisayar) 373, 376, 436
 Burgonya 47, 65, 68, 72, 76, 405
 Burgonya dükleri 48, 68
 Burke, Edmund 116
 Bush, George 438
 Caen 99, 156, 330
cajoule 280
cahiers de doléance (şikâyet listeleri) 73, 123, 124, 128, 130, 133
 Caillaux, Joseph 237, 240, 250
 Calais 75
 Calonne, Charles-Alexander 108, 119, 120
 Cambon, Joseph 157
 Canal Plus 397
Canard Enchaîné, Le 401
 Capet hanedanı 51, 52, 53, 54, 55, 66
 Carignan, Alain 383
 Carnot, Hippolyte 217
 Carnot, Lazare 160
 Carnot, Sadi 234
 Carrefour 320, 376
cartel des gauches 261, 264, 265
 Castorama 378
 Catherine (V. Henry'nin karısı) 68
 Cavaignac (General) 209, 210, 217
 Céline, Louis-Ferdinand 292
 Cezayir 267, 286, 317, 322, 335, 344, 345, 346, 348, 349, 351, 353, 354, 355, 357, 360, 390, 391, 392
 CFAO 378
 CFLN (Comité Français de la Libération Nationale; Fransız Ulusal Kurtuluş Komitesi) 304, 308
 CGT (Confédération Générale du Travail; Genel İş

- Konfederasyonu) 242, 263,
269, 277, 339
- CGT-FO (CGT-Force Ouvrière;
Fransız Genel İşçi
Federasyonu-İşçi Gücü) 339
- CGT unitaire 263
- Chaban-Delmas, Jacques 309,
342, 344, 348, 366, 367, 399
- Chamberlain, Neville 280
- Chambord, Kont Henri-Dieudonne
de Bourbon 199, 219, 228,
229
- Chambord Şatosu 73
- Chambre introuvable (bulunmaz
meclis) 193
- Champagne 22, 24, 36, 48, 52, 61,
65, 76
- Champ de Mars 146
- Champs-Élysées 309, 362, 365
- Chanteloup-les-Vignes 393
- Chaptal, Jean 166
- charivari* 83
- Charlemagne 47, 51, 74
- Charles, Cesur (Burgonya Dükü)
72
- Charles, Dazlak (II. Karl, Karolenj
hükümdarı) 47
- Charles, IX. 77
- Charles, V. 65, 66, 67, 68
- Charles, VI. 66, 68
- Charles, VII. 68, 71
- Charles, VIII. 72
- Charles, X. 193, 194, 197, 199,
201, 228
- Chartres katedrali 63
- Châteaubriand, François-Rene 194
- Chautemps, Camille 279
- Chemin des Dames Savaşı 248
- Chemises vertes (Yeşil gömlekliler)
271
- Chevaliers de la Foi (İnanç
Şövalyeleri) 168, 193
- Chevènement, Jean-Pierre 409,
426, 427
- Chirac, Jacques 11, 366, 367, 372,
374, 376, 380, 384, 385,
389, 392, 399, 400, 404,
405, 411, 413, 414, 415,
416, 418, 420, 421, 422,
423, 424, 425, 426, 427,
428, 429, 431, 433, 434,
436, 437, 438, 439, 440,
443, 454
- chouannerie* 156
- Churchill, Winston 286, 303
- Citroën 320
- Clair, René 268
- Clemenceau, Georges 237, 238,
250, 254, 260, 261
- Clermont-Ferrand 377
- Cloître Saint-Merri 202
- Clovis (Fransa kralı) 53
- Club de la révolution 206
- CNR (Conseil National de la
Résistance; Ulusal Direniş
Konseyi) 303, 306, 314, 322,
323, 335
- Cobban, Alfred 115, 116
- Coblenz 154
- Colbert, Jean-Baptiste 87, 91
- Colmar 127
- Combat* gazetesi 300, 303
- Combes, Emile 237
- Compiègne 51
- Concorde 319, 367
- Concorde, La 393
- Condé ailesi 82
- Condorcet, Marki de 126
- Confédération Paysanne (Köylü
Konfederasyonu) 379
- Conforma 377
- Conseil des Anciens (Yaşlılar
Meclisi) 159
- Conseil des Cinq-Cents (Beşyüzler
Meclisi) 159
- Conti ailesi 82

- Cordelier kulübü 145
 Corps législatif 161, 168, 169, 214, 217, 221, 224, 225
 Corrèze 367, 380, 431
corvée 92, 108, 120
 Cot, Pierre 274
 Coty, François 271
 Coty, René 345, 348, 350
couches nouvelles (yeni tabakalar) 230
 Cousin-Montauban (General) 224
 Coyer (Abbé) 105
 Crécy Savaşı 65, 67
 Crédit Agricole 330, 378, 388
 Crédit Lyonnais 383, 388
 Creil 392
 Cresson, Edith 417
 Creusot-Loire şirketi 375
 Croix de Feu 271, 272, 280, 402
Croix, La gazetesini 238
 Croquant ayaklanmaları 83

 Çekoslovakya 261, 280, 281, 338, 358, 403
 Çin 444

 Dakar 295
 Daladier, Edouard 270, 273, 274, 279, 280, 281, 282, 339
 Danimarka 282, 367
 Danone 376
 Danton, Georges 146, 149, 156, 157
 Darlan (Amiral) 296
 Darnand, Joseph 294, 299
 Darty 320
 Dassault 328, 373, 399
 Daumier, Honore 202
 Dauphiné 61, 83, 126, 131, 134
 David, Jacques-Louis 105
 Déat, Marcel 293, 294
 Debré, Michel 309, 348, 351, 353, 354

 Decazes, Dük Elie 194
 Decazes, Dük Louis 231
 Decourtray, Mgr. (Lyon Başpiskoposu) 419
 Defferre, Gaston 364, 408
 de Gaulle'cülük 335, 339, 342, 344, 345, 348, 350, 352, 354, 355, 364, 365, 366, 399, 400, 401, 402, 404, 413, 414, 416, 420
 Delanoë, Bertrand 431
 Delcassé, Theophile 234, 245
 Delors, Jacques 366, 408, 409, 421
démocrate-socialiste 211
 Démocratie Libérale 429
 Depardieu, Gérard 397
 Déroulède, Paul 234, 237
 Derrida, Jacques 18, 398
 Desmoulins, Camille 146
 Detoef, Auguste 268
 Diderot, Denis 104
 Dien Bien Phu Savaşı 342, 357
 Dinant 283
 Dorgères, Henri 271
 Dorian, Pierre 231
 Doriot, Jacques 280, 293
 Douai 37
 Doumergue, Gaston 244, 270, 273, 274
 Doyle, William 80
dragonnade 88
 Dreyfus olayı 234, 236, 237, 451
 Drieu La Rochelle, Pierre 292
 Ducos, Roger 146, 161
 Dufaure, Jules 231
 Dumas, Roland 384, 385
 Dumouriez (General) 150
 Dunkirk 284
 Dunkirk Antlaşması 338
 Dupont de l'Eure 201
 Duruy, Victor 221
 Dünya Kupası (1998) 392

- Ecole des Mines 382
 Ecole Libre des Sciences Politiques 382
 Ecole Nationale d'Administration (ENA) 328, 367, 377, 382, 399, 410, 418, 421, 422, 431
 Ecole Normale Supérieure 364, 382
 Ecole Polytechnique 328, 377, 382, 399, 429
 Edward, III. (İngiltere kralı) 66, 67
 Edward, I. (İngiltere kralı) 66
 Eisenhower (General) 305
 Ek Antlaşma 170
 Ekvator Afrikası 295
 Elba Adası 170
 Electricité de France 432
 Elf-Aquitain (petrol şirketi) 417
 Elf (petrol şirketi) 384
 Emek Sözleşmesi 291
 Emmanuelli, Henri 383
 Ems telgrafı 223
Encyclopédie (Diderot, d'Alembert) 104
Ere Nouvelle, L' gazetesi 279
 Eski Rejim 63, 91, 94, 102, 117, 130, 138, 143, 146, 154, 162, 165, 176, 192, 193, 195, 216, 238
 EuroDisney 397
 Euromarché 320
 Evans, Richard J. 17
 Evian Antlaşması 357
Express, L' 347, 398
 Fabius, Laurent 375, 410, 426, 430, 431, 437
 Faure, Edgar 342, 344
 Favre, Jules 220
 Febvre, Lucien 18, 19
 Fédération républicaine 276
 Fernandel 268
 Ferry, Jules 232
feudiste (feodal yasa uzmanı) 100
 Feuillantlar 145, 146
 FFI (Forces Françaises de l'Intérieure; İçerideki Fransız Kuvvetleri) 305, 309
 FGDS (Fédération de la gauche démocrate et socialiste; Demokrat ve Sosyalist Sol Federasyonu) 360, 361, 364
Figaro, Le 431
Figaro Magazine 398
 Filistin 395
 Finlandiya 282
 Flandin, Pierre-Etienne 270
 Flandre 35, 47, 52, 61, 66, 67, 72, 86, 134
 Fleury, Kardinal de 102
 Fleury-sur-Loire 47
 FLN (Front de Libération Nationale; Ulusal Kurtuluş Cephesi) 344, 346, 348, 357
 FNAC 320, 377, 378
 FN (Front National; Ulusal Cephe) 329, 390, 403, 410, 411, 412, 415, 416, 417, 421, 423, 424, 428, 429, 430
 Foch (Mareşal) 254, 259
 Fontainebleau 169
 Fontenoy Muharebesi 103
 Fos 367
 Foucault, Michel 18, 398
 Fould, Achille 214, 217
 Fourastié, Jean 311
France-Ouest 398
 France-Télécom 377
 Franche-Comté 86, 100, 126, 134
 Franchet d'Esperey (Mareşal) 280
 Francs-Tireurs et Partisans Français (Fransız Partizanları ve Piyadeleri) 304
 François, I. 73, 74, 75, 80
 Frank krallıkları 31
Fransız Devrimini Yorumlamak

- (Furet) 116
 Fransız Kilisesi Temel Yasası 140, 141, 155
 Fransız Muhafızları 133
 Fransız Ulusal Komitesi 286
 Franz Ferdinand (Arşidük) 241
 Frenay, Henry 300
 Freycinet, Charles 233
 Front National (Ulusal Cephe, komünist) 304
 Front Républicain (Cumhuriyetçi Cephe) 344
 Furet, François 116, 144
- gabelle* (vergi) 101
 Gaillard, Félix 348
 Gallikanizm 55, 57, 64
 Gambetta, Léon 219, 220, 223, 230, 235
 Gamelin (General) 282, 283
 Gascony 68
 GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması) 317, 380
 Gaudet 146
 Gaudin, C. 162
 Gaulle, General Charles de 285, 286, 289, 303, 304, 305, 308, 309, 310, 314, 318, 333, 334, 335, 336, 340, 341, 345, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 369, 384, 406, 419, 437
 Geçici Hükümet (1848) 205, 206, 207, 208
 Geçici Hükümet (1944) 304, 308, 309
 Geçici Ulusal Savunma Hükümeti (1870) 225
 Genel Güvenlik Komitesi 150
 Générale des Eaux 377
 Gensonné, Armand 146
 Georges (General) 283
 Gerlier (Kardinal) 290, 292
 Germain, Henri 231
Germinal (Zola) 397
 Gildea, Robert 308
 Gironde 146
 Giscard d'Estaing, Valéry 327, 364, 366, 372, 384, 399, 400, 401, 404, 405, 411, 413, 436
 Gluckstein, Daniel 427
 Gorbacov, Mihail 404, 414
 Go Sport 378
 Gramont Dükü 223
 Gramsci, Antonio 20
 Grande Arche (zafer takı) 398
grandes école'ler 315, 328, 382, 396
 Gregory, VII. (Papa) 63
 Grenoble 104, 121, 307, 372, 382, 383
 Grimaud, Maurice 361
 Gucci 377
 Guesde, Jules 245
 Guienne 66, 67, 83, 126
Guignols, Les (tv programı) 397, 429, 434, 440
 Guise ailesi 76, 79
 Guizot, François 115, 197, 203, 204, 214
Gulag Takımadaları (Soljenitsin) 403
- Haberer, Jean-Yves 383
 Habsburg İmparatorluğu 75, 85, 102
 Haby, René 327
 haçlı seferleri 49, 55, 59
Haine, La filmi 393
 Halk Cephesi (Front populaire) 274, 275, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 285, 289, 292, 310, 373

- Hallyday, Johnny 332
harki'ler 346
 Haussmann, Georges 217, 221
 Hébert, Jacques-Rene 156
 Heinrich, V. (Kutsal Roma İmparatoru) 59
 Hénou, Jacques 217
 Henri, II. 75, 77
 Henri, III. 75, 79
 Henri, IV. 73, 76, 77, 79, 80, 85
 Henry, II. (İngiltere Kralı) 60, 61
 Henry, VI. (İngiltere Kralı) 68
 Henry, V. (İngiltere Kralı) 68
 Hérault de Séchelles, Marie-Jean 154
 Herriot, Edouard 264, 269, 274, 339
 Hindiğin 338, 341, 342, 346, 348, 390
 Hindistan 444
 Hitler, Adolf 270, 279, 281, 295, 296, 300, 305
 Hoche (General) 160
 Hohenzollern adaylığı 223
 Hollanda 109, 150, 160
 Hollande, François 430, 431
 Hue, Robert 427, 430
 Hufton, Olwen 21
 Hugh Capet 51
 Hugo, Victor 214
Humanité, L' 302
 Hussey, Andrew 392
 Ile-de-France 17, 24, 37, 52, 55, 59
 IMF (Uluslararası Para Fonu) 441
 INSEE (Ulusal İstatistik Enstitüsü) 371
 Irak 371, 395, 437, 440
 Isabelle (İngiltere kraliçesi) 66
 İleri Gelenler Meclisi 116, 120, 125
 İngiltere 26, 27, 41, 43, 44, 45, 46, 52, 55, 59, 61, 64, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 75, 93, 96, 102, 105, 109, 113, 115, 116, 122, 124, 145, 150, 156, 163, 166, 168, 171, 172, 177, 178, 184, 201, 203, 217, 230, 239, 255, 258, 259, 261, 264, 265, 266, 280, 281, 282, 283, 285, 286, 295, 296, 297, 302, 303, 338, 346, 351, 352, 357, 358, 367, 370, 376, 378, 379, 382, 386, 391, 410, 416, 418, 424, 425, 439, 440
 İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi 137, 138, 140, 175, 245
 İran 371
 İrlanda 88, 367
 İspanya 78, 79, 82, 194, 223
 İspanya Cumhuriyeti 278, 303
 İsrail 346, 395
 İsviçreli muhafızlar 147
 İşçi Enternasyonalı 250
 İtalya 20, 161, 163, 216, 218, 261, 298, 319, 383, 429
 Jackson, Julian 276
jacquerie'ler (köylü ayaklanmaları) 51, 66
 Jakobenler 145, 146, 149, 150, 151, 154, 156, 157, 159, 160, 161, 162, 168, 170, 175, 193, 225, 250, 274, 439
 Jansencilik 88, 103
 Japon 376
 Jaurès, Jean 407
 Jean, II. 65, 67
 Jeanne d'Arc 68, 237, 245, 290
 Jemappes Savaşı 150
jeunesse dorée (zengin gençlik) 159
 Jeunesses Patriotes (Vatansever Gençler) 271

- Jirondenler 145, 146, 147, 148,
149, 150, 153, 157
- Joffre (Mareşal) 247
- John (İngiltere Kralı) 59, 61
- John-Paul, II. (Papa) 395
- John, XXIII. (Papa) 331, 395
- Joly de Fleury, Jean-François 108
- Jospin, Lionel 11, 396, 420, 421,
423, 424, 425, 426, 427,
428, 430, 431, 433
- Joubert (General) 161
- Jouhaux, Leon 269
- Journal de Rouen 243
- Juppé, Alain 385, 420, 422, 423,
432, 434
- Kalvenizm 77, 103
- Kalvin, Jean 76
- Kamu Güvenliği Komitesi 150,
157, 208, 348
- Kanak milliyetçileri 415
- Kanunların Ruhu Üzerine*
(Montesquieu) 105
- Kara Ölüm 39, 50
- Karl, V. (Habsburg imparatoru) 75
- Karolenj İmparatorluğu 47, 50, 51
- Karşı-reformasyon hareketi 84, 88
- Kathar mezhebi 61
- Kayser, Jacques 274
- Kerensky, Alexander 280
- Keynes, John Maynard 315, 372,
373, 408
- Kıta Avrupası Sistemi 166
- Koenig (General) 309
- Komünist Enternasyonal 263
- Kore Savaşı 316, 338
- Korsika 350, 426, 433
- Körfez Savaşı 417, 439
- Kutsal Birlik 76, 78, 79
- Kuzey Afrika 285, 296, 304, 308,
322, 344, 357, 390, 391
- La Bourdonnaie, François 194,
197
- Labrousse, Ernest 18
- Lacan, Jacques 398
- Lacoste, Robert 300
- La Courneuve 393
- Lafayette, M-J-P-Y Marki de 126,
136, 137, 144, 146, 147,
199, 200
- Lagardère 399
- Lagny 36
- Laguillier, Arlette 427
- Lamartine, Alphonse de 206
- Lambert, Charles-Claude-
Guillaume 109
- Lamoignon, Chretien-François de
121
- Lang, Jack 397
- langue d'oc 64
- Languedoc 61, 76, 134
- langue d'oïl 64
- La Roche-aux-Moines Savaşı 61
- La Rochefoucauld, Louis-
Alexandre, Dük de 126
- La Rochelle 37, 76, 80, 88
- Larzac 408
- Laval, Pierre 261, 270, 273, 280,
289, 292, 295, 296, 298, 307
- Lavissee, Ernest 242
- Law, John 102
- Le Boeuf (Mareşal) 223
- Lebrun, Albert 279
- Lebrun, Charles François, Dük de
Plaisance 162
- Le Chapelier yasası 138
- Le Creusot 221, 222
- Ledru-Rollin, Alexandre 204, 206
- Lefebvre, Georges 113, 115, 116,
136, 142, 144
- Légion Française des Combattants
294
- Le Havre 43, 93
- Lehideux, François 289
- Lejitimistler 203, 215, 219, 228

- Lens 393
 Le Pen, Jean-Marie 329, 345, 411, 415, 420, 426, 428, 429, 432, 443
 Lescure, Pierre 397
 Le Tellier ailesi 87
Libération gazetesini 300
 Ligue Communiste Révolutionnaire 427
 Lille 37, 172, 185, 204, 393, 409, 426
 lit de justice 103, 121
 Lloyd George, David 285
 Locarno Paketi 261
 Locke, John 20
 Loménie de Brienne, Etienne-Charles de 120
 Longuet, Jean 249
 Longueville ailesi 82
 Longwy 393
 Lorraine 226, 227, 246, 250, 255, 286, 393
 Loubet, Emile 234
 Louis, IX. (Aziz) 54, 55, 57, 61
 Louis le Débonnaire (I. Ludwig) 47
 Louis-Napoléon le Grand (Séguin) 416
 Louis-Philippe, I. 200, 203
 Louis, V. 51
 Louis, VI. 56, 58, 59
 Louis, VIII. 61
 Louis, XI. 71, 72, 73
 Louis, XIII. 80
 Louis, XIV. 42, 73, 82, 84, 85, 86, 88, 89, 90, 91, 102, 199, 204
 Louis, XV. 102, 104, 117
 Louis, XVI. 108, 117, 118, 119, 132, 133, 144, 145, 170, 193, 419
 Louis, XVII. 170
 Louis, XVIII. 170, 175, 191, 193
 Louvre 398
 Louvre Piramidi 398
 Lozan 154, 270
 Lozère 155
 Ludendorff (General) 254
 Lunéville Barışı 163
 Lutte Ouvrière 427
 Luxembourg Komisyonu 207
 LVMH 377
 Lyon 26, 54, 90, 99, 156, 160, 185, 201, 211, 216, 217, 290, 303, 382, 393, 419, 426, 449, 450, 451
 Maastricht Sözleşmesi 387, 423, 436
 Macaristan 339, 403
 MacMahon (Mareşal) 228, 231
 Mâconnais 59, 134
 Madagaskar 341
 Maginot Hattı 282, 283
 Magne, Pierre 214
 Magnin, Pierre-Joseph 231
 Maine 24, 37, 134
 Maistre, Joseph de 116
 Mallet du Pan, Jacques 126
 Malthus, Thomas 27, 43, 314
 Malvy, Louis 250
 Mamère, Noël 427
 Mannheim 154
 Mantes 393
 Maocular 361
maquis 303
 Marat, Jan-Paul 145, 149
 Marcel, Etienne 66
 Marchais, Georges 362, 402, 403, 404, 405
maréchaussée 90
 Marguerite de Valois 77
 Marie-Antoinette (Kraliçe) 108, 119, 132
 Marion, Paul 294
 Marksizm 18, 94, 113, 116, 174, 245, 299, 336, 337, 443
 Marmont (Mareşal) 198

- Marne Savaşı 247
 Marseillaise 219, 237, 392
 Marshall Planı 315, 317, 337
 Marsilya 26, 36, 37, 40, 43, 93,
 156, 160, 185, 239, 304,
 367, 382, 389, 392
 Martignac, Jean-Baptiste de 196
 Marx, Karl 20, 115, 249
 Massif Central 22, 44, 51, 101
 Massu (General) 346, 348, 362
 Mathiez, Albert 144
 Matignon Antlaşması 277, 278
 Matra 373
 Maupeou, Rene-Nicholas de 104
 Maurepas, Kont Jean-Frederic de
 104
 Mauroy, Pierre 373, 375, 408, 409,
 410
 Maurras, Charles 237, 245
 Mazarin (Kardinal) 80, 86
 McDonald's 378, 397
 Medici, Catherine de 75
 Medici, Marie de 80
 Mégret, Bruno 428, 429
 Meissonier, Ernest 209
 Méline, Jules 233, 237, 239
 Mendès-France, Pierre 274, 304,
 342, 343, 344, 345, 348,
 352, 357, 361, 364
 Mercier, Ernest 271
 Mer, Francis 436
 Mers-el-Kebir saldırısı 286, 295
 Meryem Ana 75
 Méry, Jean-Claude 384
 Messier, Jean-Marie 377, 397
 Messmer, Pierre 367
 Mettam, Roger 90
 Metz 54, 75, 225
 Mısır 161, 168, 347, 357
 Michelin 328, 376, 377
 Mignet, Auguste 115
 Millerand, Alexandre 234, 245,
 247, 260, 261
 Milletler Cemiyeti 261, 275
 Minguettes, Les 393
 Mirabeau, Gabriel-Honore Riqueti
 de 126, 144
 Mitterrand, Christophe 385
 Mitterrand, François 342, 343,
 344, 348, 352, 360, 361,
 373, 376, 384, 385, 397,
 398, 399, 402, 404, 405,
 406, 407, 408, 409, 410,
 412, 413, 414, 415, 417,
 418, 419, 420, 421, 454
 Moch, Jules 339
 Molé, Louis-Mathieu de 197, 204
 Mollet, Guy 337, 343, 345, 346,
 348, 350, 351
Monde, Le 347, 397, 429
 Monnet, Jean 315
 Montagnardlar 148, 149, 211
 Montauban 76, 88, 155
 Montesquieu, Charles-Louis de
 105
 Montlhéry ailesi 52
 Montmorency ailesi 52, 76
 Montoire 295
 Montpellier 156
 Moreau (General) 161, 168
 Morny, Charles-Auguste, Dük de
 215, 217
 Moulin, Jean 303, 304, 407
 Mouvements Unis de la Résistance
 (Birleşik Direniş Hareketi)
 304
 MRP (Mouvement Republicain
 Populaire; Cumhuriyetçi Halk
 Hareketi) 331, 333, 334,
 335, 336, 337, 339, 340,
 341, 344, 345, 348, 353, 354
 Mulhouse 172, 185
 Münih Antlaşması 279, 280
Myth of the French Revolution
 (Cobban) 115

- Nanterre 361
 Nantes 43, 93, 382
 Nantes Fermanı 79, 87, 88
 Napoléon, II. 200
 Napoléon Kanunu 333
 Napoléon Louis (Veliaht Prens) 230
 Napoléon, Prens Jérôme 215
National, Le gazetesi 205
 NATO (Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü) 338, 351, 357, 439
 Necker, Jacques 98, 108, 119,
 120, 121, 125, 126, 131,
 132, 133, 136, 162
 New Deal 276
 Nice 154, 382
 Nîmes 76, 155, 156
 Nivelles (General) 247, 249, 253
 Nivernais 100
 Noailles, Kont de 136
Noblesse commerçante, La (Abbé Coyer) 105
 Nord 24, 142, 143, 240, 286, 291
 Normandiya 24, 37, 42, 52, 59,
 61, 67, 68, 76, 83, 134, 152,
 155, 156, 305
 Normandiya Çıkartması 299, 304
 Norveç 282
 Notre-Dame de Paris 64, 213
 Nu-Pieds isyanı 83
 OECD (Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü) 374, 441
 OEEC (Avrupa Ekonomik İşbirliği Örgütü) 317, 351
 Office National du Blé (Ulusal Tahıl Bürosu) 277
 Ollivier, Emile 221, 223, 224
 Ophuls, Marcel 308
 Oréal, L' 376
 Orléans ailesi 82, 95, 203, 210,
 229
 Orléancılar 219, 229
 Orléans 36, 51, 97, 178, 199, 200
 Ormesson, Marki de 108
 Orta Afrika Cumhuriyeti 401
 Ortak Tarım Politikası (CAP) 318,
 360, 379, 436
 Otto, IV. (Kutsal Roma İmparatoru) 61
 Otuzlar Cemiyeti 124
 Otuz Yıl Savaşları 41, 82, 86
 Özel Harekât Komutanlığı (SOE) 304
 Özgür Fransızlar 295, 302, 303,
 304, 305, 355
 Pagnol, Marcel 268
 Panthéon 407
pantouflege 328, 383
 Papon, Maurice 357
 Pareto 20
 Paribas 373
 Paris 26, 34, 36, 37, 39, 42, 44,
 45, 51, 56, 57, 61, 62, 63,
 66, 68, 73, 76, 78, 79, 82,
 88, 91, 102, 103, 104, 115,
 120, 122, 123, 124, 125,
 126, 127, 132, 133, 134,
 135, 136, 138, 144, 145,
 147, 148, 149, 150, 151,
 152, 153, 154, 156, 157,
 158, 159, 161, 162, 169,
 172, 178, 185, 187, 189,
 197, 198, 200, 201, 202,
 203, 204, 205, 206, 207,
 208, 209, 211, 212, 213,
 216, 217, 219, 221, 222,
 223, 224, 225, 227, 229,
 237, 246, 253, 254, 258,
 263, 266, 270, 272, 274,
 276, 285, 288, 293, 300,
 301, 304, 305, 309, 316,
 320, 324, 328, 330, 348,
 349, 357, 361, 372, 378,
 380, 382, 384, 385, 391,

- 392, 393, 397, 401, 403,
405, 409, 419, 426, 431
- Paris Antlaşması 102
- Paris Komünü 147, 190, 227, 228,
230, 239, 243
- Paris-Match* 398
- Parodi, Alexandre 308
- Parti des Travailleurs 427
- Parti Populaire Français 280, 293
- Parti Social Français 280
- Pas-de-Calais 286
- Pasqua, Charles 420
- Patriote français* gazetesi 145
- paulette* vergisi 79
- Paul, IV. (Papa) 395
- Paxton, Robert 308
- PCF (Parti Communiste Français;
Fransız Komünist Partisi)
263, 274, 276, 282, 315,
333, 334, 335, 336, 337,
338, 339, 350, 352, 360,
361, 362, 402, 404, 407,
427, 430
- Péchiney-Ugine-Kuhlman 320, 375
- Péguy, Charles 240
- Pétain (Mareşal) 249, 271, 280,
282, 284, 285, 288, 289,
290, 292, 295, 296, 297,
306, 307, 308, 310, 402
- Petit Parisien*, *Le* gazetesi 239
- Peugeot 270, 320
- Peugeot/Citroën 376
- Pflimlin, Pierre 348, 350, 351
- Phélypeaux ailesi 87
- Philippe Auguste (II.) 54, 55, 56,
58, 59, 60, 61, 62
- Philippe, IV. (Yakışıklı) 54, 55, 61,
64, 66
- Philippe (Orléans Dükü) 102
- Philippe, VI. 66
- Piaf, Edith 268
- Picard, Ernest 220
- Picardy 24, 37, 65, 76, 142
- Picasso, Pablo 336
- Pichegru (General) 168
- Pichon, Stephen 244
- Piedmont 217
- pieds noirs* 322
- Pinault-Printemps-Redoute 377
- Pinay, Antoine 317, 341, 350
- Pinchemel, Philippe 22
- Pineau, Christian 300
- Pisani yasası 318
- Pius, VII. (Papa) 163
- Pius, VI. (Papa) 140
- Pius, XII. (Papa) 331
- Poher, Alain 365
- Poincaré, Raymond 234, 235, 239,
241, 244, 261, 264, 265, 266
- Poitiers Savaşı 65, 67
- Poitou 61
- Polignac, Prens Jules-Auguste de
197
- Polonya 261, 281, 282, 283, 297,
395
- Pompidou, Georges 353, 354, 362,
363, 364, 365, 366, 367,
369, 372, 384, 399
- Pontoise 72
- Popkin, Jeremy 116
- Potsdam Konferansı 336
- Poujadizm 329, 344
- Prévost-Paradol, Lucien 220
- Provence 22, 126, 160, 170
- Provins 36
- Prusya 102, 147, 223, 226
- Pucheu, Pierre 289, 294
- Quercy 83
- Queuille, Henri 339
- Rabaut Saint-Etienne, Jean-Paul
125
- Radar 320
- Raffarin, Jean-Pierre 431, 432,
433, 434, 435

- Ramadier, Paul 338, 339
 Raoul de Vermandois 56
 Rastadt Antlaşması 93
Réforme, La gazetesi 205
 Reims 48, 53, 63
 Rémusat, Charles de 197
 Renault 314, 390
 Ren Bölgesi 161, 261, 278
 Ren nehri 150, 163, 168
 Rennes 121, 126, 330
*rentier*ler 97, 98, 264, 268
 Réveillon, Jean-Baptiste 123
 Reynaud, Paul 266, 267, 282, 284, 285
 Rhône-Poulenc 375, 418
 Richard, I. (İngiltere kralı) 61
 Richelieu, Kardinal Armand-Jean Duplessis 80, 81, 86
 Rioux, J.-P. 321
 Robert Capet 51
 Robert Curthose 52
 Robespierre, Maximilien 126, 146, 147, 149, 152, 156, 157, 158, 175
 Rocard, Michel 347, 404, 409, 415, 416, 417, 418
 Roederer, Pierre-Louis 125
 Rohan, Dük Henri 80
 Rollat, Alain 397
 Roma Antlaşması 317, 351, 359
 Roma hukuku 64
 Roma İmparatorluğu 31, 36, 47, 74, 105, 206
 Roubaix 393
 Rouen 26, 36, 37, 43, 93, 127, 172, 178, 185
 Rouher, Eugene 214, 217
 Rousseau, Jean-Jacques 105
 Roussillon 22
 Rouvier, Maurice 234
 RPF (Rassemblement du Peuple Français; Fransız Halkının Birliği) 340, 366
 RPR (Rassemblement Pour le République; Cumhuriyet İçin Birlik) 383, 384, 385, 400, 403, 404, 407, 411, 412, 416, 417, 418, 420, 424, 429
 Ruhr 261, 264
 Rusya 164, 166, 168, 239, 241, 244, 254, 259, 296, 300, 357, 403
 Saint-Cloud 161
 Sainte-Chapelle 57
 Sainteny, Jean 341
 Saint-Etienne 254, 340, 409
 Saint-Gobain 231
 Saint Helena adası 171, 203
 Saint-Marc Girardin 201
 Saint-Nazaire 304
 Salan (General) 349
 Saliège, Mgr Jules-Geraud 298
 Saraybosna 241
 Sarazen (Müslüman) akınları 36
 Sarkozy, Nicolas 392, 433, 434, 435, 436
 Sarrien, Jean 237
 Sartre, Jean-Paul 336
 Sauvy, Alfred 269
 Savary, Alain 408, 409
 Schlieffen Planı 246
 Schlumberger 328
 Schneider ailesi 222, 270
 Schoelcher, Victor 407
 Schuman, Robert 317, 339
 Sciences-Po 309, 418
 Sedan 283
 Sedan Savaşı 224, 225
 Séguin, Philippe 416, 420
 Ségur (ordu) yasası 99
 Seillière, Ernest-Antoine 386
 Sembat, Marcel 245
 Senlis 51
 Seyssel, Claude de 74
 SFIO (Section Française de

- l'International Ouvrière;
İşçi Enternasyonalı Fransa
Bölümü) 239, 333
Siècle, Le gazetesi 203
Sieyès, Emmanuel-Joseph 125,
126, 131, 144, 161
Simon, Jules 220, 228
Skocpol, Theda 19
SMIC (salaire minimum
interprofessionnel de
croissance) 325
SNCF (Société Nationale des
Chemins de Fer Français,
Fransa Ulusal Demiryolları
Kurumu) 279, 409, 423, 432
Soboul, Albert 144
Société des Droits de l'Homme
(SDH; İnsan Hakları Derneği)
202
Société Républicaine Centrale 206
Soissons 52
Soljenitsin, Alexander 403
Soubise, Benjamin de Rohan, dük
80
Stalin, Joseph 144, 281, 336, 339,
360
Stavisky, Alexander 272
Strasburg 86, 127, 288
Strauss-Kahn, Dominique 425,
426, 430, 431
Suez bankası 373, 378
Suger (Başrahip) 56, 59
Suhard (Kardinal) 292
Suriye 295
Süveyş meselesi 317, 357
Taittinger, Pierre 271
Talleyrand, Charles Maurice de
126, 139, 144, 166
Tanrı Barışı 62
Tapınak Şövalyeleri 55
Tardieu, André 261, 264, 273, 280
Taylor, George 116
Terray, Joseph-Marie (Abbé) 104
TGV (hızlı tren) 409
Thermidor rejimi 160
Thiers, Adolphe 197, 200, 203,
205, 221, 226, 228, 230
Thomson (şirket) 268, 375, 376
Thorez, Maurice 274, 335, 338
Tilly, Charles 19
Tocqueville, Alexis de 206, 209
Toplum Sözleşmesi (Rousseau) 105
Torino 154
TotalFinaElf 378, 417
Toul 75
Toulon 156
Toulouse 61, 66, 104, 120, 253,
298, 372
Toulouse Kontu 61
Touraine 42
Tourcoing 393
Tour de France 398
Tours 73, 285
Tours Kongresi 263
Trenet, Charles 268
trente glorieuses 310, 311, 369,
370
tripartisme 334, 335
Trochu (General) 225
Troçkistler 361, 427, 431
Troyes 36
Troyes Antlaşması 68
Truman (ABD Başkanı) 337
Tuileries Sarayı 145, 147, 148,
205, 398
Tunus 344, 346, 347
Turgot, Anne-Robert-Jacques 94,
107, 108, 119
UDF (Union Pour la Démocratie
Française; Fransız
Demokrasisi İçin Birlik) 401,
403, 407, 411, 412, 416,
417, 418, 424, 429, 430
UDR (Union des Démocrates Pour

- la République; Cumhuriyet İçin Demokratların Birliği) 361, 364, 367, 399
- UDSR (Union démocratique et socialiste de la Résistance; Demokratik ve Sosyalist Direniş Birliği) 334, 337, 344, 345
- Ulusal Atölyeler 207, 208
- Ulusal Blok 260
- Ulusal Muhafızlar 136, 145, 147, 151, 154, 157, 158, 200, 202, 204, 206, 209, 226, 227
- UMP (Union Pour la Majorité Présidentielle) 385, 429, 430, 434
- Unigenitus (papalık emri) 88
- Union nationale (ulusal birlik) hükümeti 261, 264, 270
- union sacrée* 241, 244, 252, 260, 271, 282
- UNR (Union Pour la Nouvelle République; Yeni Cumhuriyet İçin Birlik) 352, 353, 355, 365, 366
- Utrecht Antlaşması 93
- Üçüncü Güç 335, 339
- Üçüncü Taraf 219
- Valenciennes 393
- Val-Fourré 393
- Vallat, Xavier 307
- Valmy Savaşı 150, 199
- Valois Kontu 66
- Varennes 145
- Vartan, Sylvie 332
- Vatikan 331, 336, 395
- Vatikan Konsili 331
- Vauban (Mareşal) 91
- Védrine, Hubert 437
- Vendée 22, 24, 144, 151, 155, 156
- Verdun 75
- Verdun Antlaşması 47
- Verdun Savaşı 247, 248, 249, 285
- Vergniaud, Pierre-Victuren 146
- Verona bildirgesi 160
- Versailles Antlaşması 259
- Versailles Sarayı 87, 118, 120, 128, 131, 145, 226
- Vichy rejimi 280, 288, 289, 290, 292, 293, 294, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 336, 340, 402, 410, 419
- Vienot raporu 378
- Vietnam 361
- Vikingerler 36
- Villèle, Joseph 194, 196
- Villepin, Dominique de 434, 435, 438
- Villers-Cotterêts Kanunnamesi 74
- Vivendi 377, 397
- Viviani, René 241, 244
- Vizelle 126
- Volney 125
- Voltaire 105
- Voynet, Dominique 430
- Waldeck-Rousseau, René 235
- Walewski, Kont Alexandre 217
- Wallon, Henri 230
- Waterloo Savaşı 171, 193
- Weber, Max 31
- Wellington Dükü 168
- Wendel ailesi 270, 271
- Weygand, General 283, 284, 285, 289
- William (Fatih) 52
- William Rufus 52
- Wright, Vincent 328
- Yahudi Yönetmeliği 297
- Yalta Konferansı 336
- Yedi Yıl Savaşları 102, 108

Yeni Emek (İngiltere) 424
Yeni Kaledonya 415
Yeşiller 423, 424, 425, 427, 430
Yugoslavya (eski) 440
Yüz Gün (Napoléon) 171, 193
Yüz Yıl Savaşları 32, 41, 57, 65, 72

Zay, Jean 274
Zidane, Zinedine 392
ziyafet kampanyası (1847) 204
Zola, Emile 237, 397
Zulu Savaşı 230